ފިޤުހުއްސުންނާ

އައްސައްޔިދު ސާބިޤު

ހަވަނަ ބައި

ޖަނާޒާތް

ތަރުޖަމާ: އަޙްމަދު ފާރޫޤު މުޙައްމަދު

މިނިސްޓްރީ އޮފް އިސްލާމިކް އެފެއާޒް
މާލެ - ދިވެހިރާއްޖެ

ފިޤުހުއްސުންނާ
އައްސައްޔިދު ސާބިޤު
ހަވަނަ ބައި
ޖަނާޒާތް

މިނިސްޓްރީ އޮފް އިސްލާމިކް އެފެއާޒް
މާލެ - ދިވެހިރާއްޖެ

بسم الله الرحمن الرحيم

ޒަކާތް

(1) ޒަކާތުގެ ތަޢާރުފު:

ޒަކާތަކީ، އިންސާނާއަށް اللهُ ސުބްޙާނަހޫވަތަޢާލާ ދެއްވާފައިވާ ތަނަވަސްކަމުގެ ތެރެއިން ފަގީރުންނަށް ދިނުމަށް ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ اللهُގެ ހައްޤު އެބައިމީހުންނަށް ދޭ ދިނުމަށް ކިޔާ ނަމެކެވެ.

އެ ހައްޤު ދިނުމަށް ޒަކާތް ކިޔަނީ، އޭގެސަބަބުން މުދަލުގައި ބަރަކާތް އިތުރު ކުރައްވައި، ނަފްސުގައިވާ ދަހިވެތިކަމާއި އަމިއްލައެދުމުގެ ނުބައިކަމުން ޒަކާތްދައްކާ މީހާގެ ނަފްސު ތާހިރުކުރައްވައި، اللهُގެ މަގުގައި މުދަލު ޚަރަދުކުރުމުން، އެ މުދަލުގައި ބަރަކާތްލައްވައި، މުދަލު އިތުރު ކުރެއްވުމުން އުންމީދުކުރެވޭކަމަށްޓަކައެވެ.

ޒަކާތް މި ލަފުޒު ނެގިފައިވަނީ، ޢަރަބިބަހުގެ الزَّكَاةُ ންނެވެ. މީގެމާނައަކީ، އިތުރުވުން، ސާފުތާހިރުވުން، ބަރަކާތްލެއްވުން މިއެވެ. މާތް اللهُ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا﴾ [1] މާނައީ: {އޭގެސަބަބުން ކަލޭގެފާނު އެއުރެން ޠާހިރު ކުރައްވާށެވެ، އަދި އެއުރެންނަށް ހެޔޮކަން އިތުރުކޮށްދެއްވާށެވެ ސަދަގާތެއް، އެއުރެންގެ މުދަލުން ކަލޭގެފާނު ނަންގަވާށެވެ!}

ޒަކާތަކީ، އިސްލާމްދީން އެ މައްޗަށް ބިނާވެގެންވާ ފަސް ރުކުނުގެތެރެއިން އެއް ރުކުނެވެ. ޤުރުއާނުގައި ނަމާދާއި ވިދިގެން ޒަކާތުގެ ވާހަކަ 82 އާޔަތްތަކުގައި އައިސްފައިވެއެވެ. މާތް اللهُ ސުބްޙާނަހޫވަތަޢާލާ އެކަލާނގެ ފޮތް ކީރިތި

---

[1] (سُورَةُ التوبة: ١٠٣)

ޤުރުއާނުގައި ޒަކާތް ވާޖިބުކުރައްވައި ފަރުޟުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ސުންނަތާއި ދަންނަބޭކަލުންގެ އިޖުމާޢުން އެއީ ވާޖިބެއްކަން ކަނޑައެޅިގެން އެނގެއެވެ.

1- އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންތެރިވެއްވި ޢައްބާސްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްޖަމާޢާގެ އެންމެބޭކަލުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައި ވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ حِينَ بَعَثَهُ إِلَى اليَمَنِ: {إِنَّكَ سَتَأْتِي قَوْمًا مِنْ أَهْلِ الكِتَابِ، فَإِذَا جِئْتَهُمْ فَادْعُهُمْ إِلَى أَنْ يَشْهَدُوا أَنْ لاَ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، فَإِنْ هُمْ طَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ، فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ، فَإِنْ هُمْ طَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً، تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ، فَإِنْ هُمْ طَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ، وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ، فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ: ”އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންތެރިވެއްވި ޢައްބާސްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (ޔަމަނުކަރައިގެ އަހުލުވެރިންނަށް އިސްލާމްދީން އުނގަންނައިދެއްވައި، އެބައިމީހުންގެ އަތުން ޒަކާތުންނެގުމަށްޓަކައި) މުޢާޛު ބިން ޖަބަލުގެފާނު ފޮނުއްވިއިރު އެ ކަލޭގެފާނަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ނަޞޭޙަތްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ކަލޭގެފާނު ދިޔަ ވަޑައިގަންނަވަނީ، ފޮތުގެ އަހުލުވެރި ޤައުމެއްގެ ބަޔަކު ދިރިއުޅޭ ރަށަކަށެވެ. ފަހެ، ކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންގެ ގާތަށް ވަޑައިގެންނެވުމުން، ހަމަކަށަވަރުން، اللهُ ފިޔަވައި އަޅުކަމަށް ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ أَخْذِ الصَّدَقَةِ مِنَ الأَغْنِيَاءِ وَتُرَدَّ فِي الفُقَرَاءِ حَيْثُ كَانُوا، برقم: 1496 (128/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْإِيمَانَ، بَابُ الدُّعَاءِ إِلَى الشَّهَادَتَيْنِ...، برقم: 29–(19) (ص/50) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابٌ فِي زَكَاةِ السَّائِمَةِ، برقم: 1584 (34/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَاجَاءَ فِي كَرَاهِيَةِ أَخْذِ خِيَارِ الْمَالِ فِي الصَّدَقَةِ، برقم: 625 (12/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، إِخْرَاجُ الزَّكَاةِ مِنْ بَلَدٍ إِلَى بَلَدٍ، برقم: 2522 (55/5) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ فَرْضِ الزَّكَاةِ، برقم: 1783 (5/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 2071 (498/3) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ قَسْمِ الصَّدَقَاتِ، بَابُ مَنْ قَالَ: لَا يُخْرِجُ صَدَقَةَ قَوْمٍ مِنْهُمْ...، برقم: 13136 (12/7) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ وُجُوبِ الزَّكَاةِ، برقم: 1557 (472/5)

އިލާހަކު ނުވާކަމަށާއި، އަދި ހަމަކަށަވަރުން، މުޙައްމަދުގެފާނީ اللهގެ ރަސޫލާކަމަށް ހެކިވުމަށް އެބައިމީހުންނަށް ކަލޭގެފާނު ގޮވައިލައްވާށެވެ. ފަހެ، އެބައިމީހުން އެ ކަމުގައި ކަލޭގެފާނަށް ތަބާވެ، ކިޔަމަންގެންފިނަމަ، ހަމަކަށަވަރުން، ކޮންމެ ރެއަކާދުވާލު އެބައިމީހުންގެ މައްޗަށް މާތް اللهُ ފަސް ނަމާދު ކުރުން ފަރުޟު ކުރައްވާފައިވާކަން، ކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންނަށް އޮޅުންފިލުއްވައި ދެއްވާށެވެ. ފަހެ، އެބައިމީހުން އެ ކަމުގައި ކަލޭގެފާނަށް ތަބާވެ، ކިޔަމަންގެންފިނަމަ، އެބައިމީހުންގެ މުއްސަނދިންގެ މުދަލުން ޒަކާތްނަގައި، އެބައިމީހުންގެ ފަގީރުންނަށް އެ ޒަކާތް ލިބިދިނުން މާތް اللهُ އެބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ފަރުޟުކުރައްވާފައިވާކަން ކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންނަށް އަންގަވައިދެއްވާށެވެ. ފަހެ، އެބައިމީހުން އެ ކަމުގައި ކަލޭގެފާނަށް ތަބާވެ، ކިޔަމަންގެންފިނަމަ، (ދަންނާށެވެ!) ފަހެ، ކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންގެ އެންމެ ރަނގަޅު މުދަލު (ޒަކާތަށް) ނުންގެވުމާމެދު ރައްކާތެރިވެ ވަޑައިގަންނަވާހުރިކަމެވެ. އަދި އަނިޔާލިބިގެންވާ މީހާގެ (ބަދު) ދުޢާއިން ސަލާމަތްވެ ވަޑައިގަންނަވާހުރިކަމެވެ. އެހެނީ، ހަމަކަށަވަރުން، އަނިޔާލިބިގެންވާ މީހާގެ (ބަދު) ދުޢާއާ اللهُ އާ ދެމެދު، ހުރަހެއް، ހިޖާބެއް ނުވެއެވެ.}

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންގެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން އައްޠަބަރާނީ، އަލްމުޢްޖަމުލްއައުސަޠާއި އަލްމުޢްޖަމުއްޞަޣީރުގައި ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. عَنْ عَلِيٍّ ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {إِنَّ اللهَ فَرَضَ عَلَى أَغْنِيَاءِ الْمُسْلِمِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ قَدْرِ الَّذِي يَسَعُ فُقَرَاءَهُمْ، وَلَن يَجْهَدَ الفُقَرَاءُ إِلاَّ إِذَا جَاعُوا وَعَرُوا مِمَّا يَصْنَعُ أَغْنِيَاؤُهُم، أَلاَ وَإِنَّ اللهَ مُحَاسِبُهُم يومَ القِيَامَةِ حِسَابًا شَدِيدًا، وَمُعَذِّبُهُم عَذَابًا نُكْرًا.} (رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންގެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން،

---

[1] الطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الأَوسَطِ، برقم: **3579** (48/4) ، وَفِي الْمُعْجَمِ الصَّغِيْرِ، برقم: **453** (275/1)

މުސްލިމުންކުރެ ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިންގެމައްޗަށް އެއުރެންކުރެ ފަޤީރުންގެ
ބޭނުންތައް ފުއްދައިލެވޭނެ މިންވަރު ދިނުމަށް اللّٰهُ ތަޢާލާވަނީ ފަރުޟުކުރައްވާފައެވެ.
އެއުރެންކުރެ ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިން އެބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ފަރުޟު
ކުރައްވާފައިވާ ވާޖިބު އަދާކުރުމުގައި ފަސްޖެހި، ފަރުވާކުޑަކޮށް ނިކަމެތިންގެ ހައްޤުތައް
ނަގައިލުމުގެ ސަބަބުންނެވީ، ފަޤީރުން ބަނޑުހައިވުމާއި [illegible]
ނިވައިންވެގެން އުޅެން ނުޖެހުނީހެވެ. [illegible] ހަމަކަށަވަރުން، ޤިޔާމަތް
ދުވަހުން اللّٰهُ ތަޢާލާ ގަދަފަދަވެގެންވާ ގޮތުގައި އެބައިމީހުންގެ ހިސާބު ބައްލަވާ ހުއްޓެވެ.
އެއަށްފަހު އެއުރެންނަށް ވޭންދެނިވި ޢަޛާބު ދެއްވާހުށްޓެވެ.}

އަލްޠަބަރާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައި ޘާބިތު ބުން މުޙައްމަދު އައްޒާހިދު ނަމަކަށްކިޔުން ރާވިއަކު ވެއެވެ. މި ޙަދީޘް ރިވާކުރުމުގައި އޭނާނޫން މީހަކު ބައިވެރިވެފައެއް ނުވެއެވެ.

އައްތަރްޣީބު (އަލްމުންޛިރީ) [1] ވިދާޅުވިއެވެ. ޠަބަރާނީ ޞަޣީރު އަދި [illegible] [illegible] އެއެވެ. އަލްމުންޛިރީއާއި އެހެން [illegible] [illegible] ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. ސަނަދުގައިވާ އެހެން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

---

[1] **އައްޝައިޚް އަލްބާނީ** އޭނާގެ "ތަމާމުލްމިންނަތި" މި ފޮތުގައި މި ޙަދީޘާ ބެހޭގޮތުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. **ފުރަތަމައީ:** ފިޤްހުއްސުންނާގެ މުއައްލިފު މިތާނގައި "އައްތަރްޣީބު" ވިދާޅުވީ [illegible]، [illegible] [illegible]. [illegible] "އައްތަރްޣީބު"އާ [illegible] [illegible] [illegible]، އެއީ، އަލްޙާފިޡު އިބްނުޙަޖަރު އަލްއަސްޤަލާނީ ކަމަށްވުމެވެ. އަދި މިތާނގައި "އައްތަރްޣީބު"ގެ [illegible] [illegible] [illegible] އަލްއިމާމުލް މުންޛިރީއެވެ. **ދެވަނައީ:** އަލްމުންޛިރީ ވިދާޅުވެފައިވާ [illegible] [illegible] މުއައްލިފު [illegible] މިންވަރުން [illegible]، [illegible] އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘަކީ މަޝްހޫރު، [illegible] ޙަދީޘެއްކަމަށް އަލްމުންޛިރީ [illegible]. މިހެންވީ އަލްމުންޛިރީ މި ޙަދީޘާ [illegible]!! [illegible] [illegible] ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ގެ ބަސްފުޅެއްކަމަށް ނުވުމެވެ! [illegible] މައުޟޫޢު، [illegible]: [illegible] އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ބަސްފުޅެއްކަމަށް އަލްމުންޛިރީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ." ތަމާމުލްމިންނަތި (ސ/357)

ޒަކާތް ފަރުޟުކުރެއްވީ އިސްލާމްދީނުގެ ކުރީކޮޅު މައްކާގައެވެ. އެ ހިނދު ޒަކާތް ވާޖިބުވާ މުދަލުގެ ބާވަތާއި، މިންވަރު ނުވަތަ ޒަކާތުގެ ނިޞާބާއި އެފަދަކަންކަން ވާޖިބުކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އެހެނަސް މުސްލިމުންގެ ދީނީގަދަކަމާއި އެބައިމީހުންގެ ހިތްހެޔޮކަމުގެ މައްޗަށް އެކަންކަން އޮތީ ދޫކޮށްލައްވާފައިވެއެވެ.

އެއަށްފަހު، މަޝްހޫރު ރިވާޔަތްތަކުގައިވާގޮތުން، ހިޖުރައިން 2 ވަނަ އަހަރު ޒަކާތުގެ މިންވަރާއި، ޒަކާތްވާޖިބުވާ މުދަލުގެ ބާވަތްތަކާއި، ޒަކާތުގެ ޙައްޤުވެރިންނާއި މިފަދަ އެންމެހައި ތަފުސީލުތައް ކަނޑައަޅުއްވައި ވާޖިބުކުރެއްވިއެވެ.

(2) ޒަކާތްދިނުމަށް ބާރުލައްވާފައިވާ މިންވަރު:

1- ޒަކާތްދިނުމުގެ މުހިއްމުކަން ބަޔާންކުރައްވައި އެ ކަމަށް އަމުރުކުރައްވައި މާތް اللهُ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا ﴾[1] މާނައީ: {އޭގެސަބަބުން ކަލޭގެފާނު އެއުރެން ޠާހިރު ކުރައްވާށޭ، އަދި އެއުރެންނަށް ހެޔޮކަން އިތުރުކޮށް ދެއްވާށޭ ޞަދަޤާތެއް، އެއުރެންގެ މުދަލުން ކަލޭގެފާނު ނަންގަވާށެވެ!}

މިއާއެކުގައި ރަސޫލުاللهِ ﷺ އާ މުޢާޛަށް ކުރައްވައި اللهُތަޢާލާ އަންގަވާފައި މި ވަނީ، އޭ ރަސޫލާއެވެ! މުސްލިމުންގެ މުދަލުން اللهُކަނޑައަޅުއްވައި ވާޖިބުކުރައްވާފައިވާ މުދަލުގެ ޒަކާތާއި ވާޖިބުކުރައްވާފައިނުވާ ޞަދަޤާތް ވެސް ކަލޭގެފާނު ނަންގަވާށެވެ.

ހަމައެއާއެކު އެކަމުގެ ބޭނުންފުޅުވެސް މިއާޔަތުގައި މިވަނީ އަންގަވާފައެވެ. ﴿تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا﴾ އެބަހީ: އެއުރެންގެކިބައިގައިވާ ދަހިވެތިކަމާއި އަމިއްލައެދުމާއި [illegible] ނުބައިކަމުން މީސްތަކުން ޠާހިރު ކުރައްވައި، ފަގީރު ނިކަމެތިންގެ މައްޗަށް މިސްކީނުންގެ ހިތްތަކުގައި އުފެދިފައިވާ [illegible]، ނިކަމެތިކަމާއި، [illegible] ނުބައި ސިފަތަކުން މީސްތަކުން ސަލާމަތްކުރައްވައި، ނިކަމެތިންނަށް

---

[1] (سُورَةُ التوبة: ١٠٣)

އަޅައިލައި އެހީތެރިވުމާއި، އެއުރެންގެ ކަންކަން ފުއްދައިދިނުމުގެ މަތިވެރި ޝުޢޫރު މުސްލިމުންގެ ދެމެދުގައި [illegible]، އޭގެސަބަބުން اللهގެ ރުއްސުވުމާއި އެކަލާނގެ ބަރަކާތާއި [illegible] އެބައިމީހުންނަށް ލިބިދެއްވައި އަޚްލާޤީގޮތުންނާއި ޢަމަލީ ގޮތުން މުސްލިމުންނަކީ ދެ ދުނިޔޭގެ ސަޢާދަތުގައި ލިބިގެން [illegible] ބަރަކަތުގައި ވުމަށްޓަކައި އިޙްސާންތެރިންގެ މުދަލުން [illegible] ސަދަޤާތާއި ޢަދުލުވެރިކަން ލިބުން [illegible] މުސްލިމުންނަށް [illegible] ނިކަމެތިންނަށް [illegible] [illegible] [illegible].

2- އެއުރެން [illegible] [illegible] الله ވަޢުދުކުރައްވާފައެވެ.

﴿ إِنَّ ٱلۡمُتَّقِينَ فِي جَنَّٰتٖ وَعُيُونٍ (١٥) ءَاخِذِينَ مَآ ءَاتَىٰهُمۡ رَبُّهُمۡۚ إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَبۡلَ ذَٰلِكَ مُحۡسِنِينَ (١٦) كَانُواْ قَلِيلٗا مِّنَ ٱلَّيۡلِ مَا يَهۡجَعُونَ (١٧) وَبِٱلۡأَسۡحَارِ هُمۡ يَسۡتَغۡفِرُونَ (١٨) وَفِيٓ أَمۡوَٰلِهِمۡ حَقّٞ لِّلسَّآئِلِ وَٱلۡمَحۡرُومِ (١٩) ﴾[1] މާނައީ: {ހަމަކަށަވަރުން، ތަޤުވާވެރިންވަނީ، ސުވަރުގެތަކާއި، ފެންއާރުތަކުގެ ނިޢުމަތުގައެވެ. * އެއުރެންވަނީ، އެއުރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ އެއުރެންނަށް ދެއްވި ތަކެތި ލިބިލިބި އެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އޭގެކުރިން އެއުރެންވީ އިޙްސާންތެރިން ކަމުގައެވެ. * އެއުރެން ނިދައިއުޅުނީ ރޭގަނޑުން ވަރަށް ކުޑަ ވަގުތުކޮޅެއްގައެވެ. * އަދި އެއުރެން [illegible] ފާފަފުއްސެވުމަށް އެދި ދުޢާކުރެތެވެ. * އަދި ސުވާލުކުރާ މީހުންނާއި، ނިކަމެތި މަޙްރޫމުންނަށް އެއުރެންގެ މުދަލުގައި ޙައްޤެއްވެއެވެ.}

[illegible] ތަޤުވާވެރިންގެ އެންމެ [illegible] ސިފަތައްކަމުގައި އަންގަވާފައި މިވަނީ، އެބައިމީހުންނީ އިޙްސާންތެރިން ކަމުގައެވެ. އެބައިމީހުންގެ ކިބައިގައިވާ އިޙްސާންތެރި ކަމުގެ ސަބަބުން އެބައިމީހުން ރޭގަނޑުގެ ބޮޑުބައެއްގައި ހޭލައި، اللهއަށް ޢިބާދަތްކޮށްގެން އެކަލާނގެ ބަސްފުޅާ [illegible] [illegible]، [illegible] ވަގުތުގައި ފާފަފުއްސެވުން އެދި ދުޢާކުރެއެވެ. އަދި اللهގެ ބަސްފުޅުން ސަވާބު އެދިގެން

---

[1] (سُورَةُ الذَّارِيَات: ١٥ – ١٩)

ނިކަމެތިންނާއި ފަޤީރުންނަށް އޯގާތެރިވެ، ކަލޭހިތުމުގެގޮތުން އެބައިމީހުންގެ ޙައްޤު އަދާކޮށް ހަދައެވެ.

3- އަދިވެސް الله ވަޙީކުރައްވާ ފަދައިވެއެވެ. ﴿وَٱلْمُؤْمِنُونَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ يَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَيُطِيعُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ ٱللَّهُ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ [1] މާނައީ: {މުއުމިނުން ފިރިހެނުންނާއި، މުއުމިނުން އަންހެނުންނީ، އޭގެ އެއްބަޔަކު އަނެއްބައެއްގެ އެހީތެރިން ކަމުގައިވާ މީހުންނެވެ. އެއުރެން ހެޔޮކަންތަކަށް އަމުރުކުރެއެވެ. އަދި އެއުރެން ނުބައިކަންތަކުން ނަހީކުރެއެވެ. އަދި އެއުރެން ނަމާދު ޤާއިމުކޮށް، ޒަކާތްދީ، اللهއާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާއަށް ކިޔަމަންވެތެވެ. އެއުރެންނަށް الله ރަޙުމަތްލައްވާހުށްޓެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، اللهއީ، ޢަޒީޒުވަންތަ ޙަކީމުވަންތަ ރަސްކަލާނގެއެވެ.}

އެ ބަޔަކަށް اللهރަޙުމަތްލައްވައި، އެކަލާނގެ ބަރަކާތްތެރިކަން އެ ބައެއްގެމައްޗަށް ތަނަވަސްކުރައްވާ ބަޔަކީ ފުރިހަމަ މާނަގައި اللهއަށް އީމާންވެ، އެބައިމީހުން އެއްބަޔަކު އަނެއްބަޔަކަށް އެހީތެރިވެ، ނަސޭހަތްތެރިވެ، ވާގިވެރިވާ މީހުންނެވެ. އެފަދަ މުއުމިނުންނަކީ އެއްބަޔަކު އަނެއްބަޔަކަށް ހެޔޮކަންތަކަށް އަމުރުކޮށް، ނުބައިކަމުން ނަހީކޮށް، ނަމާދުކޮށް، ޒަކާތްދިނުމުގެ ސަބަބުން އެބައިމީހުންނާއި اللهއާ ދެމެދުގެ ގުޅުން ސަލާމަތްކޮށް ދަމަހައްޓާ މީހުންނެވެ.

4- الله ވަޙީކުރައްވާ ފަދައިވެއެވެ. ﴿ٱلَّذِينَ إِن مَّكَّنَّٰهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ أَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَمَرُوا۟ بِٱلْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا۟ عَنِ ٱلْمُنكَرِ ۗ وَلِلَّهِ عَٰقِبَةُ ٱلْأُمُورِ﴾ [2] މާނައީ: {އެއުރެންނީ، ބިމުގައި ތިމަންރަސްކަލާނގެ އެއުރެން ބާރުވެރިކުރައްވައިފިނަމަ، ނަމާދު

---

[1] (سُورَةُ التَّوبَة: 71)

[2] (سُورَةُ الحَجِّ: 41)

ޤާއިމުކޮށް، ޒަކާތްދީ، ހެޔޮކަންތަކަށް އަމުރުކޮށް، ނުބައިކަންތަކުން ނަހީކުރާނޭ މީހުންނެވެ. ކަންކަމުގެ ނިމުންވަނީ اللهُއަށެވެ.}

ޒަކާތްދިނުމަކީ ބިންމަތީގައި މުސްލިމުންގެ ބާރުވެރިކަން ސާބިތުވެ، ދިރިއުޅުން ހުދުހަނާވުމުގެ ސަބަބެއްކަމުގައި اللهُތަޢާލާ ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަންނަނިވި ނަބަވީ ޙަދީޘްތަކުން ވެސް އެ ކަން ސާބިތުވެއެވެ.

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫކަބްޝަތުލް އަންމާރީގެ އަރިހުން އަލްއިމާމުއްތިރްމިޛީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. "أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {ثَلاَثَةٌ أُقْسِمُ عَلَيهِنَّ، وَأُحَدِّثُكُمْ حَدِيثًا فَاحْفَظُوهُ} قَالَ: {مَا نَقَصَ مَالُ عَبْدٍ مِنْ صَدَقَةٍ، وَلاَ ظُلِمَ عَبْدٌ مَظْلَمَةً فَصَبَرَ عَلَيهَا إِلَّا زَادَهُ اللَّهُ عِزًّا، وَلاَ فَتَحَ عَبْدٌ بَابَ مَسْئَلَةٍ إِلَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيهِ بَابَ فَقْرٍ.}[1] (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ) މާނައީ: (އަބޫކަބްޝަތުލް އަންމާރީ) ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރައްވާތީ ތިމަން އަޑުއެހީމެވެ. ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިން ކަމަކާމެދު اللهُ ގަސަމްކުރައްވައި ބަޔާންކުރައްވަމެވެ. ދެން، ތިޔަބައިމީހުން އެ ކަންތައްތައް ހަނދާން ބަހައްޓާ ހުރިކަމެވެ.} ދެން ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ސަދަޤާތެއް ކުރުމުން މީހެއްގެ މުދާ ގެއްލިގެން ނުދާނެއެވެ. މީހަކާމެދު އަނިޔާވެރި ވެވުނުހިނދު އޭނާ އެ ކަމުގެމައްޗަށް ކެތްތެރިވެއްޖެނަމަ (ދަންނާށެވެ!) اللهُތަޢާލާ އޭނާގެ ޢިއްޒަތްތެރިކަން އިތުރުކުރައްވައި ދެއްވާނެއެވެ. އަދި މީސްތަކުންނަށް ސުވާލުކުރުން ހުޅުވާލައިފި މީހާ (ދަންނާށެވެ!) ފަޤީރުކަމުގެ ދޮރު اللهُތަޢާލާ އެ މީހާގެ މައްޗަށް ހުޅުވާލައްވާނެއެވެ.}

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އަލްއިމާމުއްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވައި ޞައްޙަ ބަޔާންކުރައްވަން އަލްއިމާމުއް ތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، يَقُولُ قَالَ رَسُولُ

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الزُّهْدِ...، بَابُ مَا جَاءَ مَثَلُ الدُّنْيَا مَثَلُ أَرْبَعَةِ نَفَرٍ، برقم: 2325 (562/4)

اللَّهِ ﷺ {إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقْبَلُ الصَّدَقَاتِ وَيَأْخُذُهَا، بِيَمِينِهِ فَيُرَبِّيهَا لِأَحَدِكُمْ كَمَا يُرَبِّي أَحَدُكُمْ مُهْرَهُ أَوْ فَلُوَّهُ أَوْ فَصِيلَهُ، حَتَّى إِنَّ اللُّقْمَةَ لَتَصِيرُ مِثْلَ أُحُدٍ} ، وَقَالَ وَكِيعٌ فِي حَدِيثِهِ وَتَصْدِيقُ ذَلِكَ فِي كِتَابِ اللَّهِ ﴿ أَلَمۡ يَعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ هُوَ يَقۡبَلُ ٱلتَّوۡبَةَ عَنۡ عِبَادِهِۦ وَيَأۡخُذُ ٱلصَّدَقَٰتِ ﴾ [1] وَ ﴿ يَمۡحَقُ ٱللَّهُ ٱلرِّبَوٰاْ وَيُرۡبِي ٱلصَّدَقَٰتِ ﴾ [2] (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَ أَحْمَدُ) [3] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންފައިވި އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން ﷲ ތަޢާލާ ޞަދަގާތް ގަބޫލުކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ކަނާތްޕުޅުން އޭގައި ހިއްޕަވައެވެ. އަދި ތިޔައިން މީހަކު ކުރާ ޞަދަގާތް އޭނާއަށްޓަކައި އެކަލާނގެ އިތުރުކުރައްވައި ބަލަހައްޓަވަމުން ގެންދަވާނެއެވެ. އެއީ، ތިޔައިން މީހަކު އޭނާގެ އަހުގެ ޖަ ދަރިއަށް ބަލަހައްޓަމުން ގެންދާފަދައިންނެވެ. އެގޮތުގައި މީހަކު ޞަދަގާތްކުރާ އެންމެ [illegible] (ގެ ސަވާބު) ބޮޑު ފަރުބަދައެއްހައި ވެގެން ދާނެއެވެ.} (ޙަދީޘްގެ [illegible]) ވަކީޢު ވިދާޅުވިއެވެ. މި ބަސްފުޅުގެ ހެކި ﷲ ގެ ފޮތް ކީރިތި ޤުރްއާނުގައި މިފަދައިން ބަޔާންކުރައްވާފައި ވެއެވެ. ﴿ أَلَمۡ يَعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ هُوَ يَقۡبَلُ ٱلتَّوۡبَةَ عَنۡ عِبَادِهِۦ وَيَأۡخُذُ ٱلصَّدَقَٰتِ ﴾ [4] މާނައީ: {ހަމަކަށަވަރުން، ﷲ އީ، އެކަލާނގެ އަޅުންގެ ކިބައިން ތައުބާ ގަބޫލުކުރައްވާ އަދި ޞަދަގާތް ގަބޫލުކުރައްވާ ރަސްކަލާނގެކަން އެމީހުން ނުދަންނަނީ ހެއްޔެވެ؟} އަދިވެސް ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ يَمۡحَقُ ٱللَّهُ ٱلرِّبَوٰاْ وَيُرۡبِي ٱلصَّدَقَٰتِ ﴾ [5] މާނައީ: {ﷲ، ރިބާ އުނިކުރައްވައި، އޭގެ ބަރަކާތް ނެތިކުރައްވައެވެ. އަދި، ޞަދަގާތް އިތުރު ކުރައްވައެވެ.}

---

[1] (سُورَةُ التَّوبَة: 104)

[2] (سُورَةُ البَقَرَة: 276)

[3] التِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في فضل الصدقة، برقم: 662 (41/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 10088 (105/16)

[4] (سُورَةُ الشُّورَى: 25)

[5] (سُورَةُ البَقَرَة: 276)

3- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ޞައްޙަ ސަނަދަކުން [1] އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ: أَتَى رَجُلٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي ذُو مَالٍ كَثِيرٍ وَذُو أَهْلٍ وَوَلَدٍ وَحَاضِرَةٍ، فَأَخْبِرْنِي كَيْفَ أُنْفِقُ وَكَيْفَ أَصْنَعُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : {تُخْرِجُ الزَّكَاةَ مِنْ مَالِكَ فَإِنَّهَا طُهْرَةٌ، تُطَهِّرُكَ وَتَصِلُ أَقْرِبَاءَكَ، وَتَعْرِفُ حَقَّ السَّائِلِ، وَالْجَارِ، وَالْمِسْكِينِ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالحَاكِمُ) [2]

މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަނަސް ބުން މާލިކުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހަށް ތަމީމު ގަބީލާގެ މީހަކު އައިސް ދެންނެވިއެވެ. އޭ اللهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ. އަޅުގަނޑަކީ ވަރަށްބޮޑު މުދާވެރިއަކީމެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުގެ އަނބިދަރިންނާއި ގޯތިގެދޮރު ވަރަށްގިނައެވެ. އަޅުގަނޑުގެ މުދަލުން އެބައިމީހުންނަށް ހޭދަކުރަން އެނގޭ އެދެވިގެންވާ ގޮތަކީ ކޮބައިކަން ކަލޭގެފާނު އަޅުގަނޑަށް ވިދާޅުވެދެއްވުން އެދެމެވެ. ދެން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {ތިބާގެ މުދަލުން ތިބާ ޒަކާތް ނެރޭނިޔަކަމެވެ. ދެން، ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ ތިބާއަށްމާ ޠާހިރުކަމެކެވެ. އަދި އޭގެސަބަބުން (ދަހިވެތިކަމާއި މުންބާރުކަމުގެ ނުބައިކަމުން) ތިބާއަށް ރައްކާތެރިކަން ލިބިދޭނެއެވެ. އަދި އެއީ ތިބާގެ ގާތްތިމާގެ މީހުންގެ ގުޅުން ހަރުދަނާވެގެންދާން ކަމެއްމެއެވެ. އަދި ކަމެރިކާ މީހުންނާއި، އަވަށްޓެރިންނާއި، މިސްކީނުންގެ ޙައްޤުތައް ތިބާ ދަނެ، އެ ކަންކަމަށް ރައްކާތެރިވާނީކަމެވެ.}

---

[1] **އައްޝައިޚް އަލްބާނީ** ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މި ރިވާޔަތަކީ ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމަށް ޝުޢައިބު ވިދާޅުވެފައިވަނީ، އަލްމުންޛިރީ އެހެން ވިދާޅުވެފައިވާނީއެވެ. އަލްހައިޘަމީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަލްމުންޛިރީ ޞައްޙަ ރިވާޔަތެއްކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވޭ، ޙަދީޘް ޞައްޙަވުން ގާއިމުވާން ކަމެއް ނޫނެވެ. މިއީ ޙަދީޘް ޞައްޙަވުމުގެ ޝަރުޠުތަކުގެ ސަނަދުގެ އިއްތިޞާލުވުން ނުވަތަ ސަނަދު ގުޅިފައިވުން ހިމެނޭ ޙަދީޘް ނޫނެވެ. އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާ ރާވި ކަމުގައިވާ ސައިދު ބުން އަބީހިލާލު، އަނަސްގެފާނާ ބައްދަލުވެފައިވާ ބާކަލުއް ނޫނެވެ. އެހެންކަމާއެކު މިއީ "މުންތަޤާ" ރިވާޔަތްކަމެވެ. "މުންތަޤާ" ރިވާޔަތަ ސައިދު ބަރީދާގެ ބޯވަތްކަމެވެ." "ތަމާމުގެ ކަންތައް" (ސ/358)

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12394 (386/19) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ التَّفْسِيرِ، وَمِنْ تَفْسِيرِ سُورَةِ بَنِي إِسْرَائِيلَ، برقم: 3432 (426/2)

4- އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސެވުންދެއްވި ޢާއިޝަތުމެންގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {ثَلَاثٌ أَحْلِفُ عَلَيْهِنَّ لَا يَجْعَلُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ لَهُ سَهْمٌ فِي الْإِسْلَامِ كَمَنْ لَا سَهْمَ لَهُ، فَأَسْهُمُ الْإِسْلَامِ ثَلَاثَةٌ: الصَّلَاةُ، وَالصَّوْمُ، وَالزَّكَاةُ، وَلَا يَتَوَلَّى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَبْدًا فِي الدُّنْيَا فَيُوَلِّيهِ غَيْرَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَلَا يُحِبُّ رَجُلٌ قَوْمًا إِلَّا جَعَلَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مَعَهُمْ، وَالرَّابِعَةُ لَوْ حَلَفْتُ عَلَيْهَا رَجَوْتُ أَنْ لَا آثَمَ لَا يَسْتُرُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَبْدًا فِي الدُّنْيَا إِلَّا سَتَرَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَأَبُويَعْلَى، وَإِسْحَاقُ ابْنُ رَاهَوَيهِ) [1] މާނައީ: “އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސެވުންދެއްވި ޢާއިޝަތުމެން ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު الله ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {ތިން ކަމަކާ ދޭތެރޭގައި ތިމަންކަލޭގެފާނު الله ގަންދެއްވައި ހުވާކުރައްވަމެވެ. އެ މީހަކަށް އިސްލާމްދީނުގައި ހިއްސާއެއް ލިބިގެންވާ މީހަކީ އެހެންނަމަވެސް އެފަދަ ހިއްސާއެއް ލިބިގެން ނުވާ މީހަކާ ދެ މީހުން އެއްފަދަފަދަވެގެން ވާންކަމުގައި الله ތަޢާލާ ނުހައްދަވާނެއެވެ. އަދި އިސްލާމްކަމުގެ ހިއްސާ ތިނެކެވެ. އެއީ ނަމާދާއި، ރޯދައާއި، ޒަކާތެވެ. މި ދުނިޔޭގައި الله ތަޢާލާ އެ މީހަކަށް ވަލީކަމުގައި އެކަލާނގެ ހިމާޔަތްކުރައްވައިވި ލިބިދެއްވައިފި ނަމަ (ދަންނާށެވެ!) ޤިޔާމަތްދުވަހު ވެސް الله ތަޢާލާ އެހެނަކަށް އެކަލާނގެ ހައްޤުދެއްވުމުން ލިބިދެއްވާނެއެވެ. އެކަލާނގެ އެ މީހަކު (ހަވާލުވެރިޔަކަށް) ދޫކޮށްނުލައްވާނެއެވެ. ބަޔަކު މީހުންދެކެ މީހަކު ލޯބިވާކަމުގައި ވާނަމަ (ދަންނާށެވެ!) އެއީ އެބައިމީހުންގެ ތެރެއިންވާ މީހަކުކަމުގައި الله ތަޢާލާ ހައްދަވައި ދެއްވާނެއެވެ. ހަތަރުވަނައީ، އެ ކަމެއްގެ މައްޗަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ހުވާކުރައްވައިފި ކަމުގައިވިޔަސް އެއީ ފާފަވެރިވާން ކަމެއް ނޫންކަމުގައި ތިމަންކަލޭގެފާނު އުއްމީދުކުރައްވަމެވެ. (އެ ކަމަކީ) މި ދުނިޔޭގައި الله ތަޢާލާ މީހެއްގެ ޢައިބުތައް ފޮރުއްވައިފި ނަމަ (ދަންނާށެވެ!) ޤިޔާމަތް ދުވަހު ވެސް އެކަލާނގެ އޭނާގެ ޢައިބުތައް ސިއްރުކޮށްދެއްވައި ދެއްވާނެއެވެ.}

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 25121 (42/ 55) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْإِيمَانِ، برقم: 49 (62/1) ، وَفِي كِتَابِ الْحُدُودِ، برقم: 8241 (358/4) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 210 (4566) (49/8) ، وَإِسْحَاقُ ابْنُ رَاهَوَيهِ برقم: 320– 863 (336/2)

5- އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު ޠަބަރާނީ އަލްމުޢުޖަމުލްއައުސަޠުގައި ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَجُلٌ مِنَ القَوْمِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَرَأَيت إِذَا أَدَّى رَجُلٌ زَكَاةَ مَالِهِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {مَن أَدَّى زَكَاةَ مَالِهِ فَقَدْ ذَهَبَ عَنهُ شَرُّهُ.} (رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ)[1] މާނައީ: ”އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މީސްތަކުންގެތެރެއިން މީހަކު ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ އަރިހަށް އައިސް ދެންނެވިއެވެ. އޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ. މީހަކު އޭނާގެ މުދަލުގެ ޒަކާތް އަދާކޮށްފިނަމަ އެ މީހަކާމެދުގައި ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާނީ ކީކޭތޯއެވެ؟ ފަހެ، ރަސޫލުﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ މީހެއްގެ މުދަލުގެ ޒަކާތް އަދާކޮށްފި މީހާ (ދަންނާށެވެ!) ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެ މުދަލުގައިވާ ނުބައިކަމުން އޭނާ ސަލާމަތްކަން ލިބިގެންދިއެވެ.}

6- އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޖަރީރު ބުނު ޢަބްދުﷲގެ އަރިހުން އަލްއިމާމުލްބުޚާރީއާއި މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ؓ، قَالَ: "بَايَعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَلَى إِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَالنُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ" (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ)[2] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޖަރީރު ބުނު ޢަބްދުﷲ ވިދާޅުވިއެވެ. ނަމާދު ޤާއިމުކުރުމާއި، ޒަކާތްދިނުމާއި، ކޮންމެ މުސްލިމަކަށް ވެސް ހެޔޮކޮށް ހިތުމުގެ މައްޗަށް ތިމަން ކަލޭގެފާނު ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ އަތްޕުޅުމައްޗަށް ބައިޢަތު ހިއްޕެވީމެވެ.“

---

[1] الطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الأَوسَطِ، برقم: 1579 (161/2)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الإِيمَانِ، بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ J: "الدِّينُ النَّصِيحَةُ: لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ"، برقم: 57 (21/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْإِيمَانَ، بَابُ بَيَانِ أَنَّ الدِّينَ النَّصِيحَةُ، برقم: 97 – (56) ، (75/1)

(3) ޒަކާތްދިނުމުން މަނާވެގަތުމުގައިވާ ބިރުވެރިކަން:

1- ކީރިތި ޤުރްއާނުގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَٱلَّذِينَ يَكۡنِزُونَ ٱلذَّهَبَ وَٱلۡفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَبَشِّرۡهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٖ ﴿٣٤﴾ يَوۡمَ يُحۡمَىٰ عَلَيۡهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكۡوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمۡ وَجُنُوبُهُمۡ وَظُهُورُهُمۡۖ هَٰذَا مَا كَنَزۡتُمۡ لِأَنفُسِكُمۡ فَذُوقُواْ مَا كُنتُمۡ تَكۡنِزُونَ ﴿٣٥﴾﴾[1] މާނައީ: {އަދި ރަނާއި ރިހި ޚަޒާނާކޮށް، اللهގެ މަގުގައި އެތަކެތި ހޭދަނުކޮށް ތިބޭ މީހުން (ރަސޫލާއެވެ!) ކަލޭ، ވޭންދެނިވި ޢަޛާބު ހުރިކަމުގެ ޚަބަރު، އެއުރެންނަށް ކަލޭގެފާނު ދެއްވާށެވެ! * (އެގޮތުގެމަތިން) ރަނާ، އެއްކޮށް ޚަޒާނާކުރަ، [illegible]، އެދުވަހުން ނަރަކައިގެ އަލިފާނުން ހޫނުކުރައްވައި، އެތަކެތިން، އެއުރެންގެ ނިތްކުރިތަކާއި، އަރިމަތިތަކާއި، ފުރަގަސްތަކުގައި، [illegible] [illegible]. (އަދި އަންގަވާނެއެވެ.) މިއީ، ތިޔަބައިމީހުންގެ އަމިއްލަ ނަފްސުތަކަށްޓަކައި، ތިޔަބައިމީހުން އެއްކޮށް ޚަޒާނާކުރަ ތަކެއްޗެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން ޚަޒާނާކޮށް އުޅުނު ތަކެތީގެ ރަހަ ބަލާށެވެ!}

2- މިފަދަ އެހެން އާޔަތެއްގައިވެއެވެ. ﴿وَلَا يَحۡسَبَنَّ ٱلَّذِينَ يَبۡخَلُونَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضۡلِهِۦ هُوَ خَيۡرٗا لَّهُمۖ بَلۡ هُوَ شَرّٞ لَّهُمۡۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُواْ بِهِۦ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ وَلِلَّهِ مِيرَٰثُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِيرٞ﴾[2] މާނައީ: {الله، އެކަލާނގެ ފަޟްލުވަންތަކަމުގެ ތެރެއިން އެއުރެންނަށް ދެއްވި ތަކެއްޗާމެދު، ބަޚީލުވާ މީހުން، އެކަންއީ، އެއުރެންނަށްހުރި ހެޔޮކަމެއް ކަމުގައި ހީނުކުރާހުށިކަމެވެ! އަދި [illegible]! އެއީ، އެއުރެންނަށްހުރި ނުބައިކަމެކެވެ. އެއުރެން ބަޚީލުވި ތަކެތިން ޤިޔާމަތްދުވަހުން އެއުރެންގެ ކަރުގައި

---

[1] (سُورَةُ التَّوبَة: 34،35)

[2] (سُورَةُ آل عِمرَان: 180)

ކަސްތަޖު އަޅުއްވާ ހުންބެވެ. އުޅުތަކާއި ބިރުގެ ދިޖުކުވެރިކަންވަސީ اللهُއަށެވެ. އަދި، اللهُއީ، ތިޔަބައިމީހުން ކުރާ ކަންތައް ވާދަން ޔަގީންކަމާ ގުޅޭގޮތުން ޔަސްކަޖާނގެއެވެ.}

ޒަކާތްދިނުމުން މަޖުބޫރުކުރައްވާ ހުކުމެއް ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބަސްފުޅުތަކުގައި ވެސް ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ.

1- އެ ކަލޭގެފާނަން اللهُ ރަސޫލުގެ އަބޫހުރައިރާގެ ފަރާތުން އަށިހުން

އަޅުއްވާފައި އަންގަވާ އަޅުއްވަތް ބަޔާއި މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘްގައި ވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {مَا مِنْ صَاحِبِ ذَهَبٍ، وَلاَ فِضَّةٍ، لاَ يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا إِلاَّ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ صُفِّحَتْ لَهُ صَفَائِحُ مِنْ نَارٍ، فَأُحْمِيَ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ، فَيُكْوَى بِهَا جَنْبُهُ، وَجَبِيْنُهُ، وَظَهْرُهُ، كُلَّمَا بَرَدَتْ أُعِيْدَتْ لَهُ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِيْنَ أَلْفَ سَنَةٍ، حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ الْعِبَادِ فَيُرَى سَبِيْلُهُ، إِمَّا إِلَى الْجَنَّةِ، وَإِمَّا إِلَى النَّارِ}

قِيْلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ فَالإِبِلُ؟ قَالَ: {وَلاَ صَاحِبِ إِبِلٍ لاَ يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا، وَمِنْ حَقِّهَا، حَلْبُهَا يَوْمَ وِرْدِهَا، إِلاَّ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ بُطِحَ لَهَا بِقَاعٍ قَرْقَرٍ أَوْفَرَ مَا كَانَتْ، لاَ يَفْقِدُ مِنْهَا فَصِيْلاً وَاحِدًا، تَطَؤُهُ بِأَخْفَافِهَا، وَتَعَضُّهُ بِأَفْوَاهِهَا، كُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ أَولاَهَا، رُدَّ عَلَيْهِ أُخْرَاهَا، فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِيْنَ أَلْفَ سَنَةٍ، حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ الْعِبَادِ فَيُرَى سَبِيْلُهُ، إِمَّا إِلَى الْجَنَّةِ، وَإِمَّا إِلَى النَّارِ}

قِيْلَ: يَارَسُولَ اللَّهِ فَالْبَقَرُ وَالْغَنَمُ؟ قَالَ: {وَلاَ صَاحِبِ بَقَرٍ وَلاَ غَنَمٍ لاَ يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا إِلاَّ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ، بُطِحَ لَهَا بِقَاعٍ قَرْقَرٍ، لاَ يَفْقِدُ مِنْهَا شَيْئًا، لَيْسَ فِيهَا عَقْصَاءُ، وَلاَ جَلْحَاءُ، وَلاَ عَضْبَاءُ، تَنْطِحُهُ بِقُرُونِهَا، وَتَطَؤُهُ بِأَظْلاَفِهَا، كُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ أُولاَهَا، رُدَّ عَلَيْهِ أُخْرَاهَا، فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِيْنَ أَلْفَ سَنَةٍ، حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ الْعِبَادِ فَيُرَى سَبِيْلُهُ، إِمَّا إِلَى الْجَنَّةِ، وَإِمَّا إِلَى النَّارِ}

قِيْلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ فَالْخَيْلُ؟ قَالَ: {الْخَيْلُ ثَلاَثَةٌ: هِيَ لِرَجُلٍ وِزْرٌ، وَهِيَ لِرَجُلٍ سِتْرٌ، وَهِيَ لِرَجُلٍ أَجْرٌ، فَأَمَّا الَّتِي هِيَ لَهُ وِزْرٌ، فَرَجُلٌ رَبَطَهَا رِيَاءً وَفَخْرًا، وَنِوَاءً عَلَى أَهْلِ الإِسْلاَمِ، فَهِيَ لَهُ وِزْرٌ، وَأَمَّا الَّتِي هِيَ لَهُ سِتْرٌ، فَرَجُل رَبَطَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، ثُمَّ لَمْ يَنْسَ حَقَّ اللَّهِ فِي ظُهُورِهَا، وَلاَ رِقَابِهَا، فَهِيَ لَهُ سِتْرٌ، وَأَمَّا الَّتِي هِيَ لَهُ أَجْرٌ، فَرَجُلٌ رَبَطَهَا فِي سَبِيْلِ اللَّهِ لأَهْلِ الإِسْلاَمِ فِي مَرْجٍ، أَوْ رَوْضَةٍ، فَمَا أَكَلَتْ مِن ذَلِكَ الْمَرْجِ أَوِ الرَّوْضَةِ مِنْ شَيءٍ إِلاَّ كُتِبَ لَهُ عَدَدَ مَا أَكَلَتْ حَسَنَاتٌ، وَكُتِبَ لَهُ عَدَدَ أَرْوَاثِهَا وَأَبْوَالِهَا حَسَنَاتٌ، وَلاَ تَقْطَعُ طِوَلَهَا فَاسْتَنَّتْ شَرَفًا أَوْ شَرَفَيْنِ إِلاَّ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ عَدَدَ آثَارِهَا، وَأَرْوَاثِهَا حَسَنَاتٍ،

وَلاَ مَرَّ بِهَا صَاحِبُهَا عَلَى نَهْرٍ فَشَرِبَتْ مِنْهُ، وَلاَ يُرِيْدُ أَنْ يَسْقِيَهَا إِلاَّ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ عَدَدَ مَا شَرِبَتْ حَسَنَاتٍ}

قِيْلَ: يَارَسُولَ اللَّهِ فَالْحُمُرُ؟ قَالَ: {مَا أُنْزِلَ عَلَيَّ فِي الْحُمُرِ شَيءٌ إِلاَّ هَذِهِ الآيَةُ الْفَاذَّةُ الْجَامِعَةُ: ﴿ فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۥ * وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُۥ ﴾[1]} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ)[2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ފަރާތުން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ރަނާއި ރިހީގެ މިލްކުވެރިޔަކު މީހަކު، އެ ތަކެތީގެ ތެރެއިން އަދާކުރަންޖެހޭ ބައްޔު (އެބަހީ: ޒަކާތް) އަދާނުކޮށް ވަނަމަ (ދަންނާށެވެ!) ޤިޔާމަތްދުވަހުން އެ ތަކެތި، އެ މީހާއަށް (ބަދަލުވެގެން) ތަކައި އަލިފާންގެ ފިލާތަކަކަށް ބަދަލުކުރައްވައި ނުދާހުއްޖެވެ. ފަހެ، ނަރަކައިގެ އަލިފާނުން އެ ތަކެތި ހޫނުކުރައްވައި، އެ މީހާގެ އަރިކަށީގައްޔާއި، ނިތްކުރީގައްޔާއި ބުރިކަށީގައި ޖައްސަވައި ފިހާލާ ދައްވާނެއެވެ. އެ ތަކެތީގެ ހޫނު މަޑުވެއްޖެ ކޮންމެ ފަހަރަކު، އަލުން އެ ތަކެތި ހޫނުކުރައްވައި، އެ ދުވަހުގެ މުއްދަތަކީ ފަންސާސް ހާސް އަހަރުގެ އެއް ދުވަސް ކަމުގައިވާ ދުވަހު، މީސްތަކުންގެ މެދުގައި ނިޔާކުރައްވައި ނިމުމަށްދާންދެން، އެ ކަން އެ މީހަކަށް އެ ގޮތުގައި ތަކުރާރު ކުރައްވާނެތެވެ. ފަހެ، (އެއަށްފަހު) އެ މީހާގެ ނަތީޖާ އޭނާ ދެކޭހުއްޖެވެ. އެހެންޏާ އެ މީހަކަށް ސުވަރުގެ ނަޞީބު ކުރައްވައިފިއްޖެވެ. އެހެންޏާ އޭނާގެ އެންމެފަހުގެ ނިމުމަކަށްވާނީ، ނަރަކައެވެ.

ދެންނެވުނެވެ. އޭ الله ގެ ރަސޫލާއެވެ. ފަހެ، ޖަމަލުގެ (ޒަކާތްނުދޭ މީހާގެ) ކަންތައް ހުންނަނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ޖަމަލުގެ މިލްކުވެރިޔަކު، މީހަކު އެ ތަކެތީގެ ތެރެއިން އަދާކުރަންޖެހޭ ބައްޔު (އެބަހީ:ޒަކާތް) އަދާނުކޮށްވަނަމަ (ދަންނާށެވެ!) އަދި އެ [illegible] [illegible] [illegible]

---

[1] (سُورَةُ الزَّلزَلَة: 8،7)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَاب الْمُسَاقَاةِ، بَابُ شُرْبِ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ مِنَ الأَنْهَارِ، برقم: 2371 ، (المجلد 3 / صفحة 113) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ إِثْمِ مَانِعِ الزَّكَاةِ، برقم: 24 – (987) ، (المجلد 2 / صفحة 680) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 8977 (532/14)

ދުވަހު، (ކިޔުއްވިފައިވާ ޖަމަލު ތިބިނަމަ) އެ ސޮރުމެންގެ ކިރުފެލައި، ބޭނުން ޖެހިފައިވާ މީސްތަކުންނަށް ދިނުމަކީ ވެސް، އެ ތަކެތީގެ ޙައްޤުގެ ތެރެއިންވާ ކަމެކެވެ. ޤިޔާމަތް ދުވަހުން، ތަނަވަސް ހާމަ މައިދާނުގައި އެތަކެތީގެ ވެރިމީހާ އެ ޖަމަލުތަކުގެ ކުރިމަތީގައި (ބަނޑުން ނުވަތަ އުއްޑުން) ބޭއްވުނުއްޖެވެ. އެ ތަކެތި (ދުނިޔޭގައި ތިބި ވަރަށްވުރެ) މާބޮޑެތިވެ، ފަލަވެގެންވާ ބާރު، (އެ ތަކެތީގެ ވެރިންނާ ކުރިމަތިލައި) އަންނަހުއްޓެވެ! އޭގެތެރެއިން ކިރުތުނބުން ފީއްލިފައިވާ ޗަތަރިއެއް ވެސް މަދުނުވާހުއްޓެވެ. އެ ސޮރުމެންގެ ފައިން (ތަޅަމުން) އެ މީހާގެ ގައިމަތީގައި ހިނގައިފައި ދާހުއްޓެވެ. އަދި އެ މީހާގެ ގައިގައި އެ ސޮރުމެންގެ އަނގައިން ހިފައި، ދައިގަންނަހުއްޓެވެ. އެ ސޮރުމެންގެ އައިންގަނޑު އެ މީހާގެ ގައިމަތިން ހިނގައިގޮސް ނިމޭއިރަށް، އޭގެ ކުރީގައި މިބާ ތަކެތި އައިސް ގައިމައްޗަށް އަލުން ފަށާހުއްޓެވެ. އެ ދުވަހުގެ މުއްދަތަކީ ފަންސާސް ހާސް އަހަރުގެ އެއް ދުވަސް ކަމުގައިވާ ދުވަހު، މީސްތަކުންގެ ދެމެދުގައި ނިޔާކުރައްވައި ނިމުމަށްދާންދެން އެ ކަން، އެ މީހަކަށް އެ ގޮތުގައި ތަކުރާރު ކުރައްވާނެއެވެ. ފަހެ، (އެއަށްފަހު) އެ މީހާގެ ނަސީބު އޭނާ ދެކޭހުއްޓެވެ. އެއީ އެ މީހަކަށް ސުވަރުގެ ނުވަތަ ނަރަކަ ކުރައްވައިދޭހުއްޓެވެ. އަހަރެން

ދަންނަވަމެވެ. އޭ اللهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ. ފަހެ، ގެރި އާއި ބަކަރިގެ (ޒަކާތުނުދޭ މީހާގެ) ކަންތައް ހުންނާނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. {ގެރި އާއި ބަކަރިގެ މިލްކުވެރިވާ މީހަކު، އެ ތަކެތީގެ މައްޗަށް އަދާކުރަންޖެހޭ ބައި (އެބަހީ: ޒަކާތް) އަދާނުކުރާނަމަ (ދަންނާށެވެ!) ޤިޔާމަތް ދުވަހުން، ތަނަވަސް ހާމަ މައިދާނުގައި އެ ތަކެތީގެ ވެރިމީހާ އެ ތަކެތީގެ ކުރިމަތީގައި (ބަނޑުން ނުވަތަ އުއްޑުން) ބޭއްވުނުއްޖެވެ. އެ ތަކެތި (ދުނިޔޭގައި ތިބި ވަރަށްވުރެ) މާބޮޑެތިވެ، ފަލަވެގެންވާ ބާރު، (އެ ތަކެތީގެ ވެރިންނާ ކުރިމަތިލައި) އަންނަހުއްޓެވެ! އޭގެތެރޭގައި ދަޅުބު ބުރިވެފައިވާ އެއްޗެއް، އަދި ދަޅުބު ނެތް އެއްޗެއް ވެސް ނުވާހުއްޓެވެ. އަދި އެ ތަކެތީގެ ފައިން (ތަޅަމުން) އެ މީހާގެ ގައިމަތީގައި ހިނގައިފައި ދާހުއްޓެވެ. އަދި އެ ތަކެތީގެ ދަޅުބުން ގައިގައި ދަޅުއްތަހައިހައި، އަދި ދަޅުބު ނެތް އެއްޗަކު، އަދި ދަޅުބު ތޮޅިހިފައިވާ އެއްޗެއް ނުވާހުއްޓެވެ. އެ ސޮރުމެންގެ ދަޅުބުން އެ މީހާގެ ގައިގައި ތަޅަމުން، އަދި އެ

މީހާގެ ގައިގައި އެ ސޮރުމެންގެ އަނގައިން ހިފައި ދައިގަންނަމުން، އެ ސޮރުމެންގެ އައިންގަނޑު އެ މީހާގެ ގައިމަތީން ހިނގައިގޮސް ނިމޭއިރަށް، އޭގެ ކުރީގައި މިބޭ ތަކެތި އައިސް ގައިމައްކަރު އަރަސްފަރާއްޖެވެ. އެ ދުވަހުގެ މުއްދަތަކީ ފަންސާސް ހާސް އަހަރުގެ އެއް ދުވަސް ކަމުގައިވާ ދުވަހު، މީސްމަކުންގެ ދުދަގައި ނިމާކުރައްވައި ނިމުމަށްދަރުދުން އަނެކަން އެ މިރަކަން ގޮމިގައި މަކާރު ކުރައްވާނޭމެވެ. ފަހެ، (އިއަންފަރު) އެ މީހާގެ ނަތީޖާ އާނާ ދުވާރުއްޖެވެ. އެހެންޏާ އެ މިރަކަން ސަވަރުގެ ނަސީބު ކުރައްވައިފާރުއްޖެވެ. އެހެންޏާ އޭނާގެ އެންމެ ފަހުގެ ނިމުމަކަށްވާނީ ނަރަކައެވެ.

ދެންނެވުނެވެ. އާ اللهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ.ފަހެ، އަހުގެ (ޢަކާޝްނުދީ މީހާގެ) ކަންތައް ހުންނާނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ އެކަކީގެ ފަން ބަދިރީބޭކަތަރައްވިއެވެ. {އަސް ބެހިގެން ވަނީ މިން ކަރަކަނެވެ. (ފުރަތަމައި) އޭގެ ފިރިމީހާއަށްޓަކައި ބުރަހެއް (އޭބަރީ: ބަރޯބެއް) ކަމުގައިވާ އަހެވެ. (ދެވަނައި) އޭގެ ފިރިމީހާއަށްޓަކައި (އޭނާގެ ފަޤީރުކަމާއި އަތްމަތި ދަތިކަމަށްއޮތް) ނިވަކެއް ކަމުގައިވާ އަހެވެ. (ތިންވަނައި) އޭގެ ފިރިމީހާއަށްޓަކައި ދަރުމަތާއި ސަވާބުކަމުގައިވާ އަހެވެ. ފަހެ، އޭގެ ފިރިމީހާއަށްޓަކައި ބުރަހެއް ކަމުގައިވާ އަސް ދަންނައެވެ! އީއި، އޭގެ ފިރިމީހާ، ބޮޑުކަމާއި ކަންދައްހޮކަމަށްޓަކައި އަދި މުސްލިމުތަކުންނަށް އޭނާގެ ދަރުކަފިރިކަން ދީނުން ބަލަހައްޓައި، ގެންދުގާ އަހެވެ. ފަހެ، އީއި އެ މިރަކަށްޓަކައި ބުރަހެއް (ބަރޯބެއް) ކަމުގައިންނީ ނިވަފުރައްބެވެ. އަދި އޭގެ ފިރިމީހާއަށްޓަކައި (އޭނާގެ ފަޤީރުކަމާއި އަތްމަތި ދަތިކަމަށްއޮތް) ނިވަފުރައް ކަމުގައިވާ އަސް ދަންނައެވެ! އީއި، އޭގެ ފިރިމީހާ، اللهُ ގެ މަގުގައި (އޭގެ ބޭނުންކޮށް، އޭނާގެ ފަޤީރުކަމާއި އަތްމަތި ދަތިކަމުން މަސައްކަތް ކުރުމަށް) ބޭނުންކުރާ، އަދި އޭގެ ބުރިކަރިގައި އަށްކުންގެ ބައްޔެއް ވެސް ވާކަން ހަނދާން ނައްތައިނުލައި (އޭބަރީ: އަށްކުންނަން ވެސް އެހީތެރިކަން ފޯރުކޮށްދިނުމުގައި) ކުރިބަރުތޮކަން ބަލަހައްޓާ އަހެވެ. އީއި އޭގެ ފިރިމީހާއަށްޓަކައި ރައްކާތެރި ނިވަފެކެވެ. އޭގެ ފިރިމީހާއަށްޓަކައި ބުރަހެއް ކަމުގައިވާ އަސް ދަންނައެވެ!

އެއީ، އޭގެ ވެރިމީހާ، اللهُ ގެ މަގުގައި ޖިހާދުކޮށް، މުސްލިމުންނަށް މަންފާ ލިބިދިނުމަށްޓަކައި، ދަނޑެއްގައި ނުވަތަ ބަގީޗާއެއްގައި އެ ސޮކު ބަނދެ (އެބަހީ: ބަލަހައްޓައި) ކާންދީ ތަރުބިއްޔަތުކޮށް ބޮޑުކުރާ އަރަށެވެ. ދެން، އެ ދަނޑުގެން ނުވަތަ އެ ބަގީޗާއިން އެ ސޮކު ކާ ކޮންމެ އެއްޗަކަށް (އެބަހީ: އެ ތަންތަނުން ވިނަ ހާއި، އެ ނޫން އެއްޗެއްގެ) ބަދަލަށް ޙަސަނާތްތަކާއި ދަރުމަ ސަވާބު ލިޔުއްވާހުއްޓެވެ. އަދި އެ ސޮކު [illegible] ޢަދަދަކަށް، [illegible] ޢަދަދަކަށް، [illegible] ދަރުމަ އާއި ސަވާބު ލިޔުއްވާހުއްޓެވެ. އަދި އެ ސޮކު ބަނދެފައިވާ ވާގަނޑު ކަނޑައިގެން ދިޔުމުން، އެ ސޮކުމުން ފިއްލި، އުސް ފަސްގަނޑެއްކަން ނުވަތަ އުސް ދެ ފަސްގަނޑެއްކަން އެރިކަމުގައި ވިޔަސް (އެ ބާރަގޮތުގައި ވިޔަސް) އެ ސޮކުމުން [illegible] ފިޔަވަޅުތަކާއި އަދި އެ ސޮކު ނަޖިސްކުރާ [illegible] ފިޔަވަޅު، އޭގެ ވެރިމީހާއަށްޓަކައި މާތް اللهُ ދަރުމަ އާއި ސަވާބު ލިޔުއްވާހުއްޓެވެ. އަދި އެ ސޮކުމުންނާއިގެން އޭގެ ވެރިމީހާ، ކޯރެއްގެ އައްސޭރިން ދާއިރު، އަދި އޭގެ ވެރިމީހާ އެ ސޮކަށް ފެން ބޯން ދިނުމަށް ގަސްދުނުކުރި ނަމަވެސް، އެ ކޯރުން އެ ސޮކުމުން ފެން ބޮއިފިނަމަ، އެ ސޮކުމުން ފެން ބޮއި ކޮންމެ ތިއްކަކާ އޭގެ ވެރިމީހާއަށްޓަކައި މާތް اللهُ ދަރުމަ އާއި ސަވާބު ލިޔުއްވާހުއްޓެވެ.

ދެންނެވުނެވެ. އޭ اللهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ. ފަހެ، ޙިމާރުގެ ([illegible]) ކަންތައް ހުންނަނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. {މިމައްސަލައާ ގުޅޭގޮތުން ބިމަށްފޮނުއްވުނުގައި މި (ފާއްޛާ) ހާއްސަ އަދި ޖާމިޢު އާޔަތް ފިޔަވައި އެހެން އެއްޗެއް އެންގެވިގެންނެއް ނުވެއެވެ. (އެ އާޔަތަކީ، އަލް ޒަލްޒަލާ ސޫރަތުގެ 8،7 މި ދެ އާޔަތެވެ.) ﴿ فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۥ ۝٧ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُۥ ۝٨ ﴾ (އެބަހީ: ފަހެ، ދޫއްޗެއްގެ މިންވަރުވިޔަސް، ހެޔޮކަމެއްކޮށްފި މީހާ، އޭނާ އެކަން ދެކޭނެއެވެ. އަދި ދޫއްޗެއްގެ މިންވަރުވިޔަސް، ނުބައިކަމެއްކޮށްފި މީހާ، އޭނާ އެކަން ދެކޭނެއެވެ.)}

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީއާއި އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި މިފަދަ އެހެން ޙަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {مَنْ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا، فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ مُثِّلَ لَهُ مَالُهُ يَوْمَ القِيَامَةِ شُجَاعًا أَقْرَعَ، لَهُ زَبِيبَتَانِ، يُطَوَّقُهُ يَوْمَ القِيَامَةِ، ثُمَّ يَأْخُذُ بِلِهْزِمَتَيْهِ} يَعْنِي بِشِدْقَيْهِ {ثُمَّ يَقُولُ أَنَا مَالُكَ أَنَا كَنْزُكَ}، ثُمَّ تَلاَ هَذِهِ الآيَةَ ﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ يَبْخَلُونَ﴾[1] إِلَى آخِرِ الآيَةَ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ)[2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރަތުގެފާނުގެ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މާތް الله އެ މީހަކަށް މުދަލެއްދެއްވުމުން، އޭނާ އެ މުދަލުގެ ޒަކާތް ނުދައްކާނަމަ (ދަންނާށެވެ!) ޤިޔާމަތް ދުވަހުން އޭނާގެ މުދަލު ވިހަދަގެ ހަރުފައެއްގެ ސިފާގައި އޭނާއަށް ފާޅުދައްވާ ހުއްޓެވެ. އެސޮރުގެ ދެލޮލުގެ ކައިރީގައި (އެބަހީ: އޭގެ ވިހަގަދަކަންމަފާވާ ނިޝާނެއްގެ ގޮތުގައި) ކަޅުކުލައިގެ ދެ ތަނެއް ހުންނަހުއްޓެވެ. ޤިޔާމަތް ދުވަހުން އެ މީހާގެ ކަރުގައި އެ ހަރުފަ (ގިރަތައްކޮށްހަތަރައިން) އަޅުއްވާހުއްޓެވެ. އެސޮރު އެ މީހާގެ ދެ ކޯކާނިގަނޑުގައި ދަތްއަޅާހުއްޓެވެ.} (އަބޫހުރައިރަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) އޭގެމާނައަކީ، ދެ ކޯކާނިގަނޑާ ދިމާއިން އެ މީހާގެ މޫނުގައި ދަތްއަޅާހުއްޓެވެ. {އެއަށްފަހު ބުނާހުއްޓެވެ. އަހަރެންނީ ކަލޭ އެއްކުރި މުދަލެވެ. އަހަރެންނީ ކަލޭގެ ޚަޒާނާއެވެ.} (އަބޫހުރައިރަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) އެއަށްފަހު ކީރިތި ޤުރުއާނުގެ ﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ هُوَ خَيْرًا لَّهُم ۖ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا۟ بِهِۦ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ ۗ وَلِلَّهِ مِيرَٰثُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ

---

[1] (سُورَةُ آل عِمْرَان: 180)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ إِثْمِ مَانِعِ الزَّكَاةِ، برقم: 1403 (106/2) **ނޯޓު:** [illegible] مُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ إِثْمِ مَانِعِ الزَّكَاةِ، برقم: 28 – (988) ، (المجلد 2 / صفحة 685) ([illegible])

وَٱلۡأَرۡضِۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِيرٞ ﴾[1] މިއާޔަތް [illegible] [illegible] [illegible]. މި އާޔަތުގެ މާނައީ: {ﷲ، އެކަލާނގެ ފަޟުލުވަންތަކަމުގެ ތެރެއިން އެއުރެންނަށް ދެއްވި ތަކެއްޗާމެދު، ދަހިވެތިވާ މީހުން، އެކަން އެއީ، އެއުރެންނަށްހުރި ހެޔޮކަމެއް ކަމުގައި ހީނުކުރާހުށިކަމެވެ! އަދި [illegible]! އެއީ، އެއުރެންނަށް ނުބައިކަމެކެވެ. އެއުރެން ދަހިވެތިވި ތަކެތިން ޤިޔާމަތްދުވަހުން އެއުރެންގެ ކަރުގައި ކަސްތޮޅު އަޅުއްވާ [illegible]. އުޑުތަކާއި ބިމުގެ މިލްކުވެރިކަންވަނީ ﷲ އަށެވެ. އަދި ﷲ، ތިޔަބައިމީހުން ކުރާ ކަންތައް [illegible] ދެނެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ.}

3- އެ [illegible] ﷲ [illegible] މުހާޖިރުންގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އިބްނުމާޖާއާއި، އަލްއިމާމުލް ބައްޒާރާއި، އަލްއިމާމުލް ބައިހަޤީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا، قَالَ: أَقْبَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: {يَا مَعْشَرَ الْمُهَاجِرِينَ خِصَالٌ خَمْسٌ إِنِ ابْتُلِيتُمْ بِهِنَّ وَنَزَلْنَ بِكُمْ أَعُوذُ بِاللّٰهِ أَنْ تُدْرِكُوهُنَّ: لَمْ تَظْهَرِ الْفَاحِشَةُ فِي قَوْمٍ قَطُّ حَتَّى يُعْلِنُوا بِهَا إِلَّا فَشَا فِيهِمُ الطَّاعُونُ وَالْأَوْجَاعُ الَّتِي لَمْ تَكُنْ مَضَتْ فِي أَسْلَافِهِمْ، وَلَمْ يَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِلَّا أُخِذُوا بِالسِّنِينَ وَشِدَّةِ الْمَئُونَةِ، وَجَوْرِ السُّلْطَانِ عَلَيْهِمْ، وَلَمْ يَمْنَعُوا زَكَاةَ أَمْوَالِهِمْ إِلَّا مُنِعُوا الْقَطْرَ مِنَ السَّمَاءِ وَلَوْلَا الْبَهَائِمُ لَمْ يُمْطَرُوا، وَلَمْ يَنْقُضُوا عَهْدَ اللّٰهِ وَعَهْدَ رَسُولِهِ إِلَّا سَلَّطَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ عَدُوًّا مِنْ غَيْرِهِمْ وَيَأْخُذُ بَعْضَ مَا فِي أَيْدِيهِمْ، وَمَا لَمْ تَحْكُمْ أَئِمَّتُهُمْ بَيْنَهُمْ بِكِتَابِ اللّٰهِ إِلَّا جَعَلَ بَأْسَهُمْ بَيْنَهُمْ.} (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَالْحَاكِمُ، وَ البيهَقِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[2] މާނައީ: "އެ [illegible] [illegible] ﷲ

---

[1] (سُورَةُ آل عِمْرَان: 180)

[2] ابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْفِتَنِ، بَابُ الْعُقُوبَاتِ، برقم: 4019 (149/5) ، وَالْحَاكِمُ فِى الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْفِتَنِ وَالْمَلَاحِمِ، برقم: 8688 (712/4) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِى شُعَبِ الإِيمَان، الزَّكَاةُ، التَّشْدِيدُ عَلَى مَنْعِ زَكَاة الْمَالِ، برقم: 3042 (22/5) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِى الْمُعْجَمِ الأَوسَطِ، برقم: 4671 (61/5) ، وَفِى مُسْنَدِ الشَّامِيِّينَ، برقم: 1558 (390/2)

ނޯޓު: އަލްއިމާމުލް ބައްޒާރު މި ޙަދީޘު [illegible] [illegible] ވިދާޅުވެފައި [illegible] އަލްބައްޒާރު ރިވާކުރައްވާފައި [illegible] [illegible]. މި ޙަދީޘް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އަލްއިމާމުލް =

ރުއްސުންތެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއްދުވަހަކު) ތިމަންމެންނާ ދިމާއަށް ރަސޫލު ﷲ ﷺ އަނބުރާލައްވައިގެން ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {އޭ މުހާޖިރުންނޭވެ! ފަސް ކަމެއްވެއެވެ. ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރޭގައި އެ ކަންތައްތައް ދެތުވެރި ވެއްޖެނަމަ އަދި ތިޔަބައިމީހުން އެ ކަންކަން ދެކޭނަމަ (ރަންނާނެވެ!) ތިޔަބައިމީހުންނާ އެ ކަންކަން ބައްދަލުނުވުން އެދިވަޑައިގެން ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން ތިމަންކަލޭގެފާނު ސަލާމަތާއި ރައްކާތެރިކަން އެދިވަޑައިގަންނަވަމެވެ. **(ފުރަތަމައީ)** ބަޔަކުގެ ތެރޭގައި ފާޙިޝްކަންތައް (އެބަހީ: ޒިނޭކުރުމާއި އެފަދަ ހުތުރު ކަންތައްތައް) ޢާއްމު ވެއްޖެނަމަ (ރަންނާނެވެ!) އެ ބައިމީހުންގެ ތެރޭގައި ޠާޢޫނާއި ވަބާއާއި، އެބައިމީހުންގެ އިސްވެދިޔަ ކާބަފައިން ދުށިފައިވެސް ނުވާފަދަ ނުރައްކާތެރި ބަލިތަކެއް ޢާއްމުވެ ނުކުންނާނެއެވެ. **(ދެވަނައީ)** ބައިމީހުންގެ ތެރޭގައި މިންކިރުމުގައި މަކަރުހީލަތް ހަދާނަމަ (ރަންނާނެވެ!) އެ ބައިގެ [illegible] [illegible]، [illegible] ދަތިކަމާއި، އެބައިމީހުންގެމައްޗަށް ވެރިންގެ އަނިޔާވެރިކަން ބާރުގަދަކޮށް ނުކުންނާނެއެވެ. **(ތިންވަނައީ)** އެބައިމީހުންގެ މުދަލުގެ ޒަކާތްދިނުން މަނާވެއްޖެނަމަ (ރަންނާނެވެ!) އެ ބައިމީހުންނަށް އުޑުން ވާރޭ ވެއްސުން ހުއްޓިގެން ދާނެއެވެ. ޖަނަވާރުތަކެއް ނުވާނަމަ ވާރޭ ނުވެހޭނެއެވެ. **(ހަތަރުވަނައީ)** ބައިމީހުންގެ ތެރޭގައި ﷲ އާއި، އެކަލާނގެ ރަސޫލާ (ﷺ)ގެ ޢަހުދު ފުށުއެރުން (އެބަހީ: އެ ދެފަރާތުގެ އެއްބަސްވުމަށް ޚިލާފުވުން) ޢާއްމުވެއްޖެނަމަ

= ޙާކިމު، އަލްއިމާމުއްޛަހަބީ ވެސް މި ޙަދީޘް ޞައްޙަކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. އައްޝައިޚު އަލްބާނީ، އެކަލޭގެ “ސިލްސިލަތުލް އަޙާދީޘިއް ޞަޙީޙާ” މި ނަންބަރުގައިވާ ޙަދީޘްނަންބަރު: 106 (މުސްތަދްރަކު 1/ ޞަފްޙާ 217، 218) މިއީ ޞައްޙަ [illegible] ވާހަކަ ދައްކަވާފައިވެއެވެ. [illegible] ނަޤުލުކޮށްފައިވެއެވެ. އަލްބައިހަޤީގެ [illegible] “ޝުޢަބުލް އީމާން” މި ނަންބަރާ ޖެހިގެންވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

(ދަންނާށެވެ!) އެބައިމީހުންގެ ތެރެއިންނާ ބަދުއްވެންގެ ބަހަލު އެބައެއްގެމައްޗަށް ﷲ ދާނުކުރައްވައި ނުދާނުއްޖެވެ. އަދި އެބައެއްގެ އަތުގައިވާ ބައްޔަކަށްދީ އެބައިމީހުން އަތުންގައި ނުދާނުއްޖެވެ. (**ވަސްވަސައީ**) އެ ބައެއްގެ ވެރިން އެބައިމީހުންގެމުދަލާއި ﷲ ގެ ރޫޙަނިޔާކޮޅަށް ބުނުމުކޮށް ފަޅިބަނޑިކުރުން ހުއްޓާލައިދިނަމަ (ދަންނާށެވެ!) އެ ބައެއްގެ މުދަލަށް އެއްބަޔަކު އަނެއްބަޔަކާ ހިފާތޯ ދެބަސްވުން ބާއްވާ ނުކުރައްވައި ނުދާނުއްޖެވެ.} މިމާނަގައި މިވަނީ އަލްބުޚާރީގެ ރިވާޔަތެވެ.

4- އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުޟުވާންލެއްވުމެވި އަލްއަޙްނަފު ބިން ޤައިސްގެއަރިހުން އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީއާއި އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنِ الأَحْنَفِ بْنِ قَيْسٍ ﵁، قَالَ: جَلَسْتُ إِلَى مَلَإٍ مِنْ قُرَيْشٍ، فَجَاءَ رَجُلٌ خَشِنُ الشَّعَرِ وَالثِّيَابِ وَالهَيْئَةِ، حَتَّى قَامَ عَلَيْهِمْ فَسَلَّمَ، ثُمَّ قَالَ: بَشِّرِ الكَانِزِينَ بِرَضْفٍ يُحْمَى عَلَيْهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ، ثُمَّ يُوضَعُ عَلَى حَلَمَةِ ثَدْيِ أَحَدِهِمْ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ نُغْضِ كَتِفِهِ، وَيُوضَعُ عَلَى نُغْضِ كَتِفِهِ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ حَلَمَةِ ثَدْيِهِ، يَتَزَلْزَلُ، ثُمَّ وَلَّى، فَجَلَسَ إِلَى سَارِيَةٍ، وَتَبِعْتُهُ وَجَلَسْتُ إِلَيْهِ، وَأَنَا لاَ أَدْرِي مَنْ هُوَ؟ فَقُلْتُ لَهُ: لاَ أُرَى القَوْمَ إِلَّا قَدْ كَرِهُوا الَّذِي قُلْتَ، قَالَ: إِنَّهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ شَيْئًا، قَالَ لِي خَلِيلِي، قَالَ: قُلْتُ: مَنْ خَلِيلُكَ؟ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: {يَا أَبَا ذَرٍّ أَتُبْصِرُ أُحُدًا؟} قَالَ: فَنَظَرْتُ إِلَى الشَّمْسِ مَا بَقِيَ مِنَ النَّهَارِ، وَأَنَا أُرَى أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يُرْسِلُنِي فِي حَاجَةٍ لَهُ، قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: {مَا أُحِبُّ أَنَّ لِي مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا، أُنْفِقُهُ كُلَّهُ، إِلَّا ثَلاَثَةَ دَنَانِيرَ} وَإِنَّ هَؤُلاَءِ لاَ يَعْقِلُونَ، إِنَّمَا يَجْمَعُونَ الدُّنْيَا، لاَ وَاللَّهِ، لاَ أَسْأَلُهُمْ دُنْيَا، وَلاَ أَسْتَفْتِيهِمْ عَنْ دِينٍ، حَتَّى أَلْقَى اللَّهَ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުޟުވާންލެއްވުމެވި އަލްއަޙްނަފު ބިން ޤައިސް ވިދާޅުވިއެވެ. (އަހުރެން) ހިމަނަނާ ޤުރައިޝުންގެ ޖަމާޢަތެއްގެ ބާކަލުންގެ ދެމެދުގައި އިށީނީމެވެ. ފަހެ، އެ ބޮލުގެ އިސްތަށިތަކާއި، ހެދުންތަކާއި ހުންނަ ވަރަށް ޢާދައިގެ ގޮތެއް ހުރި ބޮއްޓަކު

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابٌ: مَا أُدِّيَ زَكَاتُهُ فَلَيْسَ بِكَنْزٍ، برقم: 1407 (107/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابٌ فِي الْكَنَّازِينَ لِلْأَمْوَالِ وَالتَّغْلِيظِ عَلَيْهِمْ، برقم: 34 – (992) (689/2)

ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި އެ ތާނގައި ތިއްބެވި ބޭކަލުންނަށް ސަލާންގޮވައިލެއްވުމަށްފަހު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢަޒާބްދިނުމަށް މަލާއިކަތުން ޒަބާނިޔާ ތޮރުބާ މީހުންނަށް ނަރަކައިގެ އަލިފާނުން ދޮންކޮޅުވިފައިވާ ހިތަފައިގެ ބަދާފު ހުރިކަމުގެ އުޅުވިތި ހަބަރުދެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު އެ ހިލަތައް އެބައިމީހުންގެ ބޮލުތަކުގައި ތަޅާލަމުން ދިޔުމެވެ. ދުން ހަރިގަސޭ ދޫކުރެއްވިއެވެ. އެ ހިލަތައް އެބައިމީހުންގެ ކޮންމެކަހަލަ ދިޔާނީ ބޮޑުކަމަށް ނުކުމެނީ ކުރެއްވިއެވެ. އެހެން އެ ހިލަތައް އެބައިމީހުންގެ ކޮންޓެ ކަހަލަ ދިޔާގައި ބޮޑުކަމަށް ނުކުމެއްޖެއެވެ. އެހެން އެ ހިލަތައް އެބައިމީހުންގެ ކޮޅުމަތީ ދިޔާގައި ބޮޑުކަމަށް ނުކުމެއްޖެއެވެ. އެގޮތުގައި އެބައިމީހުންނާ ބަދަލުގައި ދުރުމިނޫނުގެ ގޮތަކަށެވެ.

މީހުން ވިދާޅުވެވަޑައިގަތުމުން އެ ބޭކަލުން އެންބުރިވަޑައިގެން (ޖިބްރީލުގެ) ބޭސްބުރުވަޑައިގެން ކަށިގަނޑު. (އަޅުގަނޑުމެން ވިދާޅުވިއެވެ.) މިމަންޒިލަ އެ ބޭކަލުގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެން، އެހާގެ އަރިހުގައި އިށީނދެވަޑައިގެންނެވެ. މިމަންޒިލަކީ އެއް ކަން ބޭކަލުންކަމުގެ ނަޝީޙަތެވެ. ފަހަރު، އެ ބޭކަލަކަށް މިމަންޒިލަށް ދެންނެވިއެވެ. ކަލާގެ ދެކޮޅުގައި ވަރަ ވިދާޅުވި ބަސްތަކުގެ ސިފަތައް ދެކިވަޑައިގެން މިސްކިތުން ހިނގަވަޑައިގަތުމަށް ދިޔައީކަމުގައި ނަމާދުކަމަށް މިމަންޒިލަށް ނުދެކެވުނެވެ. އެ ބޭކަލުގެ ވިދާޅުވިއެވެ. އެބައިމީހުންނަށް ސުރުކޮށްދެއްވިއެވެ. އެއީ، މިމަންޒިލަށް ހަމަހިމުން، އަރިހުގައި މިތުރު ވިދާޅުވި ބަސްތަކުގެ ސިފަތަކަކީ. (އަޅުގަނޑު ވިދާޅުވިއެވެ.) މިމަންޒިލަ ދެކެވުނީއެވެ. މިތަނުގެ މިތުރު ކަލޭބުނީއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއީ) ރަސޫލުﷲގެ ﷺ އެވެ. އިތުރު އަދިވެސް ކުރެވުނު (މިމަންޒިލަށް) ބަޔަކާ ކުރެއްވިއެވެ. {އޭ އަބޫބަކުރެވެ. މިބައިމީހުން އުޅުނުހިނދު ކުރަނީ ތިޔަވެރިކަމުގެ ދެކެވުނީއެވެ؟} (އަބޫބަކުރު) ވިދާޅުވިއެވެ. މިމަންޒިލަ އިހުރިއަކަށް ބަލައިލެއްވީއެވެ. އެބަހީ: ދިވާލުގެ ވަގުތުގެ ތިބި ބެއިގެ ގަވަރުތަކެއް ބާރި ކުރަނިވި ބަލައިލެއްވީއެވެ. އަދި ރަސޫލު ﷲ ﷺ އެއްކަލަ ކުރުމުގެ ބޭނުންތަކެއްގައި މިމަންޒިލަ ހުސްއެވުމަށް ގަސްދުކުރައްވާ ކަމުގައިވެސް މިމަން ސުރުކޮށްދެއްވިއެވެ. މިމަންޒިލަ ދެކެވުނީއެވެ. އާދެއްވެ. ބަޔަކީކުރެއްވިއެވެ. {މިމަންޒިލަކީ ފަހަރެއް ހުރުނު ފަރަތަރުމަރަހާ ކަންތަކުގެ މިފަހަރުގެ ތަފާސްގެމަތިން ނިޔަމަށް ނޭނގޭބައިން އެނގޭ މިނަ ދިނުމުގާ ކުރަ

އެތިކޮޅެއް ފިޔަވައި އެހެން ހުރިހާއެއްޗެއް الله ގެ މަގުގައި ހޭދަކުރެއްވުމަށްދެނުވީ ތިމަންނަކަލޭގެފާނު އެދިވަޑައިގެންނަވަމުވެ.} (އަބޫބަކްރު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ ބުނި ބަހެއްބުނީ މި ބަސްފުޅު އަޑުއަހާގައިވާމީއެވެ.) އަދި ހަމަކަށަވަރުން، މިބައިމީހުންނީ ކަންކަމާމެދުގައި ނުވިސްނޭ މީހުންނެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެބައިމީހުންނީ ދުނިޔެ ބައްކުރަން އެޓޭ މީހުންނެވެ. الله ގަންދެއްވައި ވިދާޅުވެވުނެވެ. ހިތްތަކާއި މަސްޢޫދު، الله އާ ބައްދަލުވުމާއި ޖުއިމަން ގާނޫނުން އެބައިމީހުންގެ ކިބައިން މިއަދުން ދުނިޔޭގެ އެއްވެސް ކަމަކުން ނުރުހުނުވާނެއެވެ. އަދި މިޔަންގެ ދީނުގެ ކަމެއް އެއްގޮތް ފިލުވައިދެއްވުން އެއިން މިހެއްގެ ގެއިން ސްތާޤުއްވުސް ނުރުކުއްވާނިމީވެ.”

(4) ޒަކާތްދީނުމުން މަންފާވާގޮތުގެ ބުރުކް:

ޒަކާތަކީ ދީނުގެ ރުކުންތަކުގައި އޮތްކަމެއް އިޖުމާޢުވެފައިވާ ފަރުދުކަމެކެވެ.
ޒަކާތަކީ، އިސްލާމްދީން އެ މައްޗަށް ބިނާވެގެންވާ މައިގަނޑު އަސާސްތަކުގެ ތެރެއިންވާ ކަމުގައި ކަނޑައެޅި އެނގި މަސްއޫލިއްޔަތެކެވެ.

އެ މީހަކީ އަޅަން އިސްލާމްގެ މީހަކުކަމުގައިވުމުން، ދީނުގެ ކަންކަން ޢަމަލުކުރަން ލާޒިމުވެގެންވާ މީހަކުކަމުގައިވާނަމަ މީހަކު ފިޔަވައި އެހެން އެއްވެސް މީހަކު ޒަކާތުގެ ވާޖިބުކަމާމެދު އިންކާރުކޮށް ދެކޭނަމަ، އެ މީހަކީ ދީނުން ބޭރުވާ މީހެއް ކަމުގައިވާނެއެވެ. އަދި ޒަކާތުގެ ވާޖިބުކަމާ އިންކާރު ނުކޮށް ކާފިރުވި ކަމަށްޓަކައި ކަމަށްބަލާއިރު ޒަކާތްދީނުމަށް ފަހަތަށްޖެހި މީހަކު ދެކެ ޤަބޫލުކުރާ ޒަކާތްދޭ މީހުންނަށް ވެސް އެހެން ޒަކާތް ހިފެހެއްޓުމަށް އަރައިގަތުމަށް ވެސް ބާރުއަޅާފައެވެ.
ޒަކާތަކީ الله ފަރުމާކުރެއްވި ފަރުދެއް ދީނުގެ ރުކުނެއްކަން ގަބޫލުކުރާނަމަ ޒަކާތް ދީނުމަކީ ފަސްޓްބާ މީހާ ތަންނަވައިވެ. ޙާލައި ދީނުން ބޭނުމަށް ޝަރުޢީ ފަރާތުން ފާރާލައިދޭން މީހުލެވެ. މުސްލިމުންގެ ވެރިމީހާގެ މައްޗަށް ޒަކާތުދޭމީހުންނަށް، އެފަދަ މީހުންގެ މުދަލުގެ ޒަކާތު ގަދަކަމުން ނެގުމެވެ. އަދި ޒަކާތްދީނުމަށް އިންކާރުކުރާ ކަމަށްޓަކައި އެފަދަ މީހުންނާ އަދަބެއް ދިނުމެވެ. ހަމައެއާއެކު

އެބައިމީހުންގެ މުދަލުން ޒަކާތަށް ނެގުން ވާޖިބުވާ މިންވަރުގެ އިތުރަށް އޮއްވަސް އެއްޗެއް ނެގުމެއް ނުވެއެވެ.

އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީގެފާނުގެ ކުރީގެ ޤައުލުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާގޮތުގައި މީހަކު ޒަކާތްދިނުމުން މަނާވެގަތްކަމުގެ އުޤޫބާތެއްގެގޮތުން އޭނާގެ މުދަލުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައި ނަގާނެ ހުއްދަތަވެގެންވެއެވެ.

އަންނަނިވި ޙަދީޘްތަކުން މި ނަންގަނެވުނު ކަންކަމަށް ދަލީލު ލިބިގެންވެއެވެ.

1- ބަހްޒު ބިން ޙަކީމު، އޭނާގެ ބައްޕާގެ މަގުން އޭނާގެ ކާފާގެ އަރިހުން (އެބަހީ: އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި މުޢާވިޔަތު ބިން ޙައިދާގެ އަރިހުން) ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘް އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އައްނަސާއީއާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އަލްޙާކިމާއި، އަލްބައިހަޤީ އެ ބޭކަލުންގެ ފޮތްފޮތުގައި ނަޤުލުކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {فِي كُلِّ إِبِلٍ سَائِمَةٍ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُونٍ، لَا تُفَرَّقُ إِبِلٌ عَنْ حِسَابِهَا، مَنْ أَعْطَاهَا مُؤْتَجِرًا فَلَهُ أَجْرُهَا، وَمَنْ مَنَعَهَا فَإِنَّا آخِذُوهَا وَشَطْرَ إِبِلِهِ عَزْمَةٌ مِنْ عَزَمَاتِ رَبِّنَا، لَا يَحِلُّ لِآلِ مُحَمَّدٍ مِنْهَا شَيْءٌ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "ބަހްޒު ބިން ޙަކީމު އޭނާގެ ބައްޕާގެ މަގުން އޭނާގެ ކާފާގެ އަރިހުން (އެބަހީ: އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި މުޢާވިޔަތު ބިން ޙައިދާގެ އަރިހުން) ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: މުޢާވިޔަތު ބިން ޙައިދާ) ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވަނިކޮށް މިހެން އަޑުއެހީމެވެ. (ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ.) {ހުރިހައި ބަލަހައްޓައިގެން ގެންގުޅޭ ޖަމަލުގެ ޒަކާތަކީ އެތެރެ ކޮންމެ ސާޅީހަކު ޖަމަލުން އިބްނަތުލަބޫނެކެވެ. އެބަހީ: ދެ އަހަރުފުރި، ތިންވަނަ އަހަރަށް އަރައިފައިވާ އަންހެން ޖަމަލެކެވެ. މިކަން ކަރަވަރުކުރުމުގައި ތިމާގެ ޖަމަލުތަކާ އެހެން

---

[1] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب في زكاة السائمة، برقم: 1575 (26/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ: عُقُوبَةِ مَانِعِ الزَّكَاةِ، برقم: 2444 (15/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 20016 (220/33) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 1449 (552/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَا يُسْقِطُ الصَّدَقَةَ عَنِ الْمَاشِيَةِ، برقم: 7390، (195/4)

މީހެއްގެ ޢަމަލުތަކެއް އެއްކޮށް އޮޅުވައިލައިގެން ނުވާހުއްޓެވެ. ދަރުމައާއި ސަވާބަށް އެދިގެން އެ ޒަކާތް އަދާކޮށްދި މީހާ (ދަންނާށެވެ!) އޭނާއަށް އެ ކަމުގެ ދަރުމައާއި ސަވާބު ހުއްޓެވެ. އަދި އެ ކަމުން މަނާވެގެންވި މީހާ (ދަންނާށެވެ!) އޭނާގެ ޢަމަލުތަކުގެ ބެޖެހިން ދެބައިވެރިކަމަށް އެއްބައި ތިމަންމެންގެ ފުރިހަމަސްކަމުގެ ބައެއްޗެއްގެ ގޮތުގައި އޭނާގެއަތުން ނުގެވޭނުއްޖެވެ. މުބައްމަދުގެ ޤައުމުގެ އާލުންނަކަށް އޭއިން އެއްވެސް މިންވަރެއް ބަލާލާފައިގެން ނުވާނުއްޖެވެ.}

މި ބަރީޢާގެ ސޫރަތުގައި އެއީ ޖަނަގަވު ސަނަދުއްދީ އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ އަރިހުގައި ސަވާލުދަންނަވުން ހިނދު، އެ ކަލޭގެފާނު އެއީ ޖަނަގަވު ސަނަދުއްކަމަން ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމައެހެންހެން އަލްއިމާމު އަލްބާހިމުވެސް ވިދާޅުވާގޮތުގައި ބަހުޖެ މަގުން ޖިމާވެގެންވާ ބަރީޢާގެ ސަތްބަ ބަރީޢާކަވެ.

ޒަކާތްދިނުމަކީ ވާޖިބެއްކަމަށް މުސްލިމުންނަށް ބަޔަކު އިންކާރުކޮށްފިނަމަ، ޒަކާތް ނުދެމުން އިންކާރުކޮށް، އެ ކަމުން މަނާވެގެންވިޔަސް، އެ ބަޔަކު އެ ކަމުން ވުޖޫބުވެ ޒަކާތް އަދާކުރުމަން ތަނަވަސް އެ ބަޔަކާ ހަނގުރާމަކުރުން ވާޖިބެވެ. މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ދީ ބަޔަކުއިކޮޅުންނަށް اللهُ ޙަޤްސަށުވިއްޖެ ޝަމަޙަގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު ބުޚާރީއާއި، އަލްއިމާމު މުސްލިމާ ދު އިމާމުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لاَ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّ الإِسْلاَمِ، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ) [1] މާނައީ: "އެ ދީ ބަޔަކުއިކޮޅުންނަށް اللهُ ޙަޤްސަށުވިއްޖެ ޢުމަރުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. {ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އަމުރު ލިބިގެންވަނީ، މީސްތަކުންނާ لاَ إِلَهَ إِلاَّ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الإِيمَانِ، بَابٌ: {فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلاَةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ}، برقم: 25 (14/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْإِيمَانَ، بَابُ الْأَمْرِ بِقِتَالِ النَّاسِ حَتَّى يَقُولُوا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ، برقم: 36 – (22) (53/1)

اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ މި ދެ ކަލިމަ ކިޔައި އީމާންވެ، ނަމާދު ޤާއިމުކޮށް، ޒަކާތްދީފުމަށް ވާނދެން އެބައިމީހުންނާ ހަނގުރާމަ ކުރެއްވުމަށެވެ. ފަހެ، އެބައިމީހުން މި ކަންކަން ކޮށްފިނަމަ އެބައިމީހުންގެ ފުރާނަތަކާއި، އެބައިމީހުންގެ މުދަލުތައް ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ކިބައިން ރައްކައުތެރި ކޮށްފިއެވެ. (އެއީ) އިސްލާމްދީނުގެ ޙައްޤުގައި މެނުވީއެވެ. އަދި އެބައިމީހުންގެ ހިސާބު ބެއްލެވުންވަނީ اللهُ އަށެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވިގެންވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން [illegible] [illegible] ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، قَالَ: لَمَّا تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَاسْتُخْلِفَ أَبُو بَكْرٍ بَعْدَهُ، وَكَفَرَ مَنْ كَفَرَ مِنَ الْعَرَبِ، قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ لِأَبِي بَكْرٍ: كَيْفَ تُقَاتِلُ النَّاسَ، وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، فَمَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، فَقَدْ عَصَمَ مِنِّي مَالَهُ، وَنَفْسَهُ، إِلَّا بِحَقِّهِ وَحِسَابُهُ عَلَى اللهِ}، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: وَاللهِ لَأُقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ الصَّلَاةِ، وَالزَّكَاةِ، فَإِنَّ الزَّكَاةَ حَقُّ الْمَالِ، وَاللهِ لَوْ مَنَعُونِي عِقَالًا كَانُوا يُؤَدُّونَهُ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلَى مَنْعِهِ، فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: فَوَاللهِ، مَا هُوَ إِلَّا أَنْ رَأَيْتُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ شَرَحَ صَدْرَ أَبِي بَكْرٍ لِلْقِتَالِ، فَعَرَفْتُ أَنَّهُ الْحَقُّ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވިގެންވި އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ސުވަރުގެ ވަޑައިގަތުމުން، الله ރުއްސެވިގެންވި އަބޫބަކުރުގެފާނު ޚަލީފާކަމަށް އިސްކުރުވުމާއެކު، ޢަރަބިންގެތެރެއިން ކާފިރުވެ ދީނުން [illegible] ކާފިރުވެއްޖެއެވެ. (އަބޫބަކުރުގެފާނު އެބައިމީހުންނާ ހަނގުރާމަ ކުރެއްވުމަށް ގަސްތުކުރެއްވިހިނދު) އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވިގެންވި ޢުމަރުގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. ކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންނާ ހަނގުރާމަ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ وُجُوبِ الزَّكَاةِ، برقم: 1399، 1400 (105/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْإِيمَانَ، بَابُ الْأَمْرِ بِقِتَالِ النَّاسِ حَتَّى يَقُولُوا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ، برقم: 32 – (20) (51/1) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، برقم: 1556 (5/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الإيمان، باب ما جاء أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا لا إله إلا الله، برقم: 2607 (3/5) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ: مَانِعِ الزَّكَاةِ، برقم: 2443 (14/5) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْفِتَنِ، بَابُ الْكَفِّ عَمَّنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، برقم: 3927 (81/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 117 (270/1)

ކުރައްވާނީ ކޮންސަބަބަކުން ތޯއެވެ؟ އެހެނީ މާތްރަސޫލާ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައި ވަނީ، {أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، فَإِذَا قَالُوا لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ عَصَمُوا مِنِّى دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلاَّ بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ.} މިފަދައިން ނޫންތޯއެވެ؟ މާނައީ: {ތިމަންކަލޯގެފާނަށް އަމުރުކުރެވިގެންވަނީ، މީސްތަކުން لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ކިޔައިފުމަށްދާނދެން (އެބަހީ: ޝަހާދަތުގެ ދެ ކަލިމަކިޔައި އީމާން ވެއްޖައުމަށްދާނދެން) އެބައިމީހުންނާ ހަނގުރާމަ ކުރެއްވުމަށެވެ. ދެން އެބައިމީހުން لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ކިޔައި (އީމާންވެއްޖެނަމަ) އެބައިމީހުންގެ ލޭތަކާއި، އެބައިމީހުންގެ މުދަލުތަކެއް ތިމަންކަލޯގެފާނުގެ ކިބައިން ރައްކާތެރި ކޮށްފިއެވެ. (އެއީ اللَّهُ ގެ ޙައްޤުތަކާއި ފިޔަވައެވެ. އަދި އެބައިމީހުންގެ ޙިސާބު ބެއްލެވުންވަނީ اللَّهُ އަށެވެ.} މިފަދައިންނޫންތޯއެވެ؟ (ޖަވާބުގައި) އަބޫބަކުރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. اللَّهُ ގަސަމްކުރައްވައި ވިދާޅުވިއެވެ. ނަމާދާއި ޒަކާތް ދެމެދުގައި ތަފާތުކޮށްލި މީހާ ތިމަންކަލޯގެފާނު ހަނގުރާމަ ކުރައްވާނީމެވެ. ދެން ހަމަކަހަލަ ވަރުން، ޒަކާތަކީ ދެކޮޅުން އަދާކުރަންޖެހޭ ބައްޔެއްކަމުން. اللَّهُ ގަސަމްކުރައްވައި ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. ޖަމަލެއްގެ ފައި އައްސައިލުމަން ބަންދުނުކުރަވާ ވާގިނަވިއަސް އެބައިމީހުން ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ އަށް (ޢިގާލުގެ ގޮތުން) އަރުވަމުންއައި، ތިމަންކަލޯގެފާނަށް ދިނުމަށް (އެބަހީ: ޢިގާލް ޖަމަލުއަރުވަން ވެރިކަމުގެ ފުރުޞަތާ އެމީހުންނާ ބަލާފުރުޞަތުކަމަށް) އެބައިމީހުން އިންކާރުކުރިނަމަ، އެ ދިނުމަށް އެބައިމީހުން އިންކާރުކުރާތީ ކަމަށްޓަކައި ތިމަންކަލޯގެފާނު އެބައިމީހުންނާ ހަނގުރާމަ ކުރައްވާނީމެވެ. (މިބަސްފުޅު އައްސަލައި) އުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. اللَّهُ ގަސަމްކުރައްވައި ވިދާޅުވެއެވެ. މާތް اللَّهُ އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ ހިތްފުޅު ބައްދަލު ދޭދެވެފާދަވަމުން ޤިތާލަށްކަމަށް ހުޅުވާލެއްވި ފަދައިން ޝަރުޢީ ހަމަގެ ތިމަންކަލޯގެފާނަށް އެ ޙައްޤުކަން އެނގުނީއެވެ. އަދި އެ ކަލޯގެފާނަށް އެއްނގިވަޑައިގެން ބައްޓަމުގައި ކަނޑައެޅިއެވެ.“

(5) ޒަކާތް ވާޖިބުވާ މީހުން:

ޒަކާތްނެރުން ވާޖިބުވާ މުދަލުގެތެރެއިން އެ ކަމަށް ކަނޑައެޅިފައިވާ ނިޞާބު، ނުވަތަ މިންވަރު އެ މީހެއްގެ މިލްކުގައި ހުރެއްޖެ މިނިވަނަކު ކަމުގައިވާ ކޮންމެ މުސްލިމެއްގެމައްޗަށް އޭނާގެ މުދަލުގެ ޒަކާތްނެރުން ވާޖިބުވާނެއެވެ.

ނިޞާބުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ޝަރުޠުތައް:

1- އެ މީހަކަށް އޭނާގައި ދިރިއުޅުން ފުދިހަމަވުންނާ، ކޮންމެހެން ބޭނުންތެރި ކަންކަމަށްވުރެ މިސާލަކަށް ކެއުމާއި ބުއިން، ބަދުނަސްވައިކުރުން، ޤަރުޟުވެރިކަން، ސަވާރީއާއި މަސައްކަތްކުރުމަށް ބޭނުންވާ އާލާތްތައް ގަތުމަށް ހަދަނާކުރުމަށްފަހު އިތުރަށް ހުރުން.

2- ނިޞާބު ހަމަވެފައިހުރެ ހިޖުރީގޮތުން އެ މުދަލަށް އެއް އަހަރުހަމަވުން. މިކަން ޔަޤީންކުރުމަށްޓަކައި އެ މީހެއްގެ އަތްގައި ނިޞާބު ހަމަވީ ތާރީޚު ރިޢާޔަތްކުރުން ޖެހެއެވެ. ޒަކާތް ވާޖިބުވުމުގައި މުދަލުގެ ނިޞާބު ހަމަވެފައިހުރުން، ހިޖުރީގޮތުން އެއް އަހަރު ފުރިހަމަވުން ޝަރުޠުކޮށްފައިވެއެވެ. އެ މުއްދަތުގެ ތެރޭގައި ދިރިއުޅުމަށްޓަކައި ކަންކުރުން ކުރަންޖެހިއްޖެ ކަމަށްވާނަމަ، މުދަލުގެ ނިޞާބު އުނިވެއްޖެނަމަ އެ ހިސާބުން ނިޞާބު ހަމަވެފައިހުރުމުގެ ޝަރުޠު ނެތިގެންދާނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް، ނިޞާބު ހަމަވެ ހިޖުރީގޮތުން އެއް އަހަރު ހަމަވުމުގެ ޝަރުޠު ގުނަން ފުރޭނީ، އެ މީހެއްގެ އަތްގައި އަހަރެއްހާވަސް ނިޞާބު ހަމަވާ ތާރީޚުން ފުރިގެންނެވެ. އަލްމަޖުމޫޢުގައި އަލްއިމާމުއްނަވަވީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ”ޤަމަރީމަހުންގެ ދަފްތަރަބަދި، (އެބަހީ: މި މައްސަލާގައި ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންގެ ރައުޔަކީ) އަދި އަލްއިމާމު މާލިކާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިންގެ (އެބަހީ: ގިނަ އިލްމުވެރިންގެ) ރައުޔަކީ، އެ މުދަލެއްގެ ޒަކާތް ވާޖިބުވާ މުދަލުގައި މިސާލަކަށް ރަނާއި، ރިހިސޯއި، ގެރިބަކަރިއާއި، މިފަދަ އެންމެހައި މުދަލުގައި ނިޞާބު

ހަމަވުމަށްފަހު، ހިޖްރީގޮތުން އެ މިންވަރު އެއް އަހަރުވަންދެން އެ މީހެއްގެ މިލްކުގައި ހުރުން ޝަރުޠު ވެގެން ވުމެވެ.

އަހަރުދުވަހުގެ ތެރޭގައި ދިރާވި ވުރިއްމު ކަމަކަން ހުކުރުކުރުން، ނިޞާބުގެ މިންވަރު އުނިވެއްޖެނަމަ އެ ހިސާބުން މި ޝަރުޠު އުނިވާނެއެވެ. މާނައަކީ ނިޞާބަށްވުރެ މަދުވުމުން ޒަކާތް ވާޖިބުނުވުމެވެ. އެއަށްފަހު އެ މީހެއްގެ އަތުގައި ނިޞާބު ހަމަވެއްޖެނަމަ އަހަރުދުވަސް ގުނަންފެށޭނީ އަލުން ނިޞާބު ހަމަވި ތާރީޚުން ފެށިގެންނެވެ.

އަލްއިމާމު އައްނަވަވީ ދެކެވަޑައިގެންނެވީ، ނިޞާބު ހަމަވުމަށްފަހު، އަހަރުގެ ދުވަސްކޮޅުގައި ނިޞާބަށްވުރެ މަދުވި ނަމަވެސް އަހަރު ހަމަވާއިރު ނިޞާބު ހަމަވެފައި ވާނަމަ އެ މުދަލުން ޒަކާތްނެރުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. އަހަރުގެ ދުވަސްކޮޅުގައިން އުނިވާ އުނިވުމަކީ އެއަށް ހަމަހަމަ ކުރެވޭނެ ކަމެކެވެ.

މިސާލަކަށް މީހެއްގެ އަތުގައި ރިހީގެ ނިޞާބު ހަމަވެ، 200 ދިރުހަމު ހުރުމަށްފަހު، އަހަރުގެ ދުވަސްކޮޅުގައި އެ މިންވަރު އުނިވެ، އެކަމު ދިރުހަމަކަށް ވުމަށްފަހު، އަހަރު ހަމަވީއިރު އަނެއްކާވެސް އޭނާގެ އަތުގައި 200 ދިރުހަމު ހޯދިއްޖެނަމަ، އެއިން ޒަކާތްނުކުރަން އަލްބަޣަވީ ވިދާޅުވެއެވެ. ހަމައެފަދައިން، މީހެއްގެ އަތުގައި 40 ބަކަރި ހަމަވުމަށްފަހު، އަހަރުގެ ދުވަސްކޮޅުގައި އެ މިންވަރު އުނިވެ، އެކަމު ބަކަރިއަކަށް ވުމަށްފަހު އަހަރު ހަމަވީއިރު އަނެއްކާވެސް އޭނާގެ އަތުގައި 40 ބަކަރި ހޯދިއްޖެނަމަ، އެއިން ޒަކާތްނުކުރެވެ.“ [1]

ނިޞާބު ހަމަވެ ހިޖްރީގޮތުން އެއް އަހަރުވުން މިއީ ޖަނަވާރާއި ރަނާގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. އެ ކަމަކީ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. މިކަން ބަޔާންކުރައްވައި، اللهُ ވަޙީ ކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعۡرُوشَٰتٍ وَغَيۡرَ مَعۡرُوشَٰتٍ وَٱلنَّخۡلَ وَٱلزَّرۡعَ

---

[1] الْمَجْمُوعُ شَرْحِ الْمُهَذَّبِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، (19/6)

مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ۚ كُلُوا۟ مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَءَاتُوا۟ حَقَّهُۥ يَوْمَ حَصَادِهِۦ ۖ وَلَا تُسْرِفُوٓا۟ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴾[1] މާނައީ:
{އެކަލާނގެއީ، ފެތުރޭ ވެޔޮތަކާއި، ވެޔޮނޫން ގަސްތަކުގެ ބަގީޗާތަކާއި، އޭގެ މޭވާއި، އޮށްބަތު ތަފާތުވެގެންވާ ބާރު، ކަދުރުރުކާއި، ގޮވާމާއި، އެއްވައްތަރުވެގެންވާ ބާރުގައްޔާއި، އެއްވައްތަރުވެގެން ނުވާ ބާރުގައި، ޒައިތޫނާއި، އަންނާރު އުފެއްދެވި ހައްދަވާ ކަލާނގެއެވެ. އެ ގަސްތަކުން މޭވާ އަތުވެއްޖެނަމަ، އެ މޭވާއިން ތިޔަބައިމީހުން ކާށެވެ! އަދި ގޮވާންކަނޑާ ދުވަހަކުން، އޭގެ ޙައްޤު ދޭށެވެ! އަދި ތިޔަބައިމީހުން އިސްރާފު ނުކުރާށެވެ! އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން، އިސްރާފުކުރާ މީހުންނަށް އެކަލާނގެ ލޯބިވެވޮޑިގެން ނުވެއެވެ.}

އަލްޢަބްދަރީ (ޢަލީ ބިން ސަޢީދު ބިން ޢަބްދުއްރަޙްމާން އަލްޢަބްދަރީ އަލްމަޔާރަޤީ 493ހ.)[2] ވިދާޅުވެއެވެ. "ޒަކާތްވާޖިބުވާ މުދަލު ވަނީ ދެ ބާވަތަކަށެވެ. **ފުރަތަމައީ:** އެއީ އަމިއްލަ ޒާތުގައި އިތުރުވާ ގިނަވާ މުދަލެވެ. އެއީ، މޭވާއާއި އޮށްބަތުގެ ބާވަތްތަކެވެ. މިފަދަގައި ނިޞާބު ހަމަވުމުން ޒަކާތްނެރުން ވާޖިބުވާ އެއްޗެވެ. **ދެވަނައީ:** އެ ތަކެތި އިތުރުކުރުމަށްޓަކައި ރައްކާކުރެވިފައިވާ މުދަލެވެ. މިސާލަކަށް ދިރުހަމާއި، ދީނާރާއި، ވިޔަފާރިމުދަލާއި، ނަގުދު ފައިސާފަދަ ތަކެއްޗެވެ. މި ބާވަތްބާވަތުގެ މުދަލުން ޒަކާތް ވާޖިބުވަނީ މުދަލުގެ ނިޞާބު ހަމަވެ، އޭގެމައްޗަށް އެއް އަހަރު ހަމަވުމުން ޝަރުޠުވެގެންނެވެ. ނިޞާބަށްވުރެ އިތުރުވެއްޖެނަމަ، އެ އިތުރު ހިސާބުކޮށްގެން ނެގިގެން އަދަދު ހަމަވަނީސް ޒަކާތް ވާޖިބެއް ނުވާނެއެވެ. މިއީ ފުޤަހާއުންގެ އެއްބަސް ބައިކުޅެއްން ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ." އަލްމަޖްމޫޢުން ނަގާފައި.[3]

---

[1] (سُورَةُ الأَنعَام: 141)

[2] الموسوعة الفقهية الكويتية (292/14)

[3] الْمَجْمُوعُ شَرْحِ الْمُهَذَّبِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، (361/5)

(6) ކުޑަކުއްޖާއި ޖުނޫނީގެ މުދަލުން ޒަކާތްދެއްކުން:

ކުޑަކުއްޖާއި، ޖުނޫނީގެ ބަލަދުވެރިޔާ އޭނާގެ ބެލުމުގެ ދަށުގައިވާ މި ބުނެވުނުފަދަ މީހުންގެ މުދަލުގެ ނިޞާބު ހަމަވެއްޖެނަމަ އެ މުދަލުން ޒަކާތްދެއްކުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، ޢަމްރު ބިން ޝުޢައިބު، އޭނާގެ ބައްޕާގެ އަރިހުން އޭނާގެ ކާފަގެ މަގުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَامَ فَخَطَبَ النَّاسَ، فَقَالَ: {مَنْ وَلِيَ يَتِيمًا لَهُ مَالٌ فَلْيَتَّجِرْ لَهُ وَلَا يَتْرُكْهُ حَتَّى تَأْكُلَهُ الصَّدَقَةُ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِىُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[1] މާނައީ: "ޢަމްރު، އޭނާގެ ބައްޕަ ޝުޢައިބުގެ އަރިހުން، ޝުޢައިބު، އޭނާގެ ކާފަ، އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި، ޢަމްރު ބިނުލް ޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللَّهِގެ އަރިހުން ރިވާ ކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: ޢަމްރު ބުނުލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ) ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޚުތުބާއެއް ދެއްވިއެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރައްވިއެވެ. {އެ ކުއްޖާއަށް މިލްކުވެގެންވާ މުދަލެއްހުރި ޔަތީމަކު ބެލެހެއްޓުމާ ޙަވާލުވެއްޖެ މީހާ (ދަންނާށެވެ!) އެ ކުއްޖާއަށްޓަކައި އެ މީހަކު އެ މުދަލުން ވިޔަފާރިކުރާހުށިކަމެވެ. އެ މުދަލުގެ ޒަކާތް ދައްކަމުންގޮސް މުދާ ހުސްވެދަންޖަހައި ދޫކޮށްނުލާހިކަމެވެ.}

މި ޙަދީޘަކީ ސަނަދުގެގޮތުން ޟަޢީފު، ބަލި ޙަދީޘެކެވެ. އަލްބާނީ (އިބްނު ޙަޖަރު) ވިދާޅުވިއެވެ. މި ޙަދީޘްގެ ޝާހިދެއްކަމަށް ގޫނު މުރުސަލް ޙަދީޘްއެއް އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީ ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި މި މައުޟޫޢުގައި އައިސްފައިވާ އާޘާރު ބަޔަކު ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވަނީ، އަލްއިމާމް ޝާފިޢީ ދެކެވަޑައިގަތީ މުޖުތަހިދުންގެ ގޮތުގައި ޒަކާތް ދިނުމަށް ވާޖިބުކަން ބަޔާންކޮށްފައެވެ.

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في زكاة مال اليتيم، برقم: 641 (23/3) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ وُجُوبِ الزَّكَاةِ فِي مَالِ الصَّبِيِّ وَالْيَتِيمِ، برقم: 1970 (5/3)

އެ ކަމަނާއަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ ބެއްލެވުމުގެ ދަށުގައިވާ ޔަތީމު ކުދިންގެ މުދަލުން އެ ކަމަނާ ޒަކާތް ނެރުއްވައެވެ.

އަލްއިމާމު ތިރްމިޛީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ޔަތީމުންނާއި މޮޔަ މީހުންގެ މުދަލުގެ ޒަކާތް ނެރުމާމެދުގައި ޢިލްމުވެރިންގެމެދުގައި ޚިލާފުވެއެވެ. ރަސޫލުއްލާހު ﷺ ގެ އަޞްޙާބުންކުރެ އެތަކެއް ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، ޔަތީމުންގެ މުދަލުން ޒަކާތްނެރުން ޖެހޭނެއެވެ. މިހެން ވިދާޅުވާ އަޞްޙާބުންގެތެރޭގައި، ޢުމަރުގެފާނާއި، ޢަލީގެފާނާއި، ޢާއިޝަތުގެފާނާއި، ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ހިމެނިވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަލްއިމާމު މާލިކާއި، އަލްއިމާމު ޝާފިޢީއާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އިސްޙާޤު (އިބްނު ރާހަވައިހި) ވެސް ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތަކީ އެއީއެވެ."[1]

ޢިލްމުވެރިންކުރެ އެހެންބައެއް ބޭކަލުން ވިދާޅުވާގޮތުގައި ޔަތީމުންގެ މުދަލުން ޒަކާތްނެރުމެއް ނުވެއެވެ. މިހެން ވިދާޅުވެފައިވަނީ، ސުފްޔާނު (އައްޘައުރީ) އާއި (ޢަބްދު اللهِ) އިބްނުލްމުބާރަކެވެ.

(7) މުދާވެރި ދަރަނިވެރިޔާ:

އެ މީހެއްގެ މިލްކިއްޔާތުގައި ޒަކާތުގެ ނިޞާބު ހަމަވާ މިންވަރަށް މުދަލު ހުރުމާއެކުގައިވެސް، އޭނާއަކީ ދަރަނިވެރިވެފައިވާ މީހަކުކަމުގައިވާނަމަ މިހާ ދަރަންނައެވެ. އޭނާގެ މުދަލުން ދަރަނި އަދާކުރުމަށްފަހުވާމިންވަރަކީ، ދަރަނި އަދާކުރުމުން ބާކީވާ މިންވަރެވެ. އެއަށްފަހު ބާކީވާއިރު މުދަލުގައި ނިޞާބު ހަމަވާނަމަ، އޭގެތެރެއިން ޒަކާތް ނެރުން ވާޖިބުވާ މިންވަރު ނެރޭނެއެވެ. އަދި ބާކީވާއިރު މުދަލުގައި ނިޞާބު ހަމަނުވާނަމަ، ޒަކާތް ދެއްކުމެއް ނުޖެހެއެވެ. އެހެނީ އެ ޙާލަތުގައި އޭނާއަކީ ފަޤީރެކެވެ.

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ބަސްފުޅެއްގައި މާތްރަސޫލާ ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވަނީ، {لَا صَدَقَةَ إِلَّا عَنْ ظَهْرِ غِنًى.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ تَعْلِيقًا، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ

---

[1] سُنَنُ التِّرْمِذِيُّ ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في زكاة مال اليتيم (24/3)

حِبَّانَ) [1] މާނައީ: {ތަނަވަސްކަމުގެ ހަރުދުވެރިޔާގެ މައްޗަށްފުދުނުވީ ޒަކާތްދެއްކުމެއް ނުވެއެވެ.} އަލްބުޚާރީ މުޢައްލަޤުކޮށް މި ހަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ.

ޒަކާތްބެހުމުގައި ހަދީޘްކުރައްވާ އެހެންބަސްފުޅެއްގައިވޭ، {تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ.} [2] މާނައީ: {އެބައިމީހުންގެ މުއްސަނދިންގެ މުދަލުން ޒަކާތް ނަގައި، އެބައިމީހުންގެ ފަޤީރުންނަށް އެ ތަކެތި ބެހިދިނުން ވެއެވެ.}

ފަޤީރުންނާ ބެހުމުން ބަރުގަތުކުރަމުގައި އެ މިހަކު الله އަށް، ނުވަތަ އެހެންގޮތަކުން އަދާކުރެވެންޖެހޭ މިހަކު އަދާކުރަންޖެހިފައިވާ ދަރަނިތަކުން މިހާރުގެ ނާޒިލްވެއެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ހަދީޘްގައި ކުރައްވާފައިވެއެވެ. {فَدَيْنُ اللهِ أَحَقُّ بِالْقَضَاءِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) [3] މާނައީ: {الله އަށް އަދާކުރުން ވާޖިބުވެގެންވާ ދަރަނި އަދާކުރުން އައުލަވިގެންވެއެވެ.} މި މައްސަލަ ފަހުން ބަޔާންކުރެވޭހުށީވެ.

(8) މިހަކު މަރުވެހިނދު އޭނާގެމައްޗަށް ޒަކާތް ވާޖިބުވެފައިވުން:

މިހަކު މަރުވާ ހިނދު އޭނާގެމައްޗަށް ޒަކާތް ވާޖިބުވެފައިވާނަމަ، އޭނާގެ މުދަލުން އެ ޒަކާތް އަދާކުރުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އޭނާ ދަރަނިވެރިވާނަމަ، އެ މީހަކާއި އެހެނިހެން ދަރަނިވެރިންނަށް އޭނާގެ މުދަލުން އަދާކުރަށް ދިނުމަށް ފަހުގައެވެ. އަދި ވާރިސުންނަށް އޭނާ ވަޞިއްޔަތްކޮށް ނުކުރިޔަސް، އެ ވަޞިއްޔަތް ތަންފީޒުކުރުމުގެ ފަހުގައެވެ.

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ لاَ صَدَقَةَ إِلَّا عَنْ ظَهْرِ غِنًى، (112/2) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، الصَّدَقَةُ عَنْ ظَهْرِ غِنًى، برقم: **2326** (51/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **7155** (69/12) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب النكاح، باب النفقة، برقم: **4243** **(54/10)**

[2] **ނޯޓް:** ޒަކާތުގެ ތަފްސީލުކުރުމުގައި މުޢާޛުގެ ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ އެ ދުވަހުކަލޭގެފާނަށް الله ރަސޫލުއްލާހު ޔަމަނަށްފޮނުއްވާ ދަރިކަލުންގެ ދަރުބާރުގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވާ، މިއާދުވެގެން ހަދަރުތަކަށް ޤަންނާމް ވާޖަބު ބަޔާންކުރައްވާ ބަރުމީގައި މި ހަދީޘް ވެއެވެ. އެ ހަދީޘް ރިވާކުރައްވާ ބުޚާރީގެ ރިއާޔަތް، އެ ރަސޫލާ ބަޔާންވެވި ވާހަކަ.
ބައްލަވާ! ސިލްސިލާ ނަންބަރު: 2 (މުޤައްދިމާ)

[3] مُسْلِمٌ، كِتَاب الصِّيَامِ، بَابُ قَضَاءِ الصِّيَامِ عَنِ الْمَيِّتِ، برقم: **154 – (1148)** **(804/2)**

މިގޮތް ބަޔާންކުރައްވައި اللهُ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿مِنۢ بَعۡدِ وَصِيَّةٖ يُوصِينَ بِهَآ أَوۡ دَيۡنٖۚ ﴾ [1] މާނައީ: {ވަޞިއްޔަތެއްވާނަމަ، އެ ވަޞިއްޔަތެއް ތަންފީޛުކުރުމަށްފަހު، ނުވަތަ، ދަރަންޏެއްވާނަމަ، އެ ދަރަންޏެއް އަދާކުރުމަށްފަހުގަ އެވެ.}

ޒަކާތަކީ اللهُ އަށްޓަކައި އަދާކުރުން ލާޒިމުވެފައިވާ ދަރަންޏެކެވެ:

އެ ދެ [illegible] اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ أُمِّي مَاتَتْ وَعَلَيْهَا صَوْمُ شَهْرٍ، أَفَأَقْضِيهِ عَنْهَا؟ فَقَالَ: {لَوْ كَانَ عَلَى أُمِّكَ دَيْنٌ، أَكُنْتَ قَاضِيَهُ عَنْهَا؟} قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: {فَدَيْنُ اللهِ أَحَقُّ أَنْ يُقْضَى.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ وَاللَّفْظُ لَهُ) [2] މާނައީ: "ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތް ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށް މީހަކު އައިސް ދެންނެވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އަޅުގަނޑުގެ މަންމާވަނީ ނިޔާވެފައިވެއެވެ. މަންމާ އެއް މަސްދުވަހުގެ ރޯދަހިފަން ޖެހިފައިވެއެވެ. މަންމާގެ ފަރާތުން އަޅުގަނޑު އެ ރޯދަ ޤަޟާކޮށްދިނުން ކަމުދޭތޯއެވެ؟ [illegible]، [illegible] ނަބިއްޔާ ވިދާޅުވިއެވެ. {ތިބާގެ މަންމާގެ މައްޗަށްވާ ދަރަންޏެއް ހުރެއްޖެ ނަމަ، ތިބާ އެ ދަރަނި އަދާކުރާނީ ހެއްޔެވެ؟} އާނ ދެންނެވިއެވެ. އާދޭހެވެ. ނަބިއްޔާ ވިދާޅުވިއެވެ. {اللهُ އަށް އަދާކުރުން ވާޖިބުވެގެންވާ ދަރަނި އަދާކުރުން އައުލާވެގެން ވެއެވެ.} މިތާނގައި މިވަނީ މުސްލިމުގެ ޢިބާރާތެވެ.

---

[1] (سُورَةُ النِّسَاء: 12)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الصَّوْمِ، بَابُ مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صَوْمٌ، برقم: 1953 (35/3) ، مُسْلِمٌ، كِتَاب الصِّيَامِ، بَابُ قَضَاءِ الصِّيَامِ عَنِ الْمَيِّتِ، برقم: 155 – (...) (804/2)

(9) ޒަކާތްދިނުމުގައި އެ ކަމުގެ ނިޔަތްއޮތުމަކީ ޝަރުޠެކެވެ:

ޒަކާތަކީ އަޅުކަމެކެވެ. އެހެންކަމާއެކު އެ އަޅުކަން ޞައްޙަވުމަށްޓަކައި، އެ ކަމުގެ ނިޔަތްއޮތުން ޝަރުޠުވެގެންވެއެވެ. އެ ކަން ފުރިހަމަވާނީ، ޒަކާތްދޭ މީހާ އޭނާގެ ޒަކާތް ދޭހިނދު، اللهގެ ފަރުޟު އަދައިގެން އެ ކަން ކުރުމުންނެވެ. އެކަލާނގެ ޙަޟްރަތުން އެ ކަމުގެ ސަވާބަށް އެދުމާއި، އެއީ މީހާގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެފައިވާ ޝަރުޢީ ވާޖިބެއް އަދާކުރުމެއްކަމުގައި މީހާގެ ހިތުން ކަށަވަރުކުރުމުންނެވެ.

އަޅުކަން ޞައްޙަވުމުގައި އިޚްލާޞްތެރިކަމާއި، އެ ކަމުގެ ނިޔަތްއޮތުން ވާކަން ހާމަކުރައްވައި اللهُ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ ﴾[1] މާނައީ: {ބާޠިލުތަކުން އެއްކިބާވެތިބެ، اللهއަށް އަޅުކަން ޚާލިޞްކުރާ ޙާލު، اللهއަށް އަޅުކަންކުރުމަށް މެނުވީ، އެމީހުންނަށް އަމުރުކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ.}

މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވާ ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. {إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ)[2] މާނައީ: {ހަމަކަށަވަރުން، ޢަމަލުތައް ޞައްޙަވުންވަނީ، ނިޔަތާ ގުޅިގެންނެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން، ކޮންމެ މީހަކަށްވެސްވަނީ އެ މީހަކު ނިޔަތްކުރާކަމެކެވެ.}

އަލްއިމާމު މާލިކާއި، އަލްއިމާމު ޝާފިޢީ ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި ނިޔަތްކުރަން ވަނީ ޒަކާތްއަދާކުރުމާއި ހިނދުގައެވެ.

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާ ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ނިޔަތްކުރަންވާނީ ޒަކާތް [illegible]، ނުވަތަ އެ ވާޖިބު [illegible] [illegible]. އަލްއިމާމު އަޙްމަދު [illegible] ގޮތުގައި، ޒަކާތް[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ނިޔަތްކުރުން ހުއްދަވާނެއެވެ.

---

[1] (سُورَةُ البَيِّنَة: 5)

[2] الْبُخَارِيُّ، بَابُ بَدْءِ الوَحْيِ، كَيْفَ كَانَ بَدْءُ الوَحْيِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، برقم: 1 (6/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْإِمَارَةِ، بَابُ قَوْلِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: {إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ}، وَأَنَّهُ يَدْخُلُ فِيهِ الْغَزْوُ وَغَيْرُهُ مِنَ الْأَعْمَالِ، برقم: 155 – (1907) (1515/3)

(10) ވާޖިބުވުމާއެކު ޒަކާތްދިނުން:

އެ މީހެއްގެ މުދަލުގައި ޒަކާތް ވާޖިބުވާ ނިސާބު ފުރިހަމަވުމާއެކު، ލަސްނުކޮށް ޒަކާތްދިނުން ވާޖިބުވާނެކަމަށް ޢުލަމާއު އިއްތިފާޤުވެރިން، އެބަހީ: ދީނީ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެ މީހެއްގެ މުދަލުގައި ނިސާބު ފުރިހަމަ ވުމާއެކު ލަސްނުކޮށް ޒަކާތްދިނުމަށް ނުކުޅެދިއްޖެ މީހަކަށް މެނުވީ، އެ ވަގުތަށްވުރެ ލަސްކުރުން ޙަރާމް ވާނެއެވެ.

މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢުޤުބަތު ބުން އަލްޙާރިޘުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ عُقْبَةَ بْنِ الحَارِثِ ﵁، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ العَصْرَ، فَلَمَّا سَلَّمَ قَامَ سَرِيعًا دَخَلَ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ، ثُمَّ خَرَجَ وَرَأَى مَا فِي وُجُوهِ القَوْمِ مِنْ تَعَجُّبِهِمْ لِسُرْعَتِهِ، فَقَالَ: {ذَكَرْتُ وَأَنَا فِي الصَّلاَةِ تِبْرًا عِنْدَنَا، فَكَرِهْتُ أَنْ يُمْسِيَ أَوْ يَبِيتَ عِنْدَنَا فَأَمَرْتُ بِقِسْمَتِهِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢުޤުބަތު ބުން އަލްޙާރިޘު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްފަހަރަކު ތިމަންނާ މާތް ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ޢަޞްރު ނަމާދު ކުރެއްވީމެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުން ސަލާމްދެއްވުމާއެކު ތެދުވެވަޑައިގެން ވަރަށް އަވަސްއަވަހަށް އެކަލޭގެފާނު އަނބިއަނބި ކަނބަލުންކުރެ ބައެއްކަނބަލުންގެ ގެއަކަށް ވަދެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ނިކުމެވަޑައިގަތެވެ. އަދި އެހާ އަވަސްކަމުގައި އެކަލޭގެފާނު ވަޑައިގަންނަވާލުމުން (މިސްކިތުގައި) ތިއްބެވި ޞަޙާބީންގެ މޫނުމަތިން ހައިރާންކަން ފާޅުވާތީ ދެކެވަޑައިގެން ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ގޭގައި ގަނޑު ރަނގެ އެތިކޮޅެއް ހުރިކަން ހިތަށް އަރާފައިވުން ނަމާދުން ނުކުމެވަޑައިގަތް ހަނދާންކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، ތިމަންނާގެ ގޭގައި އެ އޮވެގެން ހަވީރުވުން ނުވަތަ ރޭގަނޑު

---

[1] الْبُخَارِيُّ، أَبْوَابُ العَمَلِ فِي الصَّلاَةِ، بَابُ يُفْكِرُ الرَّجُلُ الشَّيْءَ فِي الصَّلاَةِ، برقم: **1221** (67/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **16151** (73/26) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ مَنْ فَكَّرَ فِي صَلاَتِهِ أَوْ حَدَّثَ نَفْسَهُ بِشَيْءٍ لَمْ يَسْجُدْ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ، برقم: **3870** (491/2)

ހޯދައިކުރެއްވުމަން ތިމަންކަލޭގެފާނުން ހިއްޕެވުމަކީ ހަމަޖެހުނީއެވެ. ވީމާ (ހައްޤުވެރިންނަން) އެ ބަހައިލުމަން ތިމަންކަލޭގެފާނުން އަމުރުކުރައްވައިފީމެވެ.}

އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީއާއި، އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީ އައްތާރީޚުލްކަބީރުން ބާބުގައި އެ ކަމަނާއަން اللّٰهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَّ اللّٰهُ عَنْهَا، قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: {مَا خَالَطَتِ الصَّدَقَةُ مَالًا قَطُّ إِلَّا أَهْلَكَتْهُ} (رَوَاهُ الشّافِعِيُّ، البَيْهَقِيُّ، وَالْقُضَاعِيُّ، ذَكَرَهُ البُخَارِىُّ فِى التَّارِيخِ الكَبِيرِ) [1] މާނައީ: "އެ ކަމަނާއަން اللّٰهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުاللّٰهِ ﷺ ހަދީޘް ކުރެއްވިތި ތިމަންނާ އަޑުއެއްސީމެވެ. ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ޒަކާތުގެ މުދާ އެ ނޫން މުދަލަކާ އެކުވެއްޖެނަމަ (ދަންނާނެއެވެ!) އެ މުދަލެއް ހަލާކުކޮށްލައި ނެތިގެންދާނެއެވެ.}

އަލްއިމާމުލް ޙުމައިދީވެސް މި ހަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެ ރިވާޔަތެއްގައި އިތުރު ޢިބާރާތެއްވެއެވެ. قَالَ: {قَدْ يَكُونُ قَدْ وَجَبَ عَلَيْكَ فِي مَالِكَ صَدَقَةٌ فَلَا تُخْرِجُهَا فَيُهْلِكَ الْحَرَامُ الْحَلَالَ.} (رَوَاهُ الْحُمَيدِىُّ) [2] ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިބާގެ މުދަލުގައި ޒަކާތްވާޖިބު ވެފައިވާނީ، ތިބާ އެ ޒަކާތް އަދާނުކޮށް ނުކުރާނަމައެވެ. ފަހެ، އޭރުން (އެ މުދަލާ އެކުވެފައިވާ) ހަރާމް ބައި ހަލާލު މުދާ ހަލާކުކޮށްލައިފާނެއެވެ.}

---

[1] الشّافِعِيُّ فِي المُسنَدِ ترتيب السندى، كتاب الزكاة، برقم: 607 (405/1) ، البَيْهَقِيُّ فِى السُّنَنِ الْكُبْرٰى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الْهَدِيَّةِ لِلْوَالِي بِسَبَبِ الْوَلَايَةِ، برقم: 7666 (268/4) ، وَالْقُضَاعِيُّ فِى الْمُسْنَدِ، برقم: 781 (10/2) ، البُخَارِىُّ فِى التَّارِيخِ الْكَبِيْرِ، فِي تَرجُمَةِ مُحَمَّد بْن عثمان بْن صفوان (180/1)

[2] الحُمَيدِىُّ فِى الْمُسْنَدِ، برقم: 239 (275/1)

ނޯޓް: އައްޝައިޚު އަލްބާނީ (ރަޙިމަހުاللّٰهُ) އޭނާގެ "ތަމާމުލްމިންނަތި" މި ނަމުގައިވާ ފޮތުގައި (ص/359) އަދި "ސިލްސިލަތުލްއަޙާދީޘިއްޟަޢީފާ" މި ނަމުގައިވާ ފޮތުގައި ހަދީޘްނަންބަރު 5069 (114/11) ގެ ހަދީޘާ ޟަޢީފު ރިވާޔަތެއްކަމުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

(11) ޒަކާތްދެއްކުން އަވަސްކުރުން:

ޒަކާތުގެ ނިޞާބު ހަމަވެ، އަހަރުވުމުގެ ކުރިން ވެސް ޒަކާތްދެއްކުމަކީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ. މިގޮތުން ދެ އަހަރު ކުރިއަށް ވެސް ޒަކާތް ނެރުވިދާނެއެވެ.

އަލްއިމާމުއް ޒުހުރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާގޮތުގައި ހިޖުރީގޮތުން އަހަރު ވުމުގެ ކުރިން ޒަކާތްނެރުމަކީ [illegible] [illegible] އަހަރު ޒަކާތް [illegible] [illegible] [illegible]؟ އެ [illegible] [illegible]؟ އަލްޙަސަނުލްބަޞްރީގެ އަރިހުން ސުވާލު ދެންނެވުނެވެ. ޖަވާބުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޖާއިޒު ވާނެއެވެ.

އަލްއިމާމުއްޝައުކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. "އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީއާއި، އަޙްމަދާއި، [illegible]، [illegible]، ވެސް [illegible]، އަހަރުވުމުގެ ކުރިން ވެސް ޒަކާތްދެއްކުން ހުއްދަވާނެކަމަށެވެ.

[illegible] ބިاللهِ ވިދާޅުވާގޮތުގައި، [illegible] އެއީއެވެ.

އަލްއިމާމު މާލިކާއި، ރަބީޢާއާއި، ސުފްޔާނުއްޘައުރީއާއި، ދާވޫދު (އައްޒާހިރީ) އާއި، އަބޫޢުބައިދު ބިން [illegible]، [illegible] [illegible] ވިދާޅުވާ ވައި، އަހަރު ހަމަވުމުގެ ކުރިން ޒަކާތްނެރުން ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ. މި ބޭކަލުންގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ޒަކާތް ވާޖިބުވާނީ ނިޞާބު ހަމަވުމަށްފަހު، ހިޖުރީގޮތުން އެއް އަހަރުވުމުން ކަމަށް [illegible] [illegible] [illegible]

ޒަކާތް ވާޖިބުވާނީ ނިޞާބު ހަމަވުމަށްފަހު، ހިޖުރީގޮތުން އެއް އަހަރުވުމުން ކަމަށް ބަޔާންވެފައި ނަމަވެސް، ޒަކާތުގެ ނިޞާބު ހަމަވުމުން، އަހަރުވުމުގެ ކުރިންވެސް ޒަކާތްނެރުމަކީ ހުއްދަކަމެއްކަމަށް ވިދާޅުވާ ބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅުގައި އެއްވެސް މައްސަލައެއް ނުވެއެވެ. އެހެނީ، ޒަކާތް ވާޖިބުވާނީ، މުދަލުގެ ނިޞާބު ހަމަވެ، އަހަރުވުމުން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

އިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި ޚިލާފުވެފައިވަނީ އަހަރުވުމުގެކުރިން ޒަކާތްނެރުން ހުއްދަވާނެތޯ މި ކަމާގުޅޭގޮތުންނެވެ.“ [1]

އިބްނު ރުޝްދު ވިދާޅުވިއެވެ. ”އިލްމުވެރިންގެމެދުގައިވާ ޚިލާފުގެ އަސްލަކީ، ޒަކާތަކީ އަޅުކަމެއްތޯ؟ ނުވަތަ އެއީ މިސްކީނުންނަށް އަދާކުރުން ވާޖިބުކުރައްވާފައިވާ ހައްޤެއްތޯ؟ ކަނޑައެޅުއްވުމުގައި އިލްމުވެރިންގެމެދުގައި އުފެދިފައިވާ ޚިލާފެވެ.

ޒަކާތަކީ ނަމާދާ އެއްފަދަ އަޅުކަމެއް ކަމުގައި ވިދާޅުވާ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، އެ ކަމުގެ ވަގުތު ޖެހުމުގެ ކުރިން ޒަކާތް ނެރުން ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ.

ޒަކާތަކީ މިސްކީނުންނަށް އަދާކުރުން ވާޖިބު ކުރައްވާފައިވާ ހައްޤެއް ކަމުގައި ދެކެވަޑައިގަންނަވާ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ، އަހަރު ހަމަވުމުގެ ކުރިންވެސް އިތުރު ހެޔޮކަމެއްގެ ގޮތުގައި ޒަކާތްނެރުން ހުއްދަވާނެކަމަށެވެ. އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީ އެކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގެންގޮތުގެ ދަލީލެއްކަމުގައި ބައްލަވާފައިވަނީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އަންނަނިވި ހަދީޘެވެ. عَنْ عَلِيٍّ رضي الله عنه:"أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اسْتَسْلَفَ صَدَقَةَ الْعَبَّاسِ قَبْلَ مَحِلِّهَا." މާނައީ: ”ޢަލީގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޢައްބާސްގެފާނު ޒަކާތްނެރުއްވުމުގެ ވަގުތު ޖެހުމުގެ ކުރިން އެ ކަލޭގެފާނު ޒަކާތް ނެރުއްވުމަކަށް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ހުއްދަ ދެއްވިއެވެ.“ [2]

---

[1] نيل الأوطار من أسرار منتقى الأخبار للشوكاني (179/4)

[2] بداية المجتهد ونهاية المقتصد، لابن رشد (120/3) އިބްނު ރުޝްދު ޒިކުރުކުރައްވާފައިވާ އިބާރާތުން މި ހަދީޘް ރިވާވެގެންވާތީ ނުފެންނަނީ. އެހެންނަމަވެސް، އަބޫދާވޫދު އައްތިރްމިޛީއާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އަޙްމަދާއި، އެ ނޫން އެތަކެއް ބަޔަކުން، ޢަލީގެފާނު ވިދާޅުވި ބަސްފުޅެއްގެ ގޮތުގައި، އަންނަނިވި ހަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ عَلِيٍّ رضي الله عنه : "أَنَّ العَبَّاسَ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِي تَعْجِيلِ صَدَقَتِهِ قَبْلَ أَن تَحِلَّ، فَرَخَّصَ لَهُ فِي ذَلِكَ." أَبُودَاوُد، كِتَابُ الزَّكَاةِ، باب في تعجبل الزكاة، برقم: 1624 (66/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في تعجيل الزكاة، برقم: 678 (54/3) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ تَعْجِيلِ الزَّكَاةِ قَبْلَ مَحِلِّهَا، برقم: 1795 (15/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 822 (192/2) وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ مَعْرِفَةِ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، برقم: 5499 (407/3) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ تَعْجِيلِ الصَّدَقَةِ، برقم: 7365 (186/4) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ تَعْجِيلِ الصَّدَقَةِ قَبْلَ الحَوْلِ، برقم: 2008 (31/3) [illegible] [illegible] ހަވާލާއިން ނަގާފައި. (މުތަރުޖިމު)

(12) ޒަކާތްދޭ މީހާއަށް ހެޔޮދުޢާކުރުން:

ޒަކާތް ހިފަވަންނަ މީހާ، އެ ޒަކާތް ހިފަވަންނަހިނދު، ޒަކާތްދޭ މީހާއަށްޓަކައި ހެޔޮދުޢާކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެން ވެއެވެ. މިބައިގެ ދަލީލަކީ، ކީރިތި ޤުރުއާނުގެ އަންނަނިވި ބަސްފުޅެވެ. ﴿ خُذْ مِنْ أَمْوَٰلِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ۖ إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ ﴾[1] މާނައީ: {އޭގެސަބަބުން ކަލޭގެފާނު އެއުރެން ޠާހިރު ކުރައްވާނެ، އަދި އެއުރެންނަށް ހެޔޮކަން އިތުރުކޮށްދެއްވާނެ ޞަދަޤާތެއް، އެއުރެންގެ މުދަލުން ކަލޭގެފާނު ނަގަވާށެވެ! އަދި އެއުރެންނަށްޓަކައި ކަލޭގެފާނު ދުޢާކުރައްވާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، ކަލޭގެފާނުގެ ދުޢާއަކީ، އެއުރެންނަށްޓަކައި ހިތްހަމަޖެހުމާއި، ރަޙްމަތެކެވެ.}

މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބަސްފުޅުތަކުން ވެސް މިކަން ސާބިތުވެއެވެ. އެ ދެ ބައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންލިބިވި ޢަބްދު اللَّهِ ބުނު އަބޫއައުފާގެ އަރިހުން އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީއާއި، މުސްލިމާއި އެހެން ބައެއް ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَتِهِمْ، قَالَ: {اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ فُلاَنٍ}، فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ، فَقَالَ: {اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ)[2] މާނައީ: "ޢަބްދު اللَّهِ ބުނު އަބޫއައުފާ ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށް ބަޔަކު މީހުން އެބައިމީހުންގެ މުދަލުގެ ޒަކާތައިގެން އަތުވެއްޖެނަމަ، އެކަލޭގެފާނު މިފަދައިން ބަދީޢާކުރައްވައެވެ. {اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ فُلاَنٍ}، {ހައްދަރަވައިބޮޑުކުރުއްވި ރަސްކަލަކާގެއާއެވެ. އެވަނީ ދަރިފަސްކޮޅުގެ މީހުންގެ

---

[1] (سُورَةُ التَّوبَة: 103)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ صَلاَةِ الإِمَامِ، وَدُعَائِهِ لِصَاحِبِ الصَّدَقَةِ، برقم: 1497 (129/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ الدُّعَاءِ لِمَنْ أَتَى بِصَدَقَتِهِ، برقم: 176 – (1078) (756/2) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب دعاء المصدّق لأهل الصدقة، برقم: 1590 (39/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ: صَلاَةِ الإِمَامِ عَلَى صَاحِبِ الصَّدَقَةِ، برقم: 2459 (31/5) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَا يُقَالُ عِنْدَ إِخْرَاجِ الزَّكَاةِ، برقم: 1796 (16/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 19115 (461/31) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب الزكاة، باب فرض الزكاة، برقم: 3274 (69/8)

މައްޗަށް ތިބާރަސްކަލާނގެ ރަޙުމަތް ލައްވާނދޭވެ.} ފަހެ، (ޢަބްދުﷲ ވިދާޅުވިއެވެ.) ތިމަންގެ ބައްޕާ އެކަލޭގެފާނުގެ ޒަކާތާއިގެން [illegible] އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށްވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ، އެ ހިނދު އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى.} {ހައްދަވައިބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަބޫއަވްފާގެ އަހުލުވެރިންގެ މައްޗަށް ތިބާރަސްކަލާނގެ ރަޙުމަތް ލައްވާނދޭވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ވާއިލު ބުނު ޙުޖުރުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމުންނަސާއީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ ﵁ : أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ بَعَثَ سَاعِيًا فَأَتَى رَجُلًا فَآتَاهُ فَصِيلًا مَخْلُولًا، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : {بَعَثْنَا مُصَدِّقَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَإِنَّ فُلَانًا أَعْطَاهُ فَصِيلًا مَخْلُولًا، اللَّهُمَّ لَا تُبَارِكْ فِيهِ وَلَا فِي إِبِلِهِ}، فَبَلَغَ ذَلِكَ الرَّجُلَ فَجَاءَ بِنَاقَةٍ حَسْنَاءَ، فَقَالَ: أَتُوبُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَإِلَى نَبِيِّهِ ﷺ ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : {اللَّهُمَّ بَارِكْ فِيهِ وَفِي إِبِلِهِ.} (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَالْحَاكِمُ ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ވާއިލު ބުނު ޙުޖުރު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޒަކާތް ނެންގެވުމަށްޓަކައި މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބޭކަލަކު ފޮނުއްވިއެވެ. ފަހެ، އެ ބޭކަލު މީހެއްގެގާތަށް އޭނާގެ ޒަކާތް ނެންގެވުމަށްޓަކައި ވަޑައިގަތުމުން، އެ މީހަކު ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ޖަމަލެއްގެ ވަރަށް ބަލިކަށި [illegible] ދަރިއެއް އެ ބޭކަލާ ހަވާލުކުރިއެވެ. ފަހެ، (ޒަކާތުގެ [illegible] ހިއްޕަވައިގެން އެ ބޭކަލާ ވަޑައިގަތުމުން) މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ﷲ އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާގެ [illegible] ޒަކާތް ޖަމާކުރުއްވުމަށްޓަކައި ތިމަންކަލޭގެފާނު މީހަކު ފޮނުއްވީމެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން، ފުލާނު މީހަކު ޖަމަލެއްގެ ވަރަށް ބަލިކަށި [illegible] ދަރިއެއް އެ ބޭކަލާ ހަވާލުކުރިއެވެ. ހައްދަވައިބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެއެވެ. ފުލާނު މީހާއި، އޭނާގެ ޖަމަލުތަކުގައި ބަރަކާތް ނުލައްވާނދޭވެ.} ފަހެ، އެ މީހަކަށް

---

[1] النَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ: الجَمْعِ بَيْنَ الْمُتَفَرِّقِ وَالتَّفْرِيقِ بَيْنَ الْمُجْتَمِعِ، برقم: 2458 (30/5) ، وَالحَاكِمُ فِ الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 1456 (555/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِ السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَا يَقُولُ: الْمُصَدِّقُ إِذَا أَخَذَ الصَّدَقَةَ لِمَنْ أَخَذَهَا مِنْهُ، برقم: 7658 (265/4)

މިކަން އެނގި، ސަވައްތަރުހެޔޮ ދިރީ ޒަމަނެއް ގޮވައިގެން އައެވެ. ފަހު، އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. މަތިވެރިވަންތަ اللهُ ގެ ބަސްފުޅަށް އަމަލުކުރުމުގެ ތަރުޙީބު، އެކަލާނގެ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ބަޔަކު ޞަދަޤާތް އަތުވެ ގެނެސްފިއެވެ. ފަހު، ގާތް ނަބިއްޔާ ﷺ ބަދަލުކުރުވިއެވެ. {ރައްދަވައިބާދީކަށިވި ދަސްކަރާތޯއެވެ. އެވަސް މިހާރު އާންމުގެ ޒަމަނާލަކަށި ބަދަލުކުރި ކަރުވަނުދުވެއްވެ.}

އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. ޒަކާތްދޭ މީހުންގެ އަތުން އެ ތަކެއްޗާ ޙަވާލުވާ ހިނދު، ޒަކާތްދިން މީހާގެ މައްޗަށާއި، އޭނާގެ މުދަލުގައި ބަރަކާތްލެއްވުން އެދި ދުޢާކުރުން މުސްލިމުންގެ ވެރިޔާގެ މައްޗަށް (މިޒަމާނުގައި ޒަކާތް ބަލައިގަތުމުގެ ކަންކަމާ ޙަވާލުވެފައިވާ އިދާރާއިން އެ ތަކެތި ބަލައިގަންނަ ވެރިންގެ މައްޗަށް) ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. މިގޮތުން آجَرَكَ اللّٰهُ فِيمَا أَعْطَيتَ، وَبَارَكَ لَكَ فِيمَا أَبْقَيتَ ”ތިބާ ޒަކާތަށް ދިންތަކެތީގެ ހެޔޮދަރުމަ اللّٰهُ ތިބާއަށް ދެއްވާށިއެވެ. އަދި ތިބާގެ އަތުގައި ބަހައްޓާފައިހުރި ތަކެތީގައި އެކަލާނގެ ބަރަކާތް ލައްވާށިއެވެ.“ މިފަދަ އިބާރާތަކުން ދުޢާކުރުން އެދިވެގެންވެއެވެ.“ 1

ޒަކާތް ވާޖިބުވާ މުދަލުގެ ބާވަތްތައް

އިސްލާމްދީނުގައި ޒަކާތް ވާޖިބުކުރައްވާފައިވަނީ، އަންނަނިވި ބާވަތްތަކުގެ މުދަލުގައެވެ. ރަން، ރިހި، ދަނޑުވެރިކަމުގެ ބާވަތްތައް، މޭވާގެ ބާވަތްތައް، ވިޔަފާރިމުދާ، ހުއިރަކާ ޖަނަވާރު، މަޢުދަނުގެ ބާވަތްތައް، ވަޅުމުދާ، މި ފަސްބާވަތުގެ މުދަލުގައެވެ.

---

[1] كِتاب الأم، للإمام مُحمد بن إدريس الشافعي (153/3)

ފައިސާގެ ދެ ބާވަތްތަކަށްވާ ރަނާއި، ރިހީގެ ޒަކާތް

ރަނާއި ރިހީގެ ޒަކާތް ވާޖިބުވުން:

ކީރިތި ޤުރްއާނުގައި اللهُ ތަޢާލާ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَٱلَّذِينَ يَكْنِزُونَ ٱلذَّهَبَ وَٱلْفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ (٣٤) يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِى نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ ۖ هَٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا۟ مَا كُنتُمْ تَكْنِزُونَ (٣٥)﴾[1] މާނައީ: {އަދި ރަނާއި ރިހި ޚަޒާނާކޮށް، اللهُ ގެ މަގުގައި އެތަކެތި ހޭދަނުކޮށް ތިބޭ މީހުން (ދަންނާށެވެ!) ފަހެ، ވޭންދެނިވި ޢަޛާބު ހުރިކަމުގެ ޚަބަރު، އެއުރެންނަށް ކަލޭގެފާނު ދެއްވާށެވެ! * (އެގޮތުގެމަތިން) އޭނާ، އެއްކޮށް ޚަޒާނާކުރަ، [illegible] އެދުވަހުން ނަރަކައިގެ އަލިފާނުން ދޮންކުރައްވައި، އެއުރެންގެ ނިތްކުރިތަކުގައާއި، އަރިކަރިތަކުގައާއި، ބުރަކަށިތަކުގައި، ދާޣަޖަހައްވަމުން ގެންދަވާނެއެވެ. (އަދި އަންގަވާނެއެވެ.) މިއީ، ތިޔަބައިމީހުންގެ އަމިއްލަ ނަފުސުތަކަށްޓަކައި، ތިޔަބައިމީހުން ޚަޒާނާކުރި ތަކެއްޗެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން ޚަޒާނާކުރި އުޅުން ތަކެތީގެ ރަހަ ދެކެބަލާށެވެ!}

ރަނާއި ރިހީގައި ޒަކާތް ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ، ނަގުދުފައިސާގެ ގޮތުގައި ބޭނުން ކުރިކަމުގައިވިޔަސް، ނުވަތަ ވިޔަފާރި [illegible] [illegible]، ބޭނުންނަމަ ރަނާއި ރިހީގެ [illegible] ހުރިކަމުގައިވިޔަސް އެއިން [illegible] [illegible] [illegible] ރަނާއި ރިހީގެ [illegible] އެ [illegible] [illegible] އެ [illegible] [illegible] ނިޞާބު ހަމަވެ، އަހަރު ހަމަވެއްޖެނަމަ، އަދި އެ [illegible] ދަރަނި [illegible] [illegible] ބޭނުންވާ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، އެއިން ކޮންމެ ބާވަތަކުން ޒަކާތް ވާޖިބުވާނެއެވެ.

---

[1] (سُورَةُ التَّوبَة: 34،35)

ރަނުގެ ނިޞާބާއި އޭގެން ޒަކާތަށް ވާޖިބުވާ މިންވަރު:

އެ މީހެއްގެ މިލްކުގައި ރަނުގެ ވިހި ދީނާރު ހަމަވެއްޖައުމަށްދާންދެން ރަނުގެ އެއްވެސް ބާވަތަކުން ޒަކާތްނެރުމެއް ނުވެއެވެ. ނަމަވެސް 20 ދީނާރު ހަމަވުމަށްފަހު، ހިޖުރީގޮތުން އެއް އަހަރު ހަމަވުމުން، އޭގެތެރެއިން 2.5 ޕަސެންޓު ނުވަތަ ދީނާރުއެއްގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައި ޒަކާތުގެގޮތުގައި ނެރެން ޖެހޭނެއެވެ. ވިހި ދީނާރަށްވުރެ އިތުރުވެފައި ވާނަމަ ޒަކާތަށް ނެރެންޖެހޭނީ، އެ ހުރި މިންވަރެއްގެ 2.5 ޕަސެންޓެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންވާނދޭވެ ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَلِيٍّ ﵁، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ ، قَالَ: {لَيْسَ عَلَيْكَ شَيْءٌ - يَعْنِي فِي الذَّهَبِ - حَتَّى يَكُونَ لَكَ عِشْرُونَ دِينَارًا، فَإِذَا كَانَ لَكَ عِشْرُونَ دِينَارًا، وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ، فَفِيهَا نِصْفُ دِينَارٍ، فَمَا زَادَ فَبِحِسَابِ ذَلِكَ، وَلَيسَ فِي مَالٍ زَكَاةٌ حَتَّى يَحُولَ عَلَيهِ الحَولُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: “ޢަލީގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {ތިބާގެއަތުގައި ވިހި ދީނާރު ހަމަވެއްޖައުމަށް ދާންދެން ރަނުގެ އެއްވެސް އެއްޗަކުން ޒަކާތް ނެރުން ތިބާއަށް ވާޖިބެއް ނުވާނެއެވެ. ފަހެ، ތިބާއަށް ވިހި ދީނާރު ހުރެ މިލްކުވެ، އެއަށް ހަނދުމަހުގެ އެއް އަހަރު ވެއްޖެނަމަ، އޭގެން ބައި ދީނާރު ޒަކާތުގެ ގޮތުން ނެރެންޖެހޭނެއެވެ. އެއަށްވުރެ (އެބަހީ: ވިހި ދީނާރަށްވުރެ) ގިނަވެއްޖެ ނަމަ، މި ހިސާބުގެމަތިން އެ އިތުރުވީ އެއްޗަކުން ޒަކާތް ނެރެން ޖެހެއެވެ. އެއްވެސް މުދަލެއްގެ ނިޞާބު ހަމަވެ، އެއް އަހަރުވުމުގެ ކުރިން އެ މުދަލެއްގެ ޒަކާތެއްނުވެއެވެ.} މިއީ އަލްއިމާމު އަބޫދާވޫދާއި، އަލްބައިހަޤީވެސް ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ. މިއީ ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމުގައި އަލްބާނީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަލްޙާފިޡު (އިބްނުޙަޖަރު) ވިދާޅުވެފައިވާގޮތުގައި[2] މިއީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ

---

[1] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب في زكاة السائمة، برقم: 1573 (24/3) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ نِصَابِ الذَّهَبِ وَقَدْرِ الْوَاجِبِ فِيهِ إِذَا حَالَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ، برقم: 7534 (232/4)

[2] بلوغ المرام من أدلة الأحكام لابن حجر (صفحة 174)

ބަރީޢާއެވެ.

ތަޖާރަތުވެރިންގެ މީހުން މިނިވަންކުރެއްވި [illegible] ކަމުގައިވާ ޒުރައިޤުގެ[1] އަރިހުން އިބްނުއަބީޝައިބާ ރިވާކުރެއްވި ބަރީޢާއްގައިވެއެވެ. عَنْ رُزَيْقٍ (ابْنُ حَيَّانُ أَبُوالْمِقْدَامُ) مَوْلَى بَنِي فَزَارَةَ ؛ أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ كَتَبَ إِلَيْهِ حِينَ اسْتُخْلِفَ : "خُذْ مِمَّنْ مَرَّ بِكَ مِنْ تُجَّارِ الْمُسْلِمِينَ فِيمَا يُدِيرُونَ مِنْ أَمْوَالِهِمْ ، مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ دِينَارًا دِينَارًا ، فَمَا نَقَصَ فَبِحِسَابِ مَا نَقَصَ حَتَّى يَبْلُغَ عشرين ، فَإِذَا نَقَصَتْ ثُلُثَ دِينَارٍ فَدَعْهَا ، لاَ تَأْخُذْ مِنْهَا شَيْئًا ، وَاكْتُبْ لَهُمْ بَرَاءَةً بِمَا تَأْخُذُ مِنْهُمْ إِلَى مِثْلِهَا مِنَ الْحَوْلِ." (رَوَاهُ ابْنُ أَبِي شَيبَة)[2] މާނައީ: “(ތާބިޢުއް ތާބިޢީންގެ ތެރެއިންވާ، އަބުލްމިގްދާމު) ޒުރައިޤު (އިބްނު ހައްޔާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޢުމަރު ބުނު ޢަބްދުލްޢަޒީޒު ޚަލީފާކަމަށް ލިބިވަޑައިގެން ހިނދު، ތިމަންނާއަށް ލިޔުއްވައި އެންގެވިއެވެ. ތިބާގެ (ވިޔަފާރީގެ ސަފަރުބައްދަލުން) ދަތުރުކުރާ މުސްލިމު ވިޔަފާރިވެރިންގެ ކިބައިން އެބައިމީހުންގެ މުދަލުން ވިޔަފާރިކުރާ މުދަލުގެ ޒަކާތް ނަގާށެވެ. އެ ގޮތުން ކޮންމެ ސާޅީސް ދީނާރުން ދީނާރެއް (ޒަކާތަށް) ނަގާށެވެ. އެއަށްވުރެ އެބައިމީހުންގެ މުދަލު މަދުނަމަ، ވިހި ދީނާރަށް ހަމަވާންދެން މި ބުނެވުނު ހިސާބުން ކުޑަކޮށްލައި (ޒަކާތު މިންވަރުވެސް) ނަގާށެވެ. ފަހެ، ވިހި ދީނާރަށްވުރެ މަދުވަނީ ދީނާރުގެ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި ކަމަށްވިއަސް (ވިހި ދީނާރު ހަމަނުވާކަމުން ބަލައި) އެއިން އެއްވެސް އެއްޗެއް ނުނަންގަވާށެވެ. އަދި އެބައިމީހުންގެ އަތުން ތިބާ ޒަކާތް ނަންގަވި ތާރީޚުން ފެށިގެން އަހަރު ހަމަވުމާ ހަމައަށް ގާނޫނުން އެބައިމީހުންގެ މުދަލާ ޒަކާތް ދައްކާފައިވާ މުދަލެއްކަން ކަށަވަރުކުރާފަދަ ގޮތުން އެބައިމީހުންނަށް ބަރީޢަތު ލިޔުއްދެއްވާށެވެ.”

---

[1] **ނޯޓް:** رُزَيْق މި ނަން މުޢައްލިފު ލިޔުއްވާފައިވަނީ، ޒާގައި އުބުތިއްލި، ރާގައި އަބަތިއްލި ޖަހައިގެން (زُرَيق) “ޒުރައިޤު” ގޮތަށެވެ. އެހެންނަމަވެސް ގިނަ ބޭކަލުން މި ނަން ލިޔުއްވާފައިވަނީ، ރާގައި އުބުތިއްލި، ޒާގައި އަބަތިއްލި ޖަހައިގެން (رُزَيْق) “ރުޒައިޤު” މި ގޮތަށެވެ. އިބްނުއަބީޝައިބާގެ ރިވާޔަތުގައި ވަނީވެސް ރުޒައިޤެވެ. އިބްނުޙަޖަރުގެ “ތަހްޛީބުއްތަހްޛީބު” މި ނަންދީފައިވާ ފޮތުގައި މިކަން ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. ބައްލަވާ! تَهْذيب التَّهْذِب، للإمام ابن حَجر العسقلانِي (273/3) (މުތަރުޖިމު)

[2] ابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَا قَالُوا فِي الدَّنَانِيرِ : مَا يُؤْخَذُ مِنْهَا فِي الزَّكَاةِ ؟ برقم: **9971** (391/6)

އަލްމުވައްޠާގައި އަލްއިމާމު މާލިކު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ”ތިމަންމެން އިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި އެއްވެސް ޚިލާފެއްނެތި އެއްބަސްވެވިފައިވާ ގޮތުގައި ވިހި ދީނާރު ރަނުގައި ޒަކާތް ވާޖިބުވާނެއެވެ. ހަމައެފަދައިން ދުއިސައްތަ ދިރުހަމު ރިހީގައި ވެސް ޒަކާތް ވާޖިބުވާނެއެވެ.“ [1] ވިހި ދީނާރަކީ، މިސްރީ ދިރުހަމުން ވަޒަންކޮށް ބަލާނަމަ އަށާވީސް ދިރުހަމާއި، ދިރުހަމެއްގެ އަށްބައިކުޅަ ހަތަރު ބައެވެ.

ރިހީގެ ނިޞާބާއި، ރިހީގެ ޒަކާތްވާޖިބުވާ މިންވަރު:

ދުއިސައްތަ ދިރުހަމު ރިހި، މީހެއްގެ އަތުގައި ހަމަވެއްޖައުމަން ދާންދެން ރިހީގެތެރެއިން ޒަކާތަށް އެއްޗެއް ނެރެން ނުޖެހޭނެއެވެ. މީހެއްގެއަތުގައި ދުއިސައްތަ ދިރުހަމު ރިހި ހަމަވެއްޖެނަމަ، އޭގެތެރެއިން ޒަކާތަށް ނެރެންޖެހޭނީ، ދިހަބައިކުޅަ އެއްބައިގެ ހަތަރުބައިކުޅަ އެއްބައެވެ. (އެބަހީ: ސާލީސް ބައިކުޅަ އެއް ބައެވެ.) 200 ދިރުހަމަށްވުރެ އިތުރުވާ މިންވަރެއްގެ ޒަކާތް ނެރެން ޖެހޭނީ މި ބޭނުމުން ހިސާބު އެއްގޮތަށްވާގޮތުގެ މަތިންނެވެ.

އެ ކަމާގުޅޭގޮތުން الله ރުއްސެވުން ލިބިވޮޑިގެންވާ ޢަލީގެފާނުން ސުނަނުގެ އަހުލުވެރިން [2] ރިވާކުރައްވާފައި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ عَلِيٍّ ﷺ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {قَدْ عَفَوْتُ عَنِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ، فَهَاتُوا صَدَقَةَ الرِّقَةِ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِيْنَ دِرْهَمًا دِرْهَمٌ ، وَلَيْسَ فِي تِسْعِيْنَ وَمِائَةٍ شَيْءٌ، فَإِذَا بَلَغَتْ مِائَتَيْنِ فَفِيهَا خَمْسَةُ دَرَاهِمَ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ) [3] މާނައީ: ”އަހުރެންގެފާނު ޢަފޫކޮށްދެއްވީމެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ.

---

[1] الْموطأ للإمام مَالِك (345/2)

[2] **ނޯޓު:** ސުނަނުގެ އަހުލުވެރި ބައެއްބޭކަލުންގެތެރެއިން އަލްއިމާމު ތިރުމިޛީ، އަލްއިމާމު ނަސާއީއާއި، އަލްއިމާމު އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ ބަރީދުގެ ބަސްކަމަށެވެ. މިއީ ބަރީދު އަބޫދާއޫދު ރިވާކުރައްވާފައިވާ، މިޙަދީޘްގައި ނަޤްލުކުރެވިފައިވާ ފަދަ ބަސްކޮޅުގެ ބޭކަލުންގެތެރެއިން އަޙްމަދު ރަސޫލުގެ ބަސްކަމަށެވެ. (މުޙައްޤިޤު)

[3] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب في زكاة السائمة، برقم: 1574 (25/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في زكاة الذهب والورق، برقم: 620 (7/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ: زَكَاةِ الْوَرِقِ، برقم: 2477 ، 2478 (37/5) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ زَكَاةِ الْوَرِقِ وَالذَّهَبِ، برقم: 1790 (10/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 711 (118/2)

{ހަމަކަށަވަރުން އަސާއި، އަޅުންގެ ޒަކާތް ތިމަންނަކަލޭގެފާނު ވާނީ ޢަފޫކޮށް ދެއްވާފައެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން ރިހީގެ ޒަކާތް ދައްކާށެވެ. އެއީ ކޮންމެ ސާޅީސް ދިރުހަމުން ދިރުހަމެކެވެ. އަދި ސަތޭކަ ނުވަދިހަ ދިރުހަމުން އެއްޗެއް ދައްކާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. ފަހެ، ދުއިސައްތަ ދިރުހަމު ހަމަވުމުން، އެއިން ފަސް ދިރުހަމު ޒަކާތަށް ދައްކާށެވެ.}

އަލްއިމާމުއްތިރުމިޛީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”(ތިމަންގެ އުސްތާޛު) އަލްބުޚާރީއަށް މި ޙަދީޘާމެދުގައި ދެންނެވުމުން މިއީ، ސައްޙަ ރިވާޔަތެއްކަމުގައި ވިދާޅުވިއެވެ.[1]

އަދިވެސް އައްތިރުމިޛީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”ޢިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި ޢަމަލުކުރެވޭ ގޮތަކީ މިއީއެވެ. ފަސް އޫޤިއްޔާއަށްވުރެ މަދުނަމަ އެއިން ޒަކާތްދިނުމެއް ނުވެއެވެ. އޫޤިއްޔާއަކީ، ސާޅީސް ދިރުހަމެވެ. ފަސް އޫޤިއްޔާއަކީ ދުއިސައްތަ ދިރުހަމެވެ.“[2] ދުއިސައްތަ ދިރުހަމަކީ، 27 ރިޔާލަކާއި ރިޔާލެއްގެ 9 ބައިކުޅަ 7 ބައެވެ. އަދި މިޞްރުގެ 555 ޤިރުޝާއި ޤިރުޝެއްގެ 2 ބައިކުޅަ 1 ބައެވެ.

ދެ ވައްތަރު ނަގުދު އެއްކުރުން:

މީހެއްގެއަތުގައި ހުރި ނިޞާބު ހަމަވާ މިންވަރަށްވުރެ މަދު މިންވަރެއްގެ ރަން ކަމުގައިވެފައި، ރިހީގެ ބެލެއިންވެސް ނިޞާބު ހަމަވާ މިންވަރަށްވުރެ މަދު މިންވަރެއް ކަމުގައިވާނަމަ، ނިޞާބު ހަމަކުރުމަށްޓަކައި، މި ދެބާވަތުގެ ނަގުދު އެއް ބާވަތް އަނެއްބާވަތާ އެއް ކުރުމެއް ނުވެއެވެ. އެހެނީ އެއީ، މުޅިން ދެ ޖިންސެއްގެ ތަކެތި ދެ ބާވަތްކަމެވެ. އެއީ މިސާލަކަށް ގެރި އާއި ބަކަރި ތަފާތުވާ ފަދައިންނެވެ.

އެ މީހެއްގެ އަތުގައިހުރި 199 ދިރުހަމު ކަމަށްވެފައި އަދި ރަންގެތެރެއިން

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في زكاة الذهب والورق، (7/3)

[2] التِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ماجاء في صدقة الزرع والتمر والحبوب، (14/3)

އޭނާގެ މިލްކުގައިހުރީ 19 ދީނާރު ނަމަ، އެ ބާވަތުގައި އެއިން އެއްވެސް ބާވަތަކުން ޒަކާތް ދެއްކުމެއްނުވެއެވެ.

ދަރަނީގެ ޒަކާތް:

ދަރަނީގެ ދެ ބާވަތެއްވެއެވެ.

1- އެ ދަރަންޏަކީ ދައްކަން ޖެހޭ ދަރަންޏެއްކަމުގައި ދަރަނިވެރިޔާ އެއްބަސްވެފައިވާ، އަދި ދައްކާނެކަމުގެ ކަށަވަރުކަން ލިބިދީފައިވާ ދަރަންޏެވެ. މިފަދަ ދަރަންޏާ މެދުގައި ޢަމަލުކުރަންޖެހޭނެ ގޮތަކީ ކޮބައިކަމާމެދުގައި ޢިލްމުވެރިންގެމެދުގައި ތަފާތު އެތަކެއް ރައުޔު ވެއެވެ.

ފުރަތަމަވަނީ: އެފަދަ ދަރަނިން ޒަކާތްނެރެން ވާނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް މުޅި ދަރަނި އެކީގައިލިބި ހަމަނުވަނީސް ދަރަނިވެރިޔާ އެއިން ޒަކާތްނެރުން ވާޖިބެއް ނުވާނެއެވެ. މުޅި ދަރަނި އެކީގައިލިބޭ ހިނދު، ފާއިތުވެދިޔަ ހުރިހާ އަހަރުތަކެއްގެ އެކީ އެއްފަހަރުން ޒަކާތްނެރެންވާނެއެވެ. މިއީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަލީގެފާނާއި، ތާބިޢީންގެތެރެއިން ސުފްޔާނުއްޘައުރީއާއި، އަބޫޘައުރާއި، ޙަނަފީ މަޒްހަބާއި، ޙަންބަލީ މަޒްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ދެކިވަޑައިގަންނަވާގޮތެވެ.

ދެވަނަވަނީ: އެފަދަ ދަރަންޏެއް އެކީގައިލިބި، ހަމަ ބޭނުންވި ނަމަވެސް ދަރަނިވެރިޔާއަށް އެ ދަރަނީގެ ޒަކާތްނެރުން ވާޖިބެއް ނުވެއެވެ. އެހެން އެފަދަ ދަރަންޏަކީ، ވަދީޢާއެއްފަދަ، އެބަހީ: އެހެން މީހެއްގެ އަތުގައި އަމާނާތެއްގެ ގޮތުން ރައްކާކުރަން [illegible]

ތިންވަނައީ: އެފަދަ ދަރަންޏަކުން ޒަކާތްދެއްކުމެއް ނުވެއެވެ. އެހެނީ އެއީ، އިތުރުވަމުންދާ މުދަލެއްވެސް ނޫނެވެ. އެއީ، އެސެޓެއްފަދަ މުދަލެކެވެ. މިއީ، އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެވޭ ގޮތެކެވެ. އަދި އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު الله ގެ އެއް ރިވާޔަތެއްވެސް މިއެވެ. ތާބިޢީ ބޭކަލެއްކަމުގައިވާ އިކްރިމާވެސް ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތަކީ މިއެވެ.

ހަތަރުވަނައީ: އެފަދަ ދަރަންޏެއް އެނބުރި ލިބޭހިނދު، އެއް އަހަރު ދުވަހުގެ ޒަކާތް ދެއްކުން ފުދޭނެއެވެ. މިއީ، މާލިކީ މަޛްހަބާއި، ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ ޤަދީމު ޤައުލާއި، އަބޫ ޢުބައިދާއި، ހަސަނު ބަޞްރީ ގެ ބަސްފުޅެވެ.

2- އެ ދަރަންޏަކީ ފަޤީރަކަށް ދޫކޮށްފައިވާ، ނުވަތަ އެ ދަރަނި އަދާކުރުމަށް ދޫކޮށްދޭ މީހަކަށް، ނުނިކަމެ ފަރާތްތަކުން ބަލަމުންދާ މީހަކަށް ދޫކޮށްފައިވާ ދަރަންޏެއް ކަމުގައިވުމެވެ. މި ހާލަތުގައިވާ ދަރަންޏެއްނަމަ އެއިން ޒަކާތްދެއްކުން ނުޖެހޭނެކަމަށް ފުޤަހާއި، އިސްޙާޤު ބުނު ރާހަވައިހާއި، އަބޫ ޢުބައިދާއި، ހަސަނީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. ސަބަބަކީ، އެއީ އަސްލުވެރިޔާ އެއިން މަންފާއެއް ލިބިގަނެވޭ ބާރުކުރެއްގައި އެއްޗަކުން ކަމުގައިނުވާތީއެވެ.

ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި މިފަދަ ދަރަންޏެއް އަސްލުވެރިޔާއަށް އެނބުރި ލިބިގަތުމުންވެސް ފައިދާއެއްގައިން ޒަކާތްދެއްކުން ނުޖެހޭނެއެވެ. މިއީ، ސުފްޔާނުއްސައުރީއާއި، އަބޫ ޘައުރާއި، ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ ބަސްފުޅާއި، ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ބުނާ ބަސްފުޅެވެ. އެހެނީ އެ ދަރަނި އެ މީހާގެ މުދަލުގެ ތެރޭގައި އެއް އަހަރު ދުވަހު ނުހުރެ އެކަމަކު ކުރިއަށް ގޮސްފައިވާ ގޮތުން ބަލާއިރު، ގަބޫލުކުރެވޭ ގޮތަކަށް ދަރަންޏަކަށް ޒަކާތްދެއްކުން ލާޒިމުނުވާނެއެވެ. ޢިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި ޚިލާފުވެފައިވާ މައްސަލައެއް ކަމުގައިވާ ކަމެއް ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.

ޢުމަރު ބުނު ޢަބްދުލްޢަޒީޒާއި، ޙަސަނުލް ބަޞްރީއާއި، އައުޒާޢީއާއި،

އަލްއަވްޤާފީއާއި، އަލްއިމާރާތު މާލިކު ދުނިޔަވީގޮތުންނާއި، އެގޮތަ ދަރަނިޔާއި
އެކުގައި ދިރިހުރުން، އަރަނިވެރިކަމާއެކު އެއިން އެއް އަހަރުދުވަހުގެ ޒަކާތްދެއްކުމެވެ.

ބޭންކުނޯޓާއި ބޭންކުގެ ޒަކާތް:

ބޭންކު ނޯޓާއި، ހިއްސާގެ ސަޓިފިކެޓަކީ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

ބޭންކު ނޯޓު، ހިއްސާގެ ސަޓިފިކެޓުގެ ނިސާބު:

މިހާރުގެ އަދުގައި ހުރި [illegible] ހިސާބުން އަދަދަށް [illegible]، 27 ރިޔާލާ
އާއި، [illegible] 9 ބައިކުޅަ 7 ބައިގެ އަގު [illegible] ބޭންކުނޯޓާއި، ހިއްސާގެ
ސަޓިފިކެޓުތަކުގައި [illegible]، އެއިން ޒަކާތް [illegible].[1]

ޒަވާރުގެ ޒަކާތް:

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible]،
[illegible]، [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]، [illegible] [illegible]
[illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

---

[1] [illegible]: ބޭންކު ނޯޓާއި، ހިއްސާގެ ސަޓިފިކެޓުގެ ޒަކާތް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] ނިސާބަށް [illegible]، [illegible] ނިސާބަށް [illegible]. އެއީ 85 ގްރާމް ރަނުގެ އަގަށް ވަރަކަށް. [illegible] [illegible] 85 ގްރާމް ރަނުގެ އަގު [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، ޒަކާތް [illegible] 2.5 % [illegible] [illegible]. ([illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] "ޒަކާތުގެ [illegible] [illegible]" [illegible] [illegible] [illegible]، ސ/43 ([illegible])

އަންހެނުން ޒީނަތްތެރިކަމަށް ބޭނުންކުރާ ރަނާއި، ރިހީގެ ގަހަނާއިން ޒަކާތް ވާޖިބުވާނެކަމާމެދުގައި އިލްމުވެރިންގެމެދުގައި ޚިލާފުވެއެވެ. އެފަދަ ގަހަނާގައި ނިޞާބު ހަމަވާނަމަ، އެއިން ޒަކާތްދައްކަންޖެހޭކަމަށް އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާއި، އަލްއިމާމު އިބްނުޙަޒްމު ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ.

މި ބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ އަންނަނިވި ޙަދީޘްތަކެވެ.

ޢަމްރު ބުނު ޝުޢައިބު، އޭނާގެ ބައްޕާގެ އަރިހުން އޭނާގެ ކާފާގެ މަގުން ރިވާ ކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘް. عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ أَتَتْ النَّبِيَّ ﷺ امْرَأَتَانِ فِي أَيْدِيهِمَا أَسَاوِرُ مِنْ ذَهَبٍ، فَقَالَ لَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {أَتُحِبَّانِ أَنْ يُسَوِّرَكُمَا اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَسَاوِرَ مِنْ نَارٍ؟} قَالَتَا: لَا. قَالَ: {فَأَدِّيَا حَقَّ هَذَا الَّذِي فِي أَيْدِيكُمَا.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ)[1] މާނައީ: “ޢަމްރު، އޭނާގެ ބައްޕަ ޝުޢައިބުގެ އަރިހުން، ޝުޢައިބު، އޭނާގެ ކާފަ، އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް اللّٰهُ ރުއްސެންލެއްވި، ޢަމްރު ބުނުލް ޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللهِގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: ޢަމްރު ބުނުލް ޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ) ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށް ދެ އަންހެނަކު އައެވެ. އެ ދެ މީހުންގެ އަތުގައި ރަނުގެ އުގާތަކެއްވެއެވެ. ފަހެ، އެ ދެ މީހުންނަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވިއެވެ. {ތިޔަބައިގެ ދެ މީހުންގެ އަތުގައި ޤިޔާމަތްދުވަހުން اللهُ ތަޢާލާ އަލިފާނުންވާ އުގާތައް އަޅުއްވާނަމަ ތިޔަބައިމީހުން ހިތްވާނެތޯ؟} އެ ދެ މީހުން ދެންނެވިއެވެ. ނޫނެކެވެ. ޙަދީޘްކުރައްވިއެވެ. {ތިޔަބައިގެ ދެ މީހުންގެ އަތުގައިވާ ތަކެތީގެ ޙައްޤު އަދާކުރާށެވެ.}

އެ ކަމަނާއަށް اللهُ ރުއްސެންލެއްވި އަސްމާއު ބިންތު ޔަޒީދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘް. عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: دَخَلْتُ أَنَا وَخَالَتِي عَلَى النَّبِيِّ

---

[1] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب الكنز، ما هو؟ وزكاة الحلي، برقم: **1563** (13/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في زكاة الحلي، برقم: **637** (20/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ: زَكَاةِ الْحُلِيِّ، برقم: **2479** (38/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **6667** (248/11)

ﷺ وَعَلَيْهَا أَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ، فَقَالَ لَنَا: {أَتُعْطِيَانِ زَكَاتَهُ؟} قَالَتْ: فَقُلْنَا لاَ. قَالَ" {أَمَا تَخَافَانِ أَنْ يُسَوِّرَكُمَا اللَّهُ أَسْوِرَةً مِنْ نَارٍ، أَدِّيَا زَكَاتَهُ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އަސްމާއު ބިންތު ޔަޒީދު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއްފަހަރަކު) ތިމަންކަމަނާއި، ތިމަންކަމަނާގެ މައިފުޅުގެ ބޮޑުދައިތާ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށް ވަޑައިގަތީމެވެ. ބޮޑުދައިތާގެ އަތްފުޅުގައި ރަންގެ އުޅާތައް ތުރުކުރައްވާފައި ވެއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ތިމަންމެންނަށް ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބޭފުޅުން އެ ތަކެތީގެ ޒަކާތް އަދާކޮށްދެއްވާ ހެއްޔެވެ؟} ތިމަންމެން ދަންނަވައިފީމެވެ. ނޫނެކެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބޭފުޅުންގެ ދެ [illegible] [illegible] ﷲ ތަޢާލާ އަލިފާނުންވާ އުޅާތައް އަޅުއްވައިފާނެކަމަށް ބިރުވެރިނުވަމުތޯ؟ [illegible] ދެ [illegible] އެ ތަކެތީގެ ޒަކާތް ދައްކަވާށެވެ.}

އަލްޤަރަޟާވީ ވިދާޅުވިއެވެ. މިއީ ބަހުސްގެ ސަނަދުތަކުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ނަގުއްލަވާފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ.[2]

އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘް. عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ ، فَقَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ، فَرَأَى فِي يَدَيَّ فَتَخَاتٍ مِنْ وَرِقٍ، فَقَالَ: {مَا هَذَا يَا عَائِشَةُ؟} فَقُلْتُ: صَنَعْتُهُنَّ، أَتَزَيَّنُ لَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: {أَتُؤَدِّينَ زَكَاتَهُنَّ؟} قُلْتُ: لاَ، أَوَ مَا شَاءَ اللَّهُ، قَالَ: {هُوَ حَسْبُكِ مِنَ النَّارِ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[3] މާނައީ: "އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 27614 (586/45) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 431 (170/24)

[2] އައްޝައިޚް އަލްބާނީ، "[illegible]" [illegible] [illegible] ވިދާޅުވިއެވެ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ތަމާމުލްމިންނާ (ސ/362)

[3] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب الكنز، ما هو؟ وزكاة الحلي، برقم: 1565 (14/3) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 1438 (544/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ سِيَاقِ أَخْبَارٍ وَرَدَتْ فِي زَكَاةِ الْحُلِيِّ، برقم: 7547 (235/4) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ زَكَاةِ الْحُلِيِّ، برقم: 1951 (497/2)

އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއްފަހަރަކު) ތިމަންކަލަނާގެ އަރިހަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ވަޑައިގެންނެވި ހިނދު، ތިމަންކަލަނާގެ ތި އަތްޕުޅުގެ (ގެ އިނގިލިކުޅުތަކު) ގައި ރިހީގެ އަނގޮޓިތަކެއް ވާތީ ދުށުވަޑައިގެން ބަރީހްކުރެއްވިއެވެ. {އޭ ޢާއިޝާއެވެ. މިއީ ކޮން އަނގޮޓިތަކެއްތޯއެވެ؟} (ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) ތިމަންކަލަނާ ދެންނެވީމެވެ. އެއީ، ކަލޭގެފާނަށްޓަކައި ތިމަންކަލަނާ ޒީނަތްތެރިވެ ވަޑައިގަތުމަށް ހެއްދީމެވެ. އޭ اللهُގެ ރަސޫލާއެވެ. ބަރީހްކުރެއްވިއެވެ. {ކަމަނާ އެ ތަކެތީގެ ޒަކާތް ދައްކަވާން ތޯއެވެ.} (ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) ތިމަންކަލަނާ ދެންނެވީމެވެ. ނޫނެކެވެ. ނުވަތަ މިފަދަ ކޮންމެވެސް ބަސްކުޅެއް ދެންނެވީމެވެ. ބަރީހްކުރެއްވިއެވެ. {އެއީ، (އެބަހީ: އެ ތަކެތީގެ ޒަކާތް ނުދައްކަވާނަމަ) އޭގެސަބަބުން ކަމަނާއަށް ނަރަކައިގެ ޢަޛާބު ބައްޖުވެދާރުނި ކަމެކެވެ.} [1]

އަބޫދާވޫދު ފިޔަވައި އަނެއް ތިން އިމާމުން ކަމުގައިވާ އަލްއިމާމު މާލިކާއި، އަލްއިމާމު ޝާފިޢީއާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި އަންހެނުންގެ ގަހަނާ ކިތަންމެ ގިނަ ކަމުގައިވިޔަސް އެއިން ޒަކާތް ނުދެއްކޭނެއެވެ.

އެ ދަލީލުތަކުން اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދު اللهِގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު ބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވާ ބަޔާނެއްގައިވެއެވެ. أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، سُئِلَ عَنِ الْحُلِيِّ، أَفِيهِ الزَّكَاةُ؟ فَقَالَ جَابِرٌ: "لَا"، فَقَالَ: وَإِنْ كَانَ يَبْلُغُ أَلْفَ دِينَارٍ؟ فَقَالَ جَابِرٌ: "كَثِيرٌ" (رَوَاهُ الشّافِعِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ) [2] މާނައީ: ”އެ ދެ

---

[1] **ނޯޓު:** އަލްޚައްޠާބީ ވިދާޅުވިއެވެ. “ޒާހިރު ބަޔާންތަކުގައި އަންގަވައިދެއްވާ ހަމައެކަނި ޒަކާތުގެ ނިޞާބަށް ހަމަވާން އެއްޗެއް ނޫނެވެ. އެހެންކަމާއެކު މިމައްސަލައިގައި ރަސޫލު ﷺ ގެ ބަސްފުޅުގެ ގޮތުގައި ޞައްޙަކޮށް ވާރިދުވެފައިވާ، އެ ކަމަށާ އަތުދޫކޮށް ހުރި އެހެނިހެން ޙަދީޘްތަކާ އެއްގޮތަށް (ނިޞާބު ހަމަވާނަމަ) އެ ތަކެތީގެ ޒަކާތްދައްކަން ވާނެއެވެ.” مَعَالِم السنن، للإمام أَبِي سُلَيمان الْخطابِي (17/2) (މުޚްތަޞަރު)

[2] الشّافِعِيُّ، فِي الأُمِّ، برقم: 822 (104/3) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَنْ قَالَ لَا زَكَاةَ فِي الْحُلِيِّ، برقم: 7539 (233/4) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كتاب الزكاة ، باب التبر والحلي، برقم: 7046 (82/4)

ބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ސުވާލުވެވުނެވެ. އަންހެނުންގެ ޒޭވަރުން ޒަކާތްދިނުން ވޭތޯއެވެ؟ ފަހެ، ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ”ނުޖެހޭނެއެވެ.“ ފަހެ، (ސުވާލުކުރަ މީހާ) ދަންނަވިއެވެ. އެ ތަކެތީގެ އަގަކީ އެއްހާސް ދީނާރުކަމުގައި ވިޔަސްވޭތޯއެވެ؟ އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ”އެއަށްވުރެ އަގުބޮޑުވި ނަމަވެސްއެވެ.“

އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަސްމާއު ބިންތި އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ އަރިހުން [illegible] ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘް. عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّهَا كَانَتْ تُحَلِّي بَنَاتِهَا الذَّهَبَ، وَلَا تُزَكِّيهِ، نَحْوًا مِنْ خَمْسِينَ أَلْفًا." (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ) [1] މާނައީ: ”އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަސްމާއު ބިންތި އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެ ކަމަނާގެ ދަރިކަނބަލުންގައި ގާތްގަނޑަކަށް ފަންސާސްހާސް (ދީނާރުގެ ނުވަތަ ދިރުހަމުގެ އަގުހުރި) ރަނުގެ ގަހަނާ [illegible]. އަދި އެއިން ޒަކާތެއް ނުދައްކަވައެވެ.“

އަލްމުވައްޠާގައި އަލްއިމާމު މާލިކު [illegible]، [illegible] [illegible] އަލްޤާސިމުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުއްރަޙްމާނު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕަ (އަލްޤާސިމު) ގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘް. عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ؛ "أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ كَانَتْ تَلِي بَنَاتِ أَخِيهَا يَتَامَى فِي حَجْرِهَا. لَهُنَّ الْحُلِيُّ. فَلاَ تُخْرِجُ مِنْ حُلِيِّهِنَّ الزَّكَاةَ." (رَوَاهُ مَالِكٌ) [2] މާނައީ: ”(އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން މުޙައްމަދުގެ ދަރިކަލުން) އަލްޤާސިމުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުއްރަޙްމާނު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕަ (އަލްޤާސިމު) ގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، [illegible] ﷺ ގެ އަނބިކަނބަލުން

---

[1] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَنْ قَالَ لَا زَكَاةَ فِي الْحُلِيِّ، برقم: 7542 (234/4) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابٌ: لَيْسَ فِي مَالِ الْمُكَاتَبِ زَكَاةٌ حَتَّى يُعْتَقَ، برقم: 1969 (504/2)

[2] مَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَا لاَ زَكَاةَ فِيهِ مِنَ الْحُلِيِّ وَالتِّبْرِ وَالْعَنْبَرِ، برقم: 858 (351/2)

(އަލްޤާސިމުގެ ބޮޑުދައިތާފުޅު) ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ ބެއްލެވުމުގެދަށުގައިވާ އެ ކަމަނާގެ އަޚުގެ ޔަތީމު (އަންހެން) ބޭފުޅުން ބޭނުންކުރައްވާ (ރަނުގެ ނުވަތަ ރިހިގެ) ޒޭވަރުތައް ހުރެއެވެ. ފަހެ، އެ ކަމަނާ (އެބަހީ: ޢާއިޝަތުގެފާން) އެ ތަކެތީގެ ޒަކާތެއް ނުނެރުއްވައެވެ.“

އަލްމުވައްޠާގައި އަލްއިމާމު މާލިކު އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللّٰهގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘް. أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، كَانَ يُحَلِّي بَنَاتَهُ وَجَوَارِيَهُ الذَّهَبَ. ثُمَّ لاَ يُخْرِجُ مِنْ حُلِيِّهِنَّ الزَّكَاةَ." (رَوَاهُ مَالِكٌ) [1] މާނައީ: ”އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللّٰهގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ދަރިދަރިކަނބަލުންނާއި ޖާރިޔާއިންނަށް ރަނުގެ ޒޭވަރު ބޭނުންކުރައްވައެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު އެ ޒޭވަރުން ޒަކާތެއް ނުނެރުއްވައެވެ.“

އަލްޚައްޠާބީ ވިދާޅުވެއެވެ. ”ފޮތުގެ ޒާހިރު ބަސްފުޅުން ދޭހަވަނީ، އަންހެނުންގެ ގަހަނާއިން ޒަކާތްދޭންޖެހޭނެކަމަށެވެ. އަދި ޒަކާތްދޭން ނުޖެހޭނެކަމަށް ދެކެވަޑައިގެންނެވީ އެ ކަމުގައި ސާބިތުވެގެންވާ ބައެއް ދަލީލުތައް ބަލައިލައްވައިގެންނެވެ. އެހެނަސް އެ ކަމުގައި ޙަދީޘްގެ ބައެއް ދަލީލުތައް ހުރެއެވެ. (ގަހަނާއިން) ޒަކާތް ދައްކަން ޖެހޭނެކަމަށެވެ. ރައްކާތެރިކަމަށް، ޒަކާތް ދެއްކުމެވެ.“ [2]

މި ޒަމާނުގައި އަންހެނުން އެ ތަކެތީގެ ބޭނުންކުރާ ހުރިހާ ޒޭވަރުން ޒަކާތް ދައްކާ ގޮތެއްގައި ހުރިހާގޮތްތައްވެސް ޒަމާނުގެ ހާލަތާ ގުޅިގެން ބަދަލުވެއެވެ. އެގޮތުން ޒަކާތުގެ ނިޞާބު ފުރިހަމަވާ ޒޭވަރުން ޒަކާތްދެއްކުމަކީ ރައްކާތެރިކަމެވެ. މިސާލަކަށް ފިރިހެނުން ޒީނަތަށްޓަކައި ބޭނުންކުރާ ގަހަނާ

---

[1] مَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَا لاَ زَكَاةَ فِيهِ مِنَ الْحُلِيِّ وَالتِّبْرِ وَالْعَنْبَرِ، برقم: 859 (352/2)

[2] مَعَالِمِ السنن، للإمام أبِي سُلَيمان الخَطابِي (17/2)

އަންހެނުން ބޭނުންކުރާނަމަ، އެއީ، އެ ކަނބަލުންނަށް ޙަލާލްކަމެއްކަމުގައި ވުމާއެކު އެހިނދު އެއިން (ނިޞާބުހަމަވާނަމަ) ޒަކާތްދައްކަންވެސް ޖެހޭނެއެވެ. ރަން ރިހީގެ ތަރި ކަންވަރުގެ ބޭނުންކުރުމުގެ ހުކުރެއްވުމަށް މި ނަންގަނޑުމަށްވާނެއެވެ. (އެބަހީ: ރަންރިހީގެ ތިރި، ކަސްވަރު ބޭނުންކުރުމުގައި މަސްއޫލުވުމަށް ހަމަތަކީ ބަރާބަރު ކަމުދާކަމެވެ. އެހާއިރުވެސް އެ ތިރީގެ ބޭނުންކުރާނަމަ އެއިން ޒަކާތްދައްކަން ޖެހޭނެއެވެ.)

ކައިވެނީގެ ރަނުން ޒަކާތްދެއްކުން:

އަލްއިމާމް އަބޫޙަނީފާ ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، އަންހެނުންގެ ކައިވެނީގެ ރަނަކީ، އަންހެނާއަށް އެ ވަކީލު ލިބި، މިލްކުވުމުގެ ކުރިގައި ޒަކާތް ދައްކަންޖެހޭނެ އެއްކަމެއް ނޫނެވެ. ސަބަބަކީ، އެ ތިރީ އެ ކަނބަލުންނަށް ލިބުމުގެ ކުރިގައި އެއީ، މުދަލެއްކަމުގައިވާނަމަ ބަދަލުކުރެވެ. އެހެންކަމަށްވާ ރަނުގެ ޑިގްރީގައި ދިހަމަހު ކަނޑައެޅިގެން ތިރީއެއް އެ ކަނބަލުންނަށް ލިބުމުގެ ކުރިގައި ޒަކާތް ދައްކަންޖެހޭނެ އެއްޗެއް ނޫނެވެ. އެއީ، ދަރަންޖެހުން ލިބުމަށްފަހުގައި ލިބުމުގެ ފަހުދައްކަން ވާނެއެވެ.

އަންހެނާއަށް ކައިވެނީގެ ރަން ލިބި މިލްކުވުމަށްފަހު، އެއިން ޒަކާތް ދެއްކުމުގައި ނިޞާބު ހަމަވުމާއި، ހަނދުވަހުގެ އަހަރެއްވުން ޝަރުޠުވެގެންވެއެވެ. އެ ކަނބަލުންނަށް އެ ތިރީ ލިބުމުގެ ފަހުން އަހަރާ ޙަވާލުވެއްވި ކައިވެނީގެ ރަން ފުރިހަމައަށް ނިޞާބުހަމަވާ ހަނދުވަހެއް ހުރިނަމަ، ކައިވެނީގެ ރަނުގެ ޑިގްރީގައި ކަނޑައެޅިގެން ތިރީގެ ބައިވެރިކަމެއް ލިބޭ ހިނދު، ކުރީން ހަމަ ހަނދުވާ އެއްކަލަން އެއަށް އަހަރުވުމުން ޒަކާތްދެއްކުން ހުއްޓެވެ.

އަލްއިމާމް ޝާފިޢީ ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި އަންހެނާގެ ކައިވެނީގެ ރަނުން އެގޮ ޒަކާތްދެއްކުމުގެ އެ ކަނބަލުންނަށް ލިބުނުހިނދުންނެވެ. އެއީ، އެހެންނަމަވެސް އެ ތިރީލިބި، އަހަރަކު ހަމަވުމުންނެވެ. އެ ހިނދު އަހަރުގެ ފުރިހަމަކަމުގެ އެއްބައި ހަމަހަމަކޮށް އެއިރުގެ ދަރަޖަތަކުގެ އަދަދަށް ހިސާބުކޮށް އެންމެ ފަހުން އެ ރަނުގެ ހުރިހާ ޒަކާތްދައްކަންވާނެއެވެ. ބަރަޙުމާއަކީ އެއްބަސްވަކީ، ކުރީމުގެ ކަނޑައި

ކަމަށްވި ނަމަވެއެވެ. ކައިވަނި ފަސްޚުކުރުވުމުގެ ސަބަބުން، ނުވަތަ [illegible] ސަބަބުން، ނުވަތަ މިފަދަ [illegible] ވިއަސް އެ ކަނބުލޭގެއަށް މިންވަރު ނުލިބުމަކީ، ނުވަތަ ވަރިކުރުމުގެ ސަބަބުން މަހުރުގެ ދެބައިކުޅައެއްބައިން މަޙްރޫމުވަނީ [illegible] [illegible].

ޙަންބަލީހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ، ކައިވަނީގެ [illegible] އަނބިމީހާއަށް ލިބިދިނުން ފިރިމީހާގެ މައްޗަށް ދަރަންޏެއްފަދަ އެއްޗެއް ކަމުގައެވެ. އެހެންކަމުން، އެ [illegible] ދެކެވަޑައިގަންނަވާފަދައިން، ކައިވަނީގެ [illegible] ޙުކުމަކީ ދަރަނީގެ ޙުކުމާ އެއްފަދައެވެ. ފަހެ، އޭނާއީ ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިއަކު ނަމަ، އެ ޙާލަތުގައި [illegible] ކައިވަނީގެ [illegible] ވާޖިބުވެއެވެ. އެ ކަނބުލޭގެއަށް އެ [illegible] [illegible] [illegible]، އެ [illegible] ކުރީގެ ދުވަސްތަކަކު [illegible] [illegible].

އޭނާއީ ފަޤީރަކުނަމަ، ނުވަތަ [illegible] [illegible] އިންކާރުކުރާ މީހަކު ނަމަ، (ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގެ [illegible]) އަލްމުޣްނީ ވިދާޅުވަނީ، ކައިވަނީގެ [illegible] [illegible] [illegible]. އޭގައި އަނބިމީހާ [illegible] [illegible] [illegible] އޭގެ ފަހުގައި ތަޢާރުޟެއް ނުވެއެވެ.

އަނބިމީހާއާ [illegible] [illegible] ވަރިކުރުމުން މަހުރުގެ ދެބައިކުޅައެއްބައިން އަނބިމީހާ މަޙްރޫމުވެއްޖެނަމަ، މި ޙާލަތުގައި މަހުރުގެ ދެބައިކުޅައެއްބައި އަނބިމީހާއަށްލިބުމުން އެއިން [illegible] [illegible]. ކައިވަނީގެ [illegible] ކަނޑައެޅިފައިވާ އެއްޗެއް އަނބިމީހާއަށް ލިބުމުގެ ކުރިން އަނބިމީހާގެ އެދުމުގެމަތިން ކައިވަނި ފަސްޚު ކުރުވިއްޖެނަމަ، އެ ޙާލަތުގައި މަހުރުގެ ގޮތުގައި އެއްވެސް އެއްޗެއް ދޭކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ.

ގޭގެކުލިން ޒަކާތްދެއްކުން:

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާއި، އަލްއިމާމު މާލިކު ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ގެއެއް ކުއްޔަށްދިނުމުގެ އެއްބަސްވުމުގެ އެކަށައެޅުމާއެކީ، ގެއެއް ކުއްޔަށްދޭ މީހާއަށް ހަމަ އެ ވަގުތު އެ އުޖޫރަ ނުވަތަ ކުލި ލިބުން ޙާޞިލުވާން ކަށަވަރެއްނުވޭ. އެހެންކަމުން ކުލި ލިބުންވަނީ ފެށުން އެއްބަސްވުމުގައި ބުނެފައިވާ ގޮތަށް ކަނޑައެޅިފައިވާ ގޮތުގެ މަތިންނެވެ. އެހެންކަމަށް މީހަކު ގެއެއް ކުއްޔަށްދިނުމަކީ، ކަސްބެއްގެ ގޮތުގައި ކުލި ލިބޭ ގެއެއް ކަމުގައިވިޔަސް، އެ ގެއިން ލިބޭ ކުއްޔަކީ ނިޞާބު ހަމަވެ، އެއަށް އަހަރެއް ފުރިހަމަވުމުން ޒަކާތްވާޖިބުވާ ކަމެއްކަމުގައިވެއެވެ.

ހަންބަލީމަޛުހަބުގެ އިމާމުންގެ ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ކުއްޔަށްދިނުމުގެ އެއްބަސްވުން އެކަށައެޅުމާއެކު، ކުއްޔަށްދޭ މީހާއަށް ކުލި ލިބިފައިވާ މިލްކަކަށް ވާނެއެވެ. މިހަމަތަން ބެލުމަށް، މީހަކު ގެއެއް ކުއްޔަށްދީފިނަމަ އެއްބަސްވުން ލިބިފައިވާ ގޮތުން ކުލި ނިޞާބަށް ހަމަވެއްޖެނަމަ، އަހަރު ހަމަވުމުން ޒަކާތްދެއްކުން ގެ ކުއްޔަށްދިން މީހާގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވާނެއެވެ.

ކުއްޔަށްދޭ މީހާ އޭނާ ކުއްޔަށްދިން ތަނާމުދުގައި އޮތް އަހަރުގެ ކުލިން ބައިތައް ކުރިއަށް ދިނުމުގެ އިޖާބަތު ލިބިގެންވާ މިހެންވެ. އެ ގޮތުން ކުއްޔަށްދިން ދިނުން ބަލައިގަތް ކުއްޔަށްދިނުމުގެ ކުރިން ކުއްޔަށްދީގެ ތަނާމުދުގައި ހުރިހާ ކުލިބައިގެން ފުރަހަމަ އާދައްސަ ޒަކާތްދިނުމުން މަނާވާން ކަމެއްނުވެއެވެ. ކުރީގެ ޒަމާނީ ކުއްޔަށްދޭ ގޮތުގެ އަސްލެއް ބިނާކުރުމަށް ގެއެއް އަދި ޒަކާތްދެއްކުން ފަދަ. ކުރީގެ ޒަމާނުން ބިނާކުރާއިރު ބަދަލުވެކަމުގައި ފަހުގެ ޒަމާނުގެ އެއީ އަވަހަށް ނިންމަވާލެއް އެއީ އަދަދުތަކެއް އެކުލެވޭ. އެބަ: ކުއްޔަށްދިން މީހާއަށް އެ މިންވަރު ލިބުމުން ގެއިން ލިބޭ އަހަރުތަކުގެ އެއިން ޒަކާތްދެއްކެވޭނެއެވެ.

އަލްއިމާމުއް ނަވަވީ، އަލްމަޖްމޫޢުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މީހަކު އޭނާގެ ގެ ނުވަތަ އެހެން އެއްޗެއްވިއަސް ކުއްޔަށްދިނީ، ވަގުތުން އެ ކުލި އޭނާއަށް ލިބޭގޮތުގައި ކަމަށް ވަނީނަމަ، އެ ބާވަތުގައި އޭނާއަށް މިންވަރު ލިބުމާއެކު އެއިން ޒަކާތް ދައްކަން ޖެހޭނެކަމާމެދު އިލްމުވެރިންގެމެދުގައި ކުޑަވެސް ހިލާފެއްނުވެއެވެ." [1]

ވިޔަފާރި މުދަލުގެ ޒަކާތް

ވިޔަފާރި މުދަލުގެ ޒަކާތުގެ ޙުކުމް:

ޞަޙާބު ބޭކަލުންނާއި، ތާބިޢީ ބޭކަލުންނާއި، އެއަށްފަހު އައި މުސްލިމު އިލްމުވެރިންކުރެ ގިނަ ބޭކަލުން އެއްބަސްވެ ވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ވިޔަފާރި މުދަލުން ޒަކާތް ދިނުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ސަމުރަތު ބިން ޖުންދުބުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަބޫދާވޫދާއި، އަލްއިމާމުލްބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެވެ. عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ ؓ ، قَالَ: "أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَأْمُرُنَا أَنْ نُخْرِجَ الصَّدَقَةَ مِنَ الَّذِي نُعِدُّ لِلْبَيْعِ."[2] (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالبَيْهَقِيُّ وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[3] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ސަމުރަތު ބިން ޖުންދުބުގެ އަރިހުން

---

[1] الْمَجْمُوع شرح الْمُهَذَّب، للإمام أَبِي زَكَرِيَّا مُحيى الدِّين بن شرف النووى (23/6)

[2] **ނޯޓު:** މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައި ހިމެނިގެންވާ [illegible] ސަމުރަތު ބިން ޖުންދުބުގެ ދަރިކަލުން ސުލައިމާނުގެ [illegible] ބަލާށެވެ!! أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب العُروض إذا كانت للتجارة هل فيها زكاة؟ (10/3) (ޟަޢީފު)

[3] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب العُروض إذا كانت للتجارة هل فيها زكاة؟، برقم: 1562 (10/3) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ زَكَاةِ التِّجَارَةِ، برقم: 7597 (247/4) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ زَكَاةِ مَالِ التِّجَارَةِ وَسُقُوطِهَا عَنِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ، برقم: 2027 (39/3) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 7029 (304/7) ، وَ برقم: 7047 (310/7)

ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޙަމްދުޘަނާއަށްފަހު ބުނަމެވެ. ތިމަންމެން ވިޔަފާރިކުރުމުގެ ގަސްދުގައި ޖަމާކުރާ މުދަލުން ޒަކާތްނެރުމަށް ރަސޫލުﷲ ﷺ، ތިމަންމެންނަށް އަމުރުކުރައްވައެވެ.“

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫދައްރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމުއް ދާރަޤުޠްނީއާއި، އަލްއިމާމުލް ބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވާ ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي ذَرٍّ رضي الله عنه قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {فِي الْإِبِلِ صَدَقَتُهَا، وَفِي الْغَنَمِ صَدَقَتُهَا، وَفِي الْبَقَرِ صَدَقَتُهَا، وَفِي الْبَزِّ[1] صَدَقَتُهُ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ) [2] މާނައީ: “އަބޫދައްރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވުމީ ތިމަންނާ އަޑުއިވިމެވެ. ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ޖަމަލުން އޭގެ ޒަކާތް ދައްކަން ޖެހޭނެއެވެ. އަދި ބަކަރިން އޭގެ ޒަކާތް ދައްކަން ޖެހޭނެއެވެ. އަދި ގެރިން އޭގެ ޒަކާތް ދައްކަން ޖެހޭނެއެވެ. ފޭރާން ނުވަތަ ގެފިލި ސާމާނުފަދަ އާލާތްތަކުން އޭގެޒަކާތް ދައްކަން ޖެހޭނެއެވެ.}

އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީއާއި، އަޙްމަދާއި، އަބޫޢުބައިދާއި، އައްދާރަޤުޠްނީއާއި، އަލްބައިހަޤީއާއި، ޢަބްދުއްރައްޒާޤު ނަޤްލުކުރައްވާ ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي عَمْرِو بْنِ حِمَاسٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كُنْتُ أَبِيعُ الْأُدُمَ وَالْجِعَابَ، فَمَرَّ بِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَقَالَ لِي: "أَدِّ صَدَقَةَ مَالِكَ" ، فَقُلْتُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّمَا هُوَ فِي الْأُدُمِ، قَالَ: "قَوِّمْهُ ثُمَّ أَخْرِجْ صَدَقَتَهُ." (رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ،

---

[1] **ނޯޓު:** އިސްވެދިޔަ ހަދީޘްގައި އައިސްފައިވާ (الْبَزُّ) ގެ މާނައަކީ، ފޭރާގެ ބާވަތްތަކާއި، ގެފިލި ސާމާނުފަދަ އާލާތްތަކެވެ. އޭގެތެރޭގައި އަންނައުނާއި، [illegible]، [illegible]، [illegible]، [illegible]، [illegible] ބާވަތް ސާމާނުތަކެވެ. [illegible] [illegible] [illegible] ޒަކާތް [illegible] ނުޖެހޭނެއެވެ. [illegible] [illegible] ވިޔަފާރިކުރުމުގެ [illegible] [illegible] [illegible] ޒަކާތް [illegible] ވާޖިބުވާނެއެވެ. [illegible] [illegible] “ޒަކާތުގެ [illegible]” [illegible] [illegible]. (ސ/ 46) ([illegible])

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 21557 (441/35) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ زَكَاةِ التِّجَارَةِ، برقم: 7602 (248/4) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابٌ: لَيْسَ فِي الْخَضْرَاوَاتِ صَدَقَةٌ، برقم: 1932 ، 1933 ، 1934 (490،488/2)

القَاسِمُ بْنُ سَلَّامُ الْهَرَوِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ) [1] މާނައީ: ''ޢަބޫޢަމްރު ބުން ޙިމާސް އޭނާގެ ބައްޕާ (ޙިމާސް)ގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައެވެ. އޭނާ (އެބައީ: ޙިމާސް ވިދާޅުވިއެވެ.) ތިމަންނާއީ ދިބާޣުކުރެއްގެ ހަމާއި، ދުނިދަނޑިޔަށާ ކާޓަލު ވިއްކައި އުޅުން މީހެކެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުން ލިބިވި ޢުމަރު ބުނުލްޚައްޠާބު ތިމަންނާގެ ގާތުން ވަޑައިގަންނަވަމުން ތިމަންނާއަށް ވިދާޅުވިއެވެ. ''ތިބާގެ މުދަލުގެ ޒަކާތް ދައްކާށެވެ.'' (ޙިމާސް) ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ، ތިމަންނާ ދެންނެވީމެވެ. އޭ މުއުމިނުންގެ އަމީރުވެ. ހަމަކަނަޑައެޅުން، އެއީ ދިބާޣުކުރެވުނު ހަމެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ''އެ ތަކެތީގެ އަގުކަނޑާ ލާށެވެ. އަހަރެން ދެން އޭގެ ޒަކާތް އަދާކުރީމެވެ.''

''އަލްމުޣްނީ''ގައި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. ''މި ހާދިޘާއަކީ، ޢިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި މަޝްހޫރުވެފައިވާ ހާދިޘާއެކެވެ. އެއްވެސް ޢިލްމުވެރިއަކު އެއާމެދު އިންކާރު ކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު މި މައްސަލައަކީ އިޖްމާޢުން އިއްތިފާޤުވާ އެއްބަސްވެފައިވާ ކަމެއްކަމުގައެވެ.'' [2]

ޡާހިރީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި މުދަލުން ޒަކާތް ދައްކާކަމެއް ނުވެއެވެ. [3]

---

[1] الشّافِعِيُّ فِي المُسْنَدِ، برقم: 633 (414/1) ، القَاسِمُ بْنُ سَلَّامُ الْهَرَوِيُّ، فِي الأَمْوَالِ، كِتَابُ الصَّدَقَةِ، بَابُ الصَّدَقَةِ فِي التِّجَارَاتِ وَالدُّيُونِ، وَمَا يَجِبُ فِيهَا، وَمَا لَا يَجِبُ، برقم: 1121 (80/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ زَكَاةِ التِّجَارَةِ، برقم: 7603 (248/4) ، وَفِي مَعْرِفَةِ السُّنَنِ، بَابُ زَكَاةِ التِّجَارَةِ، برقم: 8312 (148/6) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ تَعْجِيلِ الصَّدَقَةِ قَبْلَ الْحَوْلِ، برقم: 2018 (35/3) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كتاب الزكاة، باب الزكاة من العروض، برقم: 7099 (96/4)

[2] المغني لابن قدامة المقدسي، كِتَابُ الزَّكَاةِ، باب زكاة التجارة، (249/4) **ނޯޓް:** އަލްއިމާމު އަޙްމަދު މި ބަޔާނާ ރިވާކުރައްވައި ކަމަން މުޢައްޒަފުގެ އިތުރަށް ބައްޔެއް އެނާން ބައިވެރިވާން ވިޔަފާރިމަދަލު ވާނެ. އެނގެނެކުރެވެސް ޢަބްދުލުގެ މުސްނަދުގައި މިބަޔާނާ ރިވާކުރައްވާކަމަށް ބަޔާކުރައްވާފައެވެ. އަލްމުޣްނީ ބުން ސައްލާމުގެ ''އަލްއަމްވާލު'' އާއި ''އަލްމުޣްނީ'' ގެ ތަޙްޤީޤުކުރައްވައި ޢިލްމުވެރިން ވެސް ވިޔަފާރިމާލުގައި އަލްއިމާމު އަޙްމަދު މި ބަޔާނާ ރިވާކުރައްވާފައި ވާކަމަށް ބުނެއެވެ. ޢިލްމުވެރިން ވިޔަފާރިމާލުގައި މިއީ ސައްޙަ ބަޔާނެކެވެ. (މުތަރްޖިމު)

[3] الْمُحلّى لابن حزم، كِتَابُ الزَّكَاةِ ، مَسْأَلَةٌ 241 (209/5،240)

އިބްނުރުޝްދު ވިދާޅުވެއެވެ. "ވިޔަފާރިމުދަލުގެ ޒަކާތް ނެރުމާމެދު ބަހެއް އިލްމުވެރިންގެ ދެމެދުގައި ހިލާފު އުފެދިފައިވުމުގެ ސަބަބަކީ، ޤިޔާސަށް ރިޢާޔަތް ކުރައްވައި ޒަކާތް ވާޖިބުވާނެކަމަށް ދެކެވަޑައިގަތުމުގައިވާ ހިލާފުކަމެވެ. ހަމައެފަދައިން ސަމުރަތު ބުނު ޖުންދުބުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘާއި، އަބޫޛައްރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘް ޞައްހަހަކަން ޘަބޫތުވެއްވުމުގައި އިލްމުވެރިންގެ ދެމެދުގައި އުފެދިފައިވާ ހިލާފެވެ.

އެ މައްސަލަން އިޖުތިހާދު ކުރައްވައި އިލްމުވެރިންކުރެ ގިނަ ބޭކަލުން ވިޔަފާރި މުދަލުން ޒަކާތް ވާޖިބުވާނެކަމަށް ޤިޔާސްކުރައްވާފައިވާގޮތް ދަންނަވައެވެ. ވިޔަފާރި މުދަލަކީ އިތުރުކޮށް ގިނަކުރުމުގެ ބޭނުމުގައި އެ މަޤްޞަދުގައިވާ މުދަލެކެވެ. އެހެންކަމާއެކު، ވިޔަފާރިމުދަލަކީ ވެސް އެ ތަކެތީގެ ޒަކާތް ވާޖިބުވާން ކަމަށް އުސޫލަކާއި، ވިޔަފާރިމުދަލާ ފެށޭ އެ ޒަކާތް ވާޖިބުވާ މިން ބާވަތްތަކުގައިވާ ނަޤްދުފައިސާއާއި، ރަނާއި، ރިހިއާއި، މުދިން އެއް ހަމައެއްގޮތަށް ވިޔަފާރިކުރުމުގައިވާ މުދަލެކެވެ."[1]

އަލްމުންޛިރުގައި ބަޔާންކޮށްދެއްވައެވެ. "އިސްލާމީ އުއްމަތުގެ ދީނީ އިލްމުވެރިން ވިޔަފާރިމާލުގައި ވިޔަފާރިކުރާމުދަލުން ޒަކާތް ދައްކަންޖެހޭނެއެވެ. ނަމަވެސް މި މައްސަލާގައި ކިބަޔަކު ފުޤަހާއުންގެ ނަބަވީ ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ސުންނަތުން ޞަރީޙަ ދަލީލެއް ނެތެވެ. ވިޔަފާރި މުދަލުން ޒަކާތް ނެރެންޖެހޭކަމަށް ދޭހަވާ (ޤިޔާސް) ދަލީލުތަކެއްވެސް އޮތެވެ. ވިޔަފާރި މުދަލުން ޒަކާތް ނެރެންޖެހޭކަމަށް އައިސްފައިވާ ދަލީލުތަކަކީ އޭގެ އެއް ދަލީލަކީ އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ހަދީޘް ދަލީލެކެވެ. ހަމައެއާއެކު ޒަކާތް ވާޖިބުވާކަމަށް ޤަބޫލުކުރާ ދަލީލުތަކެއް ބާރުނުވެ، ވިޔަފާރި މުދަލުން ޒަކާތް ވާޖިބުވާކަމަށް ދަލީލުކުރައްވައެވެ.

---

[1] بداية المجتهد ونهاية المقتصد ، لابن رُشْد، كِتَابُ الزَّكَاةِ، القَوْلُ فِي زَكَاةِ العُرُوضِ المُتَّخذَةِ لِلتِّجَارَة، (80/3)

އެހެނީ ވިޔަފާރީގެ އެންމެހައި މުޢާމަލާތެއް އެ ވައްކަން ބިނާވެގެންވާ ނަގުދުގެ ގޮތުގައި ބޭނުންކުރެވޭ ދެ ބާވަތް ކަމުގައިވާ، ރަނުގެ ދީނާރާއި، ރިހީގެ ދިރުހަމާ ޢާއްމުވިޔަފާރި މުދަލުގައި އެއްވެސް ފަރަޤެއް ތަފާތެއް ނުވެއެވެ. އެ ދެ ބާވަތަކީ ވިޔަފާރި މުދަލުގެ އަގު އެ ވައްކަން ބިނާވެގެންވާ ދެ ބާވަތެވެ. އާއެކެވެ. އެއިން ޒަކާތް ނެގުން ވާޖިބުވުމާއި ނުވުން އެ ވައްކަން ބިނާވެގެންވާ ކަމަކީ އެ ދެ ބާވަތުގައި ޒަކާތުގެ ނިސާބު ހަމަވުމާއި ނުވުމެވެ. އެ ދެ ބާވަތުން އަދުކުރޫ އެއްކަލީ މުދަލެވެ.

ވިޔަފާރިމުދަލުގައި ޒަކާތްދެއްކުން ނުވަނީމަ، މުއްސަނދިކަމުގެ އެންމެހައި އަހުލުވެރިން ނުވަތަ އާގެދެއިން ދިނަ މުޅުން، އެބައިމީހުންގެ ނަފްސުތަކުން ވިޔަފާރި ކުރަން ފުރުޞަތު އެކަށިގެންވާ ކަމެވެ. އަދި އެ ދީ ބާވަތުގެ ނަފްސުތަކުގައި ނިޞާބު ހަމަވިޔަސް ނުދިނުމަށް ތަސައްވުރުކުރީމާ ވެސް އަރައިގަނެވޭނެއެވެ.

މި މައްސަލައިގެ އަސްލަކީ، މުދާވެރިންގެ މުދަލުގައި ފަގީރުންނާއި އެ މާނަގައިވާ އެންމެހައިކަންތަކުގެ މުވާސާތުގައި، ބޭނުންތައް ފުއްދައިދިނުމަށް ޢަމަލުކުރުމަށް ޒަކާތްދިނުން اللّٰه ތަޢާލާ ފަރުޟު ކުރައްވައި، ވާޖިބުކުރެއްވާފައިވެއެވެ. އެއާއެކު އައި، އިންސާނުންގެ މުދަލުގައި ޙައްޤު މަސްލަހަތު ދަމަހައްޓުމުގެ ޒަރީޢާއެއް ކަމުގައި ލައްވާފައިވާ ކަމެވެ. ޒަކާތުގައި ޝަރީޢަތުގެ އެންމެ މަތިވެރި މަޞްލަޙަތްތަކެއް، ފައިދާ ދިނުމުގެ ފިކުރު މުއްސަނދިންނަށެވެ. ޝަރީޢަތުންނަމަ، ފަގީރުންނަށާއި ބޭނުންވާ މީހުންގެ ނަފްސުތަކުގެ ހާޖަތްތައް ފުއްދާ ކަމެވެ. ހަމައެއާއެކު ވިޔަފާރިކުރާ ޝަރީޢަތުން ޒަކާތްދޭން ޖެހޭ ކަމުގެ ވިޔަފާރިވެރިން ފަގީރުން ދަމަހައްޓާނެ ގޮތެއް ހޯދުމުގެ ސަބަބުން އެބައިމީހުންގެ ހިތްތަކުގައި އުފާ އަލިވެރިކަމާއި، ހިތްހަމަޖެހުމާއި ރަޙްމަތްތެރިކަމުގެ ސުލްޙާއި އާރާމް މަސައްކަތްކުރެވޭ އަދުލުވެރިކަމުގެ ވިޔަފާރިއެއް ކުރެވެއެވެ. ހަމައެހެންމެ އައި، މުސްލިމުންގެ ޙައްޤު މަސްލަޙަތު ރައްކާތެރިކުރާ ތަރައްޤީކުރުމުގައި އިސްލާމީ އުއްމަތުގެ ހަމަހަމަކަމާއި، އިސްލާމީ ދައުލަތަށް ފައިދާ ކުރުމަށް ދިމާވާ ގޮތެއް އެކުލެވިގެންވެއެވެ.

ފަޤީރުންނާއި އެ މާނާގައިވާ އެންމެހައި މީސްތަކުންނަށް ވެސް އޭގެ ސަބަބުން ކޮޅެއްނެތްފަދަ މަންފާތައް ފޯރައެވެ. ދިރިއުޅުމުގެ އުނދަގޫތައް ތަޙައްމަލު ކުރުމުގައްޔާއި، މުޖުތަމަޢުގައިހިމެނޭ މަދު ބަޔަކުކަމުގައިވާ މުދާވެރިންގެ އަތުގައި މުދާތައް ޖަމާކޮށްފައި ހުރުމުގައިވާ އެންމެހައި ފަސާދަތައް ނެތި ދިރުމުގެ ސަބަބެކެވެ. اللهُ ގެ މި މަތިވެރި ވަޙީބަސްފުޅުގައި މި ހުރިހާކަމަކަށް އަލިއަޅުވައިލައްވާފައި ވެއެވެ. ﴿كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ ٱلْأَغْنِيَآءِ مِنكُمْ ۚ﴾ [1] މާނައީ: {އެއީ އެ މުދާތައް ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މުއްސަނދިންގެ ދެމެދުގައި ދައުރުވާ ހުރިހަ ނުދިނުމަށްޓަކައެވެ.} ޒަކާތް ދިނުމުގައިވާ ޝަރީޢަތުގެ މިފަދަ މަތިވެރި މަޤްޞަދުތައް ފުރިހަމަކުރުމުގައި ވިޔަފާރިވެރިން ޒަކާތް ދިނުމުން އިސްތިސްނާވުމަކީ ސަލާމަތް ބުއްދިއަށް ކޮން ގޮތަކުން ޤަބޫލުކުރެވޭނެ ކަމެއްތޯއެވެ؟ އެބައިމީހުންނީ މުސްލިމު އުއްމަތުގައިވާ މުދާވެރިކަމުގެ ބޮޑުބައި އެބައިމީހުންގެ އަތުގައިވާ މީހުންނެވެ!" [2]

މުދަލުގެ ބާވަތްތައް ވިޔަފާރި މުދަލަކަށްވަނީ ކިހިނެއް؟

އަލްމުނާރުގައި ބަޔާންވެގެން ވެއެވެ. "ދެ ޝަރުޠުހަމަވެގެން ގެންވި މުދަލުގެ ބާވަތްތަކީ ވިޔަފާރި މުދަލުކަމުގައި ނުވާނެއެވެ.

ފުރަތަމައީ: ތިމާގެ އަތުން މަސައްކަތުން ހޯދައި އެ އެއްޗެހި، އެ މިލްކު މިލްކުކަމުގައިވުން. މިސާލަކަށް ވިއްކައިގަތުމާއި، ގަނެވުމާއި، ހިބަ ކައިވެނީގެ ސަބަބުން މިލްކުވުމާއި، ޚުލްޢުކުރުމުގެ ސަބަބުން މިލްކުވުމާއި، ހިބަ ޤަބޫލުކުރުމުންނާއި، ވަޞިއްޔަތުން އެ އެއްޗަކަށް ލިބުމުންނާއި، ޣަނީމާއިން ލިބުމުންނާއި، މި ނޫންވެސް އެހެނިހެން، ހަލާލު ކަމުކަމުގެ ތެރެއިން ކަމަކުން އެ އެއްޗަކަށް މިލްކުވުމުންނެވެ.

---

[1] (سُورَةُ الحَشْر: 7)

[2] تفسير المنار، محمد رشيد بن علي رضا، الناشر: تفسير سورة التوبة، آية 60 ، (591/10)

އެހެނީ، އެ އެއްޗެއްގައި ޒަކާތުގެ ޙުކުމް ނުހިނގާ އެއްޗެއް އެ މީހެއްގެ މިލްކުގައި ވުމަކީ، ހަމައެކަނި ނިޔަތުގެ ސަބަބުން އޭގައި ޒަކާތް ވާޖިބުވާނެ ކަމެއްނޫނެވެ. މިސާލަކީ ރޯދައެވެ. މީހަކު ނުކައި ނުބޮއި ހުރުމަކީ، ރޯދައަށް ހުރުންކަމުގައި ނުވާނެ ފަދައިންނެވެ. އޭނާއަށް އެ އެއްޗެއްގެ މިލްކުވެރިކަން ލިބުނީ ބަދަލެއްގެ ގޮތުގައި ނުވަތަ ބަދަލެއްގެ ގޮތުގައި ނޫންކަމުގައިވިއަސް އޭގައި ޒަކާތެއްނުވެއެވެ.

ދެވަނައީ: އެ އެއްޗެއް ތިމާގެ މިލްކުވެރިކަމަށް އަންނަ ހިނދު، އެއިން ވިޔަފާރި ކުރުމަށް ނިޔަތްގެންފައިވުމެވެ. ތިމާގެ މިލްކުވެރިކަމުގެ ދަށަށް އެ އެއްޗެއް އަންނަ ހިނދު އެއިން ވިޔަފާރިކުރުމަށް ގަސްދުކޮށް، އެ ކަމަށް ނިޔަތްގެންފައި ނުވާނަމަ، ފަހުން ވިޔަފާރިކުރުމަށް ގަސްދުކުރި ނަމަވެސް އެއީ ވިޔަފާރި މުދަލެއްކަމުގައެއް ނުވާނެއެވެ. އޭގެ ގޮތުބައިން [illegible] މުދަލެއްކަމުގައި ވި ނަމަވެސްނެވެ. [illegible] އެއިން ވިޔަފާރިކުރުމުގެ ނިޔަތްގެންފައި [illegible] އެއީ ވިޔަފާރި [illegible] ނުވާނެއެވެ. އެހެނީ، އެ މުދާ ލިބުނު ހިނދު އެއިން ވިޔަފާރިކުރުމުގެ ނިޔަތްގެންފައި ނުވާތީއާއި، އެ މުދަލުގެ އަސްލަކީ [illegible] [illegible] [illegible]. އެހެންކަމުވީމާ، ފަހުން ވިޔަފާރިކުރުމުގެ ނިޔަތްކުރުމުން، އެއީ ވިޔަފާރި މުދަލެއްކަމުގައެއް ނުވާނެއެވެ.

މިސާލަކުން ބަޔާންކޮށްދެނަމަ ރަށުގައި ވަޒަންވެރިވެ ހުރި މީހާ ދަތުރުކުރުމަށް ނިޔަތްގެންފިޔަސް، އޭނާއީ ދަތުރުވެރިއަކު ކަމުގައިވާނެ ކަމެއް ނޫނެވެ. [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible]، އޭނާއީ ދަތުރުވެރިއެއްގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމުގައި [illegible].“ 1

---

[1] المغني لابن قدامة المقدسي، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَسْأَلَةٌ: قَالَ: وَالْعُرُوضُ إذَا كَانَتْ لِتِجَارَةٍ قَوَّمَهَا إذَا حَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ، فَصْلٌ لَا يَصِيرُ الْعَرْضُ لِلتِّجَارَةِ إلَّا بِشَرْطَيْنِ، (250/4)

”ވިޔަފާރި މުދާތަކެއް ގަތް ހިނދު، އެ މީހަކު ނިޔަތްގަތީ އެއީން އަމިއްލަ ބޭނުން ކުރުން ކަމުގައި ވެއްޖެނަމަ، އެ މުދަލަކީ އެ މީހެއްގެ ޒާތީ ބޭނުމަށްހުރި އެއްޗެކެވެ. އެއީން ޒަކާތް ދިނުމެއް ނުވެއެވެ.“ [1]

ވިޔަފާރިމުދަލުން ޒަކާތް ނެރޭނެގޮތް:

ނިސާބު ހަމަވާ މުދަލެއް މީހަކަށް މިލްކުވެ، އެއަށް ހަނދުމަހުގެ އެއް އަހަރު ހަމަވުމުން، އެ މުދަލުގެ އަގުކޮށް، ހިސާބުބަލައި، އެއީން ޒަކާތް ނެރުން ހުއްޓެވެ. ޒަކާތަށް ނެރެންޖެހެނީ، އެ ތަކެތީގެ އަގުގެ 2.5 ޕަރސެންޓެވެ. ވިޔަފާރިވެރިން އެބައިމީހުންގެ މުދަލު އަގުކޮށް، ކޮންމެ އަހަރަކުވެސް މިބުނެވުނު ފަދައިން ޒަކާތް ނެރެން ޖެހޭނެއެވެ. އެ މުދަލެއްގައި ޒަކާތުގެ ނިސާބު ހަމަވުމާއެކު ވެސް ހަނދުމަހުން އެއް އަހަރު ހަމަވާ މުދަލަކުން މެނުވީ ޒަކާތް ނުޖެހޭނެއެވެ.

އެ މުދަލުގައި ޒަކާތުގެ ނިސާބު ހަމަނުވާ މުދަލެއް މިލްކުވެގެންވުމާއެކު، އަހަރުގެ ދުވަސްތަކެއް އެ ގޮތުގައި ފާއިތުވެ ދިޔުމަށްފަހު، އެ މުދަލެއްގެ އަގު ބޮޑުވެގެން ނިސާބު ހަމަވިނަމަ، ނުވަތަ ނިސާބު ހަމަވާ އަގެއްގައި އެ މުދަލު ވިއްކައިލިނަމަ، ނުވަތަ އަހަރުތެރޭގައި އެހެން މުދަލެއް ނުވަތަ ފައިސާއެއް ލިބުމުގެ ސަބަބުން ނިސާބު ހަމަވިނަމަ، ޒަކާތް ދެއްކުމަށްޓަކައި އަހަރު ގުނަންފަށާނީ، ނިސާބު ހަމަވި ތާރީޚުން ފެށިގެންނެވެ. ނިސާބަށްވުރެ މަދުން މީހާގެ މިލްކުގައި އެ މުދަލެއްހުރި ދުވަސްތަކަކީ، ޒަކާތުދެއްކުމަށްޓަކައި ގުނަންޖެހޭނީ ދުވަސްތަކެއް ނޫނެވެ.

ސުފްޔާނުއްޘައުރީއާއި، ޙަނަފީމަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންނާއި، ޝާފިޢީމަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންނާއި، އިސްޙާޤާއި، އަބޫޢުބައިދާއި، އަބޫޘައުރާއި، އިބްނުލްމުންޛިރު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތަކީ މިއީއެވެ.

---

[1] المغني لابن قدامة المقدسي، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَسْأَلَةٌ: قَالَ: وَإِذَا اشْتَرَاهَا لِلتِّجَارَةِ، ثُمَّ نَوَاهَا لِلاقْتِنَاءِ، ثُمَّ نَوَاهَا لِلتِّجَارَةِ، (256/4)

އަހަރުގެ ވަކި ހިސާބަކުން ނިޞާބު ހަމަނުވެއްޖެނަމަ، އަދި އަހަރުތެރޭގެ ކޮންމެ ހިސާބަކުން ނިޞާބު ހަމަވެއްޖެނަމަ، އެއީ ޒަކާތްނެރުމަށްބަލައި ހަނދުމަހުގެ އަހަރެއް ވުމުގެ ޝަރުޠު އުނިވާނެ ކަމެއްކަމަކަށް އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާ ނުބައްލަވައެވެ. ސަބަބަކީ، އެ ގޮތަށް ބަލަންވެއްޖެނަމަ، އަބަދުވެސް ދުވަހުގެ އަދުގޮތް ހިސާބު ބަލަން ޖެހޭނެއެވެ. އެއީ ކުރުން އުނދަގޫކަމެއްކަމުގައިނޫނީ ނުވާނެއެވެ.

ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، އަހަރުގެ ވަކި ހިސާބަކުން ނިޞާބު ހަމަނުވެފައި އޭގެ ދުވަސްތަކަކަށްފަހު ނިޞާބު ހަމަވެއްޖެނަމަ، އަހަރު ގުނަންފަށާނީ، އެ ނިޞާބު ހަމަވި ތާރީޚުން ފެށިގެންނެވެ. ސަބަބަކީ އަހަރުގެ ވަކި ހިސާބަކުން އެ ދުވަހެއް ނިޞާބަށްވުރެ މަދުވުމެވެ.

ދަނޑުވެރިކަމާއި މޭވާގެ ޒަކާތް

اللهُ ތަޢާލާވަނީ ދަނޑުވެރިކަމާއި މޭވާއިން ޒަކާތް ވާޖިބުކުރައްވާފައެވެ. اللهُ ވަޙީ ކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَنفِقُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبۡتُمۡ وَمِمَّآ أَخۡرَجۡنَا لَكُم مِّنَ ٱلۡأَرۡضِۖ ﴾[1] މާނައީ: {އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ހޯދި ހެޔޮ ތަކެއްޗިން ޚަރަދުކުރާށެވެ! އަދި ތިޔަބައި މީހުންނަށްޓަކައި ބިމުން ނެރުއްވި ތަކެއްޗިން ވެސް ޚަރަދުކުރާށެވެ.}

ޒަކާތް ހޯދަކުރާދުވަހު ދޭންޖެހެއެވެ. اللهُ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِيٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٖ مَّعۡرُوشَٰتٖ وَغَيۡرَ مَعۡرُوشَٰتٖ وَٱلنَّخۡلَ وَٱلزَّرۡعَ مُخۡتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيۡتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهٗا وَغَيۡرَ مُتَشَٰبِهٖۚ كُلُواْ مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثۡمَرَ وَءَاتُواْ حَقَّهُۥ يَوۡمَ حَصَادِهِۦۖ ﴾[2] މާނައީ:

---

[1] (سُورَةُ البَقَرَة: 267)

[2] (سُورَةُ الأَنعَام: 141)

{އެކަލާނގެއީ، ފެތުރޭ ވެލޮތަކާއި، ވެލޮނޫން ގަސްތަކުގެ ބަގީޗާތަކާއި، އޭގެ މޭވާއާއި،
އޮންބަރު ތަފާތުވެގެންވާ ފާޑު، ކަދުރުރުކާއި، ދަނޑާއި، އެއްވައްތަރު ވެގެންވާ
ފާޑުގައްޔާއި، އެއްވައްތަރުވެގެން ނުވާ ފާޑުގައި، ޒައިތޫނާއި، އަނާރު އުފެއްދެވި
ރަސްކަލާނގެއެވެ. އެ ގަސްތަކުން މޭވާ އަލުވެއްޖެނަމަ، އެ މޭވާއިން ތިޔަބައިމީހުން
ކާށެވެ! އަދި ގޮވާންކަނޑާ ދުވަހަކުން، އޭގެ ޒަކާތްދޭށެވެ!}

އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللَّهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މި އާޔަތުގައި ﴿حَقَّهُۥ﴾ އޭ އޮތް ބަސްފުޅުގެ މާނައަކީ، އެ ތަކެތިން އަދާކުރުން ފަރްޟު ވެގެންވާ ޒަކާތެވެ. އަދި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ނެގުންވަނީ، ދިހަ ބައިކުޅަ އެއް ބައެވެ. ވިހި ބައިކުޅަ އެއްބައި ކަމަށްވެސް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.“[1]

ކީރިތި ރަސޫލާ ﷺ ގެ ޒަމާންފުޅުގައި ޒަކާތް ނެގުނު ތަކެތި:

ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ގެ ޒަމާންފުޅުގައި ޒަކާތްނެގުނު ތަކެތީގެތެރޭގައި ގޮދަނޑާއި، ހިމަގޮދަނޑާއި، ކަދުރާއި، މޭބިސްކަދުރު ހިމެނެއެވެ. އެ ދެ ބޭކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫމޫސާއާއި، މުޢާޛުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. **عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، وَمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، حِينَ بَعَثَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى الْيَمَنِ يُعَلِّمَانِ النَّاسَ أَمْرَ دِينِهِمْ: {لَا تَأْخُذُوا الصَّدَقَةَ إِلَّا مِنْ هَذِهِ الْأَرْبَعَةِ: الشَّعِيرِ، وَالْحِنْطَةِ، وَالزَّبِيبِ، وَالتَّمْرِ.} (الدَّارَقُطْنِيُّ، وَالْحَاكِمُ، وَالطَّبَرَانِيُّ،**

---

[1] **ނޯޓް:** ދިހަ ބައިކުޅަ އެއްބައިކަމަށް ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ވިދާޅުވުމާއެކު، ވިހި ބައިކުޅަ އެއްބައިކަމަށް ވިދާޅުވެފައި ފުރަތީ އޮޅުމެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ ވިހި ބައިކުޅަ އެއްބައިކަމީ ގޯއްބަވާ ބަރަދަލެއްގައި ނެގެންޖެހޭ މިންވަރުކުރެއެވެ. އެ ކަން ތަންކޮޅެއް ގަހުން ދަނޑުގޮވާމުގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ވާޖިބުވާ މިންވަރު ބަޔާންކުރައްވާރިނދު ބަލާނަމަ އިނގޭނެއެވެ.
ބައްލަވާ! ސިލްސިލާ ނަންބަރު: 89 (މުތަރުޖިމު)

وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "އަބޫމޫސާގެ ފާނުގެ ދަރިކަލުން އަބޫބުރުދަތު (އަލްޖާރިޘު) އޭނާގެ ބައްޕާ އަބޫމޫސާގެފާނާއި، މުޢާޛު ބިން ޖަބަލާ ދެ ބޭކަލުންގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައި ވެއެވެ. (ވިދާޅުވިއެވެ.) ޔަމަންކަރައިގެ އަހުލުވެރިންނަށް ދީނުގެ ކަންތައްތައް އުނގަންނައި ދެއްވުމަށްޓަކައި އެ ދެ ބޭކަލުން (އެބަހީ: އަބޫމޫސާގެ ފާނާއި މުޢާޛު ބިން ޖަބަލާ ދެ ބޭކަލުން) ޔަމަންކަރައަށް ފޮނުއްވިހިނދު، އެ ދެ ބޭކަލުންނަށް ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {މި ބުނެވޭ ހަތަރު ބާވަތުގެ ތަކެތިން މެނުވީ ޒަކާތެއް ނުނަގާށެވެ. (އެއީ) ހިމަގޮދަނާއި، ގޮދަނާއި، ހިކި މޭބިސްމަދުރާއި، ކަދުރެވެ.}

މިއީ، އައްދާރަޤުޠްނީ އާއި އަލްޙާކިމާއި، އައްޠަބަރާނީއާއި، އަލްބައިހަޤީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެކެވެ. އަދި މިއީ، ސަނަދު އިއްތިޞާލުވެގެންވާ ރަނގަޅު ޙަދީޘެއް ކަމަށް އަލްބައިހަޤީ ވިދާޅުވިއެވެ.[2]

އިބްނުލްމުންޛިރާއި، އިބްނުޢަބްދުލްބައްރާ ދެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ. "ހިމަގޮދަނާއި، ގޮދަނާއި، ހިކި މޭބިސްމަދުރާއި، ކަދުރުން ޒަކާތް ނެގުން ވާޖިބުވާން ކަމުގައި ޢިލްމުވެރިންވަނީ އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެން އިޖުމާޢުވެފައެވެ."[3]

އަލްއިމާމު އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. إِنَّمَا سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الزَّكَاةَ فِي هَذِهِ الْخَمْسَةِ: فِي الْحِنْطَةِ، وَالشَّعِيرِ، وَالتَّمْرِ، وَالزَّبِيبِ، وَالذُّرَةِ." (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه)[4] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން، (ރަނގެ ފަސްގައި ގޮވާމުގެ ބާވަތްތަކުގެ ތެރެއިން) ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޒަކާތް

---

[1] الدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابٌ: لَيْسَ فِي الْخَضْرَاوَاتِ صَدَقَةٌ، برقم: 1921 (482/2) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 1460 (556/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ، فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ لَا تُؤْخَذُ صَدَقَةُ شَيْءٍ مِنَ الشَّجَرِ غَيْرَ النَّخْلِ وَالْعِنَبِ، برقم: 7451 (210/4) ، وَ فِي مَعْرِفَةِ السُّنَنِ وَالآثَارِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَا يُؤْخَذُ مِنَ الْأَشْجَارِ، برقم: 8190 (115/6)

[2] **ނޯޓު:** އަލްއިމާމު ޠަބަރާނީ މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވިކަމަށް މުޢައްލިފު ވިދާޅުވެފައިވާ ނަމަވެސް، ޠަބަރާނީ ރިވާކުރެއްވި ކަމަކު ނުފެނުނެވެ. (މުޙައްޤިޤު)

[3] الإِجْمَاعُ، لابن الْمُنذِرِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، رقم الإجماع (115) (ص/52) ، وَ الإجماع ، لابن عبد البر، رقم الإجماع (236) الزكاة واجبة في الحنطة والشعير والتمر والزبيب، (ص/114)

[4] ابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَا تَجِبُ فِيهِ الزَّكَاةُ مِنْ الْأَمْوَالِ، برقم: 1815 (30/3)

ނެގުން ވާޖިބު ކުރައްވާފައިވަނީ، މި ނަންގަނެވޭ ފަސް ބާވަތުންނެވެ. (އެއީ) ގޮދަނޑާއި، ހިމަގޮދަނޑާއި، ކަދުރާއި، ހިކިމާބިސްކަދުރާއި، ޖުވާރިއެވެ." މި ރިވާޔަތުގެ ސަނަދުގައި މުޙައްމަދު ބުން ޢުބައިދު ބުން އަލްޢަރްޒަމީގެ ހިތުން މަތްރޫކު ރާވީއަކުވެއެވެ.[1]

އެ ތަކެއްޗިން ޒަކާތް ނެގުން ނުވާ ބާވަތްތައް:

އެއްވެސް ބާވަތެއްގެ ތަރުކާރީން ޒަކާތް ނެގުމެއް ނުވެއެވެ. ހަމައެފަދައިން، މާބިސްކަދުރާއި، ކުރުބާ، ހިތަވައި ކާވާގެ އެއްވެސް ބާވަތަކުން ޒަކާތްނެގުމެއް ނުވެއެވެ.

އައްދާރަޤުޠުނީއާއި، އަލްޙާކިމާއި، އަލްބައިހަޤީގެ ސުނަނުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ޢަޠާއު ބުނުއްސާއިބު (ނަމަކަންހިރީ ތާބިޢީ ބޭކަލެއް) ގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައި ވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މޫސާ ބުނު ޠަލްޙާގެ (ތަރުކާރީ) ގަނޑެކުން ޒަކާތް ނަންގަވާފަދަ ޢަބްދު اللهِ ބުން އަލްމުޣީރާ ގަސްދުކުރެއްވިއެވެ. ވަރު، އެ ކަލޭގެފާނަށް މޫސާ ބުނު ޠަލްޙާގެ ދެންނެވިއެވެ. ތިޔައީ ކަލޭގެފާނުންނަ ކުރެއްވުން ޢައްދުވަގެނާ ކަލެއްނާނުވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވެއެވެ. "لَيسَ فِي ذَلِكَ صَدَقَةٌ" [2] މާނައީ: "ތަރުކާރީފަދަ ގޮވާމުގެ ބާވަތްތަކަކީ ޒަކާތް ނެގެންޖެހޭ އެއްޗެއް ނޫނެވެ." މިއީ ސަނަދުގޮތުން ރަނގަޅު، މުރްސަލު ރިވާޔަތެކެވެ.

---

[1] **ނޯޓް:** އެންމެހައި އިލްމުވެރިންނަކީ އަލްއަރްޒަމީގެ ރިވާއިން ބަޔާންވެގެންނެއް ރިވާވެގެންނުވާ ބައިތައްކަމެއް ގަބޫލުކުރައްވާފައި ދޫކޮށްލެއްވީ ރާވީއެކެވެ. މިނޫނަސް ޤަވާޢިދުތަކުން ތަޙުޤީޤުކުރުމުގެ ކުރިއެއްވެސް މިވާކަމެވެ. މިފަދަ ރިވާޔަތެއް ތަޙުޤީޤުގެ ޒަޢީފުގައި ގެންނެވިކަމީ ބައިތަކުން އެކަނިނަ ކަލޭކަމެވެ. (މުތަރުޖިމް)

[2] **ނޯޓް:** މި ރިވާޔަތް އައްދާރަޤުޠުނީއާއި، އަލްޙާކިމާއި، އަލްބައިހަޤީ ރިވާކޮށްފައިވާ ރިވާޔަތްތަކުގެ ތެރޭގައި ފިޤުހުއްސުންނާގެ މުއައްލިފު ވިދާޅުވެފައި ވިދާޅުވެފައިވާ ވާހަކަ އެއްވެސް ބާވަތެއްގައި މި ރިވާޔަތް ވާކަމަކަށް ނުފެނުނެވެ. ފިޤުހުއްސުންނާގައި ބާރުންކުރައްވާފައިވާ ބައިތިބަތް ތަޚްރީޖުކޮށް، "دار الفتح للإعلام العربي"ގެ ފަރާތުން ޝާއިޢުކޮށްފައިވާ ފިޤުހުއްސުންނާގެ ނުސްޚާގައި ވެސް މުއައްޠާގެ އިބާރާތްކުރެއްވި ބާބުތަކުން އެއްވެސް ބާބެއްގައި ރިވާކުރެއްވި ކަމަކު ބޭނުފައި ނުވެއެވެ. ބައްލަވާ! "ފިޤުހުއްސުންނާ" (444/1) އަލްބައިހަޤީ، މޫސާ ބުނު ޠަލްޙާގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާ ރިވާޔަތެއްގައި "إِنَّهُ لَيْسَ فِي الْخُضَرِ شَيْءٌ" މިފަދައިން އައިސްފައިވެއެވެ. ބައްލަވާ! އަލްބައިހަޤީގެ އައްސުނަނުލްކުބުރާ (216/4) (މުތަރުޖިމް)

މޫސާ ބުން ޠަލްޙާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އެހެން ރިވާތްތަކުގައިވެއެވެ. جَاءَ الأَثَرُ عَن رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي خَمْسَةِ أَشْيَاءٍ: الشَّعِيرُ، وَالحِنطَةُ، وَالسُّلْتُ، وَالزَّبِيبُ، وَالتَّمْرُ، وَمَا سِوَى ذَلِكَ مِمَّا أَخْرَجَتِ الأَرْضُ فَلاَ عُشْرَ فِيهِ. [1] މާނައީ: "ފަސް ބާވަތެއްގެ ތަކެތިން ޒަކާތް ނެގުމަށް ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިކަމަށް އައިސްފައިވެއެވެ. (އެއީ) ހިމަގޮދަނާއި، ގޮދަނާއި، އައްސުލްތުއާއި، (ހިމަގޮދަނުގެ ބާވަތެއް) ހިކިމޫބިސްކަދުރާއި، ކަދުރެވެ. އަދި ދަނޑުވެރިކަމުގެ މި ނޫން ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ނެގުމެއްނުވެއެވެ.

އަލްބައިހަޤީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މި އެންމެހައި ރިވާޔަތަކީ މުރްސަލު ރިވާޔަތް ތަކެކެވެ. މި ރިވާޔަތްތައް ތަޤުވާ ސަނަދުތަކުން ރިވާވެގެން ވުމާއެކު، އެއީ، އެއް ރިވާޔަތް އަނެއް ރިވާޔަތަށް ބާރުލިއްބައިދޭ ކަމެކެވެ. ހަމައެއާއެކު މި ރިވާޔަތްތަކަށް ގަދަކަން ލިއްބައިދޭ އަސްހާބުބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅުތައް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި ޢުމަރުގެފާނާއި، ޢަލީގެފާނާއި، ޢާއިޝާގެފާނުން ހިމެނިވަޑައިގެންވެއެވެ." [2]

އަލްއަޘްރަމު ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. މޫބިސްކަދުރު ހައްދާފައިވާ ދަނޑެއްގައި މޫބިސްކަދުރުގެ ގިނައިން ޖުލަޖާއި އަންނާރުވެސް ހައްދާފައި ވާހިނދު، ޒަކާތް ނެގުމުގައި ހިކިފަހުން ކާއެއްޗެއް ނުވާގޮތުން އިމާމު އަޙްމަދުގެ އަރިހުން އެ

---

[1] **ނޯޓް:** މި ރިވާޔަތް މުޢައްލިފު ގެންނަވާފައިވަނީ ރިވާކުރައްވައިދެއްވި ކޮން ބޭކަލަކުކަން ވިދާޅުވެފައެއް ނުވެއެވެ. ޙާކިމް ހުކުމުން އަލްބައިހަޤީއާއި، އަލްޙާކިމު މި ރިވާޔަތް ނަގުއްލަވާފައިވާ ފޮތެވެ. އަސަރުގެ އެއިން ރިވާވެގެންވާގައި "السُّلْتُ" މި ކަލިމަ އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ. އެ ނޫ ރިވާޔަތުގައިވާ ގޮތުގެ ތަފާތު ޖަމާލީގައި މިވަނީއެވެ. عَنْ مُوسَى بْنِ طَلْحَةَ، قَالَ: عِنْدَنَا كِتَابُ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ إِنَّمَا أَخَذَ الصَّدَقَةَ مِنَ الْحِنْطَةِ وَالشَّعِيرِ وَالزَّبِيبِ وَالتَّمْرِ. الْحَاكِمُ فِى الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: **1458** (556/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِى السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الصَّدَقَةِ فِيمَا يَزْرَعُهُ الْآدَمِيُّونَ...،برقم: **7476** (216/4) (މުތަރުޖިމު)

[2] البَيْهَقِيُّ فِى السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الصَّدَقَةِ فِيمَا يَزْرَعُهُ الْآدَمِيُّونَ...،برقم: **7482** (217/4) **ނޯޓް:** މިތާނގައި މުޢައްލިފު ގެންނަވާފައިވާ އެއްވެސް އަސްހާބުބޭކަލެއްގެ ނަންފުޅު އަލްބައިހަޤީގެ ޢިބާރާތުގައި އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

ކަލޭގެފާނަށް ލިޔުއްވިއެވެ. ޖަވާބުގައި ޢުމަރުގެފާނު އަންގަވިއެވެ. ”އެ ތަކެތިން ދިހަ ބައިކުޅަ އެއްބައި ނެގުމެއްނުވެއެވެ.“

އަލްއިމާމުއްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”ގިނަ ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތަކީ މިއީއެވެ. އެބަހީ، (އިސްވެ ނަންގަނެވުނު ބާވަތްތައް ފިޔަވައި) ތަރުކާރީއާއި މޭވާގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތްނެރޭކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ.“ [1]

އަލްއިމާމުލްޤުރްޠުބީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”ހަމަކަށަވަރުން، (ގޮވާމުގެ ބާވަތްތަކުގެ ތެރެއިން) ޒަކާތް ވާޖިބުވެގެންވަނީ، ޢާއްމުގޮތެއްގައި ކެއުމަން ބޭނުންކުރާ ބާވަތްތަކުންނެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ޒަމާނުގައި ޗާއިރުގައި އަންނާރާއި، ޕްލަމްއާއި، ނާރިނުގެ ފަދަ ބާވަތްތައް ހައްދައި އުފުނުކަން ސާބިތުވެއެވެ. އެހެނަސް، އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ވެސް އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ޚަލީފާއިންކުރެ ބޭކަލަކު ވެސް އެފަދަ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ނަންގަވާފައެއް ނުވެއެވެ.“ [2]

އަލްއިމާމު އިބްނުލްޤައްޔިމު ވިދާޅުވިއެވެ. ”ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ޢަމަލުފުޅުގެ ތެރޭގައި އަސްއާއި، އަޅުންނާއި، ޙިމާރާއި، ބަޣުލާއި، ތަރުކާރީގެ ބާވަތްތަކާއި، ކަރާއި މުރަނގާގެ ބާވަތްތަކާއި، [illegible] ބާވަތްތަކާއި، މޭވާގެ ބާވަތްތަކުގެތެރެއިން ކިރައި ވަޒަންކުރެވޭ ގިނަދުވަހު [illegible] ބެހެއްޓޭ [illegible] [illegible] ބާވަތްތަކުގެ [illegible]، [illegible] ކަދުރު ފިޔަވައި އެހެނިހެން ބާވަތްބާވަތުގެ ތެރެއިން ޒަކާތް ނުނެންގެވުމެވެ.

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَاجَاءَ فِي زَكَاةِ الْخُضْرَوَاتِ، (22/3)

[2] تفسير القرطبي، تفسير سورة الأنعام، (56/9)

އޭގެތެރޭގައި ހިއްކައިފައި ހުންނަތަކެއްޗާއި ނުހިއްކައިހުންނަ ތަކެތީގެމެދުގައި ތަފާތެއް ނުވެއެވެ.“ [1]

ފިޤުހުވެރިންގެ ރައުޔު:

މޭވާއާއި ދަނޑު ދަނޑުގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ނެރެންޖެހޭ ކަމާމެދު ޢިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި ޚިލާފު ނުވެއެވެ. އެ ބޭކަލުންގެ މެދުގައި ޚިލާފު ވެފައިވަނީ، ޒަކާތް ނެރުން ވާޖިބުވަނީ، އޭގެތެރެއިން ކޮންކޮން ބާވަތްތަކަކުންތޯ އުފެދިފައިވާ ޚިލާފެވެ. މި ނަންގަނޑުން ޚިލާފުތައް ކުރުކޮށް ބަޔާންކޮށްލާނަމެވެ.

1- އަލްޙަސަނުލްބަޞްރީއާއި، އައްޝަޢުބީގެ ރައުޔު:

އަލްޙަސަނުލްބަޞްރީއާއި، އައްޝަޢުބީ ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި ޝަރުޢީ ނައްޞުން ސާބިތުވާ ބާވަތްތަކުންނޫނީ، ޒަކާތްނުނެގޭނެއެވެ. އެއީ، ގޮދަނާއި، ހިމަގޮދަނާއި، ޝަޢީރާއި، ކަދުރާއި، ހިކިކިޝްމިޝްއެވެ. މި ފަސް ބާވަތުން އެހެނިހެން ބާވަތްތަކުން ޒަކާތްނެގުން ޖެހޭނެކަމަށް ސާބިތުވާ ނައްޞެއް ނުވެއެވެ.

އަލްއިމާމް ޝައުކާނީ ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، އެންމެ ސައްޙަ މަޛްހަބަކީ މިއީއެވެ.

2- އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާގެ ރައުޔު:

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާ ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ބިމުންފަޅައިގަންނަ ކޮންމެ ބާވަތަކުންވެސް ޒަކާތް ނެރުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، ތަރުކާރީގެ ބާވަތްތަކާއި، އެ ނޫން ބާވަތްތަކުގެމެދުގައި ތަފާތެއް ނުވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނުގެ ދަލީލަކީ އެ ޙަދީޘުގައި ދަނޑުވެރިކަމާބެހޭ ބިންގަނޑު ބައްލަވާފައިގެން އުފައްދާ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ދޭންޖެހުމެވެ.

---

[1] زاد الْمعاد فِي هدى خَيْر العباد، للإمام ابن القيم، (11/2)

ދަރަށްބޭނުންކުރާ ގަކުވީގެ ބާވަތްތަކާއި، އަލްޤަ ބަސްވުބްގު ގާ

ބާވަތްތަކާއި، ވިސްނައިގެ ބާވަތްތަކާއި، މޭވާ ނާގާ ގަސްގަހާގެހިން ޒަކާތްނެގުން ނުޖެހޭނެ ކަމަށް އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނުގެ ދަލީލަކީ، {فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ العُشْرُ} މާނައީ: {ވާރޭވެހިގެން ހެދޭ ތަކެތީން ދިހަ ބައިކުޅަ އެއްބައެވެ.} މިހެން ރަސޫލުﷲ ﷺ ޙަދީޘް ކުރައްވާފައިވާ ބަސްފުޅުގެ ޢާއްމު މަފްހޫމެވެ. އެހެނީ، މި ބަސްފުޅުން ދޭހަވަނީ، ވާރޭފެން ލިބިގެންހުރި ކަމުގެ ބާވަތްތަކުން ވެސް ޒަކާތްދެއްކުން ޖެހޭކަމެވެ. ހަމައާއެކު، ދަނޑުވެރިކަންކުރުވާގެ ޢާއްމުގައި ބިސްގަން ދަނޑު ގައްދުމުން ހުރި އެ ކަމަކަށްބުނަސްތަ އެހެރު ހައްދުބުކުމުގައިވަންކަވެކެވެ.

3- އަލްއިމާމު އަބޫޔޫސުފާއި، މުޙައްމަދުގެ ރައުޔު:

ޙަނަފީމަޛްހަބުގެ މަޝްހޫރު ދެ އިލްމުވެރިންކަމުގައިވާ އަބޫޔޫސުފާއި، މުޙައްމަދު ދެކެވަޑައިގެންނަވާގޮތުގައި، ބިމުން ފަޅައިގެންހުރޭ ބާވަތަކުން ވެސް ޒަކާތް ދެއްކުންވެއެވެ. ޝަރުޠަކީ، އެ ތަކެއްޗަކީ މާބޮޑު ހަލައިގުމަކާނުލައި ވެސް އެއް އަހަރު ވަންދެން ރައްކާތެރިކުރެވޭފަދަ ތަކެއްޗަކަށްވުމެވެ. އެއީ، މިސާލުން ވަޒަންކުރެވޭ އޮށްތަރުގެ ބާވަތްތައް ކަމުގައިވިއަސް، ނުވަތަ ކިރައިގެން މިންވަރުބަލާ ކަޅުމާއި، ހަރުދަރު ބާވަތްތައް ކަމުގައިވީ ނަމަވެސް މަގުމައްނުވެއެވެ. ނަމަވެސް އެ މަކައްކަރީ، ހަރަރު ދަވަރު ރައްކާތެރިކަން ނުބުހައްވުން މަކުއިނަމަ، މިސާލަކަށް ހިދުކަމްބާއި، ކަރާއި، ބޮޑުކުކުރިއާއި، މަރުކާރީއާއި، މޭވާގެ ބާވަތްތައްފަދަ ތަކެތީން ޒަކާތްދެއްކުމުއް ނުވެއެވެ.

4- އަލްއިމާމު މާލިކުގެ ރައުޔު:

އަލްއިމާމު މާލިކު ދެކެވަޑައިގެންނަވާގޮތުގައި، ބިމުންފަޅައިގެންހުރި އެކި ބާވަތްބާވަތުގެ ތަކެތީން ޒަކާތްދެއްކުމުގައި ޝަރުޠަކީ ހިއްކައި، ރައްކާތެރި ކުރެވޭ ތަކެތި ކަމަށްވުމާއި، އެ ތަކެއްޗަކީ އިންސާނުން އެ ކަމަށްޓަކައި ކުޑަ މަސައްކަތުގެ ސަބަބުން ހެދިފައިވާ ތަކެތި ކަމުގައިވުމެވެ.

އެއީ ޢާއްމުކޮށް އާދަމުގެދަރިން ކާނާގެގޮތުގައި ބޭނުންކުރާ ގޮތަށާއި، ހިމަގޮތަށްފަދަ ތަކެތިކަމުގައި ވެފައި، ޢާއްމުކޮށް ކާނާގެގޮތުގައި ބޭނުންނުކުރާ ސިސަމްއާއި، އަލްވަރްސް ނުވަތަ (ކުލަޖެއްސުމަށް ބޭނުންކުރާ) ސަޢްފަރާނު ފަދަ ބާވަތްތަކުގެ ދުރުގައި ތަޢާމްވާކަމަށް އެ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ.

އަލްއިމާމުމާލިކު ވިދާޅުވާގޮތުގައި، ތަރުކާރީއާއި ތިންނާއި، އަންނާރާއި، އާފަލުފަދަ މޭވާގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ދެއްކުމެއްނުވެއެވެ.

5- އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީގެ ރައުޔު:

އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީ ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ބިމުންފަޅައިގެންނުކުންނަ ތަކެތީން ޒަކާތް ދައްކަން ވާޖިބުވާނެއެވެ. ޝަރުޠަކީ، އެ ތަކެއްޗަކީ އެ ތަކެތި ހެއްދުމަށް އިންސާނުންނަށް މަސައްކަތުން ހެދިފައިވާ، އަދި ޢާއްމުކޮށް ކާއެއްޗެއްގެ ގޮތުގައި މިސްކަތުން ބޭނުންކުރާ ތަކެތި ކަމުގައިވުމާއި، ގިނަދުވަސްވަން ރައްކާކޮށްބެހެއްޓޭ ގޮތަށާއި، ހިމަގޮތަށްފަދަ ތަކެތި ކަމުގައިވުމެވެ.

އަލްއިމާމުއްނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ.

"ތިމަންނާގެ މަޛްހަބުގައި (އެބަހީ: ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގައި) ނަބާތުތަކުގެ ގޮތުގައި މޭވާގެ ބާވަތްތަކުގެތެރެއިން ކަދުރާއި މޭބިސްކަދުރު ފިޔަވައި އެހެން ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ދިނުމެއް ނުވެއެވެ. އަދި އޮށްޓަރުގެ ބާވަތްތަކުގެ ތެރެއިން ޢާއްމުކޮށް ކާއެއްޗެއްގެގޮތުގައި ބޭނުންކުރާ، ގިނަދުވަހު ރައްކާކޮށް ބަހައްޓާ ބާވަތްތަކުން ނޫނީ ޒަކާތްދިނުމެއް ނުވެއެވެ. ތަރުކާރީގެ ބާވަތްތަކަކީ އެއިން ޒަކާތް ދޭންޖެހޭން އެއްޗެއްނޫނެވެ." [1]

---

[1] يحي بن شرف النووى ، الْمَجْمُوع شرح الْمُهَذَّب، كتاب الزكاة (456/5)

6- އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ ރައުޔު:

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ދެކެވަޑައިގެންނެވީ، ﷲ ތަޢާލާ ބިމުން ނެރުއްވާފައިވާ އެންމެހައި ބާވަތްތަކުން ޒަކާތްނެރެން ޖެހޭނެ ކަމަށެވެ. އޭގެތެރެއިން އޮންޓަރުކުރެއްވި ބާވަތްތަކާއި، މޭވާގެ ބާވަތްތަކާއި، މިނައި ވަޒަންކޮށް ހިއްކައި ރައްކާކުރެވޭ ތަކެއްޗާއި، އެ ތަކެތި ހެއްދުމަށްޓަކައި އާދަމުގެދަރިން މަސައްކަތްކޮށްގެން ހައްދާ ތަކެތިން ޒަކާތް ނެރެން ޖެހޭނެކަމަށް ދެކެވަޑައިގެންނެވީއެވެ. އޭގެތެރޭގައި ޢާއްމުގޮތެއްގައި މީސްތަކުން ކެއުމަށް ބޭނުންކުރާ އޮންޓަރުގެ ބާވަތްތަކުގައިވާ ގޮދަންފަދަ ތަކެއްޗާއި، ގޭގޭގައި ރައްކާތެރިކޮށް ބެހެއްޓޭ [illegible]، ބީންސްގެ ބާވަތްތަކާއި، ހަވާދުގެ ބާވަތްތަކާއި، ހިއްކައި ރައްކާކޮށް ބޭނުންކުރެވޭ އޮށުގެ ބާވަތްތަކުގައިވާ [illegible]، [illegible]، [illegible] ބާވަތްތަކުގެ [illegible]، [illegible]، [illegible] [illegible] އެންމެހައި ބާވަތްތަކުގެ [illegible] ޒަކާތްނެރެން ޖެހޭނެކަމަށް ދެކެވަޑައިގެންނެވީއެވެ.

މި އެންމެހައި ބާވަތްތަކެއް [illegible] [illegible] މިސާލަކަށް ކަދުރާއި [illegible]، [illegible]، [illegible]، [illegible]، [illegible]، މިފަދަ ހިއްކައިގެން ބޭނުންކުރެވޭ އެންމެހައި ބާވަތްތަކުން ޒަކާތްނެރެން ޖެހޭނެކަމަށް އެ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގެންނެވީއެވެ.

ހިއްކައިގެން [illegible] ބާވަތްތަކުގެ [illegible] [illegible]، [illegible]، [illegible]، މިފަދަ ބޭނުންކުރާ [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible]، [illegible]، [illegible]، [illegible]، [illegible] ބާވަތްތަކުން [illegible] ޒަކާތްނެރެން ނުޖެހޭނެކަމަށް ވެސް ދެކެވަޑައިގެންނެވީއެވެ.

ޒައިތޫނުގެ ޒަކާތް:

އަލްއިމާމުއްނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހަރުމެންގެ މަޛްހަބުގައި ސައްޙަ ބަހަކީ ޒައިތޫނުން ޒަކާތްދައްކަން ނުޖެހޭނެ ކަމަށް ބުނާ ބުނުމެވެ. އަލްޙަސަން ބުނު ޞާލިޙާއި، އިބްނުއަބީލައިލާއާއި، އަބޫޢުބައިދުވެސް ދެކެވަޑައިގެންނަވާ ގޮތަކީ ޒައިތޫނުން ޒަކާތް ދައްކަން ނުޖެހޭކަމަށެވެ.

އައްޒުހުރީއާއި، އަލްއަވްޒާޢީއާއި، އަލްލައިޘާއި، މާލިކާއި، އައްޘައުރީއާއި، އަބޫޙަނީފާއާއި، އަބޫޘައުރު ދެކެވަޑައިގެންނަވާގޮތުގައި، ޒައިތޫނުން ޒަކާތް ދައްކަން ޖެހެއެވެ.

އައްޒުހުރީއާއި، އަލްލައިޘާއި، އަލްއަވްޒާޢީ ވިދާޅުވާގޮތުގައި، ޒައިތޫނުން ޒަކާތް ދެއްކުންވަނީ، ގަސްގަހުގައި އަޅާފައިވަނީ މިސާލަކަށް ހިޔައްޓެން ޒައިތޫނިކަން އަންދާޒާ ކުރުމަށްފަހު، ތެލުގެ ގޮތުގައެވެ.

އަލްއިމާމު މާލިކުވިދާޅުވިއެވެ. އަންދާޒާކުރާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. ތެޔޮ އުފެއްދުމަށް ވަރު، ފަސް ވަސްޤު[1] ހަމަވާނަމަ، އޭގެން ޒަކާތް ދައްކަންޖެހޭނެއެވެ." [2]

ޢިލްމުވެރިންގެ ދެމެދުގައި ޚިލާފު އުފެދުނުގެ ސަބަބު:

އިބްނުރުޝްދު ވިދާޅުވިއެވެ. "ދޫވާއި ދަނޑުވެރިކަމުގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ނެރުމުގައި، ޢިލްމުވެރިންގެ ދެމެދުގައި ޚިލާފު އުފެދުނުގެ ސަބަބަކީ، ޒަކާތް ނެރެންޖެހޭނީ އެ ކަމަށް ޝަރުޢީ ނައްޞުން ކަނޑައެޅިފައިވާ ބާވަތްތަކުން ތޯ، ނުވަތަ ކާން ބަލާލުމުން ދެކެވަޑައިގަތުމުގައި، ޒަކާތްދެއްކުންވަނީ، ގިނަދުވަސްވަންދެން ރައްކާކުރާތޯ،

---

[1] **ނޯޓް:** އަލްވަސްޤު ކިޔަނީ އިހުޒަމާނުގެ މިންކިރުމުގެ މިންވަރަކަށެވެ. މިޒަމާނުގެ މިންކިރުމުގެ މިންވަރުން ވަޒަންކުރާ ހިސާބު ކިރުންނަމަ ވަސްޤަކީ، 165 ކިލޯއެވެ. ބައްލަވާ! الدكتور مُحمد رواس قلعجي و الدكتور حامد صادق قنيبِي، مُعجم لغة الفقهاء ، (صفحة/ **380**) ، وَ محمد صبحي حلاق، الإيضاحات العصرية للمقاييس والمكاييل والاوزان الشرعية ، (صفحة/ **128**) (މުތަރުޖިމު)

[2] يحي بن شرف النووى ، الْمَجْمُوع شرح الْمُهَذَّب، كتاب الزكاة (**456/5**)

އަދި ޢާއްމު ގޮތެއްގައި ކެއުމެއްގެގޮތުން ބޭނުންކުރާ ބާވަތްތަކުންކަމަށް އަނެއްބައި ބޭފުޅުން ދެކެވަޑައިގަތުމެވެ.

އެހެންގޮތަކަށް ބުނާނަމަ، އިލްމުވެރިންގެ މި ދެ ޤައުލު ބިނާވެގެންވަނީ، ޙަދީޘުގައި ބަޔާންވެގެންވާ ހަމަޖު ބާވަތުން ޒަކާތްނެރުމުގެ ވައްތަރަށް ނުވަތަ އެ ހަމަޖު ބާވަތުގައި އެކުލެވިގެންވާ [illegible] އިއްލަތެއް ނުވަތަ ސިފައެއް ކަމުގައިވާ ޢާއްމުކޮށް ބޭނުންކުރާ ކެއުމެއްކަމުން ވުމުގެމައްޗަށް ބިނާވެފައިވާ [illegible]

ޒަކާތް ނެރެންޖެހޭނީ ހަމައެކަނި ޙަދީޘުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ހަމަޖު ބާވަތްތަކުން ކަމަށް ބުރަވެވަޑައިގަންނަވާ ބޭފުޅުން ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ، އެ ނޫން އެހެން ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ނަގަން ނުޖެހޭނެކަމަށެވެ.

ޒަކާތްނެގުންވަނީ، އެ ބާވަތްތަކުގައިވާ އިއްލަތުގެ ސަބަބުންކަމަށް ބުރަވެވަޑައި ގަންނަވާ ބޭފުޅުންގެ އަރިހުގައި، ކެއުމެއްގެގޮތުން ބޭނުންކުރާ ހުރިހާ ބާވަތްތަކުގެ ތެރެއިން ޒަކާތް ނެރެންޖެހޭނެކަމަށް ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ.

ކެއުމެއްގެގޮތުގައި ބޭނުންކުރެވޭ ބާވަތްތަކުން އެކަނި ޒަކާތްނެރެން ވާޖިބު ވާނެކަމަށް ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ބޭފުޅުންނާއި، ބިމުން އުފެދިގެންއަންނަ ބާވަތްތަކުގެ ތެރެއިން ޒަކާތްނެރެން ނުޖެހޭނެކަމަށް އިލްމުވެރިން އިޖްމާޢުވެފައިވާ ވިނައިގެ ބާވަތްތަކާއި، ދަރާއި، [illegible] [illegible] [illegible] ފިޔަވައި އެހެން ހުރިހާ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ނެރެން ޖެހޭނެކަމަށް ވިދާޅުވާ އިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅުވަނީ، އެ ޙަދީޘުގެ ޢާއްމު މަފްހޫމުގެ ޤިޔާސާ ތަޢާރުޟުވާ ކަމެއްކަމުގައިއެވެ.

ބިމުން އުފެދިގެންއަންނަ އެންމެހައި ބާވަތްތަކުން ޒަކާތްނެރެން ޖެހޭނެކަމަށް ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ބޭކަލުން، އެ މައްޗަށް ޤިޔާސްކުރައްވާ ޢާއްމު [illegible]، [illegible] މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވާ {فِيمَا سقَتِ السَّمَاءُ الْعُشْرُ وَفِيمَا سُقِيَ بِالنَّضْحِ نِصْفُ الْعُشْرِ.} (رَوَاهُ البيهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ) [1] މި ޙަދީޘެވެ. މާނައީ: {ވާރޭފެނުން ލިބިގެން ހެދޭ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތަކަށް ނެރެންވާނީ، ދިހަ ބައިކުޅަ އެއް ބައެވެ. މަސައްކަތުން ފެންދީގެން ހެދޭ ބާވަތްތަކުން ދިހަ ބައިކުޅަ އެއްބައިގެ ދެ ބައިކުޅަ އެއް ބައެވެ.}

މި ޙަދީޘްގައިވާ (مَا) މި އަކުރުގެ މާނައަކީ (الَّذِي) އެވެ. އެއީ ޢާއްމު މާނައެއް ދަލާލަތުކުރާ އަކުރެކެވެ. (މި ބަހުގައި މާނައަކީ، އެ ތަކެތި ނުވަތަ އެ ބާވަތްތަކެވެ.)

ހަމައެފަދައިން اللَّهُގެ މި [illegible] ދަލާލަތްކުރަނީ ޢާއްމު މާނައެވެ. ﴿وَءَاتُواْ حَقَّهُۥ يَوْمَ حَصَادِهِۦۖ﴾ [2] މާނައީ: {އަދި ގޮވާންކަނޑާ ދުވަހުން، އޭގެ ޒަކާތްދޭށެވެ!}

ޤިޔާސަށް ބަލާއިރު، ޒަކާތް ދިނުމުގެ ބޭނުމަކީ، ޙާޖަތްތެރިންގެ ބޭނުންތައް ފުއްދައި ދިނުމެވެ. ޢާއްމުގޮތެއްގައި އެއީ ކާއުމުގެގޮތުގައި ބޭނުންކުރެވޭ ބާވަތްތަކުން [illegible] ފުރިހަމަކުރުމަށް [illegible]. [illegible] މި ގޮތުން ޤިޔާސްކުރައްވާ ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަތީ ޢާއްމުގޮތެއްގައި ކާއުމަށް ބޭނުންކުރާ ބާވަތްތަކުގެ ތަކެތި [illegible] [illegible] ބާވަތްތަކުން ޒަކާތްދޭން ނުޖެހޭނެކަމަށެވެ.

[illegible] ޙާޖަތްތައް ފުއްދައިދިނުމުގައި ޢާއްމުކޮށް ހުރިހާ ބާވަތްތަކުގެ މައްޗަށް އެ [illegible] ޤިޔާސްކުރައްވާ ޢިލްމުވެރިން [illegible]، [illegible] [illegible]

---

[1] الْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ قَدْرِ الصَّدَقَةِ فِيمَا أَخْرَجَتِ الْأَرْضُ، برقم: 7490 (219/4) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الصَّغِيرِ، برقم: 1088 (235/2)

[2] سُورَةُ الأَنعَام: 141

ބޭނުންކުރާ ބާވަތްތަކާއި، އެ ނޫން ބާވަތްތަކުން ވެސް ޒަކާތް ދޭންޖެހޭނެ ކަމަށެވެ. އެހެންކަމާއެކު އެ ތަކެތީން ޒަކާތްނެރެން ނުޖެހޭނެކަމަށް ޢިލްމުވެރިން އިޖްމާޢުވެފައިވާ (ކުރިން ބަޔާންކުރެވިފައިވާ) ބާވަތްތައް ފިޔަވައި އެހެނިހެން ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ދެއްކަން ޖެހޭނެކަމަށް އެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވެއެވެ.

ޒަކާތްނެރުންވަނީ، ޢާއްމުކޮށް ކެއުމަށް ބޭނުންކުރެވޭ ބާވަތްތަކުން ކަމަށް ދެކެވަޑައިގެން ޢިލްމުވެރިންވަނީ، ކަންތައްތަކުގައި ޚިލާފުވެ ވަޑައިގެންފައެވެ. އެއީ، ޒައިތޫނިން ޒަކާތް ދެއްކުމުގައި މާލިކީންނާއި، ޝާފިޢީންނާ ދެމެދުގައިވާ ޚިލާފުފަދައިންނެވެ. އަލްއިމާމު މާލިކު ދެކެވަޑައިގަތީ، ޒައިތޫނިން ޒަކާތްދިނުން ވާޖިބުވާން ކަމަށެވެ. ނަމަވެސް މިސްރުގައި އަލްއިމާމު ޝާފިޢީގެފާނުގެ ޤައުލު ޖަދީދުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަތީ، އެއީ ޒަކާތްވާޖިބުވާ އެއްޗެއް ނޫނެވެ. ހަމައެކަނިން ޒައިތޫނަކީ [illegible] ބޭނުންކުރާ [illegible] [illegible] އެ ބޭކަލުންގެ ދެމެދުގައިވާ ޚިލާފު ފަދައިންނެވެ.“[1]

ދަނޑުވެރިކަމާއި މުދާގެ ޒަކާތުގެ ނިޞާބު:

ގިނަ ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގެންނަވާގޮތުގައި، ގޮވާމި މުދާގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ދެއްކުންވަނީ، [illegible] ފަސް ވަސްޤު ހަމަވާ ނަމައެވެ. ފަސް ވަސްޤު ހަމަނުވާނަމަ، ޒަކާތްދެއްކުން [illegible] ނުވެއެވެ.

[illegible]، [illegible] ބާވަތްތަކުގެ [illegible] ދިހަ [illegible] ހަމަވާ ނަމައެވެ.

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީގެފާނުގެ އަރިހުން [illegible] [illegible] އަލްއިމާމު [illegible] [illegible]

---

[1] محمد بن أحمد بن محمد ابن رشد، بداية المجتهد ونهاية المقتصد ، تحقيق: علي محمد معوض – عادل أحمد عبد الموجود، (78/3)

ބަޔާންކޮށްދެއްވައެވެ. {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ صَدَقَةٌ} (رَوَاهُ أَحْمَدُ) [1] މާނައީ: "އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. {(ދަނޑުގޮވާމުގެ ބާވަތްތަކުގައި) ފަސް ވަސްޤު ހަމަނުވާނަމަ، އެއިން ޒަކާތް ދިނުމެއް ނުވެއެވެ.} [2]

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންވާށިއެވެ އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ބަޔާންކޮށްދެއްވައެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسَاقٍ مِنْ تَمْرٍ، وَلَا حَبٍّ صَدَقَةٌ} (رَوَاهُ مُسْلِمُ) [3] މާނައީ: "އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. {ކަދުރާއި އޮށްތަކެތީގެ ބާވަތްތަކުގައި ފަސް ވަސްޤު ހަމަނުވާނަމަ، އެއިން ޒަކާތް ދިނުމެއް ނުވެއެވެ.}

ވަސްޤަކީ ފަސްދޮޅަސް ސާޢުކަމަށް އިލްމުވެރިންގެ އިޖުމާޢުން ސާބިތުވެއެވެ. އަބޫސަޢީދުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ މުސްނަދުގެ ރިވާޔަތެއްގައިވެސް މިކަން ބަޔާން ވެގެންވެއެވެ. [4]

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 9221 (121/15)

[2] **ނޯޓް:** (ހ) އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދުބައިގައި މި ބަޔާން ރިވާކުރައްވާފައިވާކަމަށް މުއައްލިފު ވިދާޅުވެފައި ވިނަމަވެސް، މުސްނަދުގައި މުއައްލިފު ގެންނަވާފައިވާ އިބާރާތެއް އަލްބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވާފައިވާކަމަށް ނުފެނުނެވެ. މުސްނަދު އަޙްމަދު ތަޙްޤީޤްކުރެއްވި އިލްމުވެރިންވެސް އެ ކަމަށް އިޝާރާތްކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. (ށ) މުއައްލިފުގެ އަޞްލުފޮތުގައިވެސް، އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވި ބަޔާނުގައި ވެސް ވިދާޅުވުމުގެ ބަދަލުގައި އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ބަޔާންކުރައްވަން ބޭނުންކުރެއްވުމެވެ. އެހެނީ ޒުވާގައި މުއައްލިފު ގެންނަވާފައިވާ އިބާރާތުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙުގައި މި ބަޔާން އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވާކަމަށް ދެކެވޭތީއެވެ. ޒުވާގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ބަސްތަކުގެ ތަރުޖަމާ ޖެހިފައެވެ. ބައްލަވާ! مُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاةِ، برقم: 1 – (979) ، (673/2) (މުތަރުޖިމު)

[3] مُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاةِ، برقم: 4 – (979) ، (674/2)

[4] **ނޯޓް:** މިޒަމާނުގެ މިންކިޔުމުގެ މިންގަނޑުން ބަލާއިރު ވަސްޤަކީ، 130.5 ކިލޯގްރާމެވެ. އެހެންކަމުގައިވާނަމަ، ފަސް ވަސްޤު ކަމުގައިވާނީ، 652.5 ކިލޯގްރާމެވެ. ބައްލަވާ! محمد صبحي حلاق، الإيضاحات العصرية للمقاييس والمكاييل والاوزان الشرعية ، (صفحة/ 128) (މުތަރުޖިމު)

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާއާއި މުޖާހިދު ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ގިނަ މަދުމިނުގެ ތަފާތެއްކުރުމެއް ނުވެއެވެ. އެއީ، ރަސޫލުﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވާ، {فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ العُشْرُ} {ވާރޭފެން ޖެހިގެން ހެދޭ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތަށް ނެރެންވާނީ ދިހަ ބައިކުޅަ އެއް ބައެވެ.} މި ބަސްފުޅުގެ މަފްހޫމުން ދޭހަވާ ގޮތުގައި އެ ޙަދީޘްގައި ވަކި މިޤްދާރެއް އަދި ވަކި ނިސާބެއް ފަދަކަމަށް ދޭހަނުވާމިޔަކަމަށް އެ ޙަދީޘުން ވިދާޅުވެއެވެ.

މި ޙައްޤާމެދުގައި އިޢުތިރާޟުކުރައްވައި ވާހަކަދައްކަވަމުން އަލްއިމާމު އިބްނުލްޤައްޔިމު ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ. "އެއްވެސް ހުރަހެއްނެތް ޞަރީޙަ ސުންނަތުން ސާބިތުވާ ގޮތުގައި ދިހަ ބައިކުޅަ އެއް ބައިގެ ގޮތުގައި ޒަކާތްދައްކަންޖެހޭ ތަކެތީގެ ނިސާބަކީ ފަސް ވަސްގެވެ. އެއީ، {فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ العُشْرَ، وَمَا سُقِيَ بِنَضْحٍ أَو غَرْبٍ فَنِصْفُ العُشْرِ.} {ވާރޭފެން ޖެހިގެން ހެދޭ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތަށް ނެރެންވާނީ، ދިހަ ބައިކުޅަ އެއްބައެވެ. ފެން ދީގެން ހައްދާ ބާވަތްތަކުން ދިހަ ބައިކުޅަ އެއްބައިގެ ދެ ބައިކުޅަ އެއްބައެވެ. (އެބަހީ: ވިހި ބައިކުޅަ އެއްބަޔެވެ.))} މިފަދައިން ޙަދީޘް ކުރައްވާފައި ބަސްފުޅުގައި ވާހަކައިންނެވެ.

މި ބޭކަތުން ދުރުކުރެއްވި މި ބަސްފުޅަށް ގިނަމިނާއި މަދުމިންވަރު ސާފުކޮށްދެއްވައި އައިސްފައިވާ ބަސްފުޅެއްކަމުގައެވެ. އަދި ހައްޤަވާތުގައިވާ ބަސްފުޅަ ވަނީ މިއާޚިލާފު ޢަމަލުކުރުން ލާޒިމުވާން ކަމެކެވެ. މިފަދަ ދެ ކަމެއް އެއްކަމެއް އަނެއްކަމަކާ ތަޢާރުޟު ވެއްޖެނަމަ، އިސްކަންދެވިދާނީ އާއްމުވުމުގެ ބަދަލުގައި އެކަހެރި ދަލީލުކަމުންނެވެ. ކަންއޮތް ގޮތަކީ މިއީއެވެ.

މި ބޭކަތުންނަށް ދަންނަވަނުއާމި، ދެ ޙަދީޘަށްވެސް ޢަމަލުކުރުން ވާޖިބު ވެގެންދާ ކަމުގައެވެ. އެއިން އެއް ޙަދީޘް އަނެއް ޙަދީޘްގެ ޚާއްޞަކޮށްދޭ ޙަދީޘެއްކަމުގައި

ދެކެ، އެއިން އެއް ހަރީބަން ހަރަދުކުރުން ދޫކޮށްލުމަކީ ހުއްދަވެގެންވާ ކަމެއްނޫނެވެ. އެއިން ކޮންމެ ބަސްފުޅަކާމެދު ބުނަންޖެހޭނީ، ރަސޫލުﷲ ﷺ އަށް ދާއިރަމަންގަތި ވާޖިބުވާ ކަމުގައެވެ. ބަޔާންކުރެއްވި އެއިން އެއް ހަދިބަރި އަނބު ހަދިބަ އެއްވެސް ހަދުބަގައި ތަފާސްހުކަން ބައިބާއީ ނުލެއްވުން ވާއެވެ.

މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބަސްފުޅު {فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ الْعُشْرَ، وَمَا سُقِيَ بِنَضْحٍ أَو غَرْبٍ فَنِصْفُ الْعُشْرِ.} މި ބަސްފުޅުގައި، އެ މަޙާޞިލުން ދިހަ ބައިކުޅަ އެއް ބައި ޒަކާތަށް ދައްކަން ޖެހޭ ބާވަތްތަކަށް، އަދި ވިހި ބައިކުޅަ އެއް ބައި ދައްކަންޖެހޭ ބާވަތްތަކަށް، ކޮބައިކަން ކަށަވަރު ކޮށްދެއްވާފައިވާ ބަސްފުޅެކެވެ.

އެހެންކަމާއެކު އެ ބަސްފުޅުގައި އެ ވަނީ، އެ ދެ ބާވަތުގެ މަޙާޞިލުން ޒަކާތް ދައްކަންޖެހޭ މިންވަރާއި ދެ ބާވަތުގެ ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައެވެ.

މި ތަކެތީގެ ނިސާބުގެ ދެންނެއެވެ. މި ހަދީޘްގައި ނިސާބު ބަޔާން ކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. ނިސާބު ކަނޑައަޅުއްވައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވަނީ، އެހެން ހަދީޘްގައެވެ. އެހެންކަމާއެކު، ބުނަން ޖެހެނީ އެ ބާވަތުން ތަފްސީލުކުރައްވާފައިވާ ތަފްސީލުކަން އެއްވެސް ޖާގައެއްނެތް ސިފައިބަ ސިފައިބަ ނުއްސިފަކުން ސާބިތުވާ ކަމުގެ އެ ބަސްފުޅުގައި މިސާބުނު އެކިފުޅާ ދުޖަމަލު ހިސާބަށް އެއްކަލާ އަޅުވައި ހަމަލުފުޅުކަން ދުރުކުރުން ކޮންމެކަހަލަ ކަމަކަށް ފާޅުކޮށް ދެއްވާފައިވާ ކަމުގައެވެ؟ އެ ހަދީޘްގެ މާނަ މަތީ ސަބަބަކީ، މިފަދަ އެކަލާކޮށްގައި ވެސް ހާލު ހުކުމް ކަނޑައެޅުއްވި ފަދައިން ހާލު ހަމަތައް ކަނޑައެޅުއްވީއެވެ. ފަރަދުގައިވެސް އެ ހަދީޘްގެ މަތީ ސަބަބު ގެއްލި ކަނޑައެޅުއްވުމާ ހުރީއެވެ."[1]

---

[1] الإمام القَيِّم الجوزيَّة، إعْلاَمُ الْمُوَقِّعِينَ عَن رَبِّ العَالَمِينَ، (165/4)

ނޯޓު: އިބްނުލްޤައްޔިމްގެ މި ބަސްފުޅުގައި އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޚިޔާލު ފޮތެއްގައި މިފަދަގޮތަށް ބަސްފުޅުފާވެ މުޢާމަލާތު ކަނޑައެޅުއްވުމުގައި ބަޔާން ކުރައްވާފައިވާ ނަމުގައި ގެނުވުން އެއީ، "إِعْلاَمُ الْمُوَقِّعِينَ عَن رَبِّ العَالَمِينَ" މި ނަމުގައި ފޮތެއްގައި މިފަދަގޮތަށް =

އިބްނު ޤުދާމާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ {لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ صَدَقَةٌ} {ފަސް ވަސްޤަށްވުރެ ދަށު މިންވަރަކުން ޒަކާތް ދެއްކުމެއް ނުވެއެވެ.} މި ބަސްފުޅަކީ ޚާއްޞަ ބަސްފުޅެކެވެ. އެހެންކަމާއެކު މި މައުސޫލުގައި ވާރިދުވެގެންވާ ޢާއްމު ބަސްފުޅުގެ މައްޗަށް މި ހިފާމަތުން އިސްތިސްނާ ކުރެވޭނެއެވެ.

އަދި، މިފަދަ އެހެން ބަސްފުޅެއްކަމުގައިވާ {فِي كُلِّ سَائِمَةٍ مِنَ الإِبِلِ الزَّكَاة} {ހުރިހައްޖައިގެން ބަރަހައްޓާ ތޮނގު ޓަމަހަކުން ޒަކާތް ދައްކަންޖެހެއެވެ.} މި ބަޔާނުގެ މައްޗަށް {لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسٍ ذَوْدٍ صَدَقَةٌ} {ފަސް ޓަމަހުގެ މަތިންދުނިގެ ޒަކާތް ދައްކަން ނުޖެހެއެވެ.} މި ބަސްފުޅަށް ތިމަންގެން އިސްތިސްނާ ދިނުމާކުރުމުންނެވެ.

އަދި ހަމައެފަދައިން {وَفِي الرِّقَّةِ رُبْعُ العُشْرِ}[1] {ރިހި ދިހަބަޔުން ޒަކާތަށް ދައްކަން ޖެހެނީ، ދިހަ ބައިކުޅަ އެއްބައިގެ ހަތަރު ބައިކުޅަ އެއްބައެވެ. (އެބަހީ:2.5 ޕަސެންޓެވެ.)} މި ބަޔާނުގެ މައްޗަށް {لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسُ أَوَاقٍ[2] صَدَقَةٌ}[3] {(ރިހީގެ)

= ބަސްފުޅެއްކަން އެނގެނެވެ. އިބްނު ޢުމަރުގެފާނު ފާހަގަކުރައްވާފައިވާ ބަޔާނާ އުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެ އަރިހުން މިރިގައި ނަގާފައިވާ ބާވަތުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ބަޔާނެވެ. އެއީން އެއްވެސް ބާވަތެއްގެ ރިވާޔަތުގައި (أَوغْرٍ) މި ލަފުޒު އައިސްފައި ނުވާކަން ފާހަގަކޮށްލަމެވެ. އަދި، ކޮން ބާވަތެއްގެ ރިވާޔަތުގައި އައިސްފައިވާ ލަފުޒެއްކަން އެނގޭނެގޮތެއް ނުވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ العُشْرِ فِيمَا يُسْقَى مِنْ مَاءِ السَّمَاءِ...، برقم: **1483** **(126/2)** ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب صدقة الزَّرع، برقم: **1596** **(45/3)** ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ماجاء في الصدقة فيما يسقى بالأنهار وغيره، برقم: **640** **(23/3)** ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ: مَا يُوجِبُ الْعُشْرَ وَمَا يُوجِبُ نِصْفَ الْعُشْرِ، برقم: **2488** **(41/5)** ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ صَدَقَةِ الزُّرُوعِ وَالثِّمَارِ، برقم: **1817** **(32/3)**

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ زَكَاةِ الغَنَمِ، برقم: **1454** **(118/2)**

[2] **ނޯޓް:** "އަވާޤު" (أَوَاقُ) މިއީ، (أُوقِيَّةٌ) "އޫޤިއްޔާ" މިބަހުގެ ގިނަބަހެވެ. "އޫޤިއްޔާ" އަކީ ސާޅީސް ދިރުހަމެވެ. އެހެންކަމާއެކު ފަސް އޫޤިއްޔާ އަކަށްވާނީ 200 ދިރުހަމެވެ. އަދި، ރިހީގެ ޒަކާތްވާ ނިޞާބުވާ މިންވަރެވެ. މިޒަމާނުގެ މިންގަނޑުގެ ހިސާބުން ބަލާނަމަ އެއީ 595 ގްރާމު ރިހިއެވެ. އޭގެން ޒަކާތަށް ދައްކަން ޖެހެނީ 2.5 ޕަސެންޓެވެ. معجم لغة الفقهاء (ص/72) (މުތަރުޖިމު)

[3] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابٌ: مَا أُدِّيَ زَكَاتُهُ فَلَيْسَ بِكَنْزٍ، برقم: **1405** **(107/2)** ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاةِ، برقم: **1 – (979)** **(673/2)** عَن أَبِي سَعِيدٍ

ފަސް އޫޤިއްޔާ ހަމަނުވާނަމަ އެއިން ޒަކާތް ދިނުމެއް ނުވެއެވެ.} މި ބަސްފުޅަށް ތިމަންމެން އިސްކަން ދީފައިވާ ފަދައިންނެވެ.

މިއިން ކޮންމެ ބާވަތެއްގައި ފުރަތަމަ ޙަދީޘުގައި އެ ވަނީ، އެ ތަކެއްޗަކީ ޒަކާތް ދައްކަންޖެހޭ ތަކެތިކަން ބަޔާންވެފައެވެ. އެއާ ވިދިގެންވާ ދެވަނަ ޙަދީޘުގައި ބަޔާންވެފައި ވަނީ، އެ ތަކެތިން ޒަކާތް ދެއްކުން ވާޖިބުވާ މިންވަރެވެ. މިއިން ކޮންމެ ބާވަތަކީ ވެސް ޒަކާތްދެއްކުން ވާޖިބުވާ މުދަލެކެވެ. ޒަކާތް ވާޖިބުވާ އެހެނިހެން މުދަލުގެ ބާވަތްތަކާ އެއްފަދައިން މި ބާވަތްތަކުގެ ދަށު މިންވަރުން ޒަކާތްދައްކާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ.

ދަނޑުގޮވާއި މޭވާގެ ބާވަތްތަކުގައި ޒަކާތް ވާޖިބުވާނެ ވަކި މުއްދަތެއް ކަނޑައަޅުއްވާފައި ނުވަނީ، އެ ތަކެތި ގަހުން ކަނޑުމަށްފަހު، ނުވަތަ ބިނުމަށްފަހު، ދެން އެ ތަކެތި އިތުރުވާން [illegible] [illegible]. ނަމަވެސް އެހެނިހެން ބާވަތްތަކުގައި ޒަކާތް ވާޖިބުވުމަށް މުއްދަތު ކަނޑައަޅުއްވާފައިވަނީ، އެ މުއްދަތުގައި އެ މުދާ އިތުރުވުމުގެ ފުރުޞަތު އޮތްކަމަށްބަލައެވެ.

ހަމައެއާއެކު، ދަނޑުގޮވާއި މޭވާގެ ބާވަތްތަކުގައިވެސް ޒަކާތްދައްކަންޖެހޭ ނިޞާބެއް ކަނޑައެޅުއްވުމުގެ ބޭނުމަކީ އެ ނިޞާބުވެރިންނަށް އެހީތެރިވުމުގެ މިންވަރުއްވާކަން ބަޔާންކުރެއްވުމުގެވެ.

މި ކަމުން އެނގޭ ކަށަވަރުވާ ކަމަކީ، ޒަކާތަކީ ފުދުންތެރި ތަނަވަސް މީހުންގެ ދައްކަން ވާޖިބުކުރައްވާފައިވަނީ، އެހެންކަމުން، އެހެނިހެން މުދަލުގެ ބާވަތްތަކަށް ވާޖިބުވާގޮތް [illegible] [illegible] ދަނޑުވެރިކަމުގައި [illegible] [illegible] ނިޞާބު ހަމަވުމުން [illegible] [illegible] ތަނަވަސްވެސް [illegible] ނުވާނެކަމެވެ.“ [1]

---

[1] الإمام ابن قدامة المقدسي، المغني ، **(161/4)**

ދެނެގަތުން ހުއްޓެވެ. ޞާޢަކީ ޘަދަރަޠަލާއި، ތިން ބައިކުޅަ އެއް ބައެވެ. އެހެންކަމުގައިވާނަމަ، އެ ފަހަރުގެ މަތިވަރު ހިފައިގެން ވަޒަން ނުކުރާނަމަ ނިސްބަތަކަށްވާނީ ފަންސާސް ހިރާއެވެ.[1]

އިބްނުޤުދާމާ ވިދާޅުވިއެވެ. ”ކުރުމާއި، ކަފާއި، މި ބާވަތުގެ ހިފައިގެން ވަޒަންކުރެވޭ އެއްޗެހި ތަކެތީގެ ނިސްބަތަށް، އިރާޤީ ރަޠުލުން ބަރާބަރަށް ހަ ސަތޭކަ ރަޠުލެވެ. އެހެންކަމާއެކު އެފަދަ ތަކެތީގެ ނިސްބަތުން ބަރާބަރު މި އުސޫލުންނެވެ.“[2]

އަބޫޔޫސުފު ވިދާޅުވިއެވެ. ”ދަނޑުގެ ބާވަތްތަކުގެތެރެއިން ހިފައިގެން ވަޒަންކުރާ ތަކެތިކަމުގައިނުވާ ބާވަތްތަކުގެ ތަކެތިން ޞާޢެއް ދެއްކުމުގައި، އެ ތަކެތީގެ މިންވަރަކީ، ހިފައިގެން ވަޒަންކުރާ ބާވަތްތަކުން ޞާޢެއްވާވަރު އެންމެ މަދު މިންވަރު ކަމުގައި ނަގާ ހިނދަކު އެފަދަ ތަކެތީން ޞާޢެއްދެއްކުމުގެ ނުވައެވެ.

މިސާލަކަށް ކަފައިން ޞާޢެއް ދެއްކުމުގައި، ކުރައި ވަޒަންކޮށްގެން ޞާޢެއް ދެއްކާ ބާވަތް ކަމުގައިވާ ގޮތަށް ޞާޢެއް ވާޖިބުވާ އެންމެ މަދު މިންވަރުކަމުގައިވާ ފަސް ވަސްތުގެ އަގާ އެއްވަރުގެ ކަފައިންވިޔަސް ޞާޢެއް ދައްކާކަން ނުޖެހޭނެއެވެ. ސަބަބަކީ އެފަދަ ބާވަތްތަކަށް އޭގެ އަދިއެހެ ޖެހޭން އަންދާޒާކުރުން ވަޒަންކުރުމުގެ ފަސް ކަންކުރުމުގައި ނުވާކަމަށްބަލައެވެ. އެހެންކަމާއެކު، އެފަދަ ބާވަތްތަކުގެ ނިސްބަތުން ދެނެގަތުންވިޔަސް، އެހެނިހެން ބާވަތްތަކުގެ ނިސްބަތުގެ އެންމެ މަދު މިންވަރުގެ އަދުގެ

---

[1] ނޯޓް: އަލްހާދީ އަކީ މިސްރުގައި ޒަމާނުގެ ބާވަތުގެ މިންގަނޑުގެ ބޭނުންކުރެވިފައިވާ ވަޒަންކުރާ ހިސާބު ނަގައެވެ. މި ޒަމާނުގެ މިންގަނޑުން ވަޒަންކުރާނަމަ، ހިލޭއަކީ 16.5 ލީޓަރެވެ. ބައްލަވާ! المكاييل والموازين الشرعية – د.على جمعة، (صفحة 35) (މުތަރުޖިމު)

[2] الإمام ابن قدامة المقدسي، المغني ، (163/4)

މައްޗަށެވެ. އެއީ ވިޔަފާރި މުދަލުގެ ޒަކާތް ނެރުމުގައި ދެ ނިސާބުގެތެރެއިން އެންމެ މަދު މިންވަރަށް ރިޢާޔަތްކޮށް މުދަލުގެ އަގުކުރާ ފަދައިންނެވެ."

މުޙައްމަދު (އިބްނު އަލްޙަސަން) ވިދާޅުވިއެވެ. "(ދަނޑުގޮވާމުގެ ބާވަތްތަކުން) އަގުކުރުންވެސް، އެ ބާވަތްތަކުގެ އަގުކުރުމުގައި އެންމެ މަތީ މިންވަރު ކަމުގައިވާ ފަސް ވަސްޤުގެ މައްޗަށް ރިޢާޔަތްކުރުމާއެކުގައެވެ. މިސާލަކަށް ކަފައިން ޒަކާތް ދައްކާކަމުގައި، ފަސް ޙިންޖާރު [1] ކަފައިން ޒަކާތް ދައްކާކަން ނުޖެހޭނެއެވެ. އެހެނީ ދަނޑުގޮވާމުގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތްދައްކުމުގައި ނިސާބުގެ މިންވަރު ދެނެގަތުމުގައިވެސް، ވަސްޤުގެ މައްޗަށް ރިޢާޔަތްކުރެވެއެވެ. އެ ގޮތުން ވަސްޤަކީ ދަނޑުގޮވާމުގެ ބާވަތްތަކުގެ ނިސާބު ދެނެގަތުމުގެ އެންމެ މަތީ މިންވަރުކަމުގައިވެސް ކަނޑައެޅިފައެވެ." [2]

ދަނޑުގޮވާމުގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ވާޖިބުވާ މިންވަރު:

ދަނޑުގެ ފެންދިނުން ބިނާވެގެންވާ ގޮތުގެ މައްޗަށް ރިޢާޔަތްކޮށް، ދަނޑުގޮވާމުގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތަށް ނެރެންޖެހޭ މިންވަރު ތަފާތު ވެއެވެ. އެއްވެސް ވަސީލަތެއްގެ ބޭނުން ކުރުމަކާ ނުލައި، ޠަބީޢީގޮތުން ވާރޭފެނުން ފިޔަގެން ހެދުން ދަނޑެއްނަމަ، އެފަދަ ގޮވާމުގެ ބާވަތްތަކުން ނެރެން ވާޖިބުވަނީ، އެ މަހުސޫލުން ދިހަ ބައިކުޅަ އެއްބައެވެ.

---

[1] **ނޯޓު:** "މުޢްޖަމު ލުޣަތުލްފުޤަހާއި" މި ޤާމޫސާ ޚާއްޞަ ބަޔާންކުރެވިފައިވާގޮތުން "ޙިންޖާރަކީ ބޮޑު ފަށަލަ ކަފައިން ހިމެނޭ ބުޅިގަނޑެކެވެ. އެއީ ޙަމްލުކުރެވޭ އެއްޗެއް ކަމުގައިވާ މިންވަރު ތަފާތުވާ ބައިވެސް ވެއެވެ. މި ޙިންޖާރުގައި ވާނީ، ސަތޭކަ ރަޠުލުގައި ހިމެނޭ ކަފައިން ޖުމުލަ 100 ރަޠުލެވެ."
"އަލްއީޟާޙާތުލް ޢަޞްރިއްޔާ ލިލްމަޤާޔީސް، ވަލްމަކާޔީލް، ވަލްއައުޒާން އައްޝަރްޢިއްޔާ" މި ނަންފުޅާ ފޮތުގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ގޮތުގައި ހިމެނޭ 111.9644 ކިލޯގްރާމެވެ. ބައްލަވާ! الدكتور مُحمد رواس قلعجي و الدكتور حامد صادق قنيبي، مُعجم لغة الفقهاء، (صفحة: 277) ، وَ محمد صبحي حلاق، الإيضاحات العصرية للمقاييس والمكاييل والاوزان الشرعية، (صفحة: 213)

[2] تبيين الحقائق شرح كنز الدقائق، عثمان بن علي الزيلعي، (293/1)

އެއްވެސް ވަސީލަތެއް ބޭނުންކޮށްގެން ނުވަތަ ފެން ގަނެގެން ފެންދީގެން ހެއްދި ދަނޑުއޮންނަ، އެ ބާވަތުގައި ޒަކާތަށް ނުކުންނަނީ، އެ މަހުސޫލުން ލިބުނު އެއްޗެއްގެ ދިހަބައިކުޅަ އެއްބައިގެ ދެ ބައިކުޅަ އެއްބައެވެ. އެބަހީ: ވިހި ބައިކުޅަ އެއްބައެވެ.

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ މުޢާޛު ބުން ޖަބަލުގެ އަރިހުން އަލްބައިހަޤީއާއި، އަލްޙާކިމާއި، ދާރަޤުޠްނީއާއި، ޠަބަރާނީ ރިވާކޮށްދެއްވާފައިވާ އަލްޙާކިމު ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘްކޮށްދެއްވައެވެ. عَنْ مُعَاذِ بْنِ جبَلٍ ﵁، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ وَالْبَعْلُ وَالسَّيْلُ الْعُشْرُ، وَفِيمَا سُقِيَ بِالنَّضْحِ نِصْفُ الْعُشْرِ.} (رَوَاهُ البَيْهَقِيُّ، وَالْحَاكِمُ، وَ الدَّارَقُطْنِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ) [1] މާނައީ: "މުޢާޛު ބުން ޖަބަލު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ވާރޭފެން ލިބިގެން ނުވަތަ ފެނުގެ ފެނަކުން ލިބިގެން، ނުވަތަ ވާރޭވެހިގެން އަންނަ ފެންގަނޑުން ފެންލިބިގެން ހުރި ދަނޑުވަރުން، ޒަކާތަށް ނުކުންނަނީ، (އެ މަހުސޫލުން ލިބޭ އެއްޗެއްގެ) ދިހަ ބައިކުޅަ އެއްބައެވެ. ވަސީލަތްތަކުން ފެންދީގެން ހެއްދި ދަނޑުއޮންނަ، ޒަކާތަށް ނުކުންނަނީ، (އެ މަހުސޫލުން ލިބޭ އެއްޗެއްގެ) ދިހަ ބައިކުޅަ އެއްބައިގެ ދެ ބައިކުޅައެއްބައެވެ. (އެބަހީ: ވިހި ބައިކުޅަ އެއްބައެވެ.)

2- އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް الله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމް ބުޚާރީއާއި، އެހެން ބަޔަކުންވެސް ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްކޮށްދެއްވައެވެ. عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ ﵁، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ وَالعُيُونُ أَوْ كَانَ عَثَرِيًّا العُشْرُ، وَمَا سُقِيَ بِالنَّضْحِ نِصْفُ العُشْرِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُودَاوُد،

---

[1] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الصَّدَقَةِ فِيمَا يَزْرَعُهُ الْآدَمِيُّونَ...، برقم: 7477 (216/4) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ وَالْبَعْلُ وَالسَّيْلُ الْعُشْرُ، برقم: 1459 (556/1) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابٌ: لَيْسَ فِي الْخَضْرَاوَاتِ صَدَقَةٌ، برقم: 1915 (480/2) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيرِ، برقم: 314 (151/20)

وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ الْجَارُودُ)[1] މާނަކީ: ”ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުން ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ވާރޭފެން ލިބިގެން، ނުވަތަ ފެންއާރުތަކުން ފެންލިބިގެން، ނޫންނަމަ އެ [illegible] [illegible] މަސައްކަތަކާ ނުލައި ފެންލިބިގެން ހެދިއްޖެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތަށް ނެރެންވާނީ، (އެ ދަނޑިވަޅުން ލިބުނު އެއްޗެއްގެ) ދިހަ ބައިކުޅަ އެއްބައެވެ. މަސައްކަތުން ފެންލިބިގެން ހެއްދޭ [illegible] ޒަކާތަށް ނެރެންވާނީ، (އެ ދަނޑިވަޅުން ލިބުނު އެއްޗެއްގެ) ދިހަ ބައިކުޅަ އެއްބައިގެ ދެ ބައިކުޅަ އެއްބައެވެ.}

ބައެއް ފަހަރަށް ދަނޑަށް ފެންދިނީ އަމިއްލަ މަސައްކަތުންކަމުގައިވެފައި، އަނެއްބައި ފަހަރަށް ފެންލިބުނީ، ތަބީޢީގޮތުން ލިބިފައި ވަނީނަމަ، އެ ހާލަތުގައި ޒަކާތަށް ނެރެންވާނީ އެ ދަނޑިވަޅަކުން ލިބުނު އަދަދުގެ ދިހަ ބައިކުޅަ އެއްބައި ތިން ބައިކޮށް، އެއް ބައެވެ.

އިބްނު ޤުދާމާ ވިދާޅުވިއެވެ. ”މި މައްސަލާގައި އިޚްތިލާފުވެރިންގެ ދެމެދުގައި އެއްވެސް ޚިލާފެއްވާކަން [illegible] އެނގިފައެއް ނުވެއެވެ. އެ ދޭތެރޭގައި ފެން ދިނުމުގައި އެއްކޮޅު އަނެއްކޮޅަށްވުރެ ގިނަ ކަމުގައިވާނަމަ، އޭގެތެރެއިން މަދު މިންވަރު ވާނީ ގިނަ މިންވަރަކަށް ތަބާވެގެންކަމަށް (އެބަހީ: އަހަރުގެ ގިނަ ދުވަސްތަކުގައި ފެންލިބުނީ، ތަބީޢީ ގޮތުންނަމަ ބަލާނީ އެއީ، ތަބީޢީގޮތުން ފެންލިބިގެން ހެދުނު [illegible]. [illegible] އަހަރުގެ ގިނަ ދުވަސްތައް ހޭދަވީ، އަމިއްލަ މަސައްކަތުން ފެންދީގެން [illegible] ހެއްދުމުގައިނަމަ ބަލާނީ އެއީ، އަމިއްލަ މަސައްކަތުން

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ العُشْرِ فِيمَا يُسْقَى مِنْ مَاءِ السَّمَاءِ...، برقم: **1483** (126/2) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب صدقة الزَّرع، برقم: **1596** (45/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ماجاء في الصدقة فيما يسقى بالأنهار وغيره، برقم: **640** (23/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ: مَا يُوجِبُ الْعُشْرَ وَمَا يُوجِبُ نِصْفَ الْعُشْرِ، برقم: **2488** (41/5) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ صَدَقَةِ الزُّرُوعِ وَالثِّمَارِ، برقم: **1817** (32/3) ، البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ قَدْرِ الصَّدَقَةِ فِيمَا أَخْرَجَتِ الْأَرْضُ، برقم: **7485** (218/4) ، وَابْنُ الْجَارُودُ فِي الْمُنْتَقَي، برقم: **348** (صفحة: **96**)

(ސުފްޔާނު) އަޙްމަދާއި، އަބޫޢުބައިދާއި، ދަނޑެއްކަމަށްވެ.) ހެއްދި ފެންދީގެން
އަޞްޙާބުއްރައުޔާއި، ޝާފިޢީގެފާނުގެ އެއް ބަސްފުޅުގައި އެ ކަލާނގެފާނު ވިދާޅުވެފައި
ވެއެވެ.“ [1]

ދަނޑު ހެއްދުމުގައި ކުރަންޖެހޭ ޚަރަދުތަކުގެތެރެއިން ގޮވާންކަނޑުމާއި، އެ ތަކެތި އުފުއްލުމާއި، [illegible] ސާފުކުރުމާއި، ރައްކާތެރިކުރުމާއި، މި ނޫންވެސް މިފަދަ އެންމެހައި ކަންކަމަށް ޚަރަދުކުރަންވާނީ އެ ދަނޑުގެ ވެރިޔާގެ މައްޗަށެވެ. މިފަދަ އެއްވެސް ކަމަކަށްކުރާ ޚަރަދަކީ ޒަކާތުން ނުނެރޭ ވާޖިބުވާ މިންވަރުން އުނިކުރެވިގެންވާނެ ހުއްޓެއް ނުންނެވެ.

އެ ބޭކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނާއި، ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، ދަނޑުވެރިޔާ ދަނޑުހެއްދުމަށްޓަކައި އަހަރުން މީހަކު އަތުން އެއްކޮށް ދަރަނިން ނަގައިގެން މަސައްކަތް ކޮށްފައިވާނަމަ، ޒަކާތް ނެރުމުގެ ކުރިން އެ މިންވަރު އުނިކުރަން ވާނެއެވެ.

އަލްއިމާމު ޔަޙްޔާ ބިން އާދަމު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ “އަލްޚަރާޖު” ނަމަކަށްކިޔާ ފޮތުގައި ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَابْنِ عُمَرَ فِي الرَّجُلِ يَسْتَقْرِضُ، فَيُنْفِقُ عَلَى ثَمَرَتِهِ، وَعَلَى أَهْلِهِ، قَالَ: قَالَ ابْنُ عُمَرَ: "يَبْدَأُ بِمَا اسْتَقْرَضَ فَيَقْضِيهِ ، وَيُزَكِّي مَا بَقِيَ" قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: "يَقْضِي مَا أَنْفَقَ عَلَى الثَّمَرَةِ، ثُمَّ يُزَكِّي مَا بَقِيَ" (رَوَاهُ يَحْيَى بْنُ آدَمُ الْقُرَشِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ) [2] މާނައީ: “(ތާބިޢީ ބޭކަލަކުކަމުގައިވާ) ޖާބިރު ބިން ޒައިދުގެ އަރިހުން

---

[1] الإمام ابن قدامة المقدسي، المغني ، (166/4)

[2] يَحْيَى بْنُ آدَمُ فِي الْخَرَاجِ، برقم: 589 (ص/162) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الدَّيْنِ مَعَ الصَّدَقَةِ، برقم: 7608 (249/4) **ނޯޓް:** ޔަޙްޔާ ބިން އާދަމުގެ “އަލްޚަރާޖު” މިފޮތުގެ ތަޙްޤީޤުކުރެއްވި އައްޝައިޚް އަޙްމަދު މުޙައްމަދު ޝާކިރު ވިދާޅުވެފައިވަނީ، މިއީ ޞައްޙަ ސަނަދުތަކުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެއް ކަމުގައެވެ. “އަލްޚަރާޖު” ގެ ހަވާޝީން ނަގާފައި.
(މުތަރުޖިމު)

ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މީހަކު ދަނޑުހެއްދުމަށްޓަކައި ދަރަންޏެއް ނަގައިގެން އޭނާގެ ދަނޑުހައްދައި، އެ ދަރަނިން އަހުލުވެރިންނަށް ހޭދަކޮށްފައި ވާނަމަ، އޭނާ ޒަކާތްދެއްކުމުގައި ޢަމަލުކުރުން ގޮތަކާމެދުގައި (ސުވާލު ދެންނެވުނު ހިނދު)، ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނު ވިދާޅުވަނީ، އެންމެ ފުރަތަމަ އޭނާގެ ދަރަނި އަދާކުރަނީ ކަމުގައެވެ. އެއަށްފަހު ބާކީ ހުންނަ އެއްޗަކުން (ނިޞާބު ހަމަވާނަމަ) ޒަކާތް ދައްކާނީއެވެ.

(ޖާބިރު ބުން ޒައިދު) ވިދާޅުވިއެވެ. (މި މައްސަލާގައި) ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އޭނާ ދަރަންޏަށް ނެގި އެއްޗަކުން ދަނޑު ހައްދުމަށް ހޭދަކުރި މިންވަރު ([illegible]) ދަރަނިއަދާކުރުމަށް ހޭދަ ކުރަނީއެވެ. އެއަށްފަހު ބާކީ ހުންނަ އެއްޗަކުން (ނިޞާބު ހަމަވާނަމަ) ޒަކާތް ދައްކާނީއެވެ.

ތާބިޢީ ބޭކަލުކަމުގައިވާ ޢަޠާގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އިބްނުޙަޒްމު ބަޔާން ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "ދަނޑުވެރިކަން ކުރުމަށްޓަކައި ހޭދައެއް ކުރެވިފައިވާނަމަ، އެ ހޭދައެއް އުނިކުރަންޖެހޭނެކަމަށް ޢަޠާ ވިދާޅުވެއެވެ. ޒަކާތްދައްކަންޖެހޭނީ، އެ ހަރަދުތައް ކެނޑުމަށްފަހު، ބާކީ ހުންނައެއްޗަކުން ނިޞާބު ހަމަވާ ނަމައެވެ. އެހެންނޫނީ ޒަކާތް ދައްކަން ނުޖެހޭނެއެވެ."[1]

ޚަރާޖު ދައްކާ ބިމުން ޒަކާތްދެއްކުން

ބިންބައް ބެހިގެންވަނީ ދެ ބާވަތަކަށެވެ.

ފުރަތަމަ: "އަލްޢުޝްރު" [illegible] ބާވަތުގެ ބިންބިމެވެ.[2] [illegible] ބިމަކީ، އެ ތަންތަނުގެ އަހުލުވެރިން ހިތުން ރުހުން [illegible] އިސްލާމްދީން ޤަބޫލު

---

[1] الإمام ابن حزم الأندلسي، الْمُحلّى بالآثار (258/5)

[2] ނޯޓު: [illegible] (451/1) ([illegible])

ކޮށްފައިވާ ރަށްރަށުގެ ބިންބިމެވެ. ނުވަތަ އެ ރަށްރަށުގެ އަހުލުވެރިންނާ ހަނގުރާމަކޮށް މުސްލިމުން ފަތަޙަކޮށްފައިވާ، އަދި ފަތަޙަކުރި މީހުންގެ ދެމެދުގައި ބަހައިދެވިފައިވާ ބިންބިމެވެ. ނުވަތަ އެ ބިންބިން މުސްލިމުން ދިރުވައި އާބާދުކޮށްފައިވާ ބިންބިމެވެ.

ދެވަނައީ: "ޚަރާޖިއްޔާ" އެވެކިޔޭ ބާވަތުގެ ބިން ބިމެވެ. އެފަދަ ބިން ބިމަކީ، އެ ރަށްރަށުގެ އަހުލުވެރިންނާ ހަނގުރާމަކޮށް، މުސްލިމުން އެ ތަންތަން ފަތަޙަ ކޮށްފައިވާ، އަދި އެ ރަށްރަށުގެ އަހުލުވެރިން ދައްކަންޖެހޭ ކަނޑައެޅިގެންވާ ޓެކްސްއެއްގެ ބަދަލުގައި އެބައިމީހުންނާ އެ ބިންބިން ބެލެހެއްޓުމަށް ޙަވާލު ކުރެވިފައި ހުންނަ ބިންބިމެވެ.

ޢުޝްރިއްޔާއެވެ ކިޔޭ ބާވަތުގެ ބިންބިމުން ޒަކާތް ދައްކަން ވާޖިބުވާ ފަދައިން ބިމުގެ ޓެކްސްދައްކާ ބާވަތުގެ ބިން ބެލެހެއްޓުމާ ޙަވާލުވެފައިވާ މީހުން އިސްލާމްވެގެން ޤަބޫލުކޮށްފިނަމަ، ނުވަތަ އެފަދަ ބިމެއް މުސްލިމުން ގަނެފިނަމަ، އެފަދަ ބިމުގައި ކުރެވޭ ދަނޑުވެރިކަމުން ބިމުގެ ޓެކްސް ދެއްކުމާއެކު ޒަކާތްދެއްކުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. ދަނޑުވެރިކަމުގެ މަންފާއިން ދިހަ ބައިކުޅަ އެއްބައި ޒަކާތަށް ނެރުމާއި، ބިމުގެ ޓެކްސް ދެއްކުމީ، އޭގެ އެއްކަމެއް އަނެއްކަންތައް ނަފީކުރާކުން ކަމެއްނޫނެވެ.

އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. "ގިނަ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތަކީ މި ދެންނެވުނު ގޮތެވެ. މި ގޮތަށް ދެކެވަޑައިގަންނަވާ އިލްމުވެރިންގެ ތެރޭގައި ޢުމަރު ބުން ޢަބްދުލްޢަޒީޒާއި، ރަބީޢާއާއި، އައްޒުހުރީއާއި، ޔަޙްޔާއަލްއަންޞާރީއާއި، މާލިކާއި، އަލްއަވްޒާޢީއާއި، އައްޘައުރީއާއި، އަލްޙަސަން ބުން ޞާލިޙާއި، އިބްނުއަބީލައިލާއާއި، އައްލައިޘާއި، އިބްނުލްމުބާރަކާއި، އަޙްމަދާއި، އިސްޙާޤާއި، އަބޫޢުބައިދާއި، ދާވޫދު ހިމެނިވަޑައިގަންނަވައެވެ."[1]

---

[1] الإشراف على مذاهب العلماء، للإمام ابن الْمنذر، باب زجزو العشر في أرض الخراج، م 978 (34/3)

މި އެންމެބޭކަލުން މި ކަމުގެމައްޗަށް ޤުރުއާނާއި ސުންނަތާއި، ޤިޔާސުން ދަލީލު ނަންގަވާފައިވެއެވެ.

ކީރިތި ޤުރުއާނުގެ ދަލީލު ދަންނައެވެ. އެއީ، اللَّهُ ވަޙީކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ވަޙީ ބަސްފުޅެވެ. ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَنفِقُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبۡتُمۡ وَمِمَّآ أَخۡرَجۡنَا لَكُم مِّنَ ٱلۡأَرۡضِۖ ﴾[1] މާނައީ: {އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ހޯދިތަކެތީގެ ތެރެއިން ރަނގަޅު ތަކެތިން ތިޔަބައިމީހުން ހޭދަކުރާށެވެ! އަދި، ތިޔަބައި މީހުންނަށްޓަކައި ބިމުން ތިމަންރަސްކަލާނގެ ނެރުއްވި ތަކެތިންވެސް ދެއެވެ.}

ފަހެ، އެއީ، "އަލްޢުޝްރިއްޔާ" އެވެނިޔާ ބާވަތުގެ ބިމެއްކަމުގައި ވިއަސް ނުވަތަ "ޚަރާޖިއްޔާ" އެވެނިޔާ ބިމުގެ ޓެކްސްދައްކާ ބާވަތުގެ ބިމެއްކަމުގައި ވިއަސް އެއްވެސް އިސްތިސްނާއެއްނެތި، މުޖުމަލު ގޮތުން މި އާޔަތުގައި މި ވަނީ ބިމުން އުފެދޭ ތަކެތިން ޒަކާތް ދިނުން ވާޖިބު ކުރައްވާފައެވެ.

ސުންނަތުގެ ދަލީލު ދަންނައެވެ. އެއީ، ރަސޫލު اللَّهُ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ބަސްފުޅެވެ. {فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ العُشْر} {ވާރޭވެހުން ދިޔަބިން ހެދިއްޖެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތަށް ނެރެންވާނީ، (އެ ވަކިވަރުން ހެދުނު އެއްޗެހީގެ) ދިހަބައިކުޅަ އެއް ބައެވެ.} މި ބަސްފުޅުގައިވެސް "އަލްޢުޝްރިއްޔާ" އާއި "ޚަރާޖިއްޔާ"ގެ [illegible] ސާފުކޮށް ވަކިނުކޮށް ޢާއްމު ބަޔާންކުރައްވާފައެވެ.

ޤިޔާސް ދަންނައެވެ. ޢަޤުލާއި [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] ދީ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] މީސްތަކުންނަށް [illegible] [illegible] ދީ

---

[1] سُورَةُ البَقَرَة: 267

ޙައްޤެވެ. އެހެންކަމާއެކު އެއިން އެއް ކަމެއްގެ ސަބަބުން އަނެއްކަމެއް ގެއްލިގެން ނުދާހުއްޓެވެ. މީގެ މިސާލަކީ އިޙްރާމުގައި ހުރި މީހަކު އެހެން މީހެއްގެ ޙައްޤެއް ކަމުގައިވާ [illegible] މަރައިލުމެވެ.[1] [illegible] ދިބާ [illegible] ހިލަ ބަދަލުގައި އެއްބައި [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] ސާބިތުވާ ކަމެވެ. އެހެންކަމާއެކު [illegible] [illegible] ސާބިތުވާ ކަމެއް އިސްތިރާދުން ސާބިތުވާ ކަމަކާއި ބިމުގެ ޙާލަތް ދެމެހެއްޓުމުގެ ސަބަބުން ގެއްލިގެންނުދާނެއެވެ.

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާ ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، "ޚަރާޖިއްޔާ" އެވިޔާ ބާވަތުގެ ބިމުން ޚަރާޖަށް އެއްކޮށް ދެއްކުމަކީ ނުޖެހޭނެއެވެ. އެގާރިގަތް ބިމުން ދައްކަންޖެހޭނީ، ހަމައެކަނި ކަނޑައެޅިފައިވާ ބިމުގެ ޙާޞިލެވެ. އެ ކަހަލަ ބިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި ގޮތުގައި ހިމެނޭ ބާވަތުގެ ބިމަކީ އެއްކޮށް ޙައްޤުގެ ސަރަޙައްދުގައި ބިމަކީ ޢ ބިމުން، ޚަރާޖުވެރިކަމާ ބިމަކަށް ނުވާނެ ހިފެހެއްޓެވެ.

އަބޫޙަނީފާގެ ދަލީލުތަކާއި، އެއާމެދު ކުރެވޭ އިޢުތިރާޟު:

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާ، އެ ކަލޭގެފާނުގެ މަޛްހަބުގެ ދަލީލުތަކުގައި ބެއްލެވި އަންނަނިވި ބައެއް ބަޔާނެވެ.

1- ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިކަމުގައި އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހެއްސުން ގެއްވި ޢަބްދުﷲ ބުނު މަސްޢޫދުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. "لاَ يَجْتَمِعُ عُشْرٌ وَخَرَاجٌ فِي أَرْضِ مُسْلِمٍ" [2] {މުސްލިމެއްގެ ބިމުގެ ޚަރާޖާއި ޢުޝްރާ ދެ ކަން އެކުގައި ދެއްކުމެއް ނުވެއެވެ.}

---

[1] މާނައަކީ، އިޙްރާމުގައި ހުރެ ޝިކާރަކުރާ ޖަނަވާރެއް މަރައިފިނަމަ ދޭންޖެހޭ ޖަޒާ، އޭގެ ވެރިފަރާތަށް ދޭންޖެހޭ އަގާއި ދެ ޙައްޤު ސާބިތުވާ ކަމެވެ.

[2] ރިވާކުރީ: މިއީ ބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ. އެއީ ޟަޢީފު ޙަދީޘެކެވެ. އަދި މައުޟޫޢު ޙަދީޘެކޭ ވެސް ބުނެވިފައިވެއެވެ. ބައްލަވާ: މިއީ ބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްގެ ފޮތުގައި=

މި ހަދީޘަކީ ސަޙީޙު ހަދީޘެއްކަމުގައި އެންމެހައި އިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެ ވަޑައިގެންފައެވެ. އަބޫހަނީފާގެ އަރިހުން މި ހަދީޘް ރިވާކުރުމުގައި ޔަޙްޔާ ބުނު ޢަންބަސަތު ފިޔަވައި އެހެން އެކަކުވެސް ބައިވެރިވެފައި ނުވެއެވެ.

އަލްއިމާމުލް ބައިހަޤީ އެ ކަލޭގެފާނުގެ "މަޢްރިފަތުއް ސުނަން" ނަމަކަށްކިޔުނު ފޮތުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

"ހަދީޘްތަކުގައި މި އިބާރާތް ރިވާކުރައްވާފައި ވަނީ، އިބްރާހީމް (އައްނަޚަޢީ) ވިދާޅުވި ބަސްފުޅެއްގެ ގޮތުގައި ހައްމާދުއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން އަބޫހަނީފާއެވެ. އެއަށްފަހު ޔަޙްޔާ (އިބްނު ޢަންބަސަތު) ވަނީ އަބޫހަނީފާގެ އަރިހުން، މަރްފޫޢުކޮށް އެބަހީ: ރަސޫލު اللهِ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވި ބަސްފުޅެއްގެގޮތުގައި ރިވާކޮށްފައެވެ. ޔަޙްޔާ ބުނު ޢަންބަސަތަކީ ދޮގު ހަދަހަދާ ރާވީންގެ އަރިހުން އެގޮތްމިގޮތަށް އޮޅުވައިލައިގެން ހަދީޘްތައް ރިވާކޮށްއުޅުމުގައި މަޝްހޫރު މީހެކެވެ. އަލްޙާފިޒު އިބްނު ޢަދީގެ އަރިހުން މި ކަންކަން އެނގިފައިވާކަމަށް ތިމަންނާއަށް ބާޠިލްކޮށްދެއްވި، އަބޫސަޢީދު މާލިނީއެވެ.

މިގޮތުން ޔަޙްޔާ ބުނު ޢަންބަސަތަކީ ސަޙީޙު ހަދީޘެއްކަމަށް ބަލަނީ މަޤާމުގެ އިލްމުވެރިންކުރެ އަލްއިމާމު އިބްނުޢަބްދުލްބައްރު ވެސް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ." [1]

= ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެއް ނޫނެކެވެ. މިއީ، އަލްޙާފިޒު އަބޫއަޙްމަދު ބުނު ޢަދީ އަލްޖުރްޖާނީ، "الْكَامِلُ فِي ضُعَفَاءِ الرِّجَالِ" "ސަޙީޙު ރިވާޔަތްތަކާ ޚިލާފަށް" މި ނަމުގައި ސަޙީޙު ރިވާޔަތްތަކާ ޚިލާފަށް ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ޒިކުރުގައި ޔަޙްޔާ ބުނު ޢަންބަސަތަކީ ސަޙީޙު ރިވާޔަތްތަކާ ދެކޮޅަށް ހަދީޘްތައް ރިވާކުރާ މީހެއްކަމަށް ބަޔާންކުރައްވާފައެވެ. މި ޔަޙްޔާއަކީ ދޮގުހަދައިގެން ހަދީޘް ރިވާކޮށްއުޅޭ މީހަކު ކަމުގައި އޮތުމަކީ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތެވެ. މިފަދަ މީހުންގެ މަތިން އަދިވެސް އެއްވެސް ވަރަކަށް ދަލީލެއް ނުހިފޭނެއެވެ. **ފާހަގަ ކަމަކީ:** މުސްލިމުގެ ބާރުން ޚަރާޖާއި އިބާރާތުން އެއްވެސް ޒަކާތުގައި މި ހަދީޘް އައިސްފައި ނުވާނެއެވެ. އިބްނުޙަޖަރުގެ ޢިބާރާތުގައިވެސް ވަނީ، {لا يَجْتَمِعُ عَلَى الْمُسْلِمِ خَرَاجٌ وَعُشْرٌ.} މި ހަދީޘްނޫނެވެ. ބައްލަވާ! الكامل في الضعفاء، لابن عدي الجرجاني، (254/7) (މުތަރްޖިމު)

[1] معرفة السنن والاثار، للبيهقي (129/6)

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުން ދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ހަދީޘް. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {مَنَعَتِ الْعِرَاقُ دِرْهَمَهَا وَقَفِيزَهَا، وَمَنَعَتِ الشَّأْمُ مُدْيَهَا وَدِينَارَهَا، وَمَنَعَتْ مِصْرُ إِرْدَبَّهَا وَدِينَارَهَا[1]، وَعُدْتُمْ مِنْ حَيْثُ بَدَأْتُمْ، وَعُدْتُمْ مِنْ حَيْثُ بَدَأْتُمْ، وَعُدْتُمْ مِنْ حَيْثُ بَدَأْتُمْ.} (شَهِدَ عَلَى ذَلِكَ لَحْمُ أَبِي هُرَيْرَةَ وَدَمُهُ) (رَوَاهُ مُسْلِمُ، وَأَبُودَاوُدُ، وَأَحْمَدُ)[2] މާނައީ: "އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ޢިރާޤު ކަރަ، އެ ބިމުގެ ދިރުހަމާއި ޤަފީޒުން މަނާވާ ހުއްޓެވެ. އަދި ޝާމު ކަރަ، އެ ބިމުގެ މުދުއާއި ދީނާރުން މަނާވާ

---

[1] **ނޯޓު:** (ހ) ސަޙީޙު މުސްލިމުގެ ޝަރަޙަ ލިޔުއްވުމުގައި އަލްއިމާމުން ނަވަވީ (ރަޙިމަހުﷲ) ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "(الْقَفِيزُ) އަކީ ޢިރާޤުގެ އަހުލުވެރިންގެ ތެރޭގައި މަޝްހޫރު ވަޒަނަކަށް ކިޔާ ނަމެކެވެ. އަލްޖަވްހަރީ ވިދާޅުވާގޮތުގައި އެއީ 8 މުދުކެވެ. މުދުކަކީ ސާޢެއްގެ ހަތަރުބައިކުޅަ އެއްބައެވެ. އެއީ، 5 ރަތުލެކެވެ. (الْمُدىُ) އަކީ، ތުރުކީ މި ބަސް ކިޔާގޮތަށް މިގޮތުގައި އުޅޭބޭރި ޖަހައިގެން މިނޭ، ކާޑު ފަރުޖެކެވެ. އެއީ، ޝާމުކަރައިގެ އަހުލުވެރިންގެ ގޮތުގައި މަޝްހޫރު ވަޒަނަކަށް ކިޔާ ނަމެކެވެ. ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެއީ އަދަދުން 15 މުދުކެވެ. (الإِرْدَبُّ) އަކީ، މިޞްރުގެ އަހުލުވެރިންގެ ގޮތުގައި މަޝްހޫރު ވަޒަނަކަށް ކިޔާ ނަމެކެވެ. އަލްޖަވްހަރީއާއި، އަހުން ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި އިތުރަށްބަހާ 24 ސާޢެވެ. މި ހަދީޘްގައި އައިސްފައިވާ "مَنَعَتِ العِرَاقُ" އަދި މިފަދަ އެހެނިހެން ބަސްތަކުގެ މާނައާމެދުގައި ޢިލްމުވެރިންގެ ދެބަސްވުމެއް މަޝްހޫރުވެގެންވެއެވެ. **ފުރަތަމަބަހީ:** އެ ބާޖަހާގެ މީހުން އިސްލާމްވެގެންދާނެކަމާއި، އޭގެ ސަބަބުން އެ ބާޖަހާގެ މީހުންގެ އަތުން ޖިޒްޔާ ނެގުން ކެނޑިގެން ދާނެކަމެވެ. މިކަމަކީ ހަމަވެސް ވެގެންދިޔަކަމެކެވެ. **ދެވަނަބަހީ:** އަދި މަޝްހޫރު ބަސް، ފަހުޒަމާނުގައި އަޖަމީންނާއި ރޫމީން އެ ބާޖަހާގެ މުއްސަނދިކަމުގެ ފައިދާ ހުއްޓުވައިގެންދާނެކަމެވެ. އޭގެ ސަބަބުން މުސްލިމުންނަށް އެ މަންފާތަކާއި ބެހޭ ފިކުރުން މަޑުޖެހިގެން ދާނެއެވެ." މި ނޫނަސް މިފަދަ އެހެން ބަސްތަކެއް ނަޤުލުކުރައްވާފައިވެއެވެ. ބައްލަވާ! صحيح مسلم شرح النووى، للإمام يَحيَى بن شرف النووى (20/18)

(ށ) ސުނަން އަބީދާވޫދު ޝަރަޙަކުރައްވައި ދީފައިވާ ޢިލްމުވެރިންކުރެއްވި އައްޝައިޚް ޝަމްސުލްޙައްޤު އަލްޢަޒީމްއާބާދީ، މުޙައްމަދު ކާމިލު ޝަރަހާ މި ހަދީޘްގައިވާ ބައެއް ލަފުޒުތަކުގެ ކުރު ޝަރަޙައެއް ލިޔުއްވުމުގައި އަލްއިމާމުން ނަވަވީ ބަޔާން ކުރައްވާފައިވާ ބަސްފުޅުތައް ނަޤުލުކުރައްވާފައިވާކަމުގެ، ހަދީޘްގައި ބައެއް ވަޒަންތަކާ ހަމަވެސް މިއަދުގެ ވަޒަނުގެ ހިސާބުން ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. މިގޮތުން (الْقَفِيزُ) އަކީ މިއަދުގެ ވަޒަނުން އަށްކިލޯ ގްރާމާއި، ތިރީސްތިން 33 ގްރާމެވެ. ގްރާމުންނަމަ އެއީ، ސަތޭކަ ވިހިއަށް 128 ގްރާމެވެ. (الْمُدىُ) އަކީ، މިއަދުގެ ވަޒަނުން އަށްކިލޯ ގްރާމާއި، ގްރާމުންނަމަ، 61.875 ގްރާމެވެ. ކިލޯގްރާމުން ފަސްކިލޯގްރާމަށް އެއީ، 48.9375 ކިލޯގްރާމެވެ. (الإِرْدَبُّ) އަކީ، މިއަދުގެ ވަޒަނުން އަށްކިލޯ ގްރާމާއި، 66 ގްރާމެވެ. ކިލޯގްރާމުން ފަސްކިލޯގްރާމަށް އެއީ، 52.200 ކިލޯގްރާމެވެ." ސުނަން އަބީދާވޫދުގެ ޝަރަހާއިން ނަގާފައި. ބައްލަވާ! سُنن أَبِي دَاوُدُ (643/4) (މުޚްތަޞަރު)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْفِتَنِ وَأَشْرَاطِ السَّاعَةِ، بَابُ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَحْسِرَ الْفُرَاتُ عَنْ جَبَلٍ مِنْ ذَهَبٍ، برقم: 33 – (2896) (2220/4) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الخراج والفيء والإمارة، باب في إيقاف أرض السواد وأرض العَنوة، برقم: 3035 (643/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 7565 (12/13)

ހުއްޓެވެ. އަދި މިބުނުމު، އެ ތާރީޚުގެ އިތުރަށްބާއި ދީނާރުން ކަނޑާ ހުއްޓެވެ. އަދި ޢިރާޤައިވެރިން ޤަފީޒު ޚަރާޖުގައި ދިރުހަމް ފަދައިން މިސްރުވެރިންނަށް އެބައިމީހުންގެ ބަރުދަށް ތިބެދިނުމަށް އިނގިރޭސިން ދެކުނުކަރު ބަހުރާރަށް ވެސް ދޭނޫއެވެ.} މިފަދައިން ދިން ފަހަރު ބަދިޔާކުރެއްވިއެވެ. (އަބޫހުރައިރާގެފާނުން) ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ މިފަދައިން ބަދިޔާކުރެއްވިކަމުގެ އަބޫހުރައިރާ ދެނެގެ ހަދިގަނޑާއި ފުރާނައިން ހުވާކުރިއެވެ.“

މި ބަދިޔާވުމެއް ބޭނުންތަކާ ޑިރާއްމާ ޢަދުރުން ސިފަކަމަށް ދަޅިތުމާރާ ބަދިޔާއް ނުކުމެވެ. އެހެން، މި ބަދިޔާ އެ ރަސްރަސްގެ އަހުލުވެރިން އިސްލާމްވުން ކާފިރު، އާދޭސަކަށްވުން އެބައިމީހުންގެ އަތުން މުސްލިމުންނަށް ޖިޒްޔާއް ނުލިބުމަކަށް އަސްނާސްކަން ބަހާނެވެފަދައިވާ (ނަޞާރާ މުޖުޒާ އެއް ފަރާ) ބަދިޔާއްކަމަށް އިތުރުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. ނުވަތަ މި ބަދިޔާގައި ބަހާނެވެސްނުވަނީ، ފަރުޒުކަމުގައި ގެދުވެރިކަން ފިޔަނުވެރި ކަންތައްތައްކަމެއް ވާހަކަ ކަމުގައި، އާދޭސަކަށްވުން މުސްލިމުންނަށް ލިބުނުޖާ ޚަލާތް ފަދަ ބައްޔަތްކަން އެބައިމީހުން މަސްއޫލުވެގެން ދޫނުކަމަށް ބާނެންކުރައްވައި އަންގަވާފައިވާ އެހެންގޮތެއްކަމަށް އިތުރުވެރިން ބާނެންކުރައްވައެވެ. 1

އިތުރުވެރިންގެ މި ނަސްގަސްވުން ދެ މާނަކުރައްވުން ބާނެންކުރައްވާކަމަށް، އަތުއިމާމުއްނަވަ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ”މި ބަދިޔާގެ މާނައަކީ، އެ ބޮޑަވުން (އެބަހީ: ރަސޫލު މަދުރަސާގެ އިތުރުވެރިން) ދެކެވުނެއްގެން ފަދައިން ޖިޒްޔާއަށް ބާނުޝުން ޖާކަމު ދެއްކުމެއް ނުވާކަމަށް ދާހާވާ ބަދިޔާއްކަމުގައިވާނަމަ، އާދޭ ދާޖިމު ނަތީޖާއަކަށް ވީހޭ، އެ ރަސްރަސްގެ އަހުލުވެރިންކުރު މިހާރު ދިނުނާއި، ދިރުހަމާއި، ޖާއްމު ވިޔަފާރި މުދަލުން

---

[1] فتح البارى لابن حجر (280/6)

ވެސް ޒަކާތްދައްކަން ނުޖެހެއެވެ. މިއީ އެއްވެސް އިލްމުވެރިޔަކު ޚިލާފުވާ ގޮތެއް ނޫނެވެ.'' [1]

3- އުމަރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެވިގެންވާކަމަށް ބުނެވޭ ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ. "أَنَّ دِهْقَانَ نَهْرَ الْمَلِكَ،[2] لَمَّا أَسْلَمَ، قَالَ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ: سَلِّمُوا إِلَيهِ الأَرْضَ، وَخُذُوا مِنهُ

---

[1] الْمَجْمُوع شرح الْمُهَذَّب، للإمام أَبِي زَكَرِيَّا مُحِي الدِّين يحيى بن شرف النووى (554/5)

[2] **ނޯޓު:** މިތަނުގައި މުޢައްރިޚު ގެންނަވާފައި މިވާ ރިވާޔަތަކީ، ކޮންކޮން ބާވަތްތަކުންނެއް ރިވާކުރެއްވި ރިވާޔަތެއްކަން ބަޔާންކުރައްވާފައި ނުވުމުގެ އިތުރަށް، ދިހްޤާނުއްސުނާގެ ތަފާތު އެތަކެއް ބާވަތްތަކެއްގައި، މި ރިވާޔަތް ދިރާސާކުރެވިފައިވޭ، މި މާނަގައިވެސް މި އޮތީ ގޮތަކަށެވެ. މި ރިވާޔަތާ ގުޅޭގޮތުން ދެ ކަމެއް ފާހަގަކުރެވެއެވެ.

ފުރަތަމަކަމީ: ''ދިހްޤާނުއްސުނާ'' ގެ މަޢުނާ ދިން ގޮތެއްގައި ދިހްޤާނުވެސް "أَنَّ دَهْقَانَ بهرُ الْمَلكَ أَسْلَمَ" މިގޮތަށިންނެވެ. ''ހަމަކަނޑައެޅުން، ބަރުދުލު މަޖިލީގެ ތަރުޖަމާ އިސްލާމްވިއެވެ.'' މި މާނަގައި ދިހްޤާނުގެ ތަރުޖަމާކުރެވުނު، އިސްލާމްވެ ކަމަށް މި ބަސް މިހާރު ފިޔަވައި ނެތެވެ.

މިއީ ކޮންކޮން ބާވަތްތަކުން ރިވާކުރެއްވި ރިވާޔަތެއްތޯ ހޯދުމުން، އަދި ބައިހަޤީއާއި، އަބްދުއްރައްޒާޤާއި، އިބްނު އަބީ ޝައިބާއާއި، ޔަޙްޔާ ބިން އާދަމު، މި ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރައްވާފައިވާކަން އެނގިއްޖެއެވެ.

އޭގެއިތުރުން ބަޔާނީ މަޢުލޫމާތުގެ އިޚްތިލާފުތަކުގެ ތެރޭގައި ޢަބްދު اللهِ ބިން ޤައިސް އަލްޢަބްދީ، ''ނަހުރުބަހުރުމަލިކު'' މި ނަންކިޔާ ގޮތުގައި މި ރިވާޔަތް ތަރުޖަމާ (ޢަރަބި ރިވާޔަތްތަކުގެ ބަސް ބޭނުންކޮށް ބަޔާންކުރުން) ކުރައްވާފައިވެއެވެ. ނަމަވެސް ޢަޖަމީގެ ގޮތުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވަނީ، އަބްދުއްރައްޒާޤާއި، އިބްނު އަބީ ޝައިބާ ދެ ބޭފުޅުން ނަގުލުކުރެއްވި ރިވާޔަތް ކަމަށެވެ. އަލްބައިހަޤީއާއި، ޔަޙްޔާ ބިން އާދަމު މި ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރެއްވި އަޝްޢަރީގެ ބަޔާންކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ.

ތިރީގައި އެ ވަނީ، މި ނަންގަނޭފުން ހަމަޖެހި އިމާމުންގެ ތެރެއިން އަބްދުއްރައްޒާޤު އަލްޔަމަނީ، އެ ރިވާޔަތުގެ ''އަހުލު ކިތާބަށް'' ގައި މި ރިވާޔަތް ގެންނަވާފައިވާގޮތައި، ނަންގަނޭފުން އެހެންހެން ބޭފުޅުންގެ ފޮތްފޮތުގައި މި ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރައްވާ ގޮތުގެ ތަފްސީލާއި، ވަނައެވެ.

عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ، قَالَ: كَتَبَ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ فِي دِهْقَانَةٍ مِن أَهْلِ نَهَرِ الْمَلِكِ أَسْلَمَتْ، وَلَهَا أَرْضٌ كَثِيرَةٌ، فَكَتَبَ فِيهَا إِلَى عُمَرَ، فَكَتَبَ، أَن ادْفَعْ إِلَيهَا أَرْضَهَا، وَتُؤَدِي عَنْهَا الخَرَاجَ." (رَوَاهُ البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ السِّيَرِ، بَابُ الْأَرْضِ إِذَا أُخِذَتْ عَنْوَةً فَوُقِفَتْ لِلْمُسْلِمِينَ...، برقم: 18412 (238/9) , وَفِي مَعْرِفَةِ السُّنَنِ، كِتَابُ السِّيَرِ، مَا جَاءَ فِي الْمُسْلِمِ يَأْخُذُ أَرْضَ الْخَرَاجِ، برقم: 18408 (338/13) ، وَ عَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كتاب أهل الكتاب، ما أخذ من الأرض عنوة، برقم: 10132 (102/6) ، وَ بِرَقَم: 19401 (370/10) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْبُيُوعِ وَالأَقْضِيَةِ، فِي الرَّجُلِ يُسْلِمُ وَلَهُ أَرْضٌ، برقم: 21950 (195/11) ، وَفِي كِتَابُ السِّيَرِ، مَاقَالُوا فِي أَوْلَادِ الزِّنَا يُفْرَضُ لَهُم، وبرقم: 33614 (502/17)، وَ يَحْيَى بْنُ آدَمَ فِي الْخَرَاجِ، برقم: 180، (ص/59) ، وبرقم: 181 (ص/60) ، وَ ذَكَرَهُ الإمام الزيلعی فِي نَصْبِ الرَّايَةِ لِأَحَادِيثِ الْهِدَايَةِ، (441/3) މާނައީ: ''ޢިރާޤުގެ ބޮޑު ސަރަޙައްދު ވިލާތެއްވެއެވެ.'' (އުމަރުގެފާނުގެ ޚިލާފަތުގެ ދައުރު) ބަޣުދާދުގެ ސަރަހައްދުގެ [illegible] ނަހުރު ބަހުރުމަލިކަކީ ޢިރާޤުގެ ސަރަހައްދުގެ ބޮޑު ކޯރެކެވެ. އެބަސް: އެ ސަރަހައްދުގެ [illegible] ފުރާތު ކޯރާއި ދިޖްލާ ކޯރުގެ ދެމެދުގައެވެ. އެ ކަމަށްގެ [illegible] =

الخَرَاج." މާނައީ: "ނަހްރުލްމަލިކުގެ ދިހްޤާން އިސްލާމްވެވަޑައިގެން ހިނދު، ޢުމަރުބުނުލް ޚައްޠާބު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ މަނިކުފާނުގެ ބިން އެ މަނިކުފާނަށް ހަވާލުކުރާށެވެ. އެއިން ތިޔަބައިމީހުން އަލްޚަރާޖު އެބަހީ: ބިމުގެޓެކްސް ނަގާނެވެ."

ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި މި ރިވާޔަތަކީ، ބިމުގެޓެކްސް ނެގެމުންދާ ބިމަކުން ނަގާނީ ހަމައެކަނި ބިމުގެޓެކްސް ކަމާއި، އެފަދަ ބިމަކުން ޒަކާތުގެ ދިހަބައިކުޅަ އެއްބައި ޒަކާތަށް ނަގައިގެންނުވާނެކަން ކަނޑައަޅުއްވާ ރިވާޔަތެކެވެ.

ޙަޤީޤަތުގައި މި ރިވާޔަތަކީ، މި ނަސްރާނީވުން މީހަކު އިސްލާމްދީން ޤަބޫލު ކުރެއްވުމުން ބިމުގެ ޓެކްސް ދޫކޮށްލުން މަނާވާ ކަމެއް ނޫނެކަން ދޭހަވާ ޙަދީޘެކެވެ. އަދި އިސްލާމްވުމަކީ އެ މީހެއްގެ ބިމުން ޒަކާތް ދައްކަންޖެހޭ ދިހަބައިކުޅަ އެއްބައި ދައްކަން މަޖުބޫރު ކަމެއް ނޫނެކަން ވެސް މި ރިވާޔަތުން ދޭހަވެއެވެ. މި ރިވާޔަތުގައި ބިމުގެ ޓެކްސްގެ ވާހަކަ ބަޔާންކުރައްވާފައިވަނީ، އެއީ މިހާރު އިސްލާމްވުމުން ދައްކަމުންދިޔަ ޖިޒްޔާ ދިނުން މާފުކޮށްދެއްވައިން، ބިމުގެ ޓެކްސް ވެސް މާފުކޮށްނުދެއްވާކަމުގެ ނިޝާނީ ކުރިމަތިން ކަމަށްޓަކައި، އެ ކަމުން ސާބިތުވެގެންދެއެވެ. އަދި ދަރުމަވެރިކަމުގެ ބާވަތެއްކަން ދައްކަންޖެހޭ ދިހަބައިކުޅަ އެއްބައިގެ ވާހަކަ ޢުމަރުގެފާނުގެ ސިޔާސަތުގައި ބަޔާން ކުރައްވާފައި ނުވަނީ، އެއީ މިނިވަން ކަންތަކުގެ މުސްލިމުންގެ މަޞްލަޙަތު ވާޖިބުވާ

= އަރިހަށް (އެ ކައުންޓީގެ ގަވަރނަރު) ސިޓީފޮނުއްވައި ދެންނެވިއެވެ. ޖަވާބުގައި އުމަރުގެފާނު ލިޔުއްވިއެވެ. އެ ކަމަނާގެ ބިންތައް އެ ކަމަނާއަށް ދޫކޮށްލާށެވެ. އަދި އެ ބިންތަކުން ބިމުގެ ޓެކްސް ދެއްކުމަށް އަންގާށެވެ."

ދެވަނައީ: "ދިހްޤާނުސްނާ" ގައި ލިޔުއްވާފައިވަނީ هُوَ الْمَلِك މިހެންނެވެ. "ނަހްރުލްމަލިކު" ކަމަށްވާ ބަހީ ބޮޑުމުން އަސްލުން، މި ނަން ދިހްޤާނުސްނާގައި ލިޔެވިފައިވަނީ ނުބައިކޮށްކަމެވެ. ރަނގަޅުގޮތަކީ، هُوَ الْمَلِك އެވެ.

ނަހްރުލް މަލިކަކީ، ކުރީޒަމާނުގައި ބަޣްދާދުގައި އޮތް ނަހްރު އިސްލާމީދައުލަތުގެ ކުރީގެ އަދީސުރުގެއިތުރު ވަރަށް ބޮޑު ސަރަޙައްދެކެވެ. އެ ސަރަޙައްދުގައި އެތައް އަވަށްތަކާއި، އާބާދީތައް ފެތުރިފައިވެއެވެ. ފުރާތު ނަހަރު، ދިޖުލާއާ ދެމެދު "މުޙައްމަދު ބިންޔޫސުފް" މި ނަންކިޔުން ފަށައިގަތް ވާހަކަ އިބްނުލްއަޘީރުގެ އަލްމުބާރަކު ފިލްޔޫސުފް ކިޔައިދިނުމުގެ ބައެއްގައި، ނަބަވީ ބުނާ އަލްމުގެ އަލްޚަރާޖު ފިލްޔޫސުފް ކިޔައިދިނު އަބްދުލް މުބާރަކު ސާލިހު ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ. ބައްލަވާ! الْمُصنَّف لابنِ أَبِي شَيبَة (195/11) ، الخَرَاج (ص/59) (މުތަރުޖިމު)

އެއްޗެއް ކަމުގައިވުމާއެކު (އޭނާ އިސްލާމްވެވަޑައިގެންފައިވުމުން) ދަނޑުގޮވާމުން ލިބޭ އެއްޗެއްގެ ތިރަހަބައިކުޅަ އެއްބައި ޖަހާކޮށްގޮތުގައި ދެއްކުމުގަ އެނގޭވުމުގެ އިތުރު ބޭނުމެއް ނެތުމެވެ. ހަމަހަމަކަމުން، އޭނާގެ ހަމްދަރުދީން ނަބަވީސުންނަތާއި، ރަސްރިއްސާއި އެކަށީގެ އެއްވެސް އެއްޗަކާއި ޖަހާތަކެއްކުރުމަށް އެ ސަލާމްގެ މަތިން ތިއްބާވައިގެންނެވެ ވެސް އެއިންވެއެވެ. ނަވަތަ ތިރަހަބައިކުޅަ އެއްބައި ތަކެއްކަންޖެހުން މުދަލާއި ހައްޤުތަކުގައި އާނާ ނުވަތަކަމަކު ވެސް ވެރިނެއެވެ.

4- އެކިއެކި ގަވާއިދުތަކާއި، އިޖުތިމާޢީ ޤަވާޢިދުތަކާއި ބަހާއްޓު، މި އެއްޗެއް ބާކީވެން ޤަވާޢިދުތަކާއި ވިޔަފާރީގެ ނިޒާމާއި، ދަރުމަވަންތަކަމުގެ ބާރަހުމަތަކުން ތިރަ ބައިކުޅަ އެއްބައި ޖަހާތަކުން ނަންގަވައިނަމަ ބިމުގެ ޒަކާތް ނުނަގާކަމުގެ ތަކެތިވުން.

މިއީވެސް ހަމަޖެހޭ ވާހަކައެއް ނޫނެވެ. އޭނާއީ އިބްނުތައިމިއްޔާ ބަޔާން ކުރައްވާފައިވާ ގޮތުގައި އުޅުނު ބޭނު އަބޫދާއޫދުގެ ވަނީ، އެ ދީ ބައި އެބަހީ: ތިރަ ބައިކުޅަ އެއްބައިހާއި، ބިމުގެ ޒަކާތް އާދައިގައި ނަންގަވާފައެވެ.

5- ބިމުގެ ޒަކާތްހަލި ތިރަހަބައިކުޅަ އެއްބައިގެ މުދިން ހިދިކާގެ އެއްޗެއް ކަމުގައިވުން. އެއީ، ބިމުގެ ޒަކާތްހަލި އެކުލަވާލުމުގެ ގޮތުގައި ކަނޑައެޅޭ އެއްޗެކެވެ. އަދި ތިރަ ބައިކުޅަ އެއްބައިހަލި، ހަރުކަމުގެ ގޮތުގައި ވެރިޔާ ކަމެކެވެ. އެއީނުކަމާއި މި ދީ ބާވަތުގެ ތަކެތި އެކެއްގަމެއްޗަން ވެރިޔާކަމަށް ކަނޑައެޅުމަށް އެއްވެސް ބާރެއްގައި އެކަރީގެންވާނެ ކަމެއްނުވެއެވެ.

ސަވާކާސްނަތެވެ. ޖިހާދުގެ ކުރީކާލު އެއީ، އެ ކަން ހަމަގޮތެވެ. އެބަހީ: އެ ދީ ބާވަތް އެކުލެވޭ ހަތިން ނުގުމަށް ކުރުވުން ކަމުއްނޫނެވެ. އެއީނަމަވެސް އެއީ ހަޤީޤަތުގައި އެކަން ދިހިއަތިގެތްވެ ނުނެވެ. ހަމައެހެންކަމުން ކަނޑު ބިމަށް ހަނގުރާމަކުން ގަދަކަމުން ހަތިލިބިގެންވާ ބިމެއްވެސް ނޫނެވެ. އެހެހާހެއްކަން ބައެއް ބާރަކްތަކުގައި އެ

ބިންތައް މިލްކުވެފައިވަނީ، ސުލްހަވެރިކަމާއެކުގައެވެ. އެއީ، ބިމުގެ ޓެކްސް ދައްކަންޖެހޭ ބިންބިމާ ދާދި އެއްގޮތް އެހެނަސް ޓެކްސްދައްކަން ނުޖެހޭ ބިމާއި، ނުވަތަ ކުދިކުދި ފެންއާރުތަކުން ފެންދިއްބައިގެން ދިރުވާފައިވާ ބިންބިމެވެ.

6- ބިމުގެ ޓެކްސްނެގުމާއި، ދިހަ ބައިކުޅަ އެއްބައި ނެގުމުގައިވާ ސަބަބަކީ އެއް ކަމެއްކަމުގައިވުން. އެ ސަބަބަކީ، މަރުވެފައިވާ ބިމެއް ދިރުވުމެވެ. ކަމުގެ ޝަރީޢަތާއި ޙުކުމުގައިވެސް އެ ދެ ކަންތަކަކީ މުޅިން އެއްގޮތް ދެ ކަންތައްކަމުގައިވުން. އެހެނީ އެ ބިމަކީ އެއްވެސް މަންފާއެއްނެތް ދިރުމެއްނުވާ ބިމެއްކަމުގައިވީނަމަ، އެފަދަ ބިމަކުން ބިމުގެ ޓެކްސް ދެއްކުމެއްވެސް، އަދި ދިހަ ބައިކުޅަ އެއްބައި [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

އަލްކަމާލު އިބްނުލްހުމާމު ވެސް ވިދާޅުވާ ފަދައިން، ދެ ކަންތައް ބިމުގައި އެކުލެވުމަކީ ނުވާނެ ކަމެއްނޫނެވެ.

ކުއްޔަށް ހިފާފައިވާ ބިމަކުންލިބޭ އެއްޗަކުން ޒަކާތްދެއްކުން:

ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން ނުވަތަ އިލްމުވެރިންކުރެ ގިނަބޭބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި މީހަކު އެހެން މީހެއްގެ އަތުން ބިމެއް ކުއްޔަށްހިފައިގެން އެ ބިމުގައި ދަނޑުވެރިކަން ކޮށްފިނަމަ، ބިމުންލިބޭ އެއްޗަކުން އެބައީ: ދަނޑުވެރިކަން ކޮށްގެން ލިބޭ އެއްޗަކުން ޒަކާތް ދެއްކުމަކީ ބިމުގެ އަސްލު ވެރިފަރާތުގެ ބަދަލުގައި، ބިން ކުއްޔަށްހިފި މީހާގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ.

ނަމަވެސް އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާ ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، އެ ޝާޚަތުގައި ޒަކާތް ދެއްކުންވާނީ، ބިމުގެ ވެރިމީހާގެ މައްޗަށެވެ.

އިބްނުރުޝްދު ވިދާޅުވިއެވެ. "އިލްމުވެރިންގެދެމެދުގައިވާ މި ޚިލާފުގެ ސަބަބަކީ، ދިހަ ބައިކުޅަ އެއްބައި ބިމުގެ ޙައްޤެއްތޯ؟ ނުވަތަ އެއީ ދަނޑުވެރިކަންކުރުމުގެ ޙައްޤެއްތޯ؟ ކަނޑައެޅުމުގައި އުފެދިފައިވާ ޚިލާފެކެވެ. އެ ބޭކަލުންގެދެމެދުގައި އެއީ އެ ދެ ކަންތައްތަކުގެ ކޮންމެ އެއްކަމެއްގެ ޙައްޤު ކަމުގައިވެފައި، އޭގެތެރެއިން ބިމާއި ދަނޑުވެރިޔާ އެކެއްގެ މިލްކުގައިވާ އެއްޗެއް ކަމުގައިވާނަމަ އެ ދެ ކަންތައްތަކުގެ ތެރެއިން އިސްކަން ދިނުން އަދުގާވެގެންވާ ކޮންކަމަކަށްތޯ ނިޔާފައިވެއެވެ.

ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަތީ، ޒަކާތް ވާޖިބުވާ ސަބަބަކީ ގޮވާންކުރުން ކަމުގައެވެ. އަބޫޙަނީފާ ދެކެވަޑައިގަތީ ޒަކާތްވާޖިބުވުމުގެ އަސްލަކީ ބިންކަމުގައެވެ."[1]

---

[1] بداية المجتهد ونهاية المقتصد ، ابن رشد (63/3)

އިބްނުޤުދާމާވަނީ، ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިންގެ ރައުޔަށް އިސްކަން ދެއްވާފައެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޝައްކެއްނެތްގޮތުގައި ދިނަ ބައިކުޑަ އެއްބަޔަކީ، ދަރަންޖޯވާން ކުރުމުގެ ސަބަބުން އަދާކުރަންޖެހޭ ވާޖިބެކެވެ. އެހެންކަމާއެކު އެއީ، ވިޔަފާރިމުދަލުގެ ޒަކާތް ދެއްކުމުގެ އެއްގަވަރިން، އަދި އެ މީހާގެ އަމިއްލަ ބިމުގައި ދަރަނިވެރިކަން ކުރުމުން ދިނަ ބައިކުޑަ އެއްބައި ޒަކާތުން ދޫކޮށްދެއްވައިން، ކުއްތާން ބިމުއަކަސްގައިގެން ދަރަނިވެރިކަން ކުރުމަށް އަދާކުރަންޖެހޭ އެއްޗެކެވެ.

އެއީ ބިމުގެ އަގުގެގޮތުގައި ދައްކަންޖެހޭ އެއްޗެއްކަމަށް ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ވިދާޅުވުމަކީ ބަސްގަދު ވިދާޅުވުމެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ، އެއީ ބިމުގެ އަގުގެ ގޮތުގައި ދައްކަންޖެހޭ އެއްޗެއްކަމުގައި ވިނަމަ، ދަރަނިވެރިކަން ނުކުރިއަސް ކޮންމެ ބިމަކުންވެސް އެ މިންވަރު ދެއްކުމަކީ ވާޖިބެއް ކަމުގައިވިއެވެ. ހަމައެފަދައިން މުސްލިމު ދައުލަތުގެ ބެލުމުގެދަށުގައިވާ ޖިޒްޔާ ފެސް ބޭކާސްދައްކާހުން އެ މިންވަރު ދައުލަތުގެ ބަލައިގަތުމަށް ނަގާ ޙައްޤެއް ކަމުގައިވިއެވެ. އަދި އެ ދައުލަތުގެ މިންވަރު ގިނަ މަދުވުން އަންގާނީ ކުރުވުނު ދަރަނިވެރިކަމުން ލިބޭ އާމްދަނީ އަންގާނެ ކުރުމުގެ ބަދަލުގައި ބިމުގެ ކަމަކީ ބޮޑުމިނަކަށް ރިޢާޔަތްކުރާކަމެވެ. އަދި މިގޮތުން ވިޔަފާރި ދަރަނި ޖެހުނު، ޖާހިލުގެ ގޮތުގައިވާ ބާވަތްތަކުގެ ދަރަނިތަކުން ކަނޑައަޅައިވާ ވިޔަފާރިއާ ބަޔަކަށް ބަދަލުގައި، އަލިފާއެއްގެ ގޮތުގައިވާ މުދަލުވެސް ދަރަނިތަކުގެ ބަޔަކަށް މުދަލެވެ." 1

މާވާގެ ބާވަތްތައް މިންވަރު ވަޒަންކޮށް ނިސާބު އަންދާޒާކުރުން:

ކުރީގައި މާބިސްކުރުމު ދޮންވެ ފައިސާވުމުން، އެ ތަކެތި ބިނދި ހިމުނުގެ ބަދަލުގައި، ކަމުގެ ތަރުހީބުކުރި ތަދުވެރި އަލާމާތްތަކީ މާރަކަށް ފައްވައި ރަށްރަށާއި، ވައްތަރުމީހުނަށް ރަގަނޑު ފޮނުވާލުމަކަށް ރަސްރަސްކަލުންގެ ގޮތުގައި އެ ދާނާމަށް ހެދުމަށް، އެއީ،

---

[1] المغني ، الإمام ابن قدامة المقدسي (201/4)

ކިހާ ވަރެއްކަން ތަފާތުން، އެ ތަކެތީން ޒަކާތަށް ނެރުންޖެހޭނީ ކިހާ މިންވަރެއްކަން އަންދާޒާ ކުރުމަކީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ. އެއަށްފަހު، އެ ދެ ބާވަތުގެ މޭވާތައް ހިކުމުން، މީގެކުރިން ދަނޑުގޮވާމާއި މޭވާގެ ނިސްބަތުގައި ބަޔާންވެފައިވާ ފަދައިން އެއިން ޒަކާތްނެރުން ޖެހޭނެއެވެ.

އެ ކަމާގުޅޭގޮތުން اللهُ ރުހިވެވޮޑިގެންވާ އަބޫޙުމައިދުއައްސާޢިދީގެ އަރިހުން އަލްއިމާމުލްބުޚާރީ ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. **عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ ؓ، قَالَ: غَزَوْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ غَزْوَةَ تَبُوكَ، فَلَمَّا جَاءَ وَادِيَ الْقُرَى إِذَا امْرَأَةٌ فِي حَدِيقَةٍ لَهَا، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِأَصْحَابِهِ: {اخْرُصُوا}، وَخَرَصَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَشَرَةَ أَوْسُقٍ، فَقَالَ لَهَا: {أَحْصِي مَا يَخْرُجُ مِنْهَا.}** (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ) [1] މާނައީ: "އަބޫޙުމައިދުއައްސާޢިދީ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ތިމަންނަމެން (އަސްޙާބުން) ތަބޫކު ހަނގުރާމައަށް ވަޑައިގަތީމުވެ. ދެން، އިތުރުއެކަލޭގެފާނުން ވާދިލްޤުރާ ކިޔާ އަވަށް ހަމައަށް ވަޑައިގެންނެވި ހިނދު، އަންހެނަކު އޭނާގެ ދަނޑުގައި މަސައްކަތްކުރަމުން ހުއްޓާ ފެނިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ، އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުންނަށް ވިދާޅުވިއެވެ. {އެ (ބަގީޗާގައިވާ) މޭވާތައް އަންދާޒާ ކުރައްވާށެވެ.} އެއަށްފަހު އެއީ، ދިހަ ވަސްޤު ކަމަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ލަފާ ކުރެއްވިއެވެ. ދެން، އެ ކަނބަލާއަށް ވިދާޅުވިއެވެ. {ތިޔައީގެ ބަގީޗާއިން (އެބަހީ: ދިހަ ވަސްޤުގެ ބަގީޗާއިން) ޒަކާތަށް ނެރުން ވާޖިބުވާ މިންވަރު ތިބާ ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ނެރޭށެވެ.} (މިއަދަދު ބަޔާންކުރައްވާފައި ނުވިއަސް އިމާމު މުސްލިމުވެސް މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ.)

ކަދުރާއި، މޭބިސްކަދުރު، ހުއްކުރުކަމުގައި، ނުވަތަ ވެއްޓުމުގައި ހުރިއިރު އެ ތަކެތީގެ މިންވަރު ތަފާތުން، އަންދާޒާކުރުމަކީ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ސުންނަތުން ސާބިތުވާ ކަމެކެވެ. ހުދު އެކަލޭގެފާނު އެ ގޮތަށް އެ ކަންކުރައްވައި، އެކަލޭގެފާނުންނަށް ހަރު

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ خَرْصِ التَّمْرِ، برقم: **1481** **(125/2)** ، وَمُسْلِمٌ، كتاب الْفَضَائِلِ، بَابٌ فِي مُعْجِزَاتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، برقم: **11** – **(1392)** **(1785/4)**

އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުން އެ މައްޗަށް ޢަމަލުކުރައްވާފައިވާ ގޮތެވެ. ޢިލްމުވެރިންކުރެ ގިނަ ބޭކަލުން ވިދާޅުވަނީ، ކަދުރާއި ދޭބިސްކަދުރު [illegible] [illegible] [illegible] އެ [illegible] މިންވަރު އަންދާޒާކޮށް [illegible] ހުއްދަވާނެކަމުގައެވެ.

ނަމަވެސް ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން މިކަން ޤަބޫލެއް ނުކުރައްވައެވެ. އެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، އަންދާޒާކުރުމަކީ [illegible] ނުވަތަ ގެސްކުރުމެއް [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމެއް ނޫންކަމުގައެވެ.

ކޮންމެ [illegible]، اللهُ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ ޢަމަލުފުޅު އެއީ، ޚައިބަރުގެ [illegible] އެންމެބޮޑު [illegible] ކަށަވަރެވެ. [illegible] އަންދާޒާ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ބިނާވާ ކަމެއްނުވެއެވެ. [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] އެ ކަމުގެ މައްޗަށް ވިސްނައި، [illegible] މިންވަރު [illegible] ކުރާ އިޖުތިހާދެކެވެ. އެކިއެކި ކަންކަމުގައި [illegible] ގެއްލުމުގެ މިންވަރު ދެނެގަތުމަށް އަންދާޒާކުރާ ފަދައިންނެވެ.

ދޫވާ އަންދާޒާކުރަންޖެހޭ ސަބަބު:

ކަދުރާއި ދޭބިސްކަދުރު [illegible] [illegible]، އެ [illegible] ހިކުމުގެ ކުރިން ރޯކަދުރުގެ [illegible] [illegible] [illegible]، މިސްކީނުންގެ [illegible] ކަމެކެވެ. އެހެން ކަމަކު، އެ [illegible] ދޫވާ [illegible]، [illegible] [illegible] ކުރިން، ނުވަތަ އެ ތަކެތީގެ ވެރިން ބޭނުން ގޮތެއްގެ މަތިން [illegible] ޢަމަލުކުރަން ފަށުމުގެ ކުރިން، އެއީ ކިހާ މިންވަރެއްކަން [illegible]، [illegible] ޒަކާތަށް [illegible] މިންވަރު ކުރިބައިގައި [illegible]، ކޮންމެހެން ކުރަން ބޭނުންވާ ކަމެކެވެ.

ކަދުރާއި މޭބިސްކަދުރުގެ މަތިވަރުގައިވެސް، ކިޔާ އެއްޗެއްކަން އަންދާޒާކުރާ މީހާ އެ ކަންކުރުމުގައި، މުދަލުގެ ވެރިންނަށް ލިބޭ ލުއެއް ނުވަތަ ތަނަވަސްކަމެއްގެ ގޮތުގައި، އެ މަތިވަރުގައި ގެންގުޅުމާ މާވަގުތުބައިން ތިން ބައިކުޅަ އެއްބައި، ނުވަތަ ހަތަރު ބައިކުޅަ އެއްބައި އަންދާޒާކުރުމުގައި ނުހިމަނައި ދޫކޮށްލަން ވާނެއެވެ. އެހެނީ، އޭގެ ވެރިންނާއި، އެބައިމީހުންގެ މެހެމާނުންނާއި، އަވަށްޓެރިންވެސް އެއިން ކެއުމަށް ބޭނުންވާނެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު އަންދާޒާ ކުރުމުގައި މުޅި މަތިވަރުގައިވާ އެއްކޮށް އަންދާޒާ ނުކޮށް، އޭގެތެރެއިން މި ބުނެވުނު މިންވަރު އޭގެ ވެރިންގެ ބޭނުމަށްޓަކައި އަންދާޒާކުރުމުގައި ނުހިމަނައި ދޫކޮށްލަން ވާނެއެވެ.

މީގެއިތުރުން ގަސްގަހުގައި ހުއްޓާވަރުގައި އުންނަ މޭވާއި، ތަކެތި ގެއްލުންތަކަށް ހުށަހެޅިދާ އެއްޗެއްކަމެވެ. މިގޮތުން ގަދަވައި މިހެން ބިނާވާއި، ދޫނިސޫސޫފިއްޔާއި ކައްފާއި، ގަދަ ވާރޭ ދިނަ އަދި ދެވޭ މާލަމު ގަސްތަކަށް ފޭބުމަށް ޖެހުމުން ގެއްލުންތަކާ ކުރިމަތިވެދާނެއެވެ. އެހެންކަމުން، ތިން ބައިކުޅަ އެއްބައި ނުވަތަ ހަތަރު ބައިކުޅަ އެއްބައި ދޫކޮށްލުމުގެ ޙިކުމަތަކީ، މިފަދަ ކަންތައްތަކާއި ހުރެ މުދަލުގެ ވެރިޔާއަށް އަންދާޒާ ކުރުމުގައި ހިމަނައިދީފައިވާ، އެއީ، މުދަލުގެ ވެރިޔާއަށް ބުރަވެދާނެ ގެއްލުމެއް ކަމުގައި ވާނެކަމެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި ސަހްލު ބިން އަބީޙަޘްމަތުގެ އަރިހުން އިބްނުމާޖާ ފިޔަވައި ސުނަނުގެ އަހުލުވެރިންނާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އަލްޙާކިމާއި، އިބްނު ޙިއްބާން ރިވާކުރައްވައި، އަލްޙާކިމާއި އިބްނު ޙިއްބާން ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމުގައި ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ ﵁، قَالَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ: {إِذَا خَرَصْتُمْ فَخُذُوا وَدَعُوا الثُّلُثَ، فَإِنْ لَمْ تَدَعُوا الثُّلُثَ فَدَعُوا الرُّبُعَ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ، وَابْنُ الْجَارُودُ فِي

الْمُنقَى)[1] މާނައީ: "ސަހުލު ބުނެ އަބްދުއްރަޙްމާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލުاللهِ ﷺ ބަޔާން ކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން (ކަދުރާއި މާބިސްކަދުރުގެ) މަތިވަރުގައިވާ މިންވަރު އަންދާޒާކުރުމުގައި، އެ މަތިވަރުގައި ގެންޖައިވާ މޭވާގެތެރެއިން ތިން ބައިކުޅަ އެއްބައި އަންދާޒާ ކުރުމުގައި ނުހިމަނައި ދޫކޮށްލާށެވެ. ތިން ބައިކުޅަ އެއްބައި ދޫކޮށްނުލިނީ ނަމަ، ހަތަރު ބައިކުޅަ އެއްބައި (އަންދާޒާ ކުރުމުގައި ނުހިމަނައި) ދޫކޮށްލާށެވެ.}

އަލްއިމާމުއްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އިލްމުވެރިންކުރެ ގިނަ ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ، ސަހުލު ބުނެ އަބްދުއްރަޙްމާނުގެ ޙަދީޘްގައި ބަޔާންވެގެންވާ ގޮތުގައިން ކަދުރާއި މާބިސްކަދުރުގެ މަތިވަރު އަންދާޒާކުރުމުގައި ހަމަޖުކުރަން ގެނާނާކަމަށެވެ."[2]

ބުޝައިރު ބުނެ ރަސޫލާގެއަޞްޙާބުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَارٍ، قَالَ:

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابٌ فِي الخَرْصِ، برقم: 1605 (50/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ،كتاب الزكاة، باب ما جاء في الخرص، برقم: 643 (26/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، كَمْ يَتْرُكُ الْخَارِصُ، برقم: 2491 (42/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 15713 (485/24) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 1465 (558/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الْعُشْرِ، برقم: 3280 (75/8) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 7443 (208/4) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَا ذُكِرَ فِي خَرْصِ النَّخْلِ، برقم: 10662 (551/6) ، وَابْنُ الْجَارُودُ فِي الْمُنقَى، (غَوثُ الْمَكْدُودِ بِتَخْرِيجِ مُنْتَقى ابْن الجَارُود)، برقم: 352 (17/2)

ނޯޓު މި ޙަދީޘްދުރުގައި އިލްމުވެރިންގެ ތަފާތު ޚިލާފުވެފައި ވެއެވެ. "ތަމާމުލްމިންނަތި" މިނަންކިޔާ ފޮތުގައި އައްޝައިޚު އަލްބާނީ ވިދާޅުވެފައި، މިއީ ޟަޢީފު ޙަދީޘެއް ކަމުގައެވެ. ބައްލަވާ! تَمام الْمنة الشيخ مُحمد ناصر الدين الألباني (ص/373)

އައްޝައިޚު އަލްބާނީގެ ދަރިވަރުކަމުގައިވާ އައްޝައިޚު އަބޫއިސްޙާޤު އަލްޙުވައިނީ ވިދާޅުވެފައި، މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައި ބޮޑުކަމެއް ނެތުމުގެ ސަބަބުން ޟަޢީފު ނުވާނެކަމަށެވެ. (ސަނަދެއް ތަފާތު ސަނަދުތަކުން ޤަވީވެގެންވާކަމުން) ޙަސަނުގެ ސަނަދުތަކުން ޤަވީވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމަށް ބުނެވިދާނެ ކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. އެހެންވީމަ މި ޙަދީޘް ޤަވީކުރައްވައި ބާބާއި ބިސާރުން ބައްލަވާފައި ވެއެވެ. ބައްލަވާ! غوث المكدود بتخريج منتقى ابن الجارود، أبوإسحاق الحويني (17/2)

ސުނަނުއަބީދާވޫދާއި، މުސްނަދު އަޙްމަދުގެ ތަޙްޤީޤުކުރައްވާ އިލްމުވެރިންކަމުގައިވާ އައްޝައިޚު ޝުޢައިބުއަލްއަރްނާއޫޠާއި ޖަމާޢަތުގެ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވާ މިއީ ޙަސަނު ޙަދީޘެއްކަމަށެވެ. ސަނަދެއް މި ސަނަދަކީ ޟަޢީފު ސަނަދެއް ކަމުގައެވެ. ބައްލަވާ! سُنَنُ أَبِي دَاوُدُ، الإِمَامُ أَبُودَاوُد، (51/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ (485/24) (މުތަރުޖިމު)

[2] سُنَنُ التِّرْمِذِيُّ، للإمَامُ التِّرْمِذِىّ (26/3)

ނޯޓު: "ފިޤްހުއްސުންނާ" ތަރްޖަމާ ކުރެއްވި އިލްމުވެރިޔާ ވިދާޅުވެފައިވޭ "އަލްއިމާމު މާލިކު ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ އެއީ ވާޖިބެއް ކަމަށެވެ. އަދި އަލްއިމާމު އައްޝާފިޢީއާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ އެއީ ސުންނަތެއް ކަމަށެވެ." "ފިޤްހުއްސުންނާ"ގެ ހަވާލާއިން ނަގާފައި. ބައްލަވާ! فقه السنة لسيد سابق، المطبعة: المختار الإسلامى (456/1) (މުތަރުޖިމު)

بَعَثَ عُمَرُ بْنُ الخَطَّاب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَبَا حَثْمَةَ الأَنْصَارِيَّ عَلَى خَرْصِ أَمْوَالِ الْمُسْلِمِينَ، فَقَالَ: "إِذَا وَجَدْتَ القَومَ فِي نَخْلِهِمْ، قَدْ خَرَفُوا، فَدَعْ لَهُم مَا يَأْكُلُونَ، لاَ تُخَرِّصْهُ عَلَيهِمْ."[1] (رَوَاهُ القَاسِمُ بْنُ سَلَّامُ ، وَالْحَاكِمُ، البَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَابْنُ حَزْمٍ)[2] މާނައީ: "ބުޝައިރު ބުނު ޔަސާރު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މުސްލިމުންގެ ކަދުރުތައް ތަޚްމީނުކުރައްވައި، އަންދާޒާ ކުރެއްވުމަށްޓަކައި، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހިވޮޑިގަންނަވާށި ޢުމަރު ބުނުލްޚައްޠާބު، އަބޫޙަޘްމާ އަލްއަންޞާރީގެފާނު ފޮނުއްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިބާ ދުށުމުގައި މީސްތަކުން އެބައިމީހުންގެ ކަދުރު ގަސްތަކުގެ ބަގީޗާގައި ވެއްޖެނަމަ، އެ ބަގީޗާގައި މަދުވެރު އަންދާޒާކުރެއްވުމުގައި ދުރު މަދުވެރު އަންދާޒާ ނުކުރައްވައި، އެބައިމީހުން ކާނެވަރަކަށް ބައެއް ދޫކޮށްލައްވާށެވެ."

މަކްޙޫލުގެ އަޘަރުން، އަބޫޢުބައިދު (އަލްޤާސިމު ބުނު ސައްލާމު) ރިވާކުރައްވައިއެވެ. عَنْ مَكْحُولٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا بَعَثَ الخَرَّاصَ قَالَ: {خَفِّفُوا عَلَى النَّاسِ، فَإِنَّ فِي الْمَالِ العَرِيَّةِ، وَالوَاطِئَةِ، وَالآكِلَةِ.} (رَوَاهُ أَبُو عُبَيدُ)[3] މާނައީ: "މަކްޙޫލު ވިދާޅުވިއެވެ. ދާދި މީހުން އަންދާޒާކުރުމަށް ރަސޫލު ﷲ ﷺ ފޮނުއްވާއިރު ފޮނުއްވާނަމަ ބަޔަކުކުރައްވައެވެ.

---

[1] ނޯޓު: (ހ) "ފިޤުހުއްސުންނަ" ގައި މި ރިވާޔަތް ޞައްޙީޙުކަމުގައިވޭ ރިވާޔަތެއްކަމުގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވޭ ކަބާއިރުކަން ބަޔާން ކުރައްވައިފައި ނުވެއެވެ. މި ރިވާޔަތް ޞިއްޙަތުވެރި ރިވާޔަތެއް، އަބޫޢުބައިދު (އަލްޤާސިމު ބުނު ސައްލާމު) ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތެއް ކަމަށް ޞައްޙީޙުވެއްޖެވާކަމުގެ އެ ރިވާޔަތް ބޭއްވުން، މި ރިވާޔަތް ބުނާ އަބޫޢުބައިދު ބުނު ސައްލާމު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތްތަކުން އެނގޭގޮތެވެ. ޞައްޙީޙު ކަމަށް ޤަބޫލުކުރެވޭ ބަޔާން ބުނާ އަބޫޢުބައިދު ބުނު ސައްލާމު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތުގައި އެ ވެސް ފެނެއެވެ. (ށ) މި ބައިތަކަށް ރިވާކުރައްވާ "ބުޝައިރު"ގެ ނަން އަބޫޢުބައިދު ބުނު ސައްލާމުގެ "އަލްއަމްވާލު" ތަރުޖަމާކުރައްވާ ސައްލާމު ބުނު ހަމަޖެ ރިވާޔަތްތަކުގައިވޭ، "ބިޝްރު" ކަމުގައެވެ. އެއީ ޣަލަތެއް ރިވާޔަތުގައިވާ ކުށެކެވެ. ރަނގަޅުގޮތަކީ "ބުޝައިރު" އެވެ. ބައްލަވާ! تَهْذِيب التَّهْذِب، للإمام ابن حَجر العسقلانِي، مِن اسْمِهِ بُشَيرُ مُصَغَّرًا، برقم: 874 (472/1) (މުޚްތަޞަރު)

[2] القَاسِمُ بْنُ سَلَّامُ الْهَرَوِيُّ، فِي الأَمْوَالِ، برقم: 1338 (150/2) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 1466 (558/1) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، برقم: 22931، وَابْنُ حِبَّانَ، برقم: 22931، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَنْ قَالَ يُتْرَكُ لِرَبِّ الْحَائِطِ قَدْرُ مَا يَأْكُلُ هُوَ وَأَهْلُهُ...، برقم: 7446 (208/4) ، وَفِي مَعْرِفَةِ السُّنَنِ وَالآثَارِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَنْ قَالَ: يُتْرَكُ لِرَبِّ الْحَائِطِ قَدْرُ مَا يَأْكُلُ هُوَ وأَهْلُهُ،برقم: 8187 (113/6) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَا ذُكِرَ فِي خَرْصِ النَّخْلِ، برقم: 10663 (552/6) ، وَ برقم: 37364 (112/20) باختصار ، وَابْنُ حَزْمٍ فِي الْمُحَلَّى، (259/5)

[3] أَبُو عُبَيدُ القَاسِمُ بْنُ سَلَّامُ الْهَرَوِيُّ، فِي الأَمْوَالِ، برقم:1342 (152/2)

{ތިބާ މީސްތަކުންނަށް ޚުދިކޮންދުއްވާނެވެ! ހަމަކާކަވަރުން، މުތަކުގެތެރޭގައި (އެބަހީ:
ގަސްތަހުގައި ގެންފައިވާ ކާނާގެތެރޭގައި) އާދެވިން އެބައިމީހުންގެ ހަމަތަކުރިންގެ
ކުއްމަން ހާއްސަކުރާ ތަކާއްޓާއި، ވަނަތަން ތަހާ އެއްޗެއްސާއި، ގަސްތަހުގައިހުއްޖި
ބިނދޭން މިންވަރާ އެއްޗިހި ހުންނަހުއްޖެވެ.}[1]

ދުނިޔޭގައި ހުންނަ ތަކުލީފު ކުރުން:

ދުނިޔެވެރިޔާއަށް އާދާގެ ދުނިޔޭގައި ހުރިހާ ބާވަތްތަކުން ކުއްމަން ބޭނުންކުރުމަކާ ހުއްޓަ ކަމެކެވެ. ޒަމާނުގެ ކުރިން، އާދާގެ ދުނިޔެން ކުއްމަން ބޭނުންކުރި ތަކާތީ ހިސާބުކުރާކަން ނުދެއްކުނުއެވެ. ސަބަބަކީ ދުނިޔެވެރިން އެބައިމީހުންގެ ދުނިޔޭގައި ހުރި ބާވަތްތަކުން ކުއްމަން ބޭނުންކުރުމަކީ އެންމެންގެ މުޅިގައި ޖެއްސުމަށްވާ ކަމަކަށް ވެއެވެ. ހަމައެކަނި ކުއްމަން ބޭނުންކުރުމާ އެއްޗެއް ވާނީ ނިސްބަތްވުން މަދު މިންވަރެއް ކަމުގައެވެ. ދުނިޔެވެރިން އެބައިމީހުންގެ ދުނިޔޭގައިހުރި ބާވަތްތަކުން ކުއްމަން ބޭނުން ކުރުމަކީ ގާވަހުދަ މިނުން އެބައިމީހުންގެ ގާވައިން ކުއްމާކު އެއްޗެހި ކަމެކެވެ. އެހެންކަމާއެކު، ޒަމާން ކަނޑެއް، ސަރުކާރުމަސްވެރި ހުރި އެއްޗެއްސަށް (ނިސާބު ހަމަވާނަމަ) ޒަކާތް ދައްކަންޖެހެއެވެ.

ދުނިޔެވެރިން އެބައިމީހުންގެ ދުނިޔޭގައިހުރި ޒަމާނުން އަލިފުރިކާގެ[2] ޒަމާނުގައި ކަމަށް ނުދެއްކި ޒަކާތުން ކަރާމަތާ އަލިއަމަލު އަބުރަކުގެ އަރިހުން ސަވާބުކުރުމުގެ. ޒަމާނުގައި އަށް ކަލޭގެ ފާސް މިނޫނެވެ. "ދުނިޔެވެރިޔާއަށް ބޭނުންޖެހިގެން ނާ ކުއްމަކީ އާގައި އެއްޗެއް މަހަށްފަހައްވާ ކަމެއްނުނެވެ." އަލިއިމާމު ޝާފިޢީއާއި، އަލިފައިޤާއި، އިބްނުހަޖަރުމުހުސް ދުކާވަޖެހިގެންނަވަނީ، އެކީ ހުށަހަޅާކަމުގައެވެ.[3]

---

[1] ނޯޓް: އަބޫދާއޫދުގެ ރިވާޔަތެއްގައި الآكِلَة މި ލަފުޒު އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] ނޯޓް: "ފަރީކާ" ނުވަތަ "ފަރީހާ" އެވެ ވާހަކަ، ޒަމާން ހަތަރުވަނަ ހިސާބުގެ ކަރީނަ، ކުރިމަތި ކަލޭގައި ހިއްސާވެ ދުވަހުގެން ތަކްރާރުކުރާ ކަމުގަކަނެވެ. ބައްލަވާ! المعجم الوسيط، لإبراهيم مصطفى وآخرون، (صفحة/ 686) (މުތަރުޖިމު)

[3] ނޯޓް: ފިޤުހުއްސާނުންގެ ހަމަސާގައި ބުނެފައިވެއެވެ. "އަލިއިމާމު މާލިކާއި، އަބޫޙަނީފާ ދުކާވަޖެހިގެންނަވަނީ، ނިސާބު ހަމަކުރަންވީ، ޒަމާން ކަނޑުމުގެ ކުރިން ދުނިޔެވެރިޔާ، ކުއްމަން ބޭނުންކުރި އެއްޗެއް ހިސާބުގައިނުކުރަނެވެ." ބައްލަވާ! =

ގޮވާމާއި މޭވާ، އޭގެ އެއްބާވަތް އަނެއްބާވަތާ އެއްކުރުން.

ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންނަވާގޮތުގައި، ކަދުރުގެ އެއްބާވަތް އޭގެ އަނެއް ބާވަތާ އެއްކުރުމަކީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ. އެއީ އެ ކަދުރުގެ މޮޅު ދެރަކަމުގައި ނުވަތަ ކުލާގައި އެއްކުރުމުން އެއްބާވަތް އަނެއް ބާވަތާ ޒަކާތު ނަގަންޖެހެއެވެ.

ކަދުރާ އެއްފަދައިން، ހިކި މޭބިސްކަދުރުގެ އެއްބާވަތް އަނެއްބާވަތާ އެއްކުރުމީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ. ހަމައެފަދައިން ހިމަގަނޑުގެ އެއްބާވަތް ހިމަގޮދަނޑުގެ އަނެއް ބާވަތާ އެއްކުރުން ވެސް ހުއްދައެވެ. މި އުސޫލުގެމަތިން ކާނާގެ ބާވަތްތަކުގެ އޮންނަގޮތުން އެ ވައްތަރެއްގެ އެއްބާވަތް އަނެއްބާވަތާ އެއްކުރުން ހުއްދައެވެ.

ހަމައެފަދައިން ވިޔަފާރިމުދަލުގެ ބާވަތްތައް އޭގެ އަގާ އެއްކުރުން ވެސް ހުއްދައެވެ. ނުވަތަ އޭގެ އަގު އެ ބާވަތްތަކާ އެއްކުރުމީ ވެސް ހުއްދަ ކަމެކެވެ. ނަމަވެސް އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީ ދެކެވަޑައިގެންނެވިގޮތުގައި، ވިޔަފާރިމުދަލުގެ ބާވަތްތައް ގަނޑަކަށް ހިސާބުގައިމެނުވީ އެފަދައިން އެއްކުރުން ހުއްދަނުވާނެއެވެ. އެހެނީ ނިޞާބަށް ވިޔަފާރިމުދަލުކަމުން ޖެހޭނީ ކަނޑައަޅާށެވެ.

އޮއްޗަރާއި މާލާ ދިޔަވަހި އެ ނޫން އެހެނިހެން ބާވަތްބާވަތުގެ މުދަލު މުޅިން ތަފާތު އެއްޗެއް ބާވަތަކީ އެއްކުރުމުގެ ނިޞާބު ހަމަކުރަމުން ބާވަތެއްގެ ޝަރުޢީ ހުކުމު ކަމުގައިވާތީ ނުވާނެ އެއްކުރުމަކީ ހުއްދަ ކަމެއް ނޫނެވެ.

ވިޔަފާރިކުރާ ނަމަވެސް ބާވަތްތަކުގެ އޭގެ އެއްބާވަތް އަނެއް ބާވަތާ އެއްކުރުން ހުއްދަނުވާނެއެވެ. މިގޮތުން ނިޞާބު ހަމަކުރުމަށްޓަކައި، ޓަމަޓާއި ގެރި އެކަމު ނުކުރެވޭނެއެވެ. މާވާވެސް އެއްބާވަތެއްގެ މީވާ މެދުން ތަފާތު އެއްޗެއް ބާވަތާ

= فقه السنة، المطبعة: المختار الإسلامي، الناشر: دارالفتح للإعلام العربي (457/1) (މުލަޚްޚަޞު)

އެކަށް ނުކުރެވޭނެއެވެ. މިސާލަކަށް، ކަދުރާއި ހިކިމޫބިސްކަދުރު އެއްކުރުމަކީ ހުއްދަކަމެއް ނުވެއެވެ.

ތަފާތު ދެ ބާވަތެއްގެ އޮންޖަދު އޭގެ އެއްބާވަތް އަނެއްބާވަތާ އެއްކުރުމާމެދުގައި އިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި ޚިލާފު އުފެދިފައިވެއެވެ.

ޢިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތަކަށް ރިޢާޔަތްކުރައްވައިގެން، އެންމެ ސައްޙަ ބަސްފުޅެއް ކަމަށް ފެންނަނީ، ތަފާތު ނިސްބަތެއްގެ ދެ ބާވަތް އެއްބާވަތް އަނެއްބާވަތާ އެއްކުރުން ހުއްދަ ނުވާނެކަމަށް ވިދާޅުވާ ޢިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅެވެ. އެހެނީ، އެއިން ކޮންމެ ބާވަތަކީ ވެސް އޭގެ އަމިއްލަ ޖައުހަރުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ނިސްބަތެއްވާ އެއްޗެއްކަމުގައި ވެއެވެ. އެއީ މުޅިން ތަފާތު ނަސަބަކަށްވާ އެކަކާ އަނެކަކާ ތަފާތު ތަކެއްޗެވެ.

މިސާލަކަށް ހިމަގޮދަން ނުވަތަ ބާރްލީއާ ގޮދަނާ އެއްކޮށްގެން ގުޅުވައިގެން ނުވާނެއެވެ. އެހެނީ ގޮދަނަކީ އެއްވެސް ބާވަތެއްގައި ހިމަގޮދަން ނުވަތަ ބާރްލީ އެއްވައްތަރު އެއްޗެއް ނޫނެވެ. ހަމަ މިއުޞޫލުން ކަދުރާއި ހިކިމޫބިސްކަދުރު އެއްކުރުން ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ. ސަބަބަކީ އެއިން ކޮންމެ ބާވަތަކީ، މުޅިން ތަފާތު ދެ ޖިންސެއް ކަމުގައިވުމެވެ.

މިފަދަ އަނެއް މިސާލަކީ، އާދައިގެ މުގާއި ބޮޑުމުގު ނުވަތަ ކިއުލީސް އެއްކުރުމެވެ. މިއީ މުގުގެ ދެ ބާވަތް ނަމަވެސް، އެއީ އެކަކީ އަނެއްކަކާ މުޅިން ތަފާތު ދެ ބާވަތެކެވެ. އެހެންކަމާއެކު މި ދެ ބާވަތް އެކަކީ އަނެއްކަކާ އެއްކުރުން ހުއްދަ ނުވާނެއެވެ.

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާއި، އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީއާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ އެއް ޤައުލުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތަކީ މި ނަންގަނޑުވެނީއެވެ. ސަބަބުގެ

ޢިލްމުވެރިންނުލާކަ ވަރަށްގިނަ ޢިލްމުވެރިންގެ ރައުޔަކީވެސް މިއީއެވެ.

އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެފައިވާގޮތުގައި ޖަމަލާއި ގެރި، ނުވަތަ ޖަމަލާއި ބަކަރި، އެއީ އެއްބާވަތް އަނެއްބާވަތާ އެކުއެއްނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ގެރިއާއި ބަކަރި ވެސް އެއް ބާވަތް އަނެއް ބާވަތާ އެކު އެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ކަދުރާއި ހިކިދާބިސްކަދުރު ވެސް އެއް ބާވަތް އަނެއް ބާވަތާ އެކު އެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. މިފަދައިން މުދަލުގެ މި ނޫން ބާވަތްތަކަށް ވެސް ޒަކާތު އެއް ބާވަތް އަނެއް ބާވަތާ އެކު އެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ." 1

ޒަކާތު މުދަލުގެ އެއްބާވަތް އަނެއްބާވަތާ އެއްކުރުން ހުއްދަކަމަށްވިދާޅުވާ ޢިލްމުވެރިންނަކީ އެ ބޭކަލުންގެ ރައުޔު ސާބިތު ކުރެއްވުމަށްޓަކައި ދައްކަވާނެ ސަބަބަ، ސަބީލަ ދަލީލެއްނުވެއެވެ.

ގޮވާއި ދޫވާގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތު ނެގުން ވާޖިބުވާ ވަގުތު:

ގޮވާދުގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތު ނެގުން ވާޖިބުވާނީ، އެ ތަކެތި ހައުލު ގޮވާން ކަނަޑަން ކައިރިވުމުންނެވެ. ނުވަތަ ފަރީކާގެ ގޮތުގައި ބޭނުންނުކުރެވޭވަހު ވުމުންނެވެ. ދޫވާގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތު ނެގުން ވާޖިބުވާނީ، އެ ތަކެތި ދޮންވުމުގެ ސިފަތަށް ފުދުނާން ފުރުމުންނެވެ. (ޒަކާތުވާޖިބުވާ) ދޫވާގެ ދި ބާވަތްތަކުގައިވާ ކަދުރާއި ދާބިސްކަދުރުން ޒަކާތު ނެގުން ވާޖިބުވާ އެ ތަކެތި ފައްކާވުމުންނެވެ. ކަދުރުނަމަ ދޮންވެ، ރަތްކުލަ ޖަހަން ފެށުމުންނެވެ. ދާބިސްކަދުރުނަމަ އޭގައި ފޮނިރަހަން ފެށުމުންނެވެ. 2

---

[1] لإِجْمَاعُ لابنِ الْمُنذِر، تَحْقِيْق، الدَّكْتُورُ صَغِيْرُ أَحْمَدُ، رقم: 116،117 (ص/52)

[2] **ނޯޓު:** ފިޤުހުއްސުންނާގެ ހަވާލާދީގައި ބަޔާންކުރައްވާފައެވެ. "މިއީ ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތެވެ. އަބޫޙަނީފާ ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ، ގޮވާއި ދޫވާއިން ޒަކާތު ބާވަތްތަކުން ބަދުވިލަގަން ބޭރުވާނީ ގޮވާން ކަރާދަސްދުއަވް ނުކުތުމުންނެވެ. ދޫވާއިންނަމަ އެތަކެތި ފުޅާވެވުމުންނެވެ. (އެބަހީ: ކަދުރުއެޅުމުން އަދި ފެހިކަންދެކައި ދާބިސްކަދުރު ނުކުތުމުން ނެވެ.) ބައްލަވާ! فقه السنة، المطبعة: المختار الإسلامى، الناشر: دارالفتح للإعلام العربي، (1/458) (މުތަރުޖިމު)

ގޮވާން ތޮށިފިލުވައި ސާފުކުރުމުގެ ކުރިން އަދި މޭވާ ހިކުމުގެ ކުރިން ޒަކާތް ނެރުމެއް ނުވެއެވެ.

އޮންބަރު ހަރުވުމަށްފަހު، އަދި މޭވާ ފައްކާވުމަށްފަހު، ދަނޑުވެރިޔާ އޭނާގެ ދަނޑު ވިއްކާލައިފިނަމަ، އެ ދަނޑު ގަތް މީހާގެ ބަދަލުގައި އެ ދަމިވަރުގެ އޮންބަރާއި، މޫވާއިން ޒަކާތް ދެއްކުންވަނީ، ދަނޑު ވިއްކާއިފި މީހާގެ މައްޗަށެވެ. އެހެނީ، އެ ބާވަތްތަކުގެ ޒަކާތް ވާޖިބުވެގެންވަނީ ދަނޑު ވިއްކާއިފި މީހާގެ ތަޞައްރުފުގައި އެ ތަކެތި ވަނިކޮށެވެ. އަދި މުޅި އެ ތަކެތީގެ އަގުވެސް ހަމައެކަން ލިބިފައެވެ.

ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ދަނޑުގެ ތަކެތި ނެރުން:

ދަނޑުގެތަކެތި ޒަކާތަށް ނެރުން ވާޖިބުކުރައްވައި، އަދި ނުރަނގަޅު ދެރަ ތަކެތި ނެރުން ނަހީ ކުރައްވައި، اللَّهُ ތަޢާލާ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَنفِقُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبۡتُمۡ وَمِمَّآ أَخۡرَجۡنَا لَكُم مِّنَ ٱلۡأَرۡضِۖ وَلَا تَيَمَّمُواْ ٱلۡخَبِيثَ مِنۡهُ تُنفِقُونَ وَلَسۡتُم بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن تُغۡمِضُواْ فِيهِۚ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴾[1] މާނައީ: {އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ހޯދިތަކެތީގެ ތެރެއިން ރަނގަޅު ތަކެތިން ތިޔަބައިމީހުން ހޭދަކުރާށެވެ! އަދި، ތިޔަބައިމީހުންނަށްޓަކައި ބިމުން ތިމަން ރަސްކަލާނގެ ނެރުއްވި ތަކެތިންވެސް އެވެ. އަދި، އޭގެން ހޭދަކުރުމަށްޓަކައި، ދެރަ ތަކެތި ގަސްދު ނުކުރާށެވެ! ތިޔަބައިމީހުން (އެފަދަ ތަކެތިގައި ހިފަން ކުރިމަތިވާނަމަ) އެ ތަކެއްޗާމެދު ލޯމަރާލައިގެން ނޫނީ އެ ތަކެތި ތިޔަބައިމީހުން ނުހިފާނެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، اللَّهُ، ފުދިވޮޑިގެންވާ، ގަނިވަންތަ ހަމްދުކުރެވިގެންވާ

---

[1] (سُورَةُ البَقَرَة: 267)

ރަސްކަލާނގެކަން ތިޔަބައިމީހުން ދަންނާށެވެ!}

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި ސަހުލު ބުނު ހުނައިފުގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދާއި، އައްނަސާއީއާއި، އެހެން ބައެއް ބޭކަލުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَنْ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلٍ ؓ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنِ الجُعْرُورِ، وَلَونِ الحُبَيقِ، أَن يُؤْخَذَا فِي الصَّدَقَةِ. قَالَ: كَانَ النَّاسُ يَتَيَمَّمُونَ شَرَّ ثِمَارِهِمْ فَيُخْرِجُونَهَا فِي الصَّدَقَةِ، فَنَهَى عَنْ لَوْنَيْنِ مِنَ التَّمْرِ وَنَزَلَتْ ﴿وَلَا تَيَمَّمُواْ ٱلۡخَبِيثَ مِنۡهُ تُنفِقُونَ ﴾" (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ وَ اللَّفْظُ لَهُ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި ސަހުލު ބުނު ހުނައިފުގެ ދަރިކަލުން އަބޫއުމާމާ އެނާގެ ބައްޕާ (ސަހުލުގެފާނު)ގެ[2] އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: ސަހުލުގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. އަލްޖުޢުރޫރާއި، އަލްޙުބައިޤުއެވެ ކިޔާ ދެރަ ކަދުރުގެ ދެ ބާވަތް ޒަކާތަށްނެރުން ރަސޫލު اللهِ ﷺ ނަހީ

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَا لاَ يَجُوزُ مِنَ الثَّمَرَةِ فِي الصَّدَقَةِ، برقم: **1607** (52/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ {وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ}، برقم: **2492** (43/5) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: **1462** (557/1) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كتاب الزكاة، باب الزجر عن إخراج الحبوب و التمور الردئية في الصدقة...، برقم: **2311** (39/4) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَا يَحْرُمُ عَلَى صَاحِبِ الْمَالِ مِنْ أَنْ يُعْطِيَ الصَّدَقَةَ مِنْ شَرِّ مَالِهِ، برقم: **7525** (229/4) ،وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابٌ فِي قَدْرِ الصَّدَقَةِ فِيمَا أَخْرَجَتِ الْأَرْضُ وَخَرَصَ الثِّمَارُ، برقم: **2040** (46/3)

[2] **ނޯޓު:** ފިޤްހުއްސުންނާގެ ތަރުޖަމާ ތިން ޗާޕެއްގައި ވެސް މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ބޭކަލަކު ކަމަށް ލިޔެވިފައިވަނީ، (عَنْ سَهْلِ بْنِ حُنَيفٍ، عَن أَبِيهِ) (ހުނައިފުގެ ދަރިކަލުން ސަހުލު، އެނާގެ ބައްޕާ (ހުނައިފު) ގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ.) މިގޮތަށެވެ. ފިޤްހުއްސުންނާގައި ލިޔެވިފައިވާގޮތަށް މާނަކުރާނަމަ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހުން މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާ ބޭކަލަކު ކަމަށްވަނީ، ސަހުލުގެ ބައްޕާ ހުނައިފުއެވެ. ނަމަވެސް މިއީ، ވަރަށްބޮޑު ކުށެކެވެ. އޮޅުމެކެވެ. އެހެނީ، މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާ ބޭކަލަކީ ސަހުލުގެފާނެވެ. ސަހުލުގެފާނުގެ ބައްޕާ ހުނައިފު ބުނު ވާހިބު އިސްލާމްވި މީހެއްވެސް ނޫނެވެ.

ފިޤްހުއްސުންނާގެ [illegible] ލިޔެވިފައިވާގޮތަށް ބަދަލުގައި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައިފައިވާ އެންމެ ބޭކަލުންގެ [illegible] ވާގޮތަށް މި ތަރުޖަމާގައި ލިޔެފައި އެ ވެސް، މި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. މި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އަދި އައްޝައިޚް އަލްއަލްބާނީ (ރަޙިމަހު الله) ލިޔުއްވާފައިވާ "ތަމާމުލް މިންނާ" މި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

ބަލާ! فقه السنة، المطبعة: المختار الإسلامي، الناشر: دارالفتح للإعلام العربي، بدون تاريخ الطبع، (459/1) / فقه السنة، طبع دار المؤيد للنشر والتوزيع، بدون تاريخ الطبع، (258/1) / فقه السنة، طبعة دارالفكر، الطبعة الخامسة 1931هـ 1971م (306/1) ([illegible])

ކުރެއްވިއެވެ. (ސައުދުގެ ދާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. މީސްތަކުން އެބައިމީހުންގެ ކަދުރުގެތެރެއިން އެންމެ ދެރަ ބާވަތްތައް ހޯދައި، ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި އެ ތަކެތި ނެރުމަށް ގަސްދުކުރޯން އުޅުނުއެވެ. ދެން، ކަދުރުގެތެރޭގައި ހުންނަ ދެރަ ބާވަތްތައް ޒަކާތަށް ނެރުން اللّٰهُ ނަހީ ކުރެއްވިއެވެ. މިކަން ބަޔާންކުރެއްވުމުގެ ގޮތުން، ﴿ وَلَا تَيَمَّمُواْ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ ﴾ {އަދި، އެއިން ހޭދަކުރުމަށްބަލައި، ދެރަ ތަކެތި ގަސްދު ނުކުރާށެވެ!} މި އާޔަތް ބާވައިލެއްވިއެވެ.“ މިމާނަގައި މިވަނީ އައްދާރަޤުޠްނީ ނުކުއްވާފައިވާ ޢިބާރަތެވެ.

އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢާޒިބުގެ ދަރިކަލުން އަލްބަރާއުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމުއް ތިރްމިޒީ ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَلَا تَيَمَّمُواْ ٱلْخَبِيثَ ﴾ قَالَ: نَزَلَتْ فِينَا (مَعْشَرَ الأَنْصَارِ) كُنَّا أَصْحَابَ نَخْلٍ، فَكَانَ الرَّجُلُ يَأْتِي مِنْ نَخْلِهِ كَقَدْرِ قِلَّتِهِ وَكَثْرَتِهِ، قَالَ: فَكَانَ الرَّجُلُ يَأْتِي بِالْقِنْوِ، وَالرَّجُلُ يَأْتِي بِالْقِنْوَيْنِ، فَيُعَلِّقُهُ فِي الْمَسْجِدِ، قَالَ وَكَانَ أَهْلُ الصُّفَّةِ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ، فَكَانَ أَحَدُهُمْ إِذَا جَاعَ أَتَى الْقِنْوَ فَضَرَبَهُ بِعَصًا فَيَسْقُطُ مِنَ التَّمْرِ وَالْبُسْرِ فَيَأْكُلُ، وَكَانَ أُنَاسٌ مِمَّنْ لاَ يَرْغَبُ فِي الْخَيْرِ فَيَأْتِي أَحَدُهُمْ بِالْقِنْوِ فِيهِ الْحَشَفُ، وَفِيهِ الشِّيصُ، وَيَأْتِي بِالْقِنْوِ قَد انْكَسَرَ فَيُعَلِّقُهُ، قَالَ: فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: {وَلاَ تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلاَّ أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ} قَالَ: لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أُهْدِيَ إِلَيْهِ مِثْلُ مَا أَعْطَى لَمْ يَأْخُذْهُ إِلاَّ عَلَى إِغْمَاضٍ وَحَيَاءٍ، قَالَ : فَكَانَ بَعْدَ ذَلِكَ يَأْتِي الرَّجُلُ بِصَالِحِ مَا عِنْدَهُ." (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَابْنُ أَبِي شَيبَة) [1] މާނައީ: “އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢާޒިބުގެ ދަރިކަލުން އަލްބަރާއުގެ އަރިހުން اللّٰهُގެ މި ވަޙީ ބަސްފުޅު ﴿ وَلَا تَيَمَّمُواْ ٱلْخَبِيثَ ﴾ މި އާޔަތް (ބާވައިލެއްވި ސަބަބު ބަޔާން ކުރައްވައި) އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މި އާޔަތް ބާވައިލެއްވީ ތިމަންމެން (އަންސާރުން) ނާ ގުޅޭ

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كتاب تفسير القرآن...، باب ومن سورة البقرة برقم: 2987 (218/5) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ النَّهْيِ أَنْ يُخْرَجَ فِي الصَّدَقَةِ شَرَّ مَالِهِ، برقم: 1822 (36/3) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَن كَرِهَ أَن يَتَصَدَّقَ الرَّجُلُ بِشَرِّ مَالِهِ، برقم: 10892 (81/7)

ގޮތުންނެވެ. ތިމަންމެންނީ ކަދުރު ރުއްތަކުގެ ވެރި ބަޔަކުކަމުގައެވެ. ތިމަންމެންކުރެ ބައެއް ބޭކަލުން، އެ ބޭކަލެއްގެ ކަދުރުގެ ގިނަ މަދުމިނުގެމަތިން ބައްލަވައި، ކަދުރުތައް ގެންނަވައެވެ. (އަލްބަރާއު) ވިދާޅުވިއެވެ. ބައެއް ބޭކަލުން ކަދުރުގެ އެއް އިރާ ގެންނަވައެވެ. އަނެއްބައި ބޭކަލުން ދެ އިރާ ގެންނަވައެވެ. ފަހެ، އެ ތަކެތި މިސްކިތުގައި އެޅުވާލައި ބަހައްޓަވައެވެ. (އަލްބަރާއު) ވިދާޅުވިއެވެ. ސުއްފާގެ އަހުލުވެރިންނަކީ، އެ ބޭކަލުންނަށް ކައިބޮއިގަތުމަށް އެއްކަމެއް ދިމާވާގޮތެއް ބައެއް ނޫނެވެ. ފަހެ، އެ ބޭކަލުންކުރެ ބޭކަލަކު ބަނޑުހައިވެއްޖެނަމަ، އެ ކަދުރު އިރާ ކައިރިއަށް ވަޑައިގެން، އެ ބޭކަލެއްގެ އަސާއިން އިރާގައި ޖެއްސަވައެވެ. ފަހެ، އެ ހިނދު ހިކި ކަދުރާއި ތާކަދުރުތައް (ތިރިއަށް) ވެއްޓެއެވެ. އެ ތަކެތި ނަންގަވައި އެ ބޭކަލަކު ބަނޑުފުރާވަރަށް ކާށެވެ. މިސްކީނުންނަކީ ހެޔޮކަމުގައި ކުރިއަރާ ދިޔުމަކަށް ނޫޅޭ ބައެއް މީހުން އެބައިމީހުންގެ ކަދުރުތައް ގެންނައިރު، އެ އިރާކުގައި ފަނޑުވެފައި ހުންނަ ކަދުރާއި އެއްޗެއް ދެރަ ކަދުރު ހުރެއެވެ. އަދި ބައެއް މީހުން ބިނދި ހަލާކުވެފައިހުންނަ އިރާ ގެނެސް (މިސްކިތުގައި) އަޅުވައެވެ. ފަހެ، މިކަމާގުޅިގެން اللَّهُ ތަޢާލާ މި އާޔަތް ބާވައިލެއްވިއެވެ. ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِن طَيِّبَـٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُوا۟ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن تُغْمِضُوا۟ فِيهِ ۚ ﴾ [1] މާނައީ: {އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ހޯދިކަމުގެ ހެޔޮތަކެތީގެ ތެރެއިން ހަރަދުގެ ތަކެތިން ތިޔަބައިމީހުން ހޭދަކުރާށެވެ! އަދި، ތިޔަބައިމީހުންނަށްޓަކައި ބިމުން ތިމަން ރަސްކަލާނގެ ނެރުއްވި ތަކެތީންވެސް ހޭދަކުރާށެވެ. އަދި، އެއިން ހޭދަކުރުމަށްޓަކައި، ދެރަ ތަކެތި ގަސްދު ނުކުރާށެވެ! ތިޔަބައިމީހުން (އެފަދަ ތަކެތީގައި ހިފުންޖެހޭ މީހުން ކަމުގައިވާނަމަ) އެ ތަކެއްޗާމެދު ނުރުހުމުން ލޯމަރައިގެން ނޫނީ އެ ތަކެތީގައި ތިޔަބައިމީހުން ނުހިފާނެތެވެ.} (އަލްބަރާއު) ވިދާޅުވިއެވެ. އެފަދަ ދުވަހު އެއްޗެއް ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކަށް ހަދިޔާ ކުރެވުނުކަމުގައި ވީނަމަ، އޭގައި ހިފުމަށް ތިޔަބައިމީހުން

---

[1] (سُورَةُ البَقَرَة: 267)

ވެސް ނުރުހުންތެރިވެ ތަދުވެރިވުމާއެކު ދީ ޒޯރުކަމައިގެން ނޫނީ ނުހިފާނޫއެވެ. (އަލްބައްޒާރު) ވިދާޅުވިއެވެ. މި އާޔަތް ބާވައިލެއްވުމަށްފަހު، މުސްލިމުން އުބައިލުހުންގެ އަތުގައިހުންނަ އެންމެ ރަނގަޅު ތަކެތި ގެންނާންޖެހިއެވެ.“ އަލްއިމާމުއް ތިރުމިޒީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”މިއީ ރަނގަޅު އަދި ޞަޙީޙު އަދި ޣަރީބު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ.“

އައްޝައުކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”މި އާޔަތާއި، ޒަކާތް ވާޖިބުވެފައިވާ މުދަލުގެ ތެރޭގައިހުންނަ ރަނގަޅު ތަކެތީގެ ބަދަލުގައި ދެރަ ތަކެތި ޒަކާތަށް ނެރުމަކީ މުދަލުގެ ވެރިޔާއަށް ހުއްދަކަމެއް ނޫންކަން ކަނޑައެޅިގެން ސާބިތުވާ ޤުރުއާނުގެ ނައްޞެކެވެ. އަދި އެ މައުޟޫއަށް ޙަދީޘްތަކުން، އެހެން ހެކިއާ ބާވަތްތަކުގެ މުދަލުގެތެރެއިން ވެސް، ދެރަ ތަކެތި ޒަކާތަށް ނެރުން ހުއްދަވެގެން ނުވާނެއެވެ. ހަމައެހެނިހެން އެ މީހަކު ޒަކާތުން ދޫވުން ޚާއްޞަވެސް މިފަދަ ދެރަ ތަކެތީގައި ހިފުން ހުއްދަނުވާނެއެވެ.“ [1]

މާމުއިގެ ޒަކާތް:

ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، މާމުއަކީ އޭގެ ޒާތުން ޒަކާތް ދައްކަންޖެހޭ އެއްޗެއް ނޫނެވެ. އަލްއިމާމުލް ބައިހަޤީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”މާމުއިން ޒަކާތް ދައްކަންޖެހޭކަން ސާބިތުވާ އެއްވެސް ޙަދީޘެއް ނުވެއެވެ.“ [2]

އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”ތިމަންކަލޭގެފާނު އިޚްތިޔާރުކުރައްވާ ގޮތަކީ މާމުއިން ޒަކާތްނަގަން ނުޖެހުމެވެ. އެހެނީ އެ ތަކެތިން ޒަކާތް ނެގުންޖެހުން ބާވަތްތަކެއް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ސުންނަތާއި، އަސްޙާބު ބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅުތަކުންވެސް، ކަނޑައެޅި އެނގި ބަޔާންވެފައެވެ. މާމުއިން ޒަކާތް ނުނެގޭނޭކަން ސާބިތުވާ އެއްވެސް ދަލީލެއް ނެތެވެ. އެހެންކަމަކު މާމުއަޔާ އޭގެ ޒާތުން ޒަކާތްނެރުން ހުއްދަކޮށްފައިވާ

---

[1] نيل الأوطار للشوكاني (173/4)

[2] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَا وَرَدَ فِي الْعَسَلِ، برقم: 7458 (212/4)

އެއްޗެކެވެ.“[1]

އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. ”މާމުއިން ޒަކާތް ދައްކަންޖެހޭކަން ސާބިތުވާ ޞައްޙަ ދަލީލެއް ނުވެއެވެ. ހަމައެފަދައިން އިލްމުވެރިންގެ އިޖުމާޢުއެއްވެސް އެ ކަމަކަށް ނެތެވެ. މާމުއަކީ އެއިން ޒަކާތް ނެގެންޖެހޭނެ އެއްޗެއްނޫނެވެ. ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތަކީ މިއީއެވެ.“[2]

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، މާމުއިން ޒަކާތްދައްކަން ޖެހޭނެއެވެ. އެހެނީ، މާމުއިން ޒަކާތްދައްކުން ވާޖިބުކަމަށް ސާބިތުވާ ޞައްޙަ ނަޞް ނަމަވެސް، މި މައްސަލައިގައި އައި އެއް ރިވާޔަތުން އަނެއް ރިވާޔަތަކަށް ގަދަރުކަން [illegible] އަސްބާބު [illegible] ބަސްފުޅުތަކެއް އައިސްފައި ވެއެވެ. ހަމައެފަދައިން މާމުއަކީ ގަސްގަހާއި [illegible] [illegible] އުފެދޭ އެއްޗެކެވެ. އަދި އެއީ، ކިރައި ވަޒަންކުރެވޭ، ދިގުދުވަހު ރައްކާކުރެވޭ ބާވަތެއް ވެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު މޭވާއި، [illegible] ޒަކާތްނެރުން ވާޖިބުވާ [illegible] މާމުއިންވެސް ޒަކާތްނެރުން ވާޖިބު ވާނެއެވެ. ހަމައެފަދައިން މާމުއި [illegible] ނުވަތަ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

މާމުއިން ޒަކާތްނެރުން ވާޖިބުވުމުގައި އަބޫޙަނީފާ ޝަރުޠެއް ކުރައްވައެވެ. އެއީ، އެ ބިމުން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ވުމެވެ. އަދި މާމުއިން ޒަކާތް ވާޖިބުވުމަށް ވަކި ނިޞާބެއް ހަމަވުން އެ ޝަރުޠެއް ނުކުރައްވައެވެ. އެހެންކަމުން މާމުއިގެ ކުޑަ ގިނައިން، ވިޔަ

---

[1] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَا وَرَدَ فِي الْعَسَلِ، برقم: **7466** (214/4)

[2] الإشراف على مذاهب العلماء لابن المنذر (34/3)

މިންވަރުން ދިހަ ބައިކުޅަ އެއް ބައި ޒަކާތުގެގޮތުގައި ދައްކަންޖެހޭނީކަމަށް އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެއެވެ.

މިއާޚިލާފަށް އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާ ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ، މާމުއިން ޒަކާތްނެގުން ވާޖިބު ވުމުގައި ނިޞާބެއް ނުވާކަމަށެވެ. އެއީ ދިހަ ފަރަހަށްވުރެ ގިނަވުމެވެ. ފަރަހަކީ ބަޣުދާދީ ރަޠުލުން ބަރާބަރަ 16 ރަޠުލެވެ.[1] އަދި އެއީ، އުޝްރިއްޔާއެއްވިޔާ ބާވަތުގެ ބިމަކުން، ނުވަތަ ޚަރާޖިއްޔާއެއްވިޔާ ބާވަތުގެ ބިމަކުން ލިބޭ މާމުއިކަމުގައިވިޔަސް ތަފާތެއް ވާކަމަކަށް ނުބަލައްވައެވެ.

އަބޫޔޫސުފު ވިދާޅުވާގޮތުގައި، މާމުއިގެ ނިޞާބަކީ ދިހަ ރަޠުލެވެ. މުޙައްމަދު ވިދާޅުވަނީ، އެއީ ފަސް ފަރަހު ކަމަށެވެ. ފަރަހަކީ ތިރީސް ހަ ރަޠުލެވެ.

ނަޢަމްސޫފީގެ ޒަކާތް

އެއްވެސް ޚިލާފެއްނުވާ ސަރީޙަ ބަޔާންތަކުން ސާބިތުވާ ގޮތުގައި، ނަޢަމްސޫފީގެ ބާވަތްތަކުގެތެރެއިން ޖަމަލާއި، ގެރިއާއި، ބަކަރީގެ ޒަކާތްވާޖިބުވެއެވެ. އަދި އިސްލާމީ އުއްމަތުގެ އިޖްމާޢުވެސް އެ މައްސަލައިގައި ވާޖިބުވާކަމަށް އިޖްމާޢުވެފައިވެއެވެ.

ނަޢަމްސޫފީގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތްދިނުމުގައި އަންނަނިވި ކަންތައްތައް

---

[1] **ނޯޓް:** ސިރިޔާގެ އިލްމުވެރިޔަކުކަމުގައިވާ އަޝްޝައިޚު މުޙައްމަދު ޞުބްޙީ ބިން ޙަސަން އަލްޙައްލާޤު އާރާގެ "އަލްއީޟާޙާތު އަލްޢަޞްރިއްޔާ ލިލްމަޤާޔީސް، ވަލްމަކާޔީލް، ވަލްއައުޒާނު އައްޝަރްޢިއްޔާ" މި ނަންކިޔާ ފޮތުގައި ބަޔާން ކުރައްވާ ގޮތުގައި އަލްފަރަހަކީ، 6·525 ކިލޯއެވެ. ލީޓަރުންނަމަ ފަރަހަކީ 8·25 ލީޓަރެވެ." އެހެންކަމުންނަމަ 10 ފަރަހުކަމަށްވީ، ލީޓަރުން ވަޒަންކުރާނަމަ، 82·5 ލީޓަރެވެ. ކިލޯއިން ވަޒަންކުރާނަމަ، 65·25 ކިލޯއެވެ. ބައްލަވާ! "الإِيضَاحَاتِ العَصْرِيَّةِ لِلمَقَايِيسِ، وَ الْمَكَايِيلِ، وَ الأَوْزَانِ الشَّرْعِيَّةِ – مُحَمَّدُ صُبْحِي حَلاَّقُ " (صفحة: **95**) (މުތަރުޖިމު)

ޝަރުޠުވެގެންވެއެވެ.

(ހ) ނިޞާބު ހަމަވުން.
(ށ) ނިޞާބު ހަމަވުމަށްފަހު ހަނދުމަހުން އެއް އަހަރު ހަމަވުން.
(ނ) އެއީ އަހަރުގެ ގިނަ ދުވަސްތަކުގައި އެ ތަންތަނުން ޖަނަވާރުތައް ހުއިރެދުން ހުއްދަ ތަނަކުން ހުއިރަށްދާ ތަކެތިކަމުގައިވުން. މިއެވެ.

ޢިލްމުވެރިންނުގެ ގިނަ ބޭފުޅުން ނަޢަމްސޫރީގެ ޢަލާމާތްތަކުގައި މި ޝަރުޠުތަކަށް ޢަމަލުކުރުން ވާޖިބުވެއެވެ. މިއާ ޚިލާފުވަނީ އަލްއިމާމު މާލިކާއި، އަލްލައިޘެވެ. އެ ދެ ބޭފުޅުން ވިދާޅުވާގޮތުގައި، އެއްވެސް ޝަރުޠަކާނުލައި ނަޢަމްސޫރީގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ނެގުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. އެއީ، ހުއިރަށްދާ ތަކެތިކަމަށްވިއަސް، ނުވަތަ އެ ސޫރަވެންނަން ކަންތައްގައިން ކަނޑު ތަކެތިކަމަށްވިއަސް، ނުވަތަ އެއްކޮޅަށް އުފެއްދުމަށް ބޭނުންކުރާ ތަކެތިކަމަށްވިއަސް، ނުވަތަ އުފެއްދުމަށް ބޭނުންކުރާ ނަޢަމްސޫފީކަމަން ނުވިއަސް ތަފާތެއް ވާކަމަކަށް ދެކެނުވަޑައިގަންނަވައެވެ.

އެހެންނަމަވެސް މި މައުޟޫޢުގައި އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްތަކުން ކަނޑައެޅިގެން ދޭހަވަނީ، ޒަކާތް ވާޖިބުވަނީ ނަޢަމްސޫރީގެތެރެއިން "އައްސާއިމާ" ހުއިރަށްދިއައިގެން ބަލަހައްޓާ ތަކެތިންކަމެވެ. "އައްސާއިމާ" އަކީ ހުއިރަށްދިއުމުން، އެ ޖަހަރުމުން ކާނާ މާނައަކީ ރިއާތުގަދަރޮށުން ހުއްޓާއެވެ. އެ ޖަހަރުމުން ކާނާ މާނައަށް، އެ ތަކެތި ހިތި ތަންތަނުގައި ހިއްފައި ކާނާދަމުން ހުއިރަށްދާ ތަކެތީން ޒަކާތް ނުނެގޭނެކަމެވެ.

ޝަރުޢީ ނަޞްބޮޑުކަމުގައި އައިސްފައިވާ ޖަޒުމަކުން ކާނާ މާނައަކީ ރިއާތަކަށް ކުރުމަށް ކަމުގެ މަޤްޞަދު އުފެދޭ، ބަސްތަކުގައިވާ ބާވަތްތަކުގެ ނިސްބަތުން ސަލާމަތްވެވުމަކުން ޒަކާތް ދޭ ޒާތްތަކުން ބޭނުންކުރެވޭނެއެވެ.

އިބްނު ޢަބްދުލްބައްރި (މާލިކީ މަޛްހަބުގެ މުޙައްދިޘް އިލްމުވެރިޔާއެއް) ވިދާޅުވި އެވެ. "އެއީ ކަންކޮޅުތަކުގެ ފިޤުހުވެރިންނަކީ އެއްބަސް އިލްމުވެރިޔަކު މާލިކުގެ ޒަނާއި، ބައެއްފަރާތް (އިބްނު ސަޢްދު) ވިދާޅުވެފައިވާފަދައިން ވިދާޅުވާ ކަމަށް ތިމަންނާއަށް އެނގިގެންނެއް ނުވެއެވެ."

ޖަމަލުގެ ޒަކާތް:[1]

އ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންވެރިވާށި އަބޫސަޢީދުލްޚުދުރީގެ ޙަދީޘުން އަލްއިމާމުލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އައްތިރްމިޛީއާއި، އައްނަސާއީއާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އެހެން އެތަކެއް ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ.

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسٍ مِنْ الْإِبِلِ صَدَقَةٌ، وَلَا فِي الْأَرْبَعِ شَيْءٌ،

މާނައީ: "އ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންވެރިވާށި އަބޫސަޢީދުލްޚުދުރީ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ފަސް ޖަމަލު ހަމަވުމަށްޖަހުމަށް ދާންދެން ޖަމަލުން ޒަކާތް ނުކުތުމެއް ނުވެއެވެ. (އެބަހީ: ހަތަރު ޖަމަލުން އެއްވެސް އެއްޗެއް ޒަކާތަށް ދޭކަށެއް ނުވެއެވެ.)

فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا، فَفِيهَا شَاةٌ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ تِسْعًا،

(ހުރިހައްޖައިގެން ބަކަރަހަތްޖާ) ފަސް ޖަމަލު (ހަމަވެ، އެއް އަހަރު) ހަމަވުމުން، ނުވަ ޖަމަލު ހަމަވަންދެން އޭގެ ޒަކާތުގެގޮތުގައި ބަކަރިއެއް ނުކުންނާނެއެވެ.

---

[1] ނޯޓް: މިގޮތުރިން ބާރުކުރެއްވި ކަމަކާ ގުޅޭގޮތުން، ޚިޔާރު ދުނިޔާއިން ނުވަތަ ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ ސުންނަތުން އެ ކަމާ ގުޅުންހުރި ދަލީލުތަކުން މުއައްލިފު ބާރުކުރައްވަމުން ގެންދަވަމުންދާތީއެވެ. ޖަމަލާއި، ގެރިއާއި، ބަކަރީގެ ޒަކާތުގެ މައްސަލަތަކުގައި އެ ކަމާގުޅޭގޮތުން އަޙާދީޘްތަކުގައިވާ ޙަދީޘުތަކުގެ އިބާރާތްތަކުގައި ތިރީގައިވާ ދަލީލުތަކުގެ ގޮތުގައި އެއީ ކަންކަން ބާކަލުންނާއި ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްތަކުން އެނގޭގޮތުން ބާރުކުރައްވައިފައި ނުވެއެވެ. އެހެންކަމުން ހަރަސް ނުކުމުގައި ބާރުކުރުމުގެ ބައިތަކުގައި، މިއިން ކޮންމެ ބައެއްގެ ދަރުގައި ކަލާ ގެތެރޭގައި ޙަދީޘްތަކުން ހަރަކާތްތެރިވުން މިއަދު ކަމަށް ފެންނަނީ، ބައެއް ޙަދީޘްތަކުގެ އިބާރާ ނަހަށް ތިރީގައިވާ އެ ގޮތުންނެވެ. (މުތަރުޖިމު)

فَإِذَا بَلَغَتْ عَشْرًا، فَفِيهَا شَاتَانِ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ أَرْبَعَ عَشْرَةَ،

ފަހެ، ދިހަ ޖަމަލު ހަމަވުމުން، ސާދަ ޖަމަލު ހަމަވުމާ ދެމެދު، އެއީ ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ދެ ބަކަރި ނެރުންވެއެވެ.

فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسَ عَشْرَةَ، فَفِيهَا ثَلَاثُ شِيَاهٍ، إِلَى أَنْ تَبْلُغَ تِسْعَ عَشْرَةَ،

ފަހެ، ފަނަރަ ޖަމަލު ހަމަވުމުން، އޮނަވިހި ޖަމަލު ހަމަވެއްޖައުމަށް ދާނދެން، އެއީ ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ތިން ބަކަރި ދެއްކުންވެއެވެ.

فَإِذَا بَلَغَتْ عِشْرِينَ، فَفِيهَا أَرْبَعُ شِيَاهٍ، إِلَى أَنْ تَبْلُغَ أَرْبَعًا وَعِشْرِينَ،

ފަހެ، ވިހި ޖަމަލު ހަމަވުމުން، ސައުވީސް ޖަމަލު ހަމަވުމާ ދެމެދު، އެއީ ޒަކާތުގެގޮތުގައި ހަތަރު ބަކަރި ދެއްކުންވެއެވެ.

فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ، فَفِيهَا بِنْتُ مَخَاضٍ إِلَى خَمْسٍ وَثَلَاثِينَ، فَإِذَا لَمْ تَكُنْ بِنْتُ مَخَاضٍ، فَابْنُ لَبُونٍ ذَكَرٌ،

ފަހެ، ފަންސަވީސް ޖަމަލު ހަމަވުމުން، ތިރީސް ފަސް ޖަމަލު ހަމަވުމަށް ދާނދެން އެއީ ޒަކާތުގެގޮތުގައި ނެރެންޖެހޭނީ ބިންތު މަޚާޟުވެއެވެ. (ބިންތު މަޚާޟަކީ، އެއް އަހަރު ހަމަވެ، ދެ ވަނަ އަހަރަށް އަރައިގެންފައިވާ އަންހެން ޖަމަލަކަށް ކިޔާ ނަމެކެވެ.) ބިންތު މަޚާޟެއް ނެތްނަމަ ފިރިހެން އިބްނު ލަބޫނެވެ. (އިބްނު ލަބޫނަކީ، ދެ އަހަރުފުރި، ތިންވަނަ އަހަރަށް އަރައިގެންފައިވާ ފިރިހެން ޖަމަލަކަށް ކިޔާނަމެކެވެ.)

فَإِنْ زَادَتْ بَعِيرًا، فَفِيهَا بِنْتُ لَبُونٍ، إِلَى أَنْ تَبْلُغَ خَمْسًا وَأَرْبَعِينَ،

ފަހެ، އެއް ޖަމަލު އިތުރުވުމުން، (އެބަހީ: ތިރީސް ހަ ޖަމަލު) ހަމަވުމުން، ސާޅީސް ފަސް ޖަމަލު ހަމަވެއްޖައުމަށް ދާނދެން، އެއީ ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ނެރެން ޖެހޭނީ، ބިންތު ލަބޫނެވެ. (ބިންތު ލަބޫނަކީ، ދެ އަހަރުފުރި، ތިން ވަނަ އަހަރަށް އަރައިގެންފައިވާ އަންހެން ޖަމަލަކަށް ކިޔާނަމެކެވެ.)

فَإِنْ زَادَتْ بَعِيرًا، فَفِيهَا حِقَّةٌ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ سِتِّينَ،

ފަހެ، އެއް ޖަމަލު އިތުރުވުމުން، (އެބަހީ: ސާޅީސް ހަ ޖަމަލު ހަމަވުމުން) ފަސްދޮޅަސް ޖަމަލު ހަމަވަންދެން އެއީ ޒަކާތުގެގޮތުގައި ނެރެންޖެހޭނީ، ހިއްޤާއެވެ.

(ހިއްޤާއަކީ، ތިން އަހަރު ފުރި، ހަތަރު ވަނަ އަހަރަށް އަރައިގެންފައިވާ އަންހެން ޖަމަލަށް ކިޔާނަމެކެވެ.)

فَإِنْ زَادَتْ بَعِيرًا، فَفِيهَا جَذَعَةٌ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ خَمْسًا وَسَبْعِينَ،

ފަހެ، އެއް ޖަމަލު އިތުރުވުމުން، (އެބަހީ: ފަސްދޮޅަސް އެއް ޖަމަލު ހަމަވުމުން) ހަތްދިހަ ފަސް ޖަމަލު ހަމަވަންދެން އޭގެ ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ނެރެންޖެހޭނީ، ޖަޛަޢާ އެކެވެ. (ޖަޛަޢާއަކީ، ހަތަރު އަހަރު ފުރިހަމަވެ، ފަސް ވަނަ އަހަރަށް އަރައިގެންފައިވާ އަންހެން ޖަމަލަށް ކިޔާ ނަމެކެވެ.)

فَإِنْ زَادَتْ بَعِيرًا، فَفِيهَا بِنْتَا لَبُونٍ، إِلَى أَنْ تَبْلُغَ تِسْعِينَ،

ފަހެ، އެއް ޖަމަލު އިތުރުވުމުން، (އެބަހީ: ހަތްދިހަ ހަ ޖަމަލު ހަމަވުމުން) ނުވަދިހަ ޖަމަލު ހަމަވެއްޖައުމަށް ދާނދެން، އޭގެ ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ނެރެންޖެހޭނީ، ދެ ބިންތު ލަބޫނެވެ.

فَإِنْ زَادَتْ بَعِيرًا، فَفِيهَا حِقَّتَانِ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ عِشْرِينَ وَمِائَة، ثُمَّ فِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ، وَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ بِنْتُ لَبُونٍ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه) [1]

ފަހެ، އެއް ޖަމަލު އިތުރުވުމުން، (އެބަހީ: ނުވަދިހަ އެއް ޖަމަލު ހަމަވުމުން) ސަތޭކަ ވިހި ޖަމަލު ހަމަވެއްޖައުމަށް ދާނދެން، އޭގެ ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ނެރެންޖެހޭނީ، ދެ ހިއްޤާއެވެ. އޭއަށްފަހު އިތުރުވާ ކޮންމެ ފަންސާސް ޖަމަލައްގެމަތިން ހިއްޤާއެއް، އަދި ކޮންމެ ސާޅީސް ޖަމަލައްގެ މަތިން ބިންތު ލަބޫނެއް ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ނެރެން ޖެހޭނެއެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަނަސް ބުން މާލިކުގެ އަރިހުން

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابٌ: مَا أُدِّيَ زَكَاتُهُ فَلَيْسَ بِكَنْزٍ، برقم: 1405 (107/2) ، وَمُسْلِمٌ،كِتَاب الزَّكَاةِ، برقم: 1 – (979) (673/2) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الزَّكَاةِ، باب ما تجب فيه الزكاة، برقم: 1558 (7/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ماجاء في صدقة الزرع والتمر والحبوب، برقم: 627 (13/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ: زَكَاةِ الْإِبِلِ، برقم: 2445 (17/5) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ صَدَقَةِ الْإِبِلِ، برقم: 1799 (18/3)

އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީއާއި، އައްތިރުމިޒީއާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އައްނަސާއީއާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އަޙްމަދާއި އެހެން އެތަކެއް ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁: أَنَّ أَبَا بَكْرٍ ﵁، كَتَبَ لَهُمْ إِنَّ هَذِهِ فَرَائِضُ الصَّدَقَةِ، الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى الْمُسْلِمِينَ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا رَسُولَهُ ﷺ، فَمَنْ سُئِلَهَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى وَجْهِهَا فَلْيُعْطِ، وَمَنْ سُئِلَ فَوْقَ ذَلِكَ فَلَا يُعْطِ،

މާނައީ: „އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫބަކުރުގެފާނު، އެ ބޭކަލުންނަށް (އެބަހީ: ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންނަށް) ލިޔުއްވި ލިޔުމެއްގައި ވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މިއީ، (ޞަދަޤާތުގެ ފަރުޟުތަކަށް) ޒަކާތް ވާޖިބުވާ ތަކެއްޗާއި މިންވަރު ބަޔާންވެގެންވާ ލިޔުމެކެވެ. އަދި، ﷲ ތަޢާލާ އެ ކަން ކުރުމަށް އަމުރުކުރައްވައި، އެކަލާނގެ ރަސޫލާ ﷺ އަށް އެންގެވި އެންގެވުމުން، މުސްލިމުންގެ މައްޗަށް ރަސޫލު ﷲ ﷺ ފަރުޟު ކުރައްވާފައިވާ ފަރުޟުތަކެވެ. މި އެންގެވުމާ އެއްގޮތްވާ ގޮތުގެމަތިން މުސްލިމުންނަށް މިހެން އާންމަން (ޒަކާތުން) ލިބިދިނުން އެދިއްޖެނަމަ، އެކަން ދޭންޖެހޭނެއެވެ. އެއަށްވުރެ އިތުރަށް ލިބުމަށް އެދިއްޖެ މީހަކަށް ނުދޭންޖެހޭނެއެވެ.

"فِيمَا دُونَ خَمْسٍ وَعِشْرِينَ مِنَ الْإِبِلِ فِي كُلِّ خَمْسٍ ذَوْدٍ شَاةٌ،

(ޖަމަލުގެ ޒަކާތް ދަންނަވައެވެ.) ފަންސަވީސް ޖަމަލަށްވުރެ ޖަމަލުގެ އަދަދު މަދުނަމަ، (ފަންސަވީސް ޖަމަލު ހަމަވާންދެން) އިތުރުވާ ކޮންމެ ފަހަކު ޖަމަލާއި ނުވަ ޖަމަލާ ދެމެދު ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ބަކަރިއެއް ދޭންވާނެއެވެ.

فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ فَفِيهَا بِنْتُ مَخَاضٍ إِلَى خَمْسٍ وَثَلَاثِينَ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ بِنْتُ مَخَاضٍ فَابْنُ لَبُونٍ ذَكَرٌ،

ފަހެ، ފަންސަވީސް ޖަމަލު ހަމަވެއްޖެނަމަ، ތިރީސް ފަސް ޖަމަލު ހަމަވެގެން ދާންދެން ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ދޭންޖެހޭނީ، ބިންތު މަޚާޟެވެ. ނެތްނަމަ ފިރިހެން އިބްނު ލަބޫނެވެ.

فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَثَلَاثِينَ فَفِيهَا بِنْتُ لَبُونٍ إِلَى خَمْسٍ وَأَرْبَعِينَ،

ޔަނީ، ތިރީސް ހަ ޖަމަލު ހަމަވުމުން، ސާޅީސް ފަސް ޖަމަލު ހަމަވެއްޖައުމަށް ދާނދެން، ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ނެގެންޖެހޭނީ، ބިންތު ލަބޫނެކެވެ.

فَإِذَا بَلَغَتْ سِتَّةً وَأَرْبَعِينَ فَفِيهَا حِقَّةٌ طَرُوقَةُ الْفَحْلِ[1] إِلَى سِتِّينَ،

ޔަނީ، ސާޅީސް ހަ ޖަމަލު ހަމަވުމުން ފަސްދޮޅަސް ޖަމަލު ހަމަވެއްޖައުމަށް ދާނދެން، ޒަކާތުގެގޮތުގައި ނެގެންޖެހޭނީ، ފުރާވަރަށް އަރާފައިވާ ހިއްޤާއެކެވެ.

فَإِذَا بَلَغَتْ إِحْدَى وَسِتِّينَ فَفِيهَا جَذَعَةٌ إِلَى خَمْسٍ وَسَبْعِينَ،

ޔަނީ، ފަސްދޮޅަސް އެއް ޖަމަލު ހަމަވުމުން، ހަތްދިހަ ފަސް ޖަމަލު ހަމަވަންދެން ޒަކާތުގެގޮތުގައި ނެގެންޖެހޭނީ، ޖަޛަޢާ އެކެވެ.

فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَسَبْعِينَ فَفِيهَا بِنْتَا لَبُونٍ إِلَى تِسْعِينَ،

ޔަނީ، ހަތްދިހަ ހަ ޖަމަލު ހަމަވުމުން، ނުވަދިހަ ޖަމަލު ހަމަވެއްޖައުމަށް ދާނދެން، ޒަކާތުގެގޮތުގައި ނެގެންޖެހޭނީ، ދެ ބިންތުލަބޫނެވެ.

فَإِذَا بَلَغَتْ إِحْدَى وَتِسْعِينَ فَفِيهَا حِقَّتَانِ طَرُوقَتَا الْفَحْلِ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ،

ޔަނީ، ނުވަދިހަ އެއް ޖަމަލު ހަމަވުމުން، ސަތޭކަ ވިހި ޖަމަލު ހަމަވެއްޖައުމަށް ދާނދެން، ޒަކާތުގެގޮތުގައި ނެގެންޖެހޭނީ، ފުރާވަރަށް އަރާފައިވާ ދެ ހިއްޤާއެވެ.

فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ بِنْتُ لَبُونٍ، وَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ،

ޔަނީ، ސަތޭކަ ވިހި ޖަމަލަށްވުރެ އިތުރުވާ ކޮންމެ ސާޅީސް ޖަމަލެއްގެ މަތިން ބިންތުލަބޫނެއް، އަދި ކޮންމެ ފަންސާސް ޖަމަލެއްގެ މަތިން ހިއްޤާއެއް، ޒަކާތުގެގޮތުގައި ނެގެންޖެހޭނެއެވެ.

فَإِذَا تَبَايَنَ أَسْنَانُ الْإِبِلِ فِي فَرَائِضِ الصَّدَقَاتِ، فَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الْجَذَعَةِ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ جَذَعَةٌ وَعِنْدَهُ حِقَّةٌ، فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ الْحِقَّةُ وَيَجْعَلُ مَعَهَا شَاتَيْنِ إِنْ اسْتَيْسَرَتَا لَهُ أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَمًا،

ޔަނީ، މީހެއްގެ އަތުގައިހުރި ޖަމަލުތައް އުމުރުގެގޮތުން އެއްވަރުވެ، ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި އެ މީހަކު ޖަޛަޢާއެއް ނެގުން ޖެހިނަމަ، އަތުގައި ޖަޛަޢާއެއް ނެތި، ހިއްޤާއެއް އޮތިނަމަ، ޖަޛަޢާއެއްގެ ބަދަލުގައި ހިއްޤާއެއް ޒަކާތަކަށްނަގަން ހުއްދަ

---

[1] "ޠަރޫޤަތުލް ފަޙްލި" އަކީ އަންހެން ޖަމަލުތަކާ ޖޯޑުވާ ފުރާއަށް އަރާފައިވާ ފިރިހެން ޖަމަލަށް ކިޔާނަމެވެ.

ވާނެއެވެ. އެއާއެކު އޭނާގެ އަތުގައި ބަކަރިވެސް ހުރިނަމަ ދެ ބަކަރި ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ނެގެން ވާނެއެވެ. ބަކަރި ނެތްނަމަ ވިހި ދިރުހަމް ދޭންވާނެއެވެ.

وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الْحِقَّةِ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ حِقَّةٌ وَعِنْدَهُ جَذَعَةٌ، فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ وَيُعْطِيهِ الْمُصَّدِّقُ عِشْرِينَ دِرْهَمًا أَوْ شَاتَيْنِ إِنْ اسْتَيْسَرَتَا لَهُ،

ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި އެ މީހަކު ޙިއްޤާއެއް ނެގެންޖެހޭހިނދު، އޭނާގެއަތުގައި ޙިއްޤާއެއް ނެތިފައި ޖަޛަޢާއެއް ދެވެން އޮތްނަމަ، އޭނާ ޙިއްޤާއެއްގެ ބަދަލުގައި ޖަޛަޢާއެއް ޒަކާތަށްނެގުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އެއާއެކު އޭނާ ވިހި ދިރުހަމް ނުވަތަ ދެ ބަކަރި، ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ނެގެންވާނެއެވެ.

وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الْحِقَّةِ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ وَعِنْدَهُ بِنْتُ لَبُونٍ، فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ وَيَجْعَلُ مَعَهَا شَاتَيْنِ إِنْ اسْتَيْسَرَتَا لَهُ أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَمًا،

އަދި އެ މީހަކު ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ޙިއްޤާއެއް ނެގެން ޖެހޭހިނދު، އޭނާގެ އަތުގައި ޙިއްޤާއެއް ނެތިފައި އިބްނަތުލަބޫނެއް ދެވެންއޮތްނަމަ، ޙިއްޤާއެއްގެ ބަދަލުގައި އޭނާ އިބްނަތުލަބޫނެއް ޒަކާތަށްނެގުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އެއާއެކު އޭނާއަށް ދެވެން އޮތްނަމަ، ދެ ބަކަރި، ނުވަތަ ވިހި ދިރުހަމް ނެގެންވާނެއެވެ.

وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ ابْنَةِ لَبُونٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ إِلَّا حِقَّةٌ، فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ وَيُعْطِيهِ الْمُصَّدِّقُ عِشْرِينَ دِرْهَمًا أَوْ شَاتَيْنِ،

އަދި އެ މީހަކު ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި އިބްނަތުލަބޫނެއް ނެގެންޖެހޭހިނދު، އޭނާގެ އަތުގައި ޙިއްޤާއެއްނޫން އެހެން އެއްވެސް އެއްޗެއް ނެތްނަމަ، އިބްނަތުލަބޫނެއްގެ ބަދަލުގައި އޭނާ ޒަކާތުގެގޮތުގައި ޙިއްޤާއެއްނެގުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އެއާއެކު އޭނާ ވިހި ދިރުހަމް، ނުވަތަ ދެ ބަކަރި ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ނެގެންވާނެއެވެ.

وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ ابْنَةِ لَبُونٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ بِنْتُ لَبُونٍ وَعِنْدَهُ بِنْتُ مَخَاضٍ، فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ وَيَجْعَلُ مَعَهَا شَاتَيْنِ إِنْ اسْتَيْسَرَتَا لَهُ أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَمًا،

އެ މީހަކު ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި އިބްނަތުލަބޫނެއް ނެގެން ޖެހޭހިނދު، އޭނާގެ އަތުގައި އިބްނަތުލަބޫނެއް ނެތިފައި، އޭނާއަށް އިބްނަތުމަޚާޟެއް ދެވެންއޮތްނަމަ، އޭނާ

ޒަކާތުގެގޮތުގައި އިބްނަތުމަޚާޟެއް ނެތުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އެއާއެކު އޭނާއަށް ދެވޭން އޮތްނަމަ ދެ ބަކަރި، ނުވަތަ ވިހި ދިރުހަމް ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ދައްކަންވާނެއެވެ.

وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ ابْنَةِ مَخَاضٍ وَلَيْسَ عِنْدَهُ إِلَّا ابْنُ لَبُونٍ ذَكَرٌ، فَإِنَّهُ يُقْبَلُ مِنْهُ وَلَيْسَ مَعَهُ شَيْءٌ،

އެ މީހަކު ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި އިބްނަތުމަޚާޟް ދޭންޖެހިއްޖެހިނދު، އޭނާގެ އަތްގައި އިބްނަތުމަޚާޟް ނެތީމާ ދެން އިބްނު ލަބޫނެއްކަމަށްވާ ފިރިހެން ޖަމަލެއްނަމަ، އޭނާގެކިބައިން އިބްނުލަބޫނެއް ޒަކާތަށްނެގުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އެއާއެކު އިތުރުއެއްޗެއް ދައްކަން ނުޖެހޭނެއެވެ.

وَمَنْ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ إِلَّا أَرْبَعٌ مِنَ الْإِبِلِ فَلَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[1]

މިޙަދީޘްގައި އޮތީ ހަމަ އެންމެ ހަތަރު ޖަމަލުނަމަ، މުދަލުގެ ވެރިމީހާ ހިތުން ބުނުމުން ދިނީ އެއްޗެއް ފިޔަވައި އޭނާ ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި އެއްވެސް އެއްޗެއް ދައްކަން ވާޖިބެއްނޫނެވެ.“

މިއީ، ޖަމަލުގެ ޒަކާތްނެރުމުގައި އަސްބާބު ބަދަލުންގެ ބާބު ޖަދުވަލާއިގުޅޭ އަޅުގަނޑުމެން ވަކިކޮށްދީފައިވާ ތާވަލެވެ. އެ ކަމުގައި އެއްވެސް އަސްބާބު ބަދަލުކުރު އެ ކަށްވަރުކުރެވިފައިވާ ޙިސާބުތަކަށް ބަލައިގެން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުން ބަލައިގަނެވޭނެއެވެ.

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ العَرْضِ فِي الزَّكَاةِ، برقم: 1448 (116/2) ، وَفِي بَاب مَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ بِنْتِ مَخَاضٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ، برقم: 1453 (117/2) ، وَفِي بَابُ زَكَاةِ الغَنَمِ، برقم: 1454 (118/2) ، أَبُودَاوُدُ، كتاب الزكاة، باب في زكاة السائمة، برقم: 1567 (16/3) ، النَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، زَكَاةُ الْإِبِلِ، برقم: 2447 (18/5) ، وَ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، زَكَاةُ الْإِبِلِ، برقم: 2239 (12/3) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابٌ: إِذَا أَخَذَ الْمُصَدِّقُ سِنًّا دُونَ سِنٍّ أَوْ فَوْقَ سِنٍّ، برقم: 1800 (19/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 72 (232/1) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَكِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 1442 (545/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ فَرْضِ الزَّكَاةِ، برقم: 3266 (57/8) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ كَيْفَ فَرَضَ الصَّدَقَةَ، برقم: 7248 (145/4) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ زَكَاةِ الْإِبِلِ وَالْغَنَمِ، برقم: 1984 (11/3)

އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދާއި، އައްތިރްމިޛީއާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އަޙްމަދާއި، އައްދާރިމީ ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ، قَالَ:"كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَدْ كَتَبَ الصَّدَقَةَ وَلَمْ يُخْرِجْهَا إِلَى عُمَّالِهِ حَتَّى تُوُفِّيَ، قَالَ: فَأَخْرَجَهَا أَبُو بَكْرٍ مِنْ بَعْدِهِ، فَعَمِلَ بِهَا حَتَّى تُوُفِّيَ، ثُمَّ أَخْرَجَهَا عُمَرُ مِنْ بَعْدِهِ فَعَمِلَ بِهَا، قَالَ: فَلَقَدْ هَلَكَ عُمَرُ يَوْمَ هَلَكَ وَإِنَّ ذَلِكَ لَمَقْرُونٌ بِوَصِيَّتِهِ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالدَّارَمِيُّ)[1]

މާނައީ: "(ތާބިޢީ ބޭކަލުންގެތެރޭގައި ހިމެނިވަޑައިގެންވާ މުޙައްމަދު ބިން މުސްލިމު އިބްނުޝިހާބު) އައްޒުހުރީ، ސާލިމުގެ އަރިހުން، ސާލިމު އޭނާގެ ބައްޕާ، އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާ ކުރައްވާފައިވެއެވެ. (ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން) ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ބަރަކާތްތެރިގަޑީގައި ޒަކާތުގެ ޙުކުމްތައް ލިޔުއްވާފައިވިއެވެ. ނަމަވެސް އެކަލޭގެފާނު ސުވަރުގެވަޑައިގަތުމަށްދާންދެން، އެކަލޭގެފާނު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. (ޢަބްދު اللهِ) ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ސުވަރުގެވަޑައިގަތުމަށްފަހު، އަބޫބަކުރުގެފާނު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޚަލީފާކަމުގައި އެ ލިޔުއްވުން [illegible] [illegible]. އެ ކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވުމަށް ދާންދެން އެއަށް ޢަމަލުކުރެއްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށްފަހު، ޢުމަރުގެފާނު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޚިލާފަތުގައި އެ ލިޔުއްވުން ޢަމަލުކުރެއްވިއެވެ. (ޢަބްދު اللهِ) ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޢުމަރުގެފާނު އަވަހާރަވި ހިނދު އެ ކަލޭގެފާނުގެ ވަޞިއްޔަތުގައި (ޒަކާތުގެ ޙުކުމްތަކާ ގުޅޭ) މި ނަންގަނޑުން ލިޔުއްވުން ޝާމިލުކުރައްވާފައިވެއެވެ."

---

[1] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب في زكاة السائمة، برقم: 1568 (19/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في زكاة الإبل والغنم، برقم: 621 (8/3) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ صَدَقَةِ الْغَنَمِ، برقم: 1805 (23/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 4634 (256/8) ،وَالدَّارِمِيُّ، برقم: كتاب الزكاة، باب في زكاة الغنم، 1620 (464/1)

ޖަމަލުގެ ޒަކާތް ނެރެންޖެހޭނިސާބުގެ ތާވަލު	
އަދަދު	ޒަކާތަށް ނެރެންޖެހޭ ބާވަތް
1 ޖަމަލުން 4 ޖަމަލާ ހަމައަށް	ޒަކާތަށް އެއްޗެއް ނެރެންކަށް ނުޖެހޭ
5 ޖަމަލުން 9 ޖަމަލާ ހަމައަށް	1 ބަކަރި
10 ޖަމަލުން 14 ޖަމަލާ ހަމައަށް	2 ބަކަރި
15 ޖަމަލުން 19 ޖަމަލާ ހަމައަށް	3 ބަކަރި
20 ޖަމަލުން 24 ޖަމަލާ ހަމައަށް	4 ބަކަރި
25 ޖަމަލުން 35 ޖަމަލާ ހަމައަށް	ބިންތު މަޚާޟްއެއް
36 ޖަމަލުން 45 ޖަމަލާ ހަމައަށް	ބިންތު ލަބޫނެއް
46 ޖަމަލުން 60 ޖަމަލާ ހަމައަށް	ހިއްޤާއެއް
61 ޖަމަލުން 75 ޖަމަލާ ހަމައަށް	ޖަޛާޢާއެއް
76 ޖަމަލުން 90 ޖަމަލާ ހަމައަށް	2 ބިންތުލަބޫން
91 ޖަމަލުން 120 ޖަމަލާ ހަމައަށް	2 ހިއްޤާ
121 ޖަމަލުން 129 ޖަމަލާ ހަމައަށް	3 ބިންތުލަބޫން
130 ޖަމަލުން 139 ޖަމަލާ ހަމައަށް	1 ހިއްޤާ އަދި 2 ބިންތުލަބޫން
140 ޖަމަލުން 149 ޖަމަލާ ހަމައަށް	2 ހިއްޤާ އަދި 1 ބިންތުލަބޫން
150 ޖަމަލުން 159 ޖަމަލާ ހަމައަށް	3 ހިއްޤާ
160 ޖަމަލުން 169 ޖަމަލާ ހަމައަށް	4 ބިންތުލަބޫން
ދެން މިއަދަދަށް އިތުރުވާ ކޮންމެ 40 ޖަމަލަކަށް 1 ބިންތުލަބޫން، އިތުރަށް ނެރެން ވާނެއެވެ. އިތުރުވާ ކޮންމެ 50 ޖަމަލަކަށް 1 ހިއްޤާ އިތުރަށް ނެރެންވާނެއެވެ.	

ގެރިގެ ޒަކާތް:

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި މުޢާޛު ބިން ޖަބަލުގެ އަރިހުން ސުނަނުގެ

އަހުލުވެރިންނާއި އަޙްމަދާއި، މާލިކާއި، އެހެން އެތަކެއް ބޭކަލުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ مُعَاذٍ رضي الله عنه: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمَّا وَجَّهَهُ إِلَى اليَمَنِ، أَمَرَهُ أَن يَأْخُذَ مِنَ الْبَقَرِ مِن كُلِّ ثَلَاثِينَ تَبِيعًا أَو تَبِيعَةً، وَمِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ مُسِنَّةً." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَمَالِكٌ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި މުޢާޛުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ، އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: މުޢާޛުގެފާނު) ޔަމަނުކަރައަށް ފޮނުއްވިއިރު، ގެރީގެ ޒަކާތް ނެންގެވުމުގައި ތިރީސް ގެރީގެތެރެއިން ތަބީޢެއް (އެބަހީ: އެއް އަހަރު ފުރިފައިވާ ފިރިހެން ގެރިއެއް) ނުވަތަ ތަބީޢާއެއް (އެބަހީ: އެއް އަހަރު ފުރިފައިވާ އަންހެން ގެރިއެއް) އަދި ސާޅީސް ގެރީގެ ތެރެއިން މުސިންނާއެއް ޒަކާތަށް ނެންގެވުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ."

ހުއިހައްޖައިގެން ބަލަހައްޓާ ގެރީގެ 30 ގެރި ހަމަނުވާނަމަ، ގެރީގެ ޒަކާތް ދެއްކުމެއް ނުވެއެވެ. އެކަމަކު 30 ގެރި ހަމަވެ، އެއަށް ހަނދުވަރުން އަހަރެއް ވުމުން ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ތަބީޢެއް ނުވަތަ ތަބީޢާއެއް ނެރުންވެއެވެ. ތަބީޢަކީ، އެއް އަހަރު ފުރިހަމަވެފައިވާ ގެރިއަށް ކިޔާ ނަމެކެވެ. 40 ގެރި ހަމަވުމާ ދެމެދު އިތުރު އެއްޗެއް ދައްކަން ނުޖެހޭނެއެވެ. 40 ގެރި ހަމަވުމުން، ޒަކާތަށް ދައްކަންޖެހޭނީ މުސިންނާ އެކެވެ. މުސިންނާއަކީ ދެ އަހަރު ފުރިފައިވާ ގެރިއަށް ކިޔާ ނަމެކެވެ. 60 ގެރި ހަމަވުމުން، ޒަކާތުގެގޮތުގައި ދެ ތަބީޢު ނެރުންވެއެވެ.

70 ގެރި ހަމަވުމުން، މުސިންނާއަކާއި ތަބީޢެއް ނެރުންޖެހޭނެއެވެ. 80 ގެރި

---

[1] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب في زكاة السائمة، برقم: 1576 (26/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في زكاة البقر، برقم: 623 (11/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ: زَكَاةِ الْبَقَرِ، برقم: 2450 (25/5) ، وَ برقم: 1451،1452،1453 (26/5)، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ صَدَقَةِ الْبَقَرِ، برقم: 1803 (22/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 22013 (338/36) ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَا جَاءَ فِي زَكَاةِ الْبَقَرِ، برقم: 891/ 287 (364/2) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 1450 (552/1) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كتاب الزكاة، باب صدقة البقر، برقم: 2268 (19/4)، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ كَيْفَ فَرَضَ صَدَقَةَ الْبَقَرِ، برقم: 7287 (165/4) ، وَالدَّارِمِيُّ، كتاب الزكاة، باب زكاة البقر، برقم: 1623 (465/1)

ހަމަވުމުން، ދެ މުސިންނާ، 90 ގެރި ހަމަވުމުން، ތިން ތަބީޢު ނުވަތަ ތިން ތަބީޢާ، 100 ގެރި ހަމަވުމުން، މުސިންނާއަކާއި ތަބީޢެއް، 110 ގެރި ހަމަވުމުން، ދެ މުސިންނާއާއި ތަބީޢެއް، 120 ގެރި ހަމަވުމުން، ތިން މުސިންނާ ނުވަތަ ހަތަރު ތަބީޢު ނެރެންޖެހެން އެވެ.

މި ހަމައިގެމަތިން އިތުރުވާ ކޮންމެ 30 ގެރީގެމަތިން ތަބީޢެއް، އަދި އިތުރުވާ ކޮންމެ 40 ގެރީގެމަތިން މުސިންނާއެއް ޒަކާތަށް ނެރެންޖެހެނީއެވެ.

ގެރީގެ ޒަކާތް ދައްކަންޖެހޭގޮތުގެ ތާވަލު	
ގެރީގެ އަދަދު	ޒަކާތަށް ނެރެން ވާޖިބުވާ މިންވަރު
1 ގެރިން ފެށިގެން 29 ގެރިއާހަމައަށް.	ޒަކާތަށް އެއްޗެއް ނެރެން ވާޖިބެއްނުވޭ.
30 ގެރިން ފެށިގެން 39 ގެރިއާހަމައަށް.	1 ތަބީޢު ނުވަތަ 1 ތަބީޢާ
40 ގެރިން ފެށިގެން 59 ގެރިއާހަމައަށް.	1 މުސިންނާ
60 ގެރިން ފެށިގެން 69 ގެރިއާހަމައަށް.	2 ތަބީޢު ނުވަތަ 2 ތަބީޢާ
70 ގެރިން ފެށިގެން 79 ގެރިއާހަމައަށް.	1 ތަބީޢު އަދި 1 މުސިންނާ
80 ގެރިން ފެށިގެން 89 ގެރިއާހަމައަށް.	2 މުސިންނާ
90 ގެރިން ފެށިގެން 99 ގެރިއާހަމައަށް.	3 ތަބީޢު
100 ގެރިން ފެށިގެން 109 ގެރިއާ ހަމައަށް.	2 ތަބީޢު އަދި 1 މުސިންނާ
110 ގެރިން ފެށިގެން 119 ގެރިއާ ހަމައަށް.	2 މުސިންނާ އަދި 1 ތަބީޢު
120 ގެރިން ފެށިގެން 29 ގެރިއާ ހަމައަށް.	4 ތަބީޢު ނޫންނަމަ 3 މުސިންނާ
މި އުސޫލުން ކޮންމެ 30 ގެރިއަކަށް ތަބީޢެއް ނުވަތަ ތަބީޢާއެއް، އަދި ކޮންމެ 40 ގެރިއަކަށް މުސިންނާއެއް އިތުރު ކުރަމުން ދާނީއެވެ.	

ބަކަރީގެ ޒަކާތް:

މީގެކުރިން ޖަމަލުގެ ޒަކާތުގެ ބައިގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަނަސުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީއާއި، އަބޫދާއޫދާއި، އައްނަސާއީއާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އަޙްމަދާއި އެހެން އެތަކެއް ބޭކަލުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘުގެ ބައެއް ރިވާޔަތުގައި ބަކަރިން ޒަކާތަށް ނެރުން ވާޖިބުވާ މިންވަރު ބަޔާން ވެފައިވެއެވެ.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁: أَنَّ أَبَا بَكْرٍ ﵁، كَتَبَ لَهُمْ إِنَّ هَذِهِ فَرَائِضُ الصَّدَقَةِ، الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى الْمُسْلِمِينَ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا رَسُولَهُ ﷺ، (جَاءَ فِيه)

وَفِي صَدَقَةِ الْغَنَمِ فِي سَائِمَتِهَا إِذَا كَانَتْ أَرْبَعِينَ فَفِيهَا شَاةٌ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ، فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةً فَفِيهَا شَاتَانِ إِلَى مِائَتَيْنِ، فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةً فَفِيهَا ثَلَاثُ شِيَاهٍ إِلَى ثَلَاثِ مِائَةٍ، فَإِذَا زَادَتْ فَفِي كُلِّ مِائَةٍ شَاةٌ، وَلَا يُؤْخَذُ فِي الصَّدَقَةِ هَرِمَةٌ وَلَا ذَاتُ عَوَارٍ وَلَا تَيْسُ الْغَنَمِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ الْمُصَّدِّقُ، وَلَا يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ، وَلَا يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ، وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَإِنَّهُمَا يَتَرَاجَعَانِ بَيْنَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ، فَإِذَا كَانَتْ سَائِمَةُ الرَّجُلِ نَاقِصَةً مِنْ أَرْبَعِينَ شَاةً وَاحِدَةٌ فَلَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا."
(رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، النَّسَائِيُّ، وَ أَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ ، وَالبَيهَقِيُّ) [1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަނަސުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫބަކުރުގެފާނު، އެ ބޭކަލުންނަށް (އެބަހީ: ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަޞްޙާބު ބޭކަލުންނަށް) ލިޔެދެއްވި ލިޔުމެއްގައިވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މިއީ، ([illegible] ބާވަތްތަކުން) ޒަކާތް ވާޖިބުވާ ތަކެއްޗާއި މިންވަރު ބަޔާންވެގެންވާ ލިޔުމެކެވެ. އެއީ، الله ތަޢާލާ އެ ކަން ފަރުޟުކުރައްވައި، [illegible] ރަސޫލާ ﷺ އަށް [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] ރަސޫލު الله ﷺ ފަރުޟު ކުރައްވާފައިވާ [illegible]. (އެ ޙަދީޘުގެ ބައެއް ރިވާޔަތުގައިވެއެވެ.)

---

[1] أَبُودَاوُدُ، كتاب الزكاة، باب في زكاة السائمة، برقم: 1567 (16/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، زَكَاةُ الْإِبِلِ، برقم: 2447 (18/5) ، وَ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، زَكَاةُ الْإِبِلِ، برقم: 2239 (12/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 72 (232/1) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 1442 (545/1)، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ كَيْفَ فَرَضَ الصَّدَقَةَ، برقم: 7248 (145/4)

ބަކަރީގެ ޒަކާތް ދަންނައެވެ. 40 ބަކަރި ހަމަވުމުގެކުރިން ބަކަރިން ޒަކާތް ދެއްކުމެއް ނުވެއެވެ. [illegible] ބަލަހައްޓާ 40 ބަކަރި ހަމަވުމުން، އެއަށް ހަނދުމަހުން އެއް އަހަރުވުމުން، 120 ބަކަރި ހަމަވާހަމައަށް [illegible] ޒަކާތަށް ނެރެންޖެހޭނީ، އެންމެ ބަކަރިއެކެވެ. 120 ބަކަރިއަށްވުރެ އެއް ބަކަރި އިތުރުވެއްޖެނަމަ، 200 ބަކަރި ހަމަވާ ހަމައަށް ޒަކާތަށް ދައްކަންޖެހޭނީ 2 ބަކަރިއެވެ. 200 ބަކަރިއަށްވުރެ އެއް ބަކަރި އިތުރުވެއްޖެނަމަ، 300 ބަކަރި ހަމަވާ ހަމައަށް ޒަކާތަށް ދައްކަންޖެހޭނީ 3 ބަކަރިއެވެ. އެއަށްވުރެ އިތުރުވެއްޖެނަމަ، އިތުރުވާ ކޮންމެ 100 ބަކަރިއަކުން އެއް ބަކަރި ޒަކާތަށް ނެރުން ވެއެވެ.

ބަލިކަށިއެއްކަމެއް، [illegible]، ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ނެރުމަކީ ހުއްދަކަމެއްނޫނެވެ. އަދި މުދަލުގެ ވެރިމީހާ ހިތުން ރުހުމުން ދިނުމުން މެނުވީ، ފިރިހެން ބަކަރިއެއް ޒަކާތަށް ނެގުމެއް ނުވާނެއެވެ. ޒަކާތަށް [illegible] މިންވަރު ގިނަވެ، އެ ބަކަރި ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ދައްކަންޖެހޭނީ [illegible]، [illegible] ވަކިވަކި ދެ މީހުންގެ [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] ވަކިވަކިކުރުން ޒަކާތަށް [illegible]، ޒަކާތް [illegible] [illegible] ދީ [illegible] ވެސް ހުއްދަކަމެއް ނޫނެވެ.

ދެ މީހުންގެ [illegible] އެއް [illegible]، އެ ދެ މީހުން [illegible] ކުރަންޖެހޭނީ އެ ދެ މީހުންގެ މުދަލުގެ (އެބަހީ: [illegible]) ގިނަ މަދުމިނުގެ ނިސްބަތުންނެވެ. މީހާގެ މިލްކުގައިވާ ބަކަރި 40 އަށްވުރެ [illegible] މަދުނަމަ (އެބަހީ: އޭނާގެ މިލްކުގައި ހުރި 39 ބަކަރި ނަމަ) މުދަލުގެ ވެރިމީހާ ހިތުން ރުހުމުން ދީފި އެއްޗެއް މެނުވީ، އޭނާ ޒަކާތަށް ދެއްކުން ވާޖިބެއް ނުވާނެއެވެ.

<table>
<tr><th colspan="2">ބަކަރިން ޒަކާތަށް ދައްކަންޖެހޭގޮތުގެ ތާވަލު</th></tr>
<tr><th>ބަކަރީގެ އަދަދު</th><th>ޒަކާތަށް ނެރުން ވާޖިބުވާ މިންވަރު</th></tr>
<tr><td>1 ބަކަރިން ފެށިގެން 39 ބަކަރިއާހަމައަށް.</td><td>ޒަކާތަށް އެއްޗެއް ނެރުން ވާޖިބެއްނުވޭ.</td></tr>
<tr><td>40 ބަކަރިން ފެށިގެން 120 ބަކަރިއާހަމައަށް.</td><td>1 ބަކަރި</td></tr>
<tr><td>121 ބަކަރިން ފެށިގެން 200 ބަކަރިއާހަމައަށް.</td><td>2 ބަކަރި</td></tr>
<tr><td>201 ބަކަރިން ފެށިގެން 399 ބަކަރިއާހަމައަށް.</td><td>3 ބަކަރި</td></tr>
<tr><td>400 ބަކަރިން ފެށިގެން 499 ބަކަރިއާހަމައަށް.</td><td>4 ބަކަރި</td></tr>
<tr><td>500 ބަކަރިން ފެށިގެން 599 ބަކަރިއާހަމައަށް.</td><td>5 ބަކަރި</td></tr>
<tr><td colspan="2">މި އުސޫލުން ކޮންމެ 100 ބަކަރިއަކަށް ބަކަރިއެއް އިތުރުކުރަމުން ދާނީއެވެ.</td></tr>
</table>

އަލްއަވްޤާޞްގެ މުރާދު:

"އަލްއަވްޤާޞް" މިއީ "ވަޤްޞުން" މި ބަހުގެ ޖަމްޢެވެ، ގިނަގޮތެވެ. އޭގެ މާނައަކީ، [illegible] ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ނެރުން ވާޖިބުވާ އަދަދުގެ ދެމެދުގެވެ. އިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެ ވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، އެ ދެމެދުގައިވާ ކަސްރު އަދަދުތަކުގެ މިންވަރުން ޒަކާތަށް އެއްޗެއް ނެރޭކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. އެއީ، މުދަލުގެ ވެރިމީހާއަށް އިސްލާމްދީނުގައި ދެއްވާފައިވާ ލުޔެކެވެ.

ޖަމަލުގެ ޒަކާތް ދެއްކުމާގުޅޭގޮތުން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘް ކުރައްވާފައިވާ ބަސްފުޅެއްގައިވެއެވެ. {فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ إِلَى خَمْسٍ وَثَلاَثِينَ، فَفِيهَا بِنْتُ مَخَاضٍ أُنْثَى، فَإِذَا

بَلَغَتْ سِتًّا وَثلاَثِينَ إِلَى خَمْسٍ وَأَرْبَعِينَ فَفِيهَا بِنْتُ لَبُونٍ أُنْثَى.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) [1] {ފަހެ، ފަންސަވީސް ޖަމަލު ހަމަވުމުން، ތިރީސް ފަސް ޖަމަލު ހަމަވުމަށް ދާނދެން، އޭގެ ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ނެރެން ޖެހޭނީ ބިންތުމުޚާޟެކެވެ. ބިންތުމުޚާޟަކީ، (އެއް އަހަރުހަމަވެ، ދެވަނަ އަހަރަށް އަރައިގެންފައިވާ އަންހެން ޖަމަލެކެވެ.) ފަހެ، ތިރީސް ހަ ޖަމަލު ހަމަވުމުން، ސާޅީސް ފަސް ޖަމަލު ހަމަވެއްޖައުމަށް ދާނދެން، ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ނެރެންޖެހޭނީ، ބިންތުލަބޫނެކެވެ. އިބިނަތު ލަބޫނަކީ، (ދެ އަހަރުފުރި، ތިންވަނަ އަހަރަށް އަރައިގެންފައިވާ އަންހެން ޖަމަލެކެވެ.)

ގެރީގެ ޒަކާތްދެއްކުމާބެހޭގޮތުން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ހަދީޘް ކުރައްވާފައިވާ ބަސްފުޅެއްގައިވެއެވެ. {فَإِذَا بَلَغَتْ ثَلَاثِينَ فَفِيهَا عِجْلٌ تَابِعٌ جَذَعٌ أَوْ جَذَعَةٌ حَتَّى تَبْلُغَ أَرْبَعِينَ، فَإِذَا بَلَغَتْ أَرْبَعِينَ فَفِيهَا بَقَرَةٌ مُسِنَّةٌ.} (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ) [2] {ފަހެ، ތިރީސް ގެރި ހަމަވުމުން، ސާޅީސް ގެރި ހަމަވެއްޖައުމަށް ދާނދެން އެ ތަކެތީގެ ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި އެއް އަހަރު ފުރިފައިވާ ފިރިހެން ގެރިއެއް ނުވަތަ އެއް އަހަރު ފުރިފައިވާ އަންހެން ގެރިއެއް ނެރެންވެއެވެ. އަދި ސާޅީސް ގެރި ހަމަވުމުން، އޭގެ ޒަކާތަށް މުސިންނާއެއް ނެރުން ވެއެވެ.“

ބަކަރީގެ ޒަކާތްދެއްކުމާބެހޭގޮތުން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ހަދީޘް ކުރައްވާފައިވާ ބަސްފުޅެއްގައިވެއެވެ. {وَفِي سَائِمَةِ الْغَنَمِ إِذَا كَانَتْ أَرْبَعِينَ فَفِيهَا شَاةٌ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ.} [3] {ހުއިރައްޗައިގެން ބަލަހައްޓާ ބަކަރީގެ ސާޅީސް ބަކަރި ހަމަވުމުން، ސަތޭކަ ވިހި ބަކަރި

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ زَكَاةِ الغَنَمِ، برقم: 1454 (118/2)

[2] النَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ: زَكَاةِ الْبَقَرِ، برقم: 2453 (26/5)

[3] أَبُودَاوُدُ، كتاب الزكاة، باب في زكاة السائمة، برقَم: 1567 (16/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، زَكَاةُ الْإِبِلِ، برقم: 2447 (18/5) ، وَ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، زَكَاةُ الْإِبِلِ، برقم: 2239 (12/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 72 (232/1) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 1442 (545/1)، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ كَيْفَ فَرَضَ الصَّدَقَةَ، برقم: 7248 (145/4)

ހަމަވެއްޖައުމަށް ދާންދެން އެ ތަކެތީގެ ޒަކާތަށް ނެރެންޖެހޭނީ އެންމެ ބަކަރިއެކެވެ.}

މި ބަސްފުޅުތަކަށް ވިސްނައިލާއިރު ޖަމަލުގެތެރެއިން ފަންސަވީސް ޖަމަލުން ފެށިގެން ތިރީސް ހަ ޖަމަލާ ދެމެދުގެ އަދަދަކީ ވަޤްޞުވެއެވެ. އެއީ ޒަކާތަށް އެއްޗެއް ދައްކަންޖެހޭ އަދަދުތަކެއް ނޫނެވެ. ހަމައެފަދައިން ގެރިގެ ޒަކާތަށްބަލާއިރު، ތިރީހުން ފަށައިގެން އެއްސަތޭކަ ވިހި ގެރިއަށް ދާންދެން އަދަދުތަކަކީ ވަޤްޞުވެއެވެ. ބަކަރިގައިވެސްވަނީ މިގޮތަށެވެ.

ޒަކާތަށް ނުނެގެވޭނެ ތަކެތި:

ޢާމިލުންގެގޮތުގައި މިސްކީނުންގެ މުދަލުގެ ޒަކާތްނެގުމަށް މަސައްކަތްކުރާ މީހުން، ޒަކާތްނެގުމުގައި މުދަލުގެ ވެރިންގެ ހައްޤަށް ރިޢާޔަތްކުރުމަކީ ކޮންމެހެން ކުރަން ޖެހޭނެ ކަމެކެވެ. މުދަލުގެ ވެރިން ހިތްހުރުމުން ދިނީ ބާވަތްތަކެއްގައިވިޔަސް، އެބައިމީހުންގެ އަތުގައިވާ އެންމެ ރަނގަޅު ތަކެތި ޒަކާތަށް ނަގައިގެން ނުވާނެއެވެ. ހަމަ އެއާއެކު ފަގީރުންގެ ހައްޤަށް ވެސް ރައްކާތެރިވުންވެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު، ޒަކާތް ނެގުމުގައި ނަޒަރުމުސްތަޙިއްޤުގެތެރެއިން އެއްވެސް ބައިބަޔަކު އެއްކޮށް ޒަކާތަށް ނުދުވުމެއް ނުވެއެވެ. ނަމަވެސް އެ މީހާގެ މިލްކުގައިވާ ހުރިހާ ޖަނަވާރެއް ގައިވެސް ބައިބައް ހުރެއްޖެނަމަ، އެ ބާވަތްތަކުގައި ބައިބުރި ޖަނަވާރެއް ޒަކާތަށް ނަގަން ވާނެއެވެ.

ޒަކާތަށް ނެގުން ހުއްދަވެގެންނުވަނީ، ޢާއްމުކޮށް މުދަލުގެތެރެއިން ދަށުމިންވަރުގެ ބާވަތްތަކެވެ.

1- ޒަކާތުގެ ހުރުމަތް ބަޔަށްނުތުރުވައްވައި، ދެމަތިކުރުގެ ޗިރުމްތިގައި ވުރެވެ. "وَلَا تُؤْخَذُ فِي الصَّدَقَةِ هَرِمَةٌ وَلَا ذَاتُ عَوَارٍ وَلَا تَيْسٌ." الْبُخَارِيُّ، أَبُودَاوُدُ، النَّسَائِيُّ، وَابْنُ

مَاجه، وَأَحْمَدُ، وَالشّافِعِيُّ ، وَالْحَاكِمُ ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[1] މާނައީ: "ޒަކާތުގެގޮތުގައި އަހަރުމުރު، ބަލިކަށި އެއްޗެއް، އަދި އަވަދު އެއްޗެއް، އަދި ފިރިހެން އެއްޗެއް ޒަކާތަކަށް ނުނަގާނެއެވެ."

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ސުފްޔާނު ބިން ޢަބްދު اللهِ އައްޘަޤަފީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الثَّقَفِيِّ ﵁: "أَنَّ عُمَرَ ﵁ نَهَى الْمُصدِّقَ أَن يَأْخُذَ الْأَكُولَةَ، وَلاَ الرُّبَّى وَ الْمَاخِضَ، وَ فَحْلَ الْغَنَمِ." (رَوَاهُ مَالِكٌ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة)[2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ސުފްޔާނު ބިން ޢަބްދު اللهِ އައްޘަޤަފީ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޒަކާތް ނަގާކަށް އާމިލުން (އެ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابٌ: لاَ تُؤْخَذُ فِي الصَّدَقَةِ هَرِمَةٌ وَلاَ ذَاتُ عَوَارٍ، وَلاَ تَيْسٌ، إِلَّا مَا شَاءَ الْمُصَدِّقُ، برقم: 1455 (118/2) ، وَ أَبُودَاوُدُ، كتاب الزكاة، باب في زكاة السائمة، برقم: 1567 (16/3) ، وَ النَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، زَكَاةُ الْإِبِلِ، برقم: 2447 (18/5) ، وَ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، زَكَاةُ الْإِبِلِ، برقم: 2239 (12/3) ، وَابْنُ مَاجه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ صَدَقَةِ الْغَنَمِ، برقم: 1805 (23/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 72 (232/1) ، وَالشَّافِعِيُّ فى المُسند، برقم: 644 (420/1) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 1442 (545/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ فَرْضِ الزَّكَاةِ، برقم: 3266 (57/8) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ كَيْفَ فَرضَ الصَّدَقَةَ، برقم: 7246 (143/4) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ زَكَاةِ الْإِبِلِ وَالْغَنَمِ، برقم: 1984 (11/3)

[2] مَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَا جَاءَ فِيمَا يُعْتَدُّ بِهِ مِنَ السَّخْلِ فِي الصَّدَقَةِ، برقم: 909 (372/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ السِّنِّ الَّتِي تُؤْخَذُ فِي الْغَنَمِ، برقم: 7302 (169/4) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 6395 (78/7) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كتاب الزكاة، باب ما يعد وكيف تؤخذ الصدقة، برقم: 6806 (10/4) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، السَّخْلَةُ تُحْسَبُ عَلى صَاحِبِ الغَنَمِ؟ برقم: 10079 (427/6)

ނޯޓް: "ޖިޔުރުއްސުންނާ" ގައި މުޢައްލިފު މި ރިވާޔަތް ގެންނަވާފައިވަނީ، ރިވާޔަތުގައިވާ ބަކަރިކަން ބޭނުންކުރެވޭނެ ކަމެއް ހާމަކޮށްދިނުމަށެވެ. މިކަން މަސައްކަތްކުރުން ހުއްޓުވުން، އަތުރިމަތި މާލިކު، އަލްބައިހަޤީ، އައްޠަބަރާނީ، ޢަބްދުއްރައްޒާޤު، އިބްނު އަބީ ޝައިބާ މި ރިވާޔަތް ރިވާކުރައްވާފައި ހުރުމެވެ. ނަމަވެސް އެއީ އޭގެ ބަކަރިގެ ޖުމްލައެއް، އަދި އެ ހުރި އެއްޗެއް ބަކަރިކަންވެސް މުޢައްލިފު ޢިލްމުވެރިޔާ ރިވާޔަތުން މި ރިވާޔަތް ނަގައިގެން ގެނައި ގެނެވިފައި ނުވެއެވެ.

ޖުމްލަކޮށްބަލާ ނަމަ، އައިމައްމާ މާލިކު މުވައްޠައިގައި ރިވާކުރައްވާފައި އިބާރާތް ލިޔުމަށް އެ ވަނީއެވެ. ނަމަވެސް އެބަ ބަކަރިއެއް ރިވާކުރައްވާފައިވާ، އައިމައްމާ މާލިކުގެ ރިވާޔަތް ގައި އެއް އިބާރާތްކުރައްވައެވެ. عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ (الثَّقَفِيِّ)، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ بَعَثَهُ مُصدِّقاً، فَكَانَ يَعُدُّ عَلَى النَّاسِ بِالسَّخْلِ، فَقَالُوا: أَتَعُدُّ عَلَيْنَا بِالسَّخْلِ، وَلاَ تَأْخُذُ مِنْهُ شَيْئاً؟! فَلَمَّا قَدِمَ عَلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ذَكَرَ لَهُ ذلِكَ. فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: نَعَمْ، نَعُدُّ عَلَيْهِمْ بِالسَّخْلَةِ، يَحْمِلُهَا الرَّاعِي، وَلاَ نَأْخُذُهَا، وَلاَ نَأْخُذُ الْأَكُولَةَ، وَلاَ الرُّبَّى وَلاَ الْمَاخِضَ، وَلاَ فَحْلَ الْغَنَمِ." (މުވައްޠައު)

ކަދުގެތެރޭގައި) މީސްތަކުން އޭގެ މަސްލަހަތުގެ ބޭނުމުގައި ބަލަހައްޓާ ތަކެއްޗާއި، ވިހައިގެން ދަރިއަށް ކިރުދޭ ބަކަރިއާއި، ބަނޑުބޮޑުވެ، ވިހަން ގާތްވެފައިވާ ބަކަރިއާއި، ތަރުބިޔަތުކޮށް ގިނަކުރުމަށް ބަލަހައްޓާ ފިރިހެން ބަކަރި، ޒަކާތަށްނެގުން އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވިގެންވި ޢުމަރުގެފާނު މަނާކުރެއްވިއެވެ.”

3- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވިގެންވި ޢަބްދުاللهِ ބިން މުޢާވިޔަތުލް އަލްޣާޟިރީގެ އަރިހުން ރަނގަޅު ސަނަދަކުން އަބޫދާވޫދާއި، އަލްބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ހަދީޘުގައި ވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُعَاوِيَةَ الْغَاضِرِيِّ ﵁، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: {ثَلَاثٌ مَنْ فَعَلَهُنَّ فَقَدْ طَعِمَ طَعْمَ الْإِيمَانِ: مَنْ عَبَدَ اللهَ وَحْدَهُ، فَإِنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَعْطَى زَكَاةَ مَالِهِ طَيِّبَةً بِهَا نَفْسُهُ، رَافِدَةً عَلَيْهِ فِي كُلِّ عَامٍ، وَلَمْ يُعْطِ الْهَرِمَةَ، وَلَا الدَّرِنَةَ، وَلَا الشَّرَطَ اللَّائِمَةَ، وَلَا الْمَرِيضَةَ، وَلَكِنْ مِنَ أَوْسَطِ أَمْوَالِكُمْ، فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يَسْأَلْكُمْ خَيْرَهُ، وَلَمْ يَأْمُرْكُمْ بِشَرِّهِ؟} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد،وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[1] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވިގެންވި ޢަބްދުاللهِ ބިން މުޢާވިޔަތުލް އަލްޣާޟިރީ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ހަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {ތިން ކަމެއް ފުރިހަމަ ކޮށްފި މީހާ (ދަންނައެވެ!) ދެން، ހަމަކަށަވަރުން، އޭނާ އީމާންކަމުގެ ފޮނި މީރުކަން ލިބިގެން ދިޔައެވެ. (ފުރަތަމަކަމީ) اللهُ އެއްކަލައުވަންތަ ކޮށް، ހަމައެކަނި އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަންކޮށްފި މީހާއެވެ. ދެން، ހަމަކަށަވަރުން، اللهُ ފިޔަވައި އަޅުކަންކުރުން ހައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވާކަމެވެ. (ދެވަނައީ) އޭނާގެ މުދަލުގެ ޒަކާތް އަދާކޮށްފި މީހާއެވެ. އެއީ، އެ ކަމުގައި އޭނާގެ ހިތުގެ ހަމަޖެހުމާއި، ކޮންމެ އަހަރަކު އެ ޒަކާތް އަދާކުރުމުން ގަދައަރައި ނަފްސުން ހަނދުމަކޮށްދިނުމާ އެކުގައެވެ. (ތިންވަނައީ) ޒަކާތުގެގޮތުގައި އަނބުރާ ބަކަރި

---

[1] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب في زكاة السائمة، برقم: 1582 (32/3) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ لَا يَأْخُذُ السَّاعِي فِيمَا يَأْخُذُ مَرِيضً...، برقم: 7275 (161/4) ، وَ فِي شُعَبِ الإِيْمَان، برقم: 3026 (9/5) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الصغيرِ، برقم: 555 (334/1) وَ فِي مُسْنَدِ الشَّامِيِّينَ، برقم: 1870 (97/3)

އެއްޗެއް، އަލްޖަރުބާއެއް، (ޖަނަވާރުންނަށްޖެހޭ ގައިރިހުމާ ބައްޔެއް ޖެހިފައިވާ އެއްޗެއް)، މުދަލުގެތެރެއިން އެންމެ އާދައިގެ ދެރަ އެއްޗެއް، ހިތްއެރިފައިވާތި ޒަކާތަށް ނެރުމަށް ނަފުސު ދަރިވެރިވެފައިވާ އެއްޗެއް، ނުނެރޭ، ނަމަވެސް ތިޔަބައި މީހުންގެ މުދަލުގެތެރެއިން މެދުވަރުގެ (ރަނގަޅު) ތަކެތި (ޒަކާތަށް) ނެރުއްވޭ މިޔާއެވެ.}

ނަޢަމްސޫފީނޫން އެހެން ބާވަތްތަކުގެ ޖަނަވާރުގެ ޒަކާތް:

ޖަނަވާރުގެ ބާވަތްތަކުގެތެރެއިން، ނަޢަމްސޫފީނޫން އެހެން އެއްވެސް ބާވަތެއްގެ ޖަނަވާރުން ޒަކާތްނެރުމެއް ނުވެއެވެ. އަހާއި، (މުލް) ބަޣުލާއި، ހިމާރާއި، މިފަދަ އެއްވެސް ޖަނަވާރަކުން ޒަކާތް ދައްކަން ނުޖެހެއެވެ. އެހެން ނަމަވެސް މިފަދަ ބާވަތްތައް ވިޔަފާރި މުދަލެއްގެ ގޮތުގައި ބޭނުންކުރާނަމަ، ވިޔަފާރީގެ މަންފާއިން ޒަކާތް ދައްކަން ޖެހޭނެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން ރަނގަޅު ސަނަދަކުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ބަސްފުޅެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَلِيٍّ ﵁، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: {إِنِّي قَدْ عَفَوْتُ لَكُمْ عَنِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ، وَلَا صَدَقَةَ فِيهِمَا.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجه، وَأَحْمَدُ وَاللَّفْظُ لَهُ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްވި ޢަލީގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންނަށް އަހާއި އަޅުންގެ ޒަކާތް ތިމަންކަލޭގެފާނު ޢަފޫކޮށް ދެއްވީމެވެ. އެ ދެ ބާވަތުން ޒަކާތްދައްކަން ނުޖެހޭނެއެވެ.}

---

[1] وَ أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة،باب في زكاة السائمة، برقم: 1574 (25/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في زكاة الذهب والورق، برقم: 620 (7/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ: زَكَاةِ الْوَرِقِ، برقم: 2477 (37/5) ، وَابْنُ مَاجَه،أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ زَكَاةِ الْوَرِقِ وَالذَّهَبِ، برقم: 1790 (10/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 711 (188/2)، وَ برقم: 1267 (416/2)

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުހުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު[1] ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ سُئِلَ عَنِ الْحُمُرِ، فِيهَا زَكَاةٌ؟ فَقَالَ: {مَا جَاءَ فِيهَا شَئٌ إِلاَّ هَذِهِ الآيَةَ الفَذَّةَ، ﴿فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ * وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾}[2] (رواه أحمد) މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުހުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ހިމާރާ ބެހޭގޮތުން ރަސޫލުالله ﷺ ގެ އަރިހުގައި ސުވާލުކުރެވުނެވެ. އޭގެ (ހިމާރުގެ) ޒަކާތްދައްކަން ޖެހޭތޯއެވެ؟ ދެން، އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އޭގެ މެދުގައި މި ([illegible]) ޖާމިޢު އާޔަތް ފިޔަވައި އެހެން އެއްޗެއް [illegible] ނުވެއެވެ. (އެ އާޔަތަކީ، އަލް ޒަލްޒަލާ ސޫރަތުގެ 8،7 މި ދެ އާޔަތެވެ.) ﴿فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ * وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ (މާނައީ: ދެން، ފަރުމާއެއްގެ މިންވަރުވިޔަސް، ހެޔޮކަމެއްކޮށްފި މީހާ، އޭނާ އެކަން ދެކެންވާނެއެވެ. އަދި ފަރުމާއެއްގެ މިންވަރުވިޔަސް، ނުބައިކަމެއްކޮށްފި މީހާ، އޭނާ އެކަން ދެކެންވާނެއެވެ.)} މިގޮތުން މި ޙަދީޘް އެކަމާއި ބަޔާންވެފައިވާނެއެވެ.

ޙާރިޘާ ބުން މުޟައްރިބު ([illegible] ތާބިޢީ ބޭކަލެއް)ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ حَارِثَةَ بْنِ مُضَرِّبٍ، أَنَّهُ حَجَّ مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﵁، فَأَتَاهُ أَشْرَافُ أَهْلِ

---

[1] **ނޯޓު:** (ހ) މި ޙަދީޘަކީ އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްކަމަށް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، އަލްއިމާމު [illegible] [illegible]، އަލްއިމާމު [illegible] ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްތަކުން [illegible]. [illegible]، އަޙްމަދުގެ [illegible] އެ [illegible] [illegible] މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވާނެއެވެ. މިގޮތުން "[illegible]" [illegible] [illegible]" މި [illegible] [illegible] މި ޙަދީޘް [illegible]، "އަޙްމަދުގައި [illegible]" ރިވާކުރެއްވިކަމަށް [illegible]. **[illegible]! [illegible]:** 15،14 (ށ) ރަސޫލު الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިކަމަށް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]، {مَا أُنْزِلَ عَلَيَّ فِيهَا شَيْءٌ إِلَّا هَذِهِ الآيَةُ الجَامِعَةُ الفَاذَّةُ} {މިކަމާގުޅޭގޮތުން އެއާ (މާނައީ: ހިމާރު) [illegible] މި ([illegible]) [illegible] [illegible] ޖާމިޢު އާޔަތް ފިޔަވައި އެހެން އެއްޗެއް [illegible] ނުވެއެވެ.} މިފަދައިންނެވެ.

[2] (سُورَةُ الزَّلْزَلَة: 8،7)

الشَّامِ، فَقَالُوا: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، إِنَّا أَصَبْنَا رَقِيقًا وَدَوَابَّ، فَخُذْ مِنْ أَمْوَالِنَا صَدَقَةً تُطَهِّرُنَا بِهَا، وَتَكُونُ لَنَا زَكَاةً، فَقَالَ: "هَذَا شَيْءٌ لَمْ يَفْعَلْهُ اللَّذَانِ كَانَا مِنْ قَبْلِي، وَلَكِنِ انْتَظِرُوا حَتَّى أَسْأَلَ الْمُسْلِمِينَ." (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ فِي صَحِيحِهِ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَالطَّحَاوِيُّ)[1] މާނައީ: "ޙާރިޘަތު ބުނު މުޟައްރިބު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އޭނާ (އެބަހީ: ޙާރިޘަތު) އެ ކަލޭގެފާނުން ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި ޢުމަރުގެފާނުގެ އަރިހުގައި ހައްޖަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން، އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޝާމުކަރައިގެ އަޝްރާފުން، [illegible] [illegible]. އެބައިމީހުން ދެންނެވިއެވެ. އޭ މުއުމިނުންގެ އަމީރެވެ. އަޅުގަނޑުމެންނަށްވަނީ އަޅުންނާއި [illegible] (އެބަހީ: އަސްގެ) ގިނަމިންވަރެއް ލިބިފައެވެ. ދެން، ކަލޭގެފާނު އަޅުގަނޑުމެންގެ މި މުދަލުން ޞަދަޤާތެއް ނަންގަވާށެވެ. އޭގެސަބަބުން އަޅުގަނޑުމެން ޠާހިރުވެ، [illegible] ޒަކާތެއްކަމުގައި ވުމަށްޓަކައެވެ. ދެން، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިޔައީ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ކުރިން ތިއްބެވި ދެ ބޭކަލުން (އެބަހީ: ރަސޫލު ﷲ ﷺ އާއި އަބޫބަކުރުގެފާނު) ކުރެއްވި ކަމެއްނޫނެވެ. ނަމަވެސް، އަޅުގަނޑު މުސްލިމުންނާ މަޝްވަރާ [illegible] [illegible] ދަންނަވަންދެން ތިޔަބޭކަލުން އިންތިޒާރު ކުރައްވާށެވެ."

أَوْرَدَهُ الهَيثَمِيُّ، وَقَالَ: رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ، وَرِجَالُهُ ثِقَاتٌ.[2]

އަލްހައިޘަމީ މި ޙަދީޘް (މަޖްމަޢުއްޒަވާއިދުގައި) ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި މިއީ އަޙްމަދާއި، އައްޠަބަރާނީ (އަލްމުޢުޖަމު) އަލްކަބީރުގައި ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއް ކަމަށާއި، މި ޙަދީޘަކީ ޘިޤާ [illegible] ރާވީންގެ މައްޗަށް ބިނާވެގެންވާ ޙަދީޘެއް

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 82 (342/1) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 1457 (555/1) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كتاب الزكاة، باب ذكر السنة الدالة على معنى أخذ عمر بن الخطاب عن الخيل و الرقيق...، برقم: 2290 (30/4) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ لَا صَدَقَةَ فِي الْخَيْلِ، برقم: 7414 (200/4) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ زَكَاةِ مَالِ التِّجَارَةِ وَسُقُوطِهَا عَنِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ، برقم: 2021 (37/3) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كتاب الزكاة، باب الخيل، برقم: 6887 (35/4) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مَعَانِي الآثَارِ، كتاب الزكاة، باب الخيل السائمة هل فيها صدقة أم لا، برقم: 3045 (27/2)

[2] مَجْمَعِ الزوائد و منبع الفوائد، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ صَدَقَةِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ وَغَيْرِ ذَلِكَ، برقم: 4372 (210/3)

ކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.[1]

ސުލައިމާން ބުން ޔަސާރުގެ އަރިހުން (މުޙައްމަދު) އިބްނު ޝިހާބު ރިވާކުރެއްވި ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ[2] أَنَّ أَهْلَ الشَّامِ، قَالُوا لِأَبِي عُبَيْدَةَ ابْنِ الْجَرَّاحِ ﵁: خُذْ مِنْ خَيْلِنَا وَرَقِيقِنَا صَدَقَةً، فَأَبَى ثُمَّ كَتَبَ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﵁ فَأَبَى، فَكَلَّمُوهُ أَيْضًا، فَكَتَبَ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَكَتَبَ إِلَيْهِ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: "إِنْ أَحَبُّوا فَخُذْهَا مِنْهُمْ، وَارْدُدْهَا عَلَيْهِمْ، وَارْزُقْ رَقِيقَهُمْ." (رَوَاهُ مَالكُ وَالبَيْهَقِيُّ)[3] **މާނައީ:** “ސުލައިމާން ބުން ޔަސާރު

---

[1] **ނޯޓް:** “ފިޤްހުއްސުންނާ” ގައި މި ހަދީޘް ލިޔުއްވުމުގައި ހަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ކޮން ފޮތަކުންނެއްކަން މުއައްލިފު ބަޔާން ކުރެއްވުމުގެ ބަދަލުގައި، އަލްހައިޘަމީގެ ފޮތުގައި އޭނާ ވިދާޅުވެފައިވާ އެއްޗެއް ބަޔާންކުރެއްވުމުން ކުށްކުރައްވާފައި ވެއެވެ!!

ކުރުމުން މަސައްކަތުން ހަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ބާބަކުން ބަޔާންކުރެވިފައި އެ ވަނީއެވެ. އަލްއިމާމުލް ބައިހަޤީ މި ރިވާޔަތް ނަޤުލުކުރެއްވިކަމަކު ނުފެނުނެވެ. އަލްހައިޘަމީގެ ފޮތް “މަޖްމަޢުއްޒަވާއިދު” ތަޚްރީޖުކުރެއްވި ޢިލްމުވެރިންކުރެ، އައްޠަބަރާނީ ބުނެއްވި ސަނަދުގެ އަސަރު ވިދާޅުވަނީ، ޞަޙާބީގެ ބަދަލުގައި އަލިކަމަށް ރިވާކުރެއްވިކަމުނެވެ. (39/7)

އަލްޙާފިޡު، މި ހަދީޘް ރިވާކުރެއްވުމަށްފަހު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. “މިއީ ސައްޙަ ރިވާޔަތެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް ހާރިޘާގެ ދަރުން އަލްބުޚާރީއާއި މުސްލިމު މި ހަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ.”

“މުސްތަދްރަކު އަލްޙާކިމު” ގެ ތަޚްރީޖުކުރެއްވި އައްޝައިޚު މުޤްބިލު ބުން ހާދީ އަލްވާދިޢީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. “ހާރިޘާ ސަޙާބަކުވުން ބިނާވެފައިވަނީ، އުމަރުގެ ގަނޑުގެ އަރިހުން ޙާރިޘަތު ބުން މުޟައްރިބު ރިވާކުރެއްވިކަން ކަށަވަރުވުމުގެ މައްޗަށެވެ. އުމަރުގެ ގަނޑުގެ އަރިހުން ޙާރިޘަތުމު އެއްވެސް ބަރިއް ރިވާކުރެއްވިކަން ޔަޤީންކަން އެނގިފައެއް ނުވެއެވެ.”

މުޤްބިލު ބުން ހާދީއަން އެއްބަސްވެވޭކަމަށްގައި ނުވިކަމަވެ، އަލްއިމާމު އިބްނު ޙަޖަރު “ތަޤްރީބު ތަހްޛީބު” ގައި ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތުގައި، އުމަރުގެ ކުނާއި، ޢަލީގެ ކުނާއި، އިބްނު މަސްޢޫދުގެ ކުނާގެ އަރިހުން ޙާރިޘަތު ބުން މުޟައްރިބު ހަދީޘް ރިވާކުރައްވާކަމުގައި ވެއެވެ. ބައްލަވާ! تهذيب التهذيب لابن حجر، حارثة بن مضرب، رقم الترجمة: **297** **(166/2)** (މުތަރުޖިމު)

[2] **ނޯޓް:** މިތާނގައި ސުލައިމާން ބުން ޔަސާރުގެ ޖާގައިގައިވުމުން، ފިޤްހުއްސުންނާގެ އަރަބި ނުސްޚާއާ އަހައި ބައްލަވާ، ބަލައިލުކު، މިވީ ކީއްތޯ؟ ފޮތުގައިވަނީ “ސަލްމާން ބުން ޔަސާރު” ކަމަށް ވިދާޅުވާނޭކަން ހުންނަނީއެވެ. ތާއަމު މިން ކުންފުންޏަކުން ޗާޕުކުރައްވާފައިވާ ފިޤްހުއްސުންނާގެ ޗާޕުގައި ވެސް ލިޔުއްވާފައިވަނީ “ސަލްމާން ބުން ޔަސާރު” އެވެ. އެއީ، ކުށެކެވެ. ރަނގަޅުގޮތަކީ މި ތަރުޖަމާގައި ޖެހިފައިވާ ގޮތެވެ. ސަލްމާނެއް ނޫނެވެ. އެއީ ސުލައިމާނެވެ. މާލިކާއި ބައިހަޤީގެ ރިވާޔަތް އެ ފޮތްފޮތުން ބައްލަވައިލެއްވުމުން މި ކަން ކަށަވަރުވާނެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[3] مَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَا جَاءَ فِي صَدَقَةِ الرَّقِيقِ، وَالْخَيْلِ، وَالْعَسَلِ، برقم: **963** **(394/2)** ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ لَا صَدَقَةَ فِي الْخَيْلِ، برقم: **7413** **(200/4)**

ވިދާޅުވިއެވެ. ޝާމުކަރައިގެ އަހުލުވެރިން (ކެރު ބަޔަކު) އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވިއްސެވި އަބޫޢުބައިދާ (ޢާމިރު ބުން) އަލްޖައްރާޙަށް ދަންނަވައިފިއެވެ. އަޅުގަނޑުމެންގެ (މިލްކުގައިވާ) އަސްތަކާއި، އަޅުންގެ ސަދަގާތް ނަންގަވާދިނުން އެދުނެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު އެ ކަން ކުރެއްވުމަށް އިންކާރުކުރައްވައި، ޢުމަރުގެފާނަށް ލިޔުއްވިއެވެ. ނަމަވެސް އެ ކަމުގެ ހުއްދަދެއްވުމަށް ޢުމަރުގެފާނު ދެކޮޅުހައްދަވައިފިއެވެ. ފަހެ، އެބައިމީހުން ދެވަނަ ފަހަރަށްވެސް އެ ކަމަށް އެދުނުއެވެ. އެހިނދު އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: އަބޫޢުބައިދާ) އެ ކަމުގެ ހުއްދަދެއްވަން އެދިވަޑައިގެން ޢުމަރުގެފާނަށް ލިޔުއްވިއެވެ. (ޖަވާބުގައި) އެ ކަލޭގެފާނަށް ޢުމަރުގެފާނު ލިޔުއްވިއެވެ. ކަލޭގެފާނު އެ ކަމަށް އެދިވަޑައިގަންނަވަނީނަމަ އެބައިމީހުންގެ (އަސްތަކާއި އަޅުންގެ ކިބައިން) ޒަކާތް ނަންގަވާށެވެ. އަދި އެ ޒަކާތް އެބައިމީހުންގެ ފަގީރުންނަށް ރައްދުކުރައްވާށެވެ. އަދި އެބައިމީހުންގެ އަޅުންނަށް އެއިން ދެއްވާށެވެ.“

އަހަރުނުވާ ގަ އެއްޗެހި ޒަކާތުގައިގުނުން:

އެއްވެސް މީހެއްގެއަތުގައި ޖަމަލާއި، ގެރިއާއި، ބަކަރީގެ ތެރެއިން ނިސާބު ހަމަވެފައި ވާމީހާ، އަހަރުދުވަހުގެ ތެރޭގައި ދަރިން ލިބިގެން އޭގެ ޢަދަދު އިތުރުވެފައި ވާނަމަ، އަހަރު ހަމަވުމުން ޒަކާތް ދައްކާހިނދު، ނިސާބުގައި ޝާމިލުވާ އަސްލާ ގުޅޭއެއްޗެއް އެ ޖަމާގެ ގަ ދަރިންގެ ޢަދަދުވެސް ޒަކާތް ދައްކާ ކަމަށް ގިނަ އިތުރުވެފައި ޝާމިލުކޮށްގެން ދައްކަންވާނެއެވެ.

މިބައިގެ ދަލީލަކީ، އަލްއިމާމު މާލިކާއި، އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތެވެ.

އެ ރިވާޔަތަކީ ﷲ ރުއްސެވިއްސެވި ސުފްޔާން ބުން ޢަބްދު ﷲ އައްޘަޤަފީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الثَّقَفِيِّ ﵁، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ ﵁ بَعَثَهُ مُصَدِّقاً، فَكَانَ يَعُدُّ عَلَى النَّاسِ بِالسَّخْلِ. فَقَالُوا: أَتَعُدُّ عَلَيْنَا بِالسَّخْلِ، وَلاَ تَأْخُذُ مِنْهُ شَيْئاً؟! فَلَمَّا

قَدِمَ عَلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ذَكَرَ لَهُ ذلِكَ. فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: نَعَمْ، نَعُدُّ عَلَيْهِمْ بِالسَّخْلَةِ، يَحْمِلُهَا الرَّاعِي، وَلاَ نَأْخُذُهَا! وَلاَ نَأْخُذُ الْأَكُولَةَ، وَلاَ الرُّبَّى وَلاَ الْمَاخِضَ، وَلاَ فَحْلَ الْغَنَمِ. وَنَأْخُذُ الْجَذَعَةَ وَالثَّنِيَّةَ! وَذلِكَ عَدْلٌ بَيْنَ غِذَاءِ الْغَنَمِ وَخِيَارِهِ." (رَوَاهُ مَالِكٌ، وَالشّافِعِيُّ ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ސުފްޔާނު ބްނު ޢަބްދު اللّٰهِ އައްޘަޤަފީ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރު ބްނުލްޚައްޠާބު (ގެ ޚަލީފާ ކަމުގައި) ޒަކާތް ޒަކާތުނެންގެވުމަށްޓަކައި އެ ކަލޭގެފާނު ތިމަންނާ ފޮނުއްވިއެވެ. ދެން، ތިމަންނާ މީސްތަކުންގެ ނަރަބަދްސޫގިގެތެރޭގައި ތިބީ ޖަ އެއްކޮޅި ވެސް ޒަކާތް ނުނަގާކަމުގައި ހިސާބުގައި ޖައްސަވައި އަދަދު ކުރައްވާފައެވެ. ދެން، އެބައިމީހުން ބުނެއެވެ. ކަލޭގެފާނު އެ ތަކެތި ހިސާބުކުރައްވި ކަމަކު އެއިން އެއްޗެއް ޒަކާތަށް ނުނަންގަވަނީ ކީއްވެތޯއެވެ؟ ދެން، (މަސައްކަތް ނިމިގެން) ޢުމަރުގެފާނުގެ ޙަޟްރަތަށް ވަޑައިގެންނެވުމުން ހިނދު ޢުމަރުގެފާނަށް ކަންހިނގިގޮތް ތިމަންނާ ދެންނެވީމެވެ. ދެން، ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އާނއެކެވެ. (ނަރަބަދްސޫގި ޒަކާތްނެގުމުގައި) އެ ސޯރުމުން ބަކަރިއާ މީހުން އުފުލާފައިގެން އަންނަ ޅަ އެއްކޮޅިގެ ހިސާބު ވެސް ތިމަންމެން ބައްލަވާނުއެވެ. ނަމަވެސް އެތަކެތި ތިމަންމެން ޒަކާތަށް ނުނަންގަވަނޫއެވެ. އަދި މީސްތަކުން އާގެ މަސް ކެއުމުގެ ބަންދުގައި (ނަރިބަގެ ކޮށްއެގައި) ބަކަރަކަށް ތަކެއްޗާއި، ވިހައިގެން ގެދަރިއަށް ކިރުދޭ ބަކަރިއާއި، ބަނޑުބޮޑުވެ، ވިހަން ގާތްވެފައިވާ ބަކަރިއާއި، ދަރިބަކަރިތަކުގެ ދިރުމަށްޓަކައި ބަހައްޓާފައިވާ ފިރިހެން ބަކަރިވެސް ޒަކާތުގެގޮތުގައި ނުނަންގަވަނޫއެވެ. އެއީ، މީސްތަކުންގެ މުދަލުގައިވާ އާދައިގެ ތަކެއްޗައި (ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި) އެބައިމީހުންގެ އެންމެ ރަނގަޅުމުދާ ނެގުމުން ސަލާމަތްވެވޭނެ ޢަދުލުވެރިގޮތެވެ.“

---

[1] مَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَا جَاءَ فِيمَا يُعْتَدُّ بِهِ مِنَ السَّخْلِ فِي الصَّدَقَةِ، برقم: 909 (372/2) ، وَالشّافِعِيُّ، كتاب الزكاة، فيما يجب أخذه من رب المال من الزكاة وما لا ينبغي أن يؤخذ ، برقم: 651 (425/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِى السُّنَنِ الْكُبْرى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ السِّنِّ الَّتِي تُؤْخَذُ فِي الْغَنَمِ، برقم: 7302 (169/4) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِى الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 6395 (78/7) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِى الْمُصَنَّفِ، كتاب الزكاة، باب ما يعد وكيف تؤخذ الصدقة، برقم: 6806 (10/4) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِى الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، السَّخْلَةُ تُحْسَبُ عَلى صَاحِبِ الغَنَمِ؟ برقم: 10079 (427/6)

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާއި، އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީއާއި، އަބޫތައުރު ދެކެވަޑައި ގަންނަވަނީ، [illegible] ނިސާބު ހަމަވުމަށްފަހު، [illegible] އެ [illegible] ވިހައިގެން އިތުރުވާ ގަ އެއްޗިހި ނިސާބުގައި ހިމަނައިގެން ނުވާނެކަމަށާއި، ޒަކާތް ނެގުމުގައި އެ ތަކެތި ހިސާބުކޮށްގެން ވެސް ނުވާނެ ކަމަށެވެ.

އަބޫޙަނީފާގެ އެހެން ބަސްފުޅެއްގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެ މީހެއްގެ އަތްގައިހުރި ޖަނަވާރުތައް ވިހައިގެން އިތުރުވި އެއްޗެއް ކަމަށްވިއަސް ނުވަތަ އެ މުއްދަތުގެ ތެރޭގައި [illegible] ގަނެގެން އިތުރުވި އެއްޗެއް ކަމަށް ވިއަސް ނިސާބު [illegible] [illegible] [illegible] ގުނަންވާނެއެވެ. އަދި ޒަކާތް ނެގޭނީ އެ ތަކެތިވެސް ހިމަނައިގެންނެވެ.

އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީ ޝަރުޙު ކުރައްވާ ގޮތުގައި، މުދަލުގެ ވިޔަފާރީގެ މިލްކުގައި އެ ތަކެތި ހުރުމާއެކު، އެއަށް [illegible] އެއް އަހަރު ހަމަވުމުގެ ކުރިން އެ ޖަނަވާރުތައް ވިހައިގެން އިތުރުވާ ތަކެތި ނިސާބުގައި ހިމަނައި އޭރުން ޒަކާތް ނަގަންވާނެއެވެ.

އަބޫޙަނީފާއި، މުޙައްމަދާއި، ދާވޫދު (އައްޒާހިރީ) އާއި، އައްސައުރީއާއި، [illegible] އެއް ރިވާޔަތުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، އެ މީހުންގެ އަތުގައި ނިސާބު ހަމަވެފައިވަނީ، މުޅިންވެސް ގަ އެއްޗިހިންކަމަށްވާނަމަ އޭރުން ޒަކާތް ނެގުމެއް ނުވެއެވެ.

މި [illegible] ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ [illegible] ޞަޙާބީ [illegible] ކަމުގައިވާ ސުވައިދު ބުން ޣަފަލާގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އައްނަސާއީއާއި، އައްދާރަޤުޠުނީއާއި، އަލްބައިހަޤީ، ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި

ހަދީޘެވެ. عَنْ سُوَيْدِ بْنِ غَفَلَةَ، قَالَ: أَتَانَا مُصَدِّقُ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: فَجَلَسْتُ إِلَيْهِ، فَسَمِعْتُهُ وَهُوَ يَقُولُ: "إِنَّ فِي عَهْدِي أَنْ لَا آخُذَ مِنْ رَاضِعِ لَبَنٍ، وَلَا نَجْمَعَ بَيْنَ مُفْتَرِّقٍ، وَلَا نُفَرِّقَ يَعْنِي بَيْنَ مُجْتَمِعٍ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه ،وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ) [1] މާނައީ: "ސުވައިދު ބުން ޣަފަލާ ވިދާޅުވިއެވެ. ޒަކާތް ނަގާ ބޭކަލަކު ނަބިއްޔާ ﷺ ފޮނުއްވި ބޭކަލަކު (އެއް ޒަކާތްނަގާ ބޭކަލަކު) މިމަންޖެހުނު ގާތަށް ވަޑައިގަތެވެ. މިމަންނާ އެ ބޭކަލަކުގެ ކައިރިގައި އިށީނީމެވެ. ވަޑައިގެން އޭނާ ވިދާޅުވި އަޑު މިމަންނާ އަޑުއެހީމެވެ. (ވިދާޅުވިއެވެ.) މިމަންޖެހުނީ މި ޒަކާތުގެ ކިރުދޭ ޖަނަވާރުތަކެއް ނުނަގާށެވެ، ނަމަވެސް ވަކިވަކިން ހުރި ޖަނަވާރު ނުކަނޑަ ގުޅުއްވަވާ ވަކިކޮށް ނުކުރުމަށް އެވެ."

وَفِي إِسْنَادِهِ، هِلاَلُ بْنُ حَبَّابُ، وَقَدْ وَثَّقَهُ غَيرُ وَاحِدٍ، وَتَكَلَّمَ فِيهِ بَعْضُهُمْ.[2] މި ހަދީޘްގެ ސަނަދުގައި ހިލާލު ބުން ޙައްބާބު ނަމަކަށް ކިޔާ ރާވީއަކު ވެއެވެ. އިލްމުވެރިންކަކު އޭނާއަށް

---

[1] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب في زكاة السائمة، برقم: 1579 (3/29) ، وَ برقم: 1580 (3/30) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، الْجَمْعُ بَيْنَ الْمُفْتَرِقِ وَالتَّفْرِيقُ بَيْنَ الْمُجْتَمِعِ، برقم: 2249 (3/19) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَا يَأْخُذُ الْمُصَدِّقُ مِنْ الْإِبِلِ، برقم: 1801 (3/20) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 18837 (31/132) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ لَا يُؤْخَذُ كَرَائِمُ أَمْوَالِ النَّاسِ، برقم: 7304 ، 7305 (4/170) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ تَفْسِيرِ الْخَلِيطَيْنِ وَمَا جَاءَ فِي الزَّكَاةِ عَلَى الْخَلِيطَيْنِ، برقم: 1947 (2/495) ، وَالدَّارِمِيُّ، كتاب الزكاة، باب النهي عن الفرق بين المجتمع والجمع بين المفترق، برقم: 1630 (1/467)

[2] **ނޯޓު:** ބައެއް ނުސްޚާގައި ސުވައިދު ބުން ޣަފަލާގެ ހަދީޘްގެ ސަނަދުގައި އިލްމުވެރިން ވަކިކަމަކާ ވާހަކަދައްކަވައިފައިވާ (هلال بن حباب) ނަމަކަށް ކިޔާ ރާވީއަކާ ބެހޭގޮތުން ސަނަދުގައި ހިޔާލުތަފާތުވެ، މުއައްލިފު ވިދާޅުވެފައިވާ ވިދާޅުވުމުގައި ތިން ކަމެއް ފާހަގަކުރެވިފައެވެ. **ފުރަތަމަ:** ރާވީގެ ނަން ނަކަލުކުރުން ދިމާވެފައިވެއެވެ. ޢަރަބިން ޒުވާބު "ހިލާލު ބުން ޚައްބާބެވެ. **ދެވަނައީ:** ހިލާލު ބުން ޚައްބާބަށް ތިގަ، ހަދީޘާ ރާވީއަކަށް މިވަނީނޭ ވަޞްފުގައި އިލްމުވެރިންނަކަށްވުމުގައިވާ އެއްމަތީގައި، އިބްނުމަޢީނާއި، އަޙްމަދުބުނު ޙަންބަލާއި، އެހެން އުލަމާއިން ބޭކަލުން ވެއްޖެއެވެ. މައްސަލައަކަށް ވަޞްފުކޮށްފައިވާ ނޫނީ ޢުމުރުގެ ފަހުކާލުގައި ބައެއް ރާވީން ނިސްބަތްކުރެއިރު އޭނާގެ ހިފުމެއްގައި ބަދަލުއައި ތަފާތުކަމެއް ފާހަގަކުރެވިފައެވެ. އޭނާ ރިވާކުރިކަމަށްވާ ހަދީޘްތަކުގައި އޭނާގެ ރާވީން ހަދީޘް ނަގާފައިވާ ބައި ހަދީޘްތަކުގެ އެއް ބަޔާއި ޙަދީޘް ވިދާޅުވެއެވެ. **ތިންވަނައީ:** މުޙައްދިޘުން ބައްލަވާއިރު ރިވާކުރި ހަދީޘްގެ ސަނަދުތަކުގައި ހިލާލު ބުން ޚައްބާބަށް ވިދާޅުވުމުގައި އެކަލޭގެ ރިޢާޔަތްތަކުގެ ތެރެއިން އިލްމުވެރިން ވަކިކުރެއްވި ދަށްގިނަ ވަޞްފުތައްވެއެވެ، އިބްނު ޙަޖަރު، ތަހުޛީބުއްތަހުޛީބުގައި ފާހަގަކުރައްވައިފައިވާ ނަމަވެސް އޭނާގެ ރިވާޔާތްތައް ޤަބޫލުކުރެވޭ ހަދީޘްގެ ތެރޭގައި ބެއްލެވެއެވެ. އިބްނު ޙަޖަރު، ތަޤްރީބުގައި ވިދާޅުވީ ސަދޫޤެވެ، ނަމަވެސް ބަދަލުވި ކަމެއް އޮތްކަމުގައި ތަމްބީހުކޮށް އޭނާގެ ދަރަޖަ ކަނޑައެޅުއްވިއެވެ. ބަލާލާ! مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 18837 (31/132) ، وَ تهذيب التهذيب لابن حجر، من اسمه ميسرة، رقم الترجمة: 694 (10/387) ، وتهذيب التهذيب لابن حجر، من اسمه هلال، رقم الترجمة: 123 (11/77) (މުތަރުޖިމު)

ބޭކަލުން އާސާރަކީ ޙިޔާ، ހަރުދަނާ ޘާބިތުކަމުގައި ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި ބައެއް ބޭކަލުންވަނީ އާސާރަކީ ސަޙީޙުރިވާއެއްކަމަށް ވިދާޅުވެ ވާހަކަދައްކަވާފައެވެ.

އަލްއިމާމު މާލިކާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ އެއް ރިވާޔަތުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާގޮތުގައި، ތޫރިމުދުގެ ނަޤްލުސުލޫކާ އެއްވަރަށް އުމުރުން ހަގު ގަ އެއްކޮޅިން ފޮނި ބަކަރި ނުނަގަނެއެވެ. ސަފަބަޔާ އެ ޒަކާތާއި އެއްކޮށް ފޮނުވާ ފަހަރެއް ހިފޭ ސަމާނު ވަކިން ހިސާބު ކުރެވޭނެއެވެ.

އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީއާއި، (ޖަދީދު މަޛްހަބުގެ މަޝްހޫރު ރިވާޔަތުގައިވާ ކުރުގައިވާ) އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވާގޮތުގައި ގެ އެއްކުރިގެމީން ޙަދީޘް އެވަރަކު ޢަމަލު ނުކުރެވެއެވެ.

އުމުރުން ދުވަސްވީ ޒަކާތުގައި ގެ އެއްޗެހި އެއްކުރުމާއި ވަކިކުރުން:

ނަބަވީސުންނަތުގެ ބާވަތްތަކުން ޙަދީޘް ނަޒަރުކޮށް ތަކުގެ މަދުކުރުމުގެގޮތުން، ނުވަތަ އެ ކަމުގައި އެކިކަހަލަ ޙީލަތްހެދުމުގެގޮތުން، އުމުރުން ދުވަސްވީ ޒަކާތުގައި ގެ އެއްޗެހި އެއްކުރުމާއި، އެ ނު ބާވަތް ވަކިކުރާ އުސޫލަކީ ކޮންގޮތެއްތޯ ކަމުގެ އަސްލުންނެވެ.

މިބާބުގެ ދަލީލަކީ އަންނަނިވި ޙަދީޘްތަކެވެ.

1- ސުވައިދު ބިން ޣަފަލާގެ އަރިހުން އަބޫދާއޫދާއި، އައްނަސާއީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘް: قَالَ: أَتَانَا مُصَدِّقُ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: فَجَلَسْتُ إِلَيْهِ، فَسَمِعْتُهُ وَهُوَ يَقُولُ: "إِنَّ فِي عَهْدِي أَنْ لَا آخُذَ مِنْ رَاضِعِ لَبَنٍ، وَلَا نَجْمَعَ بَيْنَ مُفْتَرِّقٍ، وَلَا نُفَرِّقَ يَعْنِي بَيْنَ مُجْتَمِعٍ، وَأَتَاهُ رَجُلٌ بِنَاقَةٍ كَومَاءَ، فَأَبَى أَن يَقْبَلَهَا." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجه ،وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[1] މާނައީ: "ސުވައިދު ބިން ޣަފަލާ ވިދާޅުވިއެވެ. ޒަކާތުނަގަން ވަޑައިގެން މަންޒަލިބާއާ

---

[1] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب في زكاة السائمة، برقم: 1579 (29/3) ، وَ برقم: 1580 (30/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، الْجَمْعُ بَيْنَ الْمُفْتَرِقِ وَالتَّفْرِيقُ بَيْنَ الْمُجْتَمِعِ، برقم: 2249 (19/3) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَا يَأْخُذُ الْمُصَدِّقُ مِنْ الْإِبِلِ، برقم: 1801 (20/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 18837 (132/31) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِى السُّنَنِ الْكُبْرى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ لَا يُؤْخَذُ كَرَائِمُ أَمْوَالِ =

ﷺ ފޮނުއްވި ބޭފުޅަކު (އެއް ފަހަރަކު) ތިމަންމެންގެ ގާތަށް ވަޑައިގަތެވެ. ތިމަންނާ އެ ބޭފުޅާގެ އަރިހުގައި އިންނަވި ވަގުތެއްގައި އޭނާ ވިދާޅުވި އަޑު ތިމަންނާ އައްސަވީމެވެ. (ވިދާޅުވިއެވެ.) ތިމަންމެން މި މަސައްކަތް ކުރައްވައި އުޅުއްވި ދުވަސްވަރު، ނަހަމްސޫލީގެތެރެއިން ކިރުބޯކުދިން ނުވިއްޔާ ޖަ އެއްކެރި ޒަކާތަށް ނަންގަވައެއް ނުލައްވަމެވެ. ޖަ އެއްކަލަށްސާރި ދުވަސްވީ އެއްކަލި އެއްކުރައްވައި، އަދި އެ ފަހަރަ ދުބާވަތް ވަކިކުރައްވައެއް ނުލައްވަމެވެ. ފަހު، ކޮންނަގަނޑު ބޮޑު ސަވަމަތްތަރު އޮޓު ޖަމަލެއް ގޮވައިގެން އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ދިޔައީއެވެ. ނަމަވެސް ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި އެ ސޮރު ނަންގަވަމުން އެ ކަލޭގެފާނު ދެކޮޅުހެއްދެވިއެވެ.''

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންފުއްވި އަނަސް ބުން މާލިކުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘް: **أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رضي الله عنه، كَتَبَ لَهُمْ، إِنَّ هَذِهِ فَرَائِضُ الصَّدَقَةِ، الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى الْمُسْلِمِينَ، وَفِيهِ: "وَلاَ يُجْمَعُ بَيْنَ مُتفَرِّقٍ، وَلاَ يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ." "وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ، فَإِنَّهُمَا يَتَرَاجَعَانِ بَيْنَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)** [1] މާނައީ: ''އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންފުއްވި އަނަސް ބުން މާލިކުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންފުއްވި އަބޫބަކުރުގެފާނު، އެ ބޭފުޅުންނަށް (އެބައީ: ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަސްޙާބު ބޭފުޅުންނަށް) ލިޔުއްވި ލިޔުމެއްގައި ވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މިއީ، (ނަހަމްސޫލީގެ ބާވަތްތަކުން) ޒަކާތުގެ ފަރީޟާ ތަކެއްޗާއި މިންވަރު ބަޔާންވެގެންވާ ލިޔުމެކެވެ. މުސްލިމުންގެ މައްޗަށް ރަސޫލު الله ﷺ ފަރުޟު ކުރައްވާފައިވާ ފަރުޟުތަކެވެ. (އެ ޙަދީޘްގެ ބައެއް ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ.) ''ޒަކާތަށް ދައްކަންޖެހޭ މިންވަރު ގިނަވެ، އެ ތަކެތި ޒަކާތުގެ

= النَّاسِ، برقم: **7304 ، 7305 (170/4)** ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ تَفْسِيرِ الْخَلِيطَيْنِ وَمَا جَاءَ فِي الزَّكَاةِ عَلَى الْخَلِيطَيْنِ، برقم: **1947 (495/2)** ، وَالدَّارِمِيُّ، كتاب الزكاة، باب النهي عن الفرق بين المجتمع والجمع بين المفترق، برقم: **1630 (467/1)**

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابٌ: لاَ يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ، وَلاَ يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ، برقم: **1450 (117/2)** ، وَ فِي بَابِ: مَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ، فَإِنَّهُمَا يَتَرَاجَعَانِ بَيْنَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ، برقم: **1451 (117/2)** ، وَفِي كِتَابِ الشَّرِكَةِ، بَابٌ: مَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ، فَإِنَّهُمَا يَتَرَاجَعَانِ بَيْنَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ فِي الصَّدَقَةِ، برقم: **2487 (138/3)**

ގޮތުގައި ދައްކަންޖެހޭނީ [illegible]، [illegible]، ވަކިވަކި ދެ މީހުންގެ ނަޢަމްސޫލިތަކެއް އެއްކުރުމާއި، [illegible] ނަޢަމްސޫލިތަކެއް ވަކިވަކިކުރުން [illegible] [illegible]، ޒަކާތް [illegible] [illegible] ދެ މީހުންނަށްވެސް ގެއްލުމެއް ނުވާނެއެވެ. ދެ މީހުންގެ ނަޢަމްސޫލިތައް އެއްކޮށްލައިފިނަމަ، އެ ދެ މީހުން [illegible] އެ ދެ މީހުންގެ މުދަލުގެ (އެބަހީ: ނަޢަމްސޫލިތަކުގެ) [illegible] [illegible] ނިސްބަތުންނެވެ." (މިއީ ބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ރިވާޔަތްތަކެވެ.)[1]

އަލްމުވައްޠާގައި އަލްއިމާމު މާލިކު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "وَلاَ يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ، وَلاَ يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ." މި ބަސްފުޅުގެ މާނައަކީ، ކޮންމެ މީހެއްގެ މިލްކުގައި ސާޅީސް ބަކަރި ހުރި ތިން މީހަކު، އެ [illegible] ޒަކާތް ދައްކަން ވާޖިބުވާ ހިނދު އެ މިން މީހުންގެ ބަކަރިތައް [illegible]. އެއީ، އެ މިން މީހުންގެ ބަކަރިތަކުގެ ގޮތުން (އެބަހީ: އެ މިން މީހުންގެ އަތުގައިހުރި މުޅި [illegible] ސަތޭކަ ވިހި ބަކަރީގެ ޒަކާތަށް) އެންމެ ބަކަރިއެއް ދައްކަންޖެހެއެވެ. (އެހެނީ، ބަކަރީގެ ޒަކާތް ވާޖިބުވަނީ، ސާޅީސް ބަކަރި ހަމަވުމުން ކަމަށްވާތީވެ، އެ މިން މީހުން ވަކިވަކިން ޒަކާތް ދައްކާނަމަ ކޮންމެ މީހަކު ބަކަރިއެއް ދައްކަންޖެހޭނެއެވެ.) ނުވަތަ ދެ މީހުންގެ ބަކަރިތައް އެއްކޮށްލައިގެން [illegible] [illegible]، އެ ދެ މީހުންގެ މިލްކުގައި ދުއިސައްތަ އެއް ބަކަރި ހުރުމުން ޒަކާތަށް ތިން ބަކަރި ދައްކަންޖެހޭނީ އެ، ދެ މީހުންގެ ބަކަރިތައް ވަކިކޮށްލުމުން. އެހީ، އެހެން ކޮންމެ މީހަކުވެ އެއް ބަކަރި ދައްކައިގެން [illegible]."[2]

---

[1] ނޯޓް: އަލްއިމާމު ބުޚާރީ، މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ، އެ [illegible] [illegible] [illegible] އެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، ދެ [illegible] މިން [illegible]. [illegible] މި ރިވާޔަތަކީ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ވަކިން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތެކެވެ. [illegible] [illegible] ބަކަރީގެ ޒަކާތް [illegible]، މި [illegible] ރިވާކުރެއްވި އެހެން [illegible] [illegible] [illegible]. ބައްލަވާ! ސަޙީޙުލްބުޚާރީ: 125، 128 (މުޚްތަޞަރު)

[2] مَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَا جَاءَ فِي صَدَقَةِ الْخُلَطَاءِ، برقم: 907 (71/3)

އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”މި ބަސްފުޅުގައި (އެބަހީ: އަނަސްގެފާނުގެ އިސްވެ ނަންގަނެވިފައިވާ ޙަދީޘުގައި) އެ ވަނީ މުދަލުގެ ވެރި މީހާ އަނާއި، ޒަކާތް ޖަމާކުރާ ޢާމިލާ ދެ މީހުންނަށް ނިސްބަތްވެފައިވާ އަމުރުފުޅެކެވެ. އެ ދެ މީހުންނަށް އަމުރު ދެވިފައިވަނީ، ޒަކާތަށް ނެރެންޖެހޭ އެއްޗެއް ގިނަވެދާނެ ކަމުގެ ބިރަށްޓަކައި ދެ މުދަލެއް އެއްކުރުމާއި ނުވަތަ ވަކިކޮށްގެން ޒަކާތަށް ނެރެންޖެހޭ އެއްޗެއް މަދުވާން ފަދައަކުން ޢަމަލު ނުކުރުމަށެވެ.

މުދަލުގެ ވެރިޔާ، ޒަކާތަށް ނެރެންޖެހޭ މިންވަރު ގިނަވާތީ އެ ކަމުން ސަލާމަތް ވުމަށްޓަކައި ދެ މުދަލެއް އެއްކޮށް ވަކިކުރުމެވެ. އަދި ސާޢީ ނުވަތަ ޒަކާތް ޖަމާކުރާ ޢާމިލާ ވެސް ޒަކާތް ނެގެވޭ އެއްޗެއް މަދުވެދާނެކަމަށްޓަކައި، ދެ މުދަލެއް އެއްކޮށް ވަކިކުރުމެވެ. "خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ." އޭ އޮތް ބަސްފުޅުގެ މާނައަކީ، ޒަކާތަށް ނެރެންޖެހޭ އެއްޗެއް ގިނަވެދާނެކަމާއި، ނުވަތަ މަދުވެދާނެކަމުގެ ބިރުވެރިކަމެވެ. އެހެންކަމާއެކު މި ދެ ގޮތް އެކަށީގެން ވުމާއެކު، އަދި އެއް މާނައެއް އަނެއް ކަމެއްގެމައްޗަށް އެކަނި ޚާއްޞަ [illegible] [illegible] [illegible]. އެހެންކަމާއެކު މި ދެ ގޮތް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

ޙަނަފީމަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި މިއީ، ޒަކާތް ޖަމާކުރާ މީހުން މުޚާޠަބުކުރެވިފައިވާ ބަސްފުޅެކެވެ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ޒަކާތް [illegible] ވާޖިބުވާ މިންވަރު [illegible]، އެބައިމީހުން [illegible] ނަހީކުރައްވާފައިވަނީއެވެ. އަދި މިސާލަކީ، މީހެއްގެ މިލްކުގައި ސަތޭކަ ވިހި ބަކަރިއެވެ. އެ ޙާލަތުގައި ކޮންމެ ބައެއްގައި [illegible] ބަކަރި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ޒަކާތް ނެގެއެވެ.

ނުވަތަ އެކެއްގެ މިލްކުގައިވާ ނަޙަމްސޫފިތައް އެހެން މީހެއްގެ މިލްކުގައިވާ ތަކެއްޗާ އެއްކޮށްލައި، އެ ހުރިހާ [illegible] ޒަކާތްނެގުމެވެ. އޭގެ މިސާލަކީ، އެކެއްގެ މިލްކުގައިހުރި ސަތޭކަ އެއް ބަކަރިއެވެ. އަދި އަންހެނެއްގެ [illegible] ހުރި [illegible] އަދަދެވެ. ސަތޭކަ އެއް ބަކަރިއެވެ. ނަމަވެސް [illegible]

ނަޙަމްސޫފިތަކެއް އެއްކޮށްލުމުގައި އެއްވެސް ނަތީޖާއެއް ވޭހެއްޔެވެ؟

ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ނަޙަމްސޫފިތައް [illegible] އެ ކަމުގައި އެއްވެސް ނަތީޖާއެއް [illegible] އެއީ، ދެ މީހަކު ނުވަތަ އެއަށްވުރެ ގިނަ ބައެއްގެ [illegible] އެ [illegible] ނަޙަމްސޫފީގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ވަކިވަކިން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެ ބައެއްގެ [illegible] [illegible] [illegible] މީހެއްގެ މުދަލުގައި ވަކިވަކިން ނިޞާބު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ޒަކާތް [illegible] [illegible] އެ [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] ޒަކާތް ވާޖިބުވާކަމަށް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

މާލިއްޔާ މަޤްރަހުގެ އިތުރުވެރިން ވިޔަފާރިވެރިންގައި، ބަރުލަމާނީ ނަޒަރިއްޔާތުގެ
އެއްކޮށްލައިގެން ބެލެހެއްޓުމަކީ، އެކަށްގެ މިންވަރަކާ މުޤާބިލުކުރައްވައިން އެއިން
ޖަވާބުދާރީކުރުވުމަށް އެއްވެސް އަސާސީއްކުރާކަން ކަމެއްނޫނެވެ.

ސޮސައިޓީ، އެއީ ކޮންމެ މީހެއްގެ މިންވަރަކާ ނަޒަރިއްޔާތަކަށް ވަކިވަކިން
ނިސްބަތް ހަމަހަމަކަން، އެ އެންމެހާ ނަޒަރިއްޔާތު ބެލެހެއްޓުމުގައި އުޅޭނީ އެއް
ބަޔަކަށްކަމަށްވާތީ، އެ ހުރިހާއެއްޗެއް ރޮގަނޑު ނިކަމެތި ތިބޭނީ އެއް ގޮތެއްގައި
ކަމަށްވާތީ، ނަސީބު އިތުރުކުރުމުގެ ގޮތުން އެ ޖަނަވާރުތަކުގެ މުދަލުގައި ސާމިލުވާނީ
އެއް ފިހާރަން ޖަނަވާރު ކަމަށްވާތީ، އެ ތަކެތި އެއްކޮށް ގެންގުޅުމުގައި ނިޒާމީ
އެކެއް އަނެއްކަމުގެ މިންވަރަކާ ޖަނަވާރުތައް ވަކިވަކިން ދެމެހެއްޓުމަކީ، ގެންގުޅެ
ބެލެހެއްޓުން ފުރުސަތުދޭކަން އެ ތަކެތި އެއްކޮށްލުމުގައިވެސް ކަމުގައިވުމެވެ.

އެހެންނޫނަސް އެއިން ކޮންމެ މީހަކު ވަރު، އެހާގެ މުދަލުން އަމިއްލައަށް
ޖަވާބު ދެއްކުން ވާޖިބުވާން މީހަކަށުގައެވެ. ނަޒަރިއްޔާގައި މެނުވީ މުދާ އެއްކޮށްލުމުން
ޖަވާބު ދޭނަން އަސާސީއްނުވާއެވެ.

ބައެއްގެ ނަޒަރިއްޔާތު އެއްކޮށްލުމަށްވާނެ އެ ތަކެތީގެ ޖަވާބުދާރީކަމާ
އެއްކޮށް އެ މީހެއްގެ ނަޒަރިއްޔާގެ ނިސްބަތްވާ މުދަލުގެ ވަރިހަށްވާކަން ބެހެއްޓުން
ވަނީއެވެ. އޭގެތެރެއިން އެކެއްގެ މިންވަރަކާ ނަޒަރިއްޔާތު ބެލެހެއްޓުމަ
އެއްކޮށްލުމުގައި ތަކެތީގެ ގޮތުގައިކަމަށް ނިޔަބަހަ އެކަމުގައި ބެލެހެއްޓޭ ކަމަށްބަލައި އެ
ހުރިހާ އެއްޗެއް ބެލުމަށް އެއްކޮށްލުމުގައި ތަކެތިކަމުގައެވެ.

ސާމިއީ މަޤްރަހުގެ އިތުރުވެރިން ދޫކޮށްލައިގެން ނަޒަރިއްޔާތަކުގައި، ބައެއް މިންގެ
ނަޒަރިއްޔާތު އެއްކޮށްލުމުގެ ބެލެހެއްޓުމަކީ، އެއީ، އޭގެސަބަބުން ޖަވާބު
އަސާސީކަން ކަމެކެވެ. ދެ މިންވަރު ނިޔަތަ އެއަށްވުރެ ގިނަ ބައިކަ މިންގެ
ނަޒަރިއްޔާތު އެއްކޮށްލައިގެން ބެލެހެއްޓުމަކީ، އެ ވަނީ، އެކަމުގެ މުޤާބިލުކުރެވޭނެއެވެ.

އަދި ޒަކާތް ނަގުމުގައި އެ ކަމުގެ އަސަރު ފޯރާނެއެވެ. ބަޔެއް ބާވަތުގައި ޒަކާތަށް ނެގެވޭ އެއްޗެއް ގިނަވެސް ވެދާނެއެވެ. އަދި އަނެއްބައި ބާވަތުގައި މަދުވެސް ވެދާނެ އެވެ.

އެއްކޮށްލެވިފައިވާ ސަރަހައްދުސޫރީގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތަށް އަސަރުފޯރުވުމުގެ މިސާލަކަށް، ދެ މީހުންގެ ބަކަރިތައް ބަލަހައްޓަނީ އެއްކޮށްލެވިގެން ކަމަށްވެއްޖެއްޔާ، އެއިން ކޮންމެ މީހެއްގެ މިލްކުގައިވަނީ ވިހި ބަކަރި ކަމުގައިވުމެވެ. އެއް މުދަލެއްގެގޮތަށް ބަލައިފިނަމަ ސާޅީސް ބަކަރި ހަމަވާތީ އޭގެތެރެއިން އެއް ބަކަރި ޒަކާތަށް ނެގެވޭނެއެވެ. ނަމަވެސް އެއީ ވަކިވަކި މުދަލެއްކަމަށް ބަލައިފިނަމަ، (އެއިން ކޮންމެ މީހެއްގެ މިލްކުގައިވަނީ ވިހި ބަކަރި ކަމަށްވާތީ) އެއިން އެއްވެސް މީހަކު ޒަކާތް އެއްޗެއް ދައްކަން ނުޖެހޭނެއެވެ.

ޒަކާތަށްނެގެވޭ އެއްޗެއް އިތުރުވުމުގެ މިސާލަކަށް، ދެ މީހުންގެ ބަކަރިތައް އެއްކޮށްލެވިފައި ވާހިނދު، އެއިން ކޮންމެ މީހެއްގެ މިލްކުގައިވަނީ ސަތޭކަ ބަކަރި ކަމަށް ވެއެވެ. އެ ބާވަތުގައި ކޮންމެ މީހަކު ޒަކާތަށް ދެއްކުން ވާޖިބުވާނީ ބަކަރިއަކާއި، ބަކަރިއެއްގެ އެއްބައެވެ. ވަކިވަކި ކޮށްލައިފިނަމަ، ކޮންމެ މީހެއްގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވާނީ އެންމެ ބަކަރިއެވެ.

ޒަކާތަށްނެގެވޭ އެއްޗެއް މަދުވުމުގެ މިސާލަކަށް، ތިން މީހުންގެ ބަކަރިތައް އެއްކޮށްލެވިގެން ބަލަހައްޓަމުން ގެންދާއިރު، އެއިން ކޮންމެ މީހެއްގެ މިލްކުގައިވަނީ ސާޅީސް ބަކަރިއެވެ. މި ބާވަތުގައި އެ އެންމެންގެމަތިން (ސަތޭކަ ވިހި ބަކަރިއަށް) ޒަކާތަށް ދައްކަންޖެހެނީ އެންމެ ބަކަރިއެކެވެ. ނަމަވެސް އެ ތިން ވަކިވަކި ކޮށްލައިފިނަމަ، ކޮންމެ މީހަކު ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި އެއް ބަކަރި (ޖުމްލަ ތިން ބަކަރި) ޒަކާތަށް ދައްކަން ޖެހޭނެއެވެ.

ބަޔެއްގެ ނަޢަމްސޫރިތައް އެއްކޮށްލައިގެން ބެހެއްޓުމުގައި އަންނަނިވި ކަންކަން ޝާފިޢީ މަޒްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ޝަރުޠު ކުރައްވާފައެވެ.

ފުރަތަމައި: އެ ބަޔެއްގެ ނަޢަމްސޫރިތައް އެއްކޮށްލެވިފައިވާ މީހުންނަކީ ޒަކާތް ދެއްކުމުގެ އަހުލުވެރި ބަޔަކުކަމުގައިވުމެވެ.

ދެވަނައި: އެއްކޮށްލެވިފައިވާ ނަޢަމްސޫރިތަކަކީ ނިޞާބު ހަމަވާ މުދަލެއްކަމުގައި ވުމެވެ.

ތިންވަނައި: އެ ނަޢަމްސޫރިތައް އެއްކޮށްލެވިގެން ހުރި މުއްދަތަށް އެއް އަހަރު ފުރިހަމަވުމެވެ.

ހަތަރުވަނައި: އެއްކޮށްލެވިފައިވާ ނަޢަމްސޫރިތައް ދުވާލު ހުންނަ ތަނާއި، ރޭގަނޑު ނިދާތަނާއި، އެ ޗަރާކުރާ ތަނާއި، އެ ފެންބޯ ތަނާއި، އެ ޖަނަވާރުތައް ބަލާ މީހާއި، އެ ޖަނަވާރުތަކުގެ ކިރު އަޅާ ތަނާއި، އެ ޖަނަވާރުތަކުގެ ފިރިހެން ޖަނަވާރު އެއްތަނަކަށްވުމެވެ.

ފަސްވަނައި: އެއްކޮށްލެވިފައިވާ ބަޔަކަށް ނިސްބަތްވާ ނަޢަމްސޫރިތައް އެއްކޮށްލުމުގެ ނިޔަތް ހުރުމެވެ.

ހަންބަލީ މަޒްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ވެސް ޚުލްޠާގެ މައްސަލާގައި، ޝާފިޢީ މަޒްހަބުގެ އިލްމުވެރިން މި މައްސަލާގައި ދެކެވަޑައިގެން ގޮތެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެ ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގެންނަވާ ގޮތުގައި މުދާތައް އެއްކޮށްލައިގެން ބެހެއްޓުމުގައި ޒަކާތަށް އަސަރުކުރަނީ ހަމައެކަނި ނަޢަމްސޫރީގެ ޒަކާތުގައެވެ. އެހެނިހެން ޒަކާތުގެ މުދަލަށް އެއްކޮށްލުމުން އަސަރު ނުކުރާނެއެވެ.

ރިކާޒާއި މައުދަނުގެ ޒަކާތް

ރިކާޒުގެ މާނަ:

ޢަރަބިބަހުގެ ލަފުޒެއްކަމަށްވާ "އައްރިކާޒު" މި ބަސް ނެގިފައިވަނީ، ރަކަޒަ، ޔަރްކުޒު މި ފިއްލުނުންނެވެ. މާނައަކީ، ފޮރުވިފައިވުމެވެ. ކީރިތި ޤުރްއާނުގައި الله ވަޙީކުރައްވާފައިވާ ﴿أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا﴾[1] މި ބަސްފުޅުގައި ވާފަދައިންނެވެ. މާނައީ: {ނުވަތަ އެއުރެންގެ އެއްވެސް އަޑެއްބަޑެއް، ކަލޭގެފާނަށް އިވިވަޑައިގަންނަވާތޯއެވެ؟} މި އާޔަތުގައި "رِكْزًا"ގެ މާނައަކީ އަޑެއްބަޑެއް އިވުމެވެ.

ޒަކާތުގެ މައުޟޫޢުގައި ރިކާޒުގެ މާނައަކީ، ވަޅުލުމުދަލެވެ. މާނައަކީ، ޖާހިލީ ޒަމާނުގެ ދުވަސްވަރުގައި އެ އެއްޗެއް ވަޅުލި ކޮން ބަޔަކުކަން އޮޅުންފިލާފައި ނުވާ ބަޔަކު ވަޅުލާފައިހުއްޓައި ފެންނަ މުދަލެވެ.

އަލްއިމާމު މާލިކު ވިދާޅުވިއެވެ. "ރިކާޒާބެހޭގޮތުން ތިމަންނަމެން އިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި އެއްބަސްވެވިފައިވަނީ، އަދި އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާތީ ތިމަންނާ އަޑުއަހާފައިވަނީ، ރިކާޒަކީ ޖާހިލީ ޒަމާނުގައި ބަޔަކު ވަޅުލާފައިހުރި ފެންނަ މުދަލެވެ. އެ މުދަލެއް ފެނުމުގައި ތަކުލީފެއް، މާބޮޑު ހަރަދަކާ ކުރަން ޖެހުމަކާ ނުލައި ފެންނަ އެއްޗެއްކަމުގައިވާނަމަ، އެއީ ރިކާޒެވެ. ނަމަވެސް މުދަލެއް ހޯދުމަށްޓަކައިން، އެ ކަމަށްޓަކައި ބޮޑު ބަދަލުކުރަން ޖެހުނުނަމަ، ބައެއްފަހަރު އެ މުދަލެއް ފެނިގެންދާނަމަ އަދި އަނެއްބައި ފަހަރު ނުފެނިގެންދާނަމަ ފެނުން އެއްކޮށްނަމަ އެއީ ރިކާޒެއްނޫނެވެ."

---

[1] (سُورَة مَرْيَم: 98)

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވިއެވެ. "އެއީ، ޚާލިޤުވަންތަ ރަސްކަލާނގެ ކުޅަދުންވަންތަކަމުން ވަންހަނާކުރައްވާފައިވާ، ނުވަތަ މަޚްލޫޤުކަމު (ވަރުއަރައި) ފޮރުވާފައިވާ މުރާދަން ކިޔާނަރަކެކެވެ.

މަޢުދަނުގެ މާނަ، އަދި އެ ތަކެތިން ޒަކާތް ދެއްކުމުގެ ސަބަބުތައް:

ޢަރަބިބަހުގައި "އަލްމަޢްދިން" މިއީ، ޢަދަނަ، ޔަޢްދިނު، ޢުދޫނަން، މި ފިޢުލުން ނެގިފައިވާ ލަފުޒެކެވެ. މާނައަކީ ތަނެއްގައި ޤާއިމުވެ ހުރުމެވެ. މި މާނަ ދޭހަވާ ގޮތުން الله ވަޢީދުކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمْ جَنَّٰتُ عَدْنٍ ﴾[1] މާނައީ: {އެއުރެންނަށް، ޢަދްނެވެ ކިއުން ސުވަރުގެތައް ހުއްޓެވެ.} ސުވަރުގެއަކީ، އެ ތަނުގައި ހަމޭޝާކަމުގެ އަހުލުވެރިން އަބަދަށްޓަކައި ޤާއިމުވެ ދިރިއުޅޭން ތަނެވެ.

މަޢުދަނުން ޒަކާތް ދެއްކުން ވާޖިބުވާނެކަމުގައި ޢިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި ހިލާފެއް ނުވެއެވެ.

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ، ﴿ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ ﴾[2] {އަދި، ތިޔަބައިމީހުންނަށް ބިމުން ނެރެދެއްވި ތަކެތިންވެސް ޚަރަދު ކުރާށެވެ.} މި އާޔަތުގައި އަންގަވާފައިވާ ތަކެތި، ބިމުން ނެރުއްވި ތަކެތީގެ ތެރޭގައި މަޢުދަން ހިމެނޭކަމަށެވެ.

މިސާލަކަށް ރަނާއި، ރިއްސާއި، ދަގަނޑާއި، ތޮރާއި، މިޔަރާއި، ތޫތިޔާއި، ޖަވަހިރާއި، ޒުމުއްރުދާއި، ޔާޤޫތާއި، ކިބްރީތާއި، އަޤީޤާއި، އަސްނުރުދާއި، ސޫދަރަކާއި، ނަފްތާއި، ޤުރުޤާއި، ކަޅުވަލުހަޒަމާއި، ޖަޒާއި، އަދި މި ނޫންވެސް މިބާވަތްތަކުގެ ބިމުން ނެރެވޭ އެންމެހާ ބާވަތްތައް ސާފުކުރާނެކަމަށެވެ

---

[1] (سُورَةُ الكَهْفِ: 31)

[2] (سُورَةُ البَقَرَة: 267)

ހަންބަލީ މަޛްހަބުގައި ބުނެފައިވެއެވެ.

ބިމުން ނުކުތުން އެއްޗަކީ، އޭގެ އަމިއްލަ ޒާތުގައި ޒަކާތުގެ ނިސާބު ހަމަވާ، ނުވަތަ އޭގެ އަގުގައި ނިސާބު ހަމަވާ އެއްޗެއް ކަމުގައިވުން ޝަރުޠެއްކަމަށް އެ ބޭކަލުން ބައްލަވައެވެ.

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާ ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، މައުދަނުގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތްދެއްކުން ވާޖިބުވުން ވަނީ، މައުދަނުގެ އެ ބާވަތަކީ އަލިފާނުން ވިރި ކެކޭ އެއްޗެއް ކަމަށްވުމާ ގުޅިގެންނެވެ. މިސާލަކަށް ރަނާއި، ރިހިއާއި، ދަގަނޑާއި، ލޯހާއި، މިނުންވެސް މިބާވަތުގެ ތަކެއްޗެވެ. ނަމަވެސް އެ އެއްޗަކީ، ދިޔާ އެއްޗެއްކަމުގައިވާ ތެލުފަދަ ނުވަތަ އެ އެއްޗަކީ އަލިފާނުން ވިރިނުކެކޭ އެއްޗެއްކަމުގައިވާ ހާޡޫތަރަ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ވާޖިބުވާނެކަމަކަށް ނުބައްލަވައެވެ. އަދި މިފަދަ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ވާޖިބުވާނީ ނިސާބަށް ވާކަމަކަށްވެސް އެ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެހެންކަމާއެކު މިފަދަ އެންމެހައި ބާވަތްތަކުން އެއީ ކިތަންމެ ގިނަ މިންވަރެއް ނުވަތަ މަދު މިންވަރެއް ނަމަވެސް ފަސް ބައިކުޅަ އެއްބައި ދޭންވާކަމަށް އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެއެވެ.

އަލްއިމާމު މާލިކީ، އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީ ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ބިމުން ނުކުންނަ މަޢުދިނީ ތެރެއިން ޒަކާތްދިނުން ވާޖިބުވުންވަނީ، ހަމައެކަނި ރަނާއި ރިހިންނެވެ.

އަލްއިމާމު އަޙްމަދުވެސް ދެކެވަޑައިގަތް ފަދައިން ރަނުގެ ނިސާބަކީ ވިހި މިޘްޤާލު،[1] އަދި ރިހީގެ ނިސާބަކީ ދުއިސައްތަ ދިރުހަމުކަމަށް އަލްއިމާމު މާލިކީ،

---

[1] **ނޯޓް:** މިޘްޤާލަކީ، ކިރުމުގައި ބޭނުންކުރާ ބަރުދަން ވަޒަންކުރުމަށް ބޭނުން ކުރެވޭނެ މިންވަރަކަށް ކިޔާ ނަމެކެވެ. ﷲ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ إِن تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ ﴾ (سُورَةُ لُقْمَان: 16) ތަނުގެ ބަރުދަން ދެނެގަތުމުގައި މިޘްޤާލުގެ ބަރުދަނާއި، ރަން ރިހި އެހެނިހެން ބާވަތްތަކުގެ ވަޒަންކުރުމުގައި މިޘްޤާލުގެ ބަރުދަނުގެ މިންވަރު ތަފާތުވެފައި ވެއެވެ. =

އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީ ވެސް ދެކޭވަޑައިގަންނަވައެވެ.

އެންމެހާ އިލްމުވެރިން އިއްތިފާގުވެވަޑައިގެންވާގޮތުގައި ރިކާޒާއި މައުދަނުގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ނެރުމުގައި އަހަރުވުން ޝަރުޠެއް ނުވާނެއެވެ. ދަނޑުވެރިކަމުގެ ބާވަތް ތަކުން ޒަކާތްނެރޭ ފަދައިން، އެއިން ބާވަތެއްގެ އެއްޗެއް ފެނުމާއެކު އެ ވަނީ ޒަކާތް ދިނުން ވާޖިބުވެފައެވެ.

ރިކާޒާއި މައުދަނުގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތަށް ނެރުން ވާޖިބުވެގެންވަނީ، ދިހަ ބައިކުގެ އެއްބައިގެ ހަތަރު ބައިކުގެ އެއްބައިކަމަށް (އެބަހީ: ސާޅީސް ބައިކުގެ އެއް ބައިކަމަށް) އަބޫޙަނީފާ ފިޔަވައި އަނެއް ތިން އިމާމުވެރި ބޭކަލުން، މާލިކު، އައްޝާފިޢީ، އަޙްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވާގޮތުގައި އެއިން ހޭދަކުރެވޭނީ ޒަކާތުން ހޭދަކުރަން އަންގަވާފައިވާ ބައިތަކުގެމައްޗަށެވެ.

އަބޫޙަނީފާ ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ، ރިކާޒުން ޒަކާތަށް ނެގެވޭބައިން ހޭދަކުރަން ވާނީ ފައި މުދަލުން ހޭދަކުރެވޭ ބައިތަކުގެމައްޗަށެވެ.

ރިކާޒާއި މައުދަނުން ޒަކާތް ވާޖިބުވުމުގެ ދަލީލު:

ރިކާޒާއި މައުދަނުން ޒަކާތް ވާޖިބުވާކަމުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންފުޅުއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްޖަމާޢަތުގެ އެންމެ ބޭކަލުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްފުޅެވެ. **عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؓ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: {الْعَجْمَاءُ جَرْحُهَا جُبَارٌ،**

= ރަނގެ ބަރުދަން ބޮޑުވުމުގައި މިސްޤާލަކީ، 72 ބައްތެވެ. (ބައްތަކީ ހިރިފައިހުންނަ ގޮތުގައެވެ.) މިޒާނުގެ ބަރުދަވެރިކަމުން ރަނގެ މިސްޤާލަކީ 4.24 ގްރާމެވެ.
ރަން ފިޔަވައި އެހެނިހެން ބާވަތްތަކުގައި ވަޒަނާއި ބަރުދަން ވަޒަންކުރުމުގައި، މިސްޤާލެއްކަމަށް ބަލާފައިވަނީ، 80 ބައްތެވެ. ނުވަތަ 4.5 ގްރާމެވެ.'' ބަލާށެވެ! مُعجم لغة الفقهاء (صفحة: **304**) (މުތަރުޖިމު)

وَالبِئْرُ جُبَارٌ، وَالمَعْدِنُ جُبَارٌ، وَفِي الرِّكَازِ الخُمُسُ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ޖަނަވާރެއްގެ ޙަމަލާއިން މީހަކު ޒަޚަމްވުމަކީ ބަދަލުދޭން ޖެހޭ ކަމެއްނޫނެވެ. އަދި ކޮންނަމުން ދިޔަ ވަޅަކަށް މީހަކު ވެއްޓި މަރުވުމަކީ، ބަދަލުދޭން ޖެހޭ ކަމެއްނޫނެވެ. އަދި މަޢުދަނެއް ހޯދުމަށް އުޅެނިކޮށް މަރުވުމަކީ، ބަދަލުދޭން ޖެހޭ ކަމެއްނޫނެވެ. އަދި ރިކާޒު ނުވަތަ ވަޅުމުދަލުން ޒަކާތަށް ދައްކަންޖެހޭނީ ފަސް ބައިކުޅަ އެއްބައެވެ.}

އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. "މި ޙަދީޘްގައި ބަޔާންވެގެންވާ ޙުކުމާމެދު އެބަހީ: ރިކާޒުން ޒަކާތަށް ދައްކަންޖެހޭނީ، ފަސް ބައިކުޅަ އެއްބައިކަމާމެދު އަލްޙަސަނު (އަލްބަޞްރީ) ފިޔަވައި އެހެން އެއްވެސް ޢިލްމުވެރިޔަކު ޚިލާފުވެވަޑައިގެން ވާކަމެއް ތިމަންނާއަށް އެނގިގެން ނުވެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނުވަނީ، މުސްލިމުންގެ ބިމާއި، މުސްލިމުން ނޫން މީހުންގެ ބިމަކުން ފެނިއްޖެ ރިކާޒެއްގެ ޒަކާތް ދައްކުމުގައި ތަފާތުކުރައްވާފައެވެ. މުސްލިމުންގެ ބިމުން ބިމަކުން ރިކާޒެއް ފެނިއްޖެނަމަ، އެއިން ފަސް ބައިކުޅަ އެއްބައި ޒަކާތަށް ނެރެން ޖެހޭ ކަމަށާއި، މުސްލިމުންގެ ބިމަކުން ފެނިއްޖެ ރިކާޒަކުން ނެރެންޖެހޭނީ، އެ ފެނުނު މުދަލުގެ ނިޞާބުގެމަތިން ނެރެން ވާޖިބުވެއެވެ ޒަކާތުކަމުން އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ." [2]

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْحُدُودِ، كِتَابُ الدِّيَاتِ، بَابٌ: المَعْدِنُ جُبَارٌ وَالبِئْرُ جُبَارٌ، برقم: 6912 (12/9) ، وَمُسْلِمٌ، بَابُ جُرْحُ الْعَجْمَاءِ، وَالْمَعْدِنِ، وَالْبِئْرِ جُبَارٌ، برقم: 45 – (1710) (1334/3) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الديات، باب العَجماء والمعدن والبئر جُبَارٌ، برقم: 4593 (647/6) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء أن العجماء جرحها جبار...، برقم: 642 (25/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الْمَعْدِنِ، برقم: 2495 (44/5) ، وَابْنُ مَاجَه، برقم: 22931، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 7254 (196/12)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابٌ: فِي الرِّكَازِ الْخُمُسُ، (129/2) ، وَ ابْنُ الْمُنْذِرِ، الإشراف على مذاهب العلماء (47/3)

އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. "މި ބަރީޢުވުމާ {وَالمَعْدِنُ جُبَارٌ} {މަޢުދަނެއް ކޮނުމަށް އުޅެނިކޮށް މަރުވުމަކީ ބަދަލުދޭން ޖެހޭނެކަމެއްނޫނެވެ.} މި ބަސްފުޅުގެ މާނައާމެދުގައި އިޖުމާޢުވެރިންގެ ދީ ބަޔާންކޮށްފައެވެ.

ފުރަތަމައީ: މަޢުދަނެއް ކޮނުމަށްޓަކައި ކޮންނާން މީހަކު ކުއްޔަށް ހިފައިގެން އުޖޫރައަށްވައި މަސައްކަތްކުރުވަމުންދާއިރު އެ މީހަކު ވެއްޓިގެން ކުރިމަތިވެގެން މަރުވެއްޖެ މަރުވުމަކީ، އެކަން ކުރުވި މީހާ، އެ ކަމުގެ ބަދަލުދޭން ޖެހޭނެކަމެއްނޫނެވެ. މި ބަސްފުޅަކީ ބާރުލިބިގެން، {ކަންނެއްތުން ދިޔަ ވަގަކަށް މީހަކު ވެއްޓި މަރުވެއްޖެ، ބަދަލުދޭން ޖެހޭނެކަމެއްނޫނެވެ} ކަމަށާއި، {ޖަނަވާރެއްގެ ހަމަލާއިން މީހަކު ޖަހާވެއްޖެ ބަދަލުދޭން ޖެހޭނެކަމެއްނޫނެވެ} ކަމަށް ހަދީޘްކުރެއްވި ރަސޫލާ ވިދާޅުވި {މަޢުދަނެއް ކޮނުމަށް އުޅެނިކޮށް މަރުވުމަކީ ބަދަލުދޭން ޖެހޭނެކަމެއްނޫނެކަމަށް} އަރިހުގައިވެއެވެ.

ދެވަނައީ: މަޢުދަނަކީ ޒަކާތްދައްކަންޖެހޭނެ ތަކެތި ކަމުގައި ނުވެއެވެ. މި ބަސްފުޅަކީ ބާރުލިބިގެން، {وَالمَعْدِنُ جُبَارٌ} {މަޢުދަނެއް ކޮނުމަށް އުޅެނިކޮށް މަރުވުމަކީ ބަދަލުދޭން ޖެހޭނެކަމެއްނޫނެވެ.} މި ފަދައިން ހަދީޘްކުރެއްވި ރަސޫލާ ވިދާޅުވިއެވެ، {وَفِي الرِّكَازِ الخُمُسُ.} {ރިކާޒު ނުވަތަ ވަޅުލެވިފައިވާ ޚަޒާނާއިން ފަސްބައިކުޅަ އެއްބައެވެ.} މި ފަދައިން ހަދީޘްކުރެއްވި ރަސޫލާ ވިދާޅުވިއެވެ. މިއިން ދެނެވެނީ، މަޢުދަނާއި ރިކާޒު ދެމެދުގައި އިޚްތިލާފުތަކެއް ހުރިކަމާއި ދެބައިގެ ޙުކުމް ބަދަލުވާ ކަމަށް ވާކަމެވެ.

އެހެންކަމުން ރިކާޒުން ނުވަތަ ވަޅުލެވިފައިވާ ޚަޒާނާއިން ލިބޭ މުދަލުން ޒަކާތްދޭން ޖެހުނީ ވަގުތުން އެ އެއްޗެއް ލިބޭ ގޮތަށް ބައިކުޅަ އެއް ބައެވެ. އެހެނީ އެއީ، (އެ މުދަލަކީ ވަޅުލެވި ބައިވެރިވި އެ ކަމެއްކަން ނުވަތަ ބިނދަތުކުރަން) އެއްކަމެއް އަޅުއްވާ މުދަލެކެވެ. އެ ކުދިކުދި މަސްއޫލިއްޔަތު ދޫކޮށްލުމުގެ ނިޔަތުގައި ކުރެއްވި ޤާނޫނު ނުޖެހޭނެއެވެ. އެއާއިއިޚްތިލާފުވާން މަޢުދަނަށް، އެ ކުރެއްވިކަމާއި، ދިނުމަށް ބޭނުންކުރާ ޤާނޫނު ކުރަންޖެހޭ އެއްކޮށެވެ. މަޢުދަނުން

ފަސް ބައިކުޅަ އެއް ބައި ނުނެގުމަށް ހަމަޖައްސަވާފައިވަނީ އެހެންވެއެވެ.”[1]

އެއިން ޒަކާތްނެރުން ވާޖިބުވާން ރިކާޒު:

ފަސް ބައިކުޅަ އެއް ބައި ޒަކާތަށް ނެރުން ވާޖިބުވާން ރިކާޒަކީ، އަގެއްހުރި ކޮންމެ މުދަލެކެވެ. މިސާލަކަށް ވަޅުލާފައިހުއްޓާ ފެންނަ ރަނާއި، ރިއްސާއި، ދަގަނޑާއި، ތިމަރަހާއި، ލޮހާއި، ތިރިކަންވާރާއި، މި ނޫންވެސް މިފަދަ އަގުހުރި ކޮންމެ އެއްޗަކެވެ.

މި ނަންގަނޑުވެސް، އަލްއިމާމު އަބޫޢުބައިދާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އިސްޙާޤާއި، އިބްނުލްމުންޛިރާއި، އަލްއިމާމު މާލިކާއި، އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީއާ ދެ ބޭކަލުންގެ އެއް ރައުޔުގައި އެ ދެ ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތެވެ.

އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީގެ އެހެން ރައުޔުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވަނީ، އަގުހުރި ދެ މުދަލުކަމުގައިވާ ރަނާއި ރިހީގެ ރިކާޒުގައިމެނުވީ ފަސް ބައިކުޅަ އެއް ބައި ދައްކަން ނުޖެހޭނެކަމަށެވެ.

ފެނުނު ތަނުގެ ގޮތުން ރިކާޒުގެ ޙުކުމް:

ރިކާޒު ފެނުނު ތަނުގެގޮތުން އަންނަނިވި ތިން ބާވަތްތަކުގެ ބާވަތަކުން އެއްކިބާވެގެން ނުވާނެއެވެ.

ފުރަތަމައީ: އެ އެއްޗެއް ފެނުނީ، އެއްވެސް ދިރިއުޅުމެއްނެތް ބިމަކުން، ނުވަތަ އެއީ ކާކުގެ މިލްކުގައިވާ ބިމެއްކަން އެނގިފައިނުވާ ބިމަކުން، ނުވަތަ އެ ތަރަކާތްތަކުން [illegible] ބިމަކުން، ނުވަތަ [illegible] އިންދިރާސްވެފައިވާ ބިމަކުން ފެނުމެވެ. އެ ބާވަތުގައި އެއިން

---

[1] إِعْلاَمُ الْمُوَقِّعِينَ عَن رَبِّ العَالَمِينَ، الإمام ابْنِ القَيِّم الجَوزِيَّة (502/6)

ފަސް ބައިކުޅަ އެއް ބައި ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ދައްކަންޖެހޭނެއެވެ.

މިބައިގެ ދަލީލަކީ، އަލްއިމާމުއް ނަސާއީ ނަގުލުކޮށްފައިވާ، ޢަމްރު ބުނު ޝުޢައިބު އޭނާގެ ބައްޕާގެއަރިހުން އޭނާގެ ކާފަގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެވެ.
عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ اللُّقَطَةِ فَقَالَ: {مَا كَانَ فِي طَرِيقٍ مَأْتِيّ أَوْ فِي قَرْيَةٍ عَامِرَةٍ فَعَرِّفْهَا سَنَةً، فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا وَإِلَّا فَلَكَ، وَمَا لَمْ يَكُنْ فِي طَرِيقٍ مَأْتِيّ، وَلَا فِي قَرْيَةٍ عَامِرَةٍ فَفِيهِ، وَفِي الرِّكَازِ الْخُمْسُ.} (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ) [1] މާނައީ: “ޢަމްރު، އޭނާގެ ބައްޕަ ޝުޢައިބުގެ އަރިހުން، ޝުޢައިބު، އޭނާގެ ކާފަ، އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި، ޢަމްރު ބުނު ޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: ޢަމްރު ބުނު ޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲ) ވިދާޅުވިއެވެ. ހޯދައިގެން ގެނެވޭ ތަކެއްޗާ ބެހޭގޮތުން ރަސޫލު ﷲ ﷺ އަށް ސުވާލުދެންނެވުނެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ. {އެ އެއްޗެއް ފެނުނީ، މީސްތަކުން ޢާއްމުގޮތެއްގައި ހިނގައިދާ މަގަކުން، ނުވަތަ އާބާދުވެފައިވާ އަވަށަކުންނަމަ، އެ އެއްޗެއްގެ ވާހަކަ ފެތުރުން އެއް އަހަރުދުވަހުވަންދެން ދީބާ، (އެބަހީ: އެ އެއްޗެއް ހޯދި މީހާ، އިޢުލާނު ކުރަންވާނެއެވެ. ފަހެ، އޭގެ ވެރިޔަކު ފެއްޖެނަމަ އޭނާއާ ޙަވާލުކުރާށެވެ. އެހެންނުވާނަމަ އެއީ ތިބާގެ އެއްޗެކެވެ. އަދި ރިކާޒުން ފަސް ބައިކުޅަ އެއް ބައި ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ދައްކަން ޖެހޭނެއެވެ.}

ދެވަނައީ: އެ އެއްޗެއް ފެނުނީ، މިލްކަކުން އެ ބިމުގެ މިލްކުވެރިޔަކަށް ބަދަލު ކުރެވުނު ބިމަކުން ކަމަށްވެއްޖެ. އެ ހާލަތުގައި އެ ރިކާޒަކީ، ބިމުގެ މިލްކުވެރިޔާއަށް ބަދަލުވި މީހާގެ އެއްޗެކެވެ. އެހެނީ އެ ރިކާޒަކީ ބިމާ ގުޅިފައިވާ، އެ ބިމުގައި ރައްކާކޮށް

---

[1] النَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الْمَعْدِنِ، برقم: **2494** (44/5) ، وَفِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ اللُّقَطَةِ، مَا وُجِدَ مِنَ اللُّقَطَةِ فِي الْقَرْيَةِ غَيْرِ الْعَامِرَةِ، وَلَا الْمَسْكُونَةِ، برقم: **5797** (353/5)

ކުރެވިފައިވާ އެއްޗެހެކެވެ. ބިމުގައި އެ އެއްޗެއް ހުރިކަން އެނގިފައި ނުވުމާއެކު އެއީ، ކުރިން އެ ބިމުގެ ވެރިޔާއަށް އޭގައި އެއްވެސް ޙައްޤެއް، މިލްކުވެރިކަމެއްވާން ކަމެއްނޫނެވެ. އޭގެ މިލްކުވެރިކަން ސާބިތުވާނީ، އެ އެތި ފެނުމުންނެވެ. އެހެންކަމާއެކު ބިން ވިއްކައިލިއިރު އެ ބިމާ ގުޅިފައިވާ ވިނައާއި، ގަހާއި، އަދި މި ނޫންވެސް ހުއްދަ ކޮންމެ އެއްޗެއްގެ ވެރިޔަކުކަމުގައިވާނީ، އެ ބިންގަތް ނުވަތަ ބިމުގެ މިލްކުވެރިކަން އެ މީހަކަށް ބަދަލުކުރެވުނު މީހެކެވެ. އެއީ، އެ މީހަކު ޝިކާރަކުރި ޖަނަވާރެއް އެހެން މީހެއްގެ ބިމުން ފެނުންފަދަ ކަމެކެވެ. އޭގެ ޙައްޤުވެރިޔާ ޝިކާރަކުރި މީހާއެވެ.

އަލްއިމާމު އަބޫޔޫސުފު ވިދާޅުވާގޮތުގައި، އެ ބިމުގެ ކުރީގެ މިލްކުވެރިޔާ އެ ފެނުނު ރިކާޒަކީ އޭނާގެ އެއްޗެއްކަމަށް ދަޢުވާކޮށްފިނަމަ، އެ [illegible] އެއީ، އޭނާގެ އެއްޗެއްކަމަށް ބަލާނެއެވެ. އެހެނީ، ކުރިއްސުރެ އެއީ އޭނާގެ އަތުގައިވާ އޭނާގެ މިލްކެކެވެ. އެއްވެސް މީހަކު އޭގެ މިލްކުވެރިކަމުގެ ދަޢުވާ ނުކުރާނަމަ، އެއީ އެ އެއްޗެއް ފެނުނު މީހާގެ މިލްކެކެވެ. ހަނަފީ މަޛްހަބުގައި އެންމެ ސައްޙަ ރައުޔަކަށްވާނީ ފުރަތަމަ ރައުޔު މިއީއެވެ.

އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީ ވިދާޅުވާގޮތުގައި، އެ ބިމުގެ ކުރީގެ މިލްކުވެރިޔާ ފެނުނު ރިކާޒުގެ މިލްކުވެރިކަމުގައި [illegible]، އެއީ، އޭނާގެ އެއްޗެއްކަމުގައި [illegible] [illegible]. އެހެން ނޫންނަމަ [illegible]، އޭނާގެ ކުރިން އެ ބިމުގެ މިލްކުވެރިކަން އޮތް މީހާގެ އެއްޗެއް [illegible]. މި [illegible] [illegible] އެންމެ ކުރީ [illegible] އެ ފެނުނު އެއްޗެއްގެ މިލްކުވެރިކަން [illegible].

އެ ބިމަކީ [illegible] ބިމަކަށްވާނަމަ، އޭގެ [illegible] [illegible] [illegible]. އެ ބިމުގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، އޭގެ [illegible] [illegible] [illegible]، އެ [illegible]، އެ ބިމުގެ [illegible] [illegible]

ބިމުގެ ކުރީގެ މިލްކުވެރިޔާ ކާކުކަން އޮޅުން ނުފިލިނަމަ، އެއީ އެއްޗެއް ކަމުގައެވެ. ކާކުގެ އެއްޗެއްކަން އޮޅުންފިލާފައިނުވާ، ގެއްލިފައިވާ މުދަލާ އެއްފަދައިން އެއާމެދުގައި ޢަމަލުކުރެވޭނެއެވެ.

އަބޫޙަނީފާގާއި، މުޙައްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި އެ ރިޔާޟަ، ބިމުގެ ކުރީގެ މިލްކުވެރިޔާގެ ނަމަށް ވާރުތަވެރިންގެ ބައެއް ނެތްނަމަ. ބިމުގެ ކުރީގެ ވެރިޔާ ކާކުކަން އަޑުން ނުފިލިނަމަ، އެ ރިޔާޟަ މުސްލިމުންގެ ބައިތުލްމާލަށް ލިބޭނެ އެއްޗެކެވެ.

ތިންވަނައީ: އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާއި، މުޙައްމަދާއި، އިމާމު އަޙްމަދުގެ އެއް ރިވާޔަތެއްގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެވަޑައިގެންވަނީ، އެ އެއްޗެއް ފެނުނީ މުސްލިމުންގެ ނުވަތަ ޛިއްމީއެއްގެ (އެބަހީ: މުސްލިމުންގެ ބެލެހެއްޓުމާއި ރައްކާތެރިކަމުގެ ދަށުގައިވާ މުސްލިމުންނާ މިޞްރުގެ) މިލްކުގައިވާ ބިމަކުންނަމަ، އެ ވާނީ އެ ފެނުނު މިޞްރުގެ މިލްކުގައިވާ އެއްޗެއްކަމަށެވެ.

އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ އެއް ރިވާޔަތެއްގައި އެ ކަލޭގެފާނާއި، އަލްޙަސަނު ބުނު ޞާލިޙާއި، އަބޫޘައުރުވެސް ވިދާޅުވެފައިވަނީ، އެއީ އެ އެއްޗެއް ފެނުނު މީހާގެ މިލްކު އެއްޗެއް ކަމަށެވެ. ބިމެއް މިލްކުވުމަކީ، އެ ބިމުގައި ފުރުމުވެރިޔާ މިލްކުވެރިކަން އެ ބިން ފޮރުން މިލްކުވި މީހާއަށް ލިބޭނެ ކަމުގައި ނޫންކަމަށް އަބޫޘައުރު ވިދާޅުވާ ވިދާޅުވުމުކަން ބަރަވެ، މި ބަސްކޮޅުގެ ރައްދުގައި ރަނގަޅު ރައުޔުކަމަށް އަބޫޘައުރު ދަކުވައިފައެވެ.

އަލްއިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވެވަޑައިގެންވަނީ، ކުރިން އެ ބިމުގެ ވެރިޔާ އެއީ އާންމުގެ އެއްޗެއް ކަމުން އިޖްތިހާދުކުރެވޭނަމަ، އެ ފެނީ އާންމުގެ އެއްޗެއްކަމަށެވެ. އެހެންނޫންނަމަ

އޭނާއަށްވުރެ ކުރިން އެ ބިމުގެ މިލްކުވެރިކަން އޮތީ މީހަކަށެވެ.

ރިކާޒާމެދުގައި ޢަމަލުކުރަންޖެހޭގޮތް:

ރިކާޒަކީ ޖާހިލީ ޒަމާނުގައި ވަޅުލެވިފައިވާ މުދަލެއްކަން މީގެކުރިން ބަޔާން ވެފައި ވާނެއެވެ. އަދި ރިކާޒުން ފަސް ބައިކުޅަ އެއް ބައި ޒަކާތަށް ނެރެން ޖެހޭނެކަން ވެސް ވާނީ ބަޔާންކުރެވިފައެވެ.

ރިކާޒުގެ ޒަކާތް ދެއްކުމަށްފަހު، ބާކީހުންނަ ފަސްބައިކުޅަ ހަތަރު ބައިކީ، އޭގެ ކުރީގެ ވެރިޔަކު އޮޅުންފިލިނަމަ، އޭނާގެ އެއްޗެކެވެ. އޭނާއަކީ މަރުވެފައިވާ މީހަކު ނަމަ، އޭގެ މިލްކުވެރިންކަމުގައިވާނީ، އެ މައްޔިތާގެ ވާރުތަވެރިންނެވެ. މިއީ، އަބޫޙަނީފާއާއި، މާލިކާއި، އައްޝާފިޢީއާއި، މުޙައްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތެވެ.

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާއާއި އަބޫޔޫސުފު ވިދާޅުވާގޮތުގައި، އެ ބިމުގެ ކުރީގެ މިލްކުވެރިޔާ އޭނާގެ އެއްޗެއްކަމަށް ބުނެ ދަޢުވާކުރާނަމަ، އޭނާ އެ ރިކާޒު ދެވޭނެ މީހަކަށެވެ. ބިމުގެ ކުރީގެ މިލްކުވެރިޔާ އޭނާގެ އެއްޗެއްކަމަށް ދަޢުވާ ނުކުރާ ނަމަ، އެއީ އޭނާގެ އެއްޗެއްކަމަށް ވުމުގެ އިޙުތިމާލު ހުރިކަމަށް ބަލައިގަނެވޭނެއެވެ.

އަލްއިމާމު އައްޝާފިޢީއާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އަލްއިމާމު މާލިކުގެ ދެ ރިވާޔަތުގެ ތެރެއިން އެއް ރިވާޔަތުގައިވާ ގޮތުން ރިކާޒުގެ ޒަކާތް ދެއްކުމަށްފަހު ބާކީ ހުންނަ ބައި، ރިކާޒު ފެނުނު މީހާގެ އެއްޗެކެވެ. ބިމުގެ ކުރީގެ މިލްކުވެރިޔާއަށް އެއިން އެއްވެސް ބައެއް ނުލިބެއެވެ.

އަލްއިމާމު ޝާފިޢީ ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި ރިކާޒުގައި ނިޞާބު ހަމަވާން ވާނެއެވެ.

ހަނދުމަހުން އަހަރެއްވެސް އެއީ ރިކާޒުގައި ބެލެވޭނެ ކަމެއްނޫންކަމަށް ހުރިހާ އިލްމުވެރިން އެއްބަސްވެވަޑައިގެންނެވެ.

ފަސްބައިކުޅަ އެއްބައި ދިނުން ވާޖިބުވާ މީހުން:

ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، ރިކާޒެއް ލިބުނު މީހަކީ އޭގެ ފަސްބައިކުޅަ އެއްބައި ޒަކާތަށް ނެރުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. އެ ލިބުނީ މުސްލިމަކަށް ނުވަތަ ޛިއްމީއަކަށް، ނޫނީނަމަ ބޮޑު މީހަކަށް ނުވަތަ ކުޑަކުއްޖަކަށް، ނުވަތަ ބުއްދި ސަލާމަތުން ހުރި މީހަކަށް ނުވަތަ މަޖުނޫނަކަށް ކަމުގައި ވިޔަސްމެއެވެ. ކުޑަކުއްޖާއި މަޖުނޫނު މީހާގެ ފަރާތުން ޒަކާތަށް ނެރުން ވާޖިބުވާ މިންވަރު ނެރޭނީ، އެ ބަލަހައްޓާމީހުންގެ ބަލަދުވެރިޔާއެވެ.

އިބްނު މުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. "އެ ބޭބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅުތައް ތިމަންނާއަށް އެނގިފައިވާ އެންމެހައި އިލްމުވެރިން އިޖުމާއުވެ އެއްބަސްވެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، ރިކާޒެއް ލިބުނަ ޛިއްމީއަކު ވެސް އޭގެ ފަސް ބައިކުޅަ އެއްބައި ޒަކާތަށް ނެރުން ވެއެވެ. މިއީ މާލިކާއި، މަދީނާގެ އަހުލުވެރިންނާއި، އައްޘައުރީއާއި، އަލްއައުޒާޢީއާއި، ޢިރާޤުގެ އަހުލުވެރިންނާއި، ރައުޔުގެ އަހުލުވެރިން އެބަހީ: ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންނާއި އެހެންވެސް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތެވެ.

އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީ ވިދާޅުވާގޮތުގައި، ރިކާޒެއް ލިބުނީ ޒިންމީއަކަށްނަމަ ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ފަސްބައިކުޅަ އެއްބައި ދޫކުރުން ވާޖިބެއް ނުވާނެއެވެ. ޒަކާތް ދޫކުރުން ވާޖިބުވާ ބައެއްގެ މައްޗަށްކަމުގައިވާނަމަ އެއީ ވާޖިބުވާނީ ނުވާނެއެވެ. ރިކާޒުން ދޫކުރާ ފަސް ބައިކުޅަ އެއް ބައިވަނީ ޒަކާތެވެ.[1] (މި ހަވާލާއަށް ކޮންމެހެން ވިދާޅުވުން ބޭނުން!!)

---

[1] **ނޯޓް:** އިބްނު މުންޛިރު ވިދާޅުވިކަމަށް ވިދާޅުވެ، ފިޤްހުއްސުންނާގެ މުއައްލިފު ތިރީގައިވާ ޢިބާރާތް މިފަދައިންނެވެ. "قَالَ ابْنُ الْمُنْذِرُ: أَجْمَعَ كُلُّ مَن نَحْفَظُ عَنْهُ مِن أَهْلِ العِلْمِ عَلَى أَنَّ الذِّمِيَّ فِي الرِّكَازِ يَجِدْهُ الخُمسَ، قَالَهُ مَالِكُ، وَأَهْلُ الْمَدِينَةِ، وَالثَّوْرِيُّ، وَالأَوْزَاعِيُّ، وَأَهْلُ العِرَاقِ، وَأَصْحَابُ الرَّأْيِ، وَغَيْرُهُمْ. وَقَالَ الشَّافِعِيّ: لاَ يَجِبُ الخُمْسُ إِلاَّ عَلَى مَن تَجِبُ عَلَيهِ الزَّكَاةُ لِأَنَّهُ زَكَاةٌ."
މި އިޤްތިބާސް ފިޤްހުއްސުންނާގައި ޙާޝިޔާގައި ވަނީ، އިބްނު މުންޛިރުގެ ގޮތުގައި އެކަން ޙާޝިޔާގައިވާ ގޮތަށް ނޫނެވެ.
އެހެންކަމުން ފިޤްހުއްސުންނާގައި ޙާޝިޔާގައިވާގޮތަށް މި އިޤްތިބާސް ތަރުޖަމާ ކުރީ ފިޤުހުގައި އެ ވަނީއެވެ. =

= މި އިބާރާތް ފިޤްހުއްސުންނާގައި ލިޔުއްވާފައިވާގޮތުން، އަލްއިމާމު އިބްނުލްމުންޛިރު (ރަޙިމަހުاللهُ) ގެ ފޮތުގައި، އެ ކަށަވަރުން ވިދާޅުވެފައިނުވާ އެއްޗެއް، އެ ކަށަވަރުން ވިދާޅުވިކަމަށް ނިސްބަތްކޮށްކަން، ފިޤްހުއްސުންނާގައި ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ. މި ބޮޑު ކުރަން އިސްތިންބާތްކޮށް މިތަނުގައި ލިޔުނީ، ދެކިން ކަމެއް ބަޔާން ކޮށްދިނުމުގެ ބޭނުމުގައެވެ.

ފުރަތަމަގައި: އެކަކީ އިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތައް ނަގުލުކުރައްވާއިރުގައި "ފިޤްހުއްސުންނާ" ގައި ވަރަށް ގިނައިން ހުންނަނީ އެ އިލްމުވެރިއެއްގެ އަސްލު ފޮތުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ އެއްޗެއް ނަގުލުކުރެއްވުމުގެ ބަދަލުގައި، ކޮންމެވެސް އެހެން އިލްމުވެރިއެއްގެ ފޮތެއްގައިވާ އެއްޗެއް ލިޔުއްވާފައެވެ. މިހެންވުމުން، އަސްލު ފޮތުގައި އެ އިލްމުވެރިއަކު ވިދާޅުވެފައި ވާނީ ޚިލާފު ނުބަލައިފިނަމަ، ބައެއް ހުކުމެއް ލިބެން ނުވަތަ ތަރުޖަމާ ކުރަން ޖެހުމަން އާދޭއެވެ. އެހީ، މި މައްސަލާގައި ދިމާވެފައިވަނިންނެވެ.

އިބްނުލް މުންޛިރުގެ ފޮތުގައި އަސް ލިޔުއްވާފައިވާ ޢަރަބި އިބާރާތް ތިރީގައި އެ ވަނީއެވެ.

قَالَ: كُلُّ مَنْ نَحْفَظُ عَنْهُ مِنْ أَهْلِ العِلْمِ، عَلَى الذِّمِّيِّ فِي الرِّكَازِ يَجِدْهُ الخُمُسَ، هَذَا قَوْلُ مَالِكٍ، وَأَهْلُ الْمَدِينَةِ، وَالثَّوْرِيُّ، وَأَهْلُ العِرَاقِ مِنْ أَصْحَابِ الرَّأْيِ وَغَيْرُهُمْ، وَالأَوْزَاعِيُّ، وَالشَّافِعِيُّ، وَأَبو ثَورُ، وَمَن تبعَهُم مِن أَهْلِ العِلْمِ.

މާނައީ: "(އިބްނުލްމުންޛިރު) ވިދާޅުވިއެވެ: އެ ބޭބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅުތައް ރިވާކުރައްވާ ޙިފްޒުކުރެވިފައިވާ އެންމެހައި އިލްމުވެރިން އިޖްމާޢުވެ އެއްބަސްވެ ވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، ރިކާޒެއް ފެނުނު ޛިއްމީއަކުވެސް އޭގެ ފަސްބައިކުޅަ އެއް ބައި ޒަކާތަށް ނެރެންވާނެއެވެ. މިއީ މާލިކާއި، މަދީނާގެ އަހުލުވެރިންނާއި، (ސުފްޔާން) އައްޘައުރީއާއި، ޢިރާޤުގެ އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއިން (އެބަހީ: ރައުޔު މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންކަލުން) ރައުޔުގެ އަހުލުވެރިންނާއި، އެ ނޫންވެސް ބޭކަލުންނާއި، އަލްއައުޒާޢީއާއި، އައްޝާފިޢީއާއި، އަބޫ ޘައުރާއި، މި ބޭކަލުންނަށް ތަބާވި އެންމެހައި އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެގެންވެއެވެ." **ބައްލަވާ!** ابْنُ الْمُنْذِرِ، الإِشْرَافُ عَلَى مَذَاهِبِ العُلَمَاءِ، (50/3)

އަލްއިމާމުލް ނަވަވީ، (ރަޙިމަހުاللهُ) "އަލްމަޖްމޫޢު"ގައި މި މައްސަލާގައި ލިޔުއްވަމުން ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ.

"ރިކާޒެއް ފެންނަ ޛިއްމީއަކަށް، ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ފަސް ބައިކުޅަ އެއްބައި ދައްކަން ނުޖެހޭކަމަށް ޝާފިޢީމީހުންގެ އަރިހުން ވަރަށް ބޮޑު ރިވާޔަތެއް އައިސްފައެވެ.

އެހެންނަމަވެސް އައްޘައުރީ، އެހެން ބަހެއް ބޭކަލުން ބައްލަވާ ކުރައްވާ ގޮތުގައި، ރިކާޒެއް ފެންނަ ޛިއްމީއަކު ވެސް ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ފަސް ބައިކުޅަ އެއްބައި ދައްކަން ޖެހޭކަމަށް އަލްއިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. ޝާފިޢީމީހުންގެ ބަސްފުޅު އިބްނުލްމުންޛިރު، އެ ކަށަވަރުން "އަލްއިޝްރާފު" ގައި ބަޔާން ކުރައްވާފައިވެއެވެ."

މިހެންވީ، އިބްނުލްމުންޛިރުގެ ފޮތުގައިވާ، މަތީގައި ނަންގަނެވިފައިވާ އިބާރާތް، ހަމަ އެ އޮތްގޮތަށް އަލްއިމާމުލް ނަވަވީ، "އަލްމަޖްމޫޢު" ގައި ބަޔާން ކުރައްވާފައިވެއެވެ. **ބައްލަވާ!** الْمَجْمُوع شرح الْمُهَذَّب، للإمام يحيى بن شرف النووى (91/6)

އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިކަމަށް ވިދާޅުވެ، ފިޤްހުއްސުންނާގެ މުޢައްލިފު ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ އިބާރާތް ލިޔުއްވާފައިވަނީ، އިބްނުލްމުންޛިރުގެ "އަލްއިޝްރާފު" އަދި މަޤްދިސީގެ "އަލްމުޣްނީ" މި ފޮތަށް ބައްލަވައިގެން ނޫންކަން އެނގޭނީ، ފިޤްހުއްސުންނާގައި އެ އިބާރާތް ލިޔުއްވާފައިވަނީ، ޙަންބަލީ މަޤްދިސީގެ ފޮތެއްކަމަށްވާ "އަލްމުޤްނިޢު" ނަމަކަށްކިޔާ ފޮތުގެ ޝަރަޙަ ލިޔުއްވުމުގައި، ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިއަކު ކަމަށްވާ އަލްއިމާމު ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބިން މުޙައްމަދު ބިން ޤުދާމާ އަލްމަޤްދިސީ (އަވަހާރަވީ 682ހ) ލިޔުއްވާފައިވާ "އައްޝަރަޙުލްކަބީރު" މި ނަންކިޔާ ފޮތުގައި އިބްނުލް މުންޛިރު ބަޔާނާ ދެއްވައި، މި މައްސަލަ އިބްނުޤުދާމާ ލިޔުއްވާފައިވާ ގޮތަށް ބައްލަވައިގެން ކަމަށް ވުމެވެ. މި ބޮޑު ކުރަން ލިޔުއްވުނީ އެނގެންވެއެވެ. އެ ފޮތުގައި ބޮޑުކުރައްވަމުން، "ރިކާޒެއް ފެންނަ ޛިއްމީއަކަށް ފަސް ބައިކުޅަ އެއްބައި ދައްކަން ނުޖެހޭކަމަށް ކަމަށް އަލްއިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވާކަމަށެވެ." **ބައްލަވާ!** (1) الشرح الكبير على متن المقنع، عبد الرحمن بن محمد ابن قدامة المقدسي، =

ފަސްބައިކުޅަ އެއްބައި ހޭދަކުރަންވާނެ ފަރާތްތައް:

ރިކާޒުން ފަސް ބައިކުޅަ އެއްބައިގެ ގޮތުގައި ނެގެވޭ ތަކެތި ހޭދަކުރަންވާނީ، ޒަކާތުން އެ ބައިމީހުންގެ ޙައްޤަށް ހޭދަކުރެވޭ ފަރާތްތަކުގެ މައްޗަށްކަމަށް އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީ ވިދާޅުވެއެވެ. މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި،[1] އަލްބައިހަޤީ ރިވާ ކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ރިވާޔަތެވެ.

= (587/2) ، الناشر: دار الكتاب العربي للنشر والتوزيع، (بدون تاريخ الطبع) أشرف على طباعته: محمد رشيد رضا صاحب المنار، (2) المقنع، والشرح الكبير، والإنصاف، تحقيق: د.عبد المحسن التركى و د.عبدالفتاح محمد الحلو، (593/6) ، هجر للطباعة والنشر، الطبعة الأولى 1414هـ 1993م

ދެވަނައީ: ވަރަށް ގިނަ ފަހަރަކަށް ފިޤްހުއްސުންނާގައި ބައިހަޤީ ވެސް ޙިއްސާވެފައި ހުންނަނީ، ބައިހަޤީ ރިވާކުރެއްވި ބޭކަލުންގެ އަސްލު ފޮތްފޮތުން ނަންގަވާފައި ބަދަލުގައި، ބައިހަޤީ ނަޤުލުކުރައްވައި، ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ރިވާކުރައްވާފައި ހުންނަ ފޮތްފޮތުން ބައްލަވައިގެންނެވެ. އެހެންކަމުން، ގިނަފަހަރަކަށް ފިޤްހުއްސުންނާގައި ހުންނަނީ، ބައިހަޤީ ރިވާކުރެއްވި ބޭކަލުންގެ އަސްލު ފޮތްފޮތުގައި އެ ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވާފައި ހުންނަގޮތާ ތަފާތު އިބާރާތުންނެވެ. މި ތަފްޞީލުގައި ޙަވާލާ ވަރަށްގިނަ ހަވާލާ ނަތީޖާތަކުން އެ ކަން ސާފުވާނެއެވެ.

ތިންވަނައީ: އެކިއެކި ޢިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތަކެއް ނަޤުލުކުރައްވާފައި، ގިނަފަހަރަކަށް އެއީ، އެ ބޭކަލުންގެ ކިތާބު ނަމާއިއާ ފޮތެއްގައި ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅުތަކެއް، އަދި އެއީ ކޮންފޮތެއްކަމާއި ފޮތުގެ މުޖައްލަދާއި، ސަފްޙާނަންބަރު ބަޔާންކުރައްވައި، ބަލާލާ ދޮރުފޮތުގެ މެދުގައި، މިފަދަ ޢިލްމުވެރިއަކު ވިދާޅުވެފައިވާނަމަ ޙަވާލާ ދެއްވައެވެ. އެ ހިސާބު، އެއީ، ކޮން ފޮތެއްގައި އެ ބޭކަލަކު ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅެއްކަން އެނގޭގޮތަކަށް ނުވާތީއެވެ. މި ޒަމާނުގައި ފޮތްތައް ޗާޕުވެ، ޝާއިޢުވެފައިވާ ޖަމާޢަތްތަކުން ވިހިނދު، މިއީ، މިވަގުތު މުޅިއުއްމަތު އިލްމީ ފޮތްތަކުގައި ހޯދުން ފަސޭހަ ކުރެވިއްޖެއެވެ.

ކަމަކީ ކިޔަލަންވެސް ކުރެވޭ ކަމެއް ނަމަވެސް، މި ތަރުޖަމާގައި މަސްއަލަތަކުގެ ރިވާޔަތްތައް ނަގާފައިވާ ފޮތްތަކުގެ ޙަވާލާ، ކޮންމެ ޢިލްމުވެރިއެއްގެ ބަސްފުޅެއް ނަގާފައިވާ ފޮތްތަކުގެ ޙަވާލާ ދީފައިވަނީ، ބައެއް ފަހަރު ފިޤްހުއްސުންނާގައި ޙަވާލާ ދީފައިނުވާތީ، މިފަދަ ފޮތްތަކުން ހޯދުމުގެ ފުރުޞަތު ލިބޭތީއެވެ. މިކަމުގެ ހެޔޮ ޘަވާބު ﷲ ތަޢާލާ ދެއްވާށިއެވެ. އާމީން!! (މުތަރުޖިމު)

[1] **ނޯޓު:** އަލްއިމާމު އަޙްމަދު މި ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރެއްވީ މުސްނަދުގައި ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތުން އަޙްމަދު، އެ ބޭކަލުންގެ މުސްނަދުގައި މި ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރައްވާފައި ނުވެއެވެ. އަޙްމަދު މި ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރެއްވީ އެހެން ބޭކަލުން ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތުންނެވެ. މި ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރައްވާފައި ވަނީ ބައިހަޤީގެ އިތުރުން އަލްއިމާމުލްމުބާރަކްފޫރީ "އައްސުނަނުލްކުބްރާ" ގައި، އަދި އަލްޙާކިމް "ސަޙީޙުލްބުޚާރީ ޢަލާ" ގައި، އަދި އަލްޙާކިމް ބުޚާރީ "އަލްމުސްތަދްރަކު ޢަލަޞްޞަޙީޙައިން" ގައި މި ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އިބްނު ޙަޖަރުގެ ނަޒަރީ ޖަޒާ ބޮޑު ކަމާ ނުވެސް، އަލްބައިހަޤީގެ "އައްސުނަނުލްކުބްރާ" މި ފޮތުގައިވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بِشْرٍ الْخَثْعَمِيِّ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ قَوْمِهِ (يُقَالُ لَهُ حُمَمَةَ) قَالَ: سَقَطَتْ عَلَيَّ جَرَّةٌ مِنْ دَيْرٍ قَدِيمٍ بِالْكُوفَةِ، فِيهَا أَرْبَعَةُ آلَافِ دِرْهَمٍ، فَذَهَبْتُ بِهَا إِلَى عَلِيٍّ ﷺ، فَقَالَ: "اقْسِمْهَا خَمْسَةَ أَخْمَاسٍ" ، فَقَسَمْتُهَا فَأَخَذَ مِنْهَا عَلِيٌّ ﷺ خُمُسًا وَأَعْطَانِي أَرْبَعَةَ أَخْمَاسٍ، فَلَمَّا أَدْبَرْتُ دَعَانِي، فَقَالَ "فِي جِيرَانِكَ فُقَرَاءُ وَمَسَاكِينُ" ، قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: "خُذْهَا فَاقْسِمْهَا بَيْنَهُمْ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي التارِيخِ الكَبِيرِ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّحَاوِيُّ، وَ الخَطِيبُ البَغْدَادِيُّ)[1] މާނައީ: "އަބްދު اللهِ ބިން ބިޝްރުލް ޚަޘްޢަމީ، އޭނާގެ ޤައުމުގެ ބޭކަލަކު ކަމުގައިވާ (ޖަބަލަތު) ބިން ޙުމަމަތު ނަމަކަށްކިޔުން (ތާބިޢީ) ބޭކަލެއްގެ އަރިހުން ރިވާ ކުރައްވިއެވެ. އޭނާ (އެބަހީ: ޖަބަލަތު ބިން ޙުމަމަތު) ވިދާޅުވިއެވެ. ކޫފާގެ ވަރަށް ދުވަސްވީ ފައްޅިއަކުން (އެބަހީ: އެ ތަނަހަން ވަޑައިގެން އުޅުއްވަނިކޮން) ތިމަންގެ (ކުދި) މައްޗަށް ފުޅިއެއް ވެއްޓުނެވެ. އޭގައި ހަތަރު ހާސް ދީނާރު (ރަން) ހުއްޓެވެ. ފަހެ، ތިމަންނާ އެ ތަކެތި ހިއްފަވައިގެން، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެންލުއްވި ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހަށް ވަޑައިގަތީމެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިޔާ ތަކެތި ފަސް ބައި ކުރައްވާށެވެ. (ޖަބަލަތު ބިން ޙުމަމަތު) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ އެ ތަކެތި ފަސް ބައިކުރައްވީމެވެ. ފަހެ، (އެ ތަކެތީގެ ބައްދުވެރިންނަށް ބާއްސުމުވަން ބަކައި) އޭގެތެރެއިން ފަސް ބައިން އެއްބައި، ޢަލީގެފާނު ނަންގަވިއެވެ. އަދި އަނެއް ހަތަރު ބައި އެ ކަލޭގެފާނު ތިމަންނާއަށް ދެއްވިއެވެ. (ޖަބަލަތު ބިން ޙުމަމަތު) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ (އެ ތަކެތި ހިއްފަވައިގެން) ހިނގައިގަންނަވަމުން، ޢަލީގެފާނު ތިމަންނާއަށް އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް އައުމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. (ތިމަންނާ އަރިހަށް ވަޑައިގަތުމުން) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިބާގެ އަވަށްޓެރިންގެތެރޭގައި ފަޤީރުންނާއި މިސްކީނުން ތިބިއްޖެތޯއެވެ؟ (ޖަބަލަތު ބިން ޙުމަމަތު) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ

---

[1] البخاري فِي التَّارِيخُ الْكَبِيْرِ، رقم الترجمة: 2256 جبلة بْن حممة (219/2) ، وَ الْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَا رُوِيَ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي الرِّكَازِ، برقم: 7655 و 7656 (264/4) ، وَفِي مَعْرِفَةِ السُّنَنِ وَالآثَارِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ زَكَاةِ الرِّكَازِ، برقم: 8405 (175/6)، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مَعَانِي الآثَارِ، برقم: 5432 (304/3) ، وَ الخَطِيبُ البَغْدَادِيُّ فِي المتفق والمفترق، رَقَم التَّرْجمة: 182 (369/1)

ދެންނެވީމެވެ. އާދޭހެވެ. (ޢަލީގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިބާ ދިވެސް ގެންދަވާށެވެ. އަދި އެބައިމީހުންގެ މެދުގައި މި ތަކެތި ބައްސަވައިދެއްވާށެވެ."

އަބޫޢުބައިދާއި، މާލިކާއި، އަޙްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި އެ ތަކެތި ހޯދާލިބުނު ވަނީ، އަރްރިކާޒުގެ ގޮތުގައިވިޔަސް މުޅިއަދު ހޯދާލިބުނުނަމަ މިސްކީނުންގެ މައްޗަށް. މި ބާބުންގެ ދަލީލަކީ، އައްޝަޢުބީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެވެ.

عَنِ الشَّعْبِيِّ أَنَّ رَجُلًا وَجَدَ أَلْفَ دِينَارٍ مَدْفُونَةً خَارِجًا مِنَ الْمَدِينَةِ، فَأَتَى بِهَا عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ فَأَخَذَ مِنْهَا الْخُمُسَ، مِائَتَيْ دِينَارٍ، وَدَفَعَ إِلَى الرَّجُلِ بَقِيَّتَهَا، وَجَعَلَ عُمَرُ يَقْسِمُ الْمِائَتَيْنِ بَيْنَ مَنْ حَضَرَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، إِلَى أَنْ فَضَلَ مِنْهَا فَضْلَةٌ فَقَالَ: أَيْنَ صَاحِبُ الدَّنَانِيرِ؟ فَقَامَ إِلَيْهِ فَقَالَ عُمَرُ:"خُذْ هَذِهِ الدَّنَانِيرَ فَهِيَ لَكَ." (رَوَاهُ ابن زنجويه، وَ القَاسِمُ بْنُ سَلَّامُ)[1] މާނައީ: "އައްޝަޢުބީ (ރަޙިމަހު ﷲ ތަޢާލާ) ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މަދީނާގެ ބޭރުބިމުގައި ވަޅުލާފައިހުރި އެއްހާސް ދީނާރު މީހަކަށް ފެނިއްޖެއެވެ. އޭނާ އެ ތަކެތި ހިފައިގެން އުމަރު ބުނު ޚައްޠާބުގެ އަރިހަށް އައެވެ. ފަހެ، އުމަރުގެފާނު އެއިން ފަސް ބައިކުޅަ އެއްބައި އެބަހީ: ދުއިސައްތަ ދީނާރު ނަންގަވައިފިއެވެ. އަދި ބާކީހުރި ތަކެތި އެ މީހާއަށް ދެއްވިއެވެ. އަދި އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި އެ ވަގުތު ޙާޟިރުވި މުސްލިމުންގެ މެދުގައި އެ ދުއިސައްތަ ދީނާރު ބައްސަވައި ދެއްވަން ފެށްޓެވިއެވެ. އޭގެތެރެއިން ކުޑަކޮށް މިންވަރެއް ބާކީ ހުރުމުން ހިނދު އުމަރުގެފާނު ސުވާލު ކުރެއްވިއެވެ. ދީނާރުތައް ގެނައި މީހާ ކޮބައިހެއްޔެވެ؟ ފަހެ، އޭނާ އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް އައިއިރު، އުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މި ދީނާރުތައް ތިބާ ގެންދަވާށެވެ. މިއީ ތިބާގެއެވެ." [2]

---

[1] ابن زنجويه فِي الأَموال، برقم: 1279 (749/2) ، وَ القَاسِمُ بْنُ سَلَّامُ الْهَرَوِيُّ، فِي الأَمْوَالِ، برقم: 859 (467/1)

[2] **ނޯޓް:** މުޢައްލިފުގެ އާދައާ އެއްގޮތަށް މި ރިވާޔަތްވެސް ފިޤުހުއްސުންނާގައި ގެނެސްދެއްވައިފައި ރިވާކުރެއްވި ކިތާބު ބަޔާންކުރައްވާފައި ނުވެއެވެ. ކުރެވުނު މަސައްކަތުން ނަންގަނެވުނު ގޮތުގައި މި ބާބުގެ ރިވާކުރެއްވި ކިތާބު އިނގޭނެއެވެ. އިބްނު ޒަންޖަވައިހިގެ "ކިތާބުލް އަމްވާލު" ތަޙްޤީޤުކުރެއްވި، ޑޮކްޓަރ ޝާކިރު ޒީބް ފައްޔާޟް، އަދި ޤާސިމު ބުނު ސައްލާމުގެ "ކިތާބުލް އަމްވާލު" ތަޙްޤީޤުކުރެއްވި، ސައްޔިދު ބުނު ރަޖަބް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މި ސަނަދަކީ ސަޙީޙް ސަނަދެކެވެ. ދުއްތާރު ބުނު ސަޢީދު ސަމާޢުކުރެއްވި ސަނަދެއް ސަޙީޙް ސަނަދެކެވެ. އަދި އައްޝަޢުބީއާއި އުމަރުގެފާނާ ދެމެދުގައި އިންޤިޠާޢުވުން ހުރުން (އެބަހީ: އައްޝަޢުބީ އުމަރުގެފާނާ ބައްދަލުވެ ރިވާކުރެއްވީކަމެއް) ވިސް މިއީ ސަޙީޙް ރިވާޔަތެކެވެ." (މުތަރުޖިމު)

އަލްމުޣުނީގައި (އިބްނުޤުދާމާ ވިދާޅުވެފައި) ވެއެވެ. ރިކާޒުން ދައްކަންޖެހެނީ ޒަކާތް ކަމުގައި ވަނީނަމަ، އެ ހޭދަކުރަން ޖެހެނީ ޒަކާތުގެ ބޭނުންވެރިންނަށެވެ. ރިކާޒުއް ފެނުނު މީހަކަށް އެއިން ނެގެވޭ އެއްކަޅުން ނުދެއްވީހެވެ. ރިކާޒުއް ފެނުނީ ޛިއްމީއަކަށްނަމަ އޭނާވެސް އޭގެ ފަސް ބައިކުޅަ އެއްބައި ދައްކަން ޖެހެއެވެ. ޛިއްމީންގެ މުއްލަކަށް ޒަކާތް ވާޖިބުއެއްނުވެއެވެ."[1]

ކަނޑުން ނެގެވޭ އެއްޗެހިން ޒަކާތްދިނުން

ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި ކަނޑުން ނެގެވޭ އެއްވެސް ބާވަތަކުން ޒަކާތް ދެއްކުމެއް ނުވެއެވެ. މިގޮތުން ލުއުލުއާއި، މަރުޖާނާއި، ޒަބަރުޖަދާއި، ޢަންބަރާއި، މަހާއި، އެ ނޫން ވެސް ބާވަތްބާވަތުން ޒަކާތް ދެއްކުމެއް ނުވެއެވެ.

އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ އެއް ރިވާޔަތެއްގައި، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާގޮތުގައި، މި ބާވަތްބާވަތުގެ ތަކެތީގައި ޒަކާތުގެ ނިޞާބު ހަމަވާނަމަ، އެއިން ޒަކާތް ދައްކަންވާނެއެވެ.

އަބޫޢުބައިދު މި ރައުޔަށް އަބޫޔޫސުފް ތާއީދުކުރައްވައެވެ. އެހެނަސް އާންމު ފުޤަހާއުން ގޮތުގައި ޒަކާތް ދައްކަންޖެހުނީ ލުއުލުއާއި، މަރުޖާނުން އެކަންޏެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުވާންލެއްވި އިބްނު ޢައްބާސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄، أَنَّهُ قَالَ: "لَيْسَ فِي الْعَنْبَرِ زَكَاةٌ إِنَّمَا هُوَ شَيْءٌ دَسَرَهُ الْبَحْرُ." (رَوَاهُ الشّافِعِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة)[2] މާނައީ: "ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން (ޢަބްދު اللّٰهِ) ވިދާޅުވިއެވެ. ޢަންބަރުން ޒަކާތްދެއްކުމެއް ނުވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ ކަނޑުން

---

[1] المغني لابن قدامة، الْفَصْلُ الرَّابِعُ، فِي قَدْرِ الْوَاجِبِ فِي الرِّكَازِ، وَمَصْرِفِهِ (237/4)

[2] الشّافِعِيُّ، فِي المُسْنَدِ، برقم: 630 (413/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَا لَا زَكَاةَ فِيهِ مِمَّا أُخِذَ مِنَ الْبَحْرِ مِنْ عَنْبَرٍ وَغَيْرِهِ، برقم: 7593 (246/4) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، من قَالَ: ليسَ فِي العَنبَرِ زَكَاةٌ، برقم: 10154 (446/6)

ޖަނޑުވައިޖި އެއްޗެކެވެ.“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުޟްވާންލެއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. عَنْ جَابِرٍ ﵁، قَالَ: "لَيْسَ فِي العَنَبَرِ زَكَاةٌ، إِنَّمَا هُوَ غَنِيمَةٌ لِمَنْ أَخَذَهُ." (رَوَاهُ ابْنُ أَبِي شَيبَة)[1] މާނައީ: “ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާވަހަރުން ޒަކާތްދެއްކުމެއް ނުވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ، އެ ހޯދި މީހަކަށް ލިބޭ ޣަނީމާއެކެވެ.“

މުސްތަޣާލު މުދަލުގެ ނުވަތަ މަންފާގެ ޒަކާތް[2]

އެ މުދަލެއްގައި (ޒަކާތް ދެއްކުމަށްބަލައި) އަހަރު ހަމަވުން އެކުލެވިގެންވާ މުދަލެއް މިހާރަށް ލިބޭހިނދު، އޭނާގެ އަތުގައި އެ ދުވަސް އެހެން މުދަލެއް ނެތުމާއެކު، އެ ލިބުނު މުދަލުގައި ޒަކާތުގެ ނިޞާބު ހަމަވާނަމަ، ނުވަތަ އެ ލިބުނު މުދަލާ އެއް ބާވަތެއްގެ ނިޞާބު ހަމަވާ މުދަލު އަތުގައި ހުރުމާއެކު، ލިބުނު މުސްތަޣާލު މުދަލާ އަތުގައި ހުރިމުދަލާ އެއްކޮށްލުމުން، ޒަކާތުގެ ނިޞާބު ހަމަވާނަމަ، އެއަށް އަހަރު ހަމަވުމާއެކު ޒަކާތް ދިނުންވެއެވެ.

އެ މިހެންގޮތުގައި ނިޞާބުހަމަވާ މުދަލެއް ހުރުމާއެކު، މުސްތަޣާލު މުދަލު ތިން ހާލަތަކަށް ބެހިގެންވެއެވެ.

ފުރަތަމައީ: މުސްތަޣާލު މުދަލަކީ، އެއާ ދިމާވި މުދަލަކަށްވުމެވެ. މިސާލަކަށް ވިޔަފާރީގެ ފައިދާ ނުވަތަ އޭނާގެ މިލްކުގައިވާ ޖަނަވާރުތަކުގެ އުފެދުމެވެ. މި

---

[1] ابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، من قَالَ: ليسَ فِي العَنبَرِ زَكَاةٌ، برقم: **10155** **(446/6)**

[2] “ޒިޔާދަވާ މުދަލުގެ ޒަކާތް” މި ނަންދިނީ ފަހުން ލިބޭ މުދަލުގައި ވިޔަފާރިކޮށްގެން ލިބޭ މުސްތަޣާލު މުދަލުގެ ޒަކާތް އެކުލެވޭ ފަދަ މުދަލެއްގެ މައްސަލައިގައި ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ. “އަލްމާލުލް މުސްތަފާދު، ސަރުކާރުން ހޯދާ ތަކެތި އެ މުދަލެއްގެ ބަދަލުގައި މުސްތަޣާލު މުދަލުގެ ލިބުން، އެއާ އެއްވަރު ތަކެތި، ވެސް ވިޔަފާރީގެ ތަކެތި މުދަލެކެވެ.“ ބައްލަވާ! فقه الزكاة، للدكتور يوسف القرضاوي، (**490/1**) (މުތަރްޖިމު)

ޙާލަތުގައި މުސްތަފާދު މުދަލުގެ ގޮތުގައި ލިބުން ބައިން ޒަކާތްދުއްކުމުގައި އޭގެ އަސްލަށް ތަބާވުން ވެއެވެ.

އެ މީހެއްގެ ވިޔަފާރި މުދަލު، ނުވަތަ ޖަނަވާރުތަކުގައި ނިޞާބު ހަމަވާނަމަ، އަހަރު ހަމަވިއިރު ވިޔަފާރިން ވީފައިދާއި، ޖަނަވާރުތައް ވިހައިގެން އިތުރުވި ބައި އޭގެ އަސްލާ އެއްކޮށް، އަސްލު މުދަލާއި، މުސްތަފާދު މުދަލުން ޒަކާތްނެރުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. މިއީ ފިޤްހުވެރިންގެ އެއްބަސް ހިލާފެއްނުވާ މައްސަލައެކެވެ.

ދެވަނައީ: މުސްތަފާދުގެ ގޮތުގައި ލިބުނު މުދަލަކީ، އޭނާގެ އަތުގައިހުރި ނިޞާބާ އެއް ބާވަތެއްގެ މުދަލެއް ކަމުގައިވެއެވެ. ނިޞާބާ ވަކިވެއްޖެމާ މުދަލަކަށް ނުވުމެވެ. މިސާލަކަށް އޭނާ އެ މުދަލެއް ގަތުމުން، އޭގެ ވަސްތާ ލިބުން މުދަލަކަށްވުން، ނުވަތަ ހިބައިން، ނޫންނަމަ ވާރުތައިން ލިބުން މުދަލެއްކަމަށްވުން މިއެވެ.

މިޙާލަތުގައި އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާ ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ، މުސްތަފާދުގެ ގޮތުގައި ލިބުނު މުދާ ނިޞާބާ އެއްކުރެވޭނެކަމަށެވެ. އަހަރު ހަމަކުރުމަކީ ޒަކާތްނަންގެވުން ވަނީ ކުރިން އަތުގައިހުރި ނިޞާބަށް ތަބާވުންކަމަށެވެ. އަހަރުވުމާއެކު، އަތުގައިހުރި މުދަލުގެ އަސްލާއެކު ޒަކާތްދުއްކުމުގައި އެއްކޮށުންކަމަށެވެ.

އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީއާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، މުސްތަފާދު މުދަލު ނިޞާބަށް ތަބާނުވެއެވެ. އެހެނަސް މުސްތަފާދުގެ ގޮތުގައި ލިބުނު މުދަލުން ޒަކާތްނެރުމުގައި އަހަރު ހަމަވުމަކަށްފަހު ވަކިންނެވެ. އަސްލީ ނަޤުދުކަމަށް ވިއަސް ނުވަތަ ޙައިވާނެއްކަމަށް ވިއަސްވެއެވެ.

މިސާލަކަށް މީހެއްގެއަތުގައި ދިހަސަތޭކަ ދިރުހަމު ހުއްޓައި، އަހަރުތެރޭގައި އޭނާއަށް ދިހަސަތޭކަ ދިރުހަމު ލިބިއްޖެނަމަ، އެ ދެ ބައިގެ ޒަކާތްދުއްކުން ވަނީ އެ އިން ކޮންމެ މުދަލަކަށް ހަނދުމަހާގެ އަހަރެއް ހަމަވުމުންނެވެ.

އަލްއިމާމު މާލިކު ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ ޖަނަވާރުންނަމަ އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވާ ގޮތަށެވެ. އަދި ނަގުދުގައިނަމަ، އައްޝާފިޢީއާއި އަޙްމަދު ވިދާޅުވެފައިވާފަދައިންނެވެ.

ތިންވަނައީ: މުސްތަފާދުގެ ގޮތުގައި ލިބުނު މުދަލަކީ، އެ މީހެއްގެ އަތުގައި ކުރިންހުރި މުދަލާ ތަފާތު ވަކި ބާވަތެއްކަމަށްވުމެވެ. މި ޙާލަތުގައި ނިޞާބު [illegible] އަހަރު ހަމަކުރުމުގައި، ތިމާގެ އަތުގައި ކުރިން ހުރި މުދަލުގެތެރެއަށް މުސްތަފާދުގެ ގޮތުގައި ލިބުނު މުދާ [illegible] ނުވާނެއެވެ. އެ ލިބުނު މުދަލުގައި ނިޞާބު ހަމަވާނަމަ، އެއަށް އަހަރު [illegible] ޒަކާތް [illegible]. އެހެންނޫންނަމަ އެއިން ޒަކާތް [illegible] ނުވެއެވެ. މިއީ، ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިންގެ ރައުޔެވެ.

ޒަކާތް ވާޖިބުވަނީ މުދަލުގެ އަސްލުންތޯ؟ ނުވަތަ ވާޖިބުއަދާކުރުމުން [illegible]؟

އަބޫޙަނީފާއާއި، މާލިކާއި، އައްޝާފިޢީއާއި އަޙްމަދު ދެ ބޭކަލުންގެ އެއް ރިވާޔަތެއްގައި އެ ދެ ބޭކަލުންނާއި، މި އެންމެ ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި ޒަކާތަކީ އެ މުދަލެއްގެ ޢައިނުން އެބަހީ: މުދަލުގެ އަސްލުގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވުމެއްކަމުގައިވާ ކަމެކެވެ.

އައްޝާފިޢީއާއި އަޙްމަދު ގެ އަނެއް ރިވާޔަތެއްގައި އެ ދެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ޒަކާތަކީ މުދަލުގެ ވެރިޔާގެ ޒިންމާގައިވާ ކަމެކެވެ. އެއީ އެ މުދަލުގައެއް ޢައިނުން ނޫނެވެ. [illegible]

ޢިލްމުވެރިންގެ މެދުގައިވާ މި ޚިލާފުން ފާހަގަވަނީ، މިސާލަކަށް މީހަކަށް ދުއިސައްތަ ދިރުހަމު މިލްކުގައި ވުމާއެކު، [illegible] ދެ އަހަރު ފާއިތުވި އިރު

ވެސް އެއިން ޖަމާޢަތްތަކާފައި ނުވަނީނަމަ،

ޖަމާޢަތީ އެ މުދަލުގެ ބައިނުން ނުވަތަ މުދަލުގެ އަސްލުން އަދާކުރުން ވާޖިބު ކަމުގައި ދެކިވަޑައިގަންނަވާ އިމާމުންނާއި ފުޤަހާއުންގެ ބަސްފުޅެވެ، އެ ޙަދީޘްގައި (ބަޔާން ވެފައިވާ މިސާލުގައިވާ ޙަދީޘްގައި) އެ ދުވަސްވަރު ޖަމާޢަތްތެރިކަން ވާޖިބުވެގެން ހުރި ޙާލަތެވެ. ސަބަބަކީ ފުރަތަމަ ހަމައަށް ކުރެވޭނެ، އެ ދުވަހުގެ ހުރިހާ ޖަމާޢަތް ނުކުތުން ވާޖިބުވާ މިންވަރަކަށް، ފަހު ދުވަސްވަރު ކުރުވެފައެވެ.

ޖަމާޢަތް ދައްކާފައި މުދަލުގެ ބައިނޭގެ ޖިންމާއްދާރުކަން ވަކިކޮށް އިސްލާމް ދީނުގެ ޙުކުމެއް، އެ ހުކުމެއް ދުވަހުން ޖަމާޢަތް ދައްކަން ޖެހޭނެއެވެ. އެހީ ހުއްދަ ހަމައަށް ދައްކަންޖެހޭ ޖަމާޢެވެ. އެހެން ޖަމާޢަތުގެ، މުދަލުގެ ފުރިޔާގެ ޖިންމާއްދާރެވެ. އެއްމެކަލެއް ނުރަސޫލުންނަށް އެ ދުވަހު ދަތުރު ނުކުމެވޭ (އެ އަހަރުވެރި ޖަމާ ތަރައްޤީ ކުރެވޭއެއް) އެއްވަރަށް ހުރިހާ ޚަރަދުތަކަށް އެކަންޏާ ވާގަނޑު ތެރިކަން ހަރުދަނާކަމެވެ.

އަލްއިމާމު އިބްނު ޙަޖަރުލްޢަސްޤަލާނީ ގޮތުގައި، މި ދެ ޙަދީޘްތަކުގެ ތެރެއިން ސައްޙަ ޙަދީޘަކީ، ޖަމާޢަތީ މުދަލުގެ ވެރިޔާގެ ޒިންމާދާރުކަން ބުނުވުން ހަމައެވެ.
އިބްނު ޙަޖަރު ވިދާޅުވިއެވެ.

”އަހަރެމެންގެ މި ޒަމާނުންފެށިގެން ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ގެ ޒަމާނާ ހަމައަށް ފާއިތުވި ދުވަސްތަކުގައި މީހުން ޖަމާޢަތް ތަކުރާރުކުރި ކަރުދާސް، ނުވަތަ ހިފެހެއްޓުން، ނުވަތަ ކަރުދާސް، ނުނަސޭހަތް ދަލާއި ދީނާ، ނުވަތަ ދެރި ބަލަހަށް ޖަމަލުގަނޑު ސަބަބުން ބޭނުންކުރާ މީހުންގެ ކަމަކުރާ ބައެއް އެއިރު ޖަމާޢަތް އަދާކުރި އެ ބޭނުންގެ މުހިއްމު ފާއިތުވި އެހެން ކަންތައްތަކާއި ބޭނުންކުރާ މުސްލިމުންނަށް، މިސާލަކަށް ކަރުދާސް އަދާކުރަން ޖެހުނު ޖަމާޢަތް ކަރުދާސް ނުނަސް އެހެން ބޭނުންކުރާ، އަސްލު ހިފާ އަދާކުރަން ޖެހުނު ޖަމާޢަތް އެހެން ކަންތައްތަކާއި ބޭނުންކުރާ މުސްލިމުން، ދެރި ބަލަހަށް ޖަމަލުގެ ޖަމާޢަތް އެ ބޭނުންބޭނުމުން ނުދަލުގެ ބަދަލުގައި، އެހެން ބޭނުންކުރާ މުސްލިމުން ޖަމާޢަތްދައްކާފައި، އެހާ

ދެއްކި ޖަމާޢަތް ސިޔާސީ ކަމާމެދުގައި އެއްވެސް އިޖްތިމާޢީ ދަރަޖައެއް
ހިޔާލުފަދައިވާ ކަމެއްނޫނެވެ.

މިހަކު ޖަމާޢަތް ދެއްކި، އާންމު އަސާސީ މުޖުތަމަޢުގެ ބައިވެރިވުމުގައިވިޔަސް، ނުވަތަ އެ މުޖުތަމަޢުގެ ބައިވެރިން ޖަމާޢަތްދީނީކަމުގެ ބަޔަކުގައި، އެހެން ބައިވެރިއެއްގެ މުޖުތަމަޢުން ޖަމާޢަތް ނުރުން ވާޖިބުވާ އެއްގޮތް އަދާކުރިކަމުގައިވިޔަސް އެއީ އެއްވެސް ހިޔާލެއްނުވި ކަމެއްކަމުގައި އެންމެހައި އިޖުތިމާޢީން އެއްބަސްވެވަޑައިގެންނެވި ކަމެކެވެ. ޖަމާޢަތި އެ މުޖުތަމައުގެ ޖުމުން ދީނީކަން ވާޖިބުވެފައިވާ އެއްގޮތްކަމުގައި ވިއަދު، އެހެން ބައިވެރިން ޖަމާޢަތްދީނީކަމަށް އެއްވެސް ބަހައްގައި ގޮސްލުކުރިކަމުގެ ކަމެއްކަމުގައި ނުވިއެވެ. މިއިން އެހީ ކަނަވަރުވަނީ، ޖަމާޢަތް ދީނީކަމަށް، މުޖުތަމަޢުގެ ވެރިމީހާގެ ޖުމުހޫރީ ގައުމުވެރިވާ ކަމެކެވެ. މުޖުތަމަޢުގެ ޖުމުން އަދާކުރެވޭ ވާޖިބުން ވާޖިބުވެފައިވާ ކަމެއްކަމުގައި ވިއަދު އެ މުޖުތަމަޢުގައި ފުރިހަމައަށް އެހެން ބައިވެރިން ޖަމާޢަތްދީނީކަމަށް، އާންމުން ހިނގަމުން ކަމެކެވެ. އެއީ، މި މަސްހޫލުވުން ބައިވެރިވާ މުޖުތަމަޢުގައި އެ މިހާރުއަކު އެއްވެސް މިހާރުވެސް ބައިވެރިވާ ވާޖިބުވާނަމަ ކޮންމެ މިހާރު އާންމު ބަހުރުވަ ހިފެހެއްޓުމުގައި އެ ދީ މިހުންގެ ރަސްމީ އަޙްކާމްތަކުން ގޮތެއް މުޖުތަމަޢުގެ ޖުމުން ފުރިހަމައަށް އެހެން ބައިވެރިން އަދާކުރުމުން ގުޅުވައިދެވޭ ފަރުދުންނެވެ. ގޮސްލުކުރުމުގައި ވެސް އެ ކަން އިސްލާމީ އިމާމުގެ މަތިންނެވެ.

ހަމައެއްފަހަރުން ޖަމާޢަތް މުޖުތަމަޢުގެ ޖުމުން އަދާކުރުން ވާޖިބު ކަމެއްނަމަ، އާދައި ވެރިޔަކަށް ޓަކައި އިސްލާމީ ދީ ޓަކުން ކުރީ ޓަކައި ހޯދުމުގެ ވެސްމެވެ. **ފުރަތަމަ ގޮތަކީ ޓަކަޑުކުރިޔަ:** އެ މުޖުތަމަޢުގެ ހުރިހާ ބައިވެރިން ގުޅުވައިދެވޭ ޖަމާޢަތް ދީނީކަން ވާޖިބުވުމެވެ. **ދެވަނަ ގޮތަކީ ޓަކަޑުކުރިޔަ:** އެ މުޖުތަމަޢުގެ ޖުމުން ދީނީކަމުގެ ބައިވެރިކަމުގައި އާދޭ ބައިވެރިން ޖަމާޢަތްދީނީކަން ވާޖިބުވުމެވެ.

ޖަމާޢަތް މުޖުތަމަޢުގެ ޓަކައި ބައިވެރިކަމުގެ ވާޖިބުވެފައިވާ ކަމެއްކަމަށް (ޖަމާޢަތް

ދެއްކުމުގެކުރިން) އެ މީހެއްގެ މިލްކުގައިހުރި ޖާނަވާރުގެތެރެއިން އެންމެ އޮއްޖަހެއް ވިއްކައިލުން ވެސް އޭނާއަށް ހުއްދައެއް ނުވީއެވެ. ނަޙްމުސޫލީގެ ބާވަތްތަކުންނަމަ، ކަތިލި އެއްޗެއްގެ ބޮޑެއްވެސް ވިއްކައިލުން އޭނާއަށް ހުއްދައެއް ނުވީއެވެ. ސަބަބަކީ އެ މުދަލުގެ މިފަދަ ކުޑަ މިންވަރެއްގައި ވެސް ޒަކާތުން ލިބުން ވާޖިބުވާ މީހުންގެ ބައެއް އެކުލެވިފައި ވާނެކަމެވެ.

ހަމައެފަދައިން އަޅުގަނޑު (އެބަހީ: އިބްނުޙަޒްމު) ބަޔާންކުރި ސަބަބުތައް އެހެން ހުކުމާއެކު، އޭނާއަށް އެއިން އެއްވެސް އެއްޗެއް ކެއުންވެސް ހުއްދައެއް ނުވީއެވެ. ޝައްކެއްނެތްގޮތުގައި މިއީ ބާޠިލު ޙުއްޖަތެކެވެ. އަދި ހަމައެފަދައިން އެކަކަށްވުރެ ގިނަ މީހުން ބައިވެރިވެގެން ކުރާ ވިޔަފާރީގެ ޒަކާތް ދެއްކުމުގައި ޚަލަޠުކުރާ ފަދައިން އޭނާއަށް އެ މުދަލެއްގެ ހަމަހަމަކުރުމަށްފަހުގައި މެނުވީ ބަކަރިއެއް ވެސް ޒަކާތަށް ނެރުން ހުއްދައެއް ނުވީއެވެ. އަޅުގަނޑު (އެބަހީ: އިބްނުޙަޒްމު) ބަޔާންކުރި ކަންކަމުގެމައްޗަށް ނަޒަރު ހިންގައިލުމުން، ޒަކާތަކީ، މުދަލުގެ އަސްލުގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވާ އެއްޗެއް ނޫންކަން ކަށަވަރުވެ އެނގޭނެއެވެ.“[1]

ވާޖިބުވުމަށްފަހު، ޒަކާތް އަދާކުރުމުގެކުރިން މުދަލު ހަލާކުވުން:

މުދަލުގައި ނިޞާބުހަމަވެ، އަހަރު ހަމަވިއިރުވެސް މީހަކު ޒަކާތް ނުދައްކައި އުޅެނިކޮށް އޭނާގެ މުދަލު ހުރިހައި ނުވަތަ އޭގެތެރެއިން ބައެއް ހަލާކުވެއްޖެނަމަ، އެ މުޅި މުދަލުގެ ޒަކާތްދެއްކުން، މުދަލުގެ ވެރިމީހާގެމައްޗަށް ވާޖިބުވާނެއެވެ. އެ މުދަލު ހަލާކުވީ މުދަލުގެ ވެރިމީހާގެ ފަރުވާކުޑަކަމާހުރެ ނުވަތަ އެ ނޫންގޮތެއްގެ ސަބަބުން ކަމުގައި ވީނަމަވެއެވެ.

---

[1] المحلى بالآثار لابن حزم، مَسْأَلَةٌ: الزَّكَاةُ وَاجِبَةٌ فِي ذِمَّةِ صَاحِبِ الْمَالِ، لَا فِي عَيْنِ الْمَالِ، (262/5)

މީގެ މާނައަކީ ޒަކާތަކީ މުދަލުގެ ވެރިމީހާގެ ޒިންމާގައިވާ ކަމަކަށްވުމެވެ. މިއީ، އަލްއިމާމު އިބްނު ޙަޒުމް ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތެވެ. އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ މަޝްހޫރު ޤައުލަކީވެސް މިއީއެވެ.

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާ ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ޒަކާތަކީ މުދަލުގެ ޒާތުގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވާ ކަމެއްކަމަށްވުމާއެކު، މުދަލުގެ ވެރިމީހާގެ އިހުމާލެއްނެތި މުޅި މުދަލު އެކުގައި ހަލާކުވެއްޖެނަމަ، އެ ޙާލަތުގައި ޒަކާތުގެ ވާޖިބުކަން ކެނޑިގެން ހިނގައިދާހުއްޖެވެ. މުދަލުގެ ބައެއް ހަލާކުވިނަމަ، އެ މިންވަރު އުނިކޮށް ޒަކާތް ދެއްކުންވެއެވެ.

އެ މުދަލު ހަލާކުވި ވެރިމީހާގެ އިހުމާލުންކަމުގައިވީނަމަ، ޒަކާތުގެ ވާޖިބުކަން ކެނޑިގެން ނުދުހުއްޖެވެ. އެބަހީ: އޭނާގެ އިހުމާލުން ހަލާކުވި މުދަލުގެ ޒަކާތްދައްކަން ޖެހޭނެއެވެ.

އަލްއިމާމުން ޝާފިޢީއާއި، އަލްޙަސަން ބިން ޞާލިޙާއި، އިސްޙާޤާއި، އަބޫޢުބައިދާއި، އިބްނުލްމުންޛިރު ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ޒަކާތްދައްކަން ކުޅަދާނަކަން ލިބުމުގެ ކުރިން މުދަލުގެ ނިޞާބު ހަލާކުވެއްޖެނަމަ، އެ ޙާލަތުގައި ޒަކާތް ނުވެއެވެ. ނަމަވެސް ޒަކާތްދެއްކުމުގެ ކުޅަދާނަކަން ލިބުމުންފަހު، ހަލާކުވިނަމަ، ވާޖިބުކަން [illegible].

އިބްނުލްމުންޛިރު މި ޤައުލަށް [illegible] [illegible]. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "اللّٰه ޢައްޒަވަޖައްލާ [illegible] [illegible] [illegible]، ޒަކާތް އަދާކުރުމުގައި މުދަލުގެ ވެރިޔާ ފަރުވާމަދުކޮށްފައި ނުވިނަމަ، މުދަލު ހަލާކުވެއްޖެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ގޮތުންނެވެ. އެހެންކަމާއެކު، އެ މީހަކު ޒަކާތްދައްކަން މުދަލެއް ނެތް މީހާގެދައްކަން ޒަކާތް ދިނުން ވާޖިބުވެއްޖެނަމަ އޭނާ ފަޤީރުންގެ ޝިރާކަތަކަށް ވެދާނެއެވެ.

ޒަކާތްދައްކުމުގައި ފުރުޞަތުލިބުމުގެ ކުރިން ހަލާކުވެއްޖެނަމަ، ޒަކާތް ނުވާނެ މުދަލުގެ ވިޔަފާރިއަށް ކުރަންޖެހޭ ކަންތައްތަކަށްފަހު ހަލާކުވެއްޖެނަމަ ޒަކާތް ނުވާނެއެވެ. އެ މީހަކަށް ޒަކާތް ނެރެން ވާޖިބުވެފައި ހުރި ނަމަވެސް ފުރުޞަތު ނުލިބި ހަލާކުވުމުން ކުރެވޭ ކަމަކަށް ނުވާނެއެވެ. އެއީ، އެ ކަމުގެ ޒިންމާއެއް ޒާތުގައި ނުވާތީ، ނަމަވެސް އެނގޭ އެނގޭ މުދަލުގައި ދުޅަހެދެވުން، އަކަން ނުވެވުން، ނަމަވެސް ޒަކާތް ވާޖިބުވާ މިންވަރަށް މުވާފަޤްވެފައި، ޒަކާތް ދައްކަނީ (ނިޞާބު ހަމަވުމަށްފަހު ޒަކާތް) އިތުރު މުދަލުގެ ގޮތުގައި ކަމަށް ބުނެ ހަމަ ދުނިޔޭގައި ފަހަރަކު ޝަރީޢަތުގެ ވަޒަނަށް ނުދެކެވޭ ތަސައްވުރަކީ ކަމުގެ ޙުކުމެއް ނުވެއެވެ.

މުދާ ހަލާކުވުމަކުންވެސް ޒަކާތް ވާޖިބުކަން ބާޠިލެއް ނުވާނެ މުދަލުގެ ވިޔަފާރިއަށް ކުރަންޖެހޭ އެއް ކަމަކީ ޒަކާތް އަދާކުރަން ޖެހޭ ދަރަނިއެކެވެ. ނަމަވެސް އޭނާ ޤަބޫލުކުރާ ބަސްފުޅެއް، އެއްވެސް ގޮތަކަށް ހަމަ ދެމިގެން ޒަކާތް އަދާކުރެވޭނެއެވެ. ފުރުޞަތު ނުލިބުމުގެ ކުރިން ހަލާކުވުމަށްވެސް. އެއް ރިވާޔަތެއް ގައި ނުލިބޭ ދަރަނި ހުރިހާ ދަރަނި އަދާކުރުމަށް، ދަރަނި ފުރިހަމަ ކަމެއް ނަމަވެސް ފުރުޞަތު ލިބުމާއި، ޝަރީޢަތުގެ ދަށުން ވާޖިބުވާ ކަމެއް ގައި ބިނާކުރެވިފައި ވާނަމަ ﷲ ގެ ޙައްޤު ކަމުގައިވާ ޒަކާތް އަދާކުރުމަށް ނަމަވެސް ފުރުޞަތު ލިބުން ޝަރުޠެކެވެ." 1

ޒަކާތަށް ނެރެންވާބައި ވާޖިބުވުމަށްފަހު އެ ތަކެތި ގެއްލުން:

މިހާރު އޭނާގެ މުދަލުގެ ތެރެއިން ޒަކާތުގެ ބައެއް ލިބިދީފައިވާ ފަރާތަށް ދޭން ވާޖިބުވުމަށްފަހު، އެ ތަކެތި އަތުގައި ނަމަވެސް އޭގެތެރެއިން ބައެއް ގެއްލިއްޖެނަމަ،

---

[1] المغني لابن قدامة، فَصْلُ الزَّكَاةَ لَا تَسْقُطُ بِتَلَفِ الْمَالِ فَرَّطَ أَوْ لَمْ يُفَرِّطْ (145/4)

މުދަލުގެ ވެރިމީހާ އަލުން އެ މިންވަރު ޒަކާތަށް ނެރެން ޖެހޭނެއެވެ. އެހެނީ ޒަކާތުން ލިބުން ބައްދުވެގެންވާކަމަށް އަންގަވާފައިވާ މިސްކީނުންނަށް އެ ތަކެތި ލިބިދިނުމަކީ އޭނާގެ ޒިންމާގައިވާކަމެކެވެ.

އަލްއިމާމު އިބްނުޙަޒްމު ވިދާޅުވިއެވެ. ”ބަހުޒު ބުނު ހިޝާމާއި، ޖަރީރާއި، މުޢުތަމިރު ބުނު ސުލައިމާނާއި، ޒައިދު ބުނު އަލްޙުބާބާއި، ޢަބްދުލްވައްހާބު ބުނު ޢަޠާއާއި، އަލްޙަސަނުލް ބަޞަރީއާއި، (اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި) މުޣީރަތު ބުނު ޝުޢުބާއާއި، އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުންނާއި، އިބްރާހީމު ނަޚަޢީއާއި، މި އެންމެ ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، މީހަކު އޭނާގެ މުދަލުގެތެރެއިން ޒަކާތުގެ ބައިވެރިންނަށް ދިނުމަށްޓަކައި ވަކިކުރުމަށްފަހު، އެ ތަކެތި ނެތިގެން ދިޔަނަމަ އޭނާ އަލުން ޒަކާތަށްވާބައި ނެރެން ޖެހޭނެއެވެ. އަބޫޙަނީފާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެއްގައި އެހެން އަލުން ޒަކާތުންނުނެރުން ނަމަވެސް ފުދޭނެކަމަށް ބަޔާންވެފައި ވެއެވެ.“ [1]

ޒަކާތްނެރުން ފަސްކުރަނީ، ވާޖިބުވާކަން ކެނޑޭނެކަމެއް ނޫނެވެ:

މިހާރު އޭނާގެ މުދަލުގެ ޒަކާތް ނުދައްކައި އެތައް އަހަރު ފާއިތުވެގޮސްފައި ވެއްޖެ، އޭނާ އަދާކުރަންޖެހިފައިވާ ވާޖިބުކަން ކެނޑިއެއްނުދެއެވެ. އެ ހުރިހާ އަހަރުތަކަކަށް ނެރެން ވާޖިބުވެފައިވާ ޒަކާތް ނެރުމަކީ، އެ މީހެއްގެ ޒިންމާގައިވާން ކަމެކެވެ. އެއީ، އެ މީހަކަށް ޒަކާތުގެ ވާޖިބުކަން އުނިވެއިދިޔަސް، އަދި އެ ކަން އޭނާއަށް އުނިވެފައި ނުވިސްނަމެވެ. އޭނާއަށް އިސްލާމުވުމުގެ ރަނގަޅުގައި ދިރިއުޅޭ މީހަކުގައިވިއަސް، އަދި އެ ނޫން ތަނެއްގައި ދިރިއުޅޭ މީހަކުނަމަވެސްމެއެވެ.

އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. ”މާލިކާއި، އައްޝާފިޢީއާއި، އަބޫޘައުރު

---

[1] المحلى بالآثار لابن حزم، مَسْأَلَةٌ: أَخْرَجَ الزَّكَاةَ وَعَزَلَهَا لِيَدْفَعَهَا إِلَى الْمُصَدِّقِ فَضَاعَتْ ، (264/5)

ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި ބާޣީންގެ ބަޔަކު ރަށަކަށް ވެރިވެގެން، އޭގެ ސަބަބުން އެ ރަށުގެ އަހުލުވެރިންނަށް ޒަކާތްނުދެއްވި އަހަރުތަކެއް ވުމަށްފަހު، މުސްލިމުންނަށް އެ ރަށުގެ ކޮންޓްރޯލް ލިބިއްޖެނަމަ، މުސްލިމުންގެ ވެރިކަމުގެ ފަރާތުން ޤާއިމުވި އަހަރުތަކަށް އެބައިމީހުންގެ މުދަލުން ޒަކާތް ނަގަންވާނެއެވެ.“ [1]

މުދަލުގެ ޒާތުން ޒަކާތް ދިނުމުގެ ބަދަލުގައި އަގުއަދާކުރުން:

އެ ބާވަތްތަކުގެ މުދަލުގެ ޒާތުން ޒަކާތް އަދާކުރުމަށް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ބާވަތްތަކުގެ މުދަލުން ޒަކާތްދިނުމުގައި، އެ ތަކެތީގެ ޒާތުން ޒަކާތް ނެގުމުގެ ބަދަލުގައި އެ ބާވަތްތައް ނެތިއްޖެ ހިނދެއްގައި މެނުވީ ފައިސާއިން ނުވަތަ އެހެން ބާވަތަކުން ޒަކާތްދިނުން ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ. އެހެނީ ޒަކާތަކީ އަޅުކަމެކެވެ. އެއްވެސް އަޅުކަމެއް އެ އަޅުކަންކުރުމަށް ޝަރީޢަތުގައި އަންގަވާފައިވާގޮތަށް ކޮށްގެން މެނުވީ އަޅުކަން ސައްޙައެއް ނުވާނެއެވެ. ޒަކާތުގެ އަޅުކަމުގައި، ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިންގެ މުދަލުގައި ފަޤީރު ނިކަމެތި މިސްކީނުން ބައިވެރިކުރުން ހިމެނިގެންވާ އަޅުކަމެކެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންފުއްވި މުޢާޛު ބިން ޖަބަލުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަބޫދާވޫދާއި، އިބްނުމާޖާއި، އަލްޙާކިމާއި، އަލްބައިހަޤީއާ ދާރަޤުޠުނީ ރިވާކުރައްވާފައި ވެއެވެ. عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ فَقَالَ: {خُذِ الْحَبَّ مِنَ الْحَبِّ، وَالشَّاةَ مِنَ الْغَنَمِ، وَالْبَعِيرَ مِنَ الْإِبِلِ، وَالْبَقَرَةَ مِنَ الْبَقَرِ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَابْنُ مَاجه، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ) [2] وَفِيهِ انْقِطَاعٌ، فَإِنَّ عَطَاءً لَمْ يَسْمَعْ مُعَاذًا. މާނައީ: “މުޢާޛު ބިން

---

[1] الإشراف على مذاهب العلماء، لابن المنذر، مَسْأَلَةٌ: 956 (23/3)

[2] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب صدقة الزَّرع، برقم: 1599 (47/3) ، وَابْنُ مَاجه،أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَا تَجِبُ فِيهِ الزَّكَاةُ مِنْ الْأَمْوَالِ، برقم: 1814 (30/3) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 1434 (542/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ لَا يُؤَدِّي عَنْ مَالِهِ فِيمَا وَجَبَ عَلَيْهِ إِلَّا مَا وَجَبَ عَلَيْهِ، برقم: 7371 (189/4) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابٌ: لَيْسَ فِي الْخَضْرَاوَاتِ صَدَقَةٌ، برقم: 1929 (486/2)

ޖަބަލުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ، އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: މުޢާޛުގެފާނު) ޔަމަނުކަރައަށް ފޮނުއްވުމުން ޙަދީޘްކުރައްވިއެވެ. {ގޮވާމުގެ އޮށްބޮޑުގެ ޒަކާތް އޮށްބޮޑުން ނަންގަވާށެވެ. އަދި ބަކަރީގެ ބާވަތްތަކުގެ ޒަކާތް ބަކަރިން ނަންގަވާށެވެ. އަދި ޖަމަލުގެ ޒަކާތް ޖަމަލުން ނަންގަވާށެވެ.} މިއީ، ސަނަދު އިންޤިޠާޢުވެފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ. ހަމަކަށަވަރުން (މުޢާޛުގެފާނުގެ އަރިހުން މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާ ރާވީ) އަޠާއު، މުޢާޛުގެފާނުގެ އަރިހުން (ޙަދީޘް) އަޑުއަހައްސަވާފައެއް ނުވެއެވެ. އެބަހީ، އެ ކަލޭގެފާނާ އަޠާއު ބައްދަލު ވެފައެއް ނުވެއެވެ.

އައްޝަވްކާނީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. “ހަމަކަށަވަރުން، ޒަކާތަކީ މުދަލުގެ ޒާތުން އަދާކުރުން ފަރުޟުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. [illegible] [illegible] އެ ތަކެތީގެ ޒާތުން ޒަކާތް ނެރުމުގެ ބަދަލުގައި އޭގެ އަގު ނެރުން ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ.” [1]

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާ ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ތަކެތީގެ ޒާތުން ޒަކާތް ނެރުމަށް ކުޅަދާނަކަން ލިބިގެން ވިއަސް، ނުވަތަ އެ ކުޅަދާނަކަން ނެތްނަމަވެސް ތަކެތީގެ ބަދަލުގައި އޭގެ އަގުކޮށް [illegible] ޒަކާތް ނެރުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އެހެނީ، ޒަކާތަކީ ފަޤީރުންގެ ޙައްޤެކެވެ. [illegible] އޭގެ ޒާތުން ލިބިދިނުމަކާ ތަފާތެއް ނުވެއެވެ. އަލްއިމާމުލްބުޚާރީ، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ސަޙީޙުގައި [illegible] ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. **وَقَالَ طَاوُسٌ: قَالَ مُعَاذٌ رضي الله عنه لِأَهْلِ اليَمَنِ: "ائْتُونِي بِعَرْضٍ ثِيَابٍ خَمِيصٍ أَوْ لَبِيسٍ فِي الصَّدَقَةِ مَكَانَ الشَّعِيرِ وَالذُّرَةِ، أَهْوَنُ عَلَيْكُمْ وَخَيْرٌ لِأَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمَدِينَةِ."** (رَوَاهُ البُخَارِيُّ مُعَلَّقًا، وَالبَيهَقِيُّ) [2] މާނައީ: “([illegible]) ޠާއޫސްގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

---

[1] نيل الأوطار، لمحمد بن علي الشوكاني (181/4)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ العَرْضِ فِي الزَّكَاةِ (116/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَنْ أَجَازَ أَخْذَ الْقِيَمِ فِي الزَّكَوَاتِ، برقم: 7372 (189/4)

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި މުޢާޛު ބިން ޖަބަލުގެފާނު ޔަމަނުކަރައިގެ އަހުލުވެރިންނަށް ވިދާޅުވިއެވެ. ތިޔަބައިމީހުންގެ ހިމަގޮދަނާއި ޖުވާރީގެ ޖާގައިގައި، އެ ތަކެތީގެ ބަދަލުގައި ފޮތިފާއި، އަންނައުނު ދީމަށްތަކުގެ އަތިރަށް ގެންނާށެވެ. އެއީ، އެ ގޮތް ތިޔަބައިމީހުންނަށް ފަސޭހަވެގެންވާ، މަދީނާގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަސްޙާބުންނަށް އެ ކަމުގެ މަންފާބޮޑު ގޮތްކަމުގައިވާނެއެވެ.“

މުސްތަހުލަކު މުދަލުން ޒަކާތްދިނުން:

މުސްތަހުލަކު މުދަލަކީ، އެ މުދަލުގެ މިލްކުވެރިޔާގެ އަތަކަށްވުމާ ގިނަ ދުވަސް ބޭނުންކުރެވޭ މުދަލެވެ. ގިނަ އިސްތިޢުމާލުކުރުމުން ފަނާވެގެންދާ ގޮތަށް މުދަލުގައި ބޭނުންކުރެވޭ މުދަލެއް ނޫން މުދަލު ބައިތަކާއި ކާޑު ދިމާވާ ގެދޮރުގައި ގަޑިތަކާއި ސައިކަލުތައް ފަދަ މުދާ ތަކެތި، ބަލާނަމަ، އެއިން އޮތީ އެކަށީގެން ވަކިވަކިން ޒަކާތްދިނުމުގެ ޝަރުޢީ ހުކުމެއް ނެތްކަމެވެ. މިއީ، މިއީކަން ބައެއް ފަރާތްތަކުން ޖަހަނުދޭ މުދަލެއްގެ ގޮތުގައި ނުނިކުމެގެން ދޭ މިލްކުގެ ބާވަތުގެ މުދަލަކުން ދެވޭ މުދަލުގައި ބަލަހައްޓާ ފައިސާއަކުން ވިއްކާފައި ބޭނުންކުރާ ހިސާބުގައި ދޫކޮށްލުމުގެ ޝަރުޢީ ގޮތަކަށްވާ ކަމުން ކަމެވެ.

ޒަކާތް ނުދިނުމަށް އެކިއެކި ހީލަތްހެދުން:

އަލްއިމާމު މާލިކާއި، އަޙްމަދާއި، އަލްއައުޒާޢީއާއި، އިސްޙާޤާއި، އަބޫޢުބައިދު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، މިލްކުގެ އަތުގައި ނިޞާބު ހަމަވެފައިވާ މުދަލުގެ އެއްކޮޅު، އެއަހަރު ހަމަވުމުގެ ކުރިން، ޒަކާތުން ސަލާމަތްވުމުގެ ބޭނުމުގައި އަހަރު ހަދިޔާކޮށްދީފިނަމަ، އެ މުދަލު ވިއްކައިލުމުން، ނުވަތަ ހިބަކޮށްދިނުން، ނުވަތަ އެހެން ގޮތަކުން އެއިން ބައެއް އުނިކޮށްލުމަކީ އެ މިލްކުގެ ޒަކާތް އުނިކުރުމުގެ ވާޖިބުކަން ނުނެތޭނެ ކަމަށެވެ. މިފަދަ ހީލަތެއް ހެދުމަކީ ދިނީ ޒަކާތުން ވާޖިބުވުމުގެ ކުރިން ސަލާމަތްވުމަށް ހީލަތްހެދުމެވެ، އެހެނީ މުދަލުގެ އަހަރު ހަމަވުމުން އެހެނީ

މުދަލުގެ ޒަކާތް ނެރެވެންވާނެއެވެ.

މީހަކު އޭނާގެ މުދަލުގައި މިފަދަގޮތަކަށް ތަބައްރުޢުކުރީ އަހަރުގެ ކުރީކޮޅުގައި ކަމަށް ވާނަމަ، އެ ބާވަތުގައި އޭނާގެމައްޗަށް ޒަކާތް ވާޖިބެއްނުވާނެއެވެ. އަދި އެއީ ޒަކާތުން މަނާވެގަތުމަށް އޭނާ ކުޑަ ކަމެއްކަމުގައިވެސް ނުބެލެވޭނެއެވެ.

އިމާމު އަބޫޙަނީފާއާއި، އިމާމުއައްޝާފިޢީ ވިދާޅުވާގޮތުގައި، އަހަރު ހަމަވުމުގެ ކުރިން މުދަލު އުނިވެ މަދުވި ކަމަށްޓަކައި އޭނާގެ ހިބައިން ޒަކާތުގެ ވާޖިބުކަން ކެނޑިގެން ދާނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް އޭނާ ޒަކާތަށް މަކަރުހެދުމުގެގޮތުން މިފަދަކަމެއް ކުރުމީ، اللهُގެ ހަޟްރަތުގައި އޭނާއަކީ ފާފަވެރިއަކު ކަމުގައިވާނެއެވެ.

މި ބާވަތުގެ ދަލީލަކީ، ބަގީޗާވެރިންގެ އަންނަނިވި އާޔަތެވެ. މާތް اللهُ ވަޙީ ކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ إِنَّا بَلَوْنَٰهُمْ كَمَا بَلَوْنَآ أَصْحَٰبَ ٱلْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا۟ لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَثْنُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا طَآئِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَآئِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَٱلصَّرِيمِ ﴾[1] މާނައީ: {ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންރަސްކަލާނގެ އެއުރެން އިމްތިޙާނުކުރެއްވީމެވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ ބަގީޗާގެ އަހުލުވެރިން އިމްތިޙާނުކުރެއްވި ފަދައިންނެވެ. އެއުރެން ހެނދުނު ހެނދުނާ މާފަ ބަންނަނަކަމަށް ހުވާކޮށްގެން ހުވާކުރިއެވެ. * އަދި އެއުރެން އިސްތިސްނާއެއް ނުކުރިއެވެ. (އެބަހީ: إِن شَاءَ اللهُ ނުބުނެއެވެ.) * ފަހެ (ރޭގަ) އެއުރެން ނިދާފައިވީއިރު، ކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތުން ބަލާއެއް، އެ ބަގީޗާގެ މައްޗަށް އައެވެ. * ދެން އެ ބަގީޗާގެ ގަސްތަކުން އަނދައި، ކަޅުއަނދިރި ރޭގަނޑެއް ފަދައިން ވެއްޖެއެވެ.}

ފަހެ އެބައިމީހުން ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ނުނެރެނުޖެހޭ މިންވަރު ނުދޭން މަސައްކަތްކުރުމުގެ

---

[1] (سُورَةُ القَلَم: 17،20)

ސަބަބުން الله ތަޢާލާ މިވަނީ އެއުރެންނަށް ޢުޤޫބާތް ދެއްވާފައެވެ. އަދި އެއީ އެ ކަމުން އެއުރެންނަށް ރެކެއެވެން ނެތްކެއްކަމުގައި ދެއްވާފައެވެ. މީގެ މިސާލަކީ، މިހާރު އޫނޫގެ ވަރުބަލީގައި އަނބިމީހާ ވަރިކޮށްލުމެވެ. އެ ކަމުގައި އޫނޫގެ ވަތްބިދަރީ ޙާޞިލް ވަޤުސްތުއްކަމުގައި ފާކަވަންބަކައި، (އެބަހީ: ވަރުބަލީގައި އަނބިމީހާ ވަރިކޮށްލެވުނީ ބަޔާލުބައިން އެ ކަނބުލޭގެ މަރުރުލުކުރުލުގެ ބުނުލުގައި ކަމަށްވާތީ) އެ ކަމުގައި އޫނޫގެ މުދަލުހޭރުޅަނގެ ޖެހުން އެ އުރެން ވެރިރަވަކަމަށް ނުވަތަ، ސަރުދީ ރެކަމީ ނިޔާކަރާ ބުނެވެ. ހަމައެކަމުގައި މިހާރު ވަރިކަމުގައި ބަލިކަމާ ބަޔާމަގުން އަވަސްކުރުން އެތީގެން އޫނޫގެ ވަރިކޮށްލުމާ މަރާލަފިޔާނަމަ (ގަސްތުގައި މިހާރު ވެރިކަލުގެ އުދުބަރުގެ އިސްރަން) އެ ކަމުގެ އުދުބަރުގެ ބުނުގައި ތެރިކަލީން އޫނާއަން ލިބުނާބައިން މަރުލު ކުރުލުނުގައެވެ.

ޒަކާތުގެ ބެއެނިވެރިންގެ ބައިތައް:

ޒަކާތުގެ ބެއެނިވެރިން، ނުވަތަ ޒަކާތުން ލިބިދެވޭ މީހުންވަނީ އަށް ބަޔަކަށެވެ.

މި ބައިތައް ބަޔާންކުރައްވައި الله ތަޢާލާ ވަޙީ ކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ إِنَّمَا ٱلصَّدَقَٰتُ لِلۡفُقَرَآءِ وَٱلۡمَسَٰكِينِ وَٱلۡعَٰمِلِينَ عَلَيۡهَا وَٱلۡمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمۡ وَفِي ٱلرِّقَابِ وَٱلۡغَٰرِمِينَ وَفِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱبۡنِ ٱلسَّبِيلِۖ فَرِيضَةً مِّنَ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٞ ﴾[1] މާނައީ: {ހަމަކަށަވަރުން، ޞަދަޤާތުގެ ތަކެތި ވަނީ ފަޤީރުންނަށާއި، މިސްކީނުންނަށާއި، އެކަމުގެ ޢާމިލުންނަށާއި، އެއުރެންގެ ހިތްތައް އެކުވެރިކުރައްވާ މީހުންނަށާއި، (އެބަހީ: އަލަށް އިސްލާމްވީ މީހުންނަށާއި) އަޅުން މިނިވަން ކުރުމުގައްޔާއި، ދަރަނިވެރިންނަށާއި، الله ގެ މަގުގައްޔާއި (ޖިހާދުގައި ޚަރަދުކުރާ) ދަތުރުވެރިންނަށެވެ. الله ގެ ޙަޟްރަތުން ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ފަރުޟެއްގެ ގޮތުގައެވެ. اللهީ، މާކަން ދެނެވޮޑިގެންވާ، ޙިކުމަތްވަންތަ ރަސްކަލާނގެއެވެ.}

---

[1] (سُورَةُ التَّوبَة: 60)

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި ޒިޔާދު ބުން އަލްޙާރިޘުއް ޞުދާއިއްޔުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ زِيَادِ بْنِ الْحَارِثِ الصُّدَائِيِّ ﵁، قَالَ: أَتيتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، فَبَايَعْتُهُ، فَذَكَرَ حَدِيثاً طَوِيلاً قَالَ: فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: أَعْطِنِي مِنَ الصَّدَقَةِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَرضَ بحُكم نبيٍ وَلاَ غَيرِهِ فِي الصَّدَقَاتِ، حَتَّى حَكَمَ فِيهَا هُوَ، فَجَزَّأَهَا ثَمَانِيَةَ أَجْزَاءٍ، فَإِن كُنْتَ مِن تِلْكَ الأَجْزَاءِ أَعْطَيتُكَ حَقَّكَ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد،وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ) [1] މާނައީ: "ޒިޔާދު ބުން އަލްޙާރިޘުއް ޞުދާއިއްޔު ވިދާޅުވިއެވެ. މިމަންނާ ރަސޫލު الله ﷺ ގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެން އެކަލޭގެފާނަށް ބައިޢަތުހިއްޖެވީމެވެ. ދެން އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: ޒިޔާދު ބުން އަލްޙާރިޘު) ވަރަށް ދިގު ހަދީޘެއް ބަޔާން ކުރެއްވިއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ، އިތުރުއެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް މީހަކު އައިސް ދެންނެވިއެވެ. މިމަންނާއަށް ޞަދަޤާތުން ދެއްވުން އެދެމެވެ. ފަހެ، އޭނާއަށް ރަސޫލުالله ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ނަބީބޭކަލަކު ވިއަސް، އަދި އެހެން މީހަކު ވިއަސް، އެ ބޭބޭކަލުން އަމިއްލަކުރަން ޙުކުމުގެ މައްސަލާގައި ފައިސަލާކުރައްވައި، (الله ކަނޑައެޅުއްވާފައިވާ) އަށް ބައިމީހުންގެދުވައި އެ ތަކެތި ބައްސަވައިދެއްވުމަށް ތަނުން الله މަޤާމު ކުޑަކުޑައެން ނުދަށްތެވެ. ފަހެ، ތިބާއި މި ބައިތަކުގެތެރެއިން ބަޔަކުން ހިބުން ބައްކުގެ މިހަކުކަށް ވަނީނަމަ، މިމަންކަލޭގެފާނު ތިބާގެ ބައްޓު މިބައަށް ހިމެނޭތޯ ހުށީމެވެ.}

މި ހަދީޘުގެ ސަނަދުގައި އަބްދުއްރަޙްމާނު (އިބްނު އަލްއަންޢުމް) އަލްއިފްރީޤީ ނަމަކަށްކިޔާ ރާވީއަކު ވެއެވެ. އޭނާއަކީ ސަޢީފު ރާވީއެއްކަމަށް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ބާކަޅުކަމެވެ.

---

[1] أَبُودَاوُد،كتاب الزكاة، باب من يعطى من الصدقة، وحدُّ الغنى، برقم: 1630 (73/3) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ ، بَابُ مَنْ قَالَ: تُقْسَمُ زَكَاةُ الْفِطْرِ عَلَى مَنْ تُقْسَمُ عَلَيْهِ زَكَاةُ الْمَالِ اسْتِدْلَالًا بِالْآيَةِ فِي الصَّدَقَاتِ، برقم: 7733 (290/4) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الْحَثِّ عَلَى إِخْرَاجِ الصَّدَقَةِ وَبَيَانِ قِسْمَتِهَا، برقم: 2063 (57/3) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيرِ، برقم: 5285 (262/5)

އިސްވެ ބަޔާންވި ހާލަތުގައި اللهُ ތަޢާލާ ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ޒަކާތުގެ ބެހެނިވެރިންގެ އަށް ބައިގެ ތަފްސީލު ތިރީގައި ނަންގަނެވިފައި އެ ވަނީއެވެ.

1- 2- ފަޤީރުންނާއި، މިސްކީނުން:

އެ ބަހަރަކަށް ޒަކާތުން ދިނުމަށް اللهُ ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ މީހުންކު ފުރަތަމަ، އަދި ދެވަނަ، ބަހަރީ ﴿ لِلۡفُقَرَآءِ وَٱلۡمَسَٰكِينِ ﴾ "ފަޤީރުންނާއި މިސްކީނުން" ނެވެ. ފަޤީރުންނާއި މިސްކީނުންނަކީ، އެބައިމީހުންގެ ސަރޫރީ ބޭނުންތައް ފުއްދައިލެވޭނެ ފަދައަށްނުވާ، އެ ކަމުގައި އަނެކުންގެ އެހީތެރިކަމަށް ބޭނުންތެރިވާ ބާވަތްތަކުންނެވެ.

މިބައިމީހުންގެ އަނެއްކޮޅުގައިވީބެ، ފުދުންތެރި މުއްސަނދިންނެވެ. އެބައިމީހުންގެ ސަރޫރީ ބޭނުންތައް ފުރިހަމަކުރާން މުދަލު ލިބިގެންވާ މީހުންނެވެ. އިންސާނަކީ ފުދުންތެރި މުއްސަނދި މީހަކުމުގައި ބަލާނީ މިންގަނޑެއް އިސްލާމްދީނުގައިވަނީ ކަނޑައަޅުއްވާފައެވެ. އެ މިންގަނޑަކީ، އޭނާގެ އަނބިދަރިންގެ ކާއުން ބޮއުމާއި، ބޭހިޔާވަހިކަމާއި، އުނއުޅޮދިރީން ނިވައިކުރުމާއި، ސަވާރީއާއި، މަސައްކަތަށް ބޭނުންވާ ތަކެއްޗާއި، މިފަދަފަދަ ކަންކަމަށް ކޮންމެހެން ކުރަންޖެހޭ ސަރޫރީ ހޭދައަށްފަހު، ޒަކާތުގެ ނިސާބު ހަމަވާވަރަށް އޭނާއަށް މުދަލު ތަނަވަސްކަން ލިބިފައި ވުމެވެ. އެ މިހަކަށް މިފަދަ މިންވަރެއް ލިބިފައިނުވާ ކޮންމެ މީހަކީ، އޭނާއަށް ޒަކާތުން ލިބުން ޙައްޤުވެގެންވާ ފަޤީރެކެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުނެއްވި މުޢުޖިޒާތުގެ ބަރަކާތުގައި (އެބަހީ: ދަރުން ކަރައަށް މުޢުޖިޒާތުން ޖޯނުއްމުމުގައި އެ ކަލޭގެފާނަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަރަކާތް ކުރުއްވި ބަސްފުޅު ބަޔާންކުރައްވައި، އެ ދެ ބަލައިކަމުންނަށް اللهُ ރުއްސެވުނެއްވި ބައްބާސާގެ ދަރިކުރުމުން ބައްބުދު اللهِ ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ބަޔާނުގައި)

ހަދީސްގައިވެއެވެ. {تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ.}[1] މާނައީ: “ރަސޫލު ﷲ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {(ޒަކާތަށް ނެގޭތަކެތި) ނަންގަވާނީ، އެއުރެންކުރެ މުއްސަނދިކަމުގެ އަހުލުވެރިންގެ އަތުންނެވެ. އަދި އެ ތަކެތި ރައްދުކުރައްވާނީ، އެއުރެންގެތެރޭގައިވާ ފަޤީރުންނަށެވެ.}[2]

އެ ބައެއްގެ އަތުން ޒަކާތް ނެގެވޭނީ މީހުންނަކީ، އެ ބައެއްގެ އަތުގައި ޒަކާތުގެ ނިޞާބު ހަމަވާ މުއްސަނދިންނެވެ.

އެ ބަޔަކަށް ޒަކާތުން ލިބިދެވޭނެ ފުރަތަމަ ބަޔަކީ، ފަޤީރުންނެވެ. ފަޤީރަކީ އޭނާގެ އަނބިދަރިންގެ ޟަރޫރީ ބޭނުންތައް ފުއްދައިލެވޭން މިންވަރު ލިބިގެންނުވާ މީހާއެވެ.

އެ ބައެއްގެ އަތްމަތި ދަތިކަމާއި، ޙާޖަތްތެރިކަމާއެކު، އެ ބައިމީހުންނަށް ޒަކާތުން ލިބިދިނުން ހައްޤުވެގެން ވުމުގައި ފަޤީރުންނާއި މިސްކީނުންނާ ދެމެދުގައި އެއްވެސް ތަފާތެއް ނުވެއެވެ. ޒަކާތުގެ ބޭނުންވެރިން ބަޔާންކުރެއްވި އާޔަތުގައި ފަޤީރުންނާ ވިދިގެން މިސްކީނުންގެ ވާހަކަ ބަޔާންކުރެއްވުމުގައި، ޢަޠުފުގެ ވާވު އައިސްފައި ވުމަކީ، މި ނަންގަނެވުނު މާނައަށް ބަދަލެއް އަންނާނެ ކަމެއްނޫނެވެ. އެހެނީ، މިސްކީނުންނަކީ ފަޤީރުންގެތެރެއިންވާ ބައެކެވެ. ހަމައެއާއެކު ޚާއްޞަ ސިފައަކުން އެބައިމީހުން ބަޔާންކުރެވިފައިވެއެވެ. އެހެނީ، މިސްކީނުންނަކީ، އަނެކުންގެ

---

[1] **ނޯޓު:** މީގެކުރިން "ޒަކާތުގެ ތަޢާރުފު" މި ޢުންވާނުގެ ދަށުގައި މި ބަޙުޘް ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ބަޙުޘް ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘުން އެ ތަނުގައި ބަޔާންވެފައިވާނެއެވެ. **ބައްލަވާ! ސަފްޙާނަންބަރު:** 2

[2] **ނޯޓު:** މި ބަޙުޘުގައި ބަޔާންވެފައި މިވަނީ ޒަކާތުން ލިބިދެވޭ އަށް ބާވަތުގެ މީހުންކުރެ ފުރަތަމަ ބާވަތްކަމަށްވާ ފަޤީރުންގެ ވާހަކަ އެކަންޏެވެ. (މުތަރުޖިމް)

ކުރިމަތީގައި ތިމާމެންގެ ނިކަމެތިކަން ހާމަކޮށް ކަމުދިޔުމަށް ފަސްޖެހޭކަމަށްބަލައި އެއީ ފަޤީރުންކަން މީސްތަކުންނަށް އޮޅުންފިލާފައިވާ މީހުންނެވެ. އެހެންކަމާއެކު ޒަކާތުގެ ބެލެނިވެރިން ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ އާޔަތުގައި ތަފާތުވުމުގެ މާނަ ދޭހަވާގޮތުން ޙަރުފުގެ ވާވު އައިސްފައިވުމުން ފަޤީރުންނާއި މިސްކީނުންގެ ތަފާތު ދެނެގަތުމަށް ފުރިގެންވެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، يَقُولُ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: {لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي تَرُدُّهُ التَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ، وَلاَ اللُّقْمَةُ وَلاَ اللُّقْمَتَانِ، إِنَّمَا الْمِسْكِينُ الَّذِي يَتَعَفَّفُ، وَاقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ، يَعْنِي قَوْلَهُ: ﴿ لَا يَسْـَٔلُونَ ٱلنَّاسَ إِلْحَافًا ﴾[1]} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ)[2] މާނައީ: “އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މިސްކީނަކީ، (އޭނާ ސުވާލު ކުރުމުން އާދޭސްކުރާ) ކަދުރެއް ދެ ކަދުރެއް، ނުވަތަ ސުވަފެއް ދެ ސުވަފެއް (ގައި ނިކިފައި) ދޫކޮށްލާ މީހަކީ ނޫނެވެ. އެކަމަކު (ޙަޤީޤީ) މިސްކީނަކީ، (އޭނާއަށް ބޭނުން ފުދިފައި ވުމާއެކު ވެސް) މީސްތަކުންނަށް އާދޭސްކޮށް ސުވާލުކުރުމުން ދުރުހެލިވާ މީހާއެވެ.}

މި ޙަދީޘްގެ އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي يَطُوفُ عَلَى النَّاسِ، تَرُدُّهُ اللُّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ، وَالتَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ، وَلَكِنِ الْمِسْكِينُ الَّذِي لاَ يَجِدُ غِنًى يُغْنِيهِ، وَلاَ يُفْطَنُ بِهِ، فَيُتَصَدَّقُ عَلَيْهِ، وَلاَ يَقُومُ فَيَسْأَلُ النَّاسَ.} (رَوَاهُ

---

[1] (سُورَةُ البَقَرَة: 273)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ تَفْسِيرِ القُرْآنِ، بَابُ {لاَ يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا} [البقرة: 273]، برقم: 4539 (32/6) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاة، بَابُ الْمِسْكِينِ الَّذِي لَا يَجِدُ غِنًى، وَلَا يُفْطَنُ لَهُ فَيُتَصَدَّقُ عَلَيْهِ، برقم: 102 – (...) (719/2) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب من يعطى من الصدقة، وحدُّ الغنى، برقم: 1631 (73/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَاب الزَّكَاةِ، تَفْسِيرُ الْمِسْكِينِ، برقم: 2571 (84/5) ،وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 9140 (71/15)

الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ) [1] މާނައީ: "އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މީސްތަކުންނަށް ސަލާންޖަހަމުން ހިނގާ ހިނދު (މީހުން އޭނާއަށް ދޭ) ސަފެއް، ދެ ސަފެއް، ނުވަތަ ކަދުރެއް، ދެ ކަދުރުއްގައި ހިފުމަށް އިސްދައުރުކުރާ މީހަކީ، މިސްކީނެއްނޫނެވެ. ނަމަވެސް (ޙަޤީޤީ) މިސްކީނަކީ، އޭނާގެ (ޟަރޫރީ) ބޭނުންތައް ފުއްދައިދޭނެ ފަދަ މުދަލެއް ވެސް (މީސްތަކުންނަށް ސަލާންޖަހައި ނޫޅުމުގެ ސަބަބުން) އޭނާއަކީ، ބޭނުންޖެހިފައިވާ ނިކަމެތި މީހަކަށް މީސްތަކުންނަށް އޮޅުންނުފިލުމި، އެހެންމީހުން ޞަދަޤާތުގެ ގޮތުގައި (އެބަހީ: ޒަކާތުން) އޭނާއަށް އެއްޗެއް ދެވޭނީ މީހާއެވެ. އަދި އޭނާ މީސްތަކުންނަށް ސަލާންޖަހައިނޫޅޭ މީހާއެވެ.}

ފަޤީރުންނަށް ޒަކާތުން ދެވޭން މިންވަރު:

ޒަކާތްދިނުމުގެ ބޭނުމަކީ ޙާޖަތްތެރިންގެ ބޭނުންތައް ފުއްދައިދޭވަރު ކޮށްދިނުމެވެ. އެހެންކަމާއެކު ޒަކާތުން އެބައިމީހުންނަށް ދިނުމުގައި އެދެވިގެންވަނީ ކުރިމަތިވެފައިވާ ނުކުޅެދުންތެރިކަމުން އަބަދަށްޓަކައި ސަލާމަތްވެވޭވަރު ކޮށްދިނުމެވެ. ފަޤީރުކަމުން ތަނަވަސްކަމަށް، މީހުންނަށް ކުރިއަށް ޖެހުމުން ފުދުންތެރިކަމަށް ބަދަލުވާވަރު ކޮށްދިނުމެވެ.

އެ ކަމާބެހޭގޮތުން اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.
قَالَ عُمَرُ ﷺ: "إِذَا أَعْطَيْتُمْ فَأَغْنُوا." (رَوَاهُ عَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة) [2] މާނައީ: "ޢުމަރުގެފާނު

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: {لاَ يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا} [البقرة: 273] وَكَمُ الغِنَى، برقم: 1479 (125/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ الْمِسْكِينِ الَّذِي لَا يَجِدُ غِنًى، وَلَا يُفْطَنُ لَهُ فَيُتَصَدَّقُ عَلَيْهِ، برقم: 101 – (1039) (719/2) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب من يعطى من الصدقة، وحدُّ الغنى، برقم: 1632 (73/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَاب الزَّكَاةِ، تَفْسِيرُ الْمِسْكِينِ، برقم: 2572 (85/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 7539 (503/12)

[2] عَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كتاب الزكاة، باب قسم المال، برقم: 7286 (150/4) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَا قَالُوا فِي الزَّكَاةِ ، قَدْرُ مَا يُعْطِي مِنْهَا، برقم: 10526 (518/6)

ވިދާޅުވިއެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ޞަދަޤާތް ދޭ ހިނދު، އެބައިމީހުން (އެބަހީ: ފަޤީރުންނާއި މިސްކީނުން) ފުދުންތެރި ކޮށްދޭނޭހުރިކަމެވެ.“

އަލްޤާސިމީ ބަޔާނުލްއަޙްކާމު (އައްނުކަތު ވަލްޢުޔޫނު ބުނު ބަޔާނު ބުނު ބައި އަލްމާވަރުދީ އަވަހަރަވި 422ސ.) ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ”ފަޤީރުންނަށް ޞަދަޤާތް ދޭން ވަކި މިންވަރެއް އަލްއިމާމު މާލިކު ކަނޑައަޅުއްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެ މިހަކަން ގެރެވޭއި، ހާލުމިންނާއި، ސަރުކާރު ދިޔުގެންވާ މިންނަށްވެސް ޞަދަޤާތް ދިޔުގެންގެންވި ދިރިއުޅުމުގެ ސަބަބު ކަންކަން ހަމަޖެއްސައި ނުލާބަލަމާ އެފަދަ މިންނަށް ޞަދަޤާތް ދިނުން ހުއްދަވާނެއެވެ.

އާންމު ދިރިއުޅުމަށް ކަންތައްތަށް ބޭނުންވާ ކަންކަން ހަމަޖެއްސައިދިނުމަށްޓަކައި ފަޤީރު ނިކަމެތި މީހާ، އަންނަނިވި ގޮތުން އެއްޗެއް ދިނުމަކީ އެދުމަކީ ހުއްދަ ކަމެއްކަން ސަޙީޙް ޙަދީޘްން ސާބިތުވެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ތަޢާލާގެ ރަޙްމަތާއި ރިޟާ ލިބިވަޑައިގަންނަވާތީ އަލްއިމާމު އަޙްމަދު އިބްނު ޙަންބަލް، މުސްލިމް، އަބޫދާވޫދު، އައްނަސާއީ، ބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ مُخَارِقٍ الْهِلَالِيِّ ﵁، قَالَ: تَحَمَّلْتُ حَمَالَةً، فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَسْأَلُهُ فِيهَا، فَقَالَ: {أَقِمْ حَتَّى تَأْتِيَنَا الصَّدَقَةُ، فَنَأْمُرَ لَكَ بِهَا}، قَالَ: ثُمَّ قَالَ: {يَا قَبِيصَةُ إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَحِلُّ إِلَّا لِأَحَدِ ثَلَاثَةٍ رَجُلٍ، تَحَمَّلَ حَمَالَةً، فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتَّى يُصِيبَهَا، ثُمَّ يُمْسِكُ، وَرَجُلٌ أَصَابَتْهُ جَائِحَةٌ اجْتَاحَتْ مَالَهُ، فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتَّى يُصِيبَ قِوَامًا مِنْ عَيْشٍ – أَوْ قَالَ سِدَادًا مِنْ عَيْشٍ – وَرَجُلٌ أَصَابَتْهُ فَاقَةٌ حَتَّى يَقُومَ ثَلَاثَةٌ مِنْ ذَوِي الْحِجَا مِنْ قَوْمِهِ: لَقَدْ أَصَابَتْ فُلَانًا فَاقَةٌ، فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتَّى يُصِيبَ قِوَامًا مِنْ عَيْشٍ – أَوْ قَالَ سِدَادًا مِنْ عَيْشٍ – فَمَا سِوَاهُنَّ مِنَ الْمَسْأَلَةِ، يَا قَبِيصَةُ سُحْتًا يَأْكُلُهَا صَاحِبُهَا سُحْتًا.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ،

وَالدَّارِمِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޤަބީޞަތުބުނުލް މުޚާރިޤު އަލްހިލާލީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ދެބަސްވެރައިވާ ދެ ބަޔަކު ޞުލްޙަ ކުރުވުމަށްޓަކައި، އެބައިމީހުންކުރެ އެއް ބަޔަކު އަނެއް ބަޔަކަށް ދޭންޖެހިފައިވާ ދަރަންޏެއް އަދާކޮށް ދެއްވުމަށް ތިމަންނާ ޖާމިނުވެ ވަޑައިގަތީމެވެ. ފަހެ، (އެ މުދަލު ތިމަންގެ އަތްޕުޅުގައި ނުވުމުން، އެ ތަކެތި ލިބުން އެދިވަޑައިގެން) ތިމަންކަލޭގެފާނު ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހަށް ވަޑައިގަތީމެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޒަކާތުގެ ތަކެތި އަންނަންދެން ކަލޭގެފާނު އިންތިޒާރު ކުރައްވާށެވެ. އޭރުން ކަލޭގެފާނަށް އެ ތަކެތިން ދެއްވުމަށް އަމުރުކުރައްވާހުށީމެވެ.}

އެއަށްފަހު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {އޭ ޤަބީޞާއެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެދުން ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ. (ފުރަތަމައި) ދެ ބައެއްގެ ދެމެދުގައި [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible]، އެ [illegible] ޞުލްޙަ [illegible] ޖާމިންވެއްޖެ [illegible]. އޭނާ [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible]) އެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެދުން ހުއްދަވެއެވެ. ދެން އެ ލިބުމުން، އެ [illegible] ([illegible]: [illegible] [illegible] [illegible]) [illegible] [illegible]. (ދެވަނައި) އެ މީހަކަށް ގުދުރަތީ ކާރިސާއެއްގެ ސަބަބުން، އޭނާގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]} ނަމަވެސް އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވި {[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]} [illegible]. {[illegible] [illegible] އެދުން ހުއްދަވެއެވެ.} ([illegible]) {އެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ مَنْ تَحِلُّ لَهُ الْمَسْأَلَةُبرقم: 109 – (1044) (722/2) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب ما تجوز فيه المسألة، برقم: 1640 (80/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَاب الزَّكَاةِ، الصَّدَقَةُ لِمَنْ تَحَمَّلَ بِحَمَالَةٍ، برقم: 2580 (89/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 15916 (257/25) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ قَسْمِ الصَّدَقَاتِ، بَابُ سَهْمِ الْغَارِمِينَ، برقم: 13194 (33/7) ، وَالدَّارِمِيُّ، كتاب الزكاة، باب من تحل له الصدقة،برقم: 1678 (487/1) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَاب الزَّكَاةِ، مَاقَالُوا فِيمَارُخِّصَ فِيهِ مِنَ المَسأَلَةِ لِصَاحِبِهَا، برقم: 10788 (37/7)

މީހާއަށް، އޭނާގެ ޤައުމުގެ މީހުންކުރެ ބުއްދި ސަލާމަތުންހުރި ހެޔޮލަފާ ތިން މީހުން، އޭނާއަށްވަނީ އެފަދަ ފަޤީރުކަމެއް ޖެހިފައިވާކަމަށް ހެކިބަސްދިނީމަ، އެފަދަ މީހަކު ވެސް، އޭނާއަށް ދިރިއުޅެވޭވަރު ވަންދެން} ނުވަތަ އެހެން ބަސްފުޅެއްގައި {އޭނާގެ ދަތިކަން ފިލުވައިލުމަށް ލިބެންދެން} މިހެންނެވެ. {މީހުންގެ ގާތުން ތަކެއްޗަކަށް އެދުން ހުއްދައެވެ.} އޭ ޤަބީޞަތުއެވެ! މީގެ އިތުރަށް މީހުންނަށް އެދި ހައި ސުވާލުކުރުމަކީ، ޙަރާމް ކަމެކެވެ. އެފަދަ ތަކެތި ހޯދާ މީހުން، ކައި އެ އުޅުނީ ޙަރާމު ތަކެއްޗެވެ.}

ޢަމިއްލައަށް މަސައްކަތްކޮށް އުޅެވޭފަދަ މީހަކަށް ޒަކާތްނުދިނުން.

ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިޔަކަށް ޒަކާތުގެ ތަކެތިން ދިނުމަކީ ހުއްދަކަމެއް ނޫން ފަދައިން، ޢަމިއްލައަށް މަސައްކަތްކޮށް ދިރިއުޅުމަށް ބޭނުންވާ މިންވަރު ހޯދައި އުޅެވޭފަދަ ހަށިގަނޑުގައި ބާރުހުރި މީހަކަށް، ޒަކާތުގެ މުދަލާއި ފައިސާއިން ދިނުމީ ހުއްދަކަމެއް ނޫނެވެ. މި ބާބުގެ ދަލީލަކީ އަންނަނިވި ޙަދީޘްތަކެވެ.

1- ޢުބައިދުﷲ ބުން ޢަދިއްޔު ބުން އަލްޚިޔާރު (ނަމަވަންތަ ތާބިޢީ ބޭކަލެއްގެ ޢަދިހުން) އަލްއިމާމު އަބޫދާވޫދާއި، އަލްއިމާމުއް ނަސާއީ ރިވާކުރެއްވި (ޞައްޙަ) ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ عُبَيدِ اللهِ بْنِ عَدِيِّ بْنِ الخِيَارِ، أَخْبَرَنِي رَجُلاَنِ: أَنَّهُمَا أَتَيَا النَّبِيَّ ﷺ فِي حَجَّةِ الوَدَاعِ، وَهُوَ يُقَسِّمُ الصَّدَقَةَ، فَسَأَلاَهُ مِنهَا، فَرَفَّع فِينَا البَصَرَ، وَخَفَّضَهُ، فَرَآنَا جَلْدَينِ، فَقَالَ: {إِنْ شِئتُمَا أَعْطَيتُكُمَا، وَلاَ حَظَّ فِيهَا لِغَنِيٍّ، وَلاَ لِقَوِيٍّ مُكْتَسِبٍ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالشَّافِعِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ: "ޢުބައިދުﷲ ބުން ޢަދިއްޔު ބުން އަލްޚިޔާރު

---

[1] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب من يعطى من الصدقة، وحدُّ الغنى، برقم: 1633 (75/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَسْأَلَةُ الْقَوِيِّ الْمُكْتَسِبِ، برقم: 2598 (99/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 17972 (486/29) ، وَالشّافِعِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، كتاب الزكاة، الباب الثالث فيمن تحل له الزكاة وما جاء في العامل برقم: 663 (432/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ قَسْمِ الصَّدَقَاتِ، بَابُ مَنْ طَلَبَ الصَّدَقَةَ بِالْمَسْكَنَةِ أَوِ الْفَقْرِ وَلَيْسَ عِنْدَ الْوَالِي يَقِينُ مَا قَالَ، برقم: 13163 (22/7) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كتاب الزكاة، باب من لا تحل له الصدقة من الأغنياء والأقوياء، برقم: 1598 (81/6)

ވިދާޅުވިއެވެ. (ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަޞްޙާބުންކުރެ) ދެ ބޭކަލަކު ތިމަންނާއަށް ވިދާޅުވި އެވެ. ހައްޖަތުލް ވަދާޢުގެތެރޭގައި އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ޒަކާތުގެ ތަކެތި ބައްސަވަމުން ގެންދަވަނިކޮށް، އެ ދެ ބޭކަލުން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެން (ޒަކާތުން) ދެއްވުމަށް އެދިލެއްވިއެވެ. ފަހެ، އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ތިމަންމެންނާ ދިމާއަށް ބައްލަވައި ލެއްވުމަށްފަހު، (އަނެއްފަރާތަށް) މޫނުފުޅު އަނބުރައިލެއްވިއެވެ. ތިމަންމެން ދެ މީހުންނަކީ ހަށިގަނޑުގައި ބާރުހުރި، އަމިއްލައަށް މަސައްކަތްކޮށްލެވޭފަދަ ދެ މީހުން ކަމުގައި އެކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ، (އެއަށްފަހު) ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔައިގެ ދެ ބޭކަލުން އެދިވަޑައިގަންނަވާނަމަ، ތިޔަ ދެ ބޭކަލުންނަށް ދެއްވައިލެއްވާނަމެވެ. އަދި ޒަކާތުގެ މުދަލަކީ ކާތައި މުއްސަނދި މީހާގެ އަދި އަމިއްލައަށް މަސައްކަތްކޮށް އުޅެވޭފަދަ ގަދަފަދަ މީހާގެ ހިއްސާއެއް އޮވޭކަށް ނޫނެވެ.}

އަލްޚައްޠާބީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”އެ މީހަކު މުދާވެރިޔަކުކަން އެނގިފައިނުވާ މީހާ، މުދަލެއްނެތް މީހަކުކަމުގައި ބަލަންވާނެކަން ހާމަ އަނބުރައިދެއްވުމުގައި މި ހަދީޘުގައިވެއެވެ. ހަމައެކަނިން މި ހަދީޘުގައި، އެ މީހާގެ ހަށިގަނޑުގެ ބާރުހުރުން ފެންނަ ފެނުމުގައި އެއީ ގައިބާރުހުރި، މަސައްކަތްކޮށް އުޅެވިދާނެ މީހަކުކަމުގައި ފެނުމަކީ، ޒަކާތުން ދިނުން މަނާވާނެ ކަމެއްނޫންކަމުގެ ދަލީލެއްވެއެވެ. އެހެނީ ފެންނަ ފެނުމުން މީހާއަކީ ގައިބާރުހުރި މީހަކުކަމުގައި ފެނުނު ނަމަވެސް، މީހާއަކީ މަސައްކަތްކޮށްއެއްކުރުމުގެ ހުނަރުވެރިކަމެއް، ނުވަތަ އެ ނޫންނަމަވެސް ގޮތަކުން ޒާހިރުކަމެއްނެތް މީހަކުކަމުގައިވާތީ އެވެ. މީހާގެ ހާލަތު މިފަދައިންނަމަ، އޭނާއަށް ޒަކާތުގެ ފަޤީރުންގެ ބައިން ލިބިދިނުން މަނާވާނެ މިއެއްނޫންކަން މި ހަދީޘުން ޒާހިރުވެއެވެ.“ [1]

---

[1] شرح السنة للبغوي (81/6)

2- އެ ދެބަފައިންނަށް اللّٰه ރުއްސުންދެއްވި ޢަމްރުބުނުލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللّٰهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަބޫދާވޫދާއި، އަލްއިމާމު ތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ رِيْحَانَ بْنِ يَزِيدٍ، عَنْ عَبدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {لاَ تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ، وَلاَ لِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ) [1] މާނައީ: "ރިޙާނު ބުނު ޔަޒީދު ([illegible])ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ދެބަފައިންނަށް اللّٰه ރުއްސުންދެއްވި ޢަމްރުބުނުލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللّٰهِ ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {މުއްސަނދިއަކަށް ޞަދަޤާތެއް ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ. އަދި ހަށިހެޔޮ ގަދަފަދަ، ސިއްޙަތު ސަލާމަތް މީހަކަށްވެސް ޞަދަޤާތެއް ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ.}

ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިންނާއި، އިސްޙާޤު (އިބްނު ރާހަވައިހި) އާއި، އަބޫޢުބައިދު (އަލްޤާސިމު ބުން ސައްލާމު) އާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތަކީ މި ޙަދީޘްގައި ބަޔާންވެގެންވާ ގޮތެވެ.

ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި، އެ މީހަކު ދުއިސައްތަ ދިރުހަމަށްވުރެ މަދު މިންވަރެއް މިލްކުވެގެންވާ މީހާއަށް ޒަކާތް ދިނުން ހުއްދަ ވާނެއެވެ.

---

[1] أَبُودَاوُد،كتاب الزكاة، باب من يعطى من الصدقة، وحدُّ الغنى، برقم: **1634** (**75/3**) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كَتَاب الزكاة، باب ما جاء من لا تحل له الصدقة، برقم: **652** (**33/3**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **6530** (**84/11**) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الزَّكَاةِ برقم: **1479** (**564/1**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ قَسْمِ الصَّدَقَاتِ، بَابُ الْفَقِيرِ أَوِ الْمِسْكِينِ لَهُ كَسْبٌ أَوْ حِرْفَةٌ تُغْنِيهِ وَعِيَالَهُ فَلَا يُعْطَى بِالْفَقْرِ وَالْمَسْكَنَةِ شَيْئًا، برقم: **13155** (**20/7**) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كتاب الزكاة، باب كم الكنز ولمن الزكاة، برقم: **7155** (**110/4**)

އަލްއިމާމުއް ނަވަވީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އަޒާޢީ އިމާމުގެ އަރިހުގައި ސުވާލު ދެންނެވުނެވެ. [illegible] [illegible]، [illegible] ވަރުގަދަ އެތައްބަދަލު އެބައިމީހުންގެ [illegible] ފުއްދުމަށްޓަކައި އެއްވެސް [illegible] ތިބިނަމަ، ޒަކާތުގައިވާ ފަޤީރު ނިކަމެތިންގެ [illegible] އެބައިމީހުންނަށް ދިނުން ހުއްދަވާނެތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ. އާނއެކެވެ! އެއީ [illegible] [illegible]. [illegible] އެބައިމީހުންނަކީ [illegible] [illegible] [illegible]."[1]

ނިސާބުހަމަވާ މުދަލުހުރެ، ޟަރޫރީ ބޭނުންތައް ފުރިހަމަނުވާ މީހާ.

ޒަކާތް ވާޖިބުވާ މުދަލުގެ ބާވަތްތަކުގެތެރެއިން އެއްވެސް ބާވަތެއްގެ މުދަލެއްގެ ނިސާބު އެ މީހެއްގެއަތުގައި ހަމަވެފައިވާއިރު ވެސް، އެ މީހެއްގެ އަނބިދަރިންގެ ގިނަކަމާއެކު، [illegible] ދިރިއުޅުމުގެ [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] ބޭނުންތައް ފުރިހަމަނުވާ މީހާއަކީ، އޭނާގެ އަތުގައި ޒަކާތުގެ ނިސާބު ހަމަވެފައިވާ މުދަލު ހުރުމުގެ ސަބަބުން މުއްސަނދެކެވެ. އެހެންކަމާއެކު އޭނާގެ މުދަލުގެ ޒަކާތްދައްކަން ވާޖިބުވާނެއެވެ. ހަމަ އެއާއެކު އޭނާއަކީ އޭނާއަށް [illegible] މުދަލުން [illegible] [illegible] ބޭނުންވާ ކަންކަން [illegible] [illegible]، ފަޤީރެއްވެސްވެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު، ޒަކާތުގެ [illegible] ފަޤީރަކަށް [illegible] މިންވަރު [illegible] [illegible] [illegible] ހުއްދަވާނެއެވެ.

އަލްއިމާމުއް ނަވަވީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އެ މީހެއްގެ ގޭދޮރާއި ބިމާއި [illegible] [illegible] [illegible] މުދަލު ހުރުމާއެކު ވެސް، އެ [illegible] އޭނާއަށް [illegible] [illegible] ދިރިއުޅުމުގެ ޢާއްމު ބޭނުންތައް [illegible] މީހުން [illegible]، ފަޤީރުންގެ ގޮތުގައެވެ. އެހެންކަމާއެކު [illegible] [illegible] މީހުންގެ ދިރިއުޅުމުގެ ޢާއްމު ބޭނުންތައް

---

[1] المجموع شرح المهذب (193/6)

ފުއްދައިލާވާ މިންވަރަށް ޒަކާތުން ލިބިދިނުންވެއެވެ. އަދި ޒަކާތުން ލިބިދެވޭކަމަށްޓަކައި އެބައިމީހުންގެ މިލްކުގައިވާ އެއްޗެއް ވިއްކައިލުމަށް މަޖުބޫރެއްވެސް ނުކުރެވޭނެއެވެ.”[1]

އަލްމުޣްނީގައި (އިބްނުޤުދާމާ ވިދާޅުވެފައި) ވެއެވެ. “އަލްމައިމޫނީ (އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ އިސް ދަރިވަރެއްކަމުގައިވާ، ޢަބްދުލް މަލިކު ބިން ޢަބްދުލްޙަމީދު ބިން ޢަބްދުލްޙަމީދު ބިން މައިމޫން ބިން މިހްރާން އަލްމައިމޫނީ، އަވަހާރަވީ 274ހ.) ވިދާޅުވިއެވެ. އަބޫޢަބްދި اللهِ އަޙްމަދު ބިން ޙަންބަލަށް ތިމަންނާ ދަންނަވީމެވެ. މީހަކަށް ޖަމަލާއި ބަކަރީގެތެރެއިން ޒަކާތުދިނުން ވާޖިބުވާފަދަ މިންވަރެއް މިލްކުވެފައިވާއިރު، މިސާލަކަށް ސާޅީސް ބަކަރި އޭނާގެ މިލްކުގައިވާއިރު ވެސް އޭނާގެ ޟަރޫރީ ބޭނުމަށް ފުއްދައިލާވާ ނަމަވެސް، އޭނާގެ ޒަކާތުން ލިބިދިނުން ވާޖިބުވާފަދަ ފަޤީރެއް ކަމުގައި ބެލިދާނެތޯއެވެ؟

ޖަވާބުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އާނއެކެވެ. އޭނާއަށް މިލްކުވެފައިވާ ތަކެތިން އޭނާގެ ޟަރޫރީ ބޭނުންތައް ފުއްދައިލާނުވާކަމަށްޓަކައި، ޒަކާތުން އޭނާއަށް ލިބިދިނުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އެ ޙާލަތުގައި އޭނާއަކީ އޭނާގެ މިލްކުގައިވާ އެއްޗެއްކަމުން ދަރައިދީން ހަމަޖެހިފައިވާ މިލްކެއްކަމުގައި ނިސްބަތްވާނެއެވެ. ވުމާއެކު ޒަކާތުން އޭނާއަށް ލިބިދިނުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އޭނާގެ މިލްކުގައި ޒަކާތުގެ ނިސާބު ހަމަވާ މިންވަރުގެ މުދަލެއް ލިބިގެންނުވާ މީހާގެ މިސާލެވެ.”[2]

3- ޒަކާތު ޖަމާކުރާ އާމިލުން:

އެ ބަޔަކަށް ޒަކާތުން ދިނުމަކީ ކަނޑައެޅިފައިވާ މީހުންނަށް ދޭނަމަ

---

[1] المجموع شرح المهذب للإمام النووى، (192/6)

[2] المغني لابن قدامة المقدسي، (121/4)

ބަޔަކީ، ﴿وَٱلْعَـٰمِلِينَ عَلَيْهَا﴾ “ޒަކާތްޖަމާކުރާ އާމިލުންނެވެ.” ޒަކާތްޖަމާކުރާ އާމިލުންނަކީ، މުސްލިމުންގެ އެންމެ އިސް ވެރިޔާގެ ފަރާތުން، ނުވަތަ ވެރިޔާގެ ނާއިބުގެ ފަރާތުން މުސްލިމުންގެ އަތުން ޒަކާތްނެގުމުގެ ކަންކަން އިންތިޒާމުކޮށް ހަމަޖެއްސުމަށްޓަކައި ޢައްޔަންކުރެވޭ މީހުންނެވެ. ޒަކާތުގެ މުދަލު ރައްކާތެރިކޮށް ބަލަހައްޓާ މީހުންނާއި، ގެރިބަކަރި ޖަމަލުފަދަ ޖަނަވާރު ހުރިނަމަ، އެ ތަކެތި ރުއިރައްޗައި ބަލަހައްޓާ މީހުންނާއި، ޒަކާތުގެ ހިސާބުކިތާބު ލިޔެ ބަލަހައްޓާ މީހުންނާއި، ޒަކާތާގުޅޭ މިފަދަ ކޮންމެ ކަމެއްގެ އިންތިޒާމު ހަމަޖައްސާ މީހުން، ޒަކާތުގެ އާމިލުންގެތެރޭގައި ހިމެނިގެން ވެއެވެ.

ޒަކާތުގެ އާމިލުންގެތެރޭގައި ޢައްޔަނުކުރެވޭ މީހުންނަކީ، މުސްލިމުންކަމުގައި ވުމާއި، އެ ބައެއްގެމީހުންނަކީ ޒަކާތުން ދިނުން ހަރާމުވެގެންވާ ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އާލުންގެ ބަނޫހާޝިމް ހާޝިމުގެ ދަރިކޮޅުގައި، އަބްދުލްމުއްޠަލިބުގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލުންކަމުގައި ނުވުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ.

އެ ގޮތް ބަޔާންކޮށްދެއްވަނީ اللهُ ރުއްސެވިއްޖެ ރަބީޢާ ބިން އަލްޙާރިޘް ބިން އަބްދުލްމުއްޠަލިބުގެ ދަރިކަލުން އަލްމުއްޠަލިބުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ رَبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّهُ، وَالْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، انْطَلَقَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ثُمَّ تَكَلَّمَ أَحَدُنَا، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، جِئْنَاكَ لِتُؤَمِّرَنَا عَلَى هَذِهِ الصَّدَقَاتِ، فَنُصِيبُ مَا يُصِيبُ النَّاسُ مِنَ الْمَنفَعَةِ، فَنُؤَدِّيَ إِلَيْكَ كَمَا يُؤَدِّي النَّاسُ، فَقَالَ: {إِنَّ الصَّدَقَةَ لاَ تَنْبَغِي لِمُحَمَّدٍ، وَلاَ لِآلِ مُحَمَّدٍ، إِنَّمَا هِيَ أَوْسَاخُ النَّاسِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ) [1] މާނައީ: “އެ ދެ

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ تَرْكِ اسْتِعْمَالِ آلِ النَّبِيِّ عَلَى الصَّدَقَةِ، برقم: 167 – (1072) (752/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 17519 (61/29) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب السير، باب في الخلافة والإمارة، برقم: 4526 (384/10) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ كُلَّ مَنْ حُرِمَ الصَّدَقَةَ مِنْ آلِهِ إِذَا كَانَ مِنْ صُلْبِيَّةِ بَنِي هَاشِمٍ...، برقم: 2859 (213/2)

ބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ރަބީޢަތު ބުނު އަލްޙާރިޘު ބުނު ޢަބްދުލްމުއްޠަލިބުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުލްމުއްޠަލިބުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާއި، އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން އަލްފަޟްލާ ދެ ކަލުން ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ އަރިހަށް ވަޑައިގަތީމުއެވެ. އެއަށްފަހު ތިމަންމެންކުރެ އެއް ބޭކަލަކު ވާހަކަ ދެއްކެވީއެވެ. ދެންނެވިއެވެ. އޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ. ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް އަޅުގަނޑުމެން މިއައީ، ޒަކާތް ޖަމާކުރުމުގެ ޢާމިލުންގެގޮތުގައި އަޅުގަނޑުމެން އިސްތިޢުމާލު ކުރައްވާތޯ އެ ކަމަށް އެދިގެންނެވެ. އެ މަސައްކަތުން އެހެން މީސްތަކުން ވެސް ލިބިގަންނަ މަންފާ އަޅުގަނޑުމެން ވެސް ލިބުން އެދިގެންނެވެ. އަދި އެހެން މީސްތަކުން ވެސް ޒަކާތް ޖަމާކޮށް، ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ގެންނަގޮތަށް އަޅުގަނޑުމެން ވެސް އެ ތަކެތި ގެންނާނީމެވެ. ފަހެ، އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ޒަކާތުގައި ހިއްސާވުމަކީ މުޙައްމަދުގެފާނަށާއި، މުޙައްމަދުގެފާނުގެ އާލުންނަށް ހުއްދަވެގެންވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ މީސްތަކުންގެ (މުދަލުގައިވާ) ކުނިވިތަހައެވެ.}

މި ޙަދީޘުގެ އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. {وَإِنَّهَا لَا تَحِلُّ لِمُحَمَّدٍ، وَلَا لِآلِ مُحَمَّدٍ.}[1] {އަދި ހަމަކަށަވަރުން، ޒަކާތަކީ މުޙައްމަދުގެފާނަށާއި، މުޙައްމަދުގެފާނުގެ އާލުންނަށް ހުއްދަވެގެންވާ އެއްޗެއް ނޫނެވެ.}

ޒަކާތް ޖަމާކުރުމަށް ޢައްޔަންކުރެވޭ ޢާމިލުންނަކީ ތަނަވަސްކަން ލިބިގެންވާ ބަދަލުކަމުގައިވުމަކީ ހުއްދަކަމެކެވެ.

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ تَرْكِ اسْتِعْمَالِ آلِ النَّبِيِّ عَلَى الصَّدَقَةِ، برقم: **168** – (...) (754/2) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الفرائض، باب بيان مواضعِ قَسمِ الخُمس وسهْم ذي القُربَى، برقم: **2985** (600/4) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ اسْتِعْمَالِ آلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الصَّدَقَةِ، برقم: **2609** (105/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **17519** (59/29)

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުން ދެއްވި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދުރީގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އަބޫދާވުދާއި، އިބްނުމާޖާއި، އަލްޙާކިމު ރިވާކުރައްވައި ސައްޙަ ޙަދީޘެއް ކަމަށް އަލްޙާކިމު ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ إِلَّا لِخَمْسَةٍ، لِعَامِلٍ عَلَيْهَا، أَوْ رَجُلٍ اشْتَرَاهَا بِمَالِهِ، أَوْ غَارِمٍ، أَوْ غَازٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، أَوْ مِسْكِينٍ تُصُدِّقَ عَلَيْهِ مِنْهَا فَأَهْدَى مِنْهَا لِغَنِيٍّ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ)[1] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުން ދެއްވި އަބޫސަޢީދުލްޚުދުރީ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މުއްސަނދިންނުގެ ފަސް ބާވަތުގެ މީހުންނަށްމެނުވީ ޒަކާތުން ލިބިގަތުން ޙަލާލެއް ނުވާނެއެވެ. (ފުރަތަމައީ) ޒަކާތް ޖަމާކުރުމުގައި މަސައްކަތްކުރާ މީހުންނެވެ. (ދެވަނައީ) މީހަކު އޭނާގެ މުދަލު ހޭދަކޮށް ޒަކާތުގެތެރެއިން އެއްޗެއް ގަންނަ މީހާއެވެ. (ތިންވަނައީ) ދަރަނިވެރިޔާއެވެ. (ހަތަރުވަނައީ) اللهُ ގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރާ މުޖާހިދެވެ. (ފަސްވަނައީ) ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި މިސްކީނަކަށް ދެވުނު އެއްޗެއް އޭނާ މުއްސަނދިއަކަށް ހަދިޔާކުރުމުން އެ މީހާއެވެ.} އަލްއިމާމުލް ޙާކިމު ވިދާޅުވަނީ މިއީ އަލްބުޚާރީއާއި މުސްލިމުގެ ޝަރުޠާއެއްގޮތް ސައްޙަ ޙަދީޘްކަމަށެވެ.

ޒަކާތް ޖަމާކުރުމުގެ މަސައްކަތްކުރާ މީހުންނަށް ޒަކާތުން ދެވޭނެ، އެބައިމީހުން ކުރާ މަސައްކަތުގެ އުޖޫރައިގެ ގޮތުގައި ދެވޭ ދިނުމެކެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުން ދެއްވި ޢަބްދުاللهِ ބްނު އައްސަޢްދީގެ އަރިހުން އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީއާއި، އަލްއިމާމުން ނަސާއީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَن عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّعْدِيِّ ﵁، أَنَّهُ قَدِمَ عَلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﵁ مِنَ الشَّامِ، فَقَالَ: أَلَمْ أُخبَرْ أَنَّكَ تَعْمَلُ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ الْمُسْلِمِينَ، فَتُعْطَى عَلَيْهِ

---

[1] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب من يجوز له أخذُ الصدقة وهو غنيٌ، برقم: **1636** (**77/3**) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَنْ تَحِلُّ لَهُ الصَّدَقَةُ، برقم: **1841** (**49/3**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **11538** (**96/18**) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: **1481** (**564/1**) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كتاب الزكاة، باب إعطاء الغارمين من الصدقة، برقم: **2374** (**71/4**) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كتاب الزكاة، باب كم الكنز ولمن الزكاة، برقم: **7151** (**109/4**)

عُمَالَةً، فَلَا تَقْبَلُهَا، قَالَ: أَجَلْ إِنَّ لِي أَفْرَاسًا، وَأَعْبُدًا، وَأَنَا بِخَيْرٍ، وَأُرِيدُ أَنْ يَكُونَ عَمَلِي صَدَقَةً عَلَى الْمُسْلِمِينَ، فَقَالَ عُمَرُ ﷺ: إِنِّي أَرَدْتُ الَّذِي أَرَدْتَ، وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ، يُعْطِينِي الْمَالَ، فَأَقُولُ أَعْطِهِ، مَنْ هُوَ أَفْقَرُ إِلَيْهِ مِنِّي، وَإِنَّهُ أَعْطَانِي مَرَّةً مَالًا، فَقُلْتُ لَهُ، أَعْطِهِ، مَنْ هُوَ أَحْوَجُ إِلَيْهِ مِنِّي، فَقَالَ: {مَا آتَاكَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ هَذَا الْمَالِ مِنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ، وَلَا إِشْرَافٍ، فَخُذْهُ، فَتَمَوَّلْهُ، أَوْ تَصَدَّقْ بِهِ، وَمَا لَا فَلَا تُتْبِعْهُ نَفْسَكَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢަބްދު اللَّهِ ބުން އައްސަޢްދީއަށް ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއްފަހަރަކު) ތިމަން ކަލޭގެފާނު ޝާމުކަރައިން، މާތް اللَّهُ އެ ކަލޭގެފާނަށް ރުއްސުންދެއްވި ޢުމަރުބުނުލް ޚައްޠާބުގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެންނެވީމެވެ. ދެން، އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: ޢުމަރުގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. މުސްލިމުންގެ އަތުން ޢަމަލެއް ޢަމަލުކުރުމުގެ ޢިވަޟުގެގޮތުގައި ކަލޭގެފާނު ޢައްޔަންކުރެވުނުކަމާއި، އެ ކަމަށްޓަކައި ޢަމަލުގެ ޢިވަޟުގެބައިން ކަލޭގެފާނަށް ދިނުމުން ނުހިފާކަން ކަލޭގެފާނަށް އެނގިގަތީ ނޫންތޯއެވެ؟ ދެން، ކަލޭގެފާނު އެ ކަމަކީ ކޮބާ ނުކުރުއްވީ ކީއްވެތޯއެވެ؟ (ޢަބްދު اللَّهِ ބުން އައްސަޢްދީއަށް) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަން ދެންނެވީމެވެ. އާ ކަން އަޅުގަނޑަށް އެނގިވަޑައިގަތީމެވެ. އަޅުގަނޑުގެ މިލްކުގައި ގިނަ އަދަދެއްގެ އަސާއި، އަޅުން ވެއެވެ. އަޅުގަނޑަކީ (އަދިއްޔާތުން ވަސީލަތްތަކުން ފުދިގެން ހުރި) މީހެކެވެ. ސަދަޤާތަކަށް ހެދުމަށް ބޭނުންވީމެވެ. އަޅުގަނޑުމެން ސަދަޤާތަކަށް (ޢަމަލުގެ އުޖޫރަ ބަލައިނުގަނެ ދޫކޮށްލުމުގެ ގޮތުން ބޭނުންވީ) އަޅުގަނޑު ދަސްކޮށްދިނީ، އަޅުގަނޑުގެ މަސައްކަތްތަކަށް، އަޅުގަނޑުގެ ހިތްހެޔޮކަމުން މުސްލިމުންނަށް ކޮށްދެވޭ ސަދަޤާތެއްކަމުގައިވުމެވެ. ދެން، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަ ކަލޭގެފާނު، ކަލޭގެފާނު ދަސްކުރުމުގައި ތިމަން ތިމަންކަލޭގެފާނު ވެސް ދަސްކުރުމަށް ބޭނުންވީމެވެ. (އެބަހީ: ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ގެ ޢަހުދުމުބާރަކުގައި ޢަމަލުގެ އުޖޫރައެއްކަމުގައި އެ ކަލޭގެފާނަށް ހަދިޔާކޮށްދިނުމުން، ތިމަން ކަލޭގެފާނުވެސް ނުބަލައިގަންނަވާފައިވީމެވެ.) ދެން، މާތްރަސޫލާ ﷺ ތިމަން ކަލޭގެފާނަށް މުދާ ދެއްވައިފިއެވެ. ތިމަން ކަލޭގެފާނު

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَحْكَامِ، بَابُ رِزْقِ الحُكَّامِ وَالعَامِلِينَ عَلَيْهَا، برقم: **7163** (67/9) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَنْ آتَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مَالًا مِنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ، برقم: **2605** (103/5)

ދަންނަވަމެވެ. ތިމަންނާއަށްވުރެ ފަގީރުކަންބޮޑު މީހަކަށް އެ ތަކެތި ދެއްވާށެވެ. ފަހެ، އެއް ފަހަރަކު އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ތިމަންނާއަށް ޢާމިލުންގެ ބައިން ދުވަހުތަކެއް ދެއްވިއެވެ. ފަހެ، ތިމަން ދެންނެވީމެވެ. ތިމަންނާއަށްވުރެ އެއަށް ބޭނުންބޮޑު މީހަކަށް އެ ތަކެތި ދެއްވާށެވެ. ފަހެ، އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ މުދަލަށް ކަލޭގެފާނުގެ ހިތްޕުޅުގައި އެދުންވެރިވުމެއް، އަދި އެއަށް ބޭނުންވެގެން ހިތުން އެދިވަޑައިގަތުމަކާނުލައި ﷲ ތަޢާލާ ކަލޭގެފާނަށް ދެއްވައިދޭ އެއްޗެއްގެ ބޭނުން ކުރައްވާށެވެ. ނުވަތަ ކަލޭގެފާނު އެއިން ސަދަޤާތް ކުރައްވާށެވެ. އެ ނޫން ގޮތެއްގައި އެ މުދަލަށް ތިބާގެ ހިތުގައި ދަހިވެތިކަމެއް އޮތަ ނުދެއްވާށެވެ.}

މިންވަރަކީ ޢާމިލުންނަށް ހަމަޖެހިފައިވާ އުޖޫރައިގެ ގޮތުގައި ވަޒީފާއަށް އެބައިމީހުންގެ ސަރުކާރު ބޭނުންތައް ފުއްދައިދިނުން މިންވަރު ކުޑަކުރުމުން އެދިވިގެން ވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުން އަރުވާ ސަލާމަތް ބުން ސަރުކާރުގެ އަނބިމީހާއި، އަޅުގަނޑު ދަރަނި ސަލަވާތް ރަސޫލުﷲ ވެރިކަމުގައި ބަލައިގަތުމަށް ހިތުން ވެއެވެ. عَنِ الْمُسْتَوْرِدِ بْنِ شَدَّادٍ ﵁، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: {مَنْ وَلِيَ لَنَا عَمَلًا فَلَمْ يَكُنْ لَهُ زَوْجَةٌ فَلْيَتزَوَّجْ أَوْ خَادِمًا فَلْيَتَّخِذْ خَادِمًا أَوْ مَسْكَنًا فَلْيَتَّخِذْ مَسْكَنًا أَوْ دَابَّةً فَلْيَتَّخِذْ دَابَّةً فَمَنْأَصَابَ شَيْئًا سِوَى ذَلِكَ فَهُوَ غَالٌّ أَوْ سَارِقٌ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ) [1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުން އަރުވާ ސަލާމަތް ބުން ސަރުކާރު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވި ތިމަންނާ އަޑުއެހިއެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިމަންމެން މުސްލިމުންގެ އެއްވެސް ކަމެއްގެ މައްޗަށް ޒިންމާދާރަކު ކުރެވިއްޖެ މީހާ (ދަންނާށެވެ!) އޭނާގެ އަނބަކު ނެތްނަމަ، އޭނާއަށް ލިބޭ އުޖޫރައިން (ހަރަދުކޮށް)

---

[1] أَبُودَاوُد،كتاب الفرائض، باب في أرزاق العمال، برقم: 2945 (566/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 18017 (546/29) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كتاب الزكاة، باب إذن الإمام للعامل بالتزويج و اتخاذ الخادم و المسكين من الصدقة، برقم: 2370 (70/4) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ قَسْمِ الْفَيْءِ وَالْغَنِيمَةِ، بَابُ مَا يَكُونُ لِلْوَالِي الْأَعْظَمِ وَوَالِي الْإِقْلِيمِ مِنْ مَالِ اللهِ، وَمَا جَاءَ فِي رِزْقِ الْقُضَاةِ وَأَجْرِ سَائِرِ الْوُلَاةِ، برقم: 13018 (557/6)

އަވަހަށް މީހަކާ އިންސާނެވެ. ނުވަތަ އޭނާގެ ޣާރިމަކު ނެތްނަމަ، ޣާރިމަކު ހުރެއެވެ. ނުވަތަ އޭނާގެ ބިޔާވަރިކަމެއް ނެތްނަމަ، ބިޔާވަރިކަމެއް ހުރެއެވެ. ނުވަތަ އޭނާގެ ސަވާރީއެއް ނެތްނަމަ، ސަވާރީއެއް ހުރެއެވެ. މި ނޫންގޮތެއްގައި (ބައިތުލްމާލުން) އެ މީހަކު ކުރައިފީ އެކަމަށް ހިމާޔަތްގޮތުގައި ނުވަތަ ވަގުތުނަގައިފި އެއްކޮށްލެވެ.}

އަލްޚައްޠާބީ (ޙަމަދު ބުން މުޙައްމަދު ބުން އިބްރާހީމް، އަވަފާތުވީ 388ސ.) ވިދާޅުވިއެވެ. "މި ޙަދީޘުގެ މާނަ ދެ ގޮތަކަށް ކުރެވިފައިވެއެވެ.

ފުރަތަމައީ: މީހަކު އަދާކުރާ ވަޒީފާއެއްގެ ސަބަބުން އެ މީހަކަށް ލިބޭ އުޖޫރައިން ޣާރިމަކު ކުރުމާއި، ގޮއްސ ލިބިގެންވާއި، މިފަދަ ސަބަބުތަކެއް ބޭނުންތެރި ފިޔަވަޅު ކުރުމަކީ އޭނާއަށް ހުއްދަ ކަމެކެވެ. މިއަށްވުރެ އިތުރަށް ސަރުކާރުގެ މުދަލާއި ފައިސާއަށް އުފުލުމަކީ އޭނާއަށް ހުއްދަވާން ކަމެއްނޫނެވެ.

ދެވަނައީ: މުވައްޒަފުން އޭނާގެ އަމިއްލަ ބިރުހާވަރިކަމާއި، ޣާރިމަކު ލިބިގެން ނުވާ ނަމަ، އޭނާއަށް ބިރުހާވަރިކަމާއި ޣާރިމަކު ފުދޭވަރަށް ދިނުމަކީ ފަރުޟެއް، އޭނާ ވަޒީފާގައި ތިބިނަމަ ވަޒީފާއާއި ދިމާލަށް ފައިދާ ނަގަން ކަމެއްނޫނެވެ." [1]

4- އެއުރެންގެ ހިތްތައް އެކުވެރިކުރައްވާ މީހުން:

އެ ބައިތަކަށް ޒަކާތުން ދިނުމަށް އަންގަވާފައިވާ މީހުންގެތެރެއިން ހަތަރުވަނަ ބައިކީ، ﴿ وَٱلْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ ﴾ "އެއުރެންގެ ހިތްތައް އެކުވެރިކުރައްވާ މީހުންނެވެ." މީގެ މާނައަކީ އަލަށް އިސްލާމްވުމުގެ ސަބަބުން ދީނުގެ ބާރުވެރިކަން ބަލިކަށިވެފައިވާ ނުވަތަ، އެބައިމީހުންގެ ހިތްތަކުގައި އިސްލާމްދީނުގެ މައްޗަށް ޔަޤީން އިތުރުވެ، އިސްލާމްދީނުގައި އެބައިމީހުން ސާބިތުކުރުއްވުމުގެ ބޭނުމުގައި، ނުވަތަ އެ ބައިމީހުންގެ އުނދަގޫތައް މުސްލިމުން ސަލާމަތްކުރުއްވުމަށް، ދީނުނަމަ ދީނުގެ ދިފާޢުގައި

---

[1] معالم السنن، لأبي سليمان الخطابي (7/3)

އެބައިމީހުންގެ ބޭނުން ހިފުމުގެގޮތުން ދެވޭ ބަދަލެވެ.

ފިޤުހުވެރިންވަނީ އެއުރެންގެ ހިތްތައް އެކުވެރިކުރައްވާ މީހުން ވަކިގަނޑު ދެ ބަޔަކަށް ބައްސަވާފައެވެ. އޭގެތެރޭގައި މުސްލިމުންނާއި، ޣައިރުމުސްލިމުންނެވެ.

މުސްލިމުންގެ ހަތަރު ބައެއްވެއެވެ.

ފުރަތަމަވަނީ: އެ ބައެއްގެތެރޭގައި ނަންހިނގާ ޝަރަފުވެރި މުސްލިމު އިއްޒަތްތެރިންނަށް ކިޔަމަންނާ ޣައިރުމުސްލިމުންގެ ބަޔަކުވެސް ތިބޭކަމަށްބަލާއި، އެފަދަ ޝަރަފުވެރި މުސްލިމުންނަށް ޒަކާތުގެ "މުއައްލަފަތުލްޤުލޫބި"ގެ ބައިން ދިނުމެވެ. މީގެ މިސާލަކީ އަބޫބަކުރުގެ ޚިލާފަތުގައި ޢަދިއްޔު ބުން ހާތިމާއި، ޒިބްރިޤާނު ބުން ބަދުރަން ޒަކާތުން ދެއްވުމެވެ.

ދެވަނައީ: އެބައެއްގެ އީމާންކަން ބަލިކަށި މުސްލިމުންނެވެ. އެއާއެކު އެ ބަޔަކީ އެބައިމީހުންގެ ދައުރުގައި މިސްކީނުން އެ ބަޔަކަށް ކިޔަމަންވާ ބަޔަކުކަމުގައިވާ މީހުންނެވެ. މިފަދަ މީހުންނަށް ޒަކާތުން ދިނުމުގެ ބޭނުމަކީ، އެބައި މީހުންގެ ހިތްތަކުގައި އީމާންކަމާއި އިސްލާމްދީނަށް ލޯބި އިތުރުކުރުވުމެވެ. އަދި ޖިހާދުކުރުންފަދަ ކަންކަމުގައި އެބައިމީހުންގެ އެހީތެރިކަން މުސްލިމުންނަށް ލިބުމަށް އުއްމީދުކުރެވުމެވެ. މީގެ މިސާލަކީ، ހަވާޒިން ވަންހައިގެ މީހުންނަށް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޒަކާތުން ދެއްވި ދެއްވުމެވެ.

މިބައިމީހުންނަކީ، މައްކާ ފަތަޙުކުރެއްވުމަށްފަހު، އިސްލާމްވި ބައެކެވެ. އޭގެތެރޭގައި އީމާންކަން ބަލިކަށި މީހުންނާއި، މުނާފިޤުން ހިމެނެއެވެ. އޭގެފަހުން އެބައިމީހުންކުރެ ގިނަ ބަޔަކުވެސް، އީމާންކަން ސާބިތުވެފައިވާ ހަރުދަނާ މުސްލިމުން ކަމަށް ވެފައެވެ.

ތިންވަނައީ: ޣައިރުމުސްލިމު ދައުލަތެއްގެ ސަރަޙައްދާ ގުޅިފައިވާ އިސްލާމީ ދައުލަތުގެ ސަރަޙައްދުގައި ދިރިއުޅޭ މީހުންނެވެ. އެފަދަ މީހުންނަށް ޒަކާތުގެ „މުއައްލަފަތުލްޤުލޫބި“ގެ ބައިން ދިނުމުގެ ބޭނުމަކީ، އިސްލާމްދީނުގެ ޢަދުއްވުންގެ ފަރާތުން ކުރިމަތިވާ ޢުދުވާނުތައް، އިސްލާމީ ސަރަޙައްދު ޙިމާޔަތްކުރުމުގައި އެބައިމީހުންގެ އެހީތެރިކަން ލިބިގަތުމެވެ.

ތަފްސީރު އަލްމަނާރުގެ މުއައްލިފު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. „މިއީ އިސްލާމީ ދައުލަތުގެ ދިފާޢުގައި ތައްޔާރުވެ ތިބުމުގެތެރެއިންވާ ކަމެއްކަމުގައި އިހުގެ ފިޤުހުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ. اللهُގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރާ މުޖާހިދުންގެ ޙިއްސާއާ އެއްފަދަ ގޮތެއްގައި މުސްލިމު ނޫން މީހުން އިސްލާމްދީނާ ގާތްކުރުމުގައި ހިތްހަމަޖެހުމަށް ފިޔަވަޅުން ކަނޑައެޅުއްވާފައިވާ ކަމެކެވެ. މި ހައިސިއްޔަތުން ބަލާއިރު، އަހަރެމެންގެ މި ޒަމާނުގައި، މި ވަކިން ބޭނުންފުޅުވާ ކަމެއްކަމުން ހުންނެވެ. އެހެނީ، މުސްލިމުންގެ ޢަދުއްވުން މަސައްކަތްކުރަމުންދަނީ، މުސްލިމުންނަކީ އީމާނުން ބާލުމަށް، ބިރުކަން އެތައްބާރުކަން ފަހައިސްގެ އިރުމަބަރުކަން ވެރިތަނުރިގެން، އެބައިމީހުންގެ ދީނަށް ވަނުމަށް، ނުވަތަ ދިރިއުޅުމުގެ ކަންމަ ކަމެއްގައި އެބައިމީހުންގެ ކަތިން ފައިދާކުރާ ބަޔަކަށް ހަދަމުން މަސައްކަތްކުރަމުންނެވެ.

އެއްވެސް މިހާރުން ވަނަހާވެގެން ނުވާނޭފަދައިން، އިސްތިޢުމާރީ ބާރުވެރިކަން މަސައްކަތްކުރަމުންދަނީ، މުސްލިމުން އެބައިމީހުންގެ ދީނާ ދުރަކަށްގެންދިއުމަށެވެ. ނަމަވެސް މުސްލިމުންނީ އެބައިމީހުންނާ ތަބާވާ ބަދަލުކުރުމުގައި ހުރެއެވެ. އެ ކަމަށްޓަކައި އިސްތިޢުމާރީ ދައުލަތްތަކުގެ ބަޣާވާތުގައި ވަރަށް ބޮޑު މިންވަރަކަށް ޚަރަދުކޮށްފައިވެއެވެ. މުސްލިމުން އެހެރުންގެ ދީނާ ދުރުކުރުން ބޭނުންވާ މުސްލިމުންގެ ދީނަށް އެހީވުން ގެންބަތުން ބަލައިގަތުމަށެވެ. މުސްލިމުންނަށް، އެ ދައުލަތްތަކުން ސަރުކާރު ޙާޞިލުކުރާ ފުރުޞަތު ކުޑަކުރުމަށް ބޭނުންކުރެއެވެ. އިސްލާމީ ވަޤުފުތަކުގެ އެހީގެ ފައިސާގެ ބައި ނިހާކުރިން ހުރިހާ ތަނެއްގައި އެ ބޭނުންކުރަނީއެވެ.

ކަން މިހެން ހުރުމާއެކު މިފަދަ ކަންކަމުގެމައްޗަށް ހޭލުންތެރިވެ، މުސްލިމުންގެތެރެއިން ޣައިރުމުސްލިމުންނާ އެއްކޮޅަށް ހިނގައިދާންކަމަށްފެންނަ މީހުންނަށް ހިތްވަރެއް އެކުވެރި ކުރެއްވުމުގެ ބައިން ހޭދަކުރުމަކީ، މުސްލިމުންނަށް އަނިޔާވެގެންވާ ކަމެއްކަމުގައި ނުވޭހެއްތޯ؟

ޖަވާބުވަނީ: الله އަށް ކިޔަމަންތެރިކަން އަދާކުރުމުގެގޮތުން އެބައިމީހުންގެ ހިތުގެ ހުރުމާއެކު ޒަކާތްދިނުމަށް ތަސްޖީޢު މީހުންގެ އަމުން ގަދަކަމުން ނަމަވެސް ޒަކާތް ނެގުމަށް މުސްލިމުންކުރެ ބައްދަލުކުރުވާ މުސްލިމުންނަށް. އެފަދަމީހުންގެ ނުފޫޒާއި ވަސީލަތްކަމުން ޒަކާތް ޒަމާނުކުރުމުގައި ސަރުކާރަށް އެހީވުމަށް ދީ ގެއްލުމުގެތެރެއިން ކުޅަ ގެއްލުމަކުން، ނުވަތަ މަސްވާރު ދީ ކަމުގެތެރެއިން މަސްއޫލު ކަނޑައަޅަން އިސްލާމްކުރާ އުއްމީދުން ކުރަނޑުބިމާއި ކަމެވެ.

ޣައިރުމުސްލިމުންގެ ދެ ބައެއްވެއެވެ.

ފުރަތަމަވަނީ: އެ ބައިތަކަށް ޒަކާތުން އެއްޗެއް ދެވިއްޖެނަމަ، އެބައިމީހުން އިސްލާމްވާނެކަމަށް އުއްމީދުކުރާ މީހުންނެވެ. މިފަދަ މީހުންގެ މިސާލަކީ، ޞަފްވާން ބިން އުމައްޔާއެވެ. މައްކާ ފަތަޙަކުރެއްވި ދުވަހު، ރަސޫލު الله ﷺ އޭނާއަށް އަމާން ދެއްވުމަށްފަހު، އޭނާއަށް ގޮތެއް ނިންމުމަށް ހަތަރު މަސްދުވަހުގެ މުހުލަތެއް ދެއްވިއެވެ. އެ ހިނދު އޭނާ މައްކާގައި ނުވެ ނިކުމެއްޖެއެވެ. އެއަށްފަހު އޭނާ އައުމުން، މުސްލިމުންނާ އެކު ޙުނައިން ހަނގުރާމައި ބައިވެރިވުމަށް ފުރުސަތު ދެއްވިއެވެ. އަދި ޙުނައިން ހަނގުރާމައިން ނުކުތުމަށްތައްޔާރުވަމުން، އޭނާގެ އަތުން ބައެއް ހަތިޔާރު އަރިއްޔާ ދެއްވުމަށް ރަސޫލު الله ﷺ އެދިލެއްވިއެވެ.

ހަނގުރާމައަށްފަހު، (ޞަފްވާން އިސްލާމްވުމުގެކުރީގައެވެ.) އެއަށްފަހު ފަދުބަދަރުގެ ވެރިއާ ފުރުޤުނުއްސޮ ޖަމަލުތަކާއި ރަސޫލު الله ﷺ އެ ކަމެއް ފެނުނު ދެއްވިއެވެ. އެ ކަމާ އުފާވެގެން އެ ކަނޑުގަނޑު ފިރިހެނުންނާ ބަސްބުނެފައި އަލިއިއްމާ

މުސްލިމާއި، އަޙްމަދާއި، އެހެން ބައެއް ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيِّبِ، أَنَّ صَفْوَانَ قَالَ: "وَاللَّهِ لَقَدْ أَعْطَانِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَا أَعْطَانِي، وَإِنَّهُ لَأَبْغَضُ النَّاسِ إِلَيَّ، فَمَا بَرِحَ يُعْطِينِي حَتَّى إِنَّهُ لَأَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[1] މާނައީ: ”މުޙައްމަދު ބުނު ޝިހާބު ވިދާޅުވިއެވެ. ސަޢީދު ބުނުން މުސައްޔިބު ތިމަންނާއަށް ވިދާޅުވެދެއްވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި ސަފްވާނު ބުނު އުމައްޔަތު ވިދާޅުވިއެވެ. الله ގަންދީ ބުނަމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު الله ﷺ ތިމަންނާއަށް ގިނަގުނަ މުދަލުތައް ދެއްވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، (ތިމަންނާ އިސްލާމްވުމުގެކުރިން) ތިމަންނާ އެންމެ ރުޅިއަންނަނީ އެކަލޭގެފާނަށް ދެކެއެވެ. އެހެންކަމާއެކުގައި ވެސް އެކަލޭގެފާނު ތިމަންނާއަށް ދެއްވަމުން ގެންދެވިއެވެ. އެންމެފަހުން މީސްތަކުންކުރެ ތިމަންނާ އެންމެ ލޯބިވާ ބޭކަލަކީ އެކަލޭގެފާނު ކަމުގައިވިއެވެ.“

ދެވަނައީ: އެ ބައެއްގެ ނުބައި ނުލަފާކަމާދުރު ޖިހާދުކުރުމަށް، އަދި އެ ބަޔަކަށް މުދަލުތައް ދެވިއްޖިނަމަ، އެއުރެންގެ ނުބައިކަމުން ސަލާމަތްވެވިދާނެކަމަށް އުއްމީދުކުރާ މީހުންނެވެ. އެ ދެ ބައިމީހުންނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި ޢައްބާސްގެ ފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهُ ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.[2] އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ”މުސްލިމުންގެތެރެއިން ބައެއް މީހުން ރަސޫލު الله ﷺ ގެ އަރިހަށް އައިސް އުޅުނެވެ. ފަހެ، އެބައިމީހުންނަށް ދެއްވައިފިނަމަ، އިސްލާމްދީނަށް ތަޢުރީފުކުރަމުން އުޅުނެވެ. އަދި އެއްޗެއް ނުދެއްވައިފިނަމަ އިސްލާމްދީނަށް ދޮގުސް އުޅުނެވެ. އެފަދަ މީސްމީހުންގެތެރޭގައި (އެއުރެން އިސްލާމްދީން ގަބޫލު

---

[1] مُسْلِمٌ، كتاب الْفَضَائِلِ، بَابُ مَا سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا قَطُّ فَقَالَ لَا وَكَثْرَةُ عَطَائِهِ، برقم: 59 – (2313) (1806/4) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في إعطاء المؤلفة قلوبهم، برقم: 666 (3/44) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 27638 (607/45) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 7340 (60/8)

[2] جامع البيان عن تأويل آى القرآن، للإمام أبوجعفر مُحمد بن جرير الطبَرى، تَحقيْق الدكتور عبد الله بن عبد الْمُحسنُ التُّركى (519/11)

ކުރައްވުމުގެކުރިން) އަބޫސުފްޔާނު ބިން ޙަރްބާއި، އަލްއަޤްރަޢު ބިން ޙާބިސާއި، ޢުޔައިނަތު ބިން ޙިޞްނު ހިމެނިގެންވިއެވެ. ފަހެ، މިއީން ކޮންމެ ބޭކަލަކު ރަސޫލު اللهِ ﷺ ސަތޭކަ ޖަމަލު ދެއްވިއެވެ.“[1]

ޙަނަފީމަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑްވަނީ، اللهُ ތަޢާލާ އިސްލާމްދީން މަތިވެރިކުރައްވައި ބާރުވެރިކުރެއްވުމަށްފަހު، “އެއުރެންގެ ހިތްތައް އެކުވެރި ކުރައްވާ މީހުން“ ގެ ބަޔަކީ މިހާރު އެއަން ޢަމަލުކުރަންޖެހޭ ބައެއް ނޫންކަމަށެވެ.

މި ބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ، (ރަސޫލު اللهِ ﷺ އެ ބަޔަކަށް ޒަކާތުގެ “އެއުރެންގެ ހިތްތައް އެކުވެރި ކުރައްވާ މީހުން“ ގެ ބައިން ދެއްވާފައިވާ) ޢުޔައިނަތު ބިން ޙިޞްނާއި، އަލްއަޤްރަޢު ބިން ޙާބިސާއި، ޢައްބާސް ބިން މިރްދާސް، އެ ބޭބޭކަލުންގެ ޙިއްސާ ލިބިގެއްވުން އެދިވަޑައިގެން އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ ޙަޟްރަތުގައި އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ވަޑައިގަތުމުން، އެ ބޭކަލުންނަށް އެ ޙިއްސާ ދެއްވުމަށް އަބޫބަކުރުގެފާނު ލިޔުއްވިއެވެ. ދެން އެ ބޭކަލުން ލިޔުން ހިއްޕަވައިގެން ޢުމަރުގެފާނުގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެން އެ ތަކެތި ދެއްވުމަށް އެދިލެއްވިހިނދު ޢުމަރުގެފާނު އެ ލިޔުން ފީއްތަވައި ދެއްވުމަށްފަހު، އެ ކަމަށް އިންކާރުކުރައްވައި ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވާ ވިދާޅުވުމެވެ.

ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. “ތިޔައީ، ތިޔަބައިމީހުންގެ ހިތްތައް އިސްލާމްދީނުގެ ފަރާތަށް ޖަޛުބުކުރެއްވުމަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ތިޔަ ބޭކަލުންނަށް ދެއްވި އެއްޗެކެވެ. ނަމަވެސް اللهُ ތަޢާލާ އިސްލާމްދީން މަތިވެރިކުރައްވައި ބާރުވެރިކުރެއްވުމަށްފަހު، ތިޔައީ ތިޔަބޭކަލުންނަށް ދިނުން ބޭނުންވާ އެއްޗެއް ނޫނެވެ. ފަހެ، ތިޔަބޭކަލުން އިސްލާމް ދީނުގައި ސާބިތުވެ ތިއްބެވިއްޖެނަމަ، އެ ގޮތުގައި ތިއްބެވިދާނެއެވެ. އެހެން ނޫންނަމަ ތިޔަބޭކަލުންނާއި އަހަރުމެންނާ ދެމެދުގައި ވާނީ ކަނޑިއެވެ.“ ދެން

---

[1] تفسير المنار، محمد رشيد بن علي رضا، **(575/10)**

ކީރިތިޤުރުއާނުގެ މި އާޔަތަށް އެ ކަލާނގެ ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. ﴿وَقُلِ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ فَمَن شَآءَ فَلْيُؤْمِن وَمَن شَآءَ فَلْيَكْفُرْ﴾ [1] މާނައީ: {އަދި ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ! (އެއީ) ތިޔަބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތުން އައިސްފައިވާ ޙައްޤުއެވެ. ދެން، ބޭނުންވާމީހަކު އީމާންވާށެވެ! އަދި ބޭނުންވާމީހަކު ކާފިރުވާށެވެ!}

ދެން، އެ ބޭކަލުން އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެން ދެންނެވުމުއެވެ. ޚަލީފާއަކީ ކަލޭގެފާނުތޯއެވެ؟ ނުވަތަ ޚަލީފާއަކީ އުމަރުގެފާނުތޯއެވެ؟ އަޅުގަނޑުމެންގެ ބިންބިމާ [illegible] ކަލޭގެފާނު ލިޔުއްވި ލިޔުން އުމަރުގެފާނު [illegible]، [illegible] [illegible] ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. ދެން، އަބޫބަކުރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިޔަކަމުގައި [illegible] އުމަރުގެފާނު އެދިވަޑައިގަންނަވާނަމައެވެ.

ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ، މި މައްސަލާގައި އުމަރުގެފާނުގެ ނިންމެވުމަށް އަބޫބަކުރުގެފާނު ތާއީދުކުރެއްވި ކަމަށެވެ. އަދި އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ ނިންމެވުމާ އަސްޙާބުބޭބޭކަލުން [illegible] [illegible] ތާއީދުކުރައްވައި އިންކާރުކުރައްވާފައި ނުވާ ކަމަށެވެ. ހަމައެއާއެކު [illegible]، [illegible]، އެ ބޭބޭކަލުންގެ [illegible] އެއްވެސް މީހަކަށް ޒަކާތުގެ މި ބައިން ދެއްވިކަމަކަށް ސާބިތުވެފައިނުވާކަމަށެވެ.

ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިންނަށް ދަންނަވަންޖެހޭނީ، އެއީ، އުމަރުގެފާނުގެ އިޖުތިހާދެއްކަމުގައެވެ. އެއީ، ކުރިން މި [illegible] ބޭބޭކަލުންގެ ސަރަހައްދުތަކުގައި ވެސް އިސްލާމްދީން ސާބިތުވެ، އެ ކަންކަމުގެ މީސްތަކުން އިސްލާމްދީން ގަބޫލުކުރުމަށްޓަކައި [illegible] އެ ބޭބޭކަލުންނަށް ޒަކާތުން [illegible] [illegible] އެ [illegible] [illegible] އިސްލާމްދީން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

---

[1] (سُورَةُ الكَهْفِ: 29)

ޤުރްއާނުގެ އާޔަތުގައި ބަޔާންވެގެން އެ ބޭފުޅުންގެ ނަސީބުވާކަމުގައި ޒަކާތުގެ ﴿وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ﴾ "އަދި އެއުރެންގެ ހިތްތައް އުލްފަތްތެރި ކުރައްވާ މީހުން" ގެ ބައިން އެއްވެސް މީހަކަށް ދެއްވާފައި ނުވިޔަސް، ކީރިތި ރަސޫލާ الله ކަލޭގެފާނު ބައެއް ގެއްލިގެން ކަމުގައިވެސް ނުބެއްލެވިއެވެ. އެހެނީ އެ ބޭފުޅުންގެ ނަސީބުވާކަމުގެ ދުވަސްވަރު ޒަކާތުގެ މިބައިން ދެއްވައި އެބައިމީހުންގެ ހިތްތައް އިސްލާމްދީނުގެ ފަރާތަށް ތަބާވުން ޢާއްމު ކާފިރުންގެ ބަޔަކު ނުރައްކަލެއް ވެސް އެކަށީގެންވާ ކަމެކެވެ. ހަމައެހެންމެ، އެ މި ބޭފުޅުން ﴿وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ﴾ "އަދި އެއުރެންގެ ހިތްތައް އުލްފަތްތެރި ކުރައްވާ މީހުން" ގެ ބައިން ދެއްވާފައިވިނަމަވެސް، ޒަކާތުގެ ބައިވެރިންގެތެރެއިން، ﴿وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ﴾ ގެ ބައި ހިފެހެއްޓުމަކީ ކީރިތިރަސޫލާގެ ސުންނަތުގެމަތިން ސާބިތުވެފައިވާކަމަށް ވިދާޅުވާ އިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅު ނަޒަރިއްޔާ ކަމުން ނުވެއްޖުމެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ޢަލައިހިވަސައްލަމަ އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމާއި، އަޙްމަދާއި އިބްނުޚުޒައިމާ ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه، قَالَ: "مَا سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى الْإِسْلَامِ شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاهُ، قَالَ: فَجَاءَهُ رَجُلٌ، فَأَعْطَاهُ غَنَمًا بَيْنَ جَبَلَيْنِ، فَرَجَعَ إِلَى قَوْمِهِ، فَقَالَ: يَا قَوْمِ أَسْلِمُوا، فَإِنَّ مُحَمَّدًا يُعْطِي عَطَاءً لَا يَخْشَى الْفَاقَةَ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ޢަލައިހިވަސައްލަމަ އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އިސްލާމްދީނުގެ ނަމުގައި އެއްޗެއް ދެއްވުމަށް ރަސޫލު الله ﷺ ގެ އަރިހުގައި އެއްވެސް މީހަކު ދަންނަވައިފިނަމަ، އެ މީހަކަށް އެ އެއްޗެއް ނުދެއްވައި ދޫކޮށްލެއްވިއެއްނުވެއެވެ. ފަހެ، އެއް ފިރިހެނަކު ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް އައިސް ދެފަރުބަދާދެމެދުގައި ހުރިހާ ބަކަރި ފަރުބަދު ދެމެދުގައިވާ ބަކަރިތަކެއް ދެއްވިއެވެ. އޭނާ، އޭނާގެ

---

[1] مُسْلِمٌ، كتاب الْفَضَائِلِ، بَابُ مَا سُئِلَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا قَطُّ فَقَالَ لَا وَكَثْرَةُ عَطَائِهِ، برقم: 57 – (2312) (1806/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12051 (107/19) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كتاب الزكاة، باب ذكر إعطاء المؤلفة قلوبهم من الصدقة ليسلموا للعطية، برقم: 2371 (70/4)

ޢަރުގެ މީހުންގެ ގާތަށްގޮސް ބުނުއްވެ. އޭ ޤައުމުގެ މީހުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން އިސްލާމްދީން ޤަބޫލުކުރާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، މުޙައްމަދުގެފާނު މިހާރު އެއްޗެއް ދެއްވުމުގައި ދެއްވިޔަސް އަލްމީމު ހުސްވެފައިވާ ބިރުގަންނަކަމުން މިހާރު ތާއަތުންނިންނެވެ.''

އަލްއިމާމު ޝަވްކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. ''﴿ وَٱلْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ ﴾ ''އަދި އެއުރެންގެ ހިތްތައް އެކުވެރި ކުރައްވާ މީހުން'' ގެ ބައިން ދިނުމީ ހުއްދަކަމެއްކަމުގައި އަލްޢިތްރާއާއި، (އެބަހީ: ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ އަހުލުބައިތުންނާއި) އަލްޖުބާއީއާއި، އަލްބަލްޚީއާއި، އިބްނުމުބައްޝިރު ވިދާޅުވެއެވެ. އަލްއިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވެފައިވަނީ ކާފިރަކަށް ''އެއުރެންގެ ހިތްތައް އެކުވެރި ކުރައްވާ މީހުން'' ގެ ބައިން ދިނުމެއް ނުވެއެވެ. ފާސިޤުން ދަންނަވައެވެ. އެބައިމީހުންނަށް މި ބައިން ދިނުން ހުއްދައެވެ.

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާއާއި އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުން ވިދާޅުވާގޮތުގައި، ދުނިޔޭގެ ކަންކޮޅުތަކުގައި އިސްލާމްދީން ފެތުރި، އެ ދީނަށް ބާރުވެރިކަން ލިބުމަށްފަހު، ''އެއުރެންގެ ހިތްތައް އެކުވެރި ކުރައްވާ މީހުން'' ގެ ބައިން ދިނުމުގެ ޙުކުމްވަނީ ނިމި ގޮސްފައެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލުކަމުގައި އެ ބޭކަލުން ބައްލަވަނީ، އަބޫސުފްޔާނާއި، ޢުޔައިނާއާއި، އަލްއަޤްރަޢުއާއި، ޢައްބާސް ބިން މިރްދާސަށް ދެއްވުމަށް އަބޫބަކުރުގެފާނު އިންކާރުކުރައްވާފައިވުމެވެ.

ނަމަވެސް ކަމުގެ ޙަޤީޤަތަށް ބަލާއިރު، އެ ކަމަށް ބޭނުން ޖެހިއްޖެ ޙާލަތުގައި ''އެއުރެންގެ ހިތްތައް އެކުވެރި ކުރައްވާ މީހުން'' ގެ ބައިން ދިނުމަކީ ކޮންމެ ޒަމާނެއްގައި ވެސް ހުއްދަކަމެކެވެ.''[1]

---

[1] نيل الأوطار للشوكاني (198/4)

“އަލްމަނާރު” ގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ.[1] “މި މައްސަލައިގެ އެންމެ ބައްޖު ރައުޔަކީ، “އެއުރެންގެ ހިތްތައް އެކުލަވައި ކުރައްވާ މީހުން” ގެ ބައިން ދިނުމަކީ ކޮންމެ ޒަމާނެއްގައިވެސް ހުއްދަކަމެއްކަމުގައި ބޭނުންވުން ބަލައެވެ. އަދި ޒަކާތުގެ މި ބައިން ދިނުން ބަރްޤަރާރުވެގެންވަނީ، ކޮންކޮން ބަޔަކަށް ކިހާ މިންވަރަކަށް ކަނޑައަޅުއްވުމުގައި އިޖުތިހާދުކޮށް، ގޮތަށް ކަނޑައަޅުއްވުމުގެ ދުރުކުރުވިގެންވާ ކަމުގައެވެ. އެއީ ޟަރޫރާގެ ގޮތުގައި އެއްކޮށް ލިބިއްޖެނަމަ، އެހާމެ ދީނަށް ކަންކުރުން އެބޭނުން ގޮތަށް މަޞްލަޙަތު އެނގޭ މީހުންނެވެ. މިކަމުގައި ކަންކުރުން އެންމެ ރަނގަޅުގޮތަކީ، ކަމުގެ އިލްމު ލިބިގެންވާ އަހުލުވެރިންގެ މުޝާވަރާގެ އިޖުތިހާދުކޮށް، ގޮތުގައި ކަނޑައަޅުއްވުމެވެ. އެއީ ޚަލީފާވެރި ބާކަލުން މިފަދަ އިޖުތިހާދީ މައްސަލަތަކުގައި އަމަލުކުރައްވާފައިވާ ގޮތުގެ މަތީންނެވެ.

މުސްލިމުންގެ ވެރިޔަކަށް ޙާލާތު ރައްކާތެރިކަމުގެ ބޭނުން ކަމަކު ކުރިމަތިކުރި ކުރުމުގައި އެބައިގެ މުނާސަބުން އެއްޗެއް ދީގެން އެކަން ކުރުވުން އިތުރަކަށް، ގެއްލުންތައް ދުރުކޮށް ކަމެއްގެ ތަރައްޤީ ދިނުމަށް ގެއްލުންކުރާ ކަމަކަށް، ނުވަތަ މުސްލިމުކުރުންނަށް އެ ކަމެއްގެ މަސްލަހަތު ދި ކަމެއްގެ ތަރައްޤީ މަސްލަހަތާ ބޭނުން ކަމަކަށް އިސްލާމީދީނުގެ އުސޫލާއި ގޮތުގެ މަތިންނެވެ.”[2]

5- އަޤްސަ މިސްކީނުކުރުން.

އެ ބައިކަށް ޒަކާތުން ދިނުމަށް ޢަމަލުކުރައްވާ މީހުންގެ ތެރެއިން ފަހުވަނަ

---

[1] **ނޯޓް:** ޒަކާތުގެ ބައިވެރިންގެ ބައިތަކުގެތެރެއިން ހަތަރުވަނަ ބައިކަމަށްވާ {وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ} “އަދި އެއުރެންގެ ހިތްތައް އެކުލަވައި ކުރައްވާ މީހުން” ގެ ބައިގެ ދަށުގައި ލިޔުއްވާފައިވާ ނިންމަވައިލެއްވުމުން “އަލްމަނާރު” ގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ މުރާޖިޢު ލިޔުއްވާފައިވާ ލިޔުމުން ތަރުޖަމާކުރައްވާފައި، އެންމެ ފަހު ޝަރުޠު އެއީ، ތަފްސީރުގެ މަނާރުން ނަންގަވާފައިވާ އިޤްތިބާސް ކަމަށެވެ. ބަލައްވާގައި “އެއުރެންގެ ހިތްތައް އެކުލަވައި ކުރައްވާ މީހުން” މި ޢުނުވާނުގެ ދަށުގައި މުރާޖިޢު ލިޔުއްވާފައިވާ މެދު ލިޔުމަކީ އަލްމަނާރުން ނަންގަވާފައިވާ އިޤްތިބާސްތަކެކެވެ. **ބައްލަވާ!!** تفسير المنار، **محمد** رشيد بن علي رضا (**577،574/10**) (މުތަރުޖިމު)

[2] تفسير المنار، **محمد** رشيد بن علي رضا (**577/10**)

ބަޔަކީ، ﴿وَفِي ٱلرِّقَابِ﴾ “އަޅުވެތިކަމުން ސަލާމަތްވުމަށްޓަކައި” އެ ބައިމީހުންނަށް ޒަކާތުން ދެވޭ މިންނެވެ. މީގެތެރޭގައި މުކާތިބުން، އެބަހީ: އެބައިމީހުންގެ ސާހިބުންނާއެކު މިނިވަން ވުމަށް ވަކިގޮތެއްގެދައްކަން އެއްބަސްވާ ލިޔުމެއް ލިޔުއްވައިވާ އަޅުންނާއި، އެ ނޫން އަޅުން ހިމެނެއެވެ. މިގޮތުން އެބައިމީހުންގެ ސާހިބުންގެއަތުން އެ އަޅުން ގަނެ މިނިވަންކުރުވުމެވެ.

އެ ދެ ބަޔާންކުރައްވަން اللهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢާޒިބުގެ ދަރިކަލުން، އަލްބަރާއުގެ އަރިހުން ޞައްޙަ ސަނަދަކުން އަލްއިމާމު އަލްބުޚާރީ، އަލްއިމާމުއް ދާރަޤުޠްނީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ يُقَرِّبُنِي مِنَ الْجَنَّةِ، وَيُبَاعِدُنِي مِنَ النَّارِ، قَالَ: {لَئِنْ أَقْصَرْتَ الْخُطْبَةَ لَقَدْ أَعْرَضْتَ الْمَسْأَلَةَ، أَعْتِقِ النَّسَمَةَ، وَفُكَّ الرَّقَبَةِ} ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَوَلَيْسَا وَاحِدًا؟ ، فَقَالَ: {لَا، عِتْقُ النَّسَمَةِ أَنْ تَفَرَّدَ بِعِتْقِهَا، وَفَكُّ الرَّقَبَةِ أَنْ تُعِينَ فِي ثَمَنِهَا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الأَدَبِ الْمُفْرَدِ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ: ”ޢާޒިބުގެ ދަރިކަލުން އަލްބަރާއު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހަށް ބޭކަލަކު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. އަޅުގަނޑު ސުވަރުގެއާ ކައިރިކުރުވައި، ނަރަކައާ ދުރުކޮށްދޭނެ ކަމެއް ކަލޭގެފާނު އަޅުގަނޑަށް ވިދާޅުދެއްވުން އެދުމެވެ. (ރަސޫލު اللهِ ﷺ) ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިބާގެ ވާހަކަ ކުރުކުރެއްވިޔަސް ކަންކުރަށްވަނަ ވިދާޅުވި ސުވާލެވެ! ތިބާ ތިޔަ އެދިލައްވަނީ ހާދަހާ ބޮޑު ކަމަކަށެވެ. (ތިބާ) ފުރާނައެއް މިނިވަންކުރައްވައި، އަޅުވެތިކަމުގެ ކަސްތޮޅުން ކަނޑުވާލައް މިނިވަން ކުރައްވާށެވެ.}

---

[1] الْبُخَارِيُّ فِي الأَدَبِ الْمُفْرَدِ، باب فضل من يصل ذا الرحم الظالم، برقم: 69 (ص/28) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 18647 (600/30) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب البر والإحسان، باب ما جاء في الطاعات وثوابها، برقم: 374 (97/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْعِتْقِ، بَابُ فَضْلِ إِعْتَاقِ النَّسَمَةِ وَفَكِّ الرَّقَبَةِ، برقم: 21313 (461/10) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الْحَثِّ عَلَى إِخْرَاجِ الصَّدَقَةِ وَبَيَانِ قِسْمَتِهَا، برقم: 2055 (54/3) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 775 (104/2) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كتاب العدة، باب وعيد من ضرب عبده أو قذفه، برقم: 2419 (354/9)

(އެ ބޭކަލުން) ދެންނެވިއެވެ. އޭ ﷲގެ ރަސޫލާ ﷺ އެވެ. އެ ދެ ކަމަކީ ޙަޤީޤަތުގައި އެއް ކަމެއް ނޫންތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ނޫނެކެވެ. ފުރާނަމައް މިނިވަންކުރުމަކީ، އަޅުންގެ ގޮތުގައި ތިބި މީހުން އެބައިމީހުންގެ ސާހިބުންގެއަތުން ގަނެ، މިނިވަން ކުރުމެވެ. އަޅުވެރިކަމުގެ ކަސްތަޅުން ކަނޑުރާމައް މިނިވަންކުރުމަކީ، އެބައިމީހުން މިނިވަން ވުމަށްޓަކައި، އެބައިމީހުންގެ ސާހިބުންނާ އެކުގައި ވަކިގޮތަކަށް އެއްބަސް ވެފައިވާ މީހުންނަށް އަގުއަދާކުރުމުގައި އެހީތެރިވެދިނުމެވެ.} މިތާނގައި މިވަނީ އައްދާރަޤުޠްނީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ އިބާރާތެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުން އަބޫހުރައިރާގެ ފަރާތުން އަތްތިރްމިޛީ އަންނަސާއީ ސުނަންގެ އެއްވެސް ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {ثَلَاثَةٌ كُلُّهُمْ حَقٌّ عَلَى اللَّهِ عَونُهُ، الْغَازِي فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَالْمُكَاتَبُ الَّذِي يُرِيدُ الْأَدَاءَ، وَالنَّاكِحُ الَّذِي يُرِيدُ التَّعَفُّفَ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَمَالِكٌ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَابْنُ الْجَارُودُ)[1] وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: حَسَنٌ صَحِيحٌ މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުން އަބޫހުރައިރާ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިން މީހަކަށް އެ މީހުންގެ ކަންކަމުގައި އެހީތެރިވެދެއްވުން ﷲ ތަޢާލާ އެކަލާނގެ ޒިންމާގައި ލާޒިމުކުރައްވާފައިވެއެވެ. (ފުރަތަމައީ) ﷲގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރާ މީހާއެވެ. (ދެވަނައީ) އަޅުގެ ސާހިބާއި މުކާތަބު

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كتاب فضائل الجهادباب ما جاء في المجاهد والناكح والمكاتب وعون الله إياهم، برقم: 1655 (184/4) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَاب النِّكَاحِ، بَابُ:مَعُونَةِ اللَّهِ النَّاكِحَ الَّذِي يُرِيدُ الْعَفَافَ، برقم: 3218 (61/6) ، وَ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجِهَادِ، فَضْلُ رَوْحَةٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، برقم: 4313 (278/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ العتق، بَابُ الْمُكَاتَبِ، برقم: 2518 (561/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 7416 (378/12) ، وَ برقم: 9631 (397/15) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب النكاح، ذكر معونة الله جل وعلا القاصد في نكاحه العفاف والناوي في كتابته الأداء، برقم: 4030 (339/9) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْمُكَاتَبِ، بَابُ: مَا جَاءَ فِي تَفْسِيرِ قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: {إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا}، برقم: 21612 (537/10) ، وَ أَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 695– (6535) (410/11) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كتاب النكاح، باب اختيار ذات الدين، برقم: 2239 (7/9) ، وَابْنُ الْجَارُودُ فِي الْمُسْنَدِ، كِتَابُ الطَّلَاقِ، بَابُ الْمُكَاتَبِ وَالْمُدَبِّرِ، برقم: 979 (ص/245)

ލިބިދިނުމުން މިނިވަންވުމަށް އެއްބަސްވުމެއް އެކަށައަޅާފައިވާ މުކާތިބު އަޅު މީހާއެވެ. (ތިންވަނައީ) ތިމާގެ ނަފްސު ފާފައިން ބޭރުކޮށް އިއްޒަތްތެރިކަން ލިބިގަތުމަށްޓަކައި މީހަކާ އިންނަން ގަސްދުކުރާ މީހާއެވެ.}

މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވުމަށްފަހު އަލްއިމާމުއް ތިރްމިޒީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މިއީ ޙަސަނު އަދި ޞަޙީޙު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ބަޔާންކޮށެވެ. [1]

އަލްއިމާމުއް ޝަވްކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. "الله ތަޢާލާގެ ވަޙީ ބަސްފުޅުގައިވާ {وَفِي الرِّقَابِ}ގެ މާނައަކީ ކޮބައިކަމާމެދު އިޚްތިލާފުވެރިންގެމެދުގައި ތަފާތު ޚިޔާލުތަކެއް ވެއެވެ. ޢަލީ ބުން އަބީޠާލިބާއި، ސަޢީދު ބުން ޖުބައިރާއި، އައްނަޚައީއާއި، އައްޒުހްރީއާއި، އައްލައިޘްއާއި، ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ އިމާމުވެރިންނާއި، ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ އިމާމުވެރިންނާއި، މި ބޭކަލުން ނޫނަސް ގިނަ އިމާމުވެރިން ދެކެވަޑައިގެންނެވީ ގޮތުގައި، އެ ބަސްފުޅުގެ މާނައަކީ މުކާތަބުންނެވެ. އެބައިމީހުން މިނިވަންވުމަށްޓަކައި ލިޔެފައިވާ އެއްބަސްވުމުގެ ދައްކަން އެބައިމީހުންނަށް ޒަކާތުން ދިނުންނެވެ.

ޢައްބާސްގެ ފަރާތުން ޢަބްދުﷲގެ ފަރާތާއި، އަލްޙަސަނުލްބަޞްރީއާއި، އަލްއިމާމު މާލިކާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އަބޫޘައުރާއި، އަބޫޢުބައިދާއި، އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީ، ދެކެވަޑައިގެންނެވީ، އެ ބަސްފުޅުގެ މާނައަކީ، އަޅުންގެ ގޮތުގައިހުރި މީހުން ޒަކާތުގެ ފައިސާއިން ގަނެ، އެބައިމީހުން މިނިވަންކުރުން ކަމުގައެވެ.

---

[1] **ނޯޓު:** (ހ) މިއީ އަޙްމަދާއި ސުނަނުގެ އަހުލުވެރިން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްކަމަށް މުޙައްޤިޤު ވިދާޅުވެފައިވާނީ، ސުނަނުގެ އަހުލުވެރިންކަމު އަލްއިމާމު އައްތިރްމިޛީ މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. (ށ) މިތަނުގައި މުޙައްޤިޤު ލިޔުއްވާފައިވާ ޢިބާރާތުން އައްތިރްމިޛީއާއި އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވިކަން ވިދާޅުވެފައި ވީނަމަވެސް، މި ޢިބާރާތުން ރިވާކުރެއްވާފައިވަނީ އިބްނުމާޖާއާއި، އައްތިރްމިޛީއެވެ. މިތަނުގައި ނަންގަނޑުފައިވާ އެހެން ބޭކަލުންގެ ރިވާޔަތްތަކުގައި الْغَازِي فِي سَبِيلِ اللَّهِ ގެ ބަދަލުގައިވަނީ، الْمُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ މިގޮތުގައިންނެވެ. (ނ) މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވުމަށްފަހު އަލްއިމާމުއް ތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވާ މިއީ ޙަސަނު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ބަޔާންކޮށްފައިވާކަމަށެވެ. ބަދަލުކޮށްލެވިފައި އެއީއެވެ. (މުޙައްޤިޤު)

މި ބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ، އެ ބަސްފުޅުގެ މާނައަކީ މުކާތިބުންކަމުގައި ބަލައިފި ނަމަ، އޭގެތެރެއަށް ދަރަނިވެރިންވެސް ވަންނާނެކަމަށް ދެކެވަޑައިގަތުމެވެ. އެހެނީ މުކާތިބު އަޅަކީ، ޝަރީޢަތުގައި ދަރަނިވެރިއެއްކަމަށްވާތީއެވެ. އެހެންކަމާއެކު އަޅުވެތިކަމުގެ ކަސްތަޅު އެޖެހިފައިވާ ކަސްދުރާތަށް އެބަހީ: އަޅުން ގަނެ މިނިވަންކުރުމުން މުކާތިބުންނަށް ޒަކާތުން އެހީތެރިވުމަށްވުރެ އައުލާވެގެންވެއެވެ. ސަބަބަކީ، މުކާތިބު، އޭނާގެ ސާހިބު މީހާ އެއްބަސްވެފައިވާފަދައިން އަދާކުރަން ނިމުނުކަމަށްވުމުން، މިނިވަންކުރުމަށް ދޫކޮށްލެވިދާނެ އެކަށީގެންވާ ކަމެއްކަމުގައި ވެއެވެ. އަދި ހަމައެފަދައިން އޭނާ އަތުކާތު ދިނުމަށް އެއްބަސްވެފައިވާފަދައިން ފައިސާވެރިއަކަށް އުނދަގޫވެފައި އަތްމަތިވެ އަތުވެ ނަމަވެސް، އޭނާ ހުރުމުން އަޅުއި ވުމެއެވެ. އެހެންވީކަމުން މުކާތިބުންނަށް އެހީތެރިވުމަށްވުރެ އަޅުންނަށްޓަކައިދީ މީހުން ވެސް، މިނިވަންކުރުމުން މާބޮޑަށް އައުލާވެގެންވެއެވެ.

އަލްއިމާމު ޒުހުރީ ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ބަސްފުޅުގެ މާނާގައި މި ދެ ބައިވެސް އެބަހީ: މުކާތިބުންނަށް އެހީތެރިވެދިނުމާއި، އަޅުންގަނެދިނުމާއި ތިބި މުސްލިމުން މިނިވަންކުރުމަށް ސަރުފުކުރެވެ. މުންތަޤަލްއަޚްބާރު ނަމުގައިވާ ފޮތުގެ މުއައްލިފު (އަލްއިމާމު އިބްނުތައިމިއްޔާ އަލްޙައްރާނީ) ވެސް ވިދާޅުވެފައިވަނީ، އައްޒުހުރީ ވިދާޅުވެފައިވާފަދައިންނެވެ. އަހަރެން ދެކެނީ މާނައަކީވެސް އެއީއެވެ. މި ދެ ކަންތައް ސާބިތުވެއެވެ.

އަލްބަޙްރު ބުނު ޢާދިބުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އިސްވެ ބަޔާންވެފައިވާ ބަރާބަރުވެސް ދާއިރާވެސް، އަޅުން މިނިވަންކުރުމަށް، އަދި މުކާތިބުންނަށް އެހީވުމާ ދެ ކަމެއްކަމެވެ. އަޅުން މިނިވަންކުރުމާއި، މުކާތިބުންނަށް އެހީތެރިވުމަކީ، ސަރުކާރާ ކައިރިވުމާ ނަރަކާ ދުރުކުރުވުން ކަމެއްކަމެވެ.

6- ޣާރިމީން:

ޒަކާތުގެ ބައިނިވެރިންގެ ތެރޭގައި އަންގަވާފައިވާ ހަވަނަ ބައިކީ ﴿ وَٱلْغَـٰرِمِينَ ﴾ ”ޣާރިމީން“ ނަމެވެ. އެއީ އެބައިމީހުންގެ ކޮނޑުގައި އެޅިފައިވާ ދަރަނި އަދާކުރުމަށް ނުކުޅެދިފައިވާ މީހުންނެވެ.

ޣާރިމީންގެ އެތައް ވައްތަރެއްވެއެވެ. އެއްބަޔަކީ، މިސާލު ދަރާފައިވާ ދަރަންޏެއް އަދާކޮށްދިނުމުގެ ޒިންމާ އެބައިމީހުން އަމިއްލައަށް އުފުލާފައިވާ މީހުންނެވެ. އަނެއްބަޔަކީ، އެހެންމީހަކު ދަރާފައިވާ ދަރަންޏެއް އަދާކޮށްދިނުމުގެ ގެރެންޓީދީ އެ ދަރަނި އަދާކޮށްދިނުމަށް ޒިންމާވެފައިވާ މީހުންނެވެ. މިފަދަ މީހުންނަކީ، އެ ދަރަނި އަދާކޮށްދޭންޖެހުނު މީހުންނެވެ. އަނެއްބަޔަކީ، ތިމާގެ ޒާތީ ބޭނުމަކަށް ދަރަންޏެއް ނަގާފައިވާ، އެ ދަރަނި އަދާކުރުމަށް ނުކުޅެދިފައިވާ މީހުންނެވެ. ނުވަތަ ތިމާއަށް ލިބިގެންވާ މުދަލުގެ ބޮޑުން ނުހަމަޖެހުމެއްގައި ކުރުމުގެ ސަބަބުން، ޣާރިމީންވެފައިވާ މީހުންނެވެ. ނަމަވެސް اللهއަށް އުރެދުމެއްކަމުގައިވާ ކަމެއްގައި މުދަލު ހޭދަކުރުމަށްފަހު ޣާރިމީންވެފާއިރު، އެ ކަމުން ތައުބާވެފައިވާ މީހުންނެވެ. މި އެންމެހައި މީހުންނަށް އެބައިމީހުންގެ ދަރަނިން ސަލާމަތްވުމަށްޓަކައި ޒަކާތުން ލިބިދެވޭނެއެވެ.

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އަބޫދާއޫދާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވައި،[1] ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްކަމަށް އައްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسٍ ﵁، أَنَّ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَحِلُّ إِلَّا لِثَلَاثَةٍ لِذِي فَقْرٍ مُدْقِعٍ أَوْ لِذِي غُرْمٍ مُفْظِعٍ أَوْ لِذِي دَمٍ

---

[1] **ނޯޓު:** މި ޙަދީޘުގެ ސަނަދުގައިވާ އަބޫބަކުރު، ޢަބްދުالله އަލްޙަނަފީ ނަމަކަށްކިޔާ ކޮންކަހަލަ މީހަކުކަން ޚުދު ނޭނގިފައިވާތީ ރާވީއެއްގެ ސަބަބުން މިއީ، ސަޢީފު ޙަދީޘެއްކަމަށް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. މި ޙަދީޘް އަލްއިމާމުއް ތިރްމިޛީ ރިވާކުރެއްވި ކަމަށް މުޙައްޤިޤު ވިދާޅުވެފައި ވިސްނަވަނީ، އަލްއިމާމުއް ތިރްމިޛީ، މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ، ޙަސަން ޞަޙީޙް ކަމަށް ބައްލަވައިގެ އަރިހުންނެވެ. ބައްލަވާ! سُنَنُ الترمذی، كتاب الزكاة، باب ما جاء من لا تحل له الصدقة، برقم: 653 (34/3) އަޙްމަދު ޝާކިރުގެ ތަޙްޤީޤުގައި އެ ނަން ”ޙަސަނު“ ކަމަށް ޙުކުމްކުރައްވާފައިވޭ ޚުލާޞާއެވެ. އަލްބާނީ ޞަޙީޙުގެ ވަނަވަރު ބައްޓަނުކަށް އެންމެކުރި ގޮތްގޮތުގައި، ޙުކުމްކުރައްވާފައިވަނީ، އެއީ ޙަސަނު ކަމަށެވެ. (މުޙައްޤިޤު)

مُوجِعٍ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالضِّيَاءُ الْمَقْدَسِيُّ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ތިން މީހަކަށް މެނުވީ އަނެކުންނަށް ކަމުދިޔުން ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ. އޭނާގެ ނުހަނަރަވަސްކަމުން ކުރިމަތިވެފައިވާ ފަގީރުމީހާ އަށެވެ. ނުވަތަ އެ ދަރަނިއެއް އަދާކުރުން ގޮތް ހުސްވެފައިވާ ދަރަނިވެރިޔާއަށެވެ. ނުވަތަ އެހެން މީހަކު އަދާކުރަންޖެހިފައިވާ ދަމުގެ ދިޔަތެއް އަދާކޮށްދިނުމަށް ޖަވާބުދާރީވެފައިވާ އެ ކަން ދުރުހަމަކުރަން ގޮތްހުސްވެފައިވާ މިހާއަށެވެ.}

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީގެ އަރިހުން އަލްއިމާމް މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁، قَالَ: أُصِيبَ رَجُلٌ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي ثِمَارٍ ابْتَاعَهَا، فَكَثُرَ دَيْنُهُ، رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {تَصَدَّقُوا عَلَيْهِ}، فَتَصَدَّقَ النَّاسُ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَبْلُغْ ذَلِكَ وَفَاءَ دَيْنِهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِغُرَمَائِهِ: {خُذُوا مَا وَجَدْتُمْ، وَلَيْسَ لَكُمْ إِلَّا ذَلِكَ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة) [2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ގެ ޒަމާންފުޅުގައި މީހަކު ގަތް މޭވާތަކުގެ ސަބަބުން އޭނާއަށް ވަރަށް ބޮޑު ދަރަނިއެއް ގެއްލުން ކުރިމަތިވެ ދަރަނިވެރިވިއެވެ. ފަހެ، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން އޭނާއަށް ސަދަގާކޮށްދޭށެވެ.} ފަހެ، މީސްތަކުން އޭނާއަށް ސަދަގާކޮށް ކުރިއެވެ. އެހެނަސް އޭގެ ސަބަބުން އޭނާ ދަރާފައިވާ ދަރަނި އަދާކުރެވޭ މިންވަރަކަށް

---

[1] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب ما تجوز فيه المسألة، برقم: 1641 (81/3) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ التِّجَارَاتِ ،بَابُ بَيْعِ الْمُزَايَدَةِ، برقم: 2198 (316/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12278 (296/19) ، وَالضِّيَاءُ الْمَقْدَسِيُّ فِي الْمُخْتَارَةِ، برقم: 2261 (246/6)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمُسَاقَاةِ، بَابُ اسْتِحْبَابِ الْوَضْعِ مِنَ الدَّيْنِ، برقم: 18 – (1556) (1191/3) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب البيوع، باب في وضع الجائحة، برقم: 3469 (340/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء من تحل له الصدقة من الغارمين وغيرهم، برقم: 655 (35/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْبُيُوعِ، الرَّجُلُ يَبْتَاعُ الْبَيْعَ فَيُفْلِسُ، وَيُوجَدُ الْمَتَاعُ بِعَيْنِهِ، برقم: 4678 (312/7) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْأَحْكَامِ، بَابُ تَفْلِيسِ الْمُعْدَمِ وَالْبَيْعِ عَلَيْهِ لِغُرَمَائِهِ، برقم: 2356 (443/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 11317 (418/17) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ،كِتَابُ الْبُيُوعِ وَ الأَقْضِيَةِ، فِي الرَّجُلِ يَلْحَقُهُ الدَّيْنُ فَيُحَطُّ عَنْه، برقم: 23714 (683/11)

ވަރެއް ނުވިއެވެ. (އެއަށްވުރެ އޭނާގެ ދަރަނިބޯޖެވެ.) ފަހެ، އޭނާގެ ދަރަނިވެރިންނަށް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްފުޅުކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންނަށް ލިބުނު މިންވަރުގެމައްޗަށް ތިޔަބައިމީހުން ހުރި ޤަބޫލުކުރާށެވެ. (މިވަގުތު) ތިޔައަށްވުރެ އިތުރު މިންވަރެއް ތިޔަބައިމީހުންނަށް ލިބުމެއް ނުވެއެވެ.}

3- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގަންނަވާށި ޤަބީޞަތުބުން މުޚާރިޤުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘް މީގެކުރިން ބަޔާންވެފައިވާނެއެވެ. އެ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ مُخَارِقٍ الْهِلَالِيِّ ﵁، قَالَ: تَحَمَّلْتُ حَمَالَةً، فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَسْأَلُهُ فِيهَا، فَقَالَ: {أَقِمْ حَتَّى تَأْتِيَنَا الصَّدَقَةُ، فَنَأْمُرَ لَكَ بِهَا.} މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގަންނަވާށި ޤަބީޞަތުބުން މުޚާރިޤު އަލްހިލާލީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ދެބަސްވެފައިވާ ދެ ބަޔަކު ސުލްހަ ކުރުވުމަށްޓަކައި، އެބައިމީހުންކުރެ އެއް ބަޔަކު އަނެއް ބަޔަކަށް ދޭންޖެހިފައިވާ ދަރަނިއެއް އަހަރެން ދެއްކުމަށް ތިމަންނަ ޟާމިންވެ ވަޑައިގަތީމެވެ. ފަހެ، (އެ މުދަލު ތިމަންގެ އަތްމަތީގައި ނެތުމުން، އެ ކަމުގައި ތިބުން އެހީވަޑައިގެން) ތިމަންކަލޭގެފާނު ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ގެ އަރިހަށް ވަޑައިގަތީމެވެ. ފަހެ، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘްފުޅުކުރެއްވިއެވެ. {ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޒަކާތުގެ ތަކެތި އަންނަންދެން ކަލޭގެފާނު އިންތިޒާރު ކުރައްވާށެވެ. އޭރުން ކަލޭގެފާނަށް އެ ތަކެތިން ދެއްވުމަށް އަމުރުކުރައްވާނީމެވެ.}[1]

އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި الْحَمَالَة ގެ މާނައަކީ، މީހަކު އެހެން މީހެއްގެ ކަމަކާ ޟާމިންވެ، ބޯޖުއުފުލުމެވެ. އެއީ، އެ ކަމަކާ ޟާމިންވި މީހަކު އަދާކުރުން ޖެހިގަތަ

---

[1] **ނޯޓު:** "ފަޤީރުންނަށް ޒަކާތުން ދެވޭނެ މިންވަރު" މި ޢުނުވާނުގެ ދަށުގައި މި ޙަދީޘް އެކުގައި މުޢައްލިފު ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ބޭކަލުން އެ ތަނުގައި ބަޔާންކޮށްފައި ވާނެއެވެ. މިއީ އަލްއިމާމު މުސްލިމާއި އެހެން އެތަކެއް ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ސައްޙަ ޙަދީޘްތަކެވެ. ބައްލަވާ! ސަފްހާ ނަންބަރު: 192، 193 (މުތަރުޖިމު)

ކޮށްދޭން ޖެހޭނެ ކަމެކެވެ. ޢަރަބީންގެ މެދުގައި ހިނގަމުންއައި ރަނގަޅު އާދަކާދައިގެ ތެރެއިން ބަޔަކު މީހުންގެމެދުގައި ދެބަސްވުމާއި ޚޯއޮޅޮރުވުމުގެ ހިނގައިފާނަކަމަށް ފެންނަ ބާރެއްމަކުގައި، އެ ދެމެދު ސުލްޙަކުރުވައި ދޭނެ މީހަކު ސުލްޙަވުމާ ޚޯއޮޅޮރުވުމުން ދުރުކުރުވުމުގެ ބޭނުމުގައި ބައެއް މީހުން އެއްބަޔަކަށް އަނެއްބަޔަކާ ދޭންޖެހިފައިވާ މުދަލެއް، ނުވަތަ މަރުގެދިޔަތު ބަދަލު ދިނުމުގެ ޖާމިނުވެއްޖެނަމައެވެ. ކެޔޮވެސް ސަރުކާރުންނާ ގޮތް މިއީ މާކިރުކުރުގެ ގޮތުން މަތިވެރި ކަމެކެވެ.

އެބައިމީހުންގެ މީހަކު އެހެންބައެއްގެ ދަރަނިޖެހުން، މަސްލަޙަތަށްޓަކައި އެއްޗެއް އަދާކުރަން ދިނުމަށް ޖާމިނުވެއްޖެނަމަ މިސްކީނުންނަށް އެކަށޭނެ ފަދަ، އެއީ ބަދަލުކޮށްދޭ އަސްލުބަދަލު އިސްވެ، އެ މިހާރު އެހެރިބިލަމަށް މަސަލަތަކުގެ އެއްކަށިހަތަރު. އަދި އެ މިހާރު އަމިއްލަ އަތުން ދޫކުރިބިލަމަށް މިސްކީނުންނަށް އިހުސާނުގެ އެއްކަށިހަތަރު. މިއީ، އެ މިހާރުގެ އަދާއްކަތަރު ކަމެއްކަމުގައި އެބައިމީހުން ނުދެކެއެވެ. އެއާޚިލާފަށް އެއީ މިސްކީނުގެ ދަރަނީގައި މިހާގެ ދަރަނިއަދާކުރުން، މަތިވެރިވާ ކަމެއްކަމުގައި ބަލައި އެވެއްސެވެ.

މިފަދަ ބާރުތަކުގައި އަސްލުންގެ ކަމަށް ޖާމިނުމު މިހާރު ޖެހިލުން ދިރިހަމަވުމަށް އެހެއްދި، އެސްކީ އަދިއްޔަ މުދަލުން އެ ކަމެއް ފުއްދައިދިނުމަކަށް މިހާރު ކަމުގައިވެސް ޝަރުޢީއްނެވެ. އެއާޚިލާފަށް އެހެއްދި މުދާލިބި ބަހަނަވަސް މިހާރުކަމުގައި ވިހަމަވެސް، އެހެން ޖާމިނުވުން ދަރަނިވެރިން ބައްޔެއްގެ ޝަރުއީކަމުން ބަލާލަވެފައެވެ.

7- اللهُ ގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރުން:

އެ ބަޔަކަށް ޖާމިނުން ޖިހާދުކުރަން ހިއްސާދޭއްކުމުގައި ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ބައިމީހުންގެ ހައްޤެއް ބަޔަކު، ﴿وَفِي سَبِيلِ ٱللَّهِ﴾ اللهُ ގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރުމެވެ.

މީގެ މާނައަކީ، އެ ކަމަކީ اللهُ ރުއްސަވައިވޮޑިގެންނާ ކަމެއްކަމުގައިވާ ކޮންމެ ކަމެކެވެ. މިސާލަކަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންނާ އިލްމު ހާސިލު ކުރުމާއި، އެފަދަ މަސައްކަތްކުރުމެވެ.

އިލްމުވެރިންކުރެ ގިނަ ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ، ”ފީސަބީލި اللهِ“ ގެ މާނައަކީ، اللهُ ގެ ދީން ކުރިއެރުވުމަށް ޖިހާދުކުރުމަށްޓަކައި އެބައިމީހުން ހިލޭސާބަހަށް ކުރިމަތިލާ މީހުންނެވެ. އެފަދަ މީހުންގެ ތެރެއިން އެބައިމީހުންނަށް ބައިތުލްމާލުން ނުވަތަ ސަރުކާރުގެ ބަޖެޓުން މުސާރައެއް ކަނޑައެޅިފައިނުވާ މީހުންނެވެ.

އެފަދަ މީހުންނަކީ، މުއްސަނދިންކަމުގައިވިޔަސް ނުވަތަ ފަޤީރު ނިކަމެތި ބަޔަކު ކަމުގައި ވިޔަސްވެސް އެބައިމީހުންނަށް ޒަކާތުން ދެވިދާނެ ބައެކެވެ.

މިގޮތުން އިސްވެ ބަޔާންވެފައިވާ ޙަދީޘްގައި ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘް ކުރައްވާފައިވެއެވެ. {لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ إِلَّا لِخَمْسَةٍ} {މުއްސަނދިންކުރެ ފަސް ބާވަތެއްގެ މީހުންނަކަށްމެނުވީ ޒަކާތެއް ދިނުމަކީ ހުއްދަ ކަމެއް ނުވާނެއެވެ.} އެ ފަސްބާވަތެއްގެ މީހުންނަކީ ކޮބައިކަން ބަޔާންކޮށްދެއްވައި، އެ ޙަދީޘްގައި ހިމަނުއްވައިފިއެވެ. {أَوْ غَازٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ} {اللهُ ގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރާ މުޖާހިދެވެ.}[1]

ބަލްޖުމުލަކީ، ފީސަބީލި اللهِ ބައިން ޚާއްޞަވެގެން ކަމެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ، ބަލްޖުމުލަކީ އެ ކަމަކީ ކުޅަދާނަވެވޭނެ މީހާ އަދާކުރުމަށް އާސަންދަކަމެއް ފަދައިން ކުރައްވާފައިވާ އަޅުކަމުކަމެވެ.

ތަފްސީރު އަލްމަނާރުގައި ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައިވާގޮތުގައި ”ބައްޖުވެރިންގެ މަދުގެ އަމާންކަން ހަމަޖެހުމާއި، އެބައިމީހުންނަށް ފެނާއި، ކާބޯތަކެއްޗާއި، ސިއްޙީ ޚިދުމަތް

---

[1] **ނޯޓް:** ”ޖިހާދުކުރާ ގާޒީން“ މި އިބާރާތުގެ ޖަމާޢަތައް މި ޙަދީޘްގެ އެކުގައި މުހިއްމު ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެ ގޮތުގައި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ބޭކަލުންނަކީ ތިމާވެށި ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައިވާ ބޭކަލުންނެވެ. **ބައްލަވާ! ސުނަން އިބްނު މާޖާ** 201 (މުޞައްޙަފު)

ފޫދުކޮށްދިނުން ފަދަ ކަންކަމަކީ، އެ ކަމަށްޓަކައި ހޭދަކުރާނެ އެހެން ފައިސާއެއް ނެތްނަމަ ޒަކާތުގެ ފީސަބީލިﷲ ބައިން ހޭދަކުރެވިދާނެ ކަންކަމެވެ. އެހެނީ، ފީސަބީލިﷲ ބަޔަކީ ޝަރުޢީ އަސްލުގައި މަޞްލަޙަތުތަކާއި އެ ކަމުގައި ޝާމިލުވެގެންވާ ބައިކަމެވެ. އެއީ، ދީނާއި ދައުލަތުގެ އަސްލުގައި މަޞްލަޙަތުތަކަށް ހޭދަކުރެވިދާނެ ބައެކެވެ. އެ ގޮތުން އެންމެ އިސްލާމް ދިރުވިގެންވަސް، އިސްލާމްދީނުގެ ދިފާޢުގައި ޖިހާދުކުރާ ތައްޔާރުކަން، އެ ކަމަށް ބޭނުންވާ ހަތިޔާރުތަކާއި ޤުއްވަތް ވިޔަދީ ބޮޑުކުރުމާއި، ތަމްރީނުގެ ކަރުދާސްތަކާއި، ދަޢުވަތުގެ މަރުކަޒުތަކާއި، ހަމަޖެއްސުމާއި، މުޖާހިދުން ކުރަމުންދާ ކަންކަމާއި ޚަރަދު ފަދަ ކަންކަމަށް ހޭދަކުރެވިދާނެއެވެ.

ޒިކުރުކުރެވުނު ފަދައިން، ފީސަބީލިﷲ ބައިން މުޖާހިދުންނަށް ކުރެވިދާނެ ހަރަދުގެ ތެރެއިން ހަތިޔާރުތަކާއި އާލާތް، (މިސާލަކަށް ބޯޓު ޓޭންކުތަކާއި) މިނޫންވެސް ވަސީލަތްތަކަށް ގަނެދިނުން ބޭއްވުމީ ދައުލަތުގެ ބައިތުލްމާލާ ހަވާލުކުރުމަށް އެބައިވިއްޔާ ޒިންމާ ހަވާލުކުރެވިފައިވާ ކަމެކެވެ. އެހެނީ މިފަދަ ބަޔަކަށް، އެ ބަޔަކީ ދައުލަތުގެ މިންވަރުގެ ދިގުދެމިގެންވާ ދަތުރުވެރިކަމެކެވެ. އެހެންކަމުން އެފަދަ ހަވާލުކުރެވުނު، ﷲގެ މަގުގައި ބާރުތަކުރެވުނު ހަތިޔާރުތަކެވެ. ޒާތީ ނިމުމުން، އެފަދަ ހަވާލުކުރެވި ޖިހާދަށް ފީސަބީލިﷲގެ ހައިސިއްޔަތުން ސަރުކާރެވެ. އެހެންކަމުން ފަޤީރުންނާއި، ޒަކާތުގެ އާމިލުންނާއި، ދަރަނިވެރިންނާއި، ހިތްތަށް އެކުލެވިގެންވާ މީހުންގެ ބަދަލުގައި، (އާމިލުގައި ޤަރުޟުވެރިންނާއި) ދަތުރުވެރިންނާއި، މި މިސްކީނުންނަށް ޒަކާތުން ދީފައިވާ އެއްޗެއް އެއީ، އެބައިމީހުން އެ ޖިހާދުގެ ކުރިމަތީގައިވާ ސިފަ ނިޒާމުވަމުން ދަނީކަން ދައުލަތުން ޙާޞިލު އެއްޗެއްނޫނެވެ.

ފީސަބީލިﷲ ބައިގެ ޢާއްމު މަފްހޫމުގެތެރޭގައި ހަސަނާ އަދި ޢާއްމު ހަރުޒަތުތައް ބިނާކުރުމާއި، ޢާއްމު މަޞްލަޙަތު ހިފެހެއްޓުމާއި މަޞްލަޙަތުތަކާއި، ވިޔަފާރީގެ ގޮތުގައި އެފަދަ މަޞްލަޙަތު ބޭނުންތަކަށް، އެހެނަސް ހާއްސަކަން ދީނީ ނުހިމެނުމަކަށް

ބޭނުންކުރެވޭ [illegible] [illegible] ބިނާކުރުމާއި، [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] އަސްކަރީ ޚިދުމަތަށް [illegible] [illegible] [illegible]، އަސްކަރީ [illegible]، އެހެނިހެން އާލާތްތައް އުފެއްދުމާއި ތައްޔާރުކުރުންފަދަ ކަންކަން ހޭދަކުރުން ހިމެނިގެންވެއެވެ.

އަހަރެމެންގެ މި ޒަމާނުގައި ފީސަބީލިﷲ ބައިން ކުރެވިދާނެ އެންމެ ޚާއްޞަ އެއް ކަމަކީ، ޒަމާނުގެ ކަންކަމަށް [illegible] އިސްލާމްދީނަށް ގޮވައިލާން ތަމްރީނުކުރުމާއި، ޣައިރުމުސްލިމުންގެ [illegible] އިސްލާމީ ދަޢުވަތު ފެތުރުމަށްޓަކައި، އެ [illegible] އެބައިމީހުން ފޮނުވުމެވެ. ހަމައެއާއެކު، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އިސްލާމީ [illegible] [illegible] އުފެއްދުމެވެ.

ޣައިރުމުސްލިމުން، އެބައިމީހުންގެ ދީން ފެތުރުމަށްޓަކައި މަސައްކަތްކުރާ ފަދައިން، މިފަދަ ކަންކަމަކީ މުސްލިމުންގެ [illegible] [illegible] ފީސަބީލިﷲ ބައިން ކުރެވިދާނެ ކަންކަމެވެ. [illegible] މުސްލިމުންގެ ޢާއްމު މަޞްލަޙަތު ހަރުދަނާ ކުރުމަށްޓަކައި މަދްރަސާތަކަށް ކުރާ ޚަރަދާއި، އިސްލާމީ ޢިލްމުތަކާއި ޒަމާނީ އެހެނިހެން ޢިލްމުތައް އުނގަންނައިދިނުމަށް ކުރާ ހޭދަ ޝާމިލުވެގެންވެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު، މިފަދަ މަދްރަސާތަކުގައި ކިޔަވައިދޭ މުދައްރިސުން އެބައިމީހުންގެ ވާޖިބު އަދާކުރުމުގައި [illegible] ދުވަހަކު، ދިރިއުޅުމަށް ބޭނުން އެހެން މަސައްކަތެއް ކުރުމުން އެއްކިބާވެ، [illegible] [illegible]، އެބައިމީހުންނަށް ވެސް ފީސަބީލިﷲ ބައިން ހޭދަކުރުން ހުއްދަ ވާނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް ތަނަވަސް ޢިލްމުވެރިޔަކަށް އޭނާ އުނގަންނައިދޭ ކަމަށްޓަކައި ފީސަބީލިﷲ ބައިން ދެވިގެން ނުވާނެއެވެ.“ [1]

8- އިބްނުސަބީލުން:

ޒަކާތުން ދިނުމަށް ކަނޑައެޅުއްވާފައިވާ ބައިމީހުންގެތެރެއިން އަށްވަނަ ބަޔަކީ،

---

[1] تفسير المنار، محمد رشيد بن علي رضا (10/587،588)

﴿وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ﴾ "އިބްނުސްސަބީލުން"ނެވެ. (އެބަހީ: ޙާލުގައިޖެހިފައިވާ) ދަތުރުވެރިންނެވެ. ދިރުމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންވާގޮތުގައި، އެ މީހެއްގެ ރަށުންބޭރުގައި ޙާލުގައި ޖެހިފައިވާ މީހުންނަށް އެބައިމީހުންގެ ސަފަރު ބޭނުންތައް ފުއްދައިލެވޭން މިންވަރު ލިބިގެން ނުވާނަމަ، އެބައިމީހުންނަށް ކުރިމަތިވެފައިވާ ނުކުޅެދުންތަކާއި ކަމަށްޓަކައި ޒަކާތުން ލިބިދިނުން ވެއެވެ.

ސަދަޤާތަކީ އެބައިމީހުންގެ ދަތުރަކީ، ﷲ އަން ޔަޤީންކަމުގެ ދަތުރުއް ކަމުގައިވާ، އެދުނުފަރާތުގައި ކަމުގައިވާ ދަތުރަކަށް ނުވެއެވެ. އެހެން ދަތުރަކީ ކުރިއަށްދާގޮތުގައި ދިރުމުވެރިންގެ ދުވަސްގައި ހިމެނުމުގައިވެއެވެ.

ޝާފިޢީމަޛްހަބުގެ މަޝްހޫރު ރައުޔުގައި، އެ މީހަކީ ހިޖުރަތެއްކޮށްފައިވާ ރަށްއެއްގެ ފާއިތުމީހާގެ ޒަކާތުން ލިބިގެންދިޔަ އެއްޗަކީ ކަމެއްކަމެވެ.

އިބްނުސަބީލުން، ނުވަތަ ދަތުރުވެރިން ދެ ބަޔަކަށް ބެހިގެންވާކަމަށް ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ ދިރުމުވެރިން ދެކެވިފައިވަނީ ނުބައިކަމަށްވެއެވެ.

ފުރަތަމައީ: ބަޔަކު މަޖިލިސްއިން ފެށިގެންދާ ކުރުމަށްފަހު، ދަތުރަކަށް ފަހު މިޔާއެވެ. އެހެން ދަތުރަކުންފެނި، އެފަދަ އަމިއްލަ މަޖިލީހުގައި މިހާރު ކުރެވެއެވެ.

ދެވަނައީ: އެފަދަ ދަތުރުތަކުގައި ހަރަކާތް ކުރަނީސްކޮންތޯ ބިރަކާއި ދަތުރުވެރިޔާ އެވެ.

މި ދެ ބާވަތުގެ މީހުންނަށްވެސް ޒަކާތުން ލިބިދިނުން ކުރިއަށްދަނީ އެ ބާކީވުން ދޫކޮށްލެވެއެވެ. އެއީ، އެދުވަ ދަތުރުވެރިޔާކަށް ދަރަނިޖެހުން ދޭން މިހާރު ދެދުވެރިވެފައި ވިޔަސް، އެބައިމީހުންގެ އަމިއްލަ ފައިސާގައި އެ ދަރަނި އަދާކުރުމާއި ބަރަދަފްސަކަން

ލިބިގެންވާ ބަޔާންކުރުމުގައި ވީނަމަވެސްއެވެ.

އަލްއިމާމު މާލިކީއާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ޒަކާތުގެ އިބްނުސަބީލުންގެ ބައިން ލިބިދިނުންވަނީ، ހަމައެކަނި އެ ބައްރުގެ ދަތުރުގައި ޙާލުގައި ޖެހިއްޖެ ވީނަމަވެސްއެވެ. ދަތުރުކުރަން ފަށައިގަތުމަށް ގަސްދުކުރާ މީހުންނަށް ނުލިބޭނޭ އެވެ. ޙާލުގައިޖެހިފައިވާ ދަތުރުވެރިޔާއަށް ދަރަނިޖެހުނުން މީހަކު ވެއްޖެނަމަ، އަދި އޭނާގެ ވަޒަންގައި އެ ދަރަނިއަދާކުރާނެ ތަނަވަސްކަން އޭނާއަށް ލިބިގެންވާނަމަ، އެ ޙާލުގައި އެ މީހަކަށް ޒަކާތުން ދޫކުރެވޭން ނުވާނެ ނަމަވެސް މި ބޭނުމަށް ދޫކުރެވިދާނެއެވެ. ދަރަނިޖެހުނުން ވީނަމަވެސް، ނިސާބަށް ދަރަނިވެރިޔާ ލިބިދޭން ނަމަވެސް، އެ ދަރަނި އަދާކުރާނެ ތަނަވަސްކަން އަމިއްލަވަޒަންގައި ލިބިގެންނުވާ ވީނަމަވެސް އޭނާއަށް އިބްނުސަބީލުންގެ ބައިން ލިބިދިނުންވާނެއެވެ.

ޒަކާތުގެ ބެނިފިޝަރީ އެންމެންނަށް ނުވަތަ އެއިން ބަޔަކަށް ދިނުން:

ޒަކާތުގެ ބެނިފިޝަރީންގެ ގޮތުގައި ކީރިތި ޤުރުއާނުގައި ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ އަށްބަޔަކަށް، ފަޤީރުންނާއި، މިސްކީނުންނާއި، އެ ކަމުގެ އާމިލުންނާއި، އިސްލާމްގެ ހިތްތައް އެކުލެވިފައިވާ މީހުންނާއި، (އެބަހީ: އަލަށް އިސްލާމްވި މީހުންނާއި) އަޅުން މިނިވަންކުރުމަށާއި، ދަރަނިވެރިންނާއި، اللهُ ގެ މަގުގައްޔާއި (ޖިހާދުގައި ޖެހިފައިވާ) ދަތުރުވެރިންނަށެވެ.

މި ބައިތަކުގެ މެދުގައި ޒަކާތްބަހާން ގޮތާމެދުގައި ޢިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި ޚިލާފު އުފެދިފައިވެއެވެ.

އަލްއިމާމް ޝާފިޢީއާއި، އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި ޒަކާތް ޒަކާތުދޭ މީހާ، ބޭރުގައި އުޅޭ މުދަލުގެ ފިޔަވައި، ނުވަތަ އޭނާ ކަނޑައަޅާފައިވާ ފިޔަވަޅު ކަމުގައިވީނަމަ، އެ ބާރަތުގައި އެފަދަ މީހުންނަން އެ ކަމުގެ

ޢާދިލުންގެބައިން ދޫކޮށް ނުޖެހޭނެއެވެ. އެ ބާރުތަކުގައި ޖަމާވާ ބޭރުވެރި ޢާދިލުބައި ފިޔަވައި އަނެއް ކަމެއް ބައިގެމީހުންގައި ފިޔަވައި ކަންތައް މީހުންނަށް އެ ކަމެއްގެ ދުރުގައެވެ. ނުވަތަ އެގޮތުގައިން ފިޔަވައި ކަންތައް ބަލަހައްޓާ ބައެއްގެ ދުރުގައެވެ. މިއިން އެއްވެސް ބަޔަކުން ފިޔަވައި ކަންތައް ބަލަހައްޓާ މީހުނަކަ އެ ބަޔަކަށް ޖަމާވުން ނުދިނުން ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ. ޖަމާވުން ފިޔަވައި ބައިމަލުގެ ޝަރުޠުގައި ﷲ ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ބަދަލުން ފިޔަވައި މިހާރު ނުކުރި، އެ ބަދަލު މަތީގެ ޝަރީޢަތް ނަމަ، އެގޮތަށް ކަނޑައަ މިހާރު އެ ކަމުގެ ޖިނާ އަދާކުރަން ޖެހޭނެއެވެ.

އިބްނު ޚަލްދޫނަކީ ވިދާޅުވިއެވެ. ޖަމާވުން ފިޔަވައި ކުރަދަނީ، ގިނަ މިންވަރެއް ނަމަ، އަދި ކަނޑައަޅައިފައިވާ އަށް ބައިގެ ބަޔަކުފިޔަވައި ހުށަހެޅުމާ ގުޅިގެން ފިޔަވައިގެން މިންވަރެއްނަމަ، އެ ބާރުތަކުގައި އަށް ބައިގެ ދުރުގައި ބަހައިދޭއިރުއެވެ. ނަމަވެސް ފިޔަވައިވެސް މަދު މިންވަރެއްނަމަ، އެ ބާރުތަކުގައި އަށް ބައިގެ ބައިތަކުން ކަންކުރުމުގެ ބަލަހައްޓާ ފިޔަވައިން ހުއްދަވާނެއެވެ.

އަލްއިމާމު އަލްމާވަރުދީ ބުނެފައި ބޭނުންކުރާ ދުނިޔޭގެ ދައުލަތުގެ އުމަރާއުންނަށް ޚިލާފުވުމުގައި ކަނޑައަޅައިފައިވާ އަށް ބައިގެދުރުގައި ބަހައިދިނުން އަދާކުރެވޭނެއެވެ. ނަމަވެސް އެއިން ކުރިއަށްދާ ބަޔަކު ދިނުމަކުން ހުއްދަވާނެއެވެ.

އަލްއިމާމު މާލިކު ވިދާޅުވެއެވެ، ޖަމާވުން ފިޔަވައި އެއްގޮތް އެ ބައިތަކުގެ ދުރުގައި ބަހައިދިނުމުގައި ޢާއްމުކޮށް އެކުވެރިކަމުގެ ބާވަތް ކުރުކުރުން ބަލަހައްޓާމަކު ބަޔަކު ބައިވެރިކުރުމުގެ ބާވަތް އިސްލާމީ ބަލަހައްޓާ ދީން، އުޅޭ ހާމަކުރު ބަލަހައްޓާ ފިޔަދިނުން ގިނައިރު ބަހައިދިނުމަކީ. ފަރުވާ ޖަމާކުރާ ފިޔަދިނުން އަދާކުރަން ވަކިކަމަށް ފުރިހަމަ އަދާކުރަމުން، އިބާދާތުގެ މިންވަރުން ދިނުމަކީ، އިންސާނީ ދުނިޔޭގެ ބާރު ކަނޑައަޅާފައިވާކަން ފުރިހަމަ ހިތްވަރުގައި އިބާދާތުގެ މިންވަރުން ފިޔަދިނުމަކީ.

ޢަޝަރީމަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިންނާއި، ސުލްޠާނުލްޢާރިފީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، ކަލާމުގެ ބައިނުވެރިންކަމުގައިވާ އަން ބައިގެމީހުން ކަންމަ ބައްޔަކަށް ދިރުމަށް ފުސް އެންމެ ރަނގަޅު ކަމެކެވެ. އަދި އެ ބޭކަލުންނަށް ﷲ ރުހުންސޮއްދެއްވި ބުދަށިޔާއި، ޢައްބާސްގެ ކަންގެ ދަރިކަލުންނާއި، ތޮބައިބޭކަލުންނަށް މަތިކަލުންގެ އަލިޔަސަލުސް ބަސްރީޔާއި، ޙިޔާއު ބޮޑު އަޙްޔަބާރުގެ އަރިހުންފެށް މިފަދައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވާގޮތުގައި ކަލާމުގެ ބައިނުވެރިންގެ ގޮތުގައި އަންގަވާފައިވާ އަން ބައިގެމީހުން ޖިބުން ޙައްޤުވެގެންވާ ބައްޙެގެމީހުން އެނގޭ މިޙަރާން ކަލާމުގެ ހުރިހާ އެއްޗެއް ދިނުންފެށް ހުއްދަވާނެއެވެ.

ޢިލްމުވެރިންގެ ރައުޔު ތަފާތުވުމުގެ ސަބަބާއި އޭގެ ނަތީޖާ:

އަލްއިމާމު އިބްނުރުޝްދު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ޢިލްމުވެރިންގެ ދެމެދުގައި ޚިލާފު އުފެދުން ދިމާވުމުގެ ސަބަބަކީ، ޙަދީޘްން (އުޞޫލީ ޢިލްމުތަކުގެ ވާހަކަތަކުގައި ކަލާމުން ލިބެން ބައްޓަންވެގެން ވާހަކަތަކަށް ކަނޑައެޅުމާއި ބަސްތަކުން) ދުރަވާ މާނައިން އުފެދިފައިވާ ހިލާފުތަކެވެ. އެބަސް، ޙަދީޘްން ދުރަވަނީ، އެ އަންގާނެގޮތެއް ހަމަހަމަކަން ކަލާމުގެ މެދުޅު ބައެއް ޖެހިފައިވަނީއެވެ. ނަމަވެސް ޙަދީޘްގެ މާނައިން ދުރަވަނީ، އެ އަދި ބާވަތުގެ މިންގެ ތަފާތުން އެކިތަރީ ވަރަށް އެންމެބޮޑަށް ބޮޑުވެގެން ފެމާއި ބައިތަށް އިސްލާމް ދެރަކަމެވެ. އެބަސް ކަލާމުން އެކިވުމުގެ މަޝްވަރާ ބޮޑުވުން ޖެހިފައިވާ ބައިއެގެ ސަފުތަ ބޮޑުވުމަށް ޚިލާފުވެގެންދެވެ. އެކަން ކަމަށްވީ ޢިލްމުވެރިން ދެކެވެމުންވަނީ، އާޔަތުގައި މި އަދި ބާވަތު ބައްޖަލަޙްއިވާ ފައިވެސް، ކަލާމުން ވިބަދުއްވާން ކަސްތަކަން ބައިވާތަކަން ބައްޖަލަޙްއިވެމަށް ތަފާތުވެއެވެ. ހަމަހަމަކަމުގެ އެސް؟ ކަސްޓޮން އެ އެންގެންނަން ހަމަހަމަކަމަކުގައި ކަލާމުގެ މެދުފުން ފިބެދުންޖެހުން ތަޖުރިބާ ކަމުގެ ނުނުކަމުގައި. އެކަންކަމަށްވީ ޙަދީޘްގެ ބައްޖަރޭ ޤިޔާސަތްތަކާއި، އަދި މަނައެއް ބައްޖަރޭ ދިރާސާކޮށް ހަޤީޤަތް އެކަށީގެން ބެލުމަކީވެ.

އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީ ވިދާޅުވާ ވިދާޅުވުމުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޒިޔާދު ބުނު އަލްޙާރިޘުއް ޞުދާއިއްޔުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘެވެ. عَنْ زِيَادِ بْنِ الْحَارِثِ الصُّدَائِيِّ ﵁، أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ النَّبِيَّ أَن يُعْطِيَهُ مِنَ الصَّدَقَةِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَرضَ بِحُكم نبيٍ وَلاَ غَيرِهِ فِي الصَّدَقَاتِ، حَتَّى حَكَمَ فِيهَا هُوَ، فَجَزَّأَهَا ثَمَانِيَةَ أَجْزَاءٍ، فَإِن كُنْتَ مِن تِلْكَ الأَجْزَاءِ أَعْطَيتُكَ حَقَّكَ.} މާނައީ: "ޒިޔާދު ބުނު އަލްޙާރިޘުއް ޞުދާއިއްޔު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށް މީހަކު އައިސް ދަންނަވިއެވެ. ތިމަންނާއަށް ޒަކާތުން ލިބިދެއްވުން އެދެމެވެ. ދެން، އޭނާއަށް ރަސޫލުﷲ ﷺ ހަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ނަބީބޭކަލަކު ވިއަސް އަދި އެހެން މީހަކު ވިއަސް އެ ބޭކަލަކު އަމިއްލަފުޅަށް ޒަކާތުގެ މައްސަލަގައި ފައިސަލާކުރައްވައި، (ﷲ ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ) އަށް ބަޔަށް އެ ތަކެތި ބައްސަވައިދެއްވީ ކާނޑެން ﷲ ތަޢާލާ ހުކުމްކުރައްވައިގެން ނުވާނެއެވެ. ދެން، ތިބާއީ މި ބައިތަކުގެތެރެއިން ބަޔަކަށް ލިބެން ހައްޤުވާ މީހަކުކަމުގައި ވާނަމަ، ތިމަންނަކަލޭގެފާނު ތިބާގެ ޙައްޤު ތިބާއަށް ލިބިދެއްވާހުށީމެވެ.}[1]

ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިންގެ ބަހަށް އިސްކަންދިނުން:

ޒަކާތުގެ ބެނިފިޝަރީންގެ އަށް ބައިގެ މެދުގައި ޒަކާތް ބަހައިދިނުމުގައި އިސްކަން ދޭންވާނީ އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީގެ ބަހުގެ ބަދަލުގައި ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިންގެ ބަހަށެވެ.

"އަލްއަޙްކާމުއްސުލްޠާނިއްޔާ" މި ނަންކިޔާ ފޮތުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. "ދަންނާށެވެ! ޚަލީފާ ދެކިފައިވާގޮތުގައި ބައްސަވާފައިވާ އެން ބައިގެތެރެއިން ކޮންމެވެސް އެއް ބަޔަކަށް ޒަކާތުގެ ތަކެތި ބަހައިދިނުން، އެއީ ކަމުގެ ޙައްޤުވެރިޔާ ލިބުމާ އެންމެ ފުރިހަމަ

---

[1] بداية المجتهد ونهاية المقتصد ، محمد بن أحمد بن محمد ابن رشد، (123/3) ނޯޓް: "ޒަކާތުގެ ބެނިފިޝަރީންގެ ބައިތައް" މި އެންމެންގެ ދެނެގަތުމަށް މުއައްޒަފު، މި ބަޙުޘްގައި ބައްސަވައިދެއްވާފައިވާ ހަދީޘްކިޔަވައި ކަފާރަށް ވާނަމެވެ. ބައްލަވާ! ސުވާލާއި ޖަވާބު 187 (މުޖުތަމަޢު)

ގޮތްކަމަށް ބެލެވެއެވެ. މީގެ ޚުލާޞާއަކީ، ޒަކާތުން ލިބެންވާނެ މީހުން ކީރިތި ޤުރްއާނުގައި ﷲ ތަޢާލާ ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ އެ ވަނީއެވެ. އެ މިސްކީނުން ނޫން އެހެން ބަދަލަށް ޒަކާތުން ދިނުން ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ. ޒަކާތުން ލިބިދިނުންވަނީ، އާދަތުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ އަށް ބާވަތުގެ މުސްތަޙިއްޤުންނަކަށްވުމުގައި، އެ ބައިތަކުގެ ތަރުތީބު ހަމަހަމަކޮށް ބަހައިދިނުމަކީ ވާޖިބެއް ނޫނެވެ. އަދި ޒަކާތަށް ލިބޭނެ މަދު މިންވަރަކުން ނުވަތަ ހަމަ މިންވަރަކުން ވެސް އެ، އެން ބައިގެމުދަލާއި ބޭނުން ދޭހަކުރެވޭ ނުވެއްޖެނަމައެވެ.

އާޔަތުން، އެ އާޔަތުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ބަސްތަކުގެ މުރާދަކީ، ޒަކާތުގެ މުދަލަކީ އާޔަތުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ އަށް ވައްތަރުގެ މީހުންނަށް ލިބިދެވެންވާނެ އެއްޗެއްކަން ބަޔާން ކުރައްވައެވެ. އާޔަތުގައި ބަޔާން ކުރައްވާފައިވާ ބައިތަކުގެތަރުތީބުން ބަދަލަށް ޒަކާތުން ދިނުމުން ވާޖިބުވާ ބާވަތްތަކުގައި އެ ބަދަލަށް ދިނުމަކީ ﷲ އަންގަވާފައިވާ ގޮތަށް ޢަމަލުކުރުމެވެ.

ޒަކާތްބެހުމުގައި އަދަދުކުރަންޖެހުން ގޮތް، ޤުރްއާނުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ އަށްބައި މީހުންގެތެރޭގައި ހަމަހަމައަށް ބަހައިދިނުންކަމަށް ބޭނުންވާނަމަ (ދަންނާނެވެ!) އެއީ، އެ ގޮތަށް އެ ކަންކުރުމުގައިހުރި ތަފާތާއި އުސޫލުތަކާ އިމާމުން ބަހުސްޖެހުނީ އެއީ އަސްލު އިހަކާއި ފަހުގެ މުސްލިމު އިޖުތިހާދުން ވެސް ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ގޮތެއް ނޫންކަމުގައެވެ.

ފަހަރުގައި ޒަކާތުގެގޮތުގައި ދީފައިވަނީ ވަރަށް މަދު މިންވަރަކުން ކަމުގައި ވެސް ވާނެއެވެ. އެފަދަ ބާވަތެއްގައި އެ އަށްބައި މީހުންގެތެރޭގައި ބަހައިދޭން ފުރިހަމަވަނަ، އެއީން އެއްވެސް ބައެއްގެ މީހުންނަށް ނުލިބުން ކަމަށް ބެލެވޭތީއެވެ. ޒަކާތުގެ ބަހައިދިނުމުގައި އަހުލުވެރިކަމެއް ޒަކާތުން ލިބެންވާނެ ބޭފުޅުންނަށް ވިދާޅުވެ، އެ ކަލާމުގެ ފާހަގަ ﷲ ތަޢާލާގެ ސަޙާބީ ބޭކަލުން ބޮޑުކޮށް ރަސޫލުﷲ ﷺ ޒަކާތުގެ

ކުރިކުރަށް ދެއްވި ދެއްވުން ވާހުށީ އެ އުސޫލާ ޚިލާފު ކަމެއްކަމުގައެވެ.[1]

عَنْ سَلَمَةَ بْنِ صَخْرٍ الْبَيَاضِيِّ رضي الله عنه، قَالَ: كُنتُ امْرَأً أُصِيبُ مِنَ النِّسَاءِ مَا لاَ يُصِيبُ غَيرِي، فَلَمَّا دَخَلَ شَهْرُ رَمَضَانِ، خِفْتُ أَن أُصِيبَ مِن امْرَأَتِي شَيئًا يُتَّايَعْ بِي، حَتَّى أُصْبِحَ، فَظَاهَرْتُ مِنْهَا حَتَّى يَنْسَلِخَ شَهْرُ رَمَضَان، فَبَينَا هِيَ تَخْدِمُنِي ذَاتَ لَيلَةٍ إِذْ تَكَشَّفَ لِي مِنْهَا شَيءُ، فَلَم أَلْبَثْ أَن نَزَوْتُ عَلَيهَا، فَلَمَّا أَصْبَحْتُ خَرَجْتُ إِلَى قَومِي، فَأَخْبَرْتُهُمُ الخَبَرَ، وَقُلْتُ: امْشُوا مَعِي إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ، قَالُوا: لاَ وَاللهِ، فَانْطَلَقْتُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَأَخْبَرْتُهُ، فَقَالَ: {أَنتَ بِذَاكَ يَا سَلَمَةَ؟} قُلْتُ: أَنَا بِذَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ، مَرَّتَينِ، وَأَنَا صَابِرٌ لِأَمْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، فَاحْكُم فِي مَا أَرَاكَ اللهُ، قَالَ: {حَرِّرْ رَقَبَةً}، قُلْتُ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا أَمْلِكُ رَقَبَةً غَيرَهَا، وَضَرَبْتُ صَفْحَةَ رَقَبَتِي، قَالَ: {فَصُمْ شَهْرَينِ مُتَتَابِعَينِ}، قَالَ: وَهَل أَصَبْتُ الَّذِي أَصَبْتُ إِلاَّ مِنَ الصِّيَامِ؟ قَالَ: {فَأَطْعِمْ وَسْقًا مِن تَمْرٍ بَينَ سِتِّينَ مِسْكِينًا} قُلْتُ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ، لَقَدْ بِتْنَا وَحْشَينِ، مَا لَنَا طَعَامٌ، قَالَ: {فَانطَلِقْ إِلَى صَاحِبِ صَدَقَةِ بَنِي زُرَيقٍ، فَلْيَدْفَعْهَا إِلَيكَ، فَأَطْعِمْ سِتِّينَ مِسْكِينًا وَسْقًا مِن تَمْرٍ، وَكُلْ أَنتَ وَعِيَالُكَ بَقِيَّتَهَا.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، كتاب الطلاق، باب في الظهار، برقم: **2213** (535/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب تفسير القرآن، باب ومن سورة المجادلة، برقم: **3299** (405/5) ، وَابْنُ مَاجه، أَبْوَابُ الطَّلَاقِ، بَابُ الظِّهَارِ، برقم: **2062** (212/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **16421** (347/26) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الظِّهَارِ، بَابُ لاَ يَقْرَبُهَا حَتَّى يُكَفِّرَ، برقم: **15257** (633/7) ، وَالدَّارِمِيُّ، كتاب الطلاق، باب في الظهار، برقم: **2273** (217/2) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: **6333** (49/7) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **627** (136/2)، و وَابْنُ الجَارُودُ فِي الْمُسْنَدِ، كتاب الطلاق، باب في الظهار، برقم: **744** (ص/185)

މާނައީ: "އަ ކަލޭގެފާނުން اللهُ ރުއްސުންވެއްވި ސަލަމަތު ބިން ސަޚްރު އަލްބަޔާޟީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާއި، ގިނަ ފިރިހެނުންނަށްވުރެބޮޑަށް އަންހެނުންނާ އެއްގަނޑުވުން ގިނަ މީހަކުވީމެވެ. ފަހެ، (އެއްފަހަރަކު) ރަމަޟާންމަސް ކުރިމަތިވުމާއިއެކު، އަ ކަމުކުން ތިމަންނާއަށް އެއްކިބާވެ ނުހުރެވޭނެކަމުގެ ކުރިމަތިވެދާނެކަމުގެ ބިރުން (އެބަހީ: ރޯދަމަހުގެ ދުވާލުގެ ވަގުތުގައި ވެސް އަނބިމީހާއާ އެއްތަންވެވިދާނެކަމުގެ ބިރަށްޓަކައި) ރަމަޟާންމަސް ނިމިއްޖައުމަށް ދާންދެން ތިމަންނާގެ އަނބިމީހާއާ ތިމަން ޒިހާރު ކުރީމެވެ. (ޒިހާރު ކުރުމަކީ، ތިމާގެ އަނބިމީހާއަށް، ތިމާގެ މަންމައާ އެއްފަދަ ވިހުރިކަމަށް ބުނުމެވެ.) ފަހެ، އެއްރެއަކު ތިމަންނާގެ އަނބިކަނބަލުން ތިމަންނާގެ ޚިދުމަތުގައި އުޅެނިކޮށް، އެ ކަނބަލުންގެ ކިބައިން ތިމަންނާއަށް ކަމެއް ފާޅުވިއެވެ. (އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެސް، އަނބިކަނބަލުންގެ ފައިކޮޅުގެ ތަކެއްޗެއް ފެނިވަޑައިގެންނެވިކަމަށެވެ.) ފަހެ، އެ ހިނދު ތިމަންނާއަށް ކެތްނުކުރެވިގެން އަނބިކަނބަލުންނާ އެއްތަންވެވުނީމެވެ. ފަހެ، ފަތިސްވުމުން ތިމަންނާގެ އަހުލުވެރިންނާ ބައްދަލުކުރުމަށް ތިމަން ނުކުތީމެވެ. އަދި ކަންހިނގައިދިޔަގޮތް އެބައިމީހުންނަށް ބަޔާންކޮށްދިނުމަށްފަހު، ތިމަންބުނީމެވެ. ތިމަންނާއާއެކުގައި ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހަށް ހިނގާށެވެ! އެއުރެން ބުނޫއެވެ. ނޫނެކެވެ. ތިމަންމެންނަކަށް ދާކަށް ނުކެރޭނެއެވެ. ފަހެ، ތިމަންނާ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށްގޮސް އެކަލޭގެފާނަށް ކަންހިނގިގޮތް ދަންނަވައިފީމެވެ. ފަހެ، ބަސްފުޅުކުރެއްވިއެވެ. {އޭ ސަލަމަތުއެވެ. ތިޔައީ ތިބާއަށް ކުރިމަތިވި ކަމެއްހެއްޔެވެ؟} ތިމަން ދަންނަވައިފީމެވެ. އާދޭހެވެ. މިއީ އަޅުގަނޑާ ދިމާވިކަމެކެވެ. އޭ اللهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ! ދެ ފަހަރަކު ދަންނަވައިފީމެވެ. އަޅުގަނޑުމެން اللهُ ގެ އަމުރާމެދު ބޯލަނބާ އަޅުގަނޑު ކިޔަމަންތެރިވާނަމު އިންސާފުކޮށް ކުރައްވާށެވެ. اللهُ ކަލޭގެފާނަށް އަންގަވާފައިވާ ގޮތެއްގެމަތިން އަޅުގަނޑާމެދު ނިންމަވައިދެއްވާށެވެ! ބަސްފުޅުކުރެއްވިއެވެ. {ވީމާ އަޅަކު މިނިވަން ކުރާށެވެ.} ތިމަން ދަންނަވައިފީމެވެ. ޙައްޤު ދީނާއިގެން ކަލޭގެފާނު ރަސޫލުކަމާއިގެން ފޮނުއްވި ޒާތްފުޅު މަތިވެރިވެވޮޑިގެންވާ اللهُ ގެ ޙައްޤުގައި =

---

[1] ނޯޓު: މިޙާދިސާގައި އިސްތިޢާރާކޮށްކަމަށްވާ ސަލަމަތު ބިން ސަޚްރު ޞަޙާބީން ޒިހާރުކުރި ވާހަކަ ދެއްކުމުގެކަން ބަޔާންވެފައިވާ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި އަ ވަނީއެވެ. އެއީ، އަބޫދާވޫދާއި، އައްތިރްމިޛީއާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އެހެން އިމާމުން ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ބަޔާންފުޅެކެވެ. މިޙަދީޘް ސަނަދުތަކުން ރިވާވެގެންވާގޮތުން، އެއީ ޙަސަނުގެ (ޙަސަން) ދަރަޖައިގެ ބަޔާންފުޅެއް ކަމަށް އިމާމު ތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

އެހެންކަމާއެކު ބުނަންޖެހެނީ، ކަނޑައެޅިފައިވާ އަށް ބައިގައި ހިމެނިގެންވާ އެންމެންނަށް ޒަކާތުން ދިނުން ލާޒިމުވާ އެއްވެސް ނައްޞެއް ފެންނަން ނެތް ކަމުގައެވެ. އަދި ހަމައެފަދައިން، އެ ކަލޭގެފާނު الله ޢަންހު ރަޟިޔަ މުޢާޛުގެފާނު ޔަމަނަށް ފޮނުއްވި ހިނދު، އެބައިމީހުންގެ ތަނަވަސް މީހުންގެ އަތުން ޒަކާތް ނަންގަވައި، އެބައިމީހުންގެ ފަޤީރުންނަށް އެ ޞަދަޤާ ދިނުމަށް އަންގަވައިދެއްވުމަކީ، ހަމަ ގައިމުވެސް އެ އާޔަތް ހިނގާނެގޮތް ބަޔާންކޮށްދެއްވުމެވެ.[1] އެހެނީ، އެ ޒަކާތަކީ މުސްލިމުންގެ ތަނަވަސްމީހުންގެ މިލްކުގެ ހައްޤެއް ކަމުގައިވާ ޒަކާތެވެ. އަދި އެ ބައިވެރިވުމުގެ އަޙްކާމުތަކާގުޅޭ މިފަދަ އަށް ބައިގެ މުސްތަޙިއްޤުންނަށް އެކަމުގެ ބޭނުން ދެވިދާނެއެވެ. ހަމައެފަދައިން އެ ކަލާނގެފާނު الله ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ ޝަރުޢު ބޭނުން އަޅުގަނޑުމެން ސަމާލުކަން ދެއްވާ ބަޔާންފުޅުގައި ފަޤީރުންނާއި މިސްކީނުންނާ ބަޔާންކުރެއްވި (ލިޔުއްވައިގެން ކުޅުދުން) އެވެ. އެ ބަޔާނުގެ މަގުސަދަކީ ހިމެނޭ ޢިބާދަތަކަށް މަސައްކަތްކުރާ ހުރިހާ މުސްލިމުން ދެކޭނެ ގޮތެއް ސާފުކޮށްދިނުމެވެ. މި ބަޔާނަކީ

= ގަނޑު ދަންނަވާލަމެވެ. އަޅުގަނޑުގެ އަމިއްލަ ކަނޑައަޅާލުމަކީ، އަޅުގަނޑަށް ކަނޑައަޅާފައި ވާހަކަ ދައްކާނުލާށެވެ. (އެބަހީ: އަޅުގަނޑަށް އަލަކު މިއަދު ވާހަކަދައްކާ ނުލައްވާށެވެ.) މިހެން ދަންނަވައި، މިކަމުގެ ކަނޑައަޅާގޮތް އެއްޗެއްގައި މިކަމުގެ އެބިން ޖަހައިލިއެވެ. ބުޚާރީ ރިވާކުރައްވައެވެ. {މިޔާ ވިދިވިދިގެން ދެ މަސްދުވަހުގެ ރޯދަ ހިފާށެވެ.} މިހެން ދެންނެވިއެވެ. އަޅުގަނޑަށް މި ކުރަމުނުދާ ކޮންމެ ރޯދައަކާ ވިދިގެން ސުވަސްފަތްފަޅާއިގެ ތަކެތި ގެނެސްދެވިދާނެތޯ؟ (އެބަހީ: އަނބިމީހާ އެއްގަނޑު ބާއްވައި މަސްދުވަހު ރޯދަ ހިފުމަށް ނިކަމެތިވެ، އަޅުގަނޑަށް ދެ މަސްދުވަހު ކުރުކުރަން ގެނެސްދެވޭނެތޯ؟) ބުޚާރީ ރިވާކުރައްވައެވެ. {މިޔާ އެއް މަސްކީން ކާލުމަށް ފުރިހަމަ ކާނާ ދެއްވުމަށް ޚަރަދުކުރާށެވެ.} މިހެން ދެންނެވިއެވެ. ބަޔާން ދިނުމަށް ކަލޭގެފާނު ރަސޫލުﷲ ގެ ޒަމާނުގެ ކުރިން މުރަދުކަމުން ﷲ ގެ ތުލުގުޅުގެ ދަރަނިވަރެވެ. ރަސޫލުފާނު އަޅުގަނޑުގެ ނިދި، ބަރަނި އެއްވެސް އެއްޗެއްނުވައި، ހަމަބަނޑު މިބައެވެ. އަޅުގަނޑުގެ ތުއްތު ދަރިންނާއި މިކަމާ ބަލާށެވެ. ބުޚާރީ ރިވާކުރައްވައެވެ. {ބަރާއަތު ޙަމްދު ކަލޭގެ ޒަކާތު ޖާގާ ތާށިނުވި ބަރަދަކު މިހާރު ގޮތަށް މިބައިޝް، އެބައިމީހުންގެ އަތުން ޒަކާތަށް ޖާގަކުރާ އެއްޗެއް މިބައެއް ދިނުމަށް (މިބައިނަށް ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވީ ކާލުމަކު) ބޭނުންވެ. ލަން، ގެސްޓްޙައުސް މިސްކީނުންނަށް އެއް މަސްވީ ކާލުމަށް މިވާ ބަރަދަކުވެ. އަދި ބާޖާ ހުރި އެއްޗެއް މިބައިވި މިބާގެ އަނބިދަރިން ކާލުމަށް ބޭނުންކުރާށެވެ.}

[1] **ނޯޓް:** "ޒަކާތުގެ ތަޢާރުފު" ގެ ބައިގައި މުޢާމަލާތުގެ ބަޔާންތަކާއި، މުޢާޛުބިން ޖަބަލްގެފާނުގެ ޙަދީޘް، ބާބު މިހެން ބަޔާންކުރެވިފައިވެއެވެ. އެ ބައިގައި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ބާވަތުގެ ކުރުކޮށް ބަޔާނަށް ބާބެއްގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. ބައްލަވާ! ސަހީޙުލްބުޚާރީ 2 (މުޤައްދިމާ)

ދަލީލެއްކަމަށް ބެލުން ޝައްފާރާވަތަކަ ފަޤީރެއްކަމަށް ވީނަމަވެސް ފަޤީރުންވެސް ދަރާވަނީ، ޒަކާތުގެ ބެހެނިވެރިން ބަޔާންވެފައިވާ އާޔަތުންވެސް ދޭހަވާފަދައިން، އެ އަށްބައި މީހުން ނޫން ބަޔަކަށް ޒަކާތުން ނުދިނުމެވެ. ނަމަވެސް އޭގެ މާނައަކީ، އެ އަށް ބައިގައި ހިމެނޭ އެންމެންނަށް ހަމަހަމައަށް ބެހުންކަމުގައި، ނުވަތަ އެއިން ބަޔަކުން އެހެން ބަޔަކަށް ދިނުން ހުއްދަނޫންކަމަށް ބަލައިފިނަމަ، އެއީ މުސްލިމު ޢިލްމުވެރިންގެ އިޖްމާޢާ ހިލާފު ބުނުމެއްކަމުގައިނޫން ނުވާނެއެވެ.

ޤުރުއާނުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ އަށް ބައި މީހުންގެތެރޭގައި ޒަކާތް ބެހުމީ ލާޒިމު ކަމެއްކަމަށް ބުނާފަބުނުން އެއީ ކަނޑައެޅިގެންކަމަށް ހުރިބަސްފުޅުކަމަށް، އެއީ މުސްލިމުންގެ އިމާމު، ނުވަތަ ވެރިޔާގެ ބެލުމުގެދަށުގައި ޒަކާތް ޒަކާތުގެ މުދާ ބަހާނަމަ ޤާނޫނާ ކަމުގައި ޚިލާފުކުރިފަރާތަށް ގޮވައިލެވޭނެކަމެވެ. ނަމަވެސް އެއީ، ޒަކާތް ވާޖިބުވާ ކަންތައް މިހާރު ކަނޑައެޅިފައިވާގޮތް ބަލާއިރު ޒަކާތް ބެހުމުގައި ވާޖިބުން ގޮތަށް ބަލަހައްޓަވާ ފަރާތްތަކުގެ ބައިތަކުގެ ހަމަހަމަކަން ޒަކާތުބެހުން ވާޖިބުކަމަކަށް ދަލީލުކުރާ އެއްވެސް ނަމަބަޔާނެއް ނުވާކަމަށްވެސް ބުނާނެއެވެ. އެއީ އަޅުގަނޑުގެ ރައުޔެވެ، އެ ނަން ޤާނޫނުގެ މިންގަނޑުތެރެއިން ޒަކާތުން ލިބެން ހައްޤުވާ ބަޔަކު މިންވަރަކަށް ދިނުން

އެއީ ހުއްދަކަމެކެވެ.

އާދައިގެ. މުސްލިމުންގެ ވެރިޔާގެ އިތުރުން ވެރިކަމުގެ ދައުރުގައިވާ އެންމެހައި މުސްލިމުންގެ ޒަކާތް ޖަމާކުރާ ހިނދުގައި، އެ ވެރިކަމުގެ ދަށުގައި ބައިތަކުގެ އަށް ބައިގެ ޒަކާތްބަހާށޭވާ މިންވަރު ޖަމާކުރުމަށްފަހު އެކަމަށް ވަކިކޮށްދީފައިވާ ޕިސީގެ ﷲ ފަރުމާކުރެއްވި ގޮތުގެމަތިން ޒަކާތް ލިބިގަންނަން އެބަހިއްސަ، އަދި ވެރިޔާ އެ ގޮތުގެމަތިން އެހެނިހެން ގޮތްތަކުގައި ޒަކާތް ބަލައިގަނެވިދާނެ ބައެއް ކަމެއް. އާއިއްޔަތުގެ އެ ބައި ބަހާގޮތުގައި ހަމަހަމަކޮށް ބެހުމަށް، ވެރިޔާއަށް ލާޒިމު ކަމެއްނޫނެވެ. އިސްލާމްދީނާއި މުސްލިމުންގެ ކަންކަން ބޭނުން ވަންތައާއި ގޮތައް

ވަކިން އެ އަށް ބައިގެތެރެއިން ޒަކާތުން ގިނަ މިންވަރެއް ލިބުން ހައްޤު ވެގެންވަނީ އެކަނި ބަޔަކަށްކަމަށް ވެރިމީހާއަށް ފެންނަ ބަޔަކަށް ދިނަމަވެސް، އަދި ދެ ތިން ބަޔަކަށް ވަކިން ދިނުމަކީ ވެރިމީހާގެ އިޖްތިހާދުގައިވާ ކަމެކެވެ.

މިސާލަކަށް ވެރިމީހާގެ ބެލުމުގެދަށުގައި އުޅޭމީހުން އެންމެންގެ ޒަކާތް ޖަމާވެފައިވަނިކޯން، ޖިހާދު އިޢުލާންކުރަން ޖެހިއްޖެނަމަ، ކާފިރުން، ނުވަތަ ބާޣީންގެ ނުރައްކާތުން އިސްލާމްދީނާއި، މުސްލިމުންނާއި، ޤައުމު ދިފާއުކުރުމަށް އެހެން ހުރިހާ ކަމަކަށްވުރެ، އެ ވަގުތު އިސްކަން ދޭންޖެހޭނީ ކަންތައްތަކަށެވެ. އެ ބާރުލުމުގައި ޒަކާތުން ލިބިދިނުމަށް ޤުރުއާނުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ އަށްބައިން ބައިތަކުގެތެރޭގައި ޒަކާތް ލިބުން ހައްޤުވާ ބަޔަކު ތިބިކަމުގައިވިޔަސް، اللّٰهُ ގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރާ މުޖާހިދުންގެ ހިއްމަތްތެރިކަމާއި، ހިތްވަރު ކުރިއަރުވައި، އިސްލާމްދީނުގެ ޝަރަފު ވަރުގަދަ ކުރުވުމުގެގޮތުން، އަދި ޖިހާދަށް އިސްކަންދިނުމުގެ ބޭނުމުގައި ޒަކާތުން ލިބުން ހައްޤުވާ އެހެން މިސްކީނުންނަށް ދިނުމުގެ ބަދަލުގައި، ހަމަހަމައަށް މުޖާހިދުންނަށް ދިނުމަކީ ވެރިމީހާގެ އިޖްތިހާދުގައިވާ، އަދި އެ ކަން ކުރަންޖެހޭނީކަމަކަށެވެ. އެފަދަ ވަގުތުގައިކަމުން ނުވަނީނަމަ، މުޖާހިދުންގެ ބައިން އުޅޭމީހުންނަށް ޚަރަދުކުރުން، އެހެން ބައިތަކުގެތެރެއިން ހައްޤު ބޭނުންތަކަށްބަލައިފައިވާ ބަޔަކަށް ދިނުމަށްވެސް އެންމެ ރަނގަޅު ގޮތެވެ.”[1]

ދެ ބަޔަކަށް ޒަކާތުންދިނުން ހަރާމްވާ މީހުން

ޒަކާތުގެ ބޭނުންތެރިންނާއި، ޒަކާތުން ލިބުން ހައްޤުވާ މީހުންނާބެހޭގޮތުން މީގެ ކުރިންވެސް ވާހަކަ ދެކެވިފައެވެ. މި ބާބުގައި މި ބަޔާންކޮށްދެނީ، ދެ ބަޔަކަށް ޒަކާތުން ދިނުން ހަރާމްވެގެންވާ މީސްތަކުންނެވެ.

---

[1] الروضة الندية شرح الدرر البهية، للإمام صديق بن حسن القنوجى (502/1)

1- ކާފިރުންނާއި މުލްޙިދުން:

ކާފިރުންނާއި، މުލްޙިދުންނާއި، މި ނޫންވެސް މިފަދަ ބާވަތަކަށް ޒަކާތުގެ މުދަލުން އެއްޗެއް ދިނުމަކީ ޙަރާމްކަމެއްކަމަށް ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެ ވަޑައިގަންނަވައެވެ. ދަލީލަކީ، މުޢާޛުގެފާނުގެ ޙަދީޘްގައިވާ {تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ.} މި ޙަދީޘެވެ. މި ބަސްފުޅުގައި އެ ވަނީ، މުސްލިމުންކުރެ ތަނަވަސް މީހުންގެ އަތުން ޒަކާތް ނެންގެވުމަށާއި، މުސްލިމުންކުރެ ފަޤީރު މީހުންނަށް އެ ތަކެތި ބަހައިދެއްވުމުގެ ވާހަކައެވެ.

އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. “އެންމެހައި މުސްލިމު ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ޛިއްމީއަކަށް (އެބަހީ: އިސްލާމީ ވެރިކަމުގެދަށުގައި ރައްކާތެރިކަން ލިބިގެން ދިރިއުޅޭ މުސްލިމުން ނޫން މީހަކަށް) ޒަކާތުން އެއްޗެއް ދިނުމަކީ ހުއްދަކަމެއްނޫނެވެ.”[1] ނަމަވެސް މީގެކުރިން ވެސް ބަޔާންވެފައިވާފަދައިން، ﴿وَٱلۡمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمۡ﴾ “އަދި އެއުރެންގެ ހިތްތައް އެކުވެރި ކުރައްވާ މީހުން” މީގެތެރެއިން އިސްތިސްނާވެގެންވެއެވެ. ހަމައެފަދައިން ޢާއްމު ސަދަޤާތުން އެފަދަ މީހުންނަށްވެސް ދިނުން ހުއްދަވާނެއެވެ. މާތް اللهُ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَيُطۡعِمُونَ ٱلطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ مِسۡكِينٗا وَيَتِيمٗا وَأَسِيرًا﴾ [2] މާނައީ: {އަދި އެތަކެއްޗަކަށް ލޯބި ހުރުމާއެކުވެސް، މިސްކީނުންނާއި، ޔަތީމުންނާއި، ހައްޔަރުވެގައިވާ މީހުންނަށް އެއުރެން ކާއެއްޗެހި ކާންދެއެވެ.}

އެ ކަމަނާއަށް اللهُ ރުއްސުންވެވޮޑިގެންވާ އަސްމާއުގެފާނުގެ ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَسْمَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَدِمَتْ عَلَيَّ أُمِّي وَهِيَ مُشْرِكَةٌ فِي عَهْدِ رَسُولِ

---

[1] الإِجْمَاعُ لأَبِي بَكر مُحَمَّدُ بن إِبرَاهِيم بْنُ الْمُنذِر، كتاب الزكاة، إجماع رقم: 136 (ص/56)

[2] (سُورَةُ الإِنسَان: 8)

اللَّهِ ﷺ، فَاسْتَفْتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، قُلْتُ: وَهِيَ رَاغِبَةٌ، أَفَأَصِلُ أُمِّي؟ قَالَ: {نَعَمْ صِلِي أُمَّكِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَأَحْمَدُ) [1] މާނައީ: “އެ ކަމަނާއަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަސްމާއުގެފުން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ޒަމާންފުޅުގައި އެއް ފަހަރަކު ތިމަންކަމަނާގެ މަންމާ ތިމަންކަމަނާއާ ބައްދަލުކޮށްލެއްވުމަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އޭރު މަންމާއަކީ މުޝްރިކެކެވެ. ފަހެ، ތިމަންކަމަނާ ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެން ދެންނެވީމެވެ. އަޅުގަނޑުގެ މަންމާ އަޅުގަނޑާ ބައްދަލުކޮށްލެއްވުމަށް ވަޑައިގެންނެވީއެވެ. މަންމާއަކީ އިސްލާމްދީނަށް ނަފުރަތުކުރައްވާ ބޭބޭކަނބަލެކެވެ. އަޅުގަނޑު މަންމާއަށް ހެޔޮކޮށްހިތުން އުޅުން ރަނގަޅުވާނެ ތޯއެވެ؟ ޖަވާބުދެއްވިއެވެ. {ރަނގަޅުވާނެއެވެ. ކަމަނާގެ މަންމާއަށް ކަމަނާ ހެޔޮކޮށް ހިތެއްވާށެވެ.}

2- ހާޝިމުގެފާނުގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލުން:

ހާޝިމުގެފާނުގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލުންނާ ބުނެވުނުބަހުގެ މާނައަކީ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަހުލުބައިތުންކަމުގައިވާ އެ ބޭބޭކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢަލީގެފާނާއި، ޢަޤީލުގެފާނާއި، ޖަޢުފަރުގެފާނާއި، ޢައްބާސްގެފާނާއި، އަލްޙާރިޘްގެފާނާއި، މި ބޭބޭކަލުންގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލުންނެވެ.

އިބްނުޤުދާމާ ވިދާޅުވިއެވެ. “ހާޝިމުގެފާނުގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލުންނަށް ޒަކާތު [illegible] [illegible] [illegible] ނުވާނެކަމާމެދު އެއްވެސް އިޚްތިލާފެއް ފުޤަހާއުންގެ [illegible] ތިމަންނާއަށް އެނގިއް ނުވެއެވެ. [illegible] ﷺ [illegible]

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الهِبَةِ وَفَضْلِهَا...، بَابُ الهَدِيَّةِ لِلْمُشْرِكِينَ، برقم: 2620 (164/3) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ فَضْلِ النَّفَقَةِ وَالصَّدَقَةِ عَلَى الْأَقْرَبِينَ وَالزَّوْجِ وَالْأَوْلَادِ...،برقم: 50 – (1003) (696/2) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الزكاةباب الصدقة على أهل الذِّمَّة، برقم: 1668 (100/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 26915 (484/44)

ކުރައްވާފައިވެއެވެ. {إِنَّ الصَّدَقَةَ لاَ تَنْبَغِي لِمُحَمَّدٍ، وَلاَ لِاَلِ مُحَمَّدٍ، إِنَّمَا هِيَ أَوسَاخُ النَّاسِ.}[1] މާނައީ: {ހަމަކަށަވަރުން، ޞަދަޤާތަކީ ހިއްޖެވުމަކީ މުޙައްމަދުގެފާނަށާއި، މުޙައްމަދުގެފާނުގެ އާލުންނަށް ހުއްދަވެގެންވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ މީސްތަކުންގެ (ދުތަރުގައިވާ) ކުނި މިޔަށެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ތުއްސުންގެއްވި އަހުލުބައިތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޢްއިޒާޒުން ބުޒުރުގާއި، މުސްތިޙުގު ހިމާޔަތްކުރެއްވި ޙަރާމްކުރައްވާފައެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، أَخَذَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ تَمْرَةً مِنْ تَمْرِ الصَّدَقَةِ، فَجَعَلَهَا فِي فِيهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {كِخْ كِخْ، ارْمِ بِهَا، أَمَا عَلِمْتَ أَنَّا لَا نَأْكُلُ الصَّدَقَةَ؟} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ)[2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ތުއްސުންގެއްވި އަހުލުބައިތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއް ދުވަހަކު ޞަދަޤާތުގެ ގޮތުގައި ޖަމާކުރެވިފައިހުރި ކަދުރު ތަކުން ކަދުރެއް ނަންގަވައި، އަލީގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޙަސަނުގެފާނު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަނގަތެރެއަށް އެ ކަދުރު ލެއްވިއެވެ. (އެ ކަން ފެނިވަޑައިގެން) ކިޚް ކިޚް އޭވިދާޅުވެ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ކަދުރުގެ ހިފަޖައިގެން ޙަރިޔާ ކުރެއްވިއެވެ. {ދަރިކަލޭ ތިޔަ އެއްލައިލާށެވެ. ތިމަންމެން ޞަދަޤާތުގެ ތަކެތި ކައިނުވާ، ބަޔަކުކަމަށްކަން ދަރިކަލުންނަށް އެނގިފައި ނުވަނީ ހެއްޔެވެ؟}[3]

މުއްޠަލިބުގެ ދަރިކޮޅުގެ ބަނޫހާޝިމުންނަށް ޞަދަޤާތަކީ ހިއްޖެވުން ޙަރާމްވާކަމާ ނުވަތަ ނުނެތޭ ޢިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި ޚިލާފު ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. އަލްއިމާމު ޝާފިޢީ

---

[1] **ނޯޓު:** މިއީ، އަލްއިމާމު މުސްލިމާއި، އެހެން ބައެއް ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ. "ޞަދަޤާތްޖަމާކުރާ އާމިލުން" މި ޒަކާތުގެ ދަރުމައިގައި މުސާރައިގެ، މި ބަޔަކު ގެންނަވާފައި ވާހަކަ، ބަޔަކު ރިވާކުރައްވާ ބޭކަލުން އެ ތަނުގައި ބާރުކޮށްދިނުމަށް ވަނީއެވެ. **ބައްލަވާ! ސަފްޙާ ނަންބަރު: 199** (މުރައްތިބު)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَا يُذْكَرُ فِي الصَّدَقَةِ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَآلِهِ، برقم: **1491 (127/2)** ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ تَحْرِيمِ الزَّكَاةِ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى آلِهِ وَهُمْ بَنُو هَاشِمٍ وَبَنُو الْمُطَّلِبِ دُونَ غَيْرِهِمْ، برقم: **161 – (1069) (751/2)** ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **9308 (177/15)**

[3] المغني لابن قدامة المقدسي، مَسْأَلَةٌ بَنِي هَاشِمٍ لَا تَحِلّ لَهُمْ الصَّدَقَة الْمَفْرُوضَة **(109/4)**

ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ހާޝިމުގެފާނުގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލުންނެކޭ އެއްފަދައިން މުއްޠަލިބުގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލުންނަށް ފަރުޟު ޒަކާތުން އެއްވެސް އެއްޗެއް ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ.

މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޖުބައިރު ބުން މުޠުޢިމުގެ އަރިހުން އައްޝާފިޢީއާއި، އަޙްމަދާއި، އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ ﵁، قَالَ: فَلَمَّا كَانَ يَومُ خَيبَرَ وَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سَهْمَ ذِي الْقُرْبَى فِي بَنِي هَاشِمٍ، وَبَنِي الْمُطَّلِبِ، وَتَرَكَ بَنِي نَوْفَلٍ، وَبَنِي عَبْدُ شَمْسٍ، فَانْطَلَقْتُ أَنَا وَعُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ حَتَّى أَتَينَا النَّبِيَّ ﷺ ، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَؤُلاَءِ بَنُو هَاشِمٍ، لاَ نُنكِرُ فَضْلَهُم لِلْمَوضِعِ الَّذِي وَضَعَكَ اللَّهُ بِهِ مِنْهُم، فَمَا بَالُ إِخْوَانِنَا بَنِي الْمُطَّلِبِ، أَعْطَيتَهُمْ وَتَرَكْتَنَا، وَقَرَابَتُنَا وَاحِدَةٌ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {إِنَّا وَبَنُو الْمُطَّلِبِ لاَ نَفْتَرِقُ فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلاَ إِسْلاَمٍ، وَإِنَّمَا نَحْنُ وَهُم شَيءٌ وَاحِدٌ.} وَشَبَّكَ بَينَ أَصَابِعِهِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُودَاوُدُ وَ اللَّفْظُ لَهُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجه، وَأَحْمَدُ، وَالشّافِعِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَأَبُويَعْلَى) [1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޖުބައިރު ބުން މުޠުޢިމު ވިދާޅުވިއެވެ. ޚައިބަރު ހަނގުރާމައިގެ ޣަނީމާ މުދަލުގެތެރެއިން ފަސްބައިކުޅަ އެއްބައިން [illegible] [illegible] ރަސޫލު ﷲ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ގާތްތިމާގެފުޅު ބޭކަލުންގެ ތެރެއިން ހާޝިމުވަންހައާއި، މުއްޠަލިބުވަންހައިގެ ބޭކަލުންގެ މެދުގައި ބެއްސެވިއެވެ. އަދި ނައުފަލުގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލުންނާއި، ޢަބްދުޝަމްސުގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލުންނަށް ނުދެއްވައި ދޫކޮށްލެއްވިއެވެ. ފަހެ، ތިމަންނާއި ޢުޘްމާނު ބުން ޢައްފާނާ ދެކަލުން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެން، ތިމަންމެން ދެންނެވީމުއެވެ. އޭ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ فَرْضِ الخُمُسِ، بَابٌ: وَمِنَ الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ الخُمُسَ لِلْإِمَامِ "وَأَنَّهُ يُعْطِي بَعْضَ قَرَابَتِهِ دُونَ بَعْضٍ"...، برقم: 3140 (91/4) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الفرائض، باب بيان مواضع قَسمِ الخُمس وسهم ذي القُربَى، برقم: 2980 (596/4) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ قَسْمِ الْفَيْءِ، برقم: 4137 (130/7) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الجِهَادِ، بَابُ قِسْمَةِ الْخُمُسِ، برقم: 2881 (132/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 16741 (304/27) ، وَالشّافِعِيُّ فِي المُسنَدِ، برقم: 412 (250/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ قَسْمِ الْفَيْءِ وَالْغَنِيمَةِ، بَابُ سَهْمِ ذِي الْقُرْبَى مِنَ الخُمُسِ، برقم: 12951 (554/6) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 1540 (126/2) ، وَ برقم: 1591 (140/2) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 9– (7399) (396/13)

اللهُގެ ރަސޫލާއެވެ. اللهُ ތަޢާލާ ހާޝިމުގެ ދަރިކޮޅުގެ ކަލޭގެފާނު ރަސޫލުކަމާއިގެން ފޮނުއްވާފައިވުމުން، ކަލޭގެފާނާއި އެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލުންނާ ދެމެދުގައިވާ ގާތްކަމުގެ މަތިވެރިކަމަށް އަޅުގަނޑުމެން އިންކާރެއް ނުކުރަމުއެވެ. ނަމަވެސް ކަލޭގެފާނު މުއްޠަލިބުގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލުންނަށް ދެއްވިހިނދު އަޅުގަނޑުމެންނަށް ނުދެއްވީ ކީއްވެތޯއެވެ؟ މުއްޠަލިބުގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލުންނާ ކަލޭގެފާނާ އަޅުގަނޑުމެންނާ ދެމެދުގައިވާ ގާތްކަން އެއްވަރު ނޫންތޯއެވެ. ފަހެ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، މުއްޠަލިބުގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލުން ޖާހިލު ޒަމާނުގައިވެސް އަދި އިސްލާމްދީނަށް ފަހުގައިވެސް ތިމަންމެންނާ ވަކިއެއް ނުވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންމެންނާއި (އެބަހީ: ހާޝިމުގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލުންނާއި މުއްޠަލިބުގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލުންނީ) އެއް ބައެއްފަދަ ބަޔަކީމުއެވެ.} މިހެން ހަދީޘްކުރެއްވުމަށްފަހު، (އެ ގާތްކަން ހާމަކުރެއްވުމުގެގޮތުން) އެކަލޭގެފާނުގެ އެއް އަތްފުޅުގެ އިނގިލިފުޅުތައް އަނެއް އަތްފުޅުގެ އިނގިލިފުޅުތަކުގެ ތެރެއަށް ލައްވައި ދައްކަވައިދެއްވިއެވެ.“ މިތާނގައި މިވަނީ އަލްއިމާމު އަބޫދާވޫދު ނުސްޚާގައިވާ އިބާރާތެވެ.

އަލްއިމާމު އިބްނުޙަޒްމް ވިދާޅުވިއެވެ. ”މި ބަސްފުޅުން އެނގޭގޮތުގައި، އެއްވެސް ކަމެއްގައި ބަނޫ މުއްޠަލިބުގެދަރިކޮޅުގައި ތަފާތެއް ނުކުރުން ސާބިތުވެއެވެ. އެހެނީ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބަސްފުޅުން ސާބިތުވާގޮތުގައި، މުއްޠަލިބުގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލުންނަކީ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އާލުވެރިންކަމުގައި ބުނުން ސައްޙަވާނެއެވެ. އެ ބޭކަލުންނަކީ، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އާލުވެރިންކަމުގައި ވަނީނަމަ އެ ބޭކަލުންނަށް ޒަކާތުގައި ހިއްސާވުން ހަރާމްވާނެއެވެ.“ [1]

އަލްއިމާމު އަބޫހަނީފާ ދެކިވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، މުއްޠަލިބުގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލުންނަށް ޒަކާތުގައި ހިއްސާވުން ހުއްދަވާނެއެވެ.

---

[1] الْمُحَلَّى بِالآثَارِ، لِابْنِ حَزْم، كِتَابُ الزَّكَاةِ، قَسْمُ الصَّدَقَةِ، (147/6)

އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ އަރިހުން ދީ ގޮތަށްވެސް (އެބަހީ: މުއްޠަލިބުވަންސައިގެ ބޭކަލުންނަށް ޒަކާތް ހަރާމްވާނެކަމަށާއި، އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވާގޮތުން ހުއްދަވާނެކަމަށް) ރިވާވެގެންވެއެވެ.

ހާޝިމުވަންސައިގެ ބޭކަލުންނަށް ޒަކާތް ހަރާމްވާ ފަދައިން އެ ބޭކަލުން މިނިވަން ކުރެއްވި މީހުންވެސް ޒަކާތްގައިރިލުން ހަރާމްވާނެކަމަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ އަންގަވާފައި ވެއެވެ. މި ބައިގެ ދަލީލަކީ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ.

ރަސޫލު اللهِ ﷺ މިނިވަންކުރެއްވި ބޭކަލަކު ކަލުގައިވާ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންގެއްވި އަބޫރާފިޢު (އިބްރާހީމު)ގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވައި، ރަނގަޅު އަދި ޞައްޙަ ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއް ކަމުގައި އައްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي رَافِعٍ ﵁، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بَعَثَ رَجُلًا مِنْ بَنِي مَخْزُومٍ عَلَى الصَّدَقَةِ، فَقَالَ لِأَبِي رَافِعٍ: اصْحَبْنِي كَيْمَا نُصِيبَ مِنْهَا، فَقَالَ: لَا حَتَّى آتِيَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَانْطَلَقَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى ﷺ فَسَأَلَهُ فَقَالَ: {إِنَّ الصَّدَقَةَ لَا تَحِلُّ لَنَا، وَإِنَّ مَوَالِيَ الْقَوْمِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ)[1] މާނައީ: ''އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންގެއްވި އަބޫރާފިޢު، ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޒަކާތް ޖަމާކުރައްވަން މަޚްޒޫމު ވަންސައިގެ ބޭކަލަކު ފޮނުއްވިއެވެ. ފަހެ، އޭނާ އަބޫރާފިޢަށް (އެބަހީ: ތިމަންނާއަށް) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިބާވެސް ތިމަންނާއާއެކު (ޒަކާތް ޖަމާކުރައްވަން) ހިނގާށެވެ. އޭރުން ތިމަންނާއަށް ލިބޭފަދައިން ތިބާއަށްވެސް (ފާމިދުބައިން) ލިބިގަންނާނެއެވެ! ފަހެ، ތިމަންނާ ދެންނެވިއެވެ. ނޫނެކެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ދަންނަވައި، އެކަމާބެހޭގޮތުން ތިމަން ސުވާލުކުރާނަމެވެ. ފަހެ،

---

[1] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب الصدقة على بني هاشم، برقم: **1650** (88/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في كراهية الصدقة للنبي صلى الله عليه و سلم وأهل بيته ومواليه ، برقم: **657** (37/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **23863** (289/39) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: **1469** (560/1)

ތިމަންނާ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށް ގޮސް (މިކަމުގައި ޢަމަލުކުރާނެގޮތެއް އޮޅުން ފިލުވުމަށްޓަކައި ސުވާލު) ދެންނެވީމެވެ. [illegible]، [illegible] ޙަދީޘް ކުރައްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންމެންނަށް ޒަކާތުގެ ތަކެތި ޙަލާލެއް ނުވާނެއެވެ. އަދި އެ ބަޔަކު މިނިވަންކުރަ ބަޔަކު ހިމެނޭނީ އެ ބަޔަކުގެތެރެއިންނެވެ.}

ޢާއްމު ޞަދަޤާތެއްވެސް އެ ބޭކަލުންނަށް ޙަރާމްވާނެތޯ ނުވަތަ ޙަލާލުވާނެތޯ މިއީ ޢިލްމުވެރިންގެ ދޭތެރޭގައި ޚިލާފުކުރެވިފައިވާ މައްސަލައެކެވެ. މި މައްސަލާގައި ޢިލްމުވެރިން ދައްކަވާފައިވާ ޙުއްޖަތްތައް ހުށަހަޅުއްވައި، އަލްއިމާމުއް ޝަވްކާނީ ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ.

“ދަންނަވަމެވެ! މާތް ނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވާ، {لاَ تَحِلُّ لَنَا الصَّدَقَةَ.} {ތިމަންމެންނަށް ޒަކާތް ހިފުން ޙަލާލެއް ނުވާނެއެވެ.} މި ބަސްފުޅުން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމެވެ.

ޢިލްމުވެރިންކުރެ ޖަމާޢަތެއްގެ ބޭކަލުން، [illegible] [illegible] [illegible] ވެސް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ރަސޫލު الله ﷺ އާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ އާލުވެރިންގެ މައްޗަށް ޙަރާމްވާނެކަމަށް އިޖްމާޢުވެގެން ވާކަމަށް ބަޔާން ކުރައްވާފައިވެއެވެ.

މިއާ ޚިލާފަށް ވިދާޅުވާ [illegible] އަލްއިމާމު ޝާފިޢީއާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އެއް ރިވާޔަތުގައި އެ ބޭކަލުން ވެސް ދެކެވަޑައިގެންނެވީ، ޙަރާމްވަނީ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ޢާއްމު [illegible] [illegible] [illegible] ދެކެވަޑައިގެންނެވެއެވެ.

އިބްނުޤުދާމާ ބަޔާންކުރައްވާފައިވާގޮތުގައި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ އަރިހުން ބަޔާންވެގެންވާ ބަސްފުޅަކީ އެހާ ސާފުކޮށް ވަކިގޮތެއްގައި އެނގޭ ބަސްފުޅެއް ނޫނެވެ.

ޙަނަފީމަޛްހަބުގެ ގިނަ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި ޢާއްމު ޞަދަޤާތް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އާލުވެރި ބޭކަލުންނަށް ހުއްދަވާނެއެވެ. ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގައި ޞައްޙަ ރައުޔަކީ، އަދި ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންނާއި (ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ ވަޖްހެއް ކަމުގައިވާ) ޒައިދީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ، ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާފަދައިންނެވެ. އެ ބޭކަލުންނަށް ފަރުޟު ޒަކާތުގެތެރެއިން އެއްވެސް އެއްޗެއްގައި ހައްޤުވުން ހުއްދަނުވާނެކަމަށެވެ. އެ ބޭކަލުންނަށް އެ ތަކެތި ޙަރާމްވީ ސަބަބެއްކަމަށް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ، {إِنَّمَا هِيَ أَوْسَاخُ النَّاسِ.} {ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ، (އެބަހީ: ޒަކާތަކީ) މީސްތަކުންގެ މުދަލުގައިވާ ކުނިމިލައެވެ.} މިފަދައިން ޙަދީޘް ކުރައްވާފައިވާ ކަމަށްޓަކައެވެ.

ނަމަވެސް ޢާއްމު ޞަދަޤާތަކީ އެފަދަ އެއްޗެއް ނޫނެވެ. "އަލްމަބްސޫޠު" ނަމަކަށްކިޔުން ފޮތުގައި ވެއެވެ. "ހިބައިން ދެވޭ ތަކެއްޗާއި، ހަދިޔާއާއި، ވަޤުފުގެ މައްޗަށް ޤިޔާސްކޮށް، ޢާއްމު ޞަދަޤާތް އެ ބޭކަލުންނަށް ހުއްދަވާންކަމަށް ބުނެފައެވެ."

އަބޫޔޫސުފާއި އަބުލްޢައްބާސް ވިދާޅުވާގޮތުގައި ފަރުޟު ޒަކާތް އެ ބޭކަލުންނަށް ޙަރާމްވާ ފަދައިން ޢާއްމު ޞަދަޤާތްވެސް ޙަރާމްވާނެއެވެ. އެހެނީ މިކަމުގެގޮތުން އައިސްފައިވާ ދަލީލަކީ ފަރުޟު ޒަކާތާއި ޢާއްމު ޞަދަޤާތާ ދެމެދުގައި ތަފާތެއްވާކަން ސާބިތު ދަލީލެއް ނުވެއެވެ."[1]

---

[1] نيل الأوطار، محمد بن علي الشوكاني، كتاب الزكاة، بَابُ تَحْرِيمِ الصَّدَقَةِ عَلَى بَنِي هَاشِمٍ وَمَوَالِيهِمْ...، (206/4)

3- އަދި 4- ބަފައިން ދަރިންނަށް، ދަރިން ބަފައިންނަށް ދިނުން:

ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވާގޮތުގައި ބަފައިންނާއި، ކާފައިންނާއި، މަންމައިންނާއި، މާމައިންނާއި، ފިރިހެން ދަރިންނާއި، ފިރިހެން ދަރީންގެ ފިރިހެން ދަރިންނާއި، އަންހެން ދަރިންނާއި، އަދި ދަރީންގެ އަންހެން ދަރިންނާއި، މިފަދަ މިފަދަ މީސްތަކުންނަށް ޒަކާތުން ދިނުން ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ.

މީހަކަށް اللهُ ތަޢާލާ ތަނަވަސްކަން ދެއްވާފައިވުމުން، އޭނާގެ މުދަލުގެ ޒަކާތް ދައްކާހިނދު، ކިތަންމެ މައްކަން ދިޔަސަވެސް ބަފައިންނާއި (އެބަހީ: ތިމާގެ ބައްޕައާއި، ކާފައާއި، ދުނިކާފައާއި، މި މީސްތަކުންނާއި) ކިޔަނުގެ ދިރިއަރަސަވެސް ދަރިންނަށް، (އެބަހީ: ތިމާގެ އުފަން ދަރިންނާއި، ދަރީންގެ ދަރިންނާއި މިމީސްތަކުންނަށް) ތަނަވަސްކަމެއްނެތް ފަޤީރު ހާލަތުގައިވާ އެބައިމީހުންނަށް ހުރަސްވެ ބަލަހައްޓާދިނުން އޭނާ ޒަކާތްދޭ މީހާގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވާ ނަފަޤާ. އެހެންކަމާއެކު މި ނަފަޤާދިނުން މީސްތަކުންނަށް ތިމާގެ މުދަލުގެ ޒަކާތުން ހުއްދަކުރަން، ޒަކާތްދޭ މީހާ އޭނާގެ އަމިއްލަ ނަފްސަށް ދިމާވާ ފައިދާ ކުރުމަށް ހުރިކަމަށް ވާނެއެވެ. ބޭނުންވެގެން މީސްތަކުންނަށް ތިމާގެ ދަރިންގެ ނަފަޤާ ހާސިލުވުމާއި ބޭނުމެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ.

އަތޮޅުމާލޭ މާލިކު ދަކަވެގެ އިސްލާމްދާރުގެތޭގައި ޒަކާތުދީ މިހާ، އޭނާގެ ދަރި ފަރާތުގެ ކާފައިންނަށާއި، މާމައިންނަށާއި، ދަރިންގެ ދަރިންނަށް އެބައިމީހުންނަށް ފަޤީރު ބައްޔާ ބޭނުމަށް ވަނީނަމަ، ޒަކާތުން ދިނުމަކީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ. އެހެނީ އެ މީސްތަކުންނަށް ނަފަޤާދިނުމަކީ އޭނާގެ ޒިންމާއެއް ނޫނެވެ.

އެފަދަ މީސްތަކުންނަށް ތަނަވަސް ބައްޔާބޭނުމެއްވާނަމަ، އެބައިމީހުން އަމިއްލަ ޙައްޤުން اللهُ ގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރަން ނިކުމެގެންނަމަ، އެ ބާރުތޮޅުގައި އެބައިމީހުންނަށް ފީސަބީލި اللهِ ބައިން ދިނުން އެކަށީގެން ހުއްދަވެއެވެ. ހަމައެފަދައިން (އެބައިމީހުންނަށް

ދަރަނިވެރިވެފައިވާ ބަޔަކުނަމަ) ދަރަނިވެރިންގެ ބައިންވެސް ދެވިދާނެއެވެ. އެހެނީ، އެ މިސްކީނުންގެ ދަރަނި އަދާކޮށްދިނުމަކީ އޭނާގެ ޒިންމާގައިވާ ކަމެއްކަމުންނެވެ. ހަމައެފަދައިން ޒަކާތް ޖަމާކުރުމުގެ ޢާމިލުންގެ ގޮތުގައި އެއިން މީހަކު މަސައްކަތްކުރާ ނަމަ، ޢާމިލުންގެ ބައިންވެސް ދެވިދާނެއެވެ.

5- އަނބިމީހާ:

އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އެންމެހައި އިލްމުވެރިން އިޖުމާޢުވެ އެއްބަސްވެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި ޒަކާތުދައްކާ މީހާގެ އަނބިމީހާއަށް އޭނާގެ ޒަކާތުން އެއްޗެއް ދިނުން ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ." [1]

ސަބަބަކީ، އަނބިމީހާގެ އެންމެހައި ޚަރަދުތައް ބެލެހެއްޓުމަކީ، ފިރިމީހާގެ ވާޖިބެއްކަމުގައިވުމެވެ. އެހެންކަމާއެކު، މައިންބަފައިންނަށް ޒަކާތުން ޚަރަދުކުރަން ނުޖެހޭ ފަދައިން އަނބިމީހާއަށްވެސް ޒަކާތުން ޚަރަދެއްކުރާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. ނަމަވެސް އަނބިމީހާއީ ދަރަނިވެރިއެއްނަމަ، ޒަކާތުގެ ދަރަނިވެރިންގެ ބައިން އެ އަނބިމީހާގެ ދަރަނި އަދާކުރެވޭނެ މިންވަރު ދިނުން ހުއްދަވާނެއެވެ.

6- ﷲ އާ ޤުރްބަންވުމުގެ ގޮތުން ޒަކާތުން ޚަރަދުކުރުން:

ﷲ އާ ޤުރްބަންވުމުގެ ގޮތުން ކުރެވޭ ޢާއްމު ހެޔޮކަންކަމުގައި ޒަކާތުގެ މުދަލުން ޚަރަދުކުރުން ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު، ޒަކާތުގެ ބޭނުންވެރިން ބަޔާން ކުރައްވާފައިވާ އާޔަތުގައި ނަންގަނޑުވެފައިވާ ބައިތައް ފިޔަވައި، އެހެން ކަމަކަށް ޒަކާތުން ޚަރަދުކުރުން ނުހުއްދަވާނެއެވެ. އެހެނީ، ޒަކާތުން ދެވޭނީ ބައިތަކަށް ކަނޑައަޅުއްވައި ﷲ ވަޙީ ކުރައްވާފައިވަނީ މިފަދައިންނެވެ. ﴿إِنَّمَا ٱلصَّدَقَٰتُ لِلۡفُقَرَآءِ وَٱلۡمَسَٰكِينِ وَٱلۡعَٰمِلِينَ عَلَيۡهَا

---

[1] الإجماع، لابن المنذر، كتاب الزكاة، رقم: 143 (صفحة: 58)

وَٱلۡمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمۡ وَفِي ٱلرِّقَابِ وَٱلۡغَٰرِمِينَ وَفِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱبۡنِ ٱلسَّبِيلِۖ فَرِيضَةٗ مِّنَ ٱللَّهِۗ ﴾[1]

މާނައީ: {ހަމަކަށަވަރުން، ޞަދަޤާތުގެ ތަކެތި ވަނީ ފަޤީރުންނަށާއި، މިސްކީނުންނަށާއި، އެކަމުގެ ޢާމިލުންނަށާއި، އެއުރެންގެ ހިތްތައް އެކުވެރިކުރައްވާ މީހުންނަށާއި، (އެބަހީ: އަލަށް އިސްލާމްވި މީހުންނަށާއި) އަޅުން މިނިވަން ކުރުމުގައްޔާއި، ދަރަނިވެރިންނަށާއި، اللهُ ގެ މަގުގައްޔާއި (ޖިހާދުގައި ޖެހިފައިވާ) ދަތުރުވެރިންނަށެވެ. اللهُ ގެ ބަސްފުޅުން ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ފަރުޟެއްގެ ގޮތުގައެވެ.} އެހެންކަމާއެކު މިސްކިތްތައް ބިނާކުރުމާއި، ބުރުޖުތަކާއި މަގުތައް ހެދުމާއި، އެފަދަ ތަންތަން މަރާމާތުކުރުމާއި، ވަޤުފުތަކުގެ ކަންކަން ބެލެހެއްޓުމާއި، މައްޔިތާގެ ޖަނާޒާގެ ކަންކަމަށާއި، اللهُ އާ ޤުރުބަވުމުގެގޮތުން ކުރާ މިބާވަތުގެ ކަންކަމަށް ޒަކާތުން ޚަރަދެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ.

އަލްއިމާމު އަބޫދާވޫދު ވިދާޅުވިއެވެ. ”އަލްއިމާމު އަޙްމަދާ ކުރެވުނު ސުވާލެއް ތިމަންނާ އަޑުއެހީމެވެ. ދެންނެވުނެވެ. ޒަކާތުގެ ފައިސާއިން މައްޔިތުގެ ޖަނާޒާގެ ކަންކަމަށް ހޭދަކުރުމާއި ކަފަންކުރުމަށް ކަމުދޭތޯއެވެ؟ ޖަވާބުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއީ ހުއްދަކަމެއް ނޫނެވެ. ޒަކާތުން މައްޔިތާގެ ދަރަނި އަދާކޮށްދިނުމެއް ވެސް ނުވެއެވެ. އަދިވެސް އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޒަކާތުން ދިރިހުރިމީހާގެ ދަރަނިއަދާކޮށް ދިނުންވެއެވެ. އަދި މައްޔިތާގެ ދަރަނިއަދާކޮށްދިނުމެއް ނުވެއެވެ. އެހެނީ، މައްޔިތަކީ ދަރަނިވެރިއެއް ނުވާނެއެވެ. ދަރަނިވަނީ ގާތްތިމާގެ މީހުންނަށް ދެވިދާނެތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ. އެއީ އެންމެ ރަނގަޅު ކަމެކެވެ.“

ޒަކާތްބެހުމުގެ މަސްއޫލިއްޔަތު ކާކުހެއްތޯ؟

ޒަކާތްވާޖިބުވާ މީހުންގެއަތުން ޒަކާތް ނެންގެވުމަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ފަރާތުން ބޭކަލުން ފޮނުއްވާފައިވެއެވެ. އެ ބޭކަލުން ގެންވުމުން، ހުދު

---

[1] (سُورَةُ التَّوبَة: 60)

އިތުރު އެކަލޭގެފާނު ޙައްޤުވެރިންގެ މެދުގައި ޒަކާތުގެމުދަލު ބައްސަވައިދެއްވާފައިވެއެވެ. ހަމަ އެފަދައިން އަބޫބަކުރުގެފާނާއި، ޢުމަރުގެފާނު، އެ ބޭކަލުންގެ ޚަލީފާ ކަމުގައި ރަސޫލު الله ﷺ ޚަރަދުކުރެއްވި ފަދައިން ޒަކާތް ޖަމާކުރެއްވުމަށް ބޭކަލުން ފޮނުއްވައި، އެ ތަކެތި ގެނެވުމުން އެ ބޭކަލުން އަމިއްލަފުޅަށް ޙައްޤުވެރިންގެ މެދުގައި ބައްސަވައި ދެއްވާފައިވެއެވެ. މިކަމުގައި ފާޅުގައި ފެންނާން ހުންނަ މުދަލާއި، ފާޅުގައި ފެންނާން ނުހުންނަ މުދަލުގައި ތަފާތެއް ނުވެއެވެ. (ފާޅުގައި ފެންނާން ހުންނަ މުދަލަކީ ދަނޑުވެރިކަމާއި، ކާނޭ ބާވަތްތަކާއި، [illegible] [illegible] ބާވަތްތަކާއި މުދަލެވެ. ފާޅުގައި ފެންނާން ނުހުންނަ މުދަލަކީ ރަނާއިރިހި، ފައިސާއާއި، [illegible]، ވިޔަފާރި މުދަލުގެ ބާވަތްތަކެވެ.)

ޢުޘްމާނުގެފާނުގެ ޚަލީފާކަމުގެ ކުރީކޮޅު އެ ކަލޭގެފާނުވެސް ކުރިން ނަންގަވަމުން ފަދައިން ޒަކާތް ޖަމާކުރެއްވުމަށް ބޭކަލުން ފޮނުއްވައި، ޒަކާތްނަންގާ [illegible] ގެނެވުމުން، ޙައްޤުވެރިންގެ މެދުގައި އެ ތަކެތި ބައްސަވައި ދެއްވުމުން އެ ކަލޭގެފާނު އިސްވެ މަސައްކަތްތުރު ކުރައްވާފައިވެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޚަލީފާކަމުގެ [illegible]، މަސައްކަތުގެ އަތުގައި ފާޅުގައި ފެންނާން ނުހުންނަ މުދަލުގެ ބާވަތްތައް ދިރާސާކުރުމުން، މަންދޫބުން ފޮނުއްވައިގެން ޒަކާތް ޖަމާކުރެއްވުމުގެ މަސައްކަތް ކުރެއްވުމަކީ [illegible] އިސްލާމީ ދައުލަތުގެ [illegible] [illegible]، މުދަލުގެ ފެންނާން [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، މުދަލުގެ [illegible] [illegible] އެބައިމީހުންގެ މުދަލުގެ ޒަކާތް [illegible] އަމުރުކުރެއްވިއެވެ.

ފިޤުހުވެރިން އިއްތިފާޤުވެ ވަޑައިގެންނެވިގޮތުގައި، ފެންނާން ނުހުންނަ މުދަލުގެ ބާވަތްތަކުގެ މުދަލުގެ ޒަކާތް ހޯއްދެވުމަކީ، މުދަލުގެ ވެރިންގެ

ވާޖިބުވެއެވެ. އެބައިމީހުންގެ މަސްއޫލިއްޔަތެއްކަމުގައެވެ. މި ބަހުގެ ތަރުޖަމާ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްވި އައްސާއިބު ބުނު ޔަޒީދުގެ އަރިހުން ޞައްޙަ ސަނަދަކުން އަލްއިމާމު ބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘުގައިވެއެވެ. عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي السَّائِبُ بْنُ يَزِيدَ ﵁، أَنَّهُ سَمِعَ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ ﵁، خَطِيبًا عَلَى مَنْبَرِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: "هَذَا شَهْرُ زَكَاتِكُمْ" وَلَمْ يُسَمِّ لِيَ السَّائِبُ الشَّهْرَ، وَلَمْ أَسْأَلْهُ عَنْهُ، قَالَ: فَقَالَ عُثْمَانُ: "فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ عَلَيْهِ دَيْنٌ فَلْيَقْضِ دَيْنَهُ حَتَّى تَخْلُصَ أَمْوَالُكُمْ، فَتُؤَدُّوا مِنْهَا الزَّكَاةَ." (رَوَاهُ مَالِكٌ، وَالشّافِعِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: ”އައްޒުހުރީ ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްވި އައްސާއިބު ބުނު ޔަޒީދު ތިމަންނާއަށް ވިދާޅުވެ ދެއްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްވި ޢުޘްމާނު ބުނު ޢައްފާނު، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ މިންބަރުގައި ހުންނަވައި ޚުޠުބާއެއް ދެއްވަނިކޮށް ތިމަންނާ އަޑުއެހީމެވެ. (ޢުޘްމާނުގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. ”މިއީ ތިޔަބައިމީހުންގެ ޒަކާތްދިނުމުގެ މައްސަރެވެ.“ (އައްޒުހުރީ ވިދާޅުވިއެވެ.) އެއީ ކޮން މައްސަލައެއްކަމެއް، ސާއިބުގެފާނު ވިދާޅުވެއް ނުވެއެވެ. އަދި ތިމަންނާ ވެސް އެއީ ކޮން މައްސަލައެއްތޯ އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން ސުވާލުކޮށްވެސް ނުދަންނަވަމެވެ. (އައްސާއިބު) ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ، ޢުޘްމާނުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ”ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު އަދާކުރަން ޖެހިފައިވާ ދަރަންޏެއް ވާނަމަ، ފަހެ، ޒަކާތް ވާޖިބުވަނީ އޭނާގެ މުދަލުގެތެރެއިން ކިހާ މިންވަރެއްގައިތޯ ކަށަވަރުކުރުމަށްޓަކައި، އެންމެ ފުރަތަމަ އޭނާގެ މުދަލުން އެ ދަރަނި އަދާކުރަންވާނެއެވެ. އެއަށްފަހު، ބާކީ ހުންނަ އެއްޗަކުން ޒަކާތް އަދާކުރާ ހުރިނަމައެވެ.“ މި ޙަދީޘުގައި މިވަނީ ބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޞީޣާގައި ހަމަޖެހިފައިވާ އެންމެ ބާކީވަނީ އަލްއިމާމު ބައިހަޤީގެ ރިވާޔަތުގައިވާ ޢިބާރާތެވެ.

---

[1] مَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، الزَّكَاةُ فِي الدَّيْنِ، برقم: 873 (355/2) ، وَالشَّافِعِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 620 (410/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الدَّيْنِ مَعَ الصَّدَقَةِ، برقم: 7607 (249/4) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ لاَ زَكَاةَ إِلاَّ فِي فَضْلٍ، برقم: 7086 (92/4) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَاقَالُوا فِي الرَّجُلِ يَكُونُ عَلَيهِ الدَّيْنُ، برقم: 10658 (548/6) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كتاب الزكاة، باب الدين هل يمنع الزكاة، برقم: 1585 (54/6)

އަލްއިމާމުއް ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. "މިއީ، އެބަހީ: ފެންނާން ނުހުންނަ މުދަލުގެ ޒަކާތް ނެރުމާއި، އެ ތަކެތި ޙައްޤުވެރިންގެމެދުގައި ބެހުމަކީ، މުދަލުގެ ވެރިފަރާތުން ކުރަންޖެހޭނެ ކަމެއްކަމާމެދު އެއްވެސް ޚިލާފެއްވާ މައްސަލައެއް ނޫނެވެ. ތިމަންމެން ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ބަޔާންކުރައްވާ ގޮތުގައި މިއީ، އިލްމުވެރިން އިޖުމާޢުވެ، އިއްތިފާޤުވެފައިވާ މައްސަލައެކެވެ."[1]

އެ މީހެއްގެ މުދަލުގެތެރެއިން ފެންނާން ނުހުންނަ މުދަލުގެ ޒަކާތް ނެރުމާއި، އެ ތަކެތި ޙައްޤުވެރިންގެމެދުގައި ބަހައިދިނުމަ މުދަލުގެ ވެރިފަރާތުން ކުރުން މޮޅުއިތުރުވެގެންވާ ކަމެއްތޯ؟ ނުވަތަ އެ ކަމުގައި މޮޅުއިތުރު ގޮތަކީ މުސްލިމުންގެ ވެރިކަމުގެ ފަރާތުން އެ ކަންކުރުންތޯ؟ މި މައްސަލާގައި ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގައި މޮޅުއިތުރު ގޮތަކަށް ބުނަނީ، ވެރިމީހާއަކީ އަދުލުވެރި [illegible] މީހަކު ކަމުގައިވިޔަސްމެ، ވެރިމީހާ ބަދަލުކޮށް، އޭނާ އެ ކަންކުރުމެވެ.

ހަންބަލީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، މޮޅުއިތުރު ގޮތަކީ އެ މީހަކު އަމިއްލައަށް އެ ކަން ކުރުމެވެ. އަދި މުސްލިމުންގެ ވެރިމީހާ ބަދަލުކުރަމެ ވެސް ޖާއިޒު ކަމެއްކަމަށް އެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ.

ނަމަވެސް ފާޅުގައި ފެންނާން ހުންނަ މުދަލުގެ ޒަކާތްނެރުމާއި، އެ ތަކެތި ޙައްޤުވެރިންގެ މެދުގައި ބަހައިދިނުމަ މުސްލިމުންގެ ވެރިމީހާގެ ނުވަތަ އޭނާ އެ ކަން ކުރުމަށް ހުއްދަކުރާ ބަޔަކަށް މަސްއޫލިއްޔަތެކެވެ. އަލްއިމާމު މާލިކާއި، އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާއި، އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީގެ އެއް ޤައުލުގައި އެ ކަލޭގެފާނުންވެސް ވިދާޅުވާގޮތަކީ މި ނަންގަނޑުވިއެވެ.

---

[1] المجموع شرح المهذب، للنووى **(6/164)**

ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ފާޅުގައި ފެންނާން ހުންނަ މުދަލާއި ފެންނާން ނުހުންނަ މުދަލުގެ ޒަކާތްނެގުމާއި، ބަހައިދިނުމުގައި މޮޅުއިތުރު ގޮތަކީ މުދަލުގެ ވެރިފަރާތުން އެ ކަންކުރުމެވެ.

ވެރިމީހާއާ ޙަވާލުކުރުމުން މުދަލުގެ ވެރިމީހާގެ ޒިންމާއަދާވާނެއެވެ:

މުސްލިމުންގެ ވެރިއަކަށް ހުރި މީހަކީ، އިސްލާމްދީން ގަބޫލުކޮށްގެން ހުރި މީހަކު ނަމަ، އޭނާއަކީ ޢަދުލުވެރި މީހަކުކަމުގައި، ނުވަތަ ޢަދުލުވެރި ނޫން މީހަކު ކަމުގައިވާ ހާލުގައި ވެސް، މުސްލިމުންގެ ވެރިމީހާއާ ޒަކާތުގެ ތަކެތި ޙަވާލުކުރުމަކީ މުދަލުގެ ވެރިމީހާގެ ޒިންމާ އަދާވެންކަމުގައިވާނެއެވެ. މުސްލިމުންގެ ވެރިމީހާއާ ޙަވާލު ކުރުމުން، އޭނާ ޒަކާތުގެ ބައިވެރިންގެ މެދުގައި އެ ތަކެތި ބަހައި ނުދޭނަމަ، މުދަލުގެ ވެރިޔާ އަމިއްލައަށް އެ ކަން ކުރުން މޮޅުއިތުރުވެގެންވެއެވެ.

އެ ބަޔެއްގެ މުސްލިމު ވެރިޔާ، ނުވަތަ އޭނާ އެ ކަމަށް އައްޔަންކޮށްފައިވާ ފަރާތަކުން ޒަކާތް ޖަމާކުރުމަށް މީސްތަކުންނަށް އަމުރުކޮށްފިނަމަ ވެރިކަމުގެ ފަރާތުން އެންގި ގޮތަށް އަމަލުކުރަންޖެހޭނެއެވެ.

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންގެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. **عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁، أَنَّهُ قَالَ: أَتَى رَجُلٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي ذُو مَالٍ كَثِيرٍ، وَذُو أَهْلٍ وَوَلَدٍ وَحَاضِرَةٍ، فَأَخْبِرْنِي كَيْفَ أُنْفِقُ وَكَيفَ أَصْنَعُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {تُخْرِجُ الزَّكَاةَ مِنْ مَالِكَ، فَإِنَّهَا طُهْرَةٌ، تُطَهِّرُكَ، وَتَصِلُ أَقْرِبَاءَكَ، وَتَعْرِفُ حَقَّ السَّائِلِ، وَالْجَارِ، وَالْمِسْكِينِ}، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ، أَقْلِلْ لِي قَالَ: {فَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا} فَقَالَ حَسْبِي يَا رَسُولَ اللهِ، إِذَا أَدَّيْتُ الزَّكَاةَ إِلَى رَسُولِكَ فَقَدْ بَرِئْتُ مِنْهَا إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {نَعَمْ إِذَا أَدَّيْتَهَا إِلَى رَسُولِي فَقَدْ**

بَرِئْتَ مِنْهَا، فَلَكَ أَجْرُهَا وَإِثْمُهَا عَلَى مَنْ بَدَّلَهَا.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ގެ އަރިހަށް ތަމީމު ޤަބީލާގެ މީހަކު އައިސް ދެންނެވިއެވެ. އޭ الله ގެ ރަސޫލާއެވެ. އަޅުގަނޑަކީ ވަރަށްބޮޑު މުދާވެރިއެކެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުގެ އަނބިދަރިންނާއި، [illegible] ވަރަށް ގިނައެވެ. އަޅުގަނޑުގެ މުދަލުން [illegible] ޚަރަދުކުރުން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ވިދާޅުވެދެއްވުން އެދެމެވެ. ފަހެ، ރަސޫލު الله ﷺ ޖަވާބުދެއްވިއެވެ. {ތިބާގެ މުދަލުން ތިބާ ޒަކާތް ނެރެއްވާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ ތިބާއަށްވާ ޠާހިރު [illegible] [illegible] [illegible]. އަދި [illegible] ([illegible] [illegible] [illegible]) ތިބާއަށް [illegible] [illegible]. އަދި އެއީ، ތިބާގެ ގާތްތިމާގެ މީހުންގެ ގުޅުން [illegible] [illegible]. އަދި [illegible] މީހުންނާއި، އަވަށްޓެރިންނާއި، [illegible] [illegible] ތިބާ [illegible]، އެ [illegible] [illegible]} އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. އޭ الله ގެ ރަސޫލާއެވެ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! ޖަވާބުދެއްވިއެވެ. {ގާތްތިމާގެ މީހާއަށް، އޭނާގެ ޙައްޤުދޭށެވެ! އަދި މިސްކީނާއި، ދަތުރުވެރިޔާއަށް ވެސްދޭށެވެ. އަދި ގިނަގިނައިން އިސްރާފު ނުކުރާށެވެ!} އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. އޭ الله ގެ ރަސޫލާއެވެ. ތިޔަވަރުން އަޅުގަނޑަށް ފުދިއްޖެއެވެ. ކަލޭގެފާނު ޒަކާތް ޖަމާ ކުރުއްވުމަށް ފޮނުއްވާ ޢާމިލަށް އަޅުގަނޑުގެ ޒަކާތް ޙަވާލުކުރުމުން، [illegible] الله އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާއަށް އަޅުގަނޑު ވާޖިބު އަދާކުރެވުނުކަމުގައި ވާނެތޯއެވެ؟ ފަހެ، ރަސޫލު الله ﷺ ޖަވާބުދެއްވިއެވެ. {އާނއެކެވެ. ޒަކާތް ޖަމާކުރުމަށްޓަކައި ތިމަންކަލޭގެފާނު ފޮނުއްވާ ޢާމިލަށް ތިބާގެ ޒަކާތް ޙަވާލުކުރެއްވި، ތިބާގެ ވާޖިބު އަދާކުރެވުނުކަމުގައިވާނެ ކަމެވެ. އެ ކަމުގެ [illegible] ސަވާބު ތިބާއަށް

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12394 (386/19) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ التَّفْسِيرِ، وَمِنْ تَفْسِيرِ سُورَةِ بَنِي إِسْرَائِيلَ، برقم: 3432 (426/2)

ލިބިގެން ވާނެއެވެ. އެއަށް ބަދަލުގައި ގެންގޮސް މީހާއަށް (އެބަހީ: ޚަލީފާގެ މުދަލުން އަމިއްލައަށް ބޭނުންކުރުން، ނުވަތަ ޚަލީފާގެ ބައިވެރިން ނޫން މީހަކަށް އެއިން ދިނުންފަދަ ކަމެއް ޚާއްޞަ މީހާއަށް) އެ ކަމުގެ އުޒޫބާތް ދިމާވިގެން ވާނެއެވެ.}[1]

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދު اللهِ ބިން މަސްޢޫދުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީއާއި، އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ ﵁، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ: {سَتَكُونُ أَثَرَةٌ وَأُمُورٌ تُنْكِرُونَهَا}، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ فَمَا تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: {تُؤَدُّونَ الحَقَّ الَّذِي عَلَيْكُمْ، وَتَسْأَلُونَ اللَّهَ الَّذِي لَكُمْ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ)[2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދު اللهِ ބިން މަސްޢޫދު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އަންނަންއޮތް ޚާއްޞަވުމާއި ވެރިންގެ އަނިޔާވެރިކަމާއި، ރައްޔިތުންގެ މުދަލުން އެއުރެން ހިތުހުރި ގޮތަކަށް ބޭނުންކުރުންފަދަ ކަންކަމުގައި ވެރިންނާމެދު ތިޔަބައިމީހުން ނުރުހުންތެރިވާނެ ކަންތައްތައް ފާޅުވާ ހުއްޓެވެ.} އަސްޙާބުން ދެންނެވިއެވެ. (އެފަދަ ދުވަހެއް ފެންނަ ހިނދު) އަޅުގަނޑުމެން (އެބަހީ: މުސްލިމުން) ކުރަމުންދާނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައި މީހުން، ތިޔަބައިމީހުންގެ ވާޖިބު އަދާކުރާނިކަމެވެ. އަދި އަނިޔާވެރި ވެރިންގެ ނުބައިކަމުން ސަލާމަތްކަން ދުޢާކުރުމަށް، ތިޔަބައިމީހުން اللهُ އަށް ދަންނަވަމުން ދާންވާނެކަމެވެ.}

---

[1] **ނޯޓު:** "ޚަލީފާދިނުމަށް ބާރުލައްވާފައިވާ މިންވަރު" މި ޢުންވާނުގެ ދަށުގައި މިގެކުރިން މި ޙަދީޘްގެ ބައެއް މުއައްލިފު ބަޔާން ކުރައްވާފައި ވާނެއެވެ. އެ ތަނުގައި މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައިވާ މައްސަލައަކާބެހޭގޮތުން އައްޝައިޚު އަލްބާނީ ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅުގެ ބަޔާންކުރެވިފައި ވާނެއެވެ. ދިރާސާއަކަށް، މިއީ ދަލީލެއްކަމަށް ފުރި ޙަދީޘެއް ނޫނެވެ. މިއީ، ސައްޙު، ބަލި ރިވާޔަތެކެވެ. **ބައްލަވާ! ސިލްސިލަތުއްޞަޙީޙާ:** 10 (މުތަރުޖިމު)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ المَنَاقِبِ، بَابُ عَلَامَاتِ النُّبُوَّةِ فِي الإِسْلَامِ، برقم: **3603 (4/199)** ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْإِمَارَةِ، بَابُ الْأَمْرِ بالْوَفَاءِ بِبَيْعَةِ الْخُلَفَاءِ، الْأَوَّلِ فَالْأَوَّلِ، برقم: **45 – (1843) (3/1472)**

3- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި ވާއިލް ބުނު ޙުޖުރުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَائِلٍ الْحَضْرَمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَأَلَ سَلَمَةُ بْنُ يَزِيدَ الْجُعْفِيُّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، أَرَأَيْتَ إِنْ قَامَتْ عَلَيْنَا أُمَرَاءُ يَسْأَلُونَا حَقَّهُمْ، وَيَمْنَعُونَا حَقَّنَا، فَمَا تَأْمُرُنَا؟ فَأَعْرَضَ عَنْهُ، ثُمَّ سَأَلَهُ، فَأَعْرَضَ عَنْهُ، ثُمَّ سَأَلَهُ فِي الثَّانِيَةِ أَوْ فِي الثَّالِثَةِ، فَجَذَبَهُ الْأَشْعَثُ بْنُ قَيْسٍ، وَقَالَ: {اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا، فَإِنَّمَا عَلَيْهِمْ مَا حُمِّلُوا، وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރަހުމަތްލެއްވި ޞަޙާބީ ބޭކަލަކު ކަމުގައިވާ ޢަލްޤަމާ ބުނު ވާއިލް އަލްޙަޟްރަމީ، އޭނާގެ ބައްޕާ (އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި ވާއިލް ބުނު ޙުޖުރުގެ އަރިހުން) ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: ވާއިލް ބުނު ޙުޖުރު) ވިދާޅުވިއެވެ. (އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި) ސަލަމަތު ބުނު ޔަޒީދު ޖުޢުފީ، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ދެންނެވިއެވެ. އޭ اللَّهُ ގެ ނަބިއްޔާއެވެ. އަޅުގަނޑުމެންގެ ވެރިންކަމުގައި އިސްކުރެވޭ މީހުން، އެބައިމީހުންގެ ޙައްޤުތައް އަދާކުރުމަށް އަޅުގަނޑުމެންގެ ކިބައިން އެދޭހިނދު، އެބައިމީހުން އަޅުގަނޑުމެންނަށް ޙައްޤުތައް އަދާނުކުރާނަމަ، އަޅުގަނޑުމެން ކަންކުރާނެ ގޮތަކާމެދު ކަލޭގެފާނު ކުރައްވާ އަމުރުފުޅަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ ފަހެ، ނަބީކަލޭގެފާނު އޭނާއަށް ބަސްފުޅެއް ވިދާޅުނުވެ މޫނުފުޅު އަނބުރައިލެއްވިއެވެ. ދެންވެސް އެ ކަލޭގެފާނު އެ ސުވާލު ކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، ނަބީކަލޭގެފާނު އޭނާއަށް ބަސްފުޅެއް ވިދާޅުނުވެ މޫނުފުޅު އަނބުރައިލެއްވިއެވެ. ދެންވެސް އެ ކަލޭގެފާނު ދެވަނަ ނުވަތަ ތިންވަނަ ފަހަރު ވެސް އެ ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެ ހިނދު (އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި) އަލްއަޝްޢަޘް ބުނު ޤައިސް، އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: ސަލަމަތު ބުނު ޔަޒީދު ޖުޢުފީ) ދަމާލައްވައި ގެންދެވިއެވެ. އަދި (އެ ހިނދު، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ) ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން ވެރިންގެ ބަސްއަހައި

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْإِمَارَةِ، بَابٌ فِي طَاعَةِ الْأُمَرَاءِ وَإِنْ مَنَعُوا الْحُقُوقَ، برقم: 49 – (1846) (1474/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الفتن، باب ما جاء ستكون فتن كقطع الليل المظلم برقم: 2199 (488/4) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ قِتَالِ أَهْلِ الْبَغْيِ، بَابُ الصَّبْرِ عَلَى أَذًى يُصِيبُهُ مِنْ جِهَةِ إِمَامِهِ...، برقم: 16624 (273/8) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيرِ، برقم: 20 (16/22)

ޚިޔާނާތްތެރިކަން އަދާކުރާނީކަމުގެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެ ކަންކަމުގެ މައްޗަށް އެއުރެން މަސްއޫލުކުރުވިފައިވާ ކަންކަމުގައި (އެބަހީ: ރައްޔިތުންނަށް ޢަދުލުވެރިވުމާއި، ބަދުއިންސާފު ނުކުރުމާއި، ﷲ ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ގޮތާ އެއްގޮތަށް ވެރިކަމުގެ ކަންކަން ހިންގުމުގައި) އެއުރެން މަސްއޫލިއްޔަތު އުފުލަން ޖެހޭނެއެވެ. އަދި ރައްޔިތުންގެ މައްޗަށް ވަނީ، ރައްޔިތުން އެ ކަންކަމާ މަސްއޫލުކުރުވިފައިވާ ކަންކަން އަދާކުރުމެވެ. (އެބަހީ: ކަނޑައެޅިގެން ﷲ އަށް ނާފަރުމާނުވުމަށް ވެރިން އަމުރު ނުކުރާ ހިނދަކު، އެބައިމީހުންނީ ނާއިންސާފުން ކަންކުރާ އަނިޔާވެރި، ބަޔަކު ކަމުގައި ވިޔަސްވެސް، ވެރިންނާ ދެކޮޅުވެރިނުވެ، އެބައިމީހުންނަށް ކިޔަމަންތެރިކަން އަދާކުރުމެވެ.)}

އަލްއިމާމް ޝައުކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. "މި މައްސަލައިގައި އައިސްފައިވާ ބަޔާންތަކުގެ އަލިގައި އަނިޔާވެރި، ނާއިންސާފުން ކަންކުރާ ވެރިންނާ ވިޔަސް ޒާލިމް ބަދަލުކުރުމަކީ ހުއްދަ ކަމެއްނޫންކަމަށް އިޖްމާޢުވެފައިވެއެވެ."[1]

މިއީ، އިސްލާމުންގެ ތަންތަނުގައި މުސްލިމުންގެ ވެރިންނާ ޒާލިމް ބަދަލު ކުރުމުގައި ކަންހުރިގޮތެވެ. މި ޒަމާނުގެ ވެރިންނާ ބެހޭގޮތުން އައްޝައިޚު (މުޙައްމަދު ރަޝީދު ރިޟާ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އެ ވެރިކަމުގެ ފަރާތްތަކުން އިސްލާމްދީނަށް މިސްކީނުންނަށް ދަބުވަރުދީ، ބައެއްދެއްގައި ދީން ދޫކޮށްލާފައި، ބައިނަލްއަޤުވާމީ ފަރުޝާދުގެ ގޮތުގައި ނުވަތަ ރިވާޔާތުން ދީނުގެ ދުވަހުގައި ޒާލިމުންނަށްތަރުމީމާ، މިސްކީނުންގެ ދުރުގައި ﷲ ގެ ބައްޔަތް ޙުކުމްކުރުމާއި، ﷲ ފަރުޟުކުރައްވާފައިވާ ގޮތުގެ މަތިން މިސްކީނުންގެ އެބައިމީހުންގެ ދުރަށްގެ ޒާލިމުން ކުރިމަތި، ﷲ ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ގޮތާ އެއްގޮތަށް މިސްކީނުންގެ ދުރުގައި އެ ރާއްޖޭ ބަޔަކު ގެންނެވިމާއި، މިހެން ކަންކަން

---

[1] نيل الأوطار، للشوكاني، (185/4)

އިސްލާމްދީންގައި ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ގޮތުގެމަތިން ތަންފީޛުކުރާނެ އިސްލާމީ ވެރިކަމެއް މި ޒަމާނުގެ ގިނަ މުސްލިމުންނަށް ލިބިގެންނެއް ނުވެއެވެ.

އެއާޚިލާފަށް މިޒަމާނުގެ ގިނަ ވެރިކަމަކީ، ފަރަންޖީ ދައުލަތްތަކުގެ ބާރުގެ ދަށުގައި ބަނދުވެފައިވާ، ނުވަތަ އިސްލާމްދީނުގެ އުސޫލުތަކާ ކަނޑައެޅިގެން ދުރުކުރާގޮތަށް މިސްލިމުން ވެރިކަމުން ގަދަވެގެންފައިވާ ވެރިން ހިމެނިގެންވާ ވެރިކަމެކެވެ. ހަމައެފަދައިން، މި ޒަމާނުގެ އިސްލާމީ ދައުލަތްތަކުގެ ވެރިންގެ ގޮތުގައިވެސް ގިނަ މީހުންނަކީ ޤައުމީ މުސްލިމުންކަމުގައިވާ، އިސްލާމީ ނަމުގައި، އެހެންނަމަވެސް ދައުލަތުގައި އުފަންވެފައިވާ “މުސްލިމުން” ކަމުގައި ވިނަމަވެސް، އެބައިމީހުންކުރެ ގިނަމީހުންނަކީ އުއްމަތުގެ ބަޔަކާއި ވިސްނުމުގައި އިސްލާމްދީން އިދިކޮޅު ފިކުރުގެ މީހުންނެވެ. އެފަދަ މީހުންނަކީ، އިސްލާމްދީނުގެ ޢަދުއްވުން އިސްލާމީ ދައުލަތްތަކުގައި އިންތިޚާބުވެފައިވާ އެބައިމީހުންގެ މަގުފަހިކޮށްދެއެވެ. އިސްލާމްދީނުގެ ނަމުގައި، އެހެންނަމަވެސް މުސްލިމުންގެ ޢަދުއްވުން ބާރުވެރިވާ ކަމެއް އެބައިމީހުން އެދޭ މުސްލިމުންގެ ގަބޫލުކުރަނީ، ޢަންސާރު ކުރުމަކަށް ތަޢުލީމުކޮށްފައިވާ ބައެކެވެ. އެ ގޮތުގެމަތިން އިސްލާމީ ސަރަޙައްދު، ދީނުގެ އަޙްކާމް، އާދަކާދައިގެ ދީނުގެ އެކި މުސްލިމުންގެ އަދުއްވުން ބާރުވެރިވާ ގޮތަށް ތަޢުލީމުދީ ޤާނޫނުތަކެއް އެކުލަވާލައިގެން މުސްލިމުންގެ އަދުއްވުން ބާރުވެރިވާ ގޮތަކަށް އެފަދަ ވެރިން ތަރުބިޔަތުދީ މުސްލިމުންގެ މުދަލުގައި ތަންފީޛު ކުރަމުން ގެންދެއެވެ.

އެ ބައިމީހުންގެ މުދަލުގައި މިފަދަ ބައިކު ވެރިންގެގޮތުގައި ތިބީ ދައުލަތްތަކުގައި އެ ވެރިންގެ ނަމުގެ ކުރިއަށް ކަންތައްތަކަށް ބަރަކާތް ލިބިގެންދާ ދީނީ ޖައްސާފައިވި ނަމަވެސް، މިފަދަ ވެރިންނާ ޖާގަ ބަދަލުކުރުމަކީ ކުރެވިދާނެކަމެއް ނުވެއެވެ.

ފިޔަވައިގެން ބަޔަކު ކުރިމަތިލާފައިވާ ނަސޭހަތްތެރިވެރިން މިފަދަ އެ ބައިމީހުންގެ ވެރިންގެ ގޮތުގައިތިބި، އަދި އެހެނިހެން މުސްލިމުންގެ ބައިވަރު ޖަމާޢަތްތަކުގައި އެ ބައިމީހުންގެ މަޤާމާއި ތަޢުލީމުދީ ނިގުރުހުޅުވާ ދަރިވަރުންގެ، ވެރިންގެ ގޮތުގައި ތިބި ބައިމީހުންގެ ބައިއް

ޙުކުމްތަކާ އަނިޔާވެރި ޙުކުމްތަކެއް ކަމުގައި ވީނަމަވެސް، އެފަދަ ވެރިންނާ ޒަކާތް ހަވާލުކުރުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އެއީ [illegible] [illegible] [illegible] ނުވަތަ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ޒަކާތްކަމުގައި ވީނަމަވެއެވެ.“ [1]

ހެޔޮލަފާ ޞާލިޙު މީހުންނަށް ޒަކާތް ދިނުން:

ޒަކާތް ލިބިދިނުންވަނީ، އެ މީހަކީ މުސްލިމަކު ކަމުގައިވާ މީހުންނަށެވެ. އެއީ، ކީރިތި ޤުރުއާނުގައި ކަނޑައަޅާފައިވާ ބައިތަކުގެތެރެއިންވާ، އަދި ޒަކާތުން ލިބުން ޙައްޤުވެގެންވާ މީހުންނަށެވެ. އެ މީހަކީ ހެޔޮލަފާ ޞާލިޙު މީހަކު ނުވަތަ ފާސިޤު، ފުރެދުންތަކަށް އަރައަރައިގަންނަ މީހަކުނަމަވެސްއެވެ. ނަމަވެސް އެ މީހަކަށް ޒަކާތުން ލިބޭ ފައިސާއާއި ތަކެތީގެ ބޭނުންކޮށް [illegible] [illegible] [illegible] ބޭނުން ކުރުންފަދަ، ކަނޑައެޅިގެން ﷲ ބަޔާން ކުރައްވާފައިވާ [illegible] [illegible] އަރައަރައިގަތުމަކަށް އެ މުދަލު [illegible] އެނގޭ މީހުންނަށް [illegible] އަރައަރައިގަތުމުގެ މަގު ބަންދުކުރުމުގެ ގޮތުން ޒަކާތް ދިނުމެއް ނުވެއެވެ.

ނަމަވެސް އެބަޔަކީ އެފަދަ ކަންކަމަށް ޒަކާތުގެ މުދަލު ހޭދަކޮށްފާނެ ބަޔަކުކަން ނޭނގޭ މީހުންނަށް، ނުވަތަ އެފަދަ ބަޔަކުކަން އެނގުނުކަމުގައި ވިޔަސް، އެ މުދަލުގެ ބޭނުންކޮށް އެބައިމީހުން [illegible] [illegible] މީހުންނަށް ޒަކާތް ދިނުން ހުއްދަނުވާނެއެވެ.

އެނގިގެންވަނީ [illegible] [illegible] ކޮންމެހާލެއްގައިވެސް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، ހެޔޮލަފާ ޞާލިޙު މީހުންނަށް ޒަކާތްދިނުމަށް މަސައްކަތްކުރުމެވެ.

---

[1] تفسير المنار، للشيخ محمد رشيد رضا، (595/10)

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދުރީގެ އަރިހުން ރަނގަޅު ސަނަދަކުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރައްވާފައިވާ، އަދި އަލްއިމާމުއް ސުޔޫޠީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެއްކަމަށް ވިދާޅުވާ [1] ހަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رضي الله عنه، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {مَثَلُ الْمُؤْمِنِ وَمَثَلُ الْإِيمَانِ كَمَثَلِ الْفَرَسِ فِي آخِيَّتِهِ، يَجُولُ ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى آخِيَّتِهِ، وَإِنَّ الْمُؤْمِنَ يَسْهُو ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى الْإِيمَانِ، فَأَطْعِمُوا طَعَامَكُمْ الْأَتْقِيَاءَ، وَأَوْلُوا مَعْرُوفَكُمْ الْمُؤْمِنِينَ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَأَبُويَعْلَى، وَالْبَغَوِيُّ) [2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދުރީ ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ހަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {މުއުމިން މިސާލާއި އީމާންކަމުގެ މިސާލަކީ އަސްގޮވަށްގައި އައްސާފައިވާ އަސްއެއްގެ މިސާލެވެ. އެ އަސް، އެ ސޮރު އައްސާފައިވާ ވަގަނޑު ކޮޅުނބަނދުން ދުވެދުވެފައި، އެންމެފަހުން އަސްގޮވައިގެ ކައިރިއަށް އެނބުރި އަންނަހުއްޓެވެ. އަދި އެފަދައިން މުއުމިން މީހާވެސް، ހަނދާންނެތި (ފާފަތަކަށް އަރައިގަނެއެވެ.) އެއަށްފަހު، އެ ކަމުގެ މައްޗަށް ހިތާމަކޮށް، އީމާންކަމުގެ ފަރާތަށް އެނބުރި އާދެއެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައި މީހުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ކާބޯތަކެތި ތަޤުވާވެރި ޞާލިޙު މީހުންނަށް ކާންދެއްވާށެވެ. އަދި މުއުމިނުންނަށް ތިޔަބައިމީހުންގެ ހެޔޮ ފޯރުކޮށްދޭށެވެ.}

އަލްއިމާމު އިބްނުޙިއްބާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަދީޘްގައިވާ ފަރަސް ފަސްނަގާ ކަންނަމު މިސްމީރުން ތައްޓަމާ، ނަމަވެސް ފާޅުކަންކަމަށް އެބައިމީހުންގެ އާދައަށްކަމަކަށް ހެދިފައިވާ ދުވަހުން، އެފަދަ މީހުންނަށް ޖާގަދޭން ދިނުމަކީ ނުވެއެވެ.

---

[1] ނޯޓް: މި ހަދީޘަކީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެއްކަމަށް އަލްއިމާމުއް ސުޔޫޠީ ހަދީޘްގެ ޖާމިޢުއްޞަޣީރުގައި ވިދާޅުވެފައި ވިޔަސް، އެއީ އެކަން އޮޅިވަޑައިގެން ކުރެއްވި ޙުކުމެކެވެ. ބަލާކަށް މި ހަދީޘަކީ ޟަޢީފު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ސަނަދުގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ހަދީޘެކެވެ. އަލްއިމާމުއް ސުޔޫޠީ ހަދީޘްކުރައްވާފައި ވެއެވެ. ބައްލަވާ! سلسلة الأحاديث الضعيفة و الموضوعة، للشيخ مُحمد ناصر الدين الألباني، رقم الحديث: 6637 (319/14) (މުޚްތަޞަރު)

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 11526 (85/18) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب الرقائق، باب التوبة، برقم: 616 (381/2) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 132 – (106) (357/2) ، وَ برقم: 358 – (1332) (492/2) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كتاب الاستئذان، باب تحريم اللعب بالنرد، برقم: 3485 (69/13)

އެހެނީ ނަމާދު ނުކުރުމަކީ، އެންމެ ބޮޑެތި ފާފައިގެތެރެއިންވާ ކަމެކެވެ. އެހެންކަމާއެކު މިފަދަ ބޮޑެތި ފާފަތަކަށް އަރައިގަންނަ މީހުން، އެ ކަންކަން ހުއްޓާލައި، ތައުބާނުވާހާ ހިނދަކު އެފަދަ މީހުންނަށް އެހީތެރިވުމެއް ނުވެއެވެ.”[1]

ފަރުޟު ފަސްނަމާދު އަދާކޮށް ނުދޭ މީހުންނާ އެއްފަދައިން، އެބައިމީހުންގެ ޝަހީދު ފާސިދުވެ، ދީނުގެ ކަންކަމަށް ފަރުވާކުޑަކޮށް، މުންކަރާތްތަކާ ދުރުވުންގަންނަ، އަދި ދީނަށް ފުރައްސާރަކޮށް އުޅޭ މީހުންނަށްވެސް، ޒަކާތުން ދިނުމެއް ނުވެއެވެ. ނަމަވެސް އެފަދަ މީހަކަށް ޒަކާތުން އެއްޗެއް ދިނުމަކީ، އޭނާގެ އުޅުން އިސްލާހުވެ، ދީނުގެމަގަށް އެނބުރި އައުމަށް ސަބަބެއްކަމުގައި ޚަޔާލުކުރެވޭނަމަ، އެފަދަ މީހަކަށް ޒަކާތުން ދިނުން ހުއްދަވާނެއެވެ.

ޒަކާތްދޭ މީހާ، އޭނާގެ ޒަކާތުގެ މުދަލު ގަތުން:

ޒަކާތްދޭ މީހާ، އޭނާގެ ޒަކާތުގެ މުދަލު ގަތުމަކީ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ނަހީ ކުރައްވާފައިވާ ކަމެކެވެ. ސަބަބަކީ، اللهُ އަށްޓަކައި އޭނާގެ މުދަލުން އޭނާ ދުރުކޮށްލި ބައި، އަލުން އަނބުރާ އޭނާ ލިބިގަތުމަކީ، ކުރުން އެކަށޭނަ ކަމެއްކަމުގައި ނުވެއެވެ. އަދި، اللهُ އަށްޓަކައި މައްކާ ދޫކުރައްވައި މަދީނާއަށް ހިޖުރަކުރެއްވި ބޭކަލުން (މައްކާ ފަތަހަވެ، އެއީ اللهُގެ އެއްކައުވަންތަކަން ގޮވައިލާ މަރުކަޒު ކަމަށް ވުމަށްފަހުގައި ވެސް) އަލުން މައްކާއަށް ދިރިއުޅުއްވުން ބަދަލުކުރެއްވުން ނަހީކުރައްވާފައިވާ ފަދައިންނެވެ.

އެ ދެބައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސެވުންވެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللهِގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމުލްބުޚާރީއާއި، އަލްއިމާމުމުސްލިމްއާއި، އަލްއިމާމު އަބޫދާއޫދާއި، އަލްއިމާމުއައްނަސާއީއާއި ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ

---

[1] الفَتَاوَى الكُبْرَى، لِلإِمَامِ تَقِيِّ الدِّيْنِ ابْنُ تَيْمِيَّةَ، (373/5)

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الخَطَّابِ ﵁، حَمَلَ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَوَجَدَهُ يُبَاعُ، فَأَرَادَ أَنْ يَبْتَاعَهُ، فَسَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ ، فَقَالَ: {لاَ تَبْتَعْهُ، وَلاَ تَعُدْ فِي صَدَقَتِكَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ)[1] މާނައީ: ”އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲ ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، (މިމަންގެ ބައްޕާ) އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢުމަރު ބުން ޚައްޠާބު (ﷲ ގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރުމަށް ބޭނުންކުރުމަށްޓަކައި ކުރެއްވި ޞަދަޤާތެއްގެ ގޮތުގައި) އަހެއް، މީހަކާ ޙަވާލުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެ އަސް ވިއްކައިލެވޭތީ އެ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަތެވެ. އެ ހިނދު އެ ކަލޭގެފާނު އެ އަސް ބައްލަވައިގަތުމަށް ގަސްދުކުރެއްވައި، (އެ ކަމުގައި ޢަމަލުކުރައްވާނެ ގޮތެއް އޮޅުންފިލުއްވުމަށް) ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ އަރިހުގައި އެ ވާހަކަ ދެންނެވިއެވެ. ފަހެ، ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ކަލޭގެފާނު އެ (އަސް) ބައްލަވައިނުގަންނަވާށެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނު ކުރެއްވި ޞަދަޤާތް އަނބުރާ އަތުނުލައްވާށެވެ.}[2]

އަލްއިމާމުން ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”މި ޙަދީޘްގައިވާ ނަހީގެ މާނައަކީ ”ތަންޒީހީ“ (އެބަހީ: ޙަރާމްކަމެއްކަން ކަނޑައެޅިގެން ދޭހަނުވާ) ނަހީއެކެވެ. ”ތަޙްރީމީ“ (ޙަރާމްކަމެއްކަން ބަޔާންވެފައިވާ) ނަހީއެއް ނޫނެވެ. ފަހެ، ﷲއާ [illegible]

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجِهَادِ وَالسِّيَرِ، بَابُ الجَعَائِلِ وَالحُمْلاَنِ فِي السَّبِيلِ، برقم: 2971 (53/4) ، وَفِي بَابِ إِذَا حَمَلَ عَلَى فَرَسٍ فَرَآهَا تُبَاعُ، برقم: 3002 (58/4) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْهِبَاتِ، بَابُ كَرَاهَةِ شِرَاءِ الْإِنْسَانِ مَا تَصَدَّقَ بِهِ مِمَّنْ تُصُدِّقَ عَلَيْهِ، برقم: 3 – (1621) (1240/3) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب الرجل يبتاعُ صدقته، برقم: 1593 (43/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في كراهية العود في الصدقة، برقم: 668 (47/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، شِرَاءُ الصَّدَقَةِ، برقم: 2617 (109/5) ، وَابْنُ مَاجَه،أَبْوَابُ الصَّدَقَاتِ، بَابُ الرُّجُوعِ فِي الصَّدَقَةِ، برقم: 2390 (471/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 258 (368/1)

[2] **ނޯޓު:** އަލްއިމާމުލްބުޚާރީ، މުސްލިމުގެ އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {لَا تَشْتَرِهِ، وَإِنْ أُعْطِيتَهُ بِدِرْهَمٍ، فَإِنَّ مَثَلَ الْعَائِدِ فِي صَدَقَتِهِ، كَمَثَلِ الْكَلْبِ يَعُودُ فِي قَيْئِهِ.} الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الهِبَةِ وَفَضْلِهَا وَالتَّحْرِيضِ عَلَيْهَا، بَابٌ: لاَ يَحِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يَرْجِعَ فِي هِبَتِهِ وَصَدَقَتِهِ، برقم: 2623 (164/3) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْهِبَاتِ، بَابُ كَرَاهَةِ شِرَاءِ الْإِنْسَانِ مَا تَصَدَّقَ بِهِ مِمَّنْ تُصُدِّقَ عَلَيْهِ، برقم: 1 – (1620) (1239/3) މާނައީ: {އަދި ހަމަކަށަވަރުން، ޢުމަރު އެއްދިރުހަމަކަށް ކަލޭގެފާނަށް އެ (އަސް) ދެއްވިނަމަވެސް ކަލޭގެފާނު އެ (އަސް) ބައްލަވައިނުގަންނަވާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެ މީހަކު ކުރި ޞަދަޤާތަށް އަނބުރާ މިރިގަންނަ މީހާގެ މިސާލަކީ، ދޮގުހަރައިގެން، އެ ދޮގު ކައިއުޅޭ ކުއްތާގެ މިސާލެވެ.} (މުޙައްޤިޤު)

އެއްޗެއް ޞަދަޤާތް ކުރުމަށްފަހު، ނުވަތަ ޒަކާތުގެގޮތުގައި ތިމާގެ މުދަލު ހޫދަކުރުމަށްފަހު، ނޫންނަމަ ބޭނުފުޅާވާ ނަފުރާއްގެ ގޮތުން އެއްޗެއް ނެރުމަށްފަހު، އެ އެއްޗެއް ލިބުން މީހާއެގެ އަތުން އެ އެއްޗެއްގަތުން، ނުވަތަ ހިބައިން ލިބިގަތުމުން، ނުވަތަ ތިމާގެ އަމިއްލަ އިސްތިޙްޤާޤުން އެ އެއްޗެއްގެ މިލްކުވެރިކަން ލިބިގަތުމުން ކަމަށްވާނަމަ ކަމެއްނެތް ﷲ ތަޢާލާ ހުއްދަކޮށްދެއްވާފައިވާ އެއްޗެއް ހަދިޔާކަމަށްވާ ގޮތަކަށް މުސްތަޙިއްޤު މީހާއަށް، ނުވަތަ އެހެން މީހާއަށް ލިބުމުން ހުއްދަވެއެވެ. ނަމަވެސް އެ އެއްޗެއް އަނބުރާ ތިމާއަށް ލިބުނީ، ވަކި ދުވަހަކަށް ފަހުގައި ނަމަވެސް، އެއީ މަކުރުހު ކަމެއްކަމުގައެވެ.“ [1]

އިބްނުބައްޠާލް (އަލީ ބިން ޚަލަފް) ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. “އުމަރުގެ ފާރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އިސްވެ މި ނަސްގަނޑުވުން ހަދިޔާގެމައްޗަށް ބެނޫކުރައްވައި، ގިނަ ދުވަސްވުމުން ދޫކޮށްލާއިރު ނިސްބަތްވާ މިކަމުގެ ނަތީޖާގައި ސަދަޤާތްތެރިއާ ހަމަ ދިނުމާގެ ތިކުދި ކުރިއެރުމާއި ނަހަމަ ގޮތުން ދެވުނު ޒަކާތެއް އަނބުރާ ގަތުމަކީ މަކުރޫހު ކަމެއްކަމުގައެވެ.“ [2]

އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. “ސަދަޤާތުގެ ގޮތުގައި ނެރެފައިވާ އެއްޗެއް ގަތުމަކީ އެ އެއްޗެއް ނެރުނު މީހަކަށް ހުއްދަކަމުގައިވާކަމަށް އަލްވާރިޘުން (އަލްވަޞިއްޔާ) އާއި، އިސްތިމާޢާއި، ރަޙްމާނާއި، އަދިއަދިބާރީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.“

އަދިއެހެން އިބްނުޢަބްދުލްބައްރު، މި ޙަދީޘުން އިސްތިންބާޠުކޮށްފައިވެއެވެ. އަދި މި މުސްތަޙިއްޤީންނަށް ދެއްވާފައިވާ ޙައްޤުތަކުގެ ތެރެއިން، އެ ކަންތައްތަކަށް ﷲ ޙުކުމްކުރައްވާފައި ރަސޫލުﷲ ގެ ޙަދީޘުން ޙާޞިލުވާ ޙުކުމް ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﷺ، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ إِلَّا لِخَمْسَةٍ، لِعَامِلٍ عَلَيْهَا، أَوْ رَجُلٍ اشْتَرَاهَا بِمَالِهِ، أَوْ غَارِمٍ، أَوْ غَازٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، أَوْ مِسْكِينٍ تُصُدِّقَ عَلَيْهِ مِنْهَا فَأَهْدَى مِنْهَا لِغَنِيٍّ.} މާނައީ:

---

[1] صحيح مسلم شرح النووى للإمام يحيى بن شرف النووى (62/11)

[2] شرح صحيح البخارى، لابن بطال (537/3)

“އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދުރީ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {މުއްސަނދިންކުރެ ފަސް ބަޔަކުގެ މީހުންނަށް މެނުވީ، ޒަކާތުން ލިބިގަތުން ހަލާލެއް ނުވާނެއެވެ. (ފުރަތަމައި) ޒަކާތް ޖަމާކުރުމުގައި މަސައްކަތްކުރާ ޢާމިލުންނަށެވެ. (ދެވަނައި) މީހަކު އޭނާގެ މުދަލު ހަރަދުކޮށް ޒަކާތުގެ ތެރެއިން އެއްޗެއް ގަންނަ މީހާއަށެވެ. (ތިންވަނައި) ދަރަނިވެރިޔާއަށެވެ. (ހަތަރުވަނައި) اللهُ ގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރާ މުޖާހިދަކަށެވެ. (ފަސްވަނައި) ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި މިސްކީނަކަށް ދެވުނު އެއްޗެއް އޭނާ މުއްސަނދިއަކަށް ހަދިޔާކުރުމުން އެ މީހާއަށެވެ.}[1]

ފިރިމީހާއާއި ގާތްތިމާގެ މީހުންނަށް ޒަކާތުން ދިނުން:

ޒަކާތްނެރެން ވާޖިބުވެގެންވާ މުދަލެއް އަންހެނަކަށް މިލްކުވެގެންވާނަމަ، އަދި އެ ކަނބަލުގެ ފިރިމީހާއަކީ، ޒަކާތުން ލިބިގަތުމަށް ހައްޤުވެގެންވާ ފަޤީރު މިސްކީނަކު ކަމުގައި ވަނީނަމަ، އަނބިމީހާއަށް އޭނާގެ ޒަކާތް އެ ކަނބަލުގެ ފިރިމީހާއަށް، ނުވަތަ އެ ކަނބަލުގެ ގާތްތިމާގެ މީހުންގެތެރޭގައި ޒަކާތް ލިބިގަތުމަށް ހައްޤުވާ ބައެއް ތިބިނަމަ އެ ބަޔަކަށް ދިނުން ރަނގަޅު ކަމެކެވެ. އަދި އެ މިސާލަކަށް އެ ކަނބަލުގެ އެބައިމީހުންގެމައްޗަށް ހޭދަކުރުން ވާޖިބުވެގެންވާ ބަޔަކުކަމުގައި ނުވުމެވެ.

އެ ކަނބަލުގެ މުދަލުގެ ޒަކާތް ދުރުގެ ބަޔަކަށް ދިނުމަށްވުރެ ޒަކާތުން ލިބިގަތުމަށް ހައްޤުވާ މިނަންގަނެވުނު ގާތް ބައެއް ވިނަމަ، އެ ބަޔަކަށް ދިނުމަކީ އެންމެ ރަނގަޅު އަދި ސަވާބު އިތުރުވާނެ ކަމެކެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދުރީގެ އަރިހުން އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީ ރިވާކުރައްވައި ބަޔާންކުރައްވައިފައެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ ﵁، أَنَّ زَيْنَبَ

---

[1] **ނޯޓް:** ޒަކާތުގެ ބާވަތްތަކުގެ ބައިގެތެރެއިން 3 ވަނަ ބައިކަމަށްވާ “ޒަކާތް ދައްކާކަމާ އާދިޔާން” މި ޢުނުވާނުގެ ދަށުގައި މި ބަޔާން ބާބުންކުރައްވާފައި ވެއެވެ. ބަޔާން ރިވާކުރައްވި ބާބުގެން އެ ފާނަގައި ބާބްމިގައި ވެއެވެ. **ބައްލަވާ! ސަޙީޙާ ނަންބަރު:** 201 (މުއްތަފަޤުން ޢަލައިހި)

(رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا)، امْرَأَةُ ابْنِ مَسْعُودٍ (رضي الله عنه)، قَالَتْ: يَا نَبِيَّ اللّٰهِ، إِنَّكَ أَمَرْتَ الْيَوْمَ بِالصَّدَقَةِ، وَكَانَ عِنْدِي حُلِيٌّ لِي، فَأَرَدْتُ أَنْ أَتَصَدَّقَ بِهِ، فَزَعَمَ ابْنُ مَسْعُودٍ: أَنَّهُ وَوَلَدَهُ أَحَقُّ مَنْ تَصَدَّقْتُ بِهِ عَلَيْهِمْ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: {صَدَقَ ابْنُ مَسْعُودٍ، زَوْجُكِ وَوَلَدُكِ أَحَقُّ مَنْ تَصَدَّقْتِ بِهِ عَلَيْهِمْ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދްރީ ވިދާޅުވިއެވެ. (އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި) ޢަބްދު ﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ އަނބިކަނބަލުން، (އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި) ޒައިނަބުގެފާނު، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަށް ދަންނަވިއެވެ. "އޭ ﷲ ގެ ނަބިއްޔާއެވެ. ކަލޭގެފާނު މިއަދު ސަދަޤާތްދިނުމަށް (އެބަހީ: ޞަދަޤާތްދިނުމަށް) މިސްކީނުންނަށް ގޮވައިލެއްވީމު ނޫންތޯއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ އަތްގައި ޗާވަޅުތަކެއް އެބައޮތެވެ. އަޅުގަނޑު އެ ތަކެތި ޞަދަޤާތްދިނުމަށް ކަސްދުކުރީ ހިނދު، (އަޅުގަނޑުގެ ފިރިކަލުން ޢަބްދު ﷲ) އިބްނު މަސްޢޫދުގެފާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ، އޭ ކަލޭގެފާނާއި، އަޅުގަނޑުމެންގެ ދަރިންނަށް އަޅުގަނޑުގެ ޞަދަޤާތްދިނުން ހައްޤުވާކަމަށެވެ. (މިކަމުގައި ޢަމަލުކުރުން ހަނަފީމަޛްހަބުގައި ކާބައިޖޯއެވެ.) ބަދަލުދެއްވިއެވެ. {(ޢަބްދު ﷲ) އިބްނު މަސްޢޫދުގެފާނު އެ ވިދާޅުވީ ތެދުބަހެކެވެ. ކަމަނާގެ ފިރިކަލުންނާއި، ކަމަނާގެ ދަރިންނަށް ކަމަނާގެ ޞަދަޤާތް ދިނުމުން ހައްޤުވާކަން ބޮޑެވެ.}

މި މައްސަލާގައި ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންނާއި، އިބްނުލްމުންޛިރާއި، (ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންގެތެރެއިން) އަބޫޔޫސުފު (ޔަޢުޤޫބު ބިން އިބްރާހީމު އަލްއަންޞާރީ)އާއި، މުޙައްމަދު (އިބްނު އަލްޙަސަން އައްޝައިބާނީ)އާއި، މާލިކީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންނާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ އެއް ރިވާޔަތެއްގައި، އެ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތަކީ، މި ނަފްލުވެސް ބަދިކޮޅުގައި ބަރަންޑިޔަތި ކޮތަހިން (އެބައިމީހުން ޒަކާތުން ފިބޮން ބަރަތްވާފަދަ ނިކަމެތި ބޭނުންކަމަ) އަނބިމީހާގެ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الزَّكَاةِ عَلَى الأَقَارِبِ، برقم: 1462 (120/2)

މުދަލުގެ ޒަކާތް އެ ކަނބުލޫގެ ފިރިމީހާއާއި، ދަރިންނާއި، ގާތްތިމާގެ މީހުންނަށް ދިނުން ހުއްދަވާނެ ކަމަށެވެ.

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާއާއި އެހެން ބައެއް އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، އަނބިމީހާއަށް އޭނާގެ މުދަލުގެ ޒަކާތް ފިރިމީހާއާއި އެހެނިހެން ގާތްތިމާގެ މީހުންނަށް ދިނުން ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލެއްކަމަށް ވިދާޅުވަނީ، އިސްވެ ނަންގަނެވިފައިވާ ޒައިނަބުގެފާނުގެ (އެބަހީ: އަބޫސަޢީދުލް ޚުދުރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ) ޙަދީޘަކީ ޢާއްމު ޞަދަޤާތާ ގުޅޭގޮތުން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘެއްކަމަށާއި، އެއީ ފަރުޟު ޒަކާތާގުޅޭގޮތުން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘެއް ނޫންކަމަށް މި ބަޔަކުން ދެކެވަޑައިގަތުމެވެ.

އަލްއިމާމު މާލިކު ވިދާޅުވާގޮތުގައި އަނބިމީހާގެ ޒަކާތުން އެ ކަނބުލޫގެ (ފަގީރު) ފިރިމީހާއަށް ދިނުމަށްފަހު އެފައިސާ އޭނާ ހޭދަކުރަނީ، އަނބިމީހާއަށްކަމުގައި ވަނީނަމަ، އަނބިމީހާގެ މުދަލުގެ ޒަކާތް އެ ކަނބުލޫގެ ފިރިމީހާއަށް ދިނުން ހުއްދަ ނުވާނެއެވެ. އެހެނަސް ފިރިމީހާ އެއިން ހޭދަކުރަނީ، އޭނާގެ އަނބިމީހާއަށް ކުރަންޖެހޭ ނަފަޤާތުގެބަދަލުގައި އެހެނިހެން ޙާޖަތްތަކަށްނަމަ، އެ ޙާލަތުގައި އަނބިމީހާގެ މުދަލުގެ ޒަކާތް ފިރިމީހާއަށް ދިނުން ހުއްދަވާނެއެވެ.

ގިނަ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި އަންހެނާގެ އެހެނިހެން ގާތްތިމާގެ މީހުން، މިސާލަކަށް އަޚުންނާއި އުޚުތުންނާއި، ބޮޑުބޭބެއިންނާއި، ބޮޑުދައިތައިންނާއި މިފަދަ މިފަދަ ގާތްތިމާގެ މީހުންނީ ޒަކާތް ލިބެން ޙައްޤުވެރިވާ ނިކަމެތި ބަޔަކުކަމުގައި ވަނީނަމަ، އަންހެނާގެ މުދަލުގެ ޒަކާތުން މި މިސްކީނުންނަށް ދިނުން ހުއްދަވާނެއެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އަލްއިމާމުއް ނަސާއީއާއި، އަލްއިމާމުއްތިރުމިޛީ، ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ. عَنْ سَلْمَانَ بْنِ عَامِرٍ ﵁،

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {إِنَّ الصَّدَقَةَ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ، وَعَلَى ذِي الرَّحِمِ اثْنَتَانِ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَالدَّارَمِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] ޙަދީޘް: “އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ސަލްމާނު ބުނު އާމިރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، މިސްކީނަކަށް ކުރެވިއްޖެ ޞަދަޤާތަކީ ޞަދަޤާތް ކުރުމުގެ ސަވާބު ލިބެންވާ ކަމެކެވެ. އަދި ގާތްތިމާގެ މީހެއްގެމައްޗަށް ކުރެވިއްޖެ ޞަދަޤާތަކީ ޞަދަޤާތްކުރުމުގެ ސަވާބާއި، ގާތްކަމުގެ ގުޅުން ދެމެހެއްޓުމުގެ ސަވާބުލިބެންވާ ކަމެކެވެ.} މިއީ، ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމަށް އަލްއިމާމުއް ތިރުމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

ކިޔަވާކުދިންނަށް ޒަކާތުން ދިނުން:

އަލްއިމާމުއް ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. “އެ މީހަކަށް، އޭނާގެ ހާލަތާ އެކަށޭނެ ގޮތުން ދިރިއުޅުމަށްޓަކައި މަސައްކަތްކޮށް، އާމްދަނީ ހޯދޭފަދަ ހާލަތެއްގައި ހުރި މީހަކުކަމަށް ވުމާއެކު ވެސް، އޭނާއަކީ ޝަރުޢީ ޢިލްމުތަކެއް ޙާޞިލުކުރުމަށްޓަކައި މަޝްޣޫލުވެގެންވާ މީހަކުނަމަ، އަދި ދިރިއުޅުމަށްޓަކައި އާމްދަނީއެއް ހޯދުމަށް މަސައްކަތްކުރަން ޖެހިއްޖެ ނަމަ، އޭނާގެ ޢިލްމުއުނގެނުމަށް ހުރަސްއެޅިދާނެކަމުގައި ވަނީނަމަ، އޭނާއަށް ޒަކާތުން ދިނުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އެހެނީ ދީނީ ގޮތުން އެންމެން އުނގެނުން ބޭނުންވާ މިންވަރު ދަސްކޮށްދިނުމަކީ ކިފާޔަތުގެ ފަރުޟެކެވެ.

ނަމަވެސް އެ މީހަކީ ޢިލްމު ޙާޞިލުކުރުމުގެ ނަމުގައި އަވަދިނެތިފައިވާ މީހަކު ކަމުގައި ނުވާނަމަ، (އެބަހީ: ކުޅަދާނަ މީހަކުނަމަ) އޭނާގެ ދިރިއުޅުން ހަމަޖެހުމަކައި

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في الصدقة على ذي القرابة، برقم: 658 (37/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، الصَّدَقَةُ عَلَى الْأَقَارِبِ، برقم: 2582 (92/5) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ فَضْلِ الصَّدَقَةِ، برقم: 1844 (51/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 16233 (171/26) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 1477 (563/1) ، وَالدَّارَمِيُّ، كتاب الزكاة، باب الصدقة على القرابة، برقم: 1681 (488/1) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كتاب الزكاة، باب فصل الصدقة على الأولاد والأقارب، برقم: 1684 (191/6)

ވަނީ މަދްރަސާއެއްގައި (ބޭންގެއްގައި) ކަމަށް ވިޔަސް، އަދި އެ މީހަކީ އަމިއްލައަށް މަސައްކަތް ކޮށްގެން އާމްދަނީއެއް ހޯދުމަށް ކުޅަދާނަކަން ލިބިގެންވާ މީހަކުނަމަ، އެފަދަ މީހަކަށް ޒަކާތުން ދިނުން ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ. އިލްމުވެރިންގެ ގޮތުގައި މަޝްހޫރުގޮތަކީ، އަދި ގިނަ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތަކީ މިއީއެވެ.

އެ މީހަކީ ދިރިއުޅުމަށްޓަކައި މަސައްކަތެއް ނުކޮށް، ހަމައެކަނި ސުންނަތް އަޅުކަން ކުރުމަށްޓަކައި އޭނާގެ ދިރިއުޅުން ވަގުފުކޮށްފައިވާ މީހަކުނަމަ، އަދި އެ ކަމުން އެއްކިބާވެ، ދިރިއުޅުމަށްޓަކައި އެކަށީގެންވާ މަސައްކަތް ކުރުމަށް ބޭނުންނުވާ މީހާއަށް ޒަކާތުން އެއްވެސް އެއްޗެއް ދިނުން ހުއްދަ ނުވާނެކަމަށް އިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެ ވަޑައިގެންފައެވެ. އެހެނީ، ހަމައެކަނި ސުންނަތް އަޅުކަމަށްޓަކައި ދިރިއުޅުމުގެ އަސާސީ ބޭނުންތައް ފުއްދައިލުމަށް ބޭނުންވާ މިންވަރު ހޯދުމަށް އަމިއްލައަށް މަސައްކަތް ނުކުރުމަކީ، އެފަދަ މީހަކަށް ޒަކާތުން ދޭންޖެހޭ ސަބަބެއް ނޫނެވެ. އެއާޚިލާފަށް ޝަރުޢީގޮތުން އުނގެނުން ބޭނުންވާ އިލްމު އުނގެނުމުގައި ވަގުތު ހޭދަކުރަން ޖެހިފައިވާ މީހަކީ، ޒަކާތުން ލިބިދިނުން ހުއްދަވާފަދަ ބާވަތެއްގައިވާ މީހެކެވެ.“ [1]

އެ މީހެއްގެ ޒަކާތުން އަމިއްލަ ދަރަނި އަދާކުރުން:

އަލްއިމާމުއް ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”އަޞްޙާބުންނާއި މީހަކު އަދާކުރަންޖެހިފައިވާ ދަރަނިއެއްވާހާލު، އޭނާގެ ޒަކާތުގެ މުދަލުން އެ ދަރަނި އަދާކުރުމަށް ގަސްދު ކޮށްފިނަމަ، އެ ކަމުގައި އިލްމުވެރިންގެ ދެ ރައުޔެއްވެއެވެ.

ފުރަތަމަ، އަދި ޞައްޙަ ރައުޔަކީ: އޭނާގެ މުދަލުން އެ ދަރަނި އަދާކުރުން ހުއްދަ ނުވާނެކަމަށް ވިދާޅުވާ އިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅެވެ. މިއީ އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާއި،

---

[1] مجموع شرح المهذب، للإمام النووي (190/6)

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާގެ ރައުޔެވެ. އެހެނީ، ޒަކާތަކީ އެ މީހަކު އަދާކުރަން ޖެހިފައިވާ ވާޖިބެކެވެ. އެ ވާޖިބު އަދާކުރަމުން ވާނީ، ޒަކާތުން ހިލޭވުމުން ބައްޓުވެގެންވާ މީހާ އެ މުދައު ހަވާލުކުރުމުންނެވެ.

ދެވަނަ ރައުޔަކީ: އޫނޫގެ އަމިއްލަ މުދަލުގެ ޒަކާތުން އެ މީހަކު ދަރާފައިވާ ދަރަނި އަދާކުރަން ހުއްދަވާންކަމަށް ވިދާޅުވާ ޢިލްމުވެރިންގެ ރައުޔެވެ. މިއީ، އަލްޙަސަނުލްބަޞްރީއާއި، އަޙްމަދުގެ މަޒްހަބެވެ. އެހެނީ މީހަކަށް އެ ޒަކާތު ދިނުމަށްފަހު، އެއިން މިންވަރެއް އަމުދުން އޫނޫއަށް ހުއްދަވާންކަމަށް މި ބާކީވުން ދަކައްމަވައެވެ. އަދި މީހާއާ ހަވާލު ނުދުކިރިނަމަ ވެސް، މިސާލަކަށް އޫނޫގެ އަތުގައި އަމާނާތެއްގޮތުން މިހަރު ބަހައްޓާފައިވާ ދަރުމަނާގެ ޒަކާތު ދޭނަމަ، އޫނޫ ޒަކާތުގެގޮތުގައި އެ މުދައު ނަގައިގެން، އެ މީހަކަށް ދެއްވުމަކީ ޢިލްމުވެރިންގެ ނުވަތަ ނަފްސަ ނިސްބަތްވުމަށް އެ ދަރަނިކަން ވަނީ ހުއްދަކަމެވެ.

އެނގޭ ޒަކާތްދޭނީ އެއި އެނގޭ ދަރަނިވެކަމުންބަވައި، އެނގޭއަނީ އެ އަނބުދި ދަރަނިން ސަލާމަތްވާގޮތުގައިނަމަ އެއި ހުއްދަވާނެކަމުގެ ވާހަކަ އަތުބާރެއް. އެ އެއްޗެއް އަނބުދި ދަރަނިވެގެން ހުއްދަކޮށްފައިވާކަމެވެ. އަދި ޒަކާތް އަތުލުވުމަކީ އެއްގޮތެއްގައިވެސް ނުވާކަމެވެ. އިލްމުވެރިން އިއްތިފާގުވެފައިވަނީ އެއީ ދަރަނި އަދާކުރުމުގައި ވެސް ނުވާކަމެވެ. އޫނޫއަށް އެ ކަމުގައި އެ ދޭ މުދަލެއް ނިޔާބަތު އެއީކަމަށްވުމަކަށް ވީމަ، ދަލީލުވެފައި ނުވާކަމަށް ބަސްބުނެފައިވެއެވެ. އެހެނީ ޒަކާތު ދިނުމަށް ކަމަކު ނަގާފައިނުވެއެވެ. އަދި ދަރަނިގެ ތަރުތީބުގައި އެ ނިޔަތު ނަމަށް ޖެހޭނެގޮތް ކަމަށް ބުނެފައިވެއެވެ.“[1]

---

[1] مجموع شرح المهذب، للإمام النووی (210/6)

އެއް ރަށުން އަނެއް ރަށަށް ޒަކާތް ބަދަލުކުރުން:

ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންވާ ގޮތުގައި އެ ރަށެއްގެ އަހުލުވެރިންނަކީ ޒަކާތުން ލިބިގަންނަންޖެހޭފަދަ ބަޔަކުކަމުގައި ނުވެފައި، އެބައިމީހުން ދައްކާފައިވާ ޒަކާތުގެ މުދަލު، ޒަކާތުން ލިބެން މުސްތަޙައްޤުވެގެންވާ ބަޔަކު ތިބި ރަށަކަށް ބަދަލުކުރުމަކީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ.

އެ ރަށެއްގެ އަހުލުވެރިންގެތެރޭގައި ޒަކާތުން ލިބެން ޙައްޤުވާ މީހުން ތިބިނަމަ، އެ ރަށެއްގެ އަހުލުވެރިން ދައްކާ ޒަކާތް ބަހަންޖެހޭނީ އެބައިމީހުންގެ ތެރޭގައެވެ. އެ ރަށެއްގެ އަހުލުވެރިން ދައްކާ ޒަކާތް ބަހަންޖެހޭނީ އެ ރަށުގައިވާ ފަޤީރުންނާއި (ޒަކާތުން ލިބެން ޙައްޤުވާ) އެހެން މީހުންގެތެރޭގައިކަން ކަނޑައެޅިގެން ދޭހަވާ ބަސްފުޅެއްވެއެވެ. އެ ބަސްފުޅުގައި އެހެން ރަށަކަށް ބަދަލުކުރުން ނުވެއެވެ. އެހެނީ ޒަކާތްދެއްކުމުގެ ބޭނުމަކީ، އެ ރަށެއްގައިވާ ފަޤީރުންނާއި މިސްކީނުންގެ ދަތިކަން ފިލުވައިދިނުމެވެ. އެ ރަށެއްގައި ޒަކާތުން ލިބެން ޙައްޤުވާ ބަޔަކު ނުތިބިނަމަ، އެހެން ރަށަކަށް ޒަކާތް ގޮތުގެމަތީގައި [illegible]

މިގޮތުން ބަޔާންވެފައިވާ އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރަސޫލާ މުޢާޛުގެފާނުގެ ޙަދީޘްގައި ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވެއެވެ. {فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً، تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ، فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ} {ހަމަކަށަވަރުން، އެބައިމީހުންގެ މުއްސަނދިންގެ މުދަލުން ޒަކާތްނަގައި، އެބައިމީހުންގެ ފަޤީރުންނަށް އެ ތަކެތި ލިބިދިނުން މާތް ﷲ އެބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ފަރުޟުކުރައްވާފައިވާކަން ކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންނަށް އަންގަވާ ދެއްވާށެވެ.}[1]

---

[1] ނަޤްލު: "ޒަކާތުގެ ތަޢާރުފު" މި އުންވާނުގެދަށުގައި މި ޙަދީޘް އެކުގައި މަޢުލޫމާތު ބަޔާންކުރައްވާފައިވާނަމަ، ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާ ކޮންކޮން ބޭކަލުންނެއްކަން ބަޔާންކޮށްދީފައިވާނެއެވެ. ބައްލަވާ! ޞަޙީޙް ނަންބަރު: 2 (މުތަރުޖިމު)

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫޖުޙައިފާ (ވަހްބު ބުނު ޢަބްދު اللهِ)ގެ އަރިހުން އަލްއިމާމުއް ތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވައި، ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްކަމުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي جُحَيفَةَ ﵁، قَالَ: قَدِمَ عَلَينَا مُصَدِّقُ النَّبِيِّ ﷺ فَأَخَذَ الصَّدَقَةَ مِن أَغْنِيَائِنَا، فَجَعَلَهَا فِي فُقَرَائِنَا، وَكُنتُ غُلاَمًا يَتِيمًا، فَأَعْطَانِي مِنهَا قَلُوصًا.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة) [1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫޖުޙައިފާ ވިދާޅުވިއެވެ. ޒަކާތް ޖަމާކުރެއްވުމަށް، މާތް ނަބިއްޔާ ﷺ ފޮނުއްވި ޢާމިލަކު ތިމަންމެންގެ އަވަށަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު ތިމަންމެންގެ ތަނަވަސް މީހުންގެއަތުން ޒަކާތް ނަންގަވައި، ތިމަންމެންކުރެ ފަޤީރު މީހުންގެ ތެރޭގައި އެ ތަކެތި ބައްސަވައިދެއްވިއެވެ. (އެ ދުވަސްވަރު) ތިމަންނާއީ ޔަތީމު ކުޑަކުއްޖަކީމެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު އޭގެތެރެއިން ޖުވާން ޖަމަލެއް ތިމަންނާއަށް ދެއްވިއެވެ.“

އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް الله ރުއްސެވުންލެއްވި ޙުޞައިނުގެ ދަރިކަލުން ޢިމްރާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަބޫދާވޫދުއި، އަލްއިމާމު އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَن عِمرَانَ بنَ حُصَيْنٍ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، "أَنَّهُ اسْتُعْمِلَ عَلَى الصَّدَقَةِ، فَلَمَّا رَجَعَ قِيلَ لَهُ: أَيْنَ الْمَالُ؟ قَالَ: وَلِلْمَالِ أَرْسَلْتَنِي؟ أَخَذْنَاهُ مِنْ حَيْثُ كُنَّا نَأْخُذُهُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَوَضَعْنَاهُ حَيْثُ كُنَّا نَضَعُهُ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَابْنُ مَاجَه، وَالْحَاكِمُ) [2] މާނައީ: ”އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް الله ރުއްސެވުންލެއްވި ޙުޞައިނުގެ ދަރިކަލުން ޢިމްރާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء أن الصدقة تؤخذ من الأغنياء فترد في الفقراء، برقم: 649 (31/3) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كتاب الزكاة، باب إعطاء اليتامى من الصدقة إذا كانوا فقراء، برقم: 2362 (66/4) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ قَسْمِ الصَّدَقَاتِ، بَابُ مَنْ قَالَ: لَا يُخْرِجُ صَدَقَةَ قَوْمٍ مِنْهُمْ مِنْ بَلَدِهِمْ وَفِي بَلَدِهِمْ مَنْ يَسْتَحِقُّهَا، برقم: 13140 (14/7) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الْحَثِّ عَلَى إِخْرَاجِ الصَّدَقَةِ وَبَيَانِ قِسْمَتِهَا، برقم: 2061 (57/3) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 276 (110/22) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَنْ قَالَ تُرَدُّ الصَّدَقَةُ فِي الْفُقَرَاءِ إِذَا أُخِذَتْ مِنَ الأَغْنِيَاءِ، برقم: 10747 (574/6)

[2] أَبُودَاوُد،كتاب الزكاة، باب في الزكاة تحمل من بلد إلى بلد، برقم: 1625 (67/3) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ صَدَقَةِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ، برقم: 1811 (29/3) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك،كِتَابُ مَعْرِفَةِ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، برقم: 6060 (578/3)

ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ ޢަޤާރު ޖަމާލުކުރެއްވުމަށްޓަކައި (އާދިޔާއެއްގެ ގޮތުގައި އިބުނު ޖިއާދު) ފޮނުއްވިއެވެ. ފަހެ، ތިމަން އެނބުރި ވަޑައިގެންނެވުމުން، ތިމަންނާއާ ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. (ކަލޭގެފާނު ޢަޤާރަށް ނުވަތަ) މުދާތަކެއް ކޮބައިތޯއެވެ؟ ތިމަން ދެންނެވީމެވެ. ތިމަންނާ ފޮނުއްވީ މުދާތަކެއް ގެނައުމަށް ބޭއްވީއެވެ؟ ރަސޫލު الله ﷺ ގެ ބަރާތުޖެހުގައި ތިމަންގެން އެ ކަން ކުރެއްވުމަށް ފަދައިން އެ ކަންކަން، އެ ބަޣީޗާ އެ ދަރަނިވަށް ކަނޑައިގަތީ ތިމަންނާ އެ ކަން ކުރެއްވީމެވެ. (އެބަހީ: ބަގީޗާ ސަރުކާރުގެ އަރުވާލެވުނުގެ އަޑުން ޢަޤާރު ނަންގަވައި، ޢަޤާރުގެ ބޯނިވާލުނުކޮށް ދިބެދިނުން ބަޔަކާ ފަހަރުނާއި މިސްކީނުންނަކަށް ދޫކުރަން ތިމަން އެ ބަޣީޗާ ބަލާލު ކުރެއްވީއެވެ.)"

އަލްއަތްބަރު (އަބޫބަކުރު، އަބްދުއްލާ ބުނު މުޙައްމަދު ބުނު ހާނީ) ބާރާގެ ސުނަނުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. "ޢާއިޝާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާގޮތުގައި، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސަވާލެއްވި މުއުމިނުންގެ ފާނުގެ ސިއްދީޤާ ގޮތުގައިވެއެވެ. މިފަދަ އޭގެ އަދިއަދަ ދަރުވަން ނުކުރެ އޭރުން ދަރަނިކަން ހިނގައްޖެނަމަ، އޭގެ ޢަޤާރު، ދިރަބައިކުރަ އޭބައަން ދަޢުވާއިށްޖާ ބަލާމި ދިބެދިވޮށިނި، އޭނާ އެ ދިރަ ދަރަށްގެ އަރުވާލެވުނު ނަގައެވެ." [1]

އިސްލާމް ބަޔާނުން ބަދިޤޮތަކުގެ އަލިގައި، ފިޤުހު ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ، ކަންފު ދަރަށްގެ އަރުވާލެވުނު ދަރަނި ޢަޤާރު ބަހައިދެވުނުވާނީ، އެ ދަރަށްގެ ވަކިވެރުނެއް ގެދުގެއެވެ. އަދި ޢަޤާރު އޭރު ދަރަނި އަރާރު ދަރަރު ބަދަލުކުރާގެދުގެ އިލްމުވެރިންގެ ގެދުގައި ހިލާފު އެފެދިފައިވެއެވެ. އޭނައިކަވެސް ކުރިން ބަޔާނުވެފައި ވަނިފަދައިން،

---

[1] ނޯޓު: މިސްކުރާގެ ފާހަގަގެ ދަރުމުތަކުގެ ދިމާއިރާދަވި އަރަބީގެ ފަރާތުން ސާއިދުކޮށްފައިވާ ފިޤުހުއްސުންނަތުގެ ހަވާލާގައި ދިނުފައިވާކަމުގައި މި ރިވާޔަތަށް ސަހީޙު ރިވާޔަތެކެވެ. ބަލާލާ! فقه السنة، المطبعة: المختار الإسلامی، الناشر: دارالفتح للإعلام العربی، القاهرة، (513/1) (މުތަރުޖިމު)

އެހެން ރަށެއްގެ އަހުލުވެރިންގެ ގުދުރަތި ބޭނުން ބޮޑުވެފައިވާ ބަޔަކު ވާނަމަ، އަދި އެ ޒަކާތްދެއްކި ރަށުގެ އަހުލުވެރިންގެ ގުދުރަތި ޒަކާތުން ލިބުން ހައްގުވާފަދަ ބަޔަކު ނުވާނަމަ، އެ ބާވަތުގައި އެހެން ރަށަކަށް ޒަކާތް ބަދަލުކުރުން ހުއްދަވާން ކަމަށް އިލްމުވެރިން އެއްބަސްވެވަޑައިގެންފައެވެ.

ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި އެހެން ރަށަކަށް ޒަކާތުގެ މުދަލު ބަދަލުކުރުމަކީ، މަކްރޫހު ކަމެކެވެ. ހަމައެކަނި އެ ބަދަލުކުރެވޭ ރަށެއްގައި ޒަކާތް ދެއްކި މީހުންގެ ގާތްތިމާގެ މީހުން ތިބިކަމުގައިވީނަމަ، އަދި އެ ބަޔަކީ ޒަކާތުން ލިބިގަތުން ހައްގުވާފަދަ ނިކަމެތި ބަޔަކުކަމުގައި ވާނަމަ، ގާތްތިމާގެކަމުގެ ގުޅުން ދެމެހެއްޓުމުގެ ގޮތުން، ނުވަތަ އެއް ރަށުގެ ޒަކާތް އެހެން ރަށަކަށް ބަދަލުކުރުމަކީ މުސްލިމުންނަށް އެ ރަށުގެ މަންފާ ބޮޑު ކަމެއްކަމުގައި ވާނަމަ، ނުވަތަ އެ ޒަކާތަކީ [illegible] މުސްލިމުންގެ [illegible] ބައިތަކުގައި ދިރިއުޅޭ މުސްލިމުންގެ [illegible] ޒަކާތެއްނަމަ، އިސްލާމީ [illegible] ރަށަކަށް ބަދަލުކުރުން، [illegible] ޒަކާތަކީ ޒަކާތް ވާޖިބުވުމުގެ ކުރިން ދައްކާ ޒަކާތަކަށް ވަނީނަމަ، މިއިން ބާވަތެއްގައި އެހެން ރަށަކަށް ޒަކާތް ބަދަލުކުރުން ހުއްދަވާނެކަމަށް ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ.

ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި، އެއް ރަށުގެ މީހުން ދައްކާ ޒަކާތް އެހެން ރަށަކަށް ބަދަލުކުރުން ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ. ޒަކާތަކީ، އެ ދެއްކި ރަށުގެ އަހުލުވެރިންގެތެރެއިން ޒަކާތް ލިބުން ހައްގުވާ މީހުންގެތެރޭގައި ބަހައިދޭން އެއްގޮތެވެ. ނަމަވެސް ޒަކާތް ވާޖިބުވި ރަށުގެ އަހުލުވެރިންގެ ގުދުރަތި ޒަކާތުން ލިބުން ހައްގުވާފަދަ ބަޔަކު ނެތްނަމަ، އެފަދަ ބަޔަކުތިބި އެހެން ރަށަކަށް ބަދަލުކުރުން ހުއްދަ ވާނެކަމަށް ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ.

މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، ޢަމްރު ބުން ޝުޢައިބުގެ މަގުން އަބޫޢުބައިދު (އަލްޤާސިމު ބުން ސައްލާމުގެ) ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ. عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، "أَنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ لَمْ يَزَلْ بِالْجَنْدِ، إِذْ بَعَثَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى الْيَمَنِ حَتَّى مَاتَ النَّبِيُّ ﷺ، وَأَبُو بَكْرٍ، ثُمَّ قَدِمَ عَلَى عُمَرَ، فَرَدَّهُ عَلَى مَا كَانَ عَلَيْهِ، فَبَعَثَ إِلَيْهِ مُعَاذٌ بِثُلُثِ صَدَقَةِ النَّاسِ، فَأَنْكَرَ ذَلِكَ عُمَرُ، وَقَالَ: "لَمْ أَبْعَثْكَ جَابِيًا وَلَا بَآخِذِ جِزْيَةٍ، وَلَكِنْ بَعَثْتُكَ لِتَاخُذَ مِنْ أَغْنِيَاءِ النَّاسِ فَتَرُدَّهَا عَلَى فُقَرَائِهِمْ". فَقَالَ مُعَاذٌ: "مَا بَعَثْتُ إِلَيْكَ بِشَيْءٍ وَأَنَا أَجِدُ أَحَدًا يَاخُذُهُ مِنِّي". فَلَمَّا كَانَ الْعَامُ الثَّانِي بَعَثَ إِلَيْهِ شَطْرَ الصَّدَقَةِ، فَتَرَاجَعَا بِمِثْلِ ذَلِكَ فَلَمَّا كَانَ الْعَامُ الثَّالِثُ بَعَثَ إِلَيْهِ بِهَا كُلِّهَا، فَرَاجَعَهُ عُمَرُ بِمِثْلِ مَا رَاجَعَهُ قَبْلُ، فَقَالَ مُعَاذٌ: "مَا وَجَدْتُ أَحَدًا يَاخُذُ مِنِّي شَيْئًا." (رَوَاهُ عَبْدُ الرَّزَّاقِ، القَاسِمُ بْنُ سَلَّامٍ الْهَرَوِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ) [1]

މާނައީ: "ޢަމްރު ބުން ޝުޢައިބު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު الله ﷺ މުޢާޛުގެފާނު ޔަމަނުކަރައަށް ފޮނުއްވިގޮތުން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ސުވަރުގެވަޑައިގެންފުރަން ވާންދެން، އަދި އެއަށްފަހު، އަބޫބަކުރުގެފާނު (ޚަލީފާކަމަށް އިސްވެވަޑައިގެން އެ ކަލޭގެފާނު) އަވަހާރަވެއްޖެއުމަން ވާންދެން، މުޢާޛުގެފާނު ހުންނެވީ (ޔަމަނުކަރައިގެ) އަލްޖަނަދުގައެވެ. އެއަށްފަހު، ޢުމަރުގެފާނުގެ (ޚަލީފާކަމުގައި) އެ ކަލޭގެފާނު އެނބުރި ވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު އެ ހުންނެވި މަޤާމުގައި (އެބަހީ: ޔަމަނުކަރައިގެ މީހުންނަށް އިސްލާމްދީން އުނގަންނައިދެއްވުމާއި، އެބައިމީހުންގެ އަތުން ޒަކާތް ނެންގެވުމުގެ މަސްއޫލިއްޔަތުގައި) ޢުމަރުގެފާނުންވެސް އެ ކަލޭގެފާނު ބަހައްޓެވިއެވެ. (ފަހެ، ވިދިގެން އައި އަހަރު) އެބައިމީހުންގެ ޒަކާތުގެ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި ޢުމަރުގެފާނުގެ އަރިހަށް އެ ކަލޭގެފާނު ފޮނުއްވިއެވެ. އެ މުދަލުތައް ފޮނުއްވުމުން، އެ ކަމާ ހިތްފުޅު ހަމަޖެހިވަޑައި ނުގެން ޢުމަރުގެފާނު އެންގެވިއެވެ. އަޅުގަނޑު ކަލޭގެފާނު ފޮނުއްވީ ސަރުކާރަށް މުދާނަގާ ޙުޤޫޤުގެ ބޭނުމުގައި، ނުވަތަ ޖިޒްޔާނަންގަވަން ބޭކަލެއްގެ ގޮތުގައެއް ނޫނެވެ. އެހެންނަމަވެސް އަޅުގަނޑު ކަލޭގެފާނު ފޮނުއްވީ، އެބައިމީހުންގެ ތަނަވަސް މީހުންގެ އަތުން ޒަކާތްނަންގަވައި، އެބައިމީހުންގެތެރެއިން ފަޤީރުން (ނާއި

---

[1] عَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، برقم: **6844** (22/4) ، القَاسِمُ بْنُ سَلَّامٍ الْهَرَوِيُّ، فِي الأَمْوَالِ، برقم: **1675** (278/2)

ޒަކާތުން ލިބޭން ހައްގުވާ މީހުން)ގެ މެދުގައި އެ ތަކެތި ބައްސަވައި ދެއްވުމަށެވެ. (ޖަވާބުގައި) މުޢާޛުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ތަކެތީގައި ހިފާނެ އެއްވެސް މީހަކު ހުރި އެއްޗެއް އަޅުގަނޑު ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަކަށް ނުފޮނުވަމެވެ. ފަހެ، ދެވަނަ އަހަރު އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ހުރިހާ އެއްޗެއް ފޮނުއްވިއެވެ. އެ ފަހަރުވެސް ކުރީފަހަރު އެންގެވި ފަދައިން އުމަރުގެފާނު އެންގެވިއެވެ. ޖަވާބުގައި މުޢާޛުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި އެއްވެސް އެއްޗެއްގައި ހިފާނެ މީހަކު އަޅުގަނޑަކަށް ނުފެނުނެވެ." 1

އަލްއިމާމު މާލިކު ވިދާޅުވާގޮތުގައި، އެއް ރަށުން އަނެއް ރަށަށް ޒަކާތް ބަދަލުކުރުމަކީ ހުއްދަ ކަމެއްނޫނެވެ. ބަދަލުކުރެވޭ ރަށުގެ އަހުލުވެރިން އެ ކަމަށް ބޭނުންވެފައިވާ ޙާލަތްގައިނަމަ، މުސްލިމުންގެ އިސްވެރިމީހާ އެ ބާރުގެ [illegible] ވިސްނަވައި، އިޖްތިހާދެއްގެ ކަމުގައިމެނުވީ އެއްބަދުން އަނެއް ރަށަށް ޒަކާތް ބަދަލުކުރުމަކީ ހުއްދަ ކަމެއްނޫނެވެ.

ހަންބަލީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ، ނަމާދު ޤަޞްރުކުރުން ހުއްދަވާ ދުރުމިންވުރެ ދުރުގައިވާ ރަށަކަށް ޒަކާތް ބަދަލުކުރުމަކީ ހުއްދަކަމެއް ނޫންކަމުގައެވެ. ޒަކާތް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ދުރުމިނަށް އެ ރަށް [illegible] [illegible] [illegible] ޒަކާތް [illegible] އެ [illegible] [illegible]

އަލްއިމާމު އަބޫދާއޫދު ވިދާޅުވިއެވެ. އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ އަރިހުގައި ސުވާލު [illegible] [illegible] [illegible]. ދެންނެވުނެވެ. އެއް ރަށުން އަނެއް ރަށަށް ޒަކާތް

---

[1] ނޯޓު: އަބޫއުބައިދު އަލްޤާސިމު ބިން ސައްލާމުގެ ފޮތް، "ކިތާބުލްއަމްވާލް" ގެ ތަރުޖަމާކުރެއްވި އިލްމުވެރިޔަކު ކަމުގައިވާ އައްޝައިޚް [illegible] ބިން [illegible] ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތުގައި، މި ރިވާޔަތަކީ [illegible] ބިން [illegible]، މުޢާޛުގެފާނާ ދެމެދުން މުންޤަޠިޢުވެފައިވާ (އެބަހީ:ސަނަދުގެ ގުޅުން ކެނޑިފައިވާ) ސަނަދެއް ރިވާޔަތެކެވެ.

ފިޤުހުއްސުންނާގެ ހަވާލާގައި ވެސް މިހެން ބަޔާންކޮށްފައި ވެއެވެ. ބައްލަވާ! فقه السنة، المطبعة: المختار الإسلامي، الناشر: دارالفتح للإعلام العربي، القاهرة، (513/1) (މުތަރުޖިމް)

ބަދަލުކުރެވިދާނެތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ. ނޫނެކެވެ. ދެންނެވުނެވެ. އެ ބައެއްގެ ގާތްތިމާގެ މީހުން އެ ރަށެއްގައި ތިބިނަމަ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމައެކަނި ގާތްތިމާގެ މީހުން ތިބުމުން އެހެން ރަށަކަށް ބަދަލުކުރުން ހުއްދަކަމެއް ނުވާނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް ޒަކާތް ނެރުން ރަށުގައި އެއަށް ބޭނުންތެރިވާ ބަޔަކު ނެތިމަ، އެހެން ރަށަކަށް ބަދަލުކުރުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނުވެސް ދަލީލެއްކަމަށް ބައްލަވާފައި ވަނީ (އިސްވެ ނަންގަނޑުވިފައިވާ) އަބޫޢުބައިދު ރިވާކުރެއްވި ބަސްފުޅެވެ.

އަލްއިމާމު އިބްނުޤުދާމާ ވިދާޅުވިއެވެ. “ނަސްގަނޑުން އުސޫލާ ޚިލާފަށް އެ ބަޔެއްގެ ރަށުގައި ފަޤީރުން ތިއްބައިވެސް އެހެން ރަށަކަށް ބަދަލުކޮށްފިނަމަ ގިނަ ޢިލްމުވެރިން ފެނިވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، އެއީ ޒަކާތްދެއްކުމުގައި ވާނެއެވެ. އަދި އެކަން ޖާއިޒުވާނެއެވެ.” 1

އެ މީހެއްގެ މުދަލުގައި ޒަކާތް ވާޖިބުވި މީހަކު އެއް ރަށެއްގައި ހުރެފައި، ޒަކާތް ވާޖިބުވި އޭނާގެ މުދަލު ހުރި އެބަހީ: އޭނާގެ ވިޔަފާރީގެ ކާރުބާރު ހިނގަމުންދަނީ، އެހެން ރަށެއްގައިނަމަ، އެ މުދަލުގެ ޒަކާތް ބަހަންވާނީ މުދަލު ހުރި ރަށުގެ އަހުލުވެރިންނަށް ޒަކާތުން ލިބުން ވާޖިބުވާ މީހުންގެ ތެރޭގައެވެ. އަދި ޒަކާތް ވާޖިބުވި ސަބަބަކީ ފަޤީރުންގެ ޙާޖަތްތައް ފުއްދައި ދިނުމެވެ. އަދި އެ ރަށުގެ އަހުލުވެރިންނަށް ފަޤީރު ނިކަމެތިންގެ [illegible] އެ މުދަލުގައި [illegible]، އެއިން ލިބުމަށް އުއްމީދު [illegible]. އޭނާ ހުރި ރަށާއި އެހެން ރަށުގައި [illegible] އެ މީހާގެ ވިޔަފާރީ ހިނގަމުންދަނީނަމަވެސް، އެ މީހާގެ [illegible] މުދަލުގެ ޒަކާތް [illegible] ބަހަންޖެހޭނީ، އެ މީހާ ހުރި ރަށުގައި [illegible].

---

[1] المغني لابن قدامة المقدسي (132/4)

އިސްލާމް މި ނަންގަނެވުނީ މުދަލުގެ ޒަކާތާމެދުގައި ޢަމަލުކުރަންޖެހޭ ގޮތެވެ. ފިޠުރު ޒަކާތް ދަންނަވަމެވެ! އެ ރަމަޟާނުގައި މީހުންގެ މުދަލު ހުރިކަމުގައިވިޔަސް، ނުވަތަ މުދަލު ނެތް ނަމަވެސް ފިޠުރު ޒަކާތަކީ އެ ތަކެއްގެ އަނގަތުގެ މެދުގައި ބަހައިދިނުމުން އެއްކަލެވެ. އެހެނީ ފިޠުރު ޒަކާތް ވާޖިބުވެވޭ ސަބަބަކީ މުދަލު ނޫނެވެ. ފިޠުރު ޒަކާތް ވާޖިބުވެވޭ ސަބަބަކީ ބަދަނު ރޯދަ ނިމުމާއި ހަމަ ޝަރުޠުތައް ފުރިހަމަވުމެވެ. އެހެންވީމާ، އޭނާގެ ވިޔަފާރި އެހެން ކަމަކަށް ބަދަލުވިޔަސް، އެ މީހާގެ ބޭނުމަށް ފިޠުރު ޒަކާތް ނެރެންވާނެއެވެ.

ޒަކާތް ބެހުމުގައި ގޯހެއްހިނގައިވުން:

ޒަކާތުން ލިބުން ޙައްޤުވެގެންވަނީ ކޮންކޮން ބަޔަކަށްކަމާއި، ޒަކާތުން ލިބިގަތުން ޙައްޤުވެގެންނުވަނީ، ކޮންކޮން ބަޔަކަށްކަން މިހެންކަމުން އިސްލާމް ބަޔާންކޮށްފައި ވާނެއެވެ. ޒަކާތްދޭ މީހާއަށް އޮޅުމަކުން، ޒަކާތް ބަޔާންވާ މީހުންނަށް މީހަކަށް ދެވުން، ނުވަތަ އެ ބަޔަކަށް ޒަކާތުން ދިނުން ޙައްޤުވެގެންވާ މީހުންނަށް ބަޔަކަށް ނުދެވި ދިޔައުމުގަ ކަމާއި މުދަލުވެރިޔާދީނަމަ، އަދި އެއަށްފަހު އޭނާއަށް ޙަޤީޤަތް އެނގިގެންދިޔައީމަ، އޭނާ އަދާކުރި ޒަކާތަކީ މަޤުބޫލު ޒަކާތެއްކަމުގައި ވާނެތޯ؟ އޭނާއަށް ޒަކާތް އަދާކުރުމުގެ ވާޖިބު އަދާވީތޯ؟ ނުވަތަ އޭނާއަށް ޖެހޭނީ އަލުން ޒަކާތްނެރެންތޯ؟ މިއީ ޢިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި ޚިލާފު ބޮޑުވެފައިވާ މައްސަލައެކެވެ.

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާއި، މުޙައްމަދާއި، އަލްޙަސަން (އަލްބަޞްރީ) އާއި، އަބޫޢުބައިދާ ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، އޭނާ ދެއްކި ޒަކާތަކީ ޞައްޙަ ޒަކާތެކެވެ. އިތުރަށް ޒަކާތްނެރެން ނުޖެހޭނެއެވެ.

މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ދު ބަހައިކަލުންނަށް ﷲ ރަސޫލާ ބަޔާންކުރެއްވި ޔަޒީދުގެ ދަރިކަލުން މަޢުނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އަލްއިމާމުލްބުޚާރީ ރިވާ

ކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ހަދީޘެވެ. عَن مَعْنَ بْنَ يَزِيدَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ أَبِي يَزِيدُ أَخْرَجَ دَنَانِيرَ يتصَدَّقُ بِهَا، فَوَضَعَهَا عِنْدَ رَجُلٍ فِي الْمَسْجِدِ، فَجِئْتُ فَأَخَذْتُهَا، فَأَتَيْتُهُ بِهَا، فَقَالَ: وَاللَّهِ مَا إِيَّاكَ أَرَدْتُ، فَخَاصَمْتُهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ، فَقَالَ: {لَكَ مَا نَوَيْتَ يَا يَزِيدُ، وَلَكَ مَا أَخَذْتَ يَا مَعْنُ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالطَّحَاوِيُّ)[1] މާނައީ: ”އެ ދު ބަފައިކަލުންނަން اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޔަޒީދު ދަރިކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންގެ ބައްޕާ ޔަޒީދު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ (މުދަލުގައިވާ) ދީނާރުތަކެއް ޞަދަޤާތް ކުރުމަށްޓަކައި (އެބަހީ: ޚަރަދުކުރުމަށްޓަކައި) ނެރުއްވިއެވެ. އަދި (ޤާނޫނާއި ޚިލާފަށް ފެންނަހަމަ ހޯދުމަށް ޓަކައި) މިސްކިތުގައި އިންނެވި ފިރިހެނަކާ އެ ދީނާރު ބަހައްޓަވާފައި ވަޑައިގަތެވެ. ދެން، ތިމަންނާ އެ ފިރިހެނާގެ ގާތަށް (ޤާޟީ ހުކުމް ކުރެއްވުމަށް) އެ ދީނާރު ހިފަމުން ބައްޕާގެ އަރިހަށް އެނބުރި ވަޑައިގަތީމެވެ. ދެން، ތިމަންގެ ބައްޕާ ވިދާޅުވިއެވެ. ވަލްލާހި ތިބާއަށް ދިނުމަށް ވިދާޅުވިއިރު ތިމަން ޞަދަޤާތް ކުރީ ނޫނެވެ!! (އެބަހީ: ދަރިފުޅު ތިބާ ޙިއްޞާކުރުމަށް ތިބާ ދެންނެވީ ނޫނެވެ، ބައްޕާ ޞަދަޤާތް ކުރެއްވީ ގޮތް ހިލާލަށް ކަމުގައެވެ. ބައްޕާ ތިބާ ތިމަން ފިރި ޙަވާލު ކުރަން ބޭނުންވީ ނުވެއެވެ. ސަބަބަކީ ޞަދަޤާތް ކުރުމުގައި އެއީ (ފިރިހެން ވިދާޅުވިއެވެ.) ދެން، ތިމަންނާ އެ ކަމާއި ގުޅޭ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ބައްޕާގެ ޝަކުވާ ދެންނެވީމެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު ޙުކުމް ކުރެއްވިއެވެ. {އޭ ޔަޒީދުއެވެ! ތިބާ (އޭ ދަރިފުޅު އެއަން ބޭނުންވެގެން ފިލުވާން، ދަރިފުޅަށް ދެއްވުމަކީ ނުލިބި، އެއީ މިސްކީނުންނަށް ސަބަބާ ކުރެއްވުމަށް ޞަދަޤާތް ކުރެއްވީމުގައި) ނިޔަތެއްގައި ގޮސް ތިބާއަށް (ސަވާބު ލިބިގެން) ވެއެވެ. އަދި އޭ މަޢުނެވެ! ތިބާ (އެއަށް ބޭނުން ޖެހިފައި ވާތީއާއި، ބައްޕާ އެ ކަމާދުލުކުރުމުގެ ބޭލަތުގެ އިތުރަށާއި) އެ ދީނާރު ނަގަމުން ނަގަދެވުމަށް ތިބާއަށް ވެސް ދަރުމަކުރެވޭނެވެ.}

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ إِذَا تَصَدَّقَ عَلَى ابْنِهِ وَهُوَ لاَ يَشْعُرُ ، برقم: **1422** (111/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدَ، برقم: **15860** (191/25) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، ، بَابُ الرَّجُلِ يُخْرِجُ صَدَقَتَهُ إِلَى مَنْ ظَنَّهُ مِنْ أَهْلِ السُّهْمَانِ فَبَانَ أَنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِ السُّهْمَانِ، برقم: **13253** (53/7) ، وَالدَّارِمِيُّ، كتاب الزكاة، باب فيمن يتصدق على غني ، برقم: **1638** (471/1) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيرِ، برقم: **1070** (441/19) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مُشْكِلِ الآثَارِ، برقم: **4533** (423/11)

މި ޙަދީޘަކީ ޢާއްމު ސަދަޤާތްކުރުމާ ގުޅޭގޮތުން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘެއް ކަމުގައިވުން އެކަށީގެންވުމާ އެކުގައިވެސް ޙަދީޘުގައި އައިސްފައިވާ {لَكَ مَا نَوَيْتَ} {ތިބާ ނިޔަތްގަތް ގޮތަށް ތިބާއަށް ސަވާބު ލިބިގެންވެއެވެ.} މި ބަސްފުޅުގައިވާ {مَا} އަކީ ޢާއްމު މާނައިގައިވާ އަކުރެކެވެ. އެހެންކަމާއެކު އެއީ، ޢާއްމު ސަދަޤާތުގެ އިތުރުން މުދަލުގެ ޒަކާތްކަމަށްވެސް މާނަކުރެވިދާނެ ކަމެކެވެ.

މި ބާވަތުގެ ދަލީލެއްކަމުގައި އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީއާއި، އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެއްވެސްއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {قَالَ رَجُلٌ: لَأَتَصَدَّقَنَّ بِصَدَقَةٍ، فَخَرَجَ بِصَدَقَتِهِ، فَوَضَعَهَا فِي يَدِ سَارِقٍ، فَأَصْبَحُوا يَتَحَدَّثُونَ: تُصُدِّقَ عَلَى سَارِقٍ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ الحَمْدُ، لَأَتَصَدَّقَنَّ بِصَدَقَةٍ، فَخَرَجَ بِصَدَقَتِهِ فَوَضَعَهَا فِي يَدَيْ زَانِيَةٍ، فَأَصْبَحُوا يَتَحَدَّثُونَ: تُصُدِّقَ اللَّيْلَةَ عَلَى زَانِيَةٍ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ الحَمْدُ، عَلَى زَانِيَةٍ؟ لَأَتَصَدَّقَنَّ بِصَدَقَةٍ، فَخَرَجَ بِصَدَقَتِهِ، فَوَضَعَهَا فِي يَدَيْ غَنِيٍّ، فَأَصْبَحُوا يَتَحَدَّثُونَ: تُصُدِّقَ عَلَى غَنِيٍّ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ الحَمْدُ، عَلَى سَارِقٍ وَعَلَى زَانِيَةٍ وَعَلَى غَنِيٍّ، فَأُتِيَ فَقِيلَ لَهُ: أَمَّا صَدَقَتُكَ عَلَى سَارِقٍ فَلَعَلَّهُ أَنْ يَسْتَعِفَّ عَنْ سَرِقَتِهِ، وَأَمَّا الزَّانِيَةُ فَلَعَلَّهَا أَنْ تَسْتَعِفَّ عَنْ زِنَاهَا، وَأَمَّا الغَنِيُّ فَلَعَلَّهُ يَعْتَبِرُ فَيُنْفِقُ مِمَّا أَعْطَاهُ اللَّهُ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. (އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {(އިސްވެދިޔަ އުއްމަތްތަކުގެ) މީހަކު (އޭނާގެ ހިތާހިތުން) ބުންޏެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، (މިރޭ) ތިމަންނާ ސަދަޤާތެއް ކުރާނަމެވެ. ދެން، އޭނާ، އޭނާގެ ސަދަޤާތް ހިފައިގެން

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ إِذَا تَصَدَّقَ عَلَى غَنِيٍّ وَهُوَ لاَ يَعْلَمُ، برقم: 1421 (110/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ ثُبُوتِ أَجْرِ الْمُتَصَدِّقِ، وَإِنْ وَقَعَتِ الصَّدَقَةُ فِي يَدِ غَيْرِ أَهْلِهَا، برقم: 78 – (1022) (709/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ إِذَا أَعْطَاهَا غَنِيًّا وَهُوَ لَا يَشْعُرُ، برقم: 2523 (55/5) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب الزكاة، باب صدقة التطوع، برقم: 3356 (143/8) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، ، بَابُ صَدَقَةِ النَّافِلَةِ عَلَى الْمُشْرِكِ، وَعَلَى مَنْ لَا يُحْمَدُ فِعْلُهُ، برقم: 7846 (322/4)

ބޭރަށް ނުކުމެވެ. ޒަރާ، (އޭނާއަށް ނޭނގި) ވައްކަންކުރާ މީހެއްގެ އަތަށް އެ ތަކެތި ދެވުނެވެ. ޒަރާ، ޒަމިސްވީ ހިނދު މީސްމަކުން ބަނދުން ދިޔައެވެ. ހޭގައި ބޮޑު ވަގަކަށް ސަލާމްކޮށް ގޮވުނެވެ. ޒަރާ، ސަލާމްކޮށްދިން މީހާއަށް އެ ހެބަރު ފިލުވުން ބޮޑުވެއެވެ. އޭ އަޑުގަދަ ގޮތަށް ވަގަކާ! އިބަރަސްކަލާނގެ ބަސްދަރަމަން ސުކުރުދުރުއްޖެވެ. (ޒަރާ، އޭނާގެ ހިތާހިތަން) ބުންޏެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، (މިޔޭ ވޯސް) މިވަންނާ ސަލާމްކޮށް ކުރާހިމެވެ.

ޒަރާ، އޭނާ، އޭނާގެ ސަލާމްކޮށް ހިފައިގެން ބޭރަށް ނުކުމެވެ. ޒަރާ، (އޭނާއަށް ނޭނގި) ޖިނާކާ އަނގަބަހުއްގެ އަތަށް އެ ތަކެތި ދެވުނެވެ. ޒަރާ، ޒަމިސްވީ ހިނދު މީސްމަކުން ބަނދުން ދިޔައެވެ. ހޭގައި ޖިނާކާ އަނގަބަހަކަށް ސަލާމްކޮށް ގޮވުނެވެ. ޒަރާ، ސަލާމްކޮށްދިން މީހާއަށް އެ ހެބަރު ފިލުވުން ބޮޑުވެއެވެ. އޭ އަޑުގަދަ ގޮތަށް ވަގަކާ! ޖިނާކާ އަނގަބަހަކަށް ސަލާމްކޮށް ގޮވުނުކަމަށްވާތީ ވޭސް، އިބަރަސްކަލާނގެ ބަސްދަރަމަން ސުކުރުދުރުއްޖެވެ. (ޒަރާ، އޭނާގެ ހިތާހިތަން) ބުންޏެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، (މިޔޭ ވޯސް) މިވަންނާ ސަލާމްކޮށް ކުރާހިމެވެ. ޒަރާ، އޭނާ، އޭނާގެ ސަލާމްކޮށް ހިފައިގެން ބޭރަށް ނުކުމެވެ. ޒަރާ، (އޭނާއަށް ނޭނގި) މުއްސަނދި މީހާގެ އަތަށް އެ ތަކެތި ދެވުނެވެ. ޒަރާ، ޒަމިސްވީ ހިނދު މީސްމަކުން ބަނދުން ދިޔައެވެ. ހޭގައި މުއްސަނދި މީހަކަށް ސަލާމްކޮށް ގޮވުނެވެ. ޒަރާ، ސަލާމްކޮށްދިން މީހާއަށް އެ ހެބަރު ފިލުވުން ބޮޑުވެއެވެ. އޭ އަޑުގަދަ ގޮތަށް ވަގަކާ! ވައްކަންކުރާ މީހަކާއި، ޖިނާކާ އަނގަބަހަކާއި، މުއްސަނދި މީހަކަށް ސަލާމްކޮށް ގޮވުން ކަމަށްވާތީ، އިބަރަސްކަލާނގެ ބަސްދަރަމަން ސުކުރުދުރުއްޖެވެ. ޒަރާ، ހޭގަނޑު އެކަހަލަ ހުވަފެނެއް ފެނުނެވެ.

(ހުވަފެނުގައި) އެކަހަލަ ބަލަފެނެވެ. (މިބާގެ ސަލާމްކޮށް ބާކުރުގެންނެއް ނުދެއްވެ.)

ވައްކަންކުރާ މުއްސަނދި ގޮވުން ސަލާމްކޮށް ދަންނަވާށެވެ! އެގެ ސަބަބުން އެއާ ވައްކަންކުރުން ހުއްޓާލިޔުން އެކަށީގެންވާށެވެ. އަދި ޖިނާކާ އަނގަބަހަކާ ގޮވުން ސަލާމްކޮށް ދަންނަވާށެވެ! އެގެ ސަބަބުން އެއާ، އެ ފާހިޝް ޢަމަލު ހުއްޓާލިޔައި، އިއްވަތޮބާވެވަޑައިގަންނަވާށެވެ! އަދި މުއްސަނދި މީހާއަށް ގޮވުން ސަލާމްކޮށް ދަންނަވާށެވެ! އެގެ

ސަބަބުން އެހާ އިބުރަތް ލިބިގަން، އެނގޭތޯ اللّٰه ދެއްވައިފައިވާ ނިޢުމަތްތަކުން، އެކަލާނގެ މަގުގައި ހޭދަކުރަން ފަށައިގަންނަވާށެވެ!}

އަދި އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰه ޙަވާލުކުރައްވާފައިވާ ޒަކާތް ބެހުން އަށްބައިބައިކޮށް ސާފުކުރައްވާފައިވާ ބަޔަކު ނިސްބަތްވާ ބައިތަކުގައި، ޢާލިމުން ލިބިދެއްވުން އެދި ދަންނަވާ މީހަކަށް މުޙައްމަދު ﷺ ނަބިއްޔާ ވިދާޅުވިއެވެ، {فَإِن كُنْتَ مِن تِلْكَ الأَجْزَاءِ أَعْطَيْتُكَ حَقَّكَ.} {ފަހެ، ތިބާއީ މި ބައިތަކުގެތެރެއިން (އެބައި: ޒަކާތް ލިބޭން ބައްޔެއް) ބަޔަކުނަން ލިބޭން ބައްޔެއް މިހާރުވެސް ދިނުމަށްވާނެ، ތިމަންކަލޭގެފާނު ތިބާގެ ބައި ތިބާއަށް ލިބިދެއްވާ ހަމަކުރާނަމެވެ.}[1] މިހެން އެންގެ ބަސްފުޅުގައި،

ބައްޖެހިވެރިކަމުގެ ތެރޭގައި އިތުރުކޮށްކަލޭގެފާނު ޒަކާތުގެ ތެރެއި ބައްސަވައިން ގެންދަވަނިކޮށް ހަރިކަތްތެރި ބާރުގަދަ އަމިއްލަ އަތަށް މަސައްކަތްކޮށް ކުރެވޭފަދަ ދެ ބޭކަލުން ޒަކާތުން ލިބިދެއްވުން އެދިވަޑައިގެން ދަންނަވައިލެއްވުމުން ނަބިއްޔާ ވިދާޅުވިއެވެ، {إنْ شِئتُمَا أَعْطَيْتُكُمَا، وَلاَ حَظَّ فِيهَا لِغَنِيّ، وَلاَ لِقَوِيٍّ مُكْتَسِبٍ.} {ތިޔަބައި ދެ ބޭކަލުން އެދިލައްވައިފިނަމަ، ތިމަންކަލޭގެފާނު މިއަށް ދެ ބޭކަލުންނަށް ދެއްވައިފާނަމެވެ. އަދި ޒަކާތުގެ މުދަލެއް އޭގައި މުއްސަނދި މީހެއްގެ އަދި ހަރިކަތްތެރި މަސައްކަތްކުރެވޭފަދަ މީހެއްގެ ބައެއް ނެތްމެއެވެ.}[2] މި ބަސްފުޅުގައި ވަނީ މި ދެބޭކަލުންގެ ޤިއްޞާއެވެ.

---

[1] ނޯޓު: މިޙަދީޘް އަކީ ދަރަޖަ މުޅިއެއްކޮށް މި ނަބިއްޔާ ބައްސަވާލެއްވުމުގެ ވާހަކައެވެ. އެހެން ފޮތްތަކަކަށް ބަލާނަމަ ވިދާޅުވެފައި ވާ، "ޒަކާތުގެ ބައިންބައިވާގޮތް ބަޔާންކޮށް" މި އިންސާނުންގެ ދަރަޖައެއެވެ. މި ނަބިއްޔާ ހިފާލެއްވުމަށް ބޭކަލުންނަށް ކާބައިކަން އެ ތަނުގައި ބައްސަވައިދޭން ވާނެއެވެ. ނަބިއްޔާ ސަލާމަތް، ބަލި ނަބިއްޔާ ދެއްވެއެވެ. ބައްލަވާ! ޞަޙީޙު ތަރްޣީބު: 187 (މުޚްތަޞަރު)

[2] ނޯޓު: މިޙަދީޘް "ހަރިކަތްތެރި މަސައްކަތްކުރެވޭ އަތްތެރިވެރި މީހަކަށް ޒަކާތްލިބެންނެތް." މި އިންސާނުންގެ ދަރަޖައި މުޅިއެއްކޮށް މި ނަބިއްޔާ ބައްސަވާލެއްވުމަށް ވާނެއެވެ. ނަބިއްޔާ ހިފާލެއްވުމަށް ބޭކަލުންނަށް ކާބައިކަން އެ ތަނުގައި ބައްސަވައިދޭން ވާނެއެވެ. މިއީ ސައްޙަ ހިފާޒަތެއް ދެއްވެ. ބައްލަވާ! ޞަޙީޙުތަރްޣީބު: 194 (މުޚްތަޞަރު)

"އަލްމުޣްނީ" ގައި ވެއެވެ. "ތަނަވަސްކަމުގެ ހަޤީޤަތާމެދުގައި ބަޔާނަމަ މިއީ ޤަބޫލުކުރެވޭ ވަރަކައެއްނޫނެވެ."[1]

އަލްއިމާމު މާލިކާއި، އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީއާއި، އަބޫޔޫސުފާއި، (ސުފްޔާން ބުން ސަޢީދު) އައް ޘައުރީއާއި، އިބްނުލްމުންޛިރު، ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި ޒަކާތުން ލިބުން ހައްޤުވެގެން ނުވާފަދަ މީހަކަށް އޮޅިގެން އެ މީހެއްގެ ޒަކާތް ދުވުމަށްފަހު، ކަމުގެ ހަޤީޤަތް އޭނާއަށް އޮޅުން ފިލައިފިނަމަ އެއީ، ޒަކާތްދެއްކުނީ ކަމުގައި ނުވާނެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު، އެފަދަ މީހަކަށް ދެވުނީ ޒަކާތުން ލިބުން ހައްޤުވާ ބަޔަކަށް އަލުން ޒަކާތް ދައްކާނެވެ.

އެހެނީ، އޭނާ އެ ވަނީ އަދާކުރަންޖެހޭ ވާޖިބު ހައްޤުނުވާ ބަޔަކަށް ދީފައެވެ. އެހެންކަމާއެކު، އޭނާ އަދާކުރަންޖެހޭ ވާޖިބު އަދާވިކަމަކަށް ނުބެލެވޭނެއެވެ. މީގެ މިސާލަކީ، އެ މީހަކު އަދާކުރަންޖެހިފައިވާ ދަރަނިޔެއް އެ ދަރަނި ލިބުން ހައްޤުވާ މީހާ ފިޔަވައި އެހެން މީހަކަށް ދިނުމެވެ. އެއީ، އޭނާގެ ދަރަނި އަދާވި ކަމުގައި ނުވާނެއެވެ.

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި މީހަކަށް އޮޅިގެން ފަޤީރެއްކަމަށް ހީކޮށް ޒަކާތް ދިނުމަށްފަހު، ޒަކާތްދެވުނީ މުއްސަނދަކަށްކަން އޮޅުން ފިލައިފިނަމަ، އަޙްމަދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އެއް ރިވާޔަތެއްގައި އެއީ، ޒަކާތްދެއްކުނީ ކަމަށް ބެލެވޭނެއެވެ. އަދި އަނެއް ރިވާޔަތެއްގައި އެ [illegible] [illegible] ވިދާޅުވަނީ އެއީ ޒަކާތް ދެއްކުނީ ކަމުގައި ނުވާނެކަމަށެވެ.

ޒަކާތް ދެއްކުމަށްފަހު، އެ ތަކެތި ލިބިގަތީ އަޅަކު، ނުވަތަ ޣައިރުމުސްލިމު ކާފިރަކު، ނުވަތަ (އެ ބޭފުޅުންނަށް ޒަކާތް ހަރާމްވެފައިވާ) ހާޝިމީ ދަރިކޮޅުގެ ބޭފުޅަކު،

---

[1] المغني لابن قدامة، كِتَابُ الزكاة، فَصْلُ إِذَا أَعْطَى الزَّكَاة لِمَنْ يَظُنُّهُ فَقِيرًا فَبَانَ غَنِيًّا، **(126/4)**

ނޫންނަމަ ޒަކާތްދޭ މީހާ އޭނާގެ ޒަކާތުން ދިނުން ބަޔާންވެގެންވާ ފަރާތްތަކާ މީހަކަށް އެނގިއްޖެނަމަ، އެ ޙާލަތުގައި އޭނާއީ ޒަކާތް އަދާކުރި މީހަކުކަމުގައި ނުވާނެއެވެ.

އެހެނީ، ﴿يَحۡسَبُهُمُ ٱلۡجَاهِلُ أَغۡنِيَآءَ مِنَ ٱلتَّعَفُّفِ﴾ [1] {އެއުރެންގެ ހަބަރު ނުދަންނަ މީހާ ހީކުރަނީ، އެއްޗިއްސުވާލު ނުކުރުމުގެ ސަބަބުން، އެއީ، މުއްސަނދިން ކަމަށެވެ.} މި ހާލަތުގައި ފަޤީރުންނާމެދުގައި الله ވަޙީކުރައްވާފައިވާ ފަދައިން، ފަޤީރަކީ ކޮބައިކަން ދެނެގަތުން ފަހަރުގައި އުނދަގޫ ކަމެއްކަމުގައި ވީ ނަމަވެސް، ނަންގަނޑުވުން އެހެނިހެން މީސްމީހުން ދެނެގަތުމަކީ އުނދަގޫ ކަމެއް ކަމުގައެއް ނުވާނެއެވެ.

ޒަކާތާއި ޞަދަޤާތް ދިނުމުގައި އެ ކަން ހާމަކުރުން:

ޒަކާތާއި ޞަދަޤާތްދޭ މީހާ އެ ކަންކުރުމުގައި ކަންތައްކުރުމުގެ ނިޔަތަކާނުލައި، މީސްމީހުންނަށް އެ ކަން އެނގޭނެހެން ފާޅުގައި ދިނުމަކީ އެންމެރަނގަޅު ކަމެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް ބިރު ރިޔާވެގެންވަނީ، މީސްމީހުންނަށް ނޭނގޭނެހެން ވަންހަނާގައި ދިނުމެވެ. މި ކަން ބަޔާންކުރައްވައި الله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿إِن تُبۡدُواْ ٱلصَّدَقَٰتِ فَنِعِمَّا هِيَۖ وَإِن تُخۡفُوهَا وَتُؤۡتُوهَا ٱلۡفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيۡرٞ لَّكُمۡۚ﴾ [2] މާނައީ: {(ތިޔަބޭފުޅުން) ޞަދަޤާތްތައް، ތިޔަބޭފުޅުން ފާޅުގައި ދިނީނަމަ، ފަހެ، އެއީ ރަނގަޅު ކަމެކެވެ. އަދި، ތިޔަބޭފުޅުން ވަންހަނާކޮށް، އެ ޞަދަޤާތްތައް ފަޤީރުންނަށް ދިނީނަމަ، ތިޔަބޭފުޅުންނަށް އެކަމުގެ ހެޔޮކަން މާބޮޑެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންގައިވި އަބޫހުރައިރާފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އަލްއިމާމު ބުޚާރީއާއި، އަލްއިމާމު މުސްލިމު، ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްގައި ވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ:

---

[1] (سُورَةُ البَقَرَة: 273)

[2] (سُورَةُ البَقَرَة: 271)

الْإِمَامُ الْعَادِلُ، وَشَابٌّ نَشَأَ بِعِبَادَةِ اللَّهِ، وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ فِي الْمَسَاجِدِ، وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللَّهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ، وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ، فَقَالَ: إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ، وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ يَمِينُهُ مَا تُنْفِقُ شِمَالُهُ، وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ خَالِيًا، فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ) [1] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވިއްސެވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. {އެ ދުވަހުގައި اللهُ ގެ ރައްކާތެރިކަމުގެ ހިޔާވަހިކަން ނޫން އެހެން ހިޔާވަހިކަމެއް ނުވާ ދުވަހުން، (އެބަހީ: ޤިޔާމަތްދުވަހުން) އެކަލާނގެ ރައްކާތެރިކަމުގެ ހިޔާވަހިކަން ދެއްވާނެ ހަތް މީހަކު ވެއެވެ. (އެއީ) ޢަދުލުވެރި ވެރިމީހާ އާއި، اللهُ އަށް އަޅުކަން ކުރުމުގައި ހެދިބޮޑުވި ޒުވާނާ އާއި، އޭނާގެ ހިތް މިސްކިތާ ގުޅިފައިވާ (އެބަހީ: އެއް ނަމާދަށްފަހު އަނެއް ނަމާދުގެ އިންތިޒާރުގައިވާ) މީހާ އާއި، އެ ދެމީހުން ހަމައެކަނި اللهُ އަށްޓަކައި އެކަކު އަނެކަކުދެކެ ލޯބިވެ، އަދި ހަމައެކަނި އެކަލާނގެއަށްޓަކައި އެ ދެ މީހުން އެކަކުއަނެކަކާ ގުޅިވެ، ވަކިވެ ދެ މީހުންނާއި، ބަސްވަރާއި ނަސަބުގެދަރަޖަ އަދި އިން، ޖާހާ ރީތި އަންހެނަކު، އެ މީހާގެ ގާތުން ފާޙިޝް ކަމަކަށް (އެބަހީ: ޒިނޭކުރުމަށް) އެދުމުން، ހިމަން، اللهُ އަށް ބިރުވެތިވާތީ ބުނޭ، އެ ކަމުން ދުރުވެގަތް މީހާ އާއި، އެ މީހަކު ޞަދަޤާތެއް ކުރާ ހިނދު، އޭނާގެ ކަނާތުން ދިން އެއްޗެއް އޭނާގެ ވާތަށް ވެސް ނޭނގޭގޮތަށް ސިއްރުން ޞަދަޤާތްކުރި މީހާ އާއި، އެ މީހަކު އެކަނި ތަނެއްގައިހިނދު، اللهُ، ހަނދުމަކުރަ ހިނދު، (އެކަލާނގެ ބިރުވެރިކަމުން ރޮވިގެން) ލޮލުން ކަރުނަ އޮހިގެންދިޔަ މީހާއެވެ.}

* * * * * *

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْأَذَانِ، بابُ مَنْ جَلَسَ فِي الْمَسْجِدِ يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ وَفَضْلِ الْمَسَاجِدِ، برقم: 660 (133/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ فَضْلِ إِخْفَاءِ الصَّدَقَةِ، برقم: 91 – (1031) (715/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزهد، باب ما جاء في الحب في الله، برقم: 2391 (598/4) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَاب آدَابِ الْقُضَاةِ، الْإِمَامُ الْعَادِلُ، برقم: 5380 (222/8) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 9665 (414/15)

ފިތުރު ޒަކާތް

ފިތުރު ޒަކާތަކީ، ރަމަޟާންމަހު ރޯދަހިފައި ނިމުމުން، އަދާކުރަން ވާޖިބު ކުރައްވާފައިވާ ޒަކާތެކެވެ.

ފިތުރު ޒަކާތަކީ، ކުޑަކުދިންނާއި، ބޮޑެތި މީހުންނާއި، ފިރިހެނުންނާއި، އަންހެނުންނާއި، އަޅުންނާއި، މިނިވަން ކޮންމެ މުސްލިމެއްގެ މައްޗަށް ވާޖިބު ކުރައްވާފައިވާ އަޅުކަމެކެވެ.

އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން، އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީއާއި، އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ زَكَاةَ الفِطْرِ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ، أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ عَلَى العَبْدِ وَالحُرِّ، وَالذَّكَرِ وَالأُنْثَى، وَالصَّغِيرِ وَالكَبِيرِ مِنَ المُسْلِمِينَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ) [1] މާނައީ: ”އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަމަޟާންމަހު ފިތުރުޒަކާތް ދިނުން މީސްތަކުންކުރެ މުސްލިމުންގެ ތެރެއިން ކޮންމެ މިނިވަނަކާއި، ކޮންމެ އަޅުމީހެއް، ކޮންމެ ފިރިހެނަކާއި، ކޮންމެ އަންހެނެއް، ކޮންމެ ކުޑަކުއްޖަކާއި ކޮންމެ ބޮޑުމީހެއްގެ މައްޗަށް ރަސޫލު ﷲ ﷺ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ فَرْضِ صَدَقَةِ الفِطْرِ، برقم: 1503 (130/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ زَكَاةِ الْفِطْرِ عَلَى الْمُسْلِمِينَ مِنَ التَّمْرِ وَالشَّعِيرِ، برقم: 13 – (984) (677/2) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب كم يؤدى في صدقة الفطر؟، برقم: 1611 (54/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في صدقة الفطر، برقم: 675 (52/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، فَرْضُ زَكَاةِ رَمَضَانَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ دُونَ الْمُعَاهِدِينَ ، برقم: 2504 (48/5) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ صَدَقَةِ الْفِطْرِ، برقم: 1826 (38/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 5339 (242/9)

ފަރުޟުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ކަދުރުން ސާޢެއްގެ މިންވަރު[1] ނުވަތަ ހިމަގޮދަނުން ސާޢެއްގެ މިންވަރެވެ.“

ފިތުރު ޒަކާތް ވާޖިބުކުރެއްވުމުގެ ހިކުމަތް:

ފިތުރު ޒަކާތް ވާޖިބުކުރެއްވީ، ހިޖުރައިން ދެ ވަނަ އަހަރުގެ ޝަޢުބާންމަހު އެވެ. ފިތުރު ޒަކާތް ވާޖިބުކުރެއްވީ، ރޯދަވެރިޔާ ރޯދައިން ހުރުމުގައި ބުނެވިފައިވާހާ ނުރަނގަޅު ހަޑިހުތުރު ބަސްތަކާއި، ކުރެވިފައި ވާހާ ނުރަނގަޅު ކަންކަމުން ރޯދައަށް ފިދިއްޔާ ސާފުތާހިރުކުރުމުގެ މަޤުޞަދުގައި، ފަގީރު މިސްކީނުންނަށް ފިދިއްޔާ އެހީތެރިކަމުގެ ގޮތުގައެވެ.

އެ ދެ ބޭކަލުންނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللهِގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަބޫދާވޫދާއި، އަލްއިމާމު އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘުގައިވެއެވެ. عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: قَالَ: "فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ زَكَاةَ الْفِطْرِ طُهْرَةً لِلصَّائِمِ مِنْ اللَّغْوِ وَالرَّفَثِ، وَطُعْمَةً لِلْمَسَاكِينِ، فَمَنْ أَدَّاهَا قَبْلَ الصَّلَاةِ، فَهِيَ زَكَاةٌ مَقْبُولَةٌ، وَمَنْ أَدَّاهَا بَعْدَ الصَّلَاةِ، فَهِيَ صَدَقَةٌ مِنْ الصَّدَقَاتِ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَابْنُ مَاجَه)[2] މާނައީ: ”އެ ދެ ބޭކަލުންނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللهِގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ފިތުރުޒަކާތް ފަރުޟުކުރެއްވީ، ރޯދަވެރިޔާ ބުނާ ހަޑިހުތުރު ބަސްތަކާއި، ލަޣުވާ ފާޙިޝް ކަންކަމުގެ ކައްފާރާއެއްގެ ގޮތުންނާއި،

---

[1] ނޯޓް: ސާޢަކީ ހަތަރު މުއްދެވެ. މުއްދަކީ މެދުމިނުގެ އާދައިގެމީހެއްގެ ދެ އަތްތިލަ ފުރާ މިންވަރެވެ. މި ޒަމާނުގެ މިންކިރުމުގެ ހިސާބުން ބަލާނަމަ، ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިންގެ އަރިހުގައި ސާޢަކީ 3·261 ކިލޯއެވެ. އަނެއް ތިން އިމާމުންގެ މަޛްހަބުގައި އެބަހީ: މާލިކީ، ޝާފިޢީ، ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިންގެ އަރިހުގައި ސާޢަކީ 2·172 ކިލޯގްރާމެވެ. ބައްލަވާ! معجم لغة الفقهاء عربي – إنجليزي (صفحة: 202) (މުތަރުޖިމު)

[2] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب زكاة الفطر، برقم: 1609 (53/3) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ صَدَقَةِ الْفِطْرِ، برقم: 1827 (39/3)

މިސްކީނުންނަށް ދެވޭ ކެއުމެއްގެ ގޮތުގައެވެ. ފަހެ، ފިޠުރުއީދު ނަމާދުގެ ކުރިން އެ ޒަކާތް އަދާކޮށްދީ މީހާގެ ކިބައިން އެއީ ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ޤަބޫލުލެވިގެންވެއެވެ. އަދި އީދުނަމާދަށްފަހު، އެ ޒަކާތްދެއްކި ނަމަ، އެއީ ޢާއްމު ޞަދަޤާތުގެތެރެއިންވާ ޞަދަޤާތެކެވެ.” (މިއީ ޙަސަނު ސަނަދަކުން އަބޫދާވޫދާއި އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެކެވެ.)

ފިޠުރު ޒަކާތް ވާޖިބުވަނީ ކޮން ބައެއްގެމައްޗަށް ހެއްޔެވެ؟

އެ މީހަކާއި އޭނާގެ އަނބިދަރިން އެއްޗޭ އެއްދުވާލު ކާން އެއްކަލަކަށްވުރެ އިތުރަށް ޞާޢެއްގެ މިންވަރު އެ މީހެއްގެ އަޅުގައި ހުރެއްޖެ ކޮންމެ މިނިވަން މުސްލިމަކު ފިޠުރުޒަކާތް އަދާކުރުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. މިގޮތުން އޭނާގެ އަމިއްލަ ނަފްސުގެ ފަރާތުންނާއި، އެ [illegible] [illegible] ހަރަދުކުރަންޖެހޭ [illegible] އަނބިދަރިންނާއި، ޚާދިމުންގެ ފަރާތުން ފިޠުރުޒަކާތް ދައްކަންޖެހޭނެއެވެ.

ވާޖިބުވާ މިންވަރު:

ފިޠުރު ޒަކާތުގެގޮތުގައި އަދާކުރަން ވާޖިބުވެގެންވަނީ ގޮދަން، ހިމަގޮދަން، ކަދުރު، [illegible]، [illegible]، [illegible]: [illegible] ނުވަތަ [illegible] [illegible] [illegible] ސާޢެއްގެ މިންވަރެވެ.

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވާގޮތުގައި، ތަކެތީގެ ޤީމަތުން ފިޠުރު ޒަކާތް ނެރުން ހުއްދަވެއެވެ. އަދިވެސް އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާގޮތުގައި، މިހާރު ފިޠުރު [illegible]

ޒަކާތު ނެރެން ބޭނުންވަނީ ގޮދަނުންކަމަށްވަނީނަމަ އޭނާ ސާޢުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައި ނެރުމުން ފުދޭނެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދްރީގެ އަރިހުން އަލްޖަމާޢާގެ އެންމެބޭކަލުން ނެރުއްވާފައިވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيّ ﷺ، "كُنَّا نُخْرِجُ إِذْ كَانَ فِينَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ زَكَاةَ الْفِطْرِ، عَنْ كُلِّ صَغِيرٍ، وَكَبِيرٍ، حُرٍّ أَوْ مَمْلُوكٍ، صَاعًا مِنْ طَعَامٍ، أَوْ صَاعًا مِنْ أَقِطٍ، أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ، أَوْ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ، أَوْ صَاعًا مِنْ زَبِيبٍ، فَلَمْ نَزَلْ نُخْرِجُهُ حَتَّى قَدِمَ عَلَيْنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ حَاجًّا، أَوْ مُعْتَمِرًا فَكَلَّمَ النَّاسَ عَلَى الْمِنْبَرِ، فَكَانَ فِيمَا كَلَّمَ بِهِ النَّاسَ أَنْ قَالَ: إِنِّي أَرَى أَنَّ مُدَّيْنِ مِنْ سَمْرَاءِ الشَّامِ، تَعْدِلُ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ، فَأَخَذَ النَّاسُ بِذَلِكَ قَالَ أَبُو سَعِيدٍ: فَأَمَّا أَنَا فَلاَ أَزَالُ أُخْرِجُهُ كَمَا كُنْتُ أُخْرِجُهُ، أَبَدًا مَا عِشْتُ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދްރީ ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންމެންގެ ދުށުގައި ރަސޫލު ﷲ ﷺ ހުންނެވި ހިނދު ކުދި ބޮޑު، (އަންހެން ފިރިހެން) އަދި މިނިވަނުންނާއި، އަޅުންގެ ފަރާތުން ތިމަންމެން ފިތުރު ޒަކާތަށް ނެރުއްވައި އުޅުއްވީ އަޤިޠު، ހިމަގޮދަން، ކަދުރު، ހިކި ވޫބިސްކަދުރު، މިގޮތަ މިގޮތަ ޢާއްމު ކާއްމުކަމަށް ހިމެނޭ ތަކެތީގެ ތެރެއިން ސާޢެއްގެ މިންވަރެވެ. އެއަށްފަހު (އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުން ދެއްވި) މުޢާވިޔާ ޙައްޖަށް ބައްޔަޒަން ނުވަތަ ޢުމްރާއަށް ވަޑައިގެން ވަޑައިގަތުމުގައި، (މަދީނާއަށް) ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު މިންބަރުމައްޗަށް ހުންނަވައި މީސްތަކުންނާ ވާހަކަފުޅު ދެއްކެވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވާހަކަފުޅު ދެއްކެވުމުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. ޝާމުގެ ކަޅުކުލައިގެ ގޮދަންގެ ދެ މުއްދު (އެބަހީ: ސާޢެއްގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައި) ކަދުރުގެ ސާޢަކާއި

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ صَاعٍ مِنْ زَبِيبٍ، برقم: 1508 (131/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ زَكَاةِ الْفِطْرِ عَلَى الْمُسْلِمِينَ مِنَ التَّمْرِ وَالشَّعِيرِ، برقم: 18 – (985) (678/2) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب كم يؤدى في صدقة الفطر؟، برقم: 1616 (57/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في صدقة الفطر، برقم: 673 (50/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، الزَّبِيبُ، برقم: 2513 (51/5) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ صَدَقَةِ الْفِطْرِ، برقم: 1829 (40/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 11698 (229/18)

ސާޢަކާ އެއްވަރުކަމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވަމެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު މިހެން ވިދާޅުވުމުން، މީސްތަކުން އެއާ އެއްގޮތަށް ޢަމަލުކުރާން ފެށޫއެވެ.

އަބޫސަޢީދު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ (ޢަމަލުކުރައްވާގޮތް) ދަންނައެވެ! ތިމަންނާ ދިރިދުނިޔޭގައި ހުންނެވިހާ ދުވަހަކު، ފިޠުރު ޒަކާތަށް ތިމަން ނެރުއްވާނީ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ޒަމާނުގައި ވެސް ތިމަންމެން ނެރުއްވިފަދައިން ސާޢެއްގެ މިންވަރެވެ.“

އަލްއިމާމުއްތިރުމިޛީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ، މި ހަދީޘުގައިވާފަދައިންނެވެ. ކޮންމެ ބާވަތަކުން ވިޔަސް (ފިޠުރު ޒަކާތަށް) ސާޢެއްގެ މިންވަރު ނެރެން ޖެހޭނެ ކަމަށެވެ. އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީއާއި، އިސްޙާޤު (އިބްނު ރާހަވައިހި) ގެ މަޛްހަބަކީ މިއީއެވެ.

މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަސްޙާބުންކުރެ ބައެއް ބޭކަލުންނާއި، އެހެނިހެން ޢިލްމުވެރިންކުރެ ބައެއް ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ، ގޮދަން ފިޔަވައި އެހެނިހެން ބާވަތްތަކުގެ ސާޢެއް އަދި ގޮދަންނުނަމަ ސާޢެއްގެ ދެ ބައިކުޅަ އެއް ބައި ނެރެންޖެހޭނެ ކަމަށެވެ. ސުފްޔާނު (އައްޘައުރީ) އާއި، (ޢަބްދު اللهِ) އިބްނުލް މުބާރަކާއި، ކޫފާގެ އަހުލުވެރިންގެ ރައުޔަކީ މިއީއެވެ.“ [1]

ފިޠުރުޒަކާތް ވާޖިބުވާނީ ކޮންވަގުތަކު؟

ފުޤަހާ ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، ފިޠުރު ޒަކާތް ވާޖިބު ވާނީ، ރަމަޟާންމަހުގެ ފަހުކޮޅު އަރައިގަތުމުންނެވެ. އެހެންނަމަވެސް ކަނޑައެޅިގެން އެ ވަގުތަކީ ކޮބައިކަމާމެދު ޢިލްމުވެރިންގެމެދުގައި ޚިލާފުވެއެވެ.

---

[1] سُنَنُ التِّرْمِذِيُّ، للإِمَامِ أَبُوعِيسَى التِّرْمِذِي كتاب الزكاة، باب ما جاء في صدقة الفطر، (51/3)

ސުފްޔާނުއް ޘައުރީއާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އިސްޙާޤު ބިން ރާހަވައިހި އާއި، އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީގެ ފަހުގެ ވަގުތުގައި އެ ކަލޭގެފާނާއި، އަލްއިމާމު މާލިކުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އެއް ރިވާޔަތެއްގައި އެ ކަލޭގެފާނާއި، މި އެންމެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، ޢަލާމް ނުކުން ވާޖިބުވާނީ، ފަޤީރުކޮޅަށް އިޚުތިޔާރުކުރާއިރު އިރު އޮއްސުމުންނެވެ. އެހެނީ ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަހިފައި ނިޔާ ވަގުތަކީ އެއީއެވެ.

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާއާއި، އައްލައިޘު ބިން ސަޢުދާއި، އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީގެ ކުރީގެ ޤައުލުގައި އެ ކަލޭގެފާނާއި މުޒަނީއާއި، ފިޤުހު ޢަލާމް ނުކުން ވާޖިބުވާނީ، ފިޤުހު އިޚުތިޔާރުކުރާ ވަގުތުގެ އަލިކަން ފާޅުވެގެންނެވެ.

އިޖުތިހާދުގެ މި ހާލަތުގައި އަސްރުކުރާނީ ފިޤުހު އިޚުތިޔާރުކުރާ ވަގުތު ވަގުތުގެ ކުރީން އަދާކުރަން ކުޅަދާނަވާތީއެވެ.

ފަހަރަކު ރަޢުޔަކަށް ނަމާދުކުރާނަމަ، ފިޤުހު އިޚުތިޔާރުކުރާ އިރު އޮއްސުމުގެ، އިރު ދޮރުގައި ފަޅުދިޔަ އަލިކަން ފާޅުވުމުގެ ކުރީން އަދާކުރެވި ކުރީ ކުރުކުރާ ވަގުތެއް ފިޤުހު ޢަލާމް ވަގުތުކުރަށް ނިޔާވެއްޖެއެވެ. ސަބަބަކީ ޢާންމު އަދާކުރެވިދާނެ، ޢަލާމް ނުކުމުގެ ވަގުތުނުވާތީއެވެ.

ނަމާދުގެ ދުވަސް ރައުޔަށް ޖަމާޢަތް ކުރުމުން ޢަލާމް ފާޅުވާ ވަގުތުގެ ކުރީން ޢާންމު ފާޅުވާތީއެވެ. އެހެނީ ދުވަސް ރައުޔަށް ބާރާ ގޮތުން ޢާންމު އަދާކުރެވިދާނެ، ޢަލާމް ނުކުމުގެ ވަގުތު ކުރީންކަމަށްވުމެވެ.

ނުކުމުގެ ވަގުތުގެ ކުރީން ޢަލާމް ފާޅުވުން:

އިޖުތިހާދުކުރުން ގިނަ ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި ފިޤުހު އިރު ދުވަހުގެ އެއް ދުވަހު ނަމާދު ދެ ދުވަސްކުރުން، ފިޤުހު ޢަލާމްނުކުން ކުރިއަށްދާނެއެވެ.

އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްވި އުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللَّهِގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީއާއި، އެހެން ބައެއް ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَمَرَ بِزَكَاةِ الفِطْرِ قَبْلَ خُرُوجِ النَّاسِ إِلَى الصَّلاَةِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ)[1] މާނައީ: ”އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްވި އުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللَّهِގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މީސްތަކުން ފިޠުރު ޢީދު ނަމާދަށް ނުކުތުމުގެ ކުރިން ފިޠުރު ޒަކާތް ދެއްކުމަށް ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަމުރުކުރައްވައި އުޅުއްވިއެވެ.“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރަޙްމަތްލެއްވި ތާބިޢީ ބޭކަލަކުކަމުގައިވާ ނާފިޢުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. قَالَ نَافِعٌ : "وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، يُعْطِيهَا الَّذِينَ يَقْبَلُونَهَا، وَكَانُوا يُعْطُونَ قَبْلَ الفِطْرِ بِيَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُودَاوُد)[2] މާނައީ: ”ނާފިޢު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްވި އުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللَّهِގެފާނު ފިޠުރު ޢީދުގެ އެއް ދުވަސް، ނުވަތަ ދެ ދުވަސްކުރިން ޒަކާތުގައި ހިފުމަށް ކުރޭ މީހުންނަށް ޒަކާތް ދެއްވައި އުޅުއްވިއެވެ.“

ފިޠުރު ޢީދު ދުވަހުގެ އެއް ދުވަސް ނުވަތަ ދެ ދުވަހަށްވުރެ ކުރިން ޒަކާތް ނެރުމީ ޞަޙާބީކަލުންގެ ޢިލްމުވެރިންގެ ގޮތުގައި ހުއްދަ ކަމެއްކަމަށްވެއެވެ.

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الصَّدَقَةِ قَبْلَ العِيدِ، برقم: 1509 (131/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الْأَمْرِ بِإِخْرَاجِ زَكَاةِ الْفِطْرِ قَبْلَ الصَّلَاةِ، برقم: 22 – (986) (679/2) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب متى تؤدى؟، برقم: 1610 (54/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في تقديمها قبل الصلاة، برقم: 677 (53/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الْوَقْتِ الَّذِي يُسْتَحَبُّ أَنْ تُؤَدَّى صَدَقَةُ الْفِطْرِ فِيهِ، برقم: 2521 (54/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 5345 (248/9)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابٌ: صَدَقَةُ الفِطْرِ عَلَى الحُرِّ وَالمَمْلُوكِ، برقم: 1511 (131/2) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الزكاة, باب متى تؤدى؟ برقم: 1610 (54/3)

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާ ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، ރަމަޟާންމަސް ފެނުމުގެ ކުރިންވެސް ފިޠުރު ޒަކާތް އަދާކުރުން ހުއްދަވާނެއެވެ.

އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީ ވިދާޅުވާގޮތުގައި، ރަމަޟާންމަހުގެ ފުރަތަމަ ދުވަހުން ފެށިގެން ފިޠުރު ޒަކާތް ދިނުން ހުއްދަވާނެއެވެ.

އަލްއިމާމު މާލިކާއި، އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ މަޝްހޫރު ރައުޔުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، ފިޠުރު ޢީދު ދުވަހުގެ އެއް ދުވަސް ނުވަތަ ދެ ދުވަސް ކުރިން ފިޠުރު ޒަކާތް ދިނުން ހުއްދައެވެ.

އެންމެހައި ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، ފިޠުރު ޒަކާތް ވާޖިބުވުމަށްފަހު، އަދާނުކޮށް ފަސްކުރުމަކީ ވާޖިބުކަން ކެނޑިދާނެ ކަމެއްނޫނެވެ. ފިޠުރު ޒަކާތް ވާޖިބުވުމަށްފަހު، ޒަކާތް ނުދައްކައި ހުރެއްޖެނަމަ، އެ މީހެއްގެ ޢުމުރުގެ ފަހުކޮޅުގައި ވިޔަސް ޒަކާތް އަދާކޮށް ނިމެންދެން އެ މީހެއްގެ ޛިއްމާގައިވާ ދަރަނިއެއްގެ ގޮތުގައި އެ ކަން ދެމިއޮންނާނެއެވެ.

ހަމަ އެފަދައިން (މުޙައްމަދު) އިބްނު ސީރީނާއި، (އިބްރާހީމު) އައްނަޚްޢީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ބަސްފުޅެއްގައި، އެ ދެބޭފުޅުން ފިޔަވައި އެހެނިހެން ޢިލްމުވެރިން އެއްބަސްވެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، ފިޠުރު ޢީދު ދުވަހަށްވުރެ ފަސްކުރުން ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ.

އިބްނު ސީރީނާއި އިބްރާހީމްއައްނަޚްޢީ ވިދާޅުވާގޮތުގައި، ފިޠުރު ޢީދު ދުވަހަށްވުރެ އެއް ދުވަސް ފަހުން ޒަކާތް ދިނުން ހުއްދަވާނެއެވެ.

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ. އެގޮތް (އެބަހީ: އިބްނު ސީރީނާއި، އައްނަޚަޢީ ވިދާޅުވާގޮތް) އެންމެ ރަނގަޅުވާނެކަމަށް ތިމަން އުއްމީދުކުރައްވަމެވެ.

އިބްނު ރުސްލާން (ޝިހާބުއްދީން އަޙްމަދު ބިން ޙުސައިން އިބްނު ރުސްލާން 773ހ. 844ހ.) ވިދާޅުވިއެވެ. "ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވާ ގޮތުގައި ފިޠުރު ޒަކާތް ނެރުން ފަސްކުރުމަކީ ހަރާމް ކަމެކެވެ. އެހެނީ އެއީ (ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދައިން ރޯދަ ހުރުމުގައި ކުރެވިފައިވާ ބޭކާރު ނުބައިބަސްތަކުގެ ކައްފާރާއެއްގެ ގޮތުގައި، އަދި ފަޤީރުން ޢީދުދުވަހު ސުވާލުކުރުމުގެ ގޮތުގައި ވާޖިބު ކުރައްވާފައިވާ ކަމުގައެވެ.) އެހެންކަމާއެކު، ޢީދު ނަމާދުން، އެ ނަމާދުގެ ވަގުތުން ފަސްކުރުމަކީ ހަރާމްވާން ކަމެއް ފަހުކުރައިން، ފިޠުރު ޒަކާތް ނެރުން ފަސްކުރުމަކީ ހަރާމް ކަމެކެވެ."[1]

މިގޮތުން ބަޔާންވެފައިވާ ޙަދީޘްގައި އައިސްފައިވެއެވެ. "فَمَنْ أَدَّاهَا قَبْلَ الصَّلَاةِ، فَهِيَ زَكَاةٌ مَقْبُولَةٌ، وَمَنْ أَدَّاهَا بَعْدَ الصَّلَاةِ، فَهِيَ صَدَقَةٌ مِنْ الصَّدَقَاتِ." "ފަހެ، ފިޠުރުޢީދު ނަމާދުގެ ކުރިން އެ ޒަކާތް އަދާކޮށްފި މީހާގެ ކިބައިން އެއީ ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ޤަބޫލުވެގެންވެއެވެ. އަދި އީދުނަމާދަށްފަހު، އެ ޒަކާތްނެރުނު ނަމަ އެއީ އާންމު ޞަދަޤާތުގެ ތެރެއިންވާ ޞަދަޤާތެކެވެ."[2]

ފިޠުރުޒަކާތް ދެވޭނީ ފަރާތްތަކަށް:

ފަރުޟު ޒަކާތާ އެއްފަދައިން ފިޠުރުޒަކާތް ވެސް ޚަރަދުވާނީ، ﴿إِنَّمَا ٱلصَّدَقَٰتُ لِلۡفُقَرَآءِ﴾[3] {ހަމައެކަނި ޞަދަޤާތުގެ ތަކެތި ވަނީ ފަޤީރުންނަށާއި،...} މި

---

[1] شرح سنن أبي داود، للإمام أحمد بن حسين بن علي ابن رسلان، (590/7)

[2] **ނޯޓް:** "ފިޠުރު ޒަކާތް ވާޖިބުވުމުގެ ޝަރުޠުތައް" މި ޢުންވާނުގެ ދަށުގައި މި ބަޔާން އެކުގައި މުޢައްމިލު ބަޔާންކުރެއްވީއޭ ވާހަކަ، ބަޔާން ކިޔާކުރެއްވި ބޭކަލުން އެ ފާހަގައިގެ ބަޔާންވެފައިވާނެއެވެ. މީގެ ތަފްސީލު ސަފުހާ ކިޔާލެއްވީ ބަޔާންކޮށްލެވެ. **ބައްލަވާ! ޞަފްހާ ނަންބަރު:** 282 (މުތަރުޖިމު)

[3] (سُورَةُ التَّوبَة: 60)

އާޔަތުގައި ބަޔާން ކުރައްވާފައިވާ ޒަކާތުން ލިބިދިނުން ހައްޤުވެގެންވާ އަށް ބައިގެ ތެރޭގައި ހިމެނިގެންވާ މީހުންނަށެވެ.

މީގެތެރެއިން ފަޤީރުންނަކީ، އެހެން މިސްކީނުންނަށްވުރެ އިސްކަން ދޭންޖެހޭ ބައެކެވެ. އަދި، މީގެކުރިން ބަޔާންވެފައިވާ ހަދީޘްގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ފަދައިންނެވެ. އެ ހަދީޘުގައިވެއެވެ. "فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ زَكَاةَ الْفِطْرِ طُهْرَةً لِلصَّائِمِ مِنْ اللَّغْوِ وَالرَّفَثِ، وَطُعْمَةً لِلْمَسَاكِينِ." "ރަސޫލު ﷲ ﷺ ފިޠުރުޒަކާތް ފަރުޟުކުރެއްވީ، ރޯދަވެރިޔާއަށް ބޭހުދާ ހަޒިލުމު ބަސްތަކާއި، ކުދަތް ވިޔަނުވާ ކަންކަމުގެ ކައްފާރާއެއްގެ ގޮތުންނާއި، މިސްކީނުންނަށް ދޭ ކާއެއްޗެއްގެ ގޮތުގައެވެ."[1]

އަދި އެ ދެބޭކަލުންނަށް ﷲ ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޢުމަރުގޮފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގޮފާނުގެ އަރިހުން އިމާމުލް ބައިހަޤީއާއި،[2] އަލްއިމާމުއްދާރަޤުޠްނީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ބަސްފުޅުގައިވެސް ފަޤީރުންނަށް އިސްކަން ދިނުމަށް އަންގަވާފައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ زَكَاةَ الْفِطْرِ، وَقَالَ: {أَغْنُوهُمْ فِي هَذَا الْيَوْمِ.} (رَوَاهُ الدَّارَقُطْنِيُّ)[3] މާނައީ: "އެ ދެބޭކަލުންނަށް ﷲ ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޢުމަރުގޮފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގޮފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ފިޠުރު ޒަކާތް

---

[1] **ނޯޓް:** "ފިޠުރު ޒަކާތް ވާޖިބުކުރެއްވުމުގެ ޙިކުމަތް" މި ޢުނުވާނުގެ ދަށުގައި މި ހަދީޘް އޭގެ ދަށުގައި މުޙައްދިޘު ބަޔާންކުރައްވާފައި ވާހަކަ ހަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ޞަޙާބީން އެ ޙަދީޘުގައި ބަޔާންވެފައިވާތީއެވެ. މިއީ، ޙަސަނުގެ ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެއްކަމެވެ. **ބައްލަވާ! ޞަޙީޙު ސުނަން:** 282 (މުޚުތަޞަރު)

[2] **ނޯޓް:** މުޙައްދިޘު އިސްޙާޤުބުނު ކުރައްވާފައި ނުވިއަސް މި ހަދީޘުގެ ސަނަދުގައި އަބޫމަޢުޝަރު ނަޖީޙުއް ސިންދީ ނަމަކަށްކިޔާ ސަޢީދު ހަދީޘުފަށާ ރާވީއެއް ވެއެވެ. އެއީ ޟަޢީފު ރާވީއެއް "ތަޤްރީބުއްތަހުޛީބު" ގައި (ސ/388) މިކަމަށް އިސްޙާޤު ކުރައްވާފައި ވެއެވެ. އަދި އަލްބާނީގެ ކަށަވަރު ކުރެއްވީ، އެ ކަމަށް ބަޔާންކުރައްވާފައި ވެއެވެ. އައިމާމުދާރަޤުޠްނީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ހަދީޘުގެ ސަނަދުގައިވެސް މި އަބޫމަޢުޝަރު ހިމެނެއެވެ. އެ ހަދީޘް އަލްބާނީ ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ މުޙައްދިޘު ފިޠުރުވެފައި ވިސްނަވާފައި ބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވާފައި ނެތުމެވެ. ބައްލަވާ! الْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ وَقْتِ إِخْرَاجِ زَكَاةِ الْفِطْرِ، برقم: 7739 (292/4) (މުޚުތަޞަރު)

[3] الدَّارَقُطْنِيُّ، برقم: 2133كِتَابُ زَكَاةِ الْفِطْرِ، (89/3)

ފަރުޟު ކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެބައިމީހުން (އެބަހީ: ފަޤީރުން) މިއަދު ތިޔަބައިމީހުން ފުދުންތެރި ކޮށްދެއްވާށެވެ.}

އަލްބައިހަޤީ ނެރުއްވި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. {اغْنُوهُمْ عَنْ طَوَافِ هَذَا الْيَوْمِ.} (رَوَاهُ البَيْهَقِيُّ) [1] މާނައީ: (ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ.) {އެބައިމީހުން (އެބަހީ: ފަޤީރުން) މިއަދު ގޭގެއަށް ހިނގައި ސުވާލުންޖަހައި އުޅުމުން ތިޔަބައިމީހުން ފުދުންތެރި ކޮށްދެއްވާށެވެ.}

ފަރުޟު ޒަކާތުގެގޮތުގައި ދައްކާ ތަކެތި އެއް ތަނުން އަނެއް ތަނަށް ބަދަލު ކުރުމާ ގުޅޭގޮތުން ދެކެވުނު ވާހަކައިގެ ތެރޭގައި ފިތުރު ޒަކާތް ބަހަންޖެހޭ ތަނުގެ މައްސަލަ ވާހަކަދެކެވިފައި ވާނެއެވެ. [2]

ޒިންމީންނަށް ފިތުރު ޒަކާތުން ދިނުން:

ފިތުރު ޒަކާތަށް ލިބޭ ތަކެތިން ޒިންމީންނަށް ދިނުން ހުއްދަކަމަށް އައްޒުހުރީއާއި، އަބޫޙަނީފާއާއި، މުޙައްމަދު ބިން އަލްޙަސަނާއި، އިބްނު ޝުބްރުމާ ދެކިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. މި ބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ ކީރިތި ޤުރުއާނުގެ އަންނަނިވި އާޔަތެވެ. ﴿ لَّا يَنْهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِينَ لَمْ يُقَٰتِلُوكُمْ فِى ٱلدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَٰرِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓا۟ إِلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُقْسِطِينَ ﴾ [3] މާނައީ: {ތިޔަބައިމީހުންގެ ދީނުގައި، ތިޔަބައިމީހުންނާ ހަނގުރާމަ ނުކުރާ، އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ގޭގެ ދޮރުން ތިޔަބައިމީހުން ބޭރުނުކުރާ މީހުންނާމެދު، އަދި ތިޔަބައިމީހުން ހެޔޮކޮށް ހިތުމާއި، އަދި އެބައިމީހުންނާމެދު ޢަދުލުވެރިކަމާއެކު ކަންތައް ކުރުން، اللهُ ތިޔަބައިމީހުންނަކަށް މަނާއެއް ނުކުރައްވައެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޢަދުލުވެރިންނަށް اللهُ ލޯބިވެވޮޑިގެންވެއެވެ.}

---

[1] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ وَقْتِ إِخْرَاجِ زَكَاةِ الْفِطْرِ، برقم: 7739 (292/4)

[2] ބަލާ: "އައިމްމަތުން އިޚްތިލާފުވި ޒަކާތް ބަދަލުކުރުން" މި ޢުނުވާނުގެ ދަށުގައިވާ އެންމެ ފަހު ފުރުޞަތުގައި، ފިތުރު ޒަކާތް ބަދަލުކުރުމާ ބެހޭ ވާހަކަ ދެކެވިފައިވާ ބައި ބައްލަވާ! ސާފުއާދިޔާކަން: 273

[3] (سُورَةُ الْمُمْتَحِنَةِ: 8)

ޒަކާތުދީފައިވާއިރު މުދަލުގައި އެހެން ހައްޤެއް ވޭތޯ؟

އިސްލާމްދީނުގައި މުދަލާމެދު ބަލާލައިފައި އޮތީ، ދިރިއުޅުމުގެ ހުރިހައި ކަމެއް ތަރުތީބުވުން އެ މަސައްކަތް ބިނާވެފައިވާ އަސާސީ މަސްއޫލިއްޔަތުގެ ގޮތުގައެވެ. އެހެންކަމާއެކު، އިސްލާމްދީނުގެ ނަޒަރުގައި މުދަލަކީ ފަރުދީ އަދި އިޖުތިމާޢީ އެންމެހައި މުޖުތަމަޢު ބަދަހިވެ ހަރުދަނާވުމުގެ އަސާސެވެ. މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. ﴿وَلَا تُؤۡتُواْ ٱلسُّفَهَآءَ أَمۡوَٰلَكُمُ ٱلَّتِي جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمۡ قِيَٰمًا﴾ [1] މާނައީ: {އަދި، ތިޔަބައި މީހުންނަށް، (އެބަހީ: ވިސްނުން ހަރަދުކުރާ، އިސްރާފުކުރާ އެފަދަމީހުންގެ އަތަށް) ތިޔަބައިމީހުންގެ އަތުގައިވާ އެއުރެންގެ މުދާތައް ނުދޭށެވެ! އެ މުދަލަކީ، ދިރިއުޅުން ހިފެހެއްޓުމަށްޓަކައި ބާރެއްކަމުގައި الله ތިޔަބައިމީހުންނަށް ލައްވާފައިވާ އެއްޗެކެވެ.}

މިއިން ޒަކާތާކަމަކީ، މުދަލަކީ އާންމުކަމުގައި އެ ކަންކަން ފުރިހަމަކުރުމުގެ ކެއުންބުއިމާއި، އެންމެހާކަމާއި، ބިނާކުރުމާއި، މިނޫންވެސް ދިރިއުޅުމުގެ ކަންތައްތައް ބޭނުންވާ އަސާސީ ކަންކަން ފުރިހަމަ ކުރުމުގެ ގޮތުގައިމެން އިސްލާމީ މުޖުތަމަޢުގައި ލައްވާފައިވާ އެންމެންނަށް ލިބެންޖެހޭ އެއްޗެއްކަމުގައެވެ. މުޖުތަމަޢުގައި ލައްވާފައިވާ الله ގެ އަމާނަތްތަކެކު އެއްބަޔަކަށް އެބައިމީހުންގެ މި ނަސްގަނޑުވުން ފަދަ އަސާސީ ކަންކަމުން މަދުކުރުމަކުން ނުވާން ގޮތުގެ މަޤްޞަދެވެ.

އިސްލާމް ބަޔާންކުރި ކަންކަން އެންމެންގެމުދަލުގައި ހަމަހަމަކަމާއެކު ތަރައްޤީވުމެވެ ހަމަޖެހިގެންދިއުމުގެ އަސާސަކީ، އަދި އެ ކަމަށްޓަކައި އެންމެ ފުރިހަމަ ނިޒާމަކީ، މިސްކީނުންގެ ޙައްޤުގައި ޒަކާތުގެ ނިޞާބު އޭގެ ފުރިހަމަކަމާއެކުގައި ބަހައިދިނުމެވެ. އޭގެ ސަބަބުން ދިރިއުޅުމުން މާޔޫސްވެ، ގޯސްވެފައިވާ މީހުންގެ ހިތްތަކަށް ހަމަޖެހުމާއި އުފާވެރިކަން ލިބިދެއެވެ. މުޖުތަމަޢުގެ އެންމެންގެމުދަލުގައި ހަމަހަމަކަމާއި

---

[1] (سُورَةُ النِّسَاء: 5)

ޙަސަދުވެރިކަން ގެއްލިގެންދެއެވެ. އެންމެންނަކީ އެއްބަނޑު ބޭބެކޮއްކޮކަމުގެ ފުރިހަމަ އިޙްސާސް ކުރެވިގެންދެއެވެ.

ޒަކާތަކީ، މުޖުތަމަޢުގައިވާ ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިން، އެބައިމީހުންގެ އަޚުންކަމުގައިވާ ނިކަމެތިންނަށްވާ އިޙްސާންތެރިކަމެއްނޫނެވެ. އެއާޚިލާފަށް ޒަކާތަކީ ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިންގެ މުދަލުގައި ﷲ ލައްވާފައިވާ އެކަލާނގެ ޙައްޤެކެވެ. ﷲގެ އަޅުތަކުންކުރެ އެއްބަޔަކަށް އެކަލާނގެ ދެއްވި ތަނަވަސްކަމުގެތެރެއިން، ﷲގެ އަޅުތަކުންކުރެ ނިކަމެތި ފަޤީރުންނަށް ދިނުމަށް އަމުރުކުރައްވައި، ވާޖިބުކުރައްވާފައިވާ އެއްޗެކެވެ. ހަމައެފަދައިން މުދަލަކީ، ﷲގެ އަޅުތަކުންކުރެ ނިކަމެތިންފިޔަވައި ހަމައެކަނި މުއްސަނދިންނަށް ވަޤުފުކޮށްދެއްވައި ހިބަކޮށްދެއްވާފައިވާ އެއްޗެއްވެސް ނޫނެވެ. އެއާޚިލާފަށް މުދަލަކީ، ހަމަހަމަގޮތެއްގައި އިސްލާމީ މުޖުތަމަޢުގައިވާ އެންމެންނަށް ލިބިދެއްވާފައިވާ އެއްޗެކެވެ. އޭގެތެރެއިން މުއްސަނދިންނާއި ފަޤީރު ނިކަމެތިންނެވެ.

މި މުހިއްމު ނުކުތާއަށް އިޝާރާތްކުރައްވައި، ބަޔާންކުރައްވުމުގެގޮތުން ﷲ ވަޙީ ކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿كَيۡ لَا يَكُونَ دُولَةَۢ بَيۡنَ ٱلۡأَغۡنِيَآءِ مِنكُمۡۚ﴾ [1] މާނައީ: {އެއީ، އެ މުދާތައް ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މުއްސަނދިންގެ ތެރޭގައި ދައުރުވޫވެ ހުރިހާ ނުދިނުމަށްޓަކައެވެ.} މާނައީ ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިންނަށް ﷲ ދެއްވާފައިވާ މުދަލަކީ، ހަމައެކަނި އެބައިމީހުންނަށް ޚާއްޞަކުރެވިފައިވާ އެއްޗެއް ނޫނެވެ. އެއާޚިލާފަށް އެ މުދަލަކީ މުއްސަނދިންނާއި، ފަޤީރުންގެ ތެރޭގައި ހަމަހަމަ އިންސާފުވެރި ގޮތެއްގައި ބަހާލެވިގެން ދާންޖެހޭ އެއްޗެކެވެ.

ޒަކާތަކީ މުދަލުގައި ލައްވައި ވާޖިބުކުރައްވާފައިވާ ޙައްޤެކެވެ. އެ ޙައްޤު

---

[1] (سُورَةُ الحَشْرِ: 7)

އަދާކުރުމުން، ފަޤީރުންގެ ދިރިއުޅުމަށް ހަމަޖެހުން ލިބިގެންދެއެވެ. ބަނޑުހައިހޫނުކަމުގެ ވޭން ތަޙައްމަލުކުރަމުންދާ މީހުންނަށް އެބައިމީހުންގެ ފުރާގެ ތަނަވަސްވެދެއެވެ. އުނޮރިހާން ނިވައިން ޙާލުގައިޖެހިލައިވާ މިސްކީނުންނަށް ފުދުންތެރި ދިރިއުޅުމެއް ލިބިދެއެވެ. ދިރިއުޅުމުގެ މާއްދީކަމާއި ބިރުވެރިކަމުންފިލައި، އަމާންކަމުގެ ހިތްހަމަޖެހުން އެންމެންގެމެދުގައި ޢާއްމުވެގެންދެއެވެ.

اللّٰهُ ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ގޮތުގެމަތީން ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިން އެބައިމީހުންނަށް ދެއްވާފައިވާ މުދަލުގެ ޒަކާތްދިނުމުން ވެސް މުޖުތަމަޢުގައިވާ ނިކަމެތިންގެ ޙާޖަތްތައް ފުއްދައިދޭނަމަ، ޒަކާތުގެ އިތުރަށް މުދަލުވެރިން އަދާކުރަން ޖެހޭމުވާ ބައެއް މުދަލުގައި ޙައްޤުވާފައިވެއެވެ. މި ބައްޔަކީ، އެއަށް ވަކި މިންވަރެއް، ވަކި އުސޫލެއް، ވަކިމުއްދަތެއް ހަމަވުން އެކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ އެއްޗެއްނޫނެވެ. އެހެނިހެން، އެ މިންވަރެއް ކަމުގައި ބޭނުންވާނީ، މުޖުތަމަޢުގެ އެއްބައިވަންތަކަމާ ފަޤީރުންގެ ޙާޖަތްތައް ފުރިހަމަވާން މިންވަރެއްކަމުގައިވެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު، ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިންނަށް ދެއްވާފައިވާ اللّٰهُ ގެ މުދަލުގެތެރެއިން، ފަޤީރުންގެ ނުފުދިފައިވާ އަސާސީ ބޭނުންތައް ފުރިހަމަވާން މިންވަރު ނެގުންވާނެއެވެ.

އަލްބަޤަރާ ސޫރަތުގައި اللّٰهُ ވަޙީކުރައްވާފައިވާ ﴿لَّيۡسَ ٱلۡبِرَّ أَن تُوَلُّواْ وُجُوهَكُمۡ قِبَلَ ٱلۡمَشۡرِقِ وَٱلۡمَغۡرِبِ وَلَٰكِنَّ ٱلۡبِرَّ مَنۡ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلۡكِتَٰبِ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ وَءَاتَى ٱلۡمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ﴾[1] މާނައީ: {ހެޔޮކަމަކީ (ހަމައެކަނި) އިރުމަތިފަރާތަށް ނުވަތަ ހުޅަނގުފަރާތަށް ތިޔަބައިމީހުންގެ މޫނުތައް ކުރިމަތިކުރުވުން ނޫނެވެ. އެހެނެއް ކަމަކީ، ހެޔޮކަމަކީ މީހާއި، اللّٰهُ އަށާއި، އާޚިރަތްދުވަހަށާއި، މަލާއިކަތުންނަށާއި، ފޮތަށާއި، ނަބިއްޔުންނަށް އީމާންވި މީހާއެވެ. އަދި މުދަލުގެ މައްޗަށް ލޯބިހުރުމާއެކު ވެސް،

---

[1] (سُورَةُ البَقَرَة: **177**)

ގާތްތިމާގެ ޔަތީމުންނާއި، މިސްކީނުންނާއި، (ޙާލުގައިޖެހިފައިވާ) ދަތުރުވެރިންނާއި، އެހީއަށްއެދި ސުވާލުކުރާ މީހުންނާއި، އަޅުން މިނިވަންކުރުމުގައި، މުދާ ހޭދަކުރި މީހާއެވެ.}

މި އާޔަތުގެ ތަފްސީރުގައި އަލްއިމާމުލް ޤުރްޠުބީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "اللهُ ގެ މި ބަސްފުޅަކީ، މުދަލުގައި ޒަކާތްފިޔަވައި އެހެން ޙައްޤެއްވާކަން ވިދާޅުވާ ޢިލްމުވެރިން، އެ ބޭކަލުންގެ ދަލީލެއްކަމަށް ބައްލަވާފައިވެއެވެ. އެހީ، އޭގެ އެންމެ ފުރިހަމަގޮތުގައި ހެޔޮކަން އަދާކުރެވޭނެ ގޮތެވެ.

އަދި މި އާޔަތުގައި އަންގަވާފައި މި ވަނީ، ފަރުޟުވާ ޒަކާތުގެ ވާހަކަ ކަމަށްވެސް ބުނެވެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް ޒަކާތް ބަޔާން ކުރައްވާ، ކުރިން ބުނެވުނު ވަރަށް ހަގުގެ އިޙްސާން، މުދަލުން އަދާކުރަންޖެހޭ ބައްޔަކީ ވާޖިބު ޙައްޤު އިސްލާމީ ބަސްފުޅެވެ.

އެހީ، އެ ކަލަނާގަން اللهُ ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ ބިރުވެތި ތަޤުވާވެރިންގެ ސިފަ އަމިއްލަ ތަރުތީބުން ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘް ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {إِنَّ فِي الْمَالِ حَقًّا سِوَى الزَّكَاةِ} ، ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ ﴿ لَّيْسَ ٱلْبِرَّ أَن تُوَلُّوا۟ وُجُوهَكُمْ قِبَلَ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ وَلَٰكِنَّ ٱلْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلْكِتَٰبِ وَٱلنَّبِيِّۦنَ وَءَاتَى ٱلْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ ذَوِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينَ وَٱبْنَ ٱلسَّبِيلِ وَٱلسَّآئِلِينَ وَفِى ٱلرِّقَابِ وَأَقَامَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَى ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَٰهَدُوا۟ ۖ وَٱلصَّٰبِرِينَ فِى ٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ وَحِينَ ٱلْبَأْسِ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ صَدَقُوا۟ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُتَّقُونَ ﴾ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލަނާގަން اللهُ ސުބްޙާނަހޫ

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء أن في المال حقا سوى الزكاة، برقم: 659 (48/3) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ تَعْجِيلِ الصَّدَقَةِ قَبْلَ الْحَوْلِ، برقم: 2016 (34/3)

ހިންދި ތައިސް ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، މުދަރުގައި ޒަކާތް ޚިޔާލައި އިތުރު ޙައްޤުވާނެއެވެ.} އެހެނަސް، ﴿ لَّيۡسَ ٱلۡبِرَّ أَن تُوَلُّواْ وُجُوهَكُمۡ قِبَلَ ٱلۡمَشۡرِقِ وَٱلۡمَغۡرِبِ وَلَٰكِنَّ ٱلۡبِرَّ مَنۡ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلۡكِتَٰبِ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ وَءَاتَى ٱلۡمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ ذَوِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡيَتَٰمَىٰ وَٱلۡمَسَٰكِينَ وَٱبۡنَ ٱلسَّبِيلِ وَٱلسَّآئِلِينَ وَفِي ٱلرِّقَابِ وَأَقَامَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَى ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلۡمُوفُونَ بِعَهۡدِهِمۡ إِذَا عَٰهَدُواْۖ وَٱلصَّٰبِرِينَ فِي ٱلۡبَأۡسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ وَحِينَ ٱلۡبَأۡسِۗ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ صَدَقُواْۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُتَّقُونَ ﴾ މި އާޔަތް (ޢުލަމާއި) ވިދާޅުވިއެވެ. އާޔަތުގެ މާނައީ: {ހެޔޮކަމަކީ (ހަމައެކަނި) އިރުމަތީފަރާތަށް ނުވަތަ ހުޅަނގު ފަރާތަށް ތިޔަބައިމީހުންގެ މޫނުތައް ކުރިމަތިލުމެއް ނޫނެވެ. އެހެނެއް ކަމަކު، ހެޔޮކަންކުރާ މީހާ، اللهُ އަށާއި އާޚިރަތް ދުވަހަށާއި މަލާއިކަތުންނަށާއި ފޮތްތަކާއި ނަބިއްޔުންނަށް އީމާންވާ މީހާއެވެ. އަދި މުދަލުގެ ވަރަށްބޮޑު ލޯބިހުރުމާއެކުވެސް، ގާތްތިމާގެ މީހުންނަށާއި ޔަތީމުންނަށާއި މިސްކީނުންނަށާއި (ހާލުގައި ޖެހިފައިވާ) ދަތުރުވެރިންނަށާއި އެހީއަށްއެދި ސުވާލުކުރާ މީހުންނަށާއި އަޅުން މިނިވަންކުރުމުގައި މުދާ ހޭދަކުރާ މީހާއެވެ. އަދި ނަމާދު ޤާއިމުކޮށް، ޒަކާތްދެއްވާ މީހާއެވެ. އަދި ބަސްދީފިނަމަ ކޮށްދިނަމަ އެއުޅޭމީހުން ބަހުގެ ފުއްދާ މީހުންނެވެ. އަދި ތަކުލީފުތަކާއި ބަލިމަޑުކަމާއި ހަނގުރާމައިގެ ވަގުތުގައި ކެތްކުރާ މީހުންނެވެ. ތެދުވެރިވި މީހުންނަކީ، އެއުރެންނެވެ. އަދި ތަޤްވާވެރިންނަކީވެސް ހަމަ އެއުރެންނެވެ.}

މި ޙަދީޘް އިބްނުމާޖާގެ ސުނަނުގައާއި، އައްތިރްމިޛީގެ ސުނަނުގައިވެސް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަލްއިމާމް ތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދަކީ ޞައްޙަ ސަނަދުއެއްކަމުންނެވެ. އެހެނީ، ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައިވާ އަބޫދާއޫދު، މައިމޫނު އަބޫވަރަޙީ ސަމީދު ރާވީއެކެވެ.

މިއީ އައްޝަޢުބީ ވިދާޅުވި ބަސްފުޅެއް ކަމުގައި ބަޔާނާއި، (ބަޔާން ބިން ބިޝްރު) އިސްމާއީލު ބިން ސާލިމު ރިވާކުރައްވާފައި ވެއެވެ. އެ ރިވާޔަތް ޞައްޙަކަން ބޮޑެވެ.[1]

އަލްޤުރުޠުބީ ވިދާޅުވިއެވެ. "މި ބަރީޙާގެ ސަނަދާފުދުގައި އިލްމުވެރިން ވާހަކަދައްކާފައިވާ ނަމަވެސް މި ބަރީޙާގައި އައިސްފައިވާ ބަސްފުޅަކީ، މާނައިގެ ގޮތުން ޞައްޙަ ބަސްފުޅެކެވެ. އެއީ، ކީރިތިޤުރުއާނުގައި ވަޙީކުރައްވާފައިވާ ﴿وَأَقَامَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَى ٱلزَّكَوٰةَ﴾ {އަދި ނަމާދު ޤާއިމުކޮށް، ޒަކާތްދިނުމާ މިހާއެވެ.} މި ބަސްފުޅުގައި

---

[1] **ނޯޓް:** ބަޔާނަކީ ކޫފާގެ އަޢްލާމީ ޙާފިޒުންގެ ތެރެއިން ޘިޤަތް ރާވީއެކެވެ، ހަމައެކަނި "ބަޔާން" އާއި، އިސްމާއީލު ބިން ސާލިމު ރިވާކުރައްވާފައިވާ މުޙައްމަދު ވިދާޅުވެފައިވާ އަޙްމަދުން، އެ ބަޔާނަކީ ކޫފާގެ ޘިޤަތް ވަރަށް ޤަވީ ރާވީއެއްކަން ފަސޭހަކަމާ ނަގާލެވެއެވެ. ބަޔާނަކީ ކޫފާގެ އަޢްލާމީ ޙާފިޒުން ތެރޭ ބޮޑު ބޮޑުން، ޝަރީޢަތުގެ ވަރަށް ބަޔާންކުރެއްވި، އަލްއިމާމު އިބްނުޙަޖަރު އަލްޢަސްޤަލާނީ (ރަޙިމަހުﷲ) ލިޔުއްވާފައިވާ "ތަހްޛީބުއްތަހްޛީބު" މި ނަންކިޔާ ފޮތުގައި ލިޔުއްވާފައިވާ ލިޔުއްވުމުގެ ޚުލާޞާއަށް ތިރީގައި އެ ވަނީއެވެ.

"ބަޔާނު ބިން ބިޝްރު އަލްއަޙްމަސީ، އައްބަޖަލީ އަލްމުޢައްލިމު: އޭނާ، އަނަސްގެ ފަރާތުގެ އަރިހުންނާއި، ޤައިސް ބިން އަބީޙާޒިމާއި، (އާމިރު ބިން ޝަރާޙީލު) އައްޝަޢުބީއާއި، އެހެން އެތަކެއް ބޭކަލުންގެ އަރިހުން ވެސް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އޭނާގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާ ބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި، އައްޝުޢުބާ (އިބްނު އަލްޙައްޖާޖު) އާއި، ދެ ސުފްޔާނާއި (އެބަހީ: ސުފްޔާނުއްޘައުރީއާއި، ސުފްޔާނު ބިން ޢުޔައިނާއާއި) ޖަރީރު ބިން ޢަބްދުލްޙަމީދާއި، އެހެން އެތަކެއް ބޭކަލުން ހިމެނެއެވެ. އޭނާއަކީ، ޘިޤަތް ހަދީޘަށް ތާލީމުދެއްވި އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ބޭކަލެކެވެ. ބަރީޙާ ރިވާކުރައްވާ ދިގުމުދަ ހަ ބޭކަލުން، އޭނާގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ." ބައްލަވާ! تَهْذيب التَّهْذِب، للإمام ابن حَجر العسقلانِي، رقم الترجمة: **941 (506/1)**

އައްޝަޢުބީގެ އަރިހުން ބަޔާން ރިވާކުރައްވާކަމަށް މުޙައްލިޤު ވިދާޅުވެފައިވާ ރިވާޔަތް ތިރީގައި އެ ވަނީއެވެ. އެއީ، އިބްނުއަބީޝައިބާގެ، އެ ކިތާބުގެ "އަލްމުޞައްނަފު" ގައި ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތެކެވެ.

حَدَّثَنَا ابْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ بَيَانٍ، عَنْ عَامِرٍ، قَالَ: "فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ" رَوَاهُ ابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَن قَالَ: فِي المَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ، برقم: **10627 (541/6)** މާނައީ: "މުދަލުގައި ޒަކާތް ފިޔަވައި އިތުރު ޙައްޤެއްވެއެވެ."

މިފަދައިން އަލްޙަސަނުލް ބަޞްރީގެ އަރިހުންވެސް ހަމަ މި އިބާރާތް އިބްނުއަބީޝައިބާ، ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الأَعْلَى، عَنْ هِشَامٍ، عَنِ الحْسَنِ، قَالَ: "فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ." رَوَاهُ ابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَن قَالَ: فِي المَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ، برقم: **10631 (542/6)** (މުތަރުޖިމު)

ނަމާދާ ވިދިގެން ޒަކާތުގެ ވާހަކަ ބަޔާންކުރައްވާފައިވުމުން ދާރަޤުޠްނީއްވަނީ، ޒަކާތުގެ އިތުރަށް މުދަލުގައި ޙައްޤެއް ވާކަމަށް. އެހެންވެ ﷲ ވަޙީކުރައްވާފައިވަނީ، ﴿ وَءَاتَى ٱلْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ ﴾ {އަދި މުދަލުގެ މައްޗަށް ލޯބިކުރުމާއެކުވެސް} ފަރުޟު ޒަކާތުގެ އިތުރަށް އެބައިމީހުންގެ މުދަލުން ހޭދަކުރުމަށް ފަސްނުޖެހޭ މީހުންކަމުގައެވެ. މިއީ ޒަކާތުގެ އިތުރަށް އެހެން ހޭދައެއްކުރުންވާކަން ދޭހަވާ ބަސްފުޅެކެވެ. މޮޅަށް ދެނެވޮޑިގެންވަނީ ﷲ އެވެ.

ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފާގޮތުގައި، ފަރުޟު ޒަކާތް އަދާކޮށްފައި ވަނިކޮށް މުސްލިމުންގެ މައްޗަށް ޢާއްމުވެގެންވާ ބޮޑު ބޭނުމެއް ކުރިމަތިވެއްޖެނަމަ، އެ ކަމަކުން މީސްތަކުން ސަލާމަތްކުރުމަށްޓަކައި، ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިން އެބައިމީހުންގެ މުދަލުން ހޭދަކުރުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. އެހެންވެ، އަލްއިމާމު މާލިކު ރަޙިމަހު ﷲ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މުސްލިމުންގެ ބަޔަކު ހަނގުރާމައިގެ އަސީރުންގެގޮތުގައި ހައްޔަރުވެއްޖެނަމަ، އެބައިމީހުން މިނިވަންކުރުމަށްޓަކައި މުދަލުން ހޭދަކޮށްގެންވިއަސް އެ ކަން ކުރުން މީސްތަކުންގެމައްޗަށް ވާޖިބުވާނެއެވެ. މިއީ ޢިލްމުވެރިން އެ ކަމުގެމައްޗަށް އިޖްމާޢުވެފައިވާ ކަމެކެވެ. މި ކަންކަމަކީ [illegible] [illegible] ޒަކާތުގެ އިތުރަށް މުދަލުގައި ޙައްޤެއްވާކަމުގެ ދަލީލުތަކެވެ.”[1]

ތަފްސީރު އަލްމަނާރުގައި ﴿ وَءَاتَى ٱلْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ ﴾[2] {އަދި މުދަލުގެ މައްޗަށް ލޯބިކުރުމާއެކުވެސް} މި އާޔަތުގެ ތަފްސީރުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. “މީގެ މާނައަކީ، ﷲ ދެކެވާ ލޯބީގައި އެކަލާނގެއަށްޓަކައި މުދަލުން ހޭދަކުރުމެވެ. ނުވަތަ މުދަލުގެ މައްޗަށް ހިތްގައި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކުރުމަށް ﷲ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]،

---

[1] الجامع لأحكام القرآن تفسير القرطبي، تفسير سورة البقرة: (59/3)

[2] (سُورَةُ البَقَرَة: 177)

އެ މުދަލުން ޚަރަދުކުރުމެވެ.

އަލްއުސްތާޛުލް އިމާމު (މުޙައްމަދު ޢަބްދުހޫ) ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

“މި އާޔަތުގައި އަންގަވާފައިވާ ޚަރަދުކުރަނީ، ފަރުޟު ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ކުރެވޭ ޚަރަދުކުރުމެއް ނޫނެވެ. އެހެނަސް އެއީ ޒަކާތެކޭ އެއްފަދަ ވާޖިބެއްކަމުގައިވާ، އަދި ހެޔޮކަންތަކުގެ ރުކުންތަކުގެ ތެރެއިން ރުކުނެއްކަމުގައިވާ ޚަރަދުކުރުމެކެވެ. އެހެންކަމާއެކު، ހެޔޮކަމުގެ މަގުގައި ކުރަންޖެހިއްޖެ ކޮންމެ ޚަރަދެއްކުރުމަށް މީހާގެއަތުގައި މުދަލުގެ ވަކި މިންވަރެއް ނުވަތަ ނިޞާބެއް ހުންނާކަން ނުޖެހެއެވެ. ހަމައެކަމާއެކު އެ މުދަލަކީ، އެއަށް ވަކި މުއްދަތެއް އަހަރެއްހަމަވުމާ [illegible] ވާކަން ނުޖެހެއެވެ. އެއީ، މުސްލިމުންގެ ބަޔަކަށް ބޭނުންޖެހިއްޖެ ކޮންމެ ހިނދެއްގައި، ކޮންމެ ހާލަތެއްގައި، އެ މީހަކަށް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ޚަރަދުކުރަން ހުޅުވައިދެއްވާފައިވާ [illegible] ދޮރެކެވެ.

އެ މީހެއްގެ އަތުގައި އޮތީ އެންމެ ރޮށްޓެއްކަމަށްވާހިނދު، އެހެން މީހަކު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ފެނިއްޖެނަމަ، ތިމާއަށް ނުވަތަ ތިމާގެ އަހުލުވެރިންނަށް އެ ވަގުތު، އެ ރޮށީގެ ބޭނުމެއް ނުވާނަމަ، ބޭނުންޖެހިފައިވާ މީހާއަށް އެ ދިނުން ވާޖިބުވެއެވެ [illegible]، މި [illegible] [illegible] [illegible] މަގުދައްކާ ގޮތެވެ.

އާޔަތުގައި އިރުޝާދުދެއްވާފައިވަނީ ހަމައެކަނި [illegible] މީހުން އަޅައިގަތުމަކަށް ނޫނެވެ. [illegible] ޒަކާތުގެ އިތުރުން ދޭ [illegible] ޚަރަދުކުރަންވެސް އިރުޝާދުދެއްވައި، ﴿ذَوِي ٱلۡقُرۡبَىٰ﴾ {ގާތްތިމާގެ މީހުންނަށް} އަޅައިގަތުމާއި ޚަރަދުކުރުމަށްވެސް މި އާޔަތުގައިވަނީ އަންގަވާފައެވެ. އެބައިމީހުންނަކީ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] މީހުންނެވެ. އެއްވެސް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ގާތްތިމާގެ މީހުންގެ ތެރޭގައި

ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިޔަކު ހުރިނަމަ، އެ މީހެއްގެ ޒަކާތުން އެހީތެރިކަމެއް ލިބުމަށް އުއްމީދުކުރެވޭނެއެވެ.

ދުރުހިޔާ މީހުންނަށްވުރެ ކޮންމެ އިންސާނެއްގެ ޢާއިލާގެ މީހުންގެ ބަނޑުހައިހޫނު ކަމާއި، ފަޤީރުކަމާމެދު ކަންބޮޑުވެ ސަޕޯޓްވެރިވުމަކީ އިންސާނާގެ ޠަބީޢަތުގައި ލައްވާފައިވާ ސިފައެކެވެ. އެހެނީ، އެބައިމީހުންގެ މުދަލުގައިވާ ޙައްޤު ގެއްލުމަކީ، އެއާމެދު ކޮންމެގޮތެއް ވަރިހަމަކޮށްދެވޭން އޮންނަ ކަމެއްނޫނެވެ. އެބައިމީހުންގެ މިސްކީންކަމަކީ، ހުދު ތިމާގެ މިސްކީންކަމެވެ. އެބައިމީހުންގެ [illegible] ޢިއްޒަތްތެރިކަމަކީ ދިމާވެސް އެ ކަންކަމާމެދު [illegible] [illegible] ކަންކަމެވެ. ކަންމީހުން ހުރުމާއެކު، އެ މީހެއްގެ ގާތްތިމާގެ މީހުންގެ [illegible] ނިކަމެތިކަމާމެދު ދެ [illegible]، ކޮންމެގޮތެއް ވަރިހަމަ ކޮށްދެއްޔާ މީހަކާ، [illegible] ސާފުސީދާ ހަމަހަމަކަމާއި، ދީނުގެ މަތިވެރި އުސޫލުތަކަކީ [illegible]، އެ ކަންކަމުން ބައިވެރިވެގެންވާ މީހެކެވެ. އެފަދަ މީހަކު، އެހީތެރިކަމާއި ހެޔޮކަމުން އެއްބާރުލެވޭނެ މީހެއްމެއެވެ. އެހާކިޔަން އެ މީހެއްގެ ފައިދާގެ ގޮތުން އިސްކަންދީ، އެ ގޮތުގެ ބައިވޭ [illegible] މީހާ، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] މީހެކެވެ.

އާޔަތުގައި މި މަތިވެރި [illegible] އިޝާރާތްކުރައްވައި، ދެން އަންގަވާފައި ވަނީ، ﴿وَٱلْيَتَٰمَىٰ﴾ {އަދި ޔަތީމުންނަށް} ވެސް އެހީތެރިވުންކަމުގައެވެ. އެހެނީ، އެ ކުދިންގެ ޝަރުޢީ ބަލަދުވެރިޔާ ނިޔާވެފައިވުމުން، އެފަދަ ޔަތީމުކުދިން ބެލެހެއްޓުމަކީ މުޖުތަމަޢުގެ ތަނަވަސް މީހުންގެ ޒިންމާއެއްކަމުގައި ވެފައިވާ ކަމެކެވެ. އެއީ، އެ ކުދިންގެ ތަރުބިއްޔަތާއި [illegible] [illegible]، ނަގާ އެ ކުދިންގެ އަމިއްލަ ޖާމިޢާއި، މުޅި މުޖުތަމަޢަށް ކުރިމަތިވާ މުސާޢަދަކަމުގައި [illegible].

އާޔަތުގައި ﴿وَٱلْمَسَٰكِينَ﴾ {އަދި މިސްކީނުންނަށް} [illegible] އަންގަވައި، ދެން [illegible] ވަނީވެސް އޭގެ [illegible] ކަމަކަށެވެ. ބަޔާނުގައި އެ

ބަޔަކަށް އެކަހެރީގެންވާ މަސައްކަތްކޮށް [illegible] މަގު އެއްވެސް ގޮތަކުން ބަންދުވެފައި ވުމާއެކު اللهُ ގެ ދީން ފަތުރުކުރަން ހުރި، އަނެކުންގެ ކުރިމަތީގައި ކަމުދިޔައި، [illegible] ހުރުމުގެ ދަތިވެރިކަމާއި، ނިކަމެތިކަމަށްޓަކައި އެފަދަ ކަންކަމާ އެއްކިބާވެ ތިބި މީހުންނަށް އެހީތެރިވެދިނުމަކީ، ހެޔޮކަމާއި ތަޤުވާގެ އެންމެ މަތީދަރަޖާގައިވާ ކަމެކެވެ.

ދެންވެސް މި މަތިވެރި އާޔަތުގައި ﴿ وَٱبْنَ ٱلسَّبِيلِ ﴾ {(ޙާލުގައިޖެހިފައިވާ) ދަތުރުވެރިންނަށް} ވަޙީކުރައްވައި އަންގަވާފައިވަނީ، އެހާމެ މުހިއްމު ކަމެއްގެ ވާހަކައެވެ. ދަތުރަކު ނުކުތުމަށްފަހު ޙާލުގައިޖެހި، އެބައެއްގެ އަނބިދަރިންނާއި، ގާތްތިމާގެ މީހުންނާއި، އެކުވެރި ރަހުމަތްތެރިންނާ ވަކިވެ އަމިއްލަ ވަޠަނުން [illegible] [illegible] ފެނިފައިންވާ މީހުންނަކީ، މުޖުތަމަޢުގެ އަޅައިލުން އިންތިހާއަށް ބޭނުންވާ ބަޔަކެވެ. އެފަދަ އެހީތެރިކަމެއް ފޯރުވައިދިނުން އެންމެ [illegible] ބަޔަކީ، اللهُ ގެ ރިޟާފުޅާއި ގާތްކަމާއެކު، އެ ބަޔަކަށް މުދަލާއި ތަނަވަސްކަން ދެއްވާފައިވާ މީހުންނެވެ.

ޙާލުގައިޖެހިފައިވާ ދަތުރުވެރިންނަށް އެހީތެރިވުމަކީ އަންގަވާފައި ވުމުގައި އެހެން ކަމެއްވެސް [illegible]. އެއީ، ބިމުގެ އެހި ކަންކޮޅުތަކުން ދަތުރުވެރިޔާ ކޮށް، ބިމުގައި ޙާލުވެފައިވާ اللهُ ގެ [illegible] [illegible]، އެ ކަމަށް [illegible] [illegible] މީހުންގެ ނިމުން [illegible] [illegible] [illegible] ކަންކަމަށް ބަލައި، އެ ކަންކަމާމެދު ވިސްނުމަށް ދެއްވާފައިވާ މެސެޖެކެވެ.

[illegible] ކަންކަމުގާ [illegible] މުޖުތަމަޢުގެ ތަނަވަސް މީހުންގެ [illegible] ފޯރުކޮށްދިނުން ޒާހިރުވާ އަނެއްބަޔަކީ، ﴿ وَٱلسَّآئِلِينَ ﴾ {އެހީއަށްއެދި ސުވާލުކުރާ މީހުންނެވެ.} ސުވާލުކުރާ މީހުންނެވެ. ކަމަކީ އިސްލާމްދީނުގައި ނަހީކުރައްވާފައިވާ ކަމެއްމެއެވެ. އެހެން އެއްވެސް ގޮތެއް ނެތުމުން ނޫނީ މިސްކީނުންނަށް ސުވާލުކުރުމަކީ، އެއްވެސް ޙާލެއްގައި ހުއްދަކަމެއްނޫނެވެ. އެހެންކަމާއެކުވެސް ދިރިއުޅުމުގެ އަސާސީ

ބޭނުންތައް ފުއްދައިދެވޭނެ އެހެން އެއްވެސް ގޮތެއް ނެތުމުން، މިސްކީނުންނަށް އާދޭސްކޮށް ސަލާންޖެހުން ނޫންގޮތެއް ނެތިފައިވާ މީހުންގެ ނިކަމެތިކަމުން އެބައިމީހުން ސަލާމަތް ކޮށްދިނުމަކީ، ހެޔޮކަމުގެ މައިދާނުގައި ކުރެވޭނެ އާދައިގެ ކަމަކަށްވުރެ މަތިވެރިކަމެކެވެ.

ކޮންމެ އިންސާނަކުވެސް އުފަންވެފައިވަނީ، ޝަރަފުވެރި މިނިވަންކަމުގެ ގޮތުގައެވެ. އިންސާނުންގެ އަޅުވެތިކަމާއި ނިކަމެތިކަން ރައްދުވާފަދަ ހަމައެކަނި އެބައިމީހުން ހެއްދެވި ޚާލިޤުވަންތަ اللهއެވެ. އެހެން އެއްވެސް ބަޔެއްގެ ކުރިމަތީގައި އިންސާނުން އަޅުވެތިކުރެވުން ނުޖެހެއެވެ. އެހެނަސް އެއްބަޔަކު [illegible] [illegible] އިންސާނުން އަޅުވެތިކޮށް، [illegible] [illegible] [illegible] ނުވާ [illegible] ކުރުވައި އުޅެއެވެ. އެފަދަ [illegible] [illegible] އިންސާނުން އަޅުވެތިކަމުގެ [illegible] [illegible] މިނިވަންކޮށް، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އިންސާނުން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ﴿ وَفِي ٱلرِّقَابِ ﴾ {[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]} [illegible] [illegible] [illegible].

މިއީ، ތިން ކަމަކަށް ގޮވައިލައްވާފައިވާ ގޮވައިލެއްވުމެކެވެ. އަޅުވެތިވެފައިވާ މީހުން ގަން މިނިވަންކުރުމާއި، އެ މީހާގެ ސާހިބު [illegible] [illegible] މިނިވަން ވުމަށް [illegible] [illegible] މިނިވަން [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] މިނިވަން [illegible] [illegible] [illegible].

ބަޔާންވެދިޔަ ކަންކަމުގައި މުދަލު ޒަކާތް [illegible] މުސްލިމުންނަށް މުދަލުގައި ޙައްޤުވާފައިވާ ބައެކެވެ. [illegible]. މި ވާޖިބު [illegible]

ޒަކާތުގެ އިތުރުން ހާދަކޮށްގެންނެވެ. އެ ކަމަށްޓަކައި މުދަލުގައި ވަކި ނިސްބަތެއް ވަކި މިންވަރެއް ހުންނާކަށް ނުޖެހެއެވެ. ވަކިޒަމާނެއް މުއްދަތެއް ފުރިހަމަވުމެއް ނުވެއެވެ. އެއާޚިލާފަށް އެއީ، އެހީތެރި މީހާގެ ނަފުސަށް އައިން ހަމަޖެހުމާއި، އުފާވެރިކަން ލިއްބައިދިން ކަމުގައި [illegible] [illegible] ކޮންމެ މިންވަރަކަށް ކޮންމެ ވަގުތެއްގައި ވެސް ފޯރުވައިދޭގޮތުގައި އޮތް ކަމެކެވެ. اللّٰهُ ޙުރުމަތްތެރި ކުރައްވައި، މާތް ކުރައްވާފައިވާ [illegible] އިންސާނަކު [illegible] ހަލާކުން ސަލާމަތްކޮށްދިނުން އޮތް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެހެންކަމުން އޭރު ޒަކާތުގެ އިތުރުން މުދަލުން ކުރަންޖެހޭ ހަރަދެކެވެ.

ފަހަކަށްއައިސް ގިނަބަޔަކުވަނީ އެބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ކީރިތި ފޮތުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ މި މުހިއްމު މަތިވެރި [illegible] ހަނދާން ނައްތާލައި [illegible] [illegible] ގިނަބަޔަކު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެ މީހުންނަށް [illegible] [illegible] ބަދަލުކުރުމުގައި [illegible] [illegible] ހިތުން ވަރަށްގިނަ [illegible] އެބައިމީހުންގެ [illegible] [illegible] "[illegible]" [illegible] މި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ނުވުމާވެސް އެކުގައެވެ." 1

އަލްއިމާމު އިބްނު ޙަޒްމު ވިދާޅުވެއެވެ. "ކޮންމެ ރަށެއްގައި ދިރިއުޅޭ ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިންގެ މައްޗަށް އެބައިމީހުންގެ [illegible] ފަގީރު ނިކަމެތިންގެ ބޭނުންތައް [illegible] اللّٰهُ ތަޢާލާ ވާޖިބު ކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަމިއްލައަށް ފުދިގެން އެބައިމީހުން މިކަން ފުރިހަމަނުކުރާނަމަ، އަދި ހަމައެކަނި ޒަކާތުން، ނުވަތަ

---

[1] تفسير المنار، محمد رشيد بن علي رضا، (115/2)

ޖާއިޒު ބައިތުލްމާލުން އެ ކަންކަން ހަމަޖެއްސައިދޭވަރު ނުވާނަމަ، މުސްލިމުންގެ ވެރިޔާ އެފަދަ މީހުންގެ އަތުން އެ މިންވަރު ގަދަކަމުންވިޔަސް ނެގުމީ އެންމެ ރަނގަޅު ކަމެކެވެ.

މިގޮތުން އެބައެއްގެތެރޭގައިވާ ފަޤީރު ނިކަމެތިންގެ ކެއުންބުއިމާއި، އުނދޮރިޔާން ނިވައިކުރުމާއި، ފިނިމޫސުމާއި ހޫނުމޫސުމުގެ ގެއްލުންތަކުން ރައްކާތެރި ވެވޭފަދަ އަންނައުނާއި ބޯހިޔާވަހިކަން ފޯރުކޮށްދިނުމަށްޓަކައެވެ. މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، اللهُ ގެ މި ވަޙީބަސްފުޅެވެ. ﴿ وَءَاتِ ذَا ٱلْقُرْبَىٰ حَقَّهُۥ وَٱلْمِسْكِينَ وَٱبْنَ ٱلسَّبِيلِ ﴾[1] މާނައީ: {ގާތްތިމާގެ މީހާއަށް، އޭނާގެ ހައްޤުދޭށެވެ! އަދި މިސްކީނުންނާއި، ދަތުރުވެރިޔާއަށް ވެސްދޭށެވެ.}

އަދި اللهُ ގެ މި ވަޙީބަސްފުޅުގައެވެ. ﴿وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَٰنًا وَبِذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱلْجَارِ ذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْجَارِ ٱلْجُنُبِ وَٱلصَّاحِبِ بِٱلْجَنۢبِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ ۗ ﴾[2] މާނައީ: {އަދި، މައިންބަފައިންނަށާއި، ގާތްތިމާގެ މީހުންނަށާއި، ޔަތީމުންނަށާއި، މިސްކީނުންނަށާއި، ގާތް އަވަށްޓެރިޔާއަށާއި، ދުރު އަވަށްޓެރިޔާއަށާއި، ކައިރި އެކުވެރިޔާއަށާއި، ދަތުރުވެރިޔާއަށާއި، ތިޔަބައިމީހުންނަށް މިލްކުވެގެންވާ އަޅުންނަށް ހެޔޮކޮށް ހިތާށެވެ!}

ފުރަތަމަ ޝާހިދުގައި މިވަނީ ގާތްތިމާގެ މީހުންނަށް އެހީތެރިވެ އަޅައިލުން ވާޖިބުކުރެއްވި ފަދައިން ތިމާއަށް ދެއްވާފަދައި މުދަލުގައި މިސްކީނުންނާއި، ޔާރުގައި ޖެހިފައިވާ ދަތުރުވެރިންނާއި، ތިމާއަށް މިލްކުވެގެންވާ އަޅުންނަށްވެސް އަނގާލައި

---

[1] (سُورَةُ الإِسْرَاء: 26)

[2] (سُورَةُ النِّسَاء: 36)

އެހީތެރިވުމަކީ ވާޖިބުކަމުގައި ލައްވާފައެވެ. ހަމައެފަދައިން، ދެވަނަ ހާލަތުގައިވެސް މައިންބަފައިންނަށް އިހްސާންތެރިވުމާއި، އެބައިމީހުންނަށް ކަރުހިތްވުމަށް އަމުރު ކުރައްވާފައެވެ، ގާތްތިމާގެ މީހުންނާއި، މިސްކީނުންނާއި، ގާތް އަވަށްޓެރިންނާއި، ދުރު އަވަށްޓެރިންނާއި، ކައިރީ އެކުވެރިންނާއި، ދަތުރުވެރިންނާއި، މިލްކުވެގެންވާ އަޅުންނަށް އިހްސާންތެރިވެ، އެހީތެރިވުމަށް އަމުރުކުރައްވާފައެވެ.

އިހްސާންތެރިވުމަކީ މިސްކީނުންގެ ޒަރޫރީ ބޭނުންތައް ފުއްދައިދިނުމާއި، އަޅައިލުމުގެމައްޗަށް ބިނާވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެއާ ޚިލާފުވެ އެބައިމީހުންނަށް އަޅައިނުލުމަކީ، ސަލާމަތްނުވެވޭނެ ﷲގެ އަމުރުފުޅަށް އުރުދުވުމެއް ކަމުގައިވާތީ ނުވާނެއެވެ. އެހެންވެ، އެކަމަ މިސްކީނާ ބައްޓަމުން ﷲ ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. ﴿ مَا سَلَكَكُمۡ فِي سَقَرَ (٤٢) قَالُواْ لَمۡ نَكُ مِنَ ٱلۡمُصَلِّينَ (٤٣) وَلَمۡ نَكُ نُطۡعِمُ ٱلۡمِسۡكِينَ (٤٤) وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ ٱلۡخَآئِضِينَ (٤٥) وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوۡمِ ٱلدِّينِ ﴾[1] މާނައީ: {(ކުށްވެރިންނާ ދޮށުގައި އެކަކު އަހާނެ ސުވާލުކުރާނެއެވެ.) ތިޔަބައިމީހުން ނަރަކައަށް ވެއްދީ ކޮންކަމެއް ހައްދުވީ؟ * އެމީހުން ބުނާނެތެވެ. ނަމާދުކުރާ މީހުންގެ ތެރެއިން ތިމަންމެން ނުވަމުއެވެ. * އަދި ތިމަންމެން މިސްކީނުންނަށް ކާންދިނުމެއް ނުދެމުއެވެ. * އަދި ބާޠިލު ވާހަކަ ދައްކާ މީހުންނާ އެކުގައި، ތިމަންމެން ބާޠިލު ވާހަކަ ދައްކައި އުޅުނީމުއެވެ. * އަދި ތިމަންމެން ޖަޒާދޭދުވަސް ދޮގުކޮށް އުޅުނީމުއެވެ.}

ފަހެ، ނަމާދުކުރުމަކީ ވާޖިބުކަމުގައި އެންމެފަދައިން މިސްކީނުންނަށް އެހީތެރިވެ ކާންބޯނި އެބައިމީހުންނަށް އަޅައިލުން ﷲ ތަޢާލާ މިވަނީ ވާޖިބު ކުރައްވާފައެވެ. އެ ވާޖިބު އަދާނުކުރާމީހުން ޖަހަންނަމުގެ ހިތި ނަތީޖާއަކީ، އެބައިމީހުން ނަރަކައަށް ވަންނަންޖެހުމެވެ.

---

[1] (سُورَةُ المُدَّثِّرُ: 42،46)

އެތަކެއް ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ، އަދި އެންމެ މަތީދަރަޖައިގެ ސައްޙަ ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {مَنْ لَا يَرْحَمِ النَّاسَ، لَا يَرْحَمْهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ.} [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި ޖަރީރު ބުން ޢަބްދު اللَّهِ އަލްބަޖަލީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މީސްތަކުންގެމައްޗަށް ރަޙަމުކޮށް އޯގާތެރިނުވާ މީހަކަށް اللَّهُ ރަޙަމުކުރައްވައި އޯގާތެރިވެވޮޑިނުގަންނަވާ [illegible].}

އެ މީހެއްގެ [illegible] އެ [illegible] މީސްތަކުންގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

އެ ދެ ބައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުއްރަޙްމާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ أَصْحَابَ الصُّفَّةِ، كَانُوا أُنَاسًا فُقَرَاءَ وَأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: {مَنْ كَانَ عِنْدَهُ طَعَامُ اثْنَيْنِ فَلْيَذْهَبْ بِثَالِثٍ، وَإِنْ أَرْبَعٌ فَخَامِسٌ أَوْ سَادِسٌ.} [2] މާނައީ: "އެ ދެ ބައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޞުއްފާގެ އަހުލުވެރިންނަކީ [illegible] ބައެކެވެ. އަދި

---

[1] رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ،كِتَابُ التَّوْحِيدِ، بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: {قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الأَسْمَاءُ الحُسْنَى}، برقم: 7376 (115/9) ، وَمُسْلِمٌ، كتاب الْفَضَائِلِ، بَابُ رَحْمَتِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصِّبْيَانَ وَالْعِيَالَ وَتَوَاضُعِهِ وَفَضْلِ ذَلِكَ، برقم: 66 – (2319) (1809/4) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب البر والصلة، باب ما جاء في رحمة المسلمين برقم: 1922 (232/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 19169 (507/31)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلاَةِ، بَابُ السَّمَرِ مَعَ الضَّيْفِ وَالأَهْلِ، برقم: 602 (124/1) ، وَمُسْلِمٌ، كتاب الْأَشْرِبَةِ، بَابُ إِكْرَامِ الضَّيْفِ وَفَضْلِ إِيثَارِهِ ، برقم: 176 – (2057) (1627/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 1712 (236/3)

ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ މީހެއްގެ ގޭގައި ދެ މީހުން ކާނެ އެއްޗެއް ހުރި މީހަކު (ސުއްފާގެ އަހުލުވެރިންކުރެ) މީހަކު ގޮވައިގެން ގޮސް ތިން މީހުން ކާނެވެ. އަދި އެ މީހެއްގެ ގޭގައި ހަތަރު މީހުން ކާނެ އެއްޗި ހުރިނަމަ (ސުއްފާގެ އަހުލުވެރިންކުރެ އެކަކު ނުވަތަ ދެ މީހުން ގޮވައިގެންގޮސް) ފަސް މީހުން ނުވަތަ ހަ މީހުން ކާނެވެ.}

އެ ދެބަފައިކަލުންނަން ﷲ ރުއްސުންވެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ، لاَ يَظْلِمُهُ، وَلاَ يُسْلِمُهُ، مَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ، كَانَ اللَّهُ فِي حَاجَتِهِ، وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً، فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ بِهَا كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.}[1] މާނައީ: ”އެ ދެބަފައިކަލުންނަން ﷲ ރުއްސުންވެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއް މުސްލިމަކީ، އަނެއް މުސްލިމުއްގެ އަޚާއެވެ. އޭނާ، އޭނާގެ އަޚާއަށް އަނިޔާއެއް ނުކުރާނެއެވެ. އަދި އޭނާގެ ޢަދާވާތްތެރިންނަށް އޭނާ ދޫކޮށްނުލާނެއެވެ. އެ މީހެއްގެ އަޚާގެ ބޭނުން ފުއްދައިދިނުމުގައިވާ މީހާ (ދަންނާށެވެ!) އޭނާގެ ބޭނުންތައް ހިންގަވައި ދެއްވުމުގައި ﷲ، ވޮޑިގެންވާނެއެވެ. އަދި މުސްލިމެއްގެ ކިބައިން ދަތި އުނދަގޫތައް ފިލުވައިދީފި މީހާ (ދަންނާށެވެ!) އޭގެ ސަބަބުން، ﷲ ތަޢާލާ، އެ މީހެއްގެ ކިބައިން ޤިޔާމަތް ދުވަހުގެ ދަތި އުނދަގޫތައް ފިލުއްވާނެއެވެ. އަދި މުސްލިމެއްގެ ޢައިބު ފޮރުވައިދީފި މީހާ (ދަންނާށެވެ!) ޤިޔާމަތްދުވަހުން، ﷲ ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ، އެ މީހެއްގެ ޢައިބު ފޮރުއްވައިދެއްވާނެއެވެ.}

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَاب الْمَظَالِمِ وَالغَصْبِ، بَابٌ: لاَ يَظْلِمُ المُسْلِمُ المُسْلِمَ وَلاَ يُسْلِمُهُ،برقم: 2442 (128/3) ، وَمُسْلِمٌ، كتاب الْبِرِّ وَالصِّلَةِ وَالْآدَابِ، بَابُ تَحْرِيمِ الظُّلْمِ، برقم: 58 – (2580) (1996/4) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الأدب، باب في السَّترِ على المسلم، برقم: 4893 (255/7) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الحدود،باب ما جاء في الستر على المسلم، برقم: 1426 (34/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 5646 (463/9)

ތިމާގެ މުސްލިމު އަޚަކު ބަނޑުހައިކަންމަތީ، އޮރިޔާންކަމުގައި [illegible]
[illegible]، ތިމާއަށް ލިބިގެންވާ ތަނަވަސްކަމުން އެހެން މިސްކީނުންނަށް
އެހީތެރިވުން [illegible] [illegible] [illegible]، ހަމަކަށަވަރުން އޭނާއަށް ސަވާބާއި
ރައްކާތެރިކަން ލިބި ނުދިން [illegible].

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންވެއްވި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދުރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁، قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ فِي سَفَرٍ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ إِذْ جَاءَ رَجُلٌ عَلَى رَاحِلَةٍ لَهُ، قَالَ: فَجَعَلَ يَصْرِفُ بَصَرَهُ يَمِينًا وَشِمَالًا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {مَنْ كَانَ مَعَهُ فَضْلُ ظَهْرٍ، فَلْيَعُدْ بِهِ عَلَى مَنْ لَا ظَهْرَ لَهُ، وَمَنْ كَانَ لَهُ فَضْلٌ مِنْ زَادٍ، فَلْيَعُدْ بِهِ عَلَى مَنْ لَا زَادَ لَهُ}، قَالَ: فَذَكَرَ مِنْ أَصْنَافِ الْمَالِ مَا ذَكَرَ حَتَّى رَأَيْنَا أَنَّهُ لَا حَقَّ لِأَحَدٍ مِنَّا فِي فَضْلٍ." [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންވެއްވި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދުރީ ވިދާޅުވިއެވެ. އެއް ފަހަރަކު ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ތިމަންމެން ދަތުރެއްގައި ވީމެވެ. ކުއްލިއަކަށް ޖަމަލަކަށް ސަވާރުވެގެންއިން މީހަކު އަތުވެއްޖެއެވެ. އަދި އޭނާ ކަނާތް ފަރާތަށާއި، ވާތް ފަރާތަށް ބަލަންފެށިއެވެ. (އެބަހީ: އޭނާގެ ބަނޑުހައިކަން ބޮޑުކަމުން، އޭނާއަށް ކާން އެއްޗެއް ދިއްކޮށްދޭނެ މީހަކު ހޯދި، ފަރާތް ފަރާތަށް ބަލަންފެށިއެވެ.) ދެން، ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ މީހެއްގެ އަތުގައި ސަވާރުވާން ސަވާރީއެއް އިތުރަށް އޮތް ނަމަ، ސަވާރީއެއް ނެތް މީހަކަށް ސަވާރުކުރުމަށް އެ ސަވާރީ ދޫކުރާށެވެ. އަދި އެ މީހެއްގެ އަތުގައި، އެ ވަގުތަށް ބޭނުންވާ ވަރަށްވުރެ އިތުރަށް ކާތަކެތި ހުރެއްޖެ ނަމަ، އެ މީހެއްގެ އަތުގައި ކާން އެއްޗެއް ނެތް މީހަކަށް އެ އިތުރުތައް ދޫކުރާށެވެ.}

އަބޫސަޢީދު ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން، އިތުރުއެކަލޭގެފާނު މުދަލުގެ ބާވަތްތަކުން ގިނަ ބާވަތްތަކެއްގައި ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. (އެބަހީ: މުދަލުގެ ބާވަތްތަކުން ތިމާއަށް ކޮންމެހެން ބޭނުންވާ މިންވަރަށްވުރެ އިތުރުވާ އެއްޗެއްކަމުން، ނިކަމެތިންނަށް އެހީތެރިވުމަށް

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ اللُّقَطَةِ، بَابُ اسْتِحْبَابِ الْمُؤَاسَاةِ بِفُضُولِ الْمَالِ، برقم: 18 – (1728) (1354/3)

ގޮވައިލެއްވިއެވެ.) މިގޮތުން ބަޔާންކުރެއްވިލެއް ބޮޑުކަމުން، އެ މީހެއްގެ އަތުގައި ކާންބުއިން ބޭނުންވާ ވަރަށްވުރެ އިތުރަށްހުރިނަމަ މުދަލުގެ ވައްކަން އެ މީހެއްގެ އެއްވެސް ޙައްޤެއް އިޚްތިޔާރެއް ނުވާނެކަމަށް ތިމަންނަށްފެންނަން ހިނގައްޖެއެވެ.“

މި ޙަދީޘްގައި އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީ ބަޔާންކުރައްވާފައި މިވަނީ، އަޞްޙާބު ބޭކަލުންގެ މެދުގައި އެއްބަޔަކު އަނެއްބަޔަކާ އަޅައިލެއްވުމާއި، އެހީތެރިވެދެއްވުން ހިމެނެއެވެ. އަދި މި ޙަދީޘްތަކުގައި ބަޔާންވެފައި މިވަނީ، މުސްލިމުން އެކަކުމީހުންގެ މުސްލިމު އަޚުންނާމެދުގައި ކަންކުރަންޖެހޭގޮތެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫމޫސަލްއަޝްޢަރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي مُوسَى ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {عُودُوا الْمَرِيضَ، وَأَطْعِمُوا الْجَائِعَ، وَفُكُّوا الْعَانِيَ.}[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫމޫސާ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ބިޔަބަލިމީހުން ބަލިމީހުންނަށް ޒިޔާރަތްކޮށްދޭށެވެ. އަދި ބަނޑުހައިހޫނުވެގެންވާ މީހުންނަށް ކާންދޭށެވެ. އަދި (އަސީރުވެފައި ގޮތުގައި) ހައްޔަރުވެފައިވާ މީހުން ސަލާމަތްކޮށްދޭށެވެ.}

މި މަޢުލޫމާތުގައި ޢުމަރު ފާރޫޤާއި ގާތް ސުންނަތުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ބަސްފުޅުތައް ޢަދުލުވެރިކަމުގެ ގިނައެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުން އުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "لَوِ اسْتَقْبَلْت مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدْبَرْتُ لَأَخَذْتُ فُضُولَ أَمْوَالِ الأَغْنِيَاءِ، فَقَسَمْتُهَا عَلَى فُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ."[2] މާނައީ:

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَطْعِمَةِ، بَابٌ، برقم: 5373 (67/7) ، وَفِي كِتَابِ الْمَرْضَى، بَابُ وُجُوبِ عِيَادَةِ الْمَرِيضِ، برقم: 5649 (115/7)

[2] تاريخ الرسل والملوك (تاريخ الطبري)، محمد بن جرير الطبري، (226/4) ، وَ صحيح وضعيف تاريخ الطبري، رقم: 234 (310/3)

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުން އުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ތިމަންކަލޭގެފާނު (މިހާތަނަށް) ދިރިތިބި ދުނިޔޭގައި ހުންނަވިޔާ ދުވަހު ދިރިހުންނަވާނެކަމުގައި ވާނަމަ، ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިންގެ އަތުގައި އިތުރުވެފައި ހުންނަ މުދަލުތަކެއް ތިމަންކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންގެ އަތުން ނަންގަވާހުރީމެވެ. އަދި އެ ތަކެތި މުހާޖިރުންނަށް ފަގީރު ބޭކަލުންގެ މެދުގައި ބަހައްސަވައިދެއްވާހުރީމެވެ." މި ރިވާޔަތަކީ ސަނަދުގެ ގޮތުން އެންމެ މަތީފެންވަރުގެ ޞައްޙަ ރިވާޔަތެކެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުން ޢަލީގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. عَنْ عَلِيٍّ ﵁، قَالَ: "إِنَّ اللَّهَ فَرَضَ عَلَى الْأَغْنِيَاءِ فِي أَمْوَالِهِمْ بِقَدْرِ مَا يَكْفِي فُقَرَاءَهُمْ، فَإِنْ جَاعُوا، وَعَرُوا، جَهَدُوا فِي مَنْعِ الْأَغْنِيَاءِ، فَحَقٌّ عَلَى اللَّهِ أَنْ يُحَاسِبَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَيُعَذِّبَهُمْ عَلَيْهِ." [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުން ޢަލީގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން، الله ވަނީ ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިންގެ މުދަލުގައި އެއުރެންނަށް ފަގީރު ހާޖަތްތެރިންގެ ބޭނުންތައް ފުއްދައިލެވޭން މިންވަރު ލައްވާފައެވެ. ފަހެ، ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިން އެބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ފަރުޟު ކުރައްވާފައިވާ ވާޖިބު އަދާކުރުމުގައި ފަސްޖެހި، ފަރުވާކުޑަކޮށް ނިކަމެތިންގެ ބައްދުމަށް ނަގައިލުމުގެ ސަބަބުންނެވީ، ފަގީރުން ބަނޑުހައިހުންނަކަމާއި، އުނދަގޫވާން ނިވައިންވެގެން އުޅެން ނުޖެހުނީއެވެ. ދަރުނިބޭހުރީކަވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޤިޔާމަތް ދުވަހުން الله ތަޢާލާ ގަދަރުވަރުވެގެންވާ ގޮތުގައި އެބައިމީހުންގެ ހިސާބު ބައްލަވާ ހުއްޓެވެ. އެއަށްފަހު، އެބައިމީހުންނަށް ޢަޛާބު ދެއްވުން ހައްގުވެގެންވެއެވެ.} [2]

---

[1] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ قَسْمِ الصَّدَقَاتِ، بَابٌ لَا وَقْتَ فِيمَا يُعْطَى الْفُقَرَاءُ وَالْمَسَاكِينُ إِلَى مَا يَخْرُجُونَ بِهِ مِنَ الْفَقْرِ وَالْمَسْكَنَةِ، برقم: **13206** (37/7) ، وَفِي مَعْرِفَةِ السُّنَنِ، الفقرة الأولى، برقم: **13339** (330/9)

[2] **ޝަރަޙަ:** "ޒަކާތުގެ ތަޢާރަފު" މި މަޤާލާގެ ދަށުގައި ޢަލީގެފާނުގެ އަޘަރުން ގެނެސްދީފައިވާތީ، ރަސޫލު الله ﷺ ބަޔާންކޮށް ކުރެއްވި ތަސްދީގުގެ ގޮތުގައި މި ބަޔާނާ ގުޅިގެން މިއާ އެއްގޮތް ބަޔާންތަކެއް ޙަދީޘްތަކުގައިވެއެވެ. އެ އިމާމުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ، އަލްއިމާމް އަޙްމަދު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަލްމުސްނަދުގައި، 3579 (48/4) ، އަލްމުޢުޖަމުލްކަބީރު ސުނަނުގައި 453 (275/1) ގައެވެ. އެ ރިވާޔަތުގެ އިސްނާދު ޟަޢީފު ކަމަށް ބުނެފައިވެއެވެ. ބައްލަވާ!! ސަފުޙާ ނަންބަރު: 3 އަދި ސަފުޙާ 4 (މުޤައްދިމާ)

މުދަލުގައި ޒަކާތުގެ އިތުރަށް އަދާކުރަންޖެހޭ ޙައްޤެއްވާކަމަށް އެ ދެބައިކަލުންނަށް اللهُ ރުހިވެވޮޑިގެންވާށި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުންވެސް ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ قَزَعَةَ، قَالَ: قُلْتُ لاِبْنِ عُمَرَ : إنَّ لِي مَالاً، فَإِلَى مَنْ أَدْفَعُ زَكَاتَهُ؟ قَالَ: ادْفَعْهَا إِلَى هَؤُلاَءِ الْقَوْمِ، يَعْنِي الأُمَرَاءَ، قُلْتُ: إذًا يَتَّخِذُونَ بِهَا ثِيَابًا وَطِيبًا، قَالَ: وَإِنِ اتَّخَذُوا ثِيَابًا وَطِيبًا، وَلَكِنْ فِي مَالِكَ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ، يَا قَزَعَةَ.[1] މާނައީ: ”(ތާބިޢީ ބޭކަލަކުކަމުގައިވާ) ޤަޒަޢާ ބިން ޔަޙްޔާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ދެބައިކަލުންނަށް اللهُ ރުހިވެވޮޑިގެންވާށި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުގައި ތިމަން ދެންނެވީމެވެ. އަހުރެންގެ އަތުގައި (ޒަކާތްވާޖިބު ވެފައިވާ) މުދަލު އެބަހުއްޓެވެ. އެ މުދަލުގެ ޒަކާތް އަދާކުރުމަށް ހަވާލުކުރާނީ ކޮން ބަޔަކަށްތޯ؟ ވިދާޅުވިއެވެ. މިޤައުމުގެ ވެރިންނާ ހަވާލުކުރައްވާށެވެ. ތިމަން ދެންނެވީމެވެ. އެހާރުން އެ މުދަލުން އެބައިމީހުން އަންނައުނާއި ހުވަނދު ބައްލަވައިގަންނަވާނެއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ. އެހާރުން އަންނައުނާއި ހުވަނދު ބައްލަވައިގަންނަވާކަމުގައި ވިއަސް (ތިބާ) އެއުރެންނާ ހަވާލުކުރާށެވެ. ދަންނާށެވެ! އޭ ޤަޒަޢާއެވެ. ތިބާގެ މުދަލުގައި ޒަކާތުގެ އިތުރަށް އެހެން ޙައްޤެއްވެސް ވެއެވެ.“

އެ އެހެން ބޭކަލުންނާއި ތާބިޢީންނަށް اللهُ ރުހިވެވޮޑިގެންވާށި އަސްޙާބުން ކަމުގައިވާ އުއްމުލްމުއުމިނީން ޢާއިޝާގެފާނާއި، ޢަލީގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޙަސަނުގެފާނާއި، ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އެއްކޮށް ދެއްވުންއެދި ސުވާލުކުރި މީހަކަށް އެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "إن كُنتَ تَسْأَلُ فِي دَمٍ مُوجِعٍ، أَوْ غَرْمٍ مُفْظِعٍ، أَو فَقْرٍ مُدْقِعٍ، فَقَدْ وَجَبَ حَقَّكَ."[2] މާނައީ: ”ތިބާ ތިޔައެދެނީ، ދަމުގެ ދިޔައެއް

---

[1] ابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَن قَالَ: تدفَعُ الزَّكَاة إِلَى السُّلْطَان، برقم: 10289 (474/6) ، وَ فِي كِتَابِ الزَّكَاةِ، مَن قَالَ: فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ، برقم: 10628 (541/6) **ނޯޓް:** މިޙަދީޘުގައި މިވަނީ މި ރިވާޔަތް އިބްނުއަބީޝައިބާ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ގޮތަށެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] **ނޯޓް:** މި ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރެއްވި ކޮންކޮން ބޭކަލުންނަށްތޯ އޮޅުންފިލާތޯ ކުރުވުން މަސައްކަތްކުރިން ނު ކަމުގެ އޮޅުންނުފިލިއެވެ. =

އަދާކޮށްދިނުމަށް ޖާމިނުވެގެންނަމަ، ނުވަތަ އަދާކުރުމަށް ޢުޒުރުވެރިވެފައިވާ ބޮޑު ދަރަންޏެއް އަދާކުރުމުގެގޮތުންނަމަ، ނުވަތަ އިންތިހާއީ ފަގީރުކަމުންނަމަ، ތިބާއަން އެހީތެރިވުން ވާޖިބުވާއުއްޖެވެ.“

[illegible] ސާބިތުވާގޮތުގައި، އެ [illegible] ބޭކަލުންނަށް اللّٰهُ [illegible]

= **ފުރަތަމަ:** އަންނަނިވި ގޮތަށް، އަލްއިމާމުއަސްސުޔޫޠީ ”އަލްޖާމިޢުލްކަބީރު“ ގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ خَبَالِ بْنِ رُفَيْدَةَ قَالَ: أَتَيْتُ الْحَسَن بْنَ عَلِيٍّ فَقَالَ: مَا حَاجَتُكَ؟ ، فَقُلْتُ: سَائِلٌ، فَقَالَ: إِنْ كُنْتَ تَسْأَلُ فِي دَمٍ موجعٍ، أَوْ غُرْمٍ مُفْظِعٍ، أَوْ فَقْرٍ مُدْقِعٍ فَقَدْ وَجَبَ حَقُّكَ، وَإِلَّا فَلَا حَقَّ لَكَ، فَقُلْتُ: إِنِّي سَائِلٌ فِي إِحْدَاهُنَّ، فَأَمَرَ لِي بِخَمْسِ مِائَةٍ، ثُمَّ أَتَيْتُ الْحُسَيْنَ بن عَلِيٍّ، فَاسْتَقْبَلَنِي بِمِثْلِ مَا اسْتَقْبَلَنِي، ثُمَّ أَمَرَ لِي بِمِثْلِ ذَلِكَ، ثُمَّ أَتَيْتُ عَائِشَةَ، فَاسْتَقْبَلَتْنِي بِمِثْلِ مَا اسْتَقْبَلَانِي بِهِ، ثُمَّ أَعْطَتْنِي دُونَ مَا أَعْطَيَانِي". މާނައީ: ”ޚަބާލު ބިން ރުފައިދާ ނަމަކަށްކިޔާ ބޭކަލަކު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ ޢަލީގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޙަސަނުގެފާނުގެ އަރިހަށް އައީމެވެ. [illegible] ވިދާޅުވިއެވެ. ތިބާގެ ބޭނުމަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ [illegible] ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ”ތިބާ ތިޔައެދެނީ، މަރުގެދިޔައެއް އަދާކޮށްދިނުމަށް ޖާމިނުވެގެންނަމަ، ނުވަތަ އަދާކުރުމަށް ޢުޒުރުވެރިވެފައިވާ ބޮޑު ދަރަންޏެއް އަދާކުރުމުގެގޮތުންނަމަ، ނުވަތަ އިންތިހާއީ ފަގީރުކަމުންނަމަ، ތިބާއަން އެހީތެރިވުން ވާޖިބުވާއުއްޖެވެ. [illegible].“ [illegible] ”جمع الجوامع المعروف بـ "الجامع الكبير"، جلال الدين السيوطي، رقم: **265/ 14 (97/20)**

ދެވަނަ: އަބޫއިސްޙާޤުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އިބްނު އަބީ ޝައިބާ ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، أَنَّ سَائِلاً سَأَلَ ابْنَ عُمَرَ، وَالْحَسَنَ، وَالْحُسَيْنَ، وَعَبْدَ اللهِ بْنَ جَعْفَرٍ، فَقَالُوا: "إِنْ كُنْتَ تَسْأَلُ لِدَيْنٍ مُفْظِعٍ، أَوْ فَقْرٍ مُدْقِعٍ، أَوَ قَالَ دَمٍ مُوجِعٍ، فَإِنَّ الصَّدَقَةَ تَحِلُّ لَكَ." ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَا قَالُوا فِيمَا رَخَّصَ فِيهِ مِنَ الْمَسْأَلَةِ لِصَاحِبِهَا، برقم: **10787 (36/7)** މާނައީ: ”އަބޫއިސްޙާޤު ވިދާޅުވިއެވެ. [illegible] ”[illegible] ތިބާ ތިޔައެދެނީ، މަރުގެދިޔައެއް އަދާކޮށްދިނުމަށް ޖާމިނުވެގެންނަމަ، ނުވަތަ އަދާކުރުމަށް ޢުޒުރުވެރިވެފައިވާ ބޮޑު ދަރަންޏެއް އަދާކުރުމުގެގޮތުންނަމަ، ނުވަތަ އިންތިހާއީ ފަގީރުކަމުންނަމަ، [illegible].“

[illegible] (މުތަރުޖިމު)

އަބޫހުރައިރާ (ޙާމިދު) ބުނު އަލްޖަމްޢިއްޔާއި ހިންސަވާކަ އަބޫބަކުރުބޯކަލުން (ހަނގުރާމައިގައި ވަނިކޮށް) އެ ބޯކަލުންގެ ފިރިއްކަލުން ބޭނުންކުރައްވާ ތަކެތި މަދުވިއެވެ. ފަހެ، (ފަށްކަރުގެ އަމިރު) އަބޫބަކުރު އެ އެންމެ ބޯކަލުންގެ ފިރިއްކަލުން ބޭނުންކުރައްވާ ތަކެތި (އެބަހީ: ހިތި ކަދުރު) ދެ ގޮންޖެހުން އެތެރޭގައި ކުރެވިފައެވެ. އަދި އެ އެންމެ ބޯކަލުންގެ މުދަލުގައި ކެއްމަށް ދެވޭނެތީ ފިރިއްކަލުން ހަދަހަމަކޮށް އެ ތަކެތި ބައްސަވައިދެއްވިއެވެ.“

މުދަލުގައި ޒަކާތްދިނުމަށް އެކަން ބައްޔާއްވާކަމު އަބޫބަކުރުބޯކަލުންގެ މުދަލުގައި އިޖުމާޢުވެއިވާ ކަމެކެވެ. އެއްވެސް އަބޫބަކުރުބޯކަލުންގެ އޭގާ އިދިކޮޅަށް ބަސްފުޅެއް ވިދާޅުވެފައެއް ނުވެއެވެ. ހަމައެކަނި ފަދައިން ރޯމީ ބޯކަލުންގެ ތެރެއިން އައްސަލްބޫބާރީ، މުޢާހިދީ، ޝާފިޢީ، މި ނޫން އެތަކެއް ބޯކަލުން ވިދާޅުވާގޮތުގައި މުދަލުގައި ޒަކާތް ދިނުން އެއް ބައްޔަށް ވާޖިބެވެ.

މި ބާރަށްކުރެވުން ވާހަކަތަކަށްފަހު، އިބްނު ހަޒްމް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ބަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިންގެ އެބަސްގައި ސަޙީޙު ބޭނުންތަކަކަށްވުރެ އިތުރަށް މުދަލާ ހުންނަނިސްދު، އެއްވެސް މުސްލިމަކު ނުވަތަ ދިއްމީއަކު ބަދަލު ހިނގުމު އެއްޗެހިތަކެއް ނިޔަމެއްގެ މުޢާމަލާތް ނުވަތަ ޢާމްމުސްލިމުން ބަރާބަރު އެއްޗެއް ކުރެއްވުމް ނުވާނެއެވެ. އެހެން އެކަމިހުންނަށް ބޭނުންވާނެތީ އެކަމިހުންގެ މުސްލިމު އަހުލުގެ މުދަލުގައި ހުރިހާއެއްޗެވެ. އަދި ބަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިންނަށް އައްﷲގެ ރަސްމަށް ބޭނުންކަމުން ދެއްވާފައިވާ މުދަލުން ބާޖެހޭބިރުންގެ ބޭނުންހެއް ފޯރުވަދިނުމަކީ އެކަހިމުންގެމައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ.

ކަންހުރިގޮތާ މިއިނަކަށްވާހިނދު، އެއްވެސް މިހާރު މުދަލަކާއި ގުޅުންހުރި ބާރުވެރިން ބަހާއްޓާއި ނިޒާމު ގާނޫނެއް ނެތެވެ. މިސްރަލާކަމުގެ ތިއްބަވާ ނަމަ ބާވަތް ބާވަތް

ބާޣީވެކަން ދިޔަ ނުދިނުމަށް މަސައްކަތްކުރުމަކީ، ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިންގެ މައްޗަށްވާ މަތިވެރި ވާޖިބެކެވެ. އެބައިމީހުން އެ ވާޖިބު އަދާނުކުރިނަމަ، އެފަދަ މީހުންނާ ހަނގުރާމަކޮށްގެން ނިކަމެތި މީހާގެ ހައްޤު ލިބިގަތުމަށް މަސައްކަތްކުރުމަކީ އެ ނިކަމެތި މީހާއަށް ލިބިގެންވާ ހައްޤެކެވެ. އެފަދަ ބާޣީވެއްޖެއި މުއްސަނދި މީހާގެ އަތުން ފަޤީރު މީހާ މަރުވެއްޖެނަމަ، އޭނާގެ އަތުން މަރުގެދިޔަ އަދާކުރަންވާނެއެވެ. ފަޤީރު މީހާގެ އަތުން މުއްސަނދި މީހާ މަރުވެއްޖެނަމަ، އޭނާގެ މަރުގެދިޔަ ނަގައެއް ނުދެވޭނެއެވެ. އެހެނީ އޭނާވަނީ ﷲ ވާޖިބު ކުރެއްވި ހައްޤެއް އަދާކުރުމަށް ދެކޮޅުހަދައި ފުރަގަސްދިނު އެވެ. އެބައިމީހުންނަކީ އޭނާ ވާރިސް، ﷲ ގެ ލަޢުނަތާއި ޣަޟަބަށް ހައްޤުވެރިވާނެއެވެ. މިހަކަ ކަމުގައެވެ. އަދި އޭނާއަކީ ބާޣީއެއްކަމުގައި ބެލެވޭނެއެވެ. މިފަދަ ބާޣީމީހަކާ ހަނގުރާމަކުރުމަށް ﷲ ވަޙީ ކުރައްވައިފައިވެއެވެ. ﴿فَإِنۢ بَغَتۡ إِحۡدَىٰهُمَا عَلَى ٱلۡأُخۡرَىٰ فَقَٰتِلُواْ ٱلَّتِي تَبۡغِي حَتَّىٰ تَفِيٓءَ إِلَىٰٓ أَمۡرِ ٱللَّهِۚ﴾[1] މާނައީ: {އޭގެތެރެއިން އެއްބަޔަކު އަނެއްބަޔަކާ ބާޣީވެރިކަންކޮށްފިނަމަ، އެ ބާޣީވި ބަޔަކު މީހުން ﷲ ގެ އަމުރުފުޅަށް ރުޖޫޢަވާންދެން ތާނަތަން އެމީހުންނާ ހަނގުރާމަ ކުރާށެވެ!}

ތިމާގެ ޙަޔާތަށް ލިބިދިނުމަށް ﷲ ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ބަޔަކު އާންމައަން ލިބި ނުދިނީ މީހާއާ އޭނާގެ އަނާއަށް ހަނގުރާމަކުރުމަކީ ހުއްދަކަމެކެވެ. އޭނާގެ ބައްޔަ ތަރިކަސްޖަހާފައިވާ މިހެކެވެ.

ޒަކާތްދިނުމަށް މަނާވެގެން މީހުންނާ އަބޫބަކުރުގެ ހަނގުރާމަކުރެއްވީ އެހެންވެއެވެ.” [2]

މި ވަގުތުގައި މިއާދިގެ ކާން އަޅުގަނޑުމެން ވަރަށް ކަމުންއީ، އަދި އެހެއްނަ

---

[1] (سُورَةُ الْحُجْرَات: 9)

[2] المحلى بالآثار لابن حزم (156/6

ޢިލްމުވެރިން މި މައްސަލާގައި ލިޔުއްވާފައިވާ ލިޔުއްވުންތަކާއި، ކީރިތި ރަސޫލާނާއި މާތް ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ސުންނަތުގައި އައިސްފައިވާ ބަސްފުޅުތައް ނަޤުލުކުރީ، އިސްލާމްދީނަކީ މިސްކީނުންގެ މައްޗަށް އޯގާވެރިކަމާއި، ދީލަތިކަން ދެއްކުމަށް ޢާއްމުކުރައްވާފައިވާ ދީނެއްކަން ހާމަކުރުމުގެ ގޮތުންނެވެ. އަދި ހަމައެފަދައިން، ކެޕިޓަލިޒަމާއި، ކޮމިއުނިޒަމާއި މިނޫންވެސް އެކިއެކި ބަޔާނާ އިޤްތިޞާދީ މަޛްހަބުތަކުގެ ކުރިން، އިސްލާމްދީނުގައިވަނީ، އިޖްތިމާޢީ ޢަދާލަތާއި ހަމަހަމަކަމުގެ ފުރިހަމަ ނިޒާމެއް ދެއްވާފައިވަނީ ބަޔާނެއް ކުރެއްވީ. އިސްލާމްދީނުގައި ގެނެސްދޭ އެއްބާރުލުމާއި އިޖްތިމާޢީ ހަމަހަމަކަމުގެ މި ގޮތުގެ ނިޒާމަށް ވާހަކަ ދައްކަނީ އަޅުގަނޑުމެން ހިތްހަމަޖެހިގެން، ހައްގުތަކާއި ޒިންމާތަކުގެ ދެމެދުގައި ހުރިހާ ކަމަކީ އެކަމަކަށް ކުރިމަތިލާ ގޮތަކަށް ބައްޓަންކުރެވިފައިވާ ނިޒާމެއްކަން ހާމަކުރުމަށެވެ.

ސުންނަތް ޞަދަޤާތް

އިސްލާމްދީނުގައި މިސްކީނުންނަށް އެހީތެރިވުމުގެ މަގުގައި ޚަރަދުކުރުމަށް ނުހަނު ބޮޑު ބާރުއަޅުއްވާފައެވެ. އިންސާނުންގެ ހިތްތަކަށް އެ ކަމުގެ މުހިއްމުކަން ފިލުވައިދިނުމަށް ގޮތުގައި، މިސްކީނުންނަށް އެހީތެރިވުމަކީ اللهُ ގެ ދީނުގައިވާ ކަމެއްކަމާއި، މަތިވެރި ދަރަޖަތައް ލިބިގަނެވޭނެ ކަމެއްކަމުގައެވެ. އެފަދަ އާޔަތްތަކާއި ޙަދީޘްތައް ތިރީގައި ބަޔާންކޮށްލައިފީމެވެ.

1- މާތް اللهُ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿مَّثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنۢبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنۢبُلَةٍ مِّاْئَةُ حَبَّةٍ وَٱللَّهُ يُضَٰعِفُ لِمَن يَشَآءُ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ

عَلِيمٌ ﴾ [1] މާނައީ: {اللَّهُ ގެ މަގުގައި، އެއުރެންގެ މުދާ ޚަރަދުކުރާ މީހުން ޚަރަދުކުރާ ތަކެތީގެ މިސާލަކީ، ކޮންމެ ކުރާގަނޑެއްގައި ސަތޭކަ އޮށް ހުންނަ ހަތް ކުރާގަނޑު އުފައްދާ އޮށެއްގެ މިސާލެވެ. اللَّهُ އިރާދަކުރައްވާ މީހަކަށް (ތަވާބު) ގިނަގުނަ ކުރައްވައެވެ. އަދި، اللَّهُއީ، ތަނަވަސްވަންތަ، މޮޅަށް ދަންނަވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ އެވެ.}

2- މިފަދަ އެހެން އާޔަތްތަކުގައި އަންގަވާފައިވެއެވެ. ﴿لَن تَنَالُواْ ٱلْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُواْ مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنفِقُواْ مِن شَيْءٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ عَلِيمٌ ﴾ [2] މާނައީ: {ތިޔަބައިމީހުން، ލޯބިވާ އެއްޗަކުން ތިޔަބައިމީހުން ޚަރަދުކޮށްދުމަށް ދާންދެން، ތިޔަބައިމީހުންނަކަށް ހެވެއް ނުލިބޭނެތެވެ. އަދި، ތިޔަބައިމީހުން ޚަރަދުކުރާ ކޮންމެ އެއްޗެއް، ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، اللَّهُ އެ އެއްޗެއް މޮޅަށް ދަންނަވޮޑިގެންވެއެވެ.}

3- އެހެން އާޔަތެއްގައި ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَأَنفِقُواْ مِمَّا جَعَلَكُم مُّسْتَخْلَفِينَ فِيهِ ۖ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمْ وَأَنفَقُواْ لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ ﴾ [3] މާނައީ: {اللَّهُއާއި، އެކަލާނގެ ރަސޫލާއަށް ތިޔަބައިމީހުން އީމާންވާށެވެ! އަދި އެތަކެއްޗާމެދު، އެކަލާނގެ ތިޔަބައިމީހުން ޚަލީފާވެރިންކަމުގައި ދެއްވި ތަކެތިން ތިޔަބައިމީހުން ޚަރަދުކުރާށެވެ! ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އީމާންވެ، އަދި ޚަރަދުކުރި މީހުން ދަންނާށެވެ! އެއުރެންނަށް ބޮޑުވެގެންވާ ދަރުމަހުންނެވެ.}

މިއުއްމަތުގެ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އެތަކެއް ބަސްފުޅުތަކުގައި ވެސް ގިނަގިނައިން

---

[1] (سُورَةُ البَقَرَة: 261)

[2] (سُورَةُ آل عِمرَان: 92)

[3] (سُورَةُ الحَدِيدُ: 7)

ސަދަޤާތްކުރުމުގެ މާތްކަން ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ.

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމުއް ތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވައި، ޙަސަނުގެ ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމަށް އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {إِنَّ الصَّدَقَةَ لَتُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّ، وَتَدْفَعُ عَن مِيتَةَ السُّوءِ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ،وَابْنُ حِبَّانَ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ސަދަޤާތްކުރުމަކީ، اللهُގެ ކޯފާއިން ސަލާމަތް ވާނެ ކަމެކެވެ. އަދި ނުބައި މަރުވުމުން ސަލާމަތްކަން ލިއްބައިދޭނެ ކަމެކެވެ.}

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަމްރު ބިން އައުފުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَن عَمْرو بن عَوْف ﷺ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {إِنَّ صَدَقَةَ الْمُسْلِمِ تَزِيدُ فِي الْعُمُرِ، وَتَمْنَعُ مِيتَةَ السُّوءِ، وَيذْهَبُ اللَّهُ بِهَا الْكِبْرُ وَالْفَخْرُ.} (رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ)[2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަމްރު ބިން އައުފު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، މުސްލިމަކު ސަދަޤާތްކުރުމަކީ، އުމުރުގައި ބަރަކާތްލެއްވޭނެ ކަމެކެވެ. އަދި ނުބައި މަރުވުމުން ސަލާމަތްކަން ލިއްބައިދޭނެ ކަމެކެވެ. އަދި އޭގެ ސަބަބުން ބޮޑާކަމާއި، ފަޚުރުވެރިކަމުން اللهُ ސަލާމަތްކޮށްދެއްވާނެ ކަމެކެވެ.}[3]

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في فضل الصدقة، برقم: **664** **(52/3)** ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب الزكاة، باب صدقة التطوع، برقم: **3309** **(103/8)** ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كتاب الزكاة، باب فضل الصدقة برقم: **1634** **(133/6)**

[2] الطَّبَرَانِيُّ فِي المُعْجَمِ الكَبِيرِ، برقم: **31** **(22/17)**

[3] ނޯޓް: މިޙަދީޘްގައި މުޢައްމިލު ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ އަނަސްގެފާނާއި، އަމްރު ބިން އައުފުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ދެ ޙަދީޘަކީ ވަރަށް ޟަޢީފު ދެ ޙަދީޘްކަމަށް އިލްމުވެރިން ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ދެ ޙަދީޘެވެ. އައްޝައިޚް އަލްބާނީ، އޭނާގެ "ޟަޢީފުއްތަރްޣީބު" ކިޔާ ފޮތުގައި މި ދެ ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައިވާ މައްސަލަތައް ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. ބައްލަވާ! (ޟަޢީފުއްތަރްޣީބު ސަ/390، 391)

3- އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު[1] ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَن أَبِي هُرَيرَةَ ﵁، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: {مَا مِنْ يَوْمٍ يُصْبِحُ الْعِبَادُ فِيهِ إِلاَّ مَلَكَانِ يَنْزِلاَنِ، فَيَقُولُ أَحَدُهُمَا: اللَّهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا خَلَفًا، وَيَقُولُ الآخَرُ: اللَّهُمَّ أَعْطِ مُمْسِكاً تَلَفًا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މީސްތަކުން އެ ދުވަހާ ބައްދަލުކުރާ އެއްވެސް ދުވަހަކު، އެބައިމީހުންގެ ތެރެއަށް ދެ މަލާއިކަތުން ފައިބައިވަޑައި ނުގަންނަވާ ދުވަހެއް ނުވާނެއެވެ. އޭގެ ތެރެއިން އެއް ބޭކަލަކު ވިދާޅުވާނެއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ ވެރިރަސްކަލާކޯ! ތިޔަރަސްކަލާނގެ މަގުގައި ޚަރަދުކުރާ މީހަކަށް އެ ކަމުގެ ބަދަލު އިތުރުކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އަދި އަނެއް ބޭކަލަކު ވިދާޅުވާނެއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ ވެރިރަސްކަލާކޯ! ތިޔަރަސްކަލާނގެ މަގުގައި ޚަރަދުނުކުރަން ހަސްދެރޭ މީހަކަށް އޭނާގެ މުދަލު ގެއްލިކުރައްވާނދޭވެ!}

4- އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އުއްމުސަލަމާގެ ފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެވިގެންވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {صَنَائِعِ الْمَعْرُوفِ تَقِي مَصَارِعِ السُّوءِ، وَالصَّدَقَةَ خَفِيًّا تُطْفِىءُ غَضَبَ الرَّبِّ، وَصِلَةُ الرَّحِمِ زِيَادَةٌ فِي العُمُرِ، وَكُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ، وَأَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الآخِرَةِ، وَأَهْلُ الْمُنْكَرِ فِي الدُّنيَا أَهْلُ الْمُنكَرِ فِي الآخِرَةِ، وَأَوَّلُ مَن يَدْخُلِ الجَنَّةَ أَهْلُ الْمَعْرُوفِ.} (رَوَاهُ

---

[1] **ނޯޓު:** އަލްއިމާމު މުސްލިމު ބުޚާރީ މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވިކަމަށް މުޙައްމަދު ވިދާޅުވެފައި ނުވިކަމަށް އަލްބާނީ ބަޔާންކޮށްފައި މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. (މުޙައްޤިޤު)

[2] البُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: {فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى، وَصَدَّقَ بِالحُسْنَى، فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى}، برقم: 1442 (115/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابٌ فِي الْمُنْفِقِ وَالْمُمْسِكِ، برقم: 57 – (1010) (700/2) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، ، كِتَابُ عِشْرَةِ النِّسَاءِ، إِثْمُ مَنْ ضَيَّعَ عِيَالَهُ، برقم: 9134 (269/8) وَفِي كِتَابِ الْمَلاَئِكَةِ، برقم: 11928 و برقم: 11929 (424/10،425) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 8054 (419/13) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب الزكاة، باب صدقة التطوع، برقم: 3333 (124/8) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ كَرَاهِيَةِ الْبُخْلِ وَالشُّحِّ، وَالإِقْتَارِ، برقم: 7816 (314/4) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كتاب الزكاة، باب ما يكره من إمساك المال ، وما يؤمر به من الإنفاق، برقم: 1657 (155/6)

الطَّبَرَانِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އުއްމުސަލަމާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {މީސްތަކުންނަށް ހެޔޮ ފޯރުވުމަށް ގެއްލުންތަކާއި މުސީބާތްތަކުން ސަލާމަތްވާން ކަމެކެވެ. ސިއްރިއްޔާތުގައި ކުރުވޭ ބަދަލުތަކެއް، اللهُގެ ކޯފާއިން ސަލާމަތް ވާނެ ކަމެކެވެ. ގޮތްތަކާއި ކަމުގެ ދުވަސް ތަރުހީބުދަކީ، އުމުރުގައި ބަރަކާތް އިތުރުވާނެ ކަމެކެވެ. ކޮންމެ ހެޔޮކަމަކީ، ސަދަޤާތެކެވެ. ދުނިޔޭގައި ހެޔޮކަމުގެ އަހުލުވެރިންނަކީ އާޚިރަތުގައިވެސް ހެޔޮކަމުގެ އަހުލުވެރިންނެވެ. އަދި ދުނިޔޭގައި މުންކަރާތުގެ އަހުލުވެރިންނަކީ މިޚިރަތުގައި ޢަޒާބަށް ޖެހިފައިވާ ބައެއް ގެންގުޅޭ އަހުލުވެރިންނެވެ. އެންމެ ފުރަތަމަ ސުވަރުގެއަށް ވަދެވޭނީ ބަލިވި ހެޔޮކަމުގެ އަހުލުވެރިންނެވެ.}[2]

ސަދަޤާތުގެ ބާވަތްތައް:

ހެޔޮކަމުގެ ކަންކަމުގެތެރެއިން ސަދަޤާތް ކަމުގައިވާނީ ވަކި މިވެނިކަމެއް ނޫނެވެ. ބޭނުން އަސްލަކީ، ކޮންމެ ހެޔޮކަމަކީ، ސަދަޤާތް ކަމުގައިވުމެވެ. އަންނަނިވި ބަޔާންތަކުން އެކަން ސާބިތުވާނެއެވެ.

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫމޫސާ (އަލްއަޝްޢަރީ)ގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއް ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي مُوسَى ﵁، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ صَدَقَةٌ}، فَقَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ؟ قَالَ: {يَعْمَلُ بِيَدِهِ، فَيَنْفَعُ نَفْسَهُ وَيَتَصَدَّقُ} قَالُوا: فَإِنْ لَمْ يَجِدْ؟ قَالَ: {يُعِينُ ذَا الحَاجَةِ الْمَلْهُوفَ} قَالُوا: فَإِنْ لَمْ يَجِدْ؟ قَالَ: {فَلْيَعْمَلْ بِالْمَعْرُوفِ، وَلْيُمْسِكْ عَنِ الشَّرِّ، فَإِنَّهَا لَهُ صَدَقَةٌ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ،

---

[1] الطَّبَرَانِيُّ، فِي المعجم الأوسط، برقم: 6086 (163/6)

[2] **ނޯޓް:** މި ބަޔާނަކީ ސަނަދު ބަޔާންކޮށްފައިނުވާ ބަޔާނެކެވެ. އެއްސަލާމަތުން އަލްބާނީ، "ޟަޢީފުލްޖާމިޢު" ގައި މި ބަޔާންތަކާ ގުޅޭ ބަޔާން ޟަޢީފުކަމަށް ބަޔާންކުރައްވައެވެ. ބައްލަވާ! (ޟަޢީފުލްޖާމިޢު ސ/392)

وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة)[1] ދާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫމޫސާ (އަލްއަޝްޢަރީ)ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ކޮންމެ މުސްލިމެއްގެ މައްޗަށް (ކޮންމެ ދުވަހަކު) ޞަދަޤާތެއް ދިނުން ވެއެވެ.} ދެން، އަޞްޙާބުބެން ދެންނެވުނުއެވެ. އޭ اللهُގެ ނަބިއްޔާއެވެ. އެ މީހަކަށް ޞަދަޤާތްކޮށްދޭނެ އެއްޗެއް ނުލިބުނުނަމަ، ދެން ހަދާނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ! ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ މީހެއްގެ ދެ އަތުން މަސައްކަތްކޮށްގެން، އެ މީހެއްގެ އަމިއްލަ ނަފްސަށް ވެސް ފައިދާ ލިބިގަންނާނީއެވެ. އަދި ޞަދަޤާތްކޮށްދޭނީއެވެ.} އަޞްޙާބުބެން ދެންނެވުނުއެވެ. އެކަމަ މަސައްކަތްކޮށްވެސް ނުކުޅެދިއްޖެނަމަ ދެން ހަދާނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ! ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެހެންކަމަކުނުވާނަމަ، ބޭނުން ޖެހިފައިވާ، މަޖުބޫރު ބާރުތެރިކަމުގައިވާ މީހަކަށް އެހީތެރިވެދޭނީއެވެ.} އަޞްޙާބުބެން ދެންނެވުނުއެވެ. އެކަމަ މީހަކު ނުކުރެވުނުނަމަ، ދެން ހަދާނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ! ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެހެންކަމަކުނުވާނަމަ، އެ މީހަކު ހެޔޮކަމަށް ގޮވާލާނީއެވެ. އަދި ނުރަނގަޅު ކަންކަމުން އެއްކިބާވާނީއެވެ. ދެން، ހަމަކަށަވަރުން، އެ މީހަކަށްޓަކައި އެއީ ޞަދަޤާތެއްކަމުގައި ވާނެއެވެ.}

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި [2] އެހެން ބައެއް ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {كُلُّ سُلاَمَى مِنَ النَّاسِ عَلَيْهِ صَدَقَةٌ، كُلَّ يَوْمٍ تَطْلُعُ فِيهِ الشَّمْسُ، يَعْدِلُ بَيْنَ الِاثْنَيْنِ صَدَقَةٌ، وَيُعِينُ الرَّجُلَ عَلَى دَابَّتِهِ فَيَحْمِلُ عَلَيْهَا، أَوْ يَرْفَعُ عَلَيْهَا مَتَاعَهُ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابٌ: عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ صَدَقَةٌ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيَعْمَلْ بِالْمَعْرُوفِ، برقم: 1445 (115/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ بَيَانِ أَنَّ اسْمَ الصَّدَقَةِ يَقَعُ عَلَى كُلِّ نَوْعٍ مِنَ الْمَعْرُوفِ، برقم: 55 – (1008) (699/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَاب الزَّكَاةِ، صَدَقَةُ الْعَبْدِ، برقم: 2538 (64/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 19531 (298/32) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ آدَابِ الْقَاضِي، بَابُ مَا يُسْتَدَلُّ بِهِ عَلَى أَنَّ الْقَضَاءَ وَسَائِرَ أَعْمَالِ الْوُلَاةِ مِمَّا يَكُونُ أَمْرًا بِمَعْرُوفٍ...، برقم: 20207 (161/10) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الأَدَبِ، فِي نَفَقَةِ الرَّجُلِ عَلَى أَهلِهِ وَنَفسِهِ، برقم: 27182 (564/13)

[2] شرح: މުޢައްލިފުން އައްސާފާގެންނެވި، މިއީ އަލްއިމާމު ބުޚާރީއާއި، އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގެ ބަޔާންކުރައްވާފައެވެ. މިއީ އެ ދެ ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެކެވެ. (މުތަރުޖިމު)

صَدَقَةٌ، وَالكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ خُطْوَةٍ يَخْطُوهَا إِلَى الصَّلَاةِ صَدَقَةٌ، وَيُمِيطُ الأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَمُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ:

”އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ ދުވަހެއްގައި އިރުއެރި ކޮންމެ ދުވަހަކު، ކޮންމެ މީހެއްގެ ހަށިގަނޑުގެ ކޮންމެ ޖޯޑެއްގެ ދަމިން ސަދަގާތެއް ދިނުންވެއެވެ. (ދެބަސްވެފައިވާ) ދެ މީހެއްގެ ދެމެދު ސުލްހަ ކުރުވުމަކީ، ސަދަގާތެކެވެ. މީހަކަށް އޭނާގެ ސަވާރީގައި އެހީވެދިނުމަކީ، (ސަދަގާތެކެވެ.) ފަހެ، އޭނާ އެއަށް ސަވާރުކޮށްދިނުމުގައި ނުވަތަ އޭނާގެ ބުރަ އެއަށް އުފުލުމުގައި އެހީވެދިނުމަކީ ސަދަގާތެކެވެ. އަދި ހެޔޮބަހެއް ބުނުމަކީ ސަދަގާތެކެވެ. ނަމާދަށް ހިނގައިގެން ދިއުމުގައި އަޅާ ކޮންމެ ފިޔަވަޅަކީ ސަދަގާތެކެވެ. މީސްމީހުންނަށް އުނދަގޫވާ ގޮތަށް މަގުމަތީގައި ހުންނަ އެއްޗެއް އެއްކިބާކުރުމަކީ ސަދަގާތެކެވެ.} މިތާނގައި މިވަނީ އަސްލުގައި ބަދަނީ ނުކުރައްވާފައިވާ އިބާދަތެވެ.

3- އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫޛައްރުލް ޣިފާރީގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު، އަދި އެ މާނަގައި އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. عَن أَبِي ذَرٍّ الغِفَارِيِّ ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {عَلَى كُلِّ نَفْسٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ صَدَقَةٌ مِنْهُ عَلَى نَفْسِهِ}، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مِنْ أَيْنَ أَتَصَدَّقُ وَلَيْسَ لَنَا أَمْوَالٌ! قَالَ: {لِأَنَّ مِنْ أَبْوَابِ الصَّدَقَةِ التَّكْبِيرَ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ، وَتَأْمُرُ بِالْمَعْرُوفِ، وَتَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ، وَتَعْزِلُ الشَّوْكَةَ عَنْ طَرِيقِ النَّاسِ وَالْعَظْمَ وَالْحَجَرَ، وَتَهْدِي الْأَعْمَى،

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجِهَادِ وَالسِّيَرِ، بَابُ مَنْ أَخَذَ بِالرِّكَابِ وَنَحْوِهِ، برقم: **2989** (56/4) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ بَيَانِ أَنَّ اسْمَ الصَّدَقَةِ يَقَعُ عَلَى كُلِّ نَوْعٍ مِنَ الْمَعْرُوفِ، برقم: **56** – **(1009)** (699/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **8608** (260/14) ، ابن خزيمة، كتاب الصلاة، باب ذكر كتابة الصدقة بالمشي إلى الصلاة، برقم: **1493** (374/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ وُجُوهِ الصَّدَقَةِ، وَمَا عَلَى كُلِّ سُلَامَى مِنَ النَّاسِ مِنْهَا كُلَّ يَوْمٍ، برقم: **7820** (315/4) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كتاب الزكاة، باب كل معروف صدقة، برقم: **1645** (145/6)

وَتُسْمِعُ الْأَصَمَّ وَالْأَبْكَمَ حَتَّى يَفْقَهَ، وَتُدِلُّ الْمُسْتَدِلَّ عَلَى حَاجَةٍ لَهُ قَدْ عَلِمْتَ مَكَانَهَا، وَتَسْعَى بِشِدَّةِ سَاقَيْكَ إِلَى اللَّهْفَانِ الْمُسْتَغِيثِ، وَتَرْفَعُ بِشِدَّةِ ذِرَاعَيْكَ مَعَ الضَّعِيفِ، كُلُّ ذَلِكَ مِنْ أَبْوَابِ الصَّدَقَةِ مِنْكَ عَلَى نَفْسِكَ، وَلَكَ فِي جِمَاعِكَ زَوْجَتَكَ أَجْرٌ}، قَالَ أَبُو ذَرٍّ: كَيْفَ يَكُونُ لِي أَجْرٌ فِي شَهْوَتِي؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ لَكَ وَلَدٌ فَأَدْرَكَ وَرَجَوْتَ خَيْرَهُ فَمَاتَ أَكُنْتَ تَحْتَسِبُ بِهِ؟} قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: {فَأَنْتَ خَلَقْتَهُ؟} قَالَ: بَلِ اللَّهُ خَلَقَهُ، قَالَ: {فَأَنْتَ هَدَيْتَهُ؟}، قَالَ: بَلِ اللَّهُ هَدَاهُ، قَالَ: {فَأَنْتَ تَرْزُقُهُ؟}، قَالَ: بَلِ اللَّهُ كَانَ يَرْزُقُهُ، قَالَ: {كَذَلِكَ فَضَعْهُ فِي حَلَالِهِ وَجَنِّبْهُ حَرَامَهُ، فَإِنْ شَاءَ اللَّهُ أَحْيَاهُ، وَإِنْ شَاءَ أَمَاتَهُ، وَلَكَ أَجْرٌ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ وَاللَّفْظُ لَهُ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫޛައްރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ ދުވަހެއްގައި އިރުއަރާ ކޮންމެ ދުވަހަކު، ކޮންމެ މީހަކު އަމިއްލަ ނަފްސަށްޓަކައި ޞަދަޤާތެއް ދިނުން ވެއެވެ.} (އަބޫޛައްރު ވިދާޅުވިއެވެ.) ތިމަންނާ ދެންނެވީމެވެ. އޭ اللهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑު ޞަދަޤާތްކުރާނީ ކިހިނަކުންތޯއެވެ؟ އަޅުގަނޑުމެންނަށް އެއްވެސް މުދަލެއް ލިބިގެންނެއް ނުވެއެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ތަކްބީރުކިޔުމަކީ (އެބަހީ: اللهُ أَكْبَرُ މިފަދައިން ކިޔުމަކީ) ކުރެވޭ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި سُبْحَانَ اللهِ މިފަދައިން ކިޔުމަކީ، ކުރެވޭ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި الْحَمْدُ لِلَّهِ މިފަދައިން ކިޔުމަކީ ކުރެވޭ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި لَاإِلَهَ إِلَّا اللهُ މިފަދައިން ކިޔުމަކީ ކުރެވޭ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި أَسْتَغْفِرُ اللهَ މިފަދައިން ކިޔުމަކީ ކުރެވޭ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި ތިބާ ހެޔޮކަމަކަށް އަމުރުކުރުމަކީ ކުރެވޭ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި ތިބާ މުންކަރުތަކުން ނަހީކުރުމަކީ ކުރެވޭ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި މީސްތަކުން ހިނގާބިނގާ މަގުމަތިން (މީހުންނަށް އުނދަގޫވާފަދަ ބާވަތް) ކަޅިކޮޅާއި، ކަށިގަނޑާއި، ގަލުގަނޑުފަދަ ތަކެތި ނަގައި އެއްކިބާ ކުރުމަކީ، ކުރެވޭ ޞަދަޤާތެކެވެ. ލޯފަން މީހުންނާއި، ބީރު ގޮނގަން މީހުންނަށް

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ بَيَانِ أَنَّ اسْمَ الصَّدَقَةِ يَقَعُ عَلَى كُلِّ نَوْعٍ مِنَ الْمَعْرُوفِ، برقم: 53 – (1006) (697/2) ، وَالنَّسَائِيُّ فِى السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ عِشْرَةِ النِّسَاءِ، التَّرْغِيبُ فِى الْمُبَاضَعَةِ، برقم: 8978 (204/8) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 21484 (383/35)

އެބައިމީހުންގެ ބޭނުންތައް ފުއްދައިދިނުމުގައި އެހީތެރިވުމަކީ ކުރެވޭ ޞަދަޤާތެކެވެ. އެ
އެއްޗެއް ވިޔަސް ތިބާއަށް އެނގެނީނަމަ، އެއްޗެއް ހޯދުމަށް ބޭނުންވެފައިވާ މީހަކަށް
އެހީތެރިވުމަކީ ކުރެވޭ ޞަދަޤާތެކެވެ. ތިބާއަށް ލިބިފައިވާ ބާރުގަދަ ދެ ފައިން
ހިނގާފައިގޮސް ހާލުގައިޖެހި މުހުތާޖުވެފައިވާ މީހާއަށް އެހީތެރިވެދިނުމަކީ ކުރެވޭ
ޞަދަޤާތެކެވެ. ތިބާއަށް ލިބިފައިވާ ބާރުގަދަ ދެ އަތުން ބަލިކަށި ނިކަމެތި މީހަކަށް
އެއްޗެއް އުފުލައި ދިނުމަކީ ކުރެވޭ ޞަދަޤާތެކެވެ. މިއެންމެހައި ކަންކަމަކީ ތިބާގެ
އަމިއްލަ ނަފްސަށްޓަކައި ކުރާ މަންފާހުރި ކަންކަމެވެ. އަދި ތިބާގެ އަނބިމީހާއާއެކު
އެއްދެންކޮށް ޖިމާޢުވުމަކީ، އެ ކަމުގައި ތިބާއަށް ދަރުމައާއި ސަވާބުހުރި ކަމެކެވެ.}
އަބޫޛައްރު ދެންނެވިއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ ޝަހުވަތްތެރިކަން ފުރިހަމަކުރުމުގައި އަޅުގަނޑުމެންނަށް
ސަވާބު ލިބޭނީ ކޮންފަދައަކުންތޯއެވެ؟ ފަހެ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޖަވާބުދެއްވިއެވެ.
{ތިބާއަށް ދަރިއަކުލިބި، އެ ދަރިފުޅު ބޮޑުވެ، އޭނާގެހުރުން ތިބާއަށް ހެޔޮވުމުގެ
އުއްމީދުގައި ތިބާ ވަނިކޮށް އެ ދަރިފުޅު ނިޔާވެއްޖެނަމަ، އެ ކަމުގައި ތިބާ
ކެތްތެރިނުވާނޫ ހެއްޔެވެ؟} ތިމަން ދެންނެވީމެވެ. އާދޭހެވެ. ކެތްތެރިވާނޫއެވެ.
ޖަވާބުދެއްވިއެވެ. {އެ ކުއްޖާ އުފެއްދެވީ ތިބާހެއްޔެވެ؟} (އަބޫޛައްރު) ދެންނެވިއެވެ.
ނޫނެކެވެ. އޭނާ ހެއްދެވީ اللهއެވެ. ޖަވާބުދެއްވިއެވެ. {އޭނާއަށް ތެދުމަގުދެއްކެވީ
ތިބާހެއްޔެވެ؟} (އަބޫޛައްރު) ދެންނެވިއެވެ. ނޫނެކެވެ. އޭނާއަށް ތެދުމަގު ދެއްކެވީ
اللهއެވެ. ޖަވާބުދެއްވިއެވެ. {އޭނާއަށް ރިޒުޤުދިނީތިބާ ހެއްޔެވެ؟} (އަބޫޛައްރު)
ދެންނެވިއެވެ. ނޫނެކެވެ. އޭނާއަށް ރިޒުޤުދެއްވީ اللهއެވެ. ޖަވާބުދެއްވިއެވެ.
{ހަމައެފަދައިން ތިބާގެ (ޝަހުވަތްތެރިކަން) ޙަލާލު ގޮތުގައި ފުރިހަމަކުރުމަށް، ޙަލާލު
ގޮތުގައި އެއްބައިވަންތަކަމުން (ދިރޭ ދަރިފުޅު) الله އެދިވޮޑިގެންނަމަ ދިރި ދަރިއަކު
ލިބުނަމަވެސް ތިބާއަށް އެ ކަމުގެ ދަރުމައާއި ސަވާބު ލިބިގެންދާނެއެވެ.}

މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ أَيَأْتِي أَحَدُنَا شَهْوَتَهُ،

وَيَكُونُ لَهُ فِيهَا أَجْرٌ؟! قَالَ: {أَرَأَيْتُمْ لَو وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ أَكَانَ عَلَيهِ وِزْرٌ؟ فَكَذَلِكَ إِذَا وَضَعَهَا فِي الْحَلاَلِ كَانَ لَهُ أَجْرٌ.} މާނައީ: "(އަސްޙާބުން) ދަންނަވޫއެވެ. އޭ اللهُގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑުމެންކުރެ މީހަކަށް ޝަހުވަތްތެރިކަން އަންނަ އައުމުގައި، އެ ކަމުގެ ސަބަބުން އޭނާއަށް ހެޔޮދަރުމަ ލިބޭނެ ހެއްޔެވެ؟! ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ނިކަން ދެކެބަލާށެވެ! އެ ކަން ހަރާމުގޮތެއްގައި ފުއްދައިފިނަމަ އެއީ، އެ މީހަކު ފާފަވެރިވާނެކަމެއް ނޫންހެއްޔެވެ؟ ފަހެ، ހަމަ އެފަދައިން، އެ ކަން، ހަލާލު ގޮތުގައި ފުއްދައިފިނަމަ އެއީ، އެ މީހަކަށް ހެޔޮދަރުމަ ލިބޭނެ ކަމެކެވެ.}

4- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫޛައްރުލް ޣިފާރީގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އިބްނުޙިއްބާން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَن أَبِي ذَرٍّ ﵁، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {لَيسَ مِن نفس ابْنُ آدَمَ إِلاَّ عَلَيهَا صَدَقَةٌ فِي كلِّ يَومٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ}، قِيلَ: يَارَسُولَ اللَّهِ وَمِن أَينَ لَنَا صَدَقَةٌ نَتَصَدَّقَ بِهَا؟ فَقَالَ: {إِنَّ أَبْوَابَ الخَيرِ لَكَثِيرَةٌ: التَّسْبِيحُ، وَالتَّحْمِيدُ، وَالتَّكْبِيرُ، وَالتَّهْلِيلُ، وَالأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ، وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنكَرِ، وَتُمِيطُ الأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ، وَتُسْمِعُ الأَصَمَّ، وَتَهْدِي الأَعْمَى، وَتَدُلُّ الْمُسْتَدِلَّ عَلَى حَاجَتِهِ، وَتَسْعَى بِشِدَّةِ سَاقَيكَ مَعَ اللَّهْفَانِ الْمُسْتَغِيثِ، وَتَحْمِلُ بِشِدَّةِ ذِرَاعَيكَ مَعَ الضَّعِيفِ، فَهَذَا كُلُّهُ صَدَقَةٌ مِنكَ عَلَى نَفْسِكَ.} (رَوَاهُ ابْنُ حِبَّانَ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫޛައްރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ ދުވަހެއްގައި އިރުއަރާ ކޮންމެ ދުވަހަކު، ކޮންމެ މީހަކުގެ، އާދަމުގެ އަމިއްލަ ނަފުސުގެ ފަރާތުން ސަދަޤާތެއް ދިނުންވާ ދުވަހެއް ނުވެއެވެ.} އަސްޙާބުން ދަންނަވޫއެވެ. އޭ اللهُގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑު ސަދަޤާތްކުރާނީ އަޅުގަނޑުމެންނަކީ އެއްވެސް މުދަލެއް ލިބިގެންނުވާތީހެއްޔެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ހެޔޮކަމުގެ ދޮރުތައް ވަރަށް ގިނަ މައިދާނެކެވެ. اللهُގެ ތަސްބީޙުކިޔުމާއި، (އެބަހީ: سُبْحَانَ اللَّهِ މިފަދައިން ކިޔުމާއި) اللهُގެ ނިޢުމަތްތަކަށް ޝުކުރުވެރިވެ ޙަމްދުކުރުމާއި، (އެބަހީ:

---

[1] ابْنُ حِبَّانَ، كتاب الزكاة، فصل ذكر الخصال التي تقوم لمعدم المال مقام الصدقة لباذلها، برقم: 3377 (171/8)

الْحَمْدُ لِلَّهِ މިފަދައިން ކިޔުމާއި) اللَّهُ ގެ މަތިވެރިވަންތަކަން ބަޔާންކޮށް ތަކްބީރު ކިޔުމާއި، (އެބަހީ: اللَّهُ أَكْبَرُ މިފަދައިން ކިޔުމާއި) اللَّهُ ގެ އެއްކައުވަންތަކަން އިޤްރާރުވެ ތަހްލީލު ކިޔުމާއި، (އެބަހީ: لاَإِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ މިފަދައިން ކިޔުމާއި) އަދި ހެޔޮކަމަކަށް އަމުރުކުރުމާއި، މުންކަރާތުން ނަހީކުރުމާއި، މަގުހިނގާ މީހުންނަށް އުނދަގޫވާގޮތަށް މަގުމަތީގައި ހުންނަ ތަކެތި ނަގައި އެއްފަރާތްކޮށްދިނުމާއި، ބީރުމީހުންނާއި ލޯފަން މީހުންނަށް އަޅާލައި، އެހީތެރިވުމާއި، އެއްޗެއް ގެއްލިގެން ހޯދާމީހާއަށް އެހީތެރިވުމާއި، ތިބާއަށް ލިބިދެއްވާފައިވާ ބާރުގެ ދެ ފައިން ހިނގާފައިގޮސް ހާލުގައިޖެހި މުހުތާޖުވެފައިވާ މީހާއަށް އެހީތެރިވެ ދިނުމާއި، ތިބާއަށް ލިބިދެއްވާފައިވާ ބާރުގެ ދެ އަތުން ބަލިކަށި ނިކަމެތި މީހަކަށް އެއްޗެއް އުފުލައިދިނުމާއި، މި އެންމެހައި ކަންކަމަކީ، ތިބާގެ އަމިއްލަ ނަފްސަށްޓަކައި ތިބާއަށް ކުރާ މަތިވެރި ސަދަޤާތެކެވެ.}

5- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢަދިއްޔު ބުން ހާތިމުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ.[1] عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ ﵁، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَّقِيَ النَّارَ فَلْيَتَصَدَّقْ، وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ وَاللَّفْظُ لَهُ) [2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢަދިއްޔު ބުން ހާތިމުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. (އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން ކުރެ ކުޅަދާނަވާ

---

[1] **ނޯޓު:** މިއީ އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީވެސް ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްކަމަށް ވާއިރު، އަލްބާނީ ރިވާކުރެއްވިކަމަށް ބަޔާން ކުރެއްވުން މުޤައްދިމަތުން އަޅުގަނޑުމެން ފެނިގެން ދެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الصَّدَقَةِ قَبْلَ الرَّدِّ، برقم: 1413 (108/2) ، وَفِي بَابِ اتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ وَالقَلِيلِ مِنَ الصَّدَقَةِ، برقم: 1417 (109/2) ، وَفِي كِتَابِ المَنَاقِبِ، بَابُ عَلاَمَاتِ النُّبُوَّةِ فِي الإِسْلاَمِ، برقم: 3595 (197/4) ، وَفِي كِتَابِ الأَدَبِ، بَابُ طِيبِ الكَلاَمِ، برقم: 6023 (11/8) ، وَفِي كِتَابِ الرِّقَاقِ، بَابٌ: مَنْ نُوقِشَ الحِسَابَ عُذِّبَ، برقم: 6539 ، وَ برقم: 6540 (112/8) ، وَ فِي كِتَابِ الرِّقَاقِ، بَابُ صِفَةِ الجَنَّةِ وَالنَّارِ، برقم: 6563 (115/8) ، وَفِي كِتَابِ التَّوحِيدِ، بَابُ كَلاَمِ الرَّبِّ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ القِيَامَةِ مَعَ الأَنْبِيَاءِ وَغَيْرِهِمْ، برقم: 7512 (148/9) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الحَثِّ عَلَى الصَّدَقَةِ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ، أَوْ كَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ وَأَنَّهَا حِجَابٌ مِنَ النَّارِ، برقم: 66 – (1016) (703/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 18248 (184/30)

ޒިޔާރަތްކޮށްގެން ވިޔަސް ނަޒަރައިން ދިނިޔަގެމުދަން މަސައްކަތްކުރައްވާށެވެ!} (އެބަހީ: އެ މީހަކަށް ލިބުނު ނިޢްމަތު ކުޑަކުޑަ މިންވަރެއް، اللهُގެ ރުހުމުގައި ޒިޔާރަތްކޮށްގެން ވިޔަސް، ނަޒަރައިން ސަލާމަތްވުމަށް ގަދައަޅައި މަސައްކަތްކުރައްވާށެވެ.) މިމާނަގައި މިވަނީ އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ ރިވާޔަތެކެވެ.

6- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. **عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ "إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: [يَا ابْنَ آدَمَ مَرِضْتُ فَلَمْ تَعُدْنِي، قَالَ: يَارَبِّ كَيْفَ أَعُودُكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِيْنَ؟ قَالَ: أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ عَبْدِي فُلاَنًا مَرِضَ فَلَمْ تَعُدْهُ، أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَو عُدْتَهُ لَوَجَدْتَنِي عِنْدَهُ؟**

يَا ابْنَ آدَمَ اسْتَطْعَمْتُكَ فَلَمْ تُطْعِمْنِي، قَالَ: يَارَبِّ كَيْفَ أُطْعِمُكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِيْنَ؟، قَالَ: أَمَا عَلِمْتَ أَنَّهُ اسْتَطْعَمَكَ عَبْدِي فُلاَنٌ فَلَمْ تُطْعِمْهُ، أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَوْ أَطْعَمْتَهُ لَوَجَدْتَ ذَلِكَ عِنْدِي؟

يَا ابْنَ آدَمَ اسْتَسْقَيْتُكَ فَلَمْ تَسْقِنِي، قَالَ: يَارَبِّ كَيْفَ أَسْقِيْكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِيْنَ؟، قَالَ: اسْتَسْقَاكَ عَبْدِي فُلاَنٌ فَلَمْ تَسْقِهِ، أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَو سَقَيْتَهُ لَوَ جَدْتَ ذَلِكَ عِنْدِي؟]} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ،وَابْنُ حِبَّانَ،وَإِسْحَاقُ ابْنُ رَاهَوَيهِ)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެން ވި އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، މާތް اللهُ ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ ޤިޔާމަތްދުވަހު ވިދާޅުވެއްވާނެއެވެ. [އޭ އާދަމުގެދަރިޔާއެވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ ބަލިވީއެވެ. (އެބަހީ: ތިމަންރަސްކަލާނގެ އަޅާ ބަލިވީއެވެ.) ފަހެ، ތިބާ ތިމަންރަސްކަލާނގެ (އަޅާގެ) ބަލާބެލުމަށް ނާންނަވީއެވެ! އާދަމުގެދަރިޔާ ދަންނަވާނެއެވެ. އޭ އަޅުގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެއެވެ! ތިބާރަސްކަލާނގެއަކީ،

---

[1] الْبُخَارِيُّ فِي الأَدَبِ المُفْرَدِ، بَابُ عِيَادَةِ الْمَرْضَى، برقم: **517** (ص/**136**) ، وَمُسْلِمٌ، كتاب الْبِرّ وَالصِّلَةِ وَالْآدَابِ، بَابُ فَضْلِ عِيَادَةِ الْمَرِيضِ، برقم: **43** – (**2569**) (**1990/4**) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب الإيمان، باب ما جاء في الصفات، برقم: **269** (**503/1**) ، وَإِسْحَاقُ ابْنُ رَاهَوَيهِ برقم: **28** (**115/1**)

އެންމެހައި ޢާލަމުތަކުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެކަމުގައި ވީހިނދު، އިބައިލާހުގެ ޙާލުބެލުމަށް މި އަޅާއަށް ޒިޔާރަތްކުރެވޭނީ، ކޮންތަރަހަކުންތޯއެވެ! އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާލުއްޖެވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ އެވެނި އަޅަކު ބަލިވިކަން ތިބާ ނުދަންނަރުވީހެއްޔެވެ؟ ފަހެ، ތިބާ އޭނާގެ ބަލިބަލައިލުމަށް ނުދަނުމުއެވެ. ތިބާ، އޭނާގެ ބަލިބަލައިލުމަށް ދިޔައިނަމަ، ހަމަކަށަވަރުން، އޭނާއާއެކު ތިމަންރަސްކަލާނގެ ފެނިގެންވާނެ (އެބަހީ: ތިބާ ބަލިޔާއަށް ޢިޔާދަތްކުރިނަމަ، ތިމަންރަސްކަލާނގެ ރިޟްވާނާއި ރަޙުމަތް ތިބާއަށްވެސް ލިބިގެން ވާނެ) ތިބާ ދެކޭނެއެވެ.

އޭ އާދަމުގެދަރިޔާއެވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ ތިބާގެ ކިބައިން ކާބޯތަކެތި އެދުމުން، (އެބަހީ: ތިމަންރަސްކަލާނގެ އަޅާ ކާބޯތަކެތި އެދުމުން) ތިމަންރަސްކަލާނގެ (އަޅާ) އަށް ތިބާ ކާބޯތަކެތި ނުދިނުމުއެވެ! އާދަމުގެދަރިޔާ ދަންނަވާ ދެއްޖެވެ. އޭ އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ! އިބަރަސްކަލާނގެއި، އެންމެހައި ޢާލަމުތަކުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެކަމުގައި ވީހިނދު، މިއަޅާއަށް، އިބައިލާހަށް ކާބޯތަކެތި އެރުވޭނީ، ކޮންތަރަހަކުންތޯއެވެ! އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާލުއްޖެވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ އެވެނި އަޅަކު ތިބާގެ ކިބައިން ކާބޯތަކެތި އެދުނުކަން ތިބާ ނުދަންނަރުވީހެއްޔެވެ؟ ތިބާ އޭނާއަށް ކާބޯތަކެތި ދިނުނަމަ، ހަމަކަށަވަރުން، އޭނާއާއެކު ތިމަންރަސްކަލާނގެ ފެނިގެންވާނެ (އެބަހީ: އޭނާއަށް ތިބާ ކާބޯތަކެތި ދިނުނަމަ، ތިމަންރަސްކަލާނގެ ރިޟްވާނާއި ރަޙުމަތް ތިބާއަށްވެސް ލިބިގެންވާނެ) ތިބާ ދެކޭނެއެވެ.

އޭ އާދަމުގެދަރިޔާއެވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ ތިބާގެ ކިބައިން ފެންފޮދަކަށް އެދުމުން، (އެބަހީ: ތިމަންރަސްކަލާނގެ އަޅާ ފެންފޮދަކަށް އެދުމުން) ތިމަންރަސްކަލާނގެ (އަޅާ) އަށް ތިބާ ފެންފޮދެއް ނުދިނުމުއެވެ! އާދަމުގެދަރިޔާ ދަންނަވާ ދެއްޖެވެ. އޭ އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ! އިބަރަސްކަލާނގެއި، އެންމެހައި ޢާލަމުތަކުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެކަމުގައި ވީހިނދު، މިއަޅާއަށް، އިބައިލާހަށް ފެންފޮދު އެރުވޭނީ، ކޮންތަރަހަކުންތޯއެވެ! އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާލުއްޖެވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ އެވެނި އަޅަކު، ތިބާގެ ކިބައިން ފެންފޮދަކަށް އެދުނުކަން، ތިބާ އޭނާއަށް ފެންފޮދު ނުދިނުމުއެވެ.

ތިބާ އޭނާއަށް ފެންކޮޅެއްދިންނަމަ، ހަމަކަށަވަރުން، އޭނާއާއެކު ތިމަންރަސްކަލާނގެ ވޮޑިގެންވާކަން (އެބަހީ: އޭނާއަށް ތިބާ ފެންކޮޅެއް ދިންނަމަ، ތިބާއަށްވެސް [illegible] ސަވާބުދެއްވުމުގައި ތިމަންރަސްކަލާނގެ ވޮޑިގެންވާކަން) ތިބާ ނުދަންނަހުރީމު ހެއްޔެވެ؟]}

7- އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘް[1] {لَا يَغْرِسُ مُسْلِمٌ غَرْسًا، وَلَا يَزْرَعُ زَرْعًا، فَيَأْكُلَ مِنْهُ إِنْسَانٌ، وَلَا دَابَّةٌ، وَلَا شَيْءٌ، إِلَّا كَانَتْ لَهُ صَدَقَةً.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالبَيْهَقِيُّ)[2] މާނައީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ ގަހަކުން ނުވަތަ އެ ދަނޑަކުން އިންސާނަކުވިއަސް އަދި ޖަނަވާރެއްވިއަސް އަދި އެހެން އެއްޗެއް ވިއަސް ކައިފި ކޮންމެ އެއްޗެއްގެ ބަދަލުގައި އެއީ، އެ މީހަކަށް ސަދަޤާތެއް ކަމުގައިނުވާ ގޮތެއްގައި މުސްލިމަކު ގަހެއްވެސް އިންދާކަމުގައި އަދި ދަނޑެއްވެސް ހައްދާ ކަމުގައި ނުވެއެވެ.}

---

[1] ނޯޓު: މި ޙަދީޘް [illegible] [illegible] [illegible] ޢިބާރާތުން ރިވާކުރައްވާފައި ވަނީ، އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމެވެ. އަދި އަލްބައިހަޤީވެސް ރިވާކުރައްވާފައި ވެއެވެ. އަލްބުޚާރީ މި ޢިބާރާތުން ރިވާކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ.

ނަމަވެސް އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން [illegible] [illegible] [illegible] ޢިބާރާތާ ކުޑަތަން ތަފާތު ޢިބާރާތަކުން އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީއާއި، [illegible] ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެ ޙަދީޘްގެ ޢިބާރާތް މިވަނީއެވެ.

{مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا، أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا، فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ، إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، كِتَاب الْمُزَارَعَةِ، بَابُ فَضْلِ الزَّرْعِ وَالغَرْسِ إِذَا أُكِلَ مِنْهُ، برقم: 2320 (310/3) ، وَ فِي كِتَاب الأَدَبِ، بَابُ رَحْمَةِ النَّاسِ وَالبَهَائِمِ، برقم: 6012 (10/8) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمُسَاقَاةِ، بَابُ فَضْلِ الْغَرْسِ وَالزَّرْعِ، برقم: 12 – (1553) (1189/3) މާނައީ: {މުސްލިމަކު އިންދައިފި ގަހަކުން، ނުވަތަ ހައްދައިފި ދަނޑަކުން އިންސާނު، ނުވަތަ ޖަނަވާރު، ނުވަތަ އެ ދޫނި އެއްޗެއްވިއަސް އެހެން (އެބަހީ: އެ ގަހުން ނުވަތަ އެ ދަނޑުން) ކައިފިނަމަ، އެއީ، އެ [illegible] [illegible] [illegible] ނުވާނެއެވެ.} (މުތަފަޤުޢަލައިހި)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمُسَاقَاةِ، بَابُ فَضْلِ الغَرْسِ وَالزَّرْعِ، برقم: 8 – (1552) (1188/3) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْمُزَارَعَةِ، بَابُ فَضْلِ الزَّرْعِ وَالْغَرْسِ إِذَا أُكِلَ مِنْهُ، برقم: 11750 (228/6)

8- އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި އަލްއިމާމުއް ތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވައި، ޞައްޙަ ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމަށް އައްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘް.[1] عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ، وَإِنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ أَن تَلْقَى أَخَاكَ بِوَجْهٍ طَلْقٍ، وَأَنْ تفرُغَ مِنْ دَلْوِكَ فِي إِنَاءِ أَخِيكَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ) [2] މާނައީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ކޮންމެ ހެޔޮކަމަކީ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން، ތިބާގެ އަޚާއާ ހިނިތުންވުމާއެކު، މޫނުއަލިކޮށް ތިބާ ބައްދަލުކުރުމާއި، ތިބާގެ ދާނިން އަނެކާގެ ކަންވާރަން ފެންފުރައިދިނުން (އެބަހީ: އަނެކާއަށް އެހީއަކަށްވާން ކޮންމެ ބާވަތެއްގައި އެހީތެރިވެދިނުން) ވެސްވަނީ ހެޔޮކަމުގެ ތެރެއިންނެވެ.}

ޞަދަޤާތަށް އެންމެ ހައްގުވެގެންވާ މީހުން:

އެ މީހަކަށް މުދަލުގެ ތަނަވަސްކަން ލިބިގެންވުމާއެކު، އޭނާގެ މުދަލުން ޞަދަޤާތް ދިނުމުގައި އެންމެ އިސްކަމެއް ދިނުންވަނީ، ތިމާގެ ދަރިންނާއި، އަހުލުވެރިންނާއި، ގާތްތިމާގެ މީސްތަކުންނަށެވެ. ތިމާ، ނުވަތަ ތިމާގެ އަހުލުވެރިން ބޭނުންތެރިވެފައިވާ ޙާލަތެއްގައި ދުރުމީހުން މީހަކަށް ޞަދަޤާތްތެރިވުމަކީ ހެޔޮކަމެއްނޫނެވެ.

---

[1] ނޯޓް: މިއީ އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީވެސް ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެއްކަމަށް ވެމާއެކު އަލްބަޣަވީ ރިވާކުރެއްވިކަމަށް ބަޔާން ކުރެއްވުން މުއައްލިފަށް ހައްދާވެގެން ވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] الْبُخَارِيُّ فِي الأَدَبِ المُفْرَدِ، برقم: 304 (ص/85) ، وَالتِّرْمِذِيُّ،كتاب البر والصلة، باب ما جاء في طلاقة الوجه وحسن البشر، برقم: 1970 (347/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 14877 (161/23) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي المعجم الأوسط، برقم: 9044 (31/9) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ،كتاب الزكاة، باب كل معروف صدقة، برقم: (142/6) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1090 (ص/329)

1- އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައި މިހެން ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. عَن جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ فَقِيرًا فَلْيَبْدَأْ بِنَفْسِهِ، فَإِنْ كَانَ فَضْلًا فَعَلَى عِيَالِهِ، فَإِنْ كَانَ فَضْلًا فَعَلَى قَرَابَتِهِ، أَوْ عَلَى ذِي رَحِمِهِ، فَإِنْ كَانَ فَضْلًا فَهَا هُنَا وَهَا هُنَا.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ)[1] މާނައީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ފަޤީރުކަމުގައި ވާނަމަ، (އޭނާއަށް [illegible]) އޭނާގެ އަމިއްލަ ނަފްސުގެ މައްޗަށް ހޭދަކުރާށެވެ. ފަހެ، އެއަށްފަހު އިތުރުން އެއްޗެއް ހުރެއްޖެނަމަ، އޭނާގެ އަނބިދަރިންގެ މައްޗަށް ނުވަތަ ގާތްތިމާގެ މީހުންގެ މައްޗަށް ހޭދަކުރާށެވެ. އެއަށްފަހު އިތުރުން ހުރެއްޖެ އެއްޗެއް އެ ފަރާތަކާއި، މި ފަރާތަށް (އެބަހީ: ތިމާއާ އެއްވެސް ގުޅުމެއްނެތް މިސްކީނުންނަށް) ހޭދަކުރާށެވެ.} މިޙަދީޘްގައި ނަންގަނެވިގެންވާ ބޭކަލުން ފިޔަވައި، އެހެން އެތައް ބޭކަލުން މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. މި މައުޟޫޢުގައި ލިޔެފައި މިވަނީ އަލްއިމާމު ނަސާއީ ނަގުއްވާފައިވާ ޢިބާރާތެވެ.

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަބޫދާވޫދާއި، އަލްއިމާމުއްނަސާއީއާއި، އަލްއިމާމުއްޙާކިމު ރިވާކުރައްވައި، ޞައްޙަ ރިވާޔަތެއްކަމުގައި އަލްޙާކިމު ވިދާޅުވެފައިވާ ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {تَصَدَّقُوا} فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ عِنْدِي دِينَارٌ، قَالَ: {تَصَدَّقْ بِهِ

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ الِابْتِدَاءِ فِي النَّفَقَةِ بِالنَّفْسِ ثُمَّ أَهْلِهِ ثُمَّ الْقَرَابَةِ، برقم: 41 – (997) (692/2) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب العتاق، باب في بيع المدبر، برقم: 3957 (89/6) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْبُيُوعِ، بَيْعُ الْمُدَبَّرِ، برقم: 4653 (304/7) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 14273 (173/22)، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْمُدَبَّرِ، بَابُ: الْمُدَبَّرُ يَجُوزُ بَيْعُهُ مَتَى شَاءَ مَالِكُهُ، برقم: 21539 (521/10)، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كتاب المدبر، باب بيع المدبر، برقم: 16681 (143/9)

عَلَى نَفْسِكَ} ، قَالَ: عِنْدِي آخَرُ، قَالَ: {تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى زَوْجَتِكَ} ، قَالَ: عِنْدِي آخَرُ، قَالَ: {تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى وَلَدِكَ} ، قَالَ: عِنْدِي آخَرُ، قَالَ: {تصَدَّقْ بِهِ عَلَى خَادِمِكَ} ، قَالَ: عِنْدِي آخَرُ، قَالَ: {أَنْتَ أَبْصَرُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ) [1] މާނައީ: "އެކަލޭގެފާނަށް الله ރުޟުވަންތަވެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފަރާތުން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން ޞަދަޤާތް ކުރާށެވެ!} ދެން، ބޭކަލަކު ދެންނެވިއެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ އަތުގައި ދީނާރެއް އެބައޮތެވެ. ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިބާގެ އަމިއްލަ ނަފްސަށް އެއިން ޞަދަޤާ ކުރާށެވެ.} (އެ ބޭކަލަކު) ދެންނެވިއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ އަތުގައި އެހެން ދީނާރެއްވެސް އެބައޮތެވެ. ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިބާގެ އަނބިކަނބަލުން އެއިން ޞަދަޤާ ކުރާށެވެ.} (އެ ބޭކަލަކު) ދެންނެވިއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ އަތުގައި އެހެން ދީނާރެއްވެސް އެބައޮތެވެ. ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިބާގެ ދަރިފުޅުގެމައްޗަށް އެއިން ޞަދަޤާ ކުރާށެވެ.} (އެ ބޭކަލަކު) ދެންނެވިއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ އަތުގައި އެހެން ދީނާރެއްވެސް އެބައޮތެވެ. ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިބާގެ ޚާދިމުވެރިޔާއަށް އެއިން ޞަދަޤާ ކުރާށެވެ.} (އެ ބޭކަލަކު) ދެންނެވިއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ އަތުގައި އެހެން ދީނާރެއްވެސް އެބައޮތެވެ. ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {އެއިން ހަރަދުކުރަންވާނީ ކާކަށްކަން އެނގިލައްވާނީ ތިބާއަށެވެ. (އެބަހީ: ތިބާ ބޭނުންކަމުގެ މިހާކަން އެއިން ހަރަދުކުރައްވުން ހުއްދަވާނެއެވެ.)}

2- އެ ދެ ބޭފުޅުންނަށް الله ރުޟުވަންތަވެއްވި ޢަމްރުބުނުލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން އަބްދު اللهގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމާއި އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރައްވާ ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "كَفَى

---

[1] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب في صلة الرحم، برقم: 1691 (117/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَاب الزَّكَاةِ، تَفْسِيرُ ذَلِكَ، برقم: 2535 (62/5)، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 10086 (104/16) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 1514 (574/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب الرضاع، باب النفقة، برقم: 4235 (47/10)

بِالْمَرْءِ إِثْماً أَن يُضَيِّعَ مَنْ يَقُوتُ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالْحَاكِمُ، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި ޢަމްރު ބްނު ޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللهގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ މީހަކު ޚަރަދުބަރަދު ބަލަހައްޓަންޖެހޭ ބަޔަކަށް ގެއްލުވާލުން، އެބައިމީހުން ނަގައިލުމަކީ، (އެބަހީ: އެބައިމީހުންނަށް ދިނުން ލާޒިމުވާ ޚަރަދުބަރަދު ނުދީ، އެބައިމީހުން ދަތިކަމުގައި ބެހެއްޓުމަކީ) އެ މީހަކަށްކުރާ ފާފައެއްކަމުގައި ފުދޭވަރުގެ ފާފައެކެވެ. (އެބަހީ: އެއީ ފާފައެކެވެ.)}

4- އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫއައްޔޫބުލް އަންޞާރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ ﵁، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {إِنَّ أَفْضَلَ الصَّدَقَةِ الصَّدَقَةُ عَلَى ذِي الرَّحِمِ الْكَاشِحِ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ) [2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫއައްޔޫބުލް އަންޞާރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ޞަދަޤާތްތަކުގެތެރެއިން އެންމެ އިތުރު ޞަދަޤާތަކީ، ތިމާދެކެ ހުރިއަނިޔާ ހިތުގައިސިއްރުކޮށްގެން ގާތްތިމާގެ މީހާއަށް ދެވޭ ޞަދަޤާތެވެ.} މިއީ، އަޙްމަދު އާއި އަލްޠަބަރާނީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ. އަދި މިއީ ޞައްޙަ ޙަދީޘެއް ކަމަށް އަލްބާނީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. [3]

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ فَضْلِ النَّفَقَةِ عَلَى الْعِيَالِ وَالْمَمْلُوكِ، وَإِثْمِ مَنْ ضَيَّعَهُمْ أَوْ حَبَسَ نَفَقَتَهُمْ عَنْهُمْ، برقم: 40 – (996) (692/2) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الزكاة باب في صلة الرحم، برقم: 1692 (118/3) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 1515 (574/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب الرضاع، باب النفقة، برقم: 4240 (51/10) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كتاب العدة، باب نفقة المماليك، برقم: 2404 (342/9)

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 23530 (510/38) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 3923 (138/4) وَ برقم: 4051 (173/4)

[3] **ނޯޓު:** މި ޙަދީޘާއި ކުރީ ބަޔަކުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްއަކަން ބަޔާން ކުރައްވާފައިވާގޮތުގައި، މި ރިވާޔަތް ޞަޙީޙުމުސްލިމުގައި ޞަޙީޙުލްޖާމިޢުގައި، އަލްބާނީމުގެ މިބަޔަކު ނުވާތީވެ، ޞައްޙަ ޙަދީޘްއަކަން އަލްބާނީމު ވިދާޅުވާކަމަށް ދުއްކުމިތީ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވަނީ، ޙަދީޘުރިވާވާކަށްވާ އަސްލު ތަޚްރީޖުކަން ކުރީގެބައިވެ، ބައްލަވާލެއްވުމަށް ނުލައްވައެވެ. އަލްބާނީމު ރިވާކުރައްވާފައިވޭ، އަދި ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވޭ، އެ ކަލަންނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އުއްމުކުލްޘޫމު ބިންތި އުޤްބާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. އަލްއިމާމު ޙުމައިދީގެ =

ތިމާކުރާ ކަމަކުން ކުރަ ބަދަލާ ތާރީފުކުރުން:

މީހަކަށް އެއްޗެއް ދިނުމަށްފަހު، ނުވަތަ ބަދަލުގޮތެއް ކުރުމަށްފަހު، ކަނޑޮވުމާއި އުނދަގޫކުރުމަކީ ކަމަކުން އެ ކުރި ޞަދަޤާތުގެ ސަވާބުން މަހުރޫމުވާކަމަށް އެއްވެސް ކަމެއްކުރުމަކީ ބަރާބަރުވެގެންވާކަމެކެވެ. މިކަން ބަޔާންކުރައްވައި ﷲ ވަޙީ ކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُبۡطِلُواْ صَدَقَٰتِكُم بِٱلۡمَنِّ وَٱلۡأَذَىٰ كَٱلَّذِي يُنفِقُ مَالَهُۥ رِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَلَا يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۖ فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ صَفۡوَانٍ عَلَيۡهِ تُرَابٞ فَأَصَابَهُۥ وَابِلٞ فَتَرَكَهُۥ صَلۡدٗاۖ لَّا يَقۡدِرُونَ عَلَىٰ شَيۡءٖ مِّمَّا كَسَبُواْۗ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴾[1] މާނައީ: {އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ކަލޭގެފާނުމެންނާއި، އުނދަގޫ ދިނުމުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ޞަދަޤާތްތައް ބާޠިލުނުކުރާށެވެ! މީހުންނަށް ދެއްކުމަށްޓަކައި އެމީހެއްގެ މުދާ ހަރަދުކުރާ މީހެއްގެ މިސާލުގެ ގޮތުގައިވާމީހުންނެވެ. ﷲއަށާއި އާޚިރަތްދުވަހަށް އޭނާ އީމާނެއް ނުވެއެވެ. ފަހެ، އޭނާގެ މިސާލަކީ، އެ ހިލައެއްގެ މަތީގައި ވެލިގަނޑެއް އޮތް ހިލައެއްގެ މިސާލެވެ. އޭގެ މައްޗަށް ބޮޑުވާރޭ ވެހި، ހިލަ ސާފުވެގެންދިޔައެވެ. އެއުރެން ކުރި މަސައްކަތުގެ ތެރެއިން އެއްވެސް އެއްޗެއްގެ މައްޗަކަށް އެއުރެންނަކަށް ކުޅަދާނަވެގެނެއް ނުވާނެއެވެ. (އެބަހީ: އެއުރެން ކުރި ޚަރަދަކުން ޤިޔާމަތް ދުވަހުން އެއުރެންނަކަށް އެއްވެސް ސަވާބެއް ނުލިބޭ ގޮތެވެ.) ކާފިރު ވެގެންވާ ޤައުމަކަށް ﷲ ތެދުމަގު ނުދައްކަވައެވެ.}

= އެ ކަމަނާގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. ބަޤިއްޔާގައި އެއީ، މުސްނަދުގެ (ސަނަދުގެ އިއްތިޞާލުވުން) ނުވަތަ ގެނެސްފައިވާ ގޮތުގެ ރިވާޔަތްތަކެއް ދެއެވެ. އަލްޙާކިމް ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތުގައި އެ ޙަދީޘްގެ އިސްނާދު ޞަޙީޙްވާން އައްޛަހަބީ އަމިއްލަފުޅަށް ބަޔާންކުރައްވާ ޝަރުޠުތަކާ އެއްގޮތްވާ އަރިހުން މި ޙަދީޘް ޞައްޙަ އަދި އައްސަވާބުވާކަމެއް ނުވެއެވެ. އެހެންކަމުން މުސްލިމުގެ ޝަރުޠުގެ މަތިން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ކަމަށް ބަޔާންކުރައްވާފައެވެ. މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަލްޙާކިމްގެ ރިވާޔަތް ދަށުގައި. عَنْ أُمِّهِ أُمِّ كُلْثُومٍ بِنْتِ عُقْبَةَ بْنِ أَبِي مَعِيطٍ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ عَلَى ذِي الرَّحِمِ الْكَاشِحِ.} (رَوَاهُ الْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 1476 (563/1) ، وَالْحُمَيدِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 330 (327/1) ޤަރާބާ އެތަކެއް އަލްބާނީގެ އަރިހުން އެކަމަކު ސަނަދުތަކުން ރިވާވެގެންވާމީހުން މިއީ ބައްޔަ ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ ޙަދީޘެއް ކަމުގައެވެ. (މުޙައްޤިޤު)

[1] (سُورَةُ البَقَرَة: 264)

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫޒައްރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي ذَرٍّ ﵁، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {ثَلَاثَةٌ لَا يُكَلِّمُهُمُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ} ، قَالَ: فَقَرَأَهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثَلَاثَ مِرَارًا، قَالَ أَبُو ذَرٍّ: خَابُوا وَخَسِرُوا، مَنْ هُمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: {الْمُسْبِلُ، وَالْمَنَّانُ، وَالْمُنَفِّقُ سِلْعَتَهُ بِالْحَلِفِ الْكَاذِبِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫޒައްރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ޤިޔާމަތް ދުވަހުން، الله (ރަޙުމަތުގެ) ބެއްލެވުން ނުބައްލަވާނެއެވެ، އަދި (ރަޙުމަތުގެ) ބަސްފުޅު ވަޙީނުކުރައްވާނެއެވެ، އަދި އެބައިމީހުން (ކުށްފާފަ ތަކުން) ޠާހިރު ނުކުރައްވާނެ ހެން ވިޔަނު ވެއެވެ. އެބައިމީހުންނަށް ވޭންދެނިވި ޢަޛާބެއް ވެއެވެ.} ފަހެ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ މިފަދައިން ތިން ފަހަރު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. އަބޫޒައްރު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއުރެން ގެއްލި ހާނިވެއްޖެއެވެ. އެއީ ކޮންބައެއްތޯއެވެ؟ އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ. ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {(އެއީ، އެ މީހާގެ އިޒާރު ނުވަތަ އަންނައުނު) ތަނބިކޮށް ބޮލުވަހު ދިރިއަށް ސުއްސަރިކޮށް ބަހައްޓާ މީހާ (އެބަހީ: އުފުލަ ދިރިހުރާ) އާއި، (ކޮށްދިން ހެޔޮކަމެއް ކިޔަނިކޮށްދޭ) ކަލޭގެ މީހާ އާއި، ދޮގުހުވައިކޮށްގެން، އެ މީހާގެ މުދަލު ވިއްކާ މީހާއެވެ.}

ޤަޟާއާއިޤަދަރަށް ސިފަކުރުން:

ޤަޟާއާއިޤަދަރަކަށް ސިފަކުރާގޮތަކީ ކުޅަކުރިކަމުގެ އިރި، الله ޤަބޫލުކުރައްވާން އެއްކަމެއް ނޫނެވެ. މިކަން ބާރުނުކުރައްވައި އިތުރަށް ބަސްފުޅުގައި ރަސޫލު الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ.

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْإِيمَانَ، بَابُ بَيَانِ غِلَظِ تَحْرِيمِ إِسْبَالِ الْإِزَارِ، وَالْمَنِّ بِالْعَطِيَّةِ، وَتَنْفِيقِ السِّلْعَةِ بِالْحَلِفِ...، برقم: 171 – (106) (102/1) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْبُيُوعِ، الْمُنَفِّقُ سِلْعَتَهُ بِالْحَلِفِ الْكَاذِبِ، برقم: 4458 (245/7) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ التِّجَارَاتِ، بَابُ كَرَاهِيَةِ الْأَيْمَانِ فِي الشِّرَاءِ وَالْبَيْعِ، برقم: 2208 (326/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 21404 (319/35) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْأَدَبِ, مَاجَاءَ فِي الْمَنَّانِ، برقم: 27123 (541/13)

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا، وَإِنَّ اللهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ، فَقَالَ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلرُّسُلُ كُلُواْ مِنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَٱعۡمَلُواْ صَٰلِحًاۖ إِنِّي بِمَا تَعۡمَلُونَ عَلِيمٞ ﴾ [المؤمنون: 51] وَقَالَ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُلُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقۡنَٰكُمۡ ﴾ [البقرة: 172] ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ، يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ، يَا رَبِّ، يَا رَبِّ، وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ، وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ، وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ، وَغُذِيَ بِالْحَرَامِ، فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ؟} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالدَّارِمِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ) [1] ވާނީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އޭ މީސްތަކުންނޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން، الله ތަޢާލާ (ހުރިހާ އުނިކަމަކާއި ބައިވުމަކުން) ހުސްޠާހިރުވެވޮޑިގެންވެއެވެ. އެކަލާނގެ ޠާހިރު ރަނގަޅު އެއްޗެއް މެނުވީ ޤަބޫލެއް ނުކުރައްވާ ހުއްޓެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން، الله، އެކަލާނގެ ރަސޫލުންނަށް އަމުރު ކުރެއްވި ކަންތަކެއް މުއުމިނުންނަށް ވެސް އަމުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ. ދެން، އެކަލާނގެ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلرُّسُلُ كُلُواْ مِنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَٱعۡمَلُواْ صَٰلِحًاۖ ﴾ {އޭ ރަސޫލުންނޭވެ! ޙަލާލު ރަނގަޅު ތަކެތިން ތިޔަބޭފުޅުން [illegible] އުޅެއްވާށެވެ! އަދި ޞާލިޙު ޢަމަލުކުރައްވާށެވެ!} (އަލްމުއުމިނޫން: 51) އަދިވެސް އެކަލާނގެ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُلُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقۡنَٰكُمۡ ﴾ {އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިމަންރަސްކަލާނގެ ތިޔަބައިމީހުންނަށް ދެއްވި ރަނގަޅު ތަކެތިން

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابِ الزَّكَاةِ، بَابُ قَبُولِ الصَّدَقَةِ مِنَ الْكَسْبِ الطَّيِّبِ وَتَرْبِيَتِهَا، برقم: 65 – (1015) (703/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب تفسير، باب ومن سورة البقرة، برقم: 2989 (220/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 8348 (89/14) ، وَالدَّارِمِيُّ، ومن كتاب الرقاق، باب في أكل الطيب، برقم: 2717 (/389) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كتاب المناسك، باب ما أقل الحاج وما لا يقبل في الحج من المال، برقم: 8839 (19/5)

ތިޔަބައިމީހުން ކައިއުޅޭށެވެ!} (އަލްބަޤަރާ:172) (ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ.) {މީހަކު ދުރު ދަތުރެއްކޮށްފައި އަންނަ އިރު، އޭނާ ހުންނަހުރީ [illegible]. މުޅި [illegible] ގައިން ހިރަފުސްބަރައިވެފައެވެ. އެ ޙާލުގައި އޭނާ އުޑުދިމާއަށް މައްޗަށް ދެއަތް އުފުއްލައިގެން ހުރެ، އޭ އަޅުގެވެރި ރަސްކަލާނގެއެވެ! އޭ އަޅުގެވެރި ރަސްކަލާނގެއެވެ! (މި [illegible] [illegible] [illegible].) [illegible] ދުޢާކުރެއެވެ. އެކަމަކު އޭނާގެ ކެއުމަކީ، ޙަރާމް ތަކެއްޗެވެ. އޭނާގެ ބުއިމަކީ، ޙަރާމް ތަކެއްޗެވެ. އޭނާ ލައިގެން ހުރި އަންނައުނަކީ ޙަރާމްގޮތުގައި ހޯދައިފައިވާ ތަކެއްޗެވެ. އޭނާގެ ހަށިގަނޑުގައިވަނީ، ޙަރާމް ތަކެތިން އުފެދިފައިވާ ލޭއެވެ. ފަހެ، އެފަދަ މީހަކަށް [illegible] [illegible]؟}

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ [illegible] އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ [illegible]. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : {مَنْ تَصَدَّقَ بِعَدْلِ تَمْرَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ، وَلاَ يَقْبَلُ اللَّهُ إِلَّا الطَّيِّبَ، وَإِنَّ اللَّهَ يَتَقَبَّلُهَا بِيَمِينِهِ، ثُمَّ يُرَبِّيهَا لِصَاحِبِهِ، كَمَا يُرَبِّي أَحَدُكُمْ فَلُوَّهُ، حَتَّى تَكُونَ مِثْلَ الجَبَلِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ [illegible] އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ މީހެއްގެ ޙަލާލު އާމްދަނީގެ ތެރެއިން ކަދުރެއްގެ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الصَّدَقَةِ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ...، برقم: 1410 (108/2) وَ فِي كِتَابِ التَّوحِيدِ،بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: {وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ}، برقم: 7430 (126/9) وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ قَبُولِ الصَّدَقَةِ مِنَ الْكَسْبِ الطَّيِّبِ وَتَرْبِيَتِهَا، برقم: 64 – (1014) (702/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب ما جاء في فضل الصدقة، برقم: 661 (40/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الصَّدَقَةِ مِنْ غُلُولٍ، برقم: 2525 (57/5) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ فَضْلِ الصَّدَقَةِ، برقم: 1842 (50/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 8381 (115/14) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ التَّحْرِيضِ عَلَى الصَّدَقَةِ وَإِنْ قَلَّتْ، برقم: 7746 (295/4) ، وَ فِي بَابِ فَضْلِ الصَّدَقَةِ مِنَ الْمَالِ الْحَلَالِ، برقم: 7838 (320/4)

ބަރާބަރު އަދި - (ދަންނާނުވޯ!) މިހާރުވެސް ޞަދަޤާތްކުރުމުގެ އެއްޗެއް އަދުރުގެ މިންވަރު ތަޢާލާ اللّٰهُ ހަމަހަމަވުމުން، - ގަބޫލުފުޅުކުރައްވާނެއެވެ. اللّٰهُ އެއްޗެއްދެއްވުމުގެ ހަނދާނު އަދާކުރާނެ ކަންތައްތައް އެ އެއްޗެއްގައި ހިއްސާވާގޮތުންނެވެ. އޭރުން، އެ މިހާރުގެ ފައިސާ އެ އެއްޗެއް ޘަވާބުލިބޭ އިޚްލާޞްތެރިކަމުން ގަބޫލުވާނެއެވެ. އަދި، ޤަބޫލު މިކަމާ ދެން ޢަމަލުކުރާ ޘަވާބު ޘަވާބުލިބޭކަން ގަބޫލުކުރައްވާނެއެވެ. އެހެންކަމުން (އެ ޞަދަޤާތުގެ ސަވާބު) ބޭނުން ކުރުމަށްފަހު (އިޚްލާޞް) ވެގެން ހިނގައިދާނެއެވެ.}

ފިރިމީހާގެ މުދަލުން އަނބިމީހާ ޞަދަޤާތްކުރުން:

ފިރިމީހާ އެ ކަމުގައި ރުހި ގަބޫލުވާނެކަން އަނބިމީހާއަށް އެނގޭނަމަ، ފިރިމީހާގެ މުދަލުން ޞަދަޤާތްކުރުމަކީ، އަނބިމީހާއަށް ހުއްދަ ކަމެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް ފިރިމީހާ އެ ކަމާ ގަބޫލުވާނެކަން އެނގިގެންނުވާނަމަ އޭރު، އަނބިމީހާއަށް ހަރާމް ކަމެކެވެ.

އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުހިވޮޑިގެންވާނދޭވެ އުއްމުލްމުއުމިނީން ޢާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހުން އަންނަނިވި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : {إِذَا أَنْفَقَتِ الْمَرْأَةُ مِنْ طَعَامِ بَيْتِهَا غَيْرَ مُفْسِدَةٍ، كَانَ لَهَا أَجْرُهَا بِمَا أَنْفَقَتْ، وَلِزَوْجِهَا أَجْرُهُ بِمَا كَسَبَ، وَلِلْخَازِنِ مِثْلُ ذَلِكَ، لاَ يَنْقُصُ بَعْضُهُمْ أَجْرَ بَعْضٍ شَيْئًا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުހިވޮޑިގެންވާނދޭވެ ޢާއިޝާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ.

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَنْ أَمَرَ خَادِمَهُ بِالصَّدَقَةِ وَلَمْ يُنَاوِلْ بِنَفْسِهِ،برقم: **1425** (**112/2**) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ أَجْرِ الْخَازِنِ الْأَمِينِ، وَالْمَرْأَةِ إِذَا تَصَدَّقَتْ مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا غَيْرَ مُفْسِدَةٍ بِإِذْنِهِ الصَّرِيحِ أَوِ الْعُرْفِيِّ، برقم: – (**1024**) (**710/2**) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب المرأة تَصدَّقُ من بيت زوجها، برقم: **1685** (**112/3**) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب في نفقة المرأة من بيت زوجها، برقم: **672** (**49/3**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **22931** **26370** (**389/43**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الْمَرْأَةِ تَتَصَدَّقُ مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا بِالشَّيْءِ الْيَسِيرِ غَيْرَ مُفْسِدَةٍ ، برقم: **7848،7849** (**323/4**)

{އަންހެނަކު އެ ކަނބަލުގެ ގޭގެ ހާލަތަކާއިން ގެއްލުންނުވާން ގޮތެއްގެމަތިން ޚަރަދު ކޮށްދިނަމަ (ދަންނަވާނެވެ!) އެ ކަމުގެ ދަރުމަ އެ ކަނބަލުގެއަށް ހުންނަހުއްޓެވެ. އަދި އެ ކަނބަލުގެ ފިރިމީހާ، އެ ތަކެތި ހޯދިކަމުންޓަކައި އެފަރާތަށްވެސް އޭގެ ސަވާބު ލިބިގެން ވާނެއެވެ. އަދި އެ ތަކެތި ރައްކާތެރިކޮށް ބަލަހައްޓާ ނޯކަރުމީހާއަށް ވެސް އެ ކަމުގެ ސަވާބު ލިބިގެންވެއެވެ. އެއިން އެކަކުގެ ދަރުމައާއި ސަވާބު އަނެކަކުގެ ސަބަބުން އުނިނުވާހުއްޓެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންފުޅުވި އަބޫއުމާމަތުލްބާހިލީގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމުއް ތިރުމިޛީ ރިވާކުރައްވައި، ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއް ކަމުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي أُمَامَةَ البَاهِلِيِّ ﵁، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ J فِي خُطْبَتِهِ عَامَ حَجَّةَ الوَدَاعِ، يَقُولُ: {لاَ تُنْفِقُ امْرَأَةٌ شَيئًا مِن بَيتِ زَوجِهَا إِلاَّ بِإِذْنِ زَوجِهَا}، قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَلاَ الطَّعَامُ؟ قَالَ: {ذَاكَ أَفْضَلُ أَمْوَالِنَا.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންފުޅުވި އަބޫއުމާމަތުލްބާހިލީގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ޙައްޖަތުލްވަދާޢުގެ ޚުޠުބާގައި އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘް ކުރައްވާތީ ތިމަން އަޑުއެހީމެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އަންހެނަކު އެ ކަނބަލުގެ ގެއިން އެއްވެސް އެއްޗެއް އޭނާގެ ފިރިމީހާގެ ހުއްދައާނުލައި ޚަރަދުކޮށްނުލާހުރިކަމެވެ.} ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ اللّٰهގެ ރަސޫލާއެވެ. ކާތަކެތިވެސްތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއީ ތިމަންމެންގެ މުދަލުގެ ތެރެއިން އެންމެ ރަނގަޅު ތަކެތިއެވެ.}

ނަމަވެސް ޢާއްމުގޮތެއްގައި އެ އެއްޗެއް ދިނުމަކީ އެއްވެސް ގެއްލުމެއްކަމަކަށް މީސްތަކުން ނުދެކޭފަދަ މަދު މިންވަރެއް (ފިރިމީހާގެ ހުއްދައާނުލައިވެސް) ދިނުން ހުއްދަވާނެއެވެ.

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ البيوع، باب في تضْمين العاريَّة، برقم: 3565 (417/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الزكاة، باب في نفقة المرأة من بيت زوجها، برقم: 670 (48/3) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ التِّجَارَاتِ، بَابُ مَا لِلْمَرْأَةِ مِنْ مَالِ زَوْجِهَ، برقم: 2295 (394/3)

އެ ދެ ބައްޖަހިކަމު ކަނބަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންވެއްވި އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ ދަރިކަނބަލުން އަސްމާއުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، ބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّهَا سَأَلَتْ النَّبِيَّ ﷺ، أَنَّ الزُّبَيْرِ رَجُلٌ شَدِيدٌ وَيَأْتِينِي الْمِسْكِينُ فَأَتَصَدَّقُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْتِهِ بِغَيْرِ إِذْنِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {ارْضَخِي، وَلَا تُوعِي، فَيُوعِيَ اللَّهُ عَلَيْكِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ) [1] މާނައީ: ”އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ ދަރިކަނބަލުން އަސްމާއުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މިމަންކަނާ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން އެދިވަޑައިގެން ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން (މިމަނާގެ ފިރިކަލުން) ޒުބައިރުގެފާނަކީ ހަރުކަށި ބޭކަލެކެވެ. ދެން، މިމަންކަނާގެ އަރިހަށް މިސްކީނުން ކަމުދިޔައިރެން އާދެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނުގެ އިޛުނަކާނުލައި އެ ކަލޭގެފާނުގެ ގެއިން އެއްޗެއް ޞަދަޤާތްކޮށްދެވިދާނެތޯއެވެ؟ ދެން، ރަސޫލުﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ބޭނުންތެރިކަމެއްގެން އަންނަ މިންވަރަށް ކަމަނާ ދެއްވާށެވެ. އަދި އެބައިމީހުންނަށް ނުދީހިފައި ނުހިފެހެއްޓެވާށެވެ. ދެން، (އެހެން ހަދައިފިނަމަ) ﷲ ގެ ހަޟްރަތުން ވެސް ކަލޭގެފާނަށް ދެއްވުމުގެ ދޮރު މިބާބަށް ބަންދު ވާނެއެވެ.}

މިލްކުގެ މުޅިމުދަލު ޞަދަޤާތްކުރުން:

ސިއްދީޤު ސަޙާބީންނަށް އަދި މަސައްކަތްތެރިންނަށް މާތްރަސްކަލާނގެ ކަމުދާގޮތަކަށް ތިބެންވާ މިހާރުން، އޭނާގެ މުޅިމުދަލު އުކައި ޞަދަޤާތްކުރުމަށް ހުށަހެޅިއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންވެއްވި އުމަރު ބިންޚައްޠާބުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަބޫދާއޫދާއި، އަލްއިމާމުއައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. قَالَ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ ﷺ، "أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَن نَتَصَدَّقَ، فَوَافَقَ ذَلِكَ مَالاً، فَقُلْتُ: اليَومَ أَسْبِقُ أَبَا بَكْرٍ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الصَّدَقَةِ فِيمَا اسْتَطَاعَ، برقم: 1434 (113/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الحَثِّ عَلَى الْإِنْفَاقِ وَكَرَاهَةِ الْإِحْصَاءِ، برقم: 88 – (1029) (713/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 26984 (539/44)

إِن سَبَقْتُهُ يومًا، قَالَ: فَجِئْتُ بِنِصْفَ مَالِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {مَا أَبْقَيتَ لِأَهْلِكَ؟}، قُلْتُ: مِثْلَهُ، وَأَتَى أَبُو بَكْرٍ بِكُلِّ مَا عِندَهُ، فَقَالَ: {يَا أَبَا بَكْرٍ، مَا أَبْقَيتَ لِأَهْلِكَ؟}، قَالَ: أَبْقَيتُ لَهُمُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، قُلْتُ: وَاللَّهِ لاَ أَسْبِقُهُ إِلَى شَيءٍ أَبَدًا." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالْحَاكِمُ، وَالدَّارِمِيُّ)[1]

މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުބުނުލްޚައްޠާބު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންމެން ސަދަޤާތްކުރުމަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ތިމަންމެންނަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އެ ވަގުތަކީ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަތްޕުޅުގައި މުދާގޮތެއް ހުރިވަގުތެކެވެ. ތިމަންގެ ހިތްޕުޅުން ވިދާޅުވީމެވެ. ދުވަހެއްގައިވެސް ތިމަންނާއަށް އަބޫބަކުރުގެފާނާ ކަމެއްގައި ވާދަކުރެއްވުން ނަމަ ތިމަން މިއަދު ކުރިހޯއްދަވާނުވީމެވެ. (ޢުމަރުގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން، ތިމަންގެ އަތްޕުޅުގައިހުރި މުދަލުގެ ދެ ބައިކުޅަ އެއްބައި ހިއްޕަވައިގެން ތިމަންނާ (ރަސޫލު اللهِ ﷺގެ އަރިހަށް) ވަޑައިގަތީމެވެ. ދެން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. {ތިބާގެ އަހުލުވެރިންނަށްޓަކައި ތިބާ ބެހެއްޓެވީ ކީއްކޮށްހެއްޔެވެ؟} (ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) ތިމަން ދެންނެވީމެވެ. ހަމަ މިހާވަރަކަށެވެ. އަދި އަބޫބަކުރުގެފާނު އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަތްޕުޅުގައިހުރި އެއްޗެއް ހިއްޕަވައިގެން ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން، (ރަސޫލު اللهِ ﷺ) ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. {އޭ އަބޫބަކުރުގެފާނޭ! ތިބާގެ އަހުލުވެރިންނަށްޓަކައި ތިބާ ބެހެއްޓެވީ ކީއްކޮށްހެއްޔެވެ؟} (އަބޫބަކުރުގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. އެބައި މީހުންނަށްޓަކައި އަޅުގަނޑު ބެހެއްޓީ اللهُގެ ރުހިވޮޑިގަތުމާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާގެ ރުހިވެވަޑައިގަތުމެވެ. (އެބަހީ: އަޅުގަނޑުގެ މުޅިމުދަލު ވިގެނައީއެވެ.) (ޢުމަރުގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. اللهُ ގަންދީ ވިދާޅުވަމެވެ. ތިމަންނަކަށް އެއްވެސް ކަމެއްގައި އަބޫބަކުރުގެފާނުންވުރެ ކުރިއަށް އަރާވަޑައިގެންނެއް ނުވެވޭނެއެވެ.”

---

[1] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب في فضل سقي الماء، برقم: 1678 (107/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب المناقب، باب في مناقب أبي بكر و عمر رضي الله عنهما كليهما، برقم: 3675 (614/5) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 1510 (572/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَا يُسْتَدَلُّ بِهِ عَلَى أَنَّ قَوْلَهُ ﷺ: {خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنًى} برقم: 7774 (303/4) ، وَالدَّارِمِيُّ، كتاب الزكاة، باب الرجل يتصدق بجميع ما عنده، برقم: 1660 (480/1)

އެ މީހެއްގެ މުޅި މުދަލު އެކުގައި ޞަދަޤާތްކުރުން ހުއްދަވުމުގައި، ޢިލްމުވެރިން ވަނީ ޝަރުޠުތަކެއް ކަނޑައަޅުއްވާފައެވެ. އެގޮތުން އެ މީހަކީ އަމިއްލައަށް ދިރިއުޅުމަށް މަސައްކަތްކޮށް އުޅެވޭފަދަ ސަލާމަތް [illegible] މީހަކަށްވުމާއި، އަދާކުރަން ޖެހިފައިވާ ދަރަންޏެއްވާ މީހަކުކަމަށް ނުވުމާއި، އެ ބަޔަކަށް އޭނާ ޚަރަދުކޮށް ބަލަހައްޓަން ޖެހިފައިވާ ބަޔަކުނެތުން ހިމެނެއެވެ. މި ޝަރުޠުތައް ފުރިހަމަ ނުވާނަމަ އޭނާގެ މުޅި މުދަލު އެކުގައި ޞަދަޤާތްކުރުމަކީ މަކްރޫހުކަމެކެވެ.

އެ ދީ ބަޔާންކުރައްވަން اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަބޫދާވޫދާއި، އަލްއިމާމު ޙާކިމު ރިވާކުރައްވައި، މުސްލިމުގެ ޝަރުޠާއެއްގޮތް ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމަށް އަލްއިމާމު ޙާކިމު ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. **عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كُنَّا عِندَ رَسُولِ اللهِ ﷺ، إِذْ جَاءَ رَجُلٌ بِمِثْلِ بَيْضَةٍ مِنْ ذَهَبٍ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَصَبْتُ هَذِهِ مِنْ مَعْدِنٍ فَخُذْهَا فَهِيَ صَدَقَةٌ، مَا أَمْلِكُ غَيْرَهَا، فَأَعْرَضَ عَنْهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ، ثُمَّ أَتَاهُ مِنْ قِبَلِ رُكْنِهِ الْأَيْمَنِ، فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ، فَأَعْرَضَ عَنْهُ، ثُمَّ أَتَاهُ مِنْ رُكْنِهِ الْأَيْسَرِ، فَأَعْرَضَ عَنْهُ رسولُ الله ﷺ، ثُمَّ أَتَاهُ مِنْ خَلْفِهِ، فَأَخَذَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ، فَحَذَفَهُ بِهَا، فَلَوْ أَصَابَتْهُ لَأَوْجَعَتْهُ أَوْ لَعَقَرَتْهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {يَأْتِي أَحَدُكُمْ بِمَا يَمْلِكُ، فَيَقُولُ هَذِهِ صَدَقَةٌ، ثُمَّ يَقْعُدُ يَسْتَكِفُّ النَّاسَ، خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنًى.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ)**[1] މާނައީ: "އެ ދީ ބަޔާންކުރައްވަން اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން ތިބީމުއެވެ (އަސްޙާބުބޭކަލުން ބަޔަކު ބާކަލުން) ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ތިބިއިރު، ކުކުޅުބިހެއްގެ ބޮޑުމިނުގައި ރަނުގެ ބާކަލެއް

---

[1] أَبُودَاوُد،كتاب الزكاة، باب الرجل يخرج من ماله، برقم: **1673** (104/3) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: **1507** (572/1) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كتاب الزكاة، باب فضل الصدقة عن ظهر غني...، برقم: **2441** (98/4) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَنْ قَالَ: لَا شَيْءَ فِي الْمَعْدِنِ حَتَّى يَبْلُغَ نِصَابًا، برقم: **7643** (259/4) ، وَالدَّارَمِيُّ، كتاب الزكاة، باب النهي عن الصدقة بجميع ما عند الرجل، برقم: **1659** (479/1) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **319**– (2084) (65/4) ، وَ برقم: **456** – (2220) (154/4) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **1121** (ص/337)

ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ. މިއީ، އަޅުގަނޑު ވަޅުގަނޑެއް ކޮންނަނިކޮށް ފެނުނު އެއްޗެކެވެ. މިއީ، އަޅުގަނޑު ކުޑަ ޞަދަޤާތެއްގެ ގޮތުގައި ކަލޭގެފާނު ބާއްވަވާށެވެ. އަޅުގަނޑަށް މިޔަ ނޫން އެހެން މުދަލެއް ލިބިގެން ނުހެވޭހެއެވެ. ފަހެ، ރަސޫލުﷲ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ މޫނުފުޅު އަނެއްފަރާތަށް އަނބުރައިލެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު، އެ ބޭކަލަކު އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފަރާތުން ވަޑައިގެން (ހަމަ އެ ވާހަކަ ދެންނެވިއެވެ.) ފަހެ، [illegible]، އެކަލޭގެފާނުގެ މޫނުފުޅު އަނެއްފަރާތަށް އަނބުރައިލެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު، އެ ބޭކަލަކު އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްފަރާތުން ވަޑައިގެން (ހަމަ އެ ވާހަކަ ދެންނެވިއެވެ.) ފަހެ، ރަސޫލުﷲ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ މޫނުފުޅު އަނެއްފަރާތަށް އަނބުރައިލެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު، އެ ބޭކަލަކު އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތްފުށުން ވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ، ރަސޫލުﷲ ﷺ އޭގައި (އެބަހީ: އެ ބޭކަލަކު ގެންނެވި ރަންގަނޑުގައި) ހިއްޕަވައި، އެ ބޭކަލަކާ ދިމާއަށް އެއްލެވިއެވެ. އެއިން އޭނާގެ ގައިގައި ޖެހުނުނަމަ ތަދުކުރުވިހެވެ. ނުވަތަ ޒަޚަމްވެސްވެއްޖެހެވެ. އެއަށްފަހު، ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު އޭނާގެ މުޅި މުދަލު ހިފައިގެން އައިސް، މިއީ ތިމަންކުރާ ޞަދަޤާތެކޭ ބުނެއެވެ. އެއަށްފަހު، މީސްތަކުންނަށް ސުވާލުކުރަން އެ މީހާ ހިނގަންފަށައިގަނެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، (ފުރިހަމަ ޞަދަޤާތަކީ، ތިމާގެ އަމިއްލަ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]} މި ޙަދީޘް [illegible] މުޙައްމަދު ބުން އިސްޙާޤު ރިވާވެގެންވެއެވެ.[1]

---

[1] ނޯޓު: މުޙައްމަދު ބުން އިސްޙާޤު [illegible] [illegible] [illegible]، މިއީ ޟަޢީފު ޙަދީޘެއްކަމުން އިމާމް [illegible] ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އައްޝައިޚް އަލްބާނީ "ތަމާމުލްމިންނަތި" ގައި މި ޙަދީޘް [illegible] ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ޙަދީޘަކީ ޟަޢީފު ޙަދީޘެކެވެ. ނަމަވެސް މި ޙަދީޘުން [illegible]، ރަސޫލުﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވާ ({خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنًى.} މި ބަސްފުޅެވެ.) މިއީ، {إِنَّمَا الصَّدَقَةُ عَن ظَهْرِ غِنًى.} މި އިބާރާތުން [illegible] ސާބިތުވާ ބަސްފުޅެކެވެ. ބައްލަވާ! ތަމާމުލްމިންނަތި ސ/393

ޛިއްމީންނާއި ހަރުބީންނަށް ސަދަޤާތްދިނުން:

މުސްލިމުންގެ ރައްކާތެރިކަމުގައި ދިރިއުޅޭ މުސްލިމުނޫން ޛިންމީންނާއި، މުސްލިމުންނާ އެ ބަޔަކާދެމެދު ސުލްހަކައިގެ އެއްބަސްވުމެއްނުވާ ހަނގުރާމައިގެ ޙާލަތުގައިވާ ހަރުބީ ކާފިރުންނަށް ސަދަޤާތްދިނުމަކީ ހުއްދަކަމެކެވެ. އަދި ސަދަޤާތްކުރި މުސްލިމަކަށް އެ ކަމުގެ ސަވާބު ލިބޭނެ ކަމުގެވެ.

އެފަދަ މިންނަތަށް ތާރީފުގެ ބަސްފުޅު ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. މާތް الله ވަޙީ ކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَيُطْعِمُونَ ٱلطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا﴾[1] މާނައީ: {އަދި އެތަކެއްޗަށް ލޯބި ހުރިހާއެކުވެސް، މިސްކީނުންނާއި، ޔަތީމުންނާއި، ހައްޔަރުވެފައިވާ މީހުންނަށް އެއުރެން ކާތަކެތި ކާންދެއެވެ.}

މި އާޔަތުގައި އަސީރުންނޭ އަންގަވާފައި މިވަނީ، މުސްލިމުންގެ އަތްދަށުގައި ހައްޔަރުވެފައިވާ ހަރުބީ ކާފިރުންގެ ބަޔަކަށެވެ.

އެހެން އާޔަތެއްގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿لَّا يَنْهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِينَ لَمْ يُقَٰتِلُوكُمْ فِى ٱلدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَٰرِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓا۟ إِلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُقْسِطِينَ﴾[2] މާނައީ: {ތިޔަބައިމީހުންގެ ދީނުގައި، ތިޔަބައިމީހުންނާ ހަނގުރާމަނުކުރާ، އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ގެދޮރުން ތިޔަބައިމީހުން ބޭރުކޮށްނުލާ މީހުންނަށް ތިޔަބައިމީހުން ހެޔޮކޮށްދިނުމާއި، އަދި އެއުރެންނަށް ޢަދުލުވެރިގޮތުގައި ކަންތައް ކުރުން، الله ތިޔަބައިމީހުންނަކަށް މަނާއެއް ނުކުރައްވައެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޢަދުލުވެރިންނަށް الله ލޯބިވެވޮޑިގެންވެއެވެ.}

އެ ދެ ބަފައިކަނބަލުންނަށް الله ރުހްސަތުދެއްވި އަބޫބަކުރުގެ ފާނުގެ ދަރިކަނބަލުން އަސްމާއުގެފުށުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. قَدِمَتْ عَلَيَّ أُمِّي وَهِيَ مُشْرِكَةٌ،

---

[1] (سُورَةُ الْإِنسَانُ: 8)

[2] (سُورَةُ الْمُمْتَحِنَةَ: 8)

فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أُمِّي قَدِمَتْ عَلَيَّ وَهِيَ رَاغِبَةٌ، أَفَأَصِلُهَا؟ قَالَ: {نَعَمْ، صِلِي أُمَّكِ.} [1] މާނައީ: "އަސްމާއުގެ ބޭފުޅާ ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްފަހަރަކު ތިމަންގެ މަންމާ ތިމަންނާއާ ބައްދަލު ކުރެއްވުމަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އޭރު މަންމާއަކީ މުޝްރިކާއެކެވެ. ދެން، ތިމަންކަމަނާ ރަސޫލު ﷲ ﷺ އަށް ދެންނެވީމެވެ. އަޅުގަނޑުގެ މަންމާ އަޅުގަނޑާ ބައްދަލު ކުރެއްވުމަށް ވަޑައިގެންނެވީއެވެ. މަންމާއަކީ އިސްލާމްދީނަށް ނަފުރަތުކުރައްވާ ބޭކަނބަލަކެވެ. އަޅުގަނޑު މަންމާއަށް ހެޔޮކޮށްހިތުން އެންމެ ރަނގަޅުވާނެތޯއެވެ؟ ނަބިއްޔާ ކުރެއްވިއެވެ. {ރަނގަޅުވާނެއެވެ. ކަމަނާގެ މަންމާއަށް ކަމަނާ ހެޔޮކޮށް ހިތަމަވާށެވެ.}

ޙައިވާނުނަށް ރަޙުމްކުރުން:

ޙައިވާނުނަށް އޯގާތެރިވުން، އެ ތަކެތީގެ ކާނާބޯނާ ދިނުމާއި އަޅާލުމަކީ، އިސްލާމް ދީނުގައި ނަހަމަ ބޮޑު ދަރުމައެއް ލިބޭ ކަމެކެވެ. އެ ކަމާބެހޭގޮތުން ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ވިދާޅުވެފައިވާ ހަދީޘްތަކުގެ ތެރެއިން އެއް ހަދީޘްގައި ވެއެވެ. އަބޫ ހުރައިރާ ރިވާކޮށްފައިވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ، فَوَجَدَ بِئْرًا، فَنَزَلَ فِيهَا فَشَرِبَ، ثُمَّ خَرَجَ فَإِذَا كَلْبٌ يَلْهَثُ يَأْكُلُ الثَّرَى مِنَ الْعَطَشِ، فَقَالَ الرَّجُلُ: لَقَدْ بَلَغَ هَذَا الْكَلْبَ مِنَ الْعَطَشِ مِثْلُ الَّذِي كَانَ بَلَغَ مِنِّي، فَنَزَلَ الْبِئْرَ فَمَلَأَ خُفَّهُ مَاءً، ثُمَّ أَمْسَكَهُ بِفِيهِ حَتَّى رَقِيَ فَسَقَى الْكَلْبَ، فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ.} قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَإِنَّ لَنَا فِي هَذِهِ الْبَهَائِمِ لَأَجْرًا؟ فَقَالَ: {فِي كُلِّ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَأَحْمَدُ، وَمَالِكٌ) [2] މާނައީ: "އަބޫ ހުރައިރާ ﷲ ގެ ރަސޫލާ

---

[1] **ނޯޓް:** މިހަދީޘް "އެ ބައްޕަން ބިދްޢަތްތެރިން ޖަނަވާރާ މިހެން" މި އިންސާނިއްޔަތުގެ ވާހަކަ ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ ގޮތެވެ. "ކާފިރުންނާއި މުޝްރިކުން" މި ވަނަވަރުގައި މި ބަދިޔާ މުއާމަލާތު ބަޔާންކުރެވިފައި ވާއެވެ. ބަދިޔާ ރިވާކުރެއްވި ބައިވަރު ހަދީޘްތަކުގެ ތެރެއިން އެ ތަނަށް ބަލާލަ ވެއެވެ. ބައްލަވާ! ސަޤާފަތުންކަން: 236 (ދެވަނަ ޗާޕު)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَاب الْمُسَاقَاةِ، بَابُ فَضْلِ سَقْيِ الْمَاءِ، برقم: 2363 (111/3) ، وَمُسْلِمٌ، كتاب السَّلَامِ، بَابُ فَضْلِ سَاقِي الْبَهَائِمِ الْمُحْتَرَمَةِ وَإِطْعَامِهَا، برقم: 153 – (2244) (1761/4) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الجهاد، باب ما يؤمر به مِن القيام على الدوابّ والبهائم، برقم: 2550 (210/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 8874 (461/14) ، وَ برقم: 10699 (410/16) ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الْجَامِعِ، جَامِعُ مَا جَاءَ فِي الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ، برقم: 3435/ 726 (1361/5)

އަބޫހުރައިރާގެފާނުން ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {(އިސްވެދިޔަ ޒަމާނުގައި) އެއް ފަހަރަކު މީހަކު މަގުމަތީގައި ހިނގައިފައި ދަނިކޮށް، އޭނާއަށް ވަރަށްބޮޑަށް ފެންބޮވައިގަތުމާއި ކަރުހިއްކުމުގެ އުނދަގޫ ކުރިމަތިވިއެވެ. ފަހެ، އޭނާއަށް ފެންވަޅެއް ފެނުނެވެ. ފަހެ، އޭނާ އެ ވަޅަށް ފައިބައި، ފެންބޮއިފިއެވެ. އެއަށްފަހު، އޭނާ (އެ ވަޅުން) އެރިއެވެ. ފަހެ، އެވަގުތު ފެންބޮވައިގެން އަވަދިވެފައިވާ ކުއްތާއެއް އޭނާއަށް ފެނުނެވެ. އެސޮރު، ކަރުހިއްކައިގެން ބިންމަތީގައި އެ ސޮރުގެ ދޫކާއްތަމުން ގެންދެއެވެ. ފަހެ، އޭނާގެ ހިތަށް އެރިއެވެ. މި ކުއްތާ ފެންބޮވައިގެން ގުދުވެރިވެފައި މިވަނީ، މީގެ ކުޑައިރުކޮޅެއްގެ ކުރިން އަހަރެންނަށް ގުދުވެރިވި ދަރަޖަ ތެއެވެ! ފަހެ، އޭނާ (އަނެއްކާ) އެ ވަޅަށް ފޭބިއެވެ. އަދި އޭނާގެ ޚުއްފު ބާލައި، (ޚުއްފަކީ، އިސްޓޮކިންސްފަދައިން ތުނިހަމުން ހަދައިފައިހުންނަ އެއްޗަކަށް ކިޔާނަމެކެވެ.) އެއަށް ފެންއެޅިއެވެ. އެއަށްފަހު، އޭނާގެ އަނގައިން އޭގައި ހިފައިގެން ވަޅުން އެރިއެވެ. ފަހެ، އޭނާ އެ ކުއްތާއަށް ފެންބޯންދިނެވެ. ފަހެ، އޭނާގެ އެ ޢަމަލާމެދު، اللهُ ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ ރުހިވޮޑިގަތެވެ. ފަހެ، އެކަލާނގެ އޭނާގެ ފާފަ ފުއްސެވިއެވެ.} އަސްޙާބުން ދެންނެވިއެވެ. އޭ اللهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑުމެންނަށް މި ޖަނަވާރުތަކުގައި (އެބަހީ: އެތަކެއްޗަކަށް ކާވެރިކުރުމުގައި) ދަރުމައެއް ވޭތޯއެވެ؟ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {(އާދެ ވެއްޖެއެވެ!) ދިރުންހުރި ކޮންމެ އެއްޗަކަށް (ކާންދިނުމާއި އަޅާލުމުގައި) ދަރުމައާއި ސަވާބު އޮވެއެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންވެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އިމާމު ބުޚާރީއާއި، އިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި އަނެއް ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {بَيْنَمَا كَلْبٌ يُطِيفُ بِرَكِيَّةٍ قَدْ كَادَ يَقْتُلُهُ الْعَطَشُ، إِذْ رَأَتْهُ بَغِيٌّ مِنْ بَغَايَا بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَنَزَعَتْ مُوقَهَا فَاسْتَقَتْ لَهُ بِهِ، فَسَقَتْهُ فَغُفِرَ لَهَا بِهِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންވެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ أَحَادِيثِ الأَنْبِيَاءِ، بَابُ حَدِيثِ الغَارِ، برقم: 3467 (173/4) ، وَمُسْلِمٌ، كتاب السَّلَامِ، بَابُ فَضْلِ سَاقِي الْبَهَائِمِ الْمُحْتَرَمَةِ وَإِطْعَامِهَا، برقم: 155 – (2245) (1761/4)

އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {(އެއް ފަހަރަކު) ފެންބޮވައިގަނެގެންގޮސް މަރުވާން ކައިރިވެފައިއޮތް ކުއްޖާއެއް، ވަޅެއްގެ [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] އަންހެނަކަށް އެ ސޮރު ފެނުނެވެ. ފަހެ، އެ ކަނބުލޭގެ އޭނާގެ [illegible] [illegible]، އެއަށް ފެންއަޅައިގެން، އޭގައި އެ ސޮރަށް، އެ ކަނބުލޭގެ [illegible]. ފަހެ، އެ ކަނބުލޭގެ (އެ [illegible] الله ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ [illegible]، އެ ކަނބުލޭގެ) [illegible] [illegible].}

އޭގެ މަންފާ ދެމިގެންވާ ޞަދަޤާތް:

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ [illegible] އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؓ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {إِذَا مَاتَ الإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلاَّ مِنْ ثَلاَثٍ: صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ [illegible] އަބޫހުރައިރާ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އިންސާނާ މަރުވެއްޖެއްޔާ، ތިން ކަމެއްފިޔަވައި އެހެން ހުރިހާކަމެއް އޭނާއާ ގުޅުން ކެނޑިގެންދެއެވެ. (ގުޅުންނުކެނޑޭ ތިން ކަމަކީ، އޭނާ [illegible]) ދެމިހުންނަނިވި ޞަދަޤާތެވެ. އަދި [illegible]

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْوَصِيَّةِ، بَابُ مَا يَلْحَقُ الْإِنْسَانَ مِنَ الثَّوَابِ بَعْدَ وَفَاتِهِ، برقم: 14 – (1631) (1255/3) ، وَأَبُودَاوُد، كتاب الوصايا، باب في الصدقة عن الميت، برقم: 2880 (505/4) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كتاب الأحكام، باب في الوقف، برقم: 1376 (651/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْوَصَايَا، فَضْلُ الصَّدَقَةِ عَنِ الْمَيِّتِ، برقم: 3651 (251/6) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 8844 (438/14) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كتاب الزكاة، باب ذكر الدليل على أن أجر الصدقة المحبسة يكتب للمحبس بعد موته ما دامت الصدقة جارية، برقم: 2494 (122/4) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب الجنائز، باب المريض وما يتعلق به، برقم: 3016 (286/7) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْوَصَايَا، بَابُ الدُّعَاءِ لِلْمَيِّتِ، برقم: 12635 (455/6) ، وَالدَّارِمِيُّ، المقدمة، باب البلاغ عن رسول الله ﷺ وتعليم السنن، برقم: 559 (148/1)

ދުޢާކުރުމާއި މަންފާކުރަނިވި ޢިލްމެވެ. ނުވަތަ އޭނާ ތަރުބިއްޔަތުކުރި އޭނާއަށް ހެޔޮދުޢާކުރާނެ ޞާލިޙު ދަރިއެކެވެ. (އެބަހީ: އެފަދަ ދަރިއަކުގެ ދުޢާއެވެ.)}

ހެޔޮކަމެއްކޮށްދިން މީހާއަށް ޝުކުރުއަދާކުރުން:

އެއްވެސް މީހެއްގެފަރާތުން ތިމާއަށް ކުޑަވިއަސް ހެޔޮކަމެއް ލިބިއްޖެނަމަ، އެ ކަމަށް ޝުކުރުވެރިވެ ވުމަކީވެސް ތިމާއަށް ކުރެވޭ ހެޔޮކަމެކެވެ. ތިމާއަށް އެ ކަމުގެ މަންފާ ލިބޭނެ ބަދަލުދޭންވާނެއެވެ.

1- އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަބޫދާވޫދާއި، އަލްއިމާމުންނަސާއީ ޞަޙީޙު ސަނަދަކުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘުގައިވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {مَنِ استعاذَ بِاللَّهِ فَأَعِيذُوهُ، وَمَنْ سَأَلَ بِاللَّهِ فَأَعْطُوهُ، وَمَن دَعَاكُم فَأَجِيبُوهُ، وَمَنْ صَنَعَ إِلَيْكُمْ مَعْرُوفًا فَكَافِئُوهُ، فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا مَا تُكَافِئُونَهُ، فَادْعُوا لَهُ حَتَّى تَرَوْا أَنَّكُمْ قَدْ كَافَأْتُمُوهُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ދެ ބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. {އެއްވެސް މީހަކު ﷲގެ އިސްމުފުޅުގެ ދެކުވެރިކޮށް ތިޔަބައިމީހުންގެ ކިބައިން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދިއްޖެނަމަ، ފަހެ، އެ މީހަކަށް ތިޔަބައިމީހުން ރައްކާތެރިކަން ދީދޫކުރާށެވެ. އަދި އެއްވެސް މީހަކު ﷲގެ އިސްމުފުޅުގެ ދެކުވެރިކޮށް ތިޔަބައިމީހުންގެ ކިބައިން އެއްޗެއް ސުވާލުކޮށްފިނަމަ، ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން އެ މީހަކަށް (ދެވެންއޮތް) އެއްޗެއް ދީދޫކުރާށެވެ. އަދި އެއްވެސް މީހަކު ތިޔަބައިމީހުންނަށް ދަޢުވަތެއް ދީފިނަމަ، ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން އޭގެ އިޖާބަދޫކުރާށެވެ. އަދި އެއްވެސް

---

[1] أَبُودَاوُد، كتاب الزكاة، باب عطية من سأل بالله عز وجل، برقم: 1672 (104/3)، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، مَنْ سَأَلَ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، برقم: 2567 (82/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 5365 (266/9) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ عَطِيَّةِ مَنْ سَأَلَ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، برقم: 7890 (334/4) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 2007 (411/3)

މީހަކު ތިޔަބައި މީހުންނަށް ހެޔޮކަމެއް ކޮށްދީފިނަމަ، ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން އޭނާއަށް އެ ކަމުގެ ބަދަލު ދޭހުށިކަމެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުންނަށް ބަދަލުގޮތުގައި އޭނާއަށް ދޭން އެއްޗެއް ލިބިގެން ނުވާނަމަ، (އެންމެ ކުޑަމިނުން) އޭނާއަށްޓަކައި ތިޔަބައިމީހުން ހެޔޮ ދުޢާ ކުރާހުށިކަމެވެ. އެއީ، ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެ ކަމުގެ ބަދަލު ދެވުނުކަމުގެ ހިތްހަމަޖެހުން ލިބުމަށްޓަކައެވެ.}

2- އެ ޙަދީޘުގެ ސަނަދުގައިވާ ރާވީންނަކީ ހަރުދަނާ، ޘިޤާ ރާވީންކަމުގައިވާ ރާވީން ހިމެނޭ ސަނަދަކުން، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވިގެންވާ އަލްއަޝްޢަޘް ބުން ޤައިސްގެ އަރިހުން އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنِ الْأَشْعَثِ بْنِ قَيْسٍ ﵁، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {لَا يَشْكُرُ اللَّهَ مَنْ لَا يَشْكُرُ النَّاسَ} (رَوَاهُ أَحْمَدُ)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވިގެންވާ އަލްއަޝްޢަޘް ބުން ޤައިސް ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {މީސްތަކުންނަށް ޝުކުރުނުކުރާ މީހަކީ، الله އަށް ޝުކުރުކުރާ މީހަކުނޫނެވެ.}

3- އެ ދެ ބައްޕައިކަލުންނަށް الله ރުއްސެވިގެންވާ ޒައިދުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން އުސާމާގެ އަރިހުން އަލްއިމާމުތިރުމިޛީ ރިވާކުރައްވައި، ޙަސަނު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްކަމަށް އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {مَنْ صُنِعَ إِلَيْهِ مَعْرُوفٌ، فَقَالَ لِفَاعِلِهِ: جَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا، فَقَدْ أَبْلَغَ فِي الثَّنَاءِ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[2] މާނައީ: ”އެ ދެ ބައްޕައިކަލުން ނަށް لله ރުއްސެވިގެންވާ ޒައިދުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން އުސާމާގެ އަރިހުން

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 21838 (159/36)

[2] التِّرْمِذِيُّ،كتاب البر والصلة، باب ما جاء في المتشبع بما لم يعطه، برقم: 2035 (380/4) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ عَمَلِ الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ، مَا يَقُولُ لِمَنْ صَنَعَ إِلَيْهِ مَعْرُوفًا، برقم: 9937 (78/9)، وَابْنُ حِبَّانَ، كتاب الزكاة، باب المسألة والأخذ وما يتعلق به من المكافأة والثناء والشكر، برقم: 3413 (202/8) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الصَّغِيْرِ، برقم: 1183 (291/2)

ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ މީހަކަށް ހެޔޮ، ރަނގަޅު ކަމެއް ކޮށްދީފި މީހަކަށް، އެ ކަން ކޮށްދެވުނު މީހާ، {جَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا} (އެބަހީ: {ތިބާ ތިޔަ ހެޔޮދިން ކަންތަކުގެ ބަދަލުގައި، މާތް اللَّهُ ތިބާއަށް ހެޔޮ ދަރުމަ ދެއްވާނުއްޖެވެ.} (މިފަދައިން ކިޔައި ދުޢާކޮށްދިނަމަ) ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ، ހެޔޮކަން ކޮށްދިން މީހާގެ މައްޗަށް ކުރެވުނު ބޮޑުވެގެންވާ ތާރީފަކާއި، އިޙުސާންތެރި ކަމުގައި ވާނުއްޖެވެ.}

* * * * *

ނިންމުން

ފިޤްހުއްސުންނާގެ ދިވެހިތަރުޖަމާގެ 6 ވަނަބައި، "ޖަނާއިޒު" ތަރުޖަމާކުރަން ފެށީ، 13 މުޙައްރަމް 1441 ، 12 ސެޕްޓެމްބަރު 2019 ވި ބުރާސްފަތި ދުވަހުއެވެ. ތަރުޖަމާކޮށް ނިންމައިލެވުނީ، 4 ޖުމާދަލްއާޚިރާ 1441 ، 29 ޖަނަވަރީ 2020 ވި ބުދަ ދުވަހުއެވެ. ހަމްދާއި ޝުކުރުހުރީ މި މަސައްކަތުގެ ތައުފީޤުދެއްވި ދީލަތިވަންތަ މާތް اللهُ ސުބްޙާނަހޫވަތަޢާލާއަށެވެ. ދެންއޮތީ ކުށްފުރުމާއި، އެހެނިހެން މަސައްކަތްތަކަށް ނިންމައިލުމެވެ.

މިފަދަ ބޮޑެތި މަސައްކަތަކީ، އެކަކު އެކަނި ކުރުމުގެ ބަދަލުގައި، ކޮމިޓީއަކުން ކުރަން ޖެހޭން މަސައްކަތެކެވެ. ތަރުޖަމާގެ ކޮންޓްރެކްޓުގައި، ޕްރޫފްބެލުންފަދަ ކަންކަން އެކަކު އެކަނި ކުރުމުން ވަރަށް ގިނަފަހަރު ނުފެނި، [illegible] ކުށްތަކެއް ހުންނަކަން [illegible] [illegible] ކަމެކެވެ. އެ ކަން ދަން، [illegible] [illegible] [illegible] މަސައްކަތް ކޮށްފައިވާނީ، ތަރުޖަމާގެ ކޮޕީ، [illegible] [illegible] [illegible] ޝުކުރިއްޔާއެވެ. މިގޮތުން ކޮންމެ ދުވަހެއްގެ މަސައްކަތް ނިންމައިލުމުގައި، އެ ދުވަހަކު ތަރުޖަމާކުރެވުނު ބައި [illegible] [illegible] [illegible] ބަލައި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމެކެވެ.

މިފޮތް ވިދާޅުވާ ތިޔަ ޢިއްޒަތްތެރި އަޚުންނާއި އުޚުތުންގެ އަރިހުން އަޅުގަނޑުގެ އިޚްލާސްތެރި އިލްތިމާސަކީ، މި ފޮތުން ތަރުޖަމާގެ ކުށެއް ނުވަތަ އިމްލާކުށެއް، ތިޔައިން ބޭފުޅަކަށް ފާހަގަކުރެއްވިއްޖެނަމަ، ahmed7772187@gmail.com މި އީމޭލް އެޑްރެސް މެދުވެރިކުރައްވައި، އަޅުގަނޑަށް އެ ކަން އަންގާލަދެއްވުމެވެ. އެއީ، ކުރިއަށްއޮތް ތަނުގައި މުޅި ފޮތް އަލުން ޗާޕުކުރައްވާއިރަށް، އެ ކުށެއް އިސްލާހުކޮށްލުމަށްޓަކައެވެ.

اللّٰهُ ތަޢާލާ އަޅުގަނޑުމެންގެ ޢަމަލުތައް ޤަބޫލުކުރައްވައި ދެ ދުނިޔޭގެ ބާއްޖަވެރިކަމުގައި ލައްވާށިއެވެ. އަދި މި މަސައްކަތަކީ އެކަލާނގެ ޙަޟްރަތުގައި މަޤުބޫލު މަސައްކަތެއްކަމުގައި ލައްވާށިއެވެ. އާމީން!

13 ޖުމާދަލްއާޚިރު 1441
07 ފެބްރުއަރީ 2020 ހުކުރު

* * * * *

ތަރުޖަމާކުރުމުގައި ބަލާފައިވާ ފޮތްފޮތް

މީގެކުރިން ޝާއިޢުކުރެވުނު ފިޤްހުއްސުންނާ ދިވެހި ތަރުޖަމާގެ ބައިތަކުގެ ތެރެއިން، ނަމާދު 3ން ފެށިގެން ޙަވާލާދެވެމުންދާ މަރާޖިޢުތައް ނުވަތަ ރެފަރެންސް ފޮތްފޮތަށް ބައެއް ބަދަލު އައިސްފައި ވާނެ ވާހަކަ މަޢުލޫމާތަށްޓަކައި ދަންނަވަމެވެ.

މި ގޮތުން ޙަދީޘްގެ އެންމެ މަޝްހޫރު 6 ފޮތުގެތެރެއިން ސުނަން އައްތިރްމިޒީ ފިޔަވައި އަނެއް 5 ފޮތާއި، އަދި އެހެން ބައެއް ފޮތްފޮތުގެ ކޮޕީ، ނަމާދު 3 ން ފެށިގެން ބަދަލުވެފައި ވާނެއެވެ. ތިރީގައިވާ ރެފަރެންސް ފޮތްތަކުގެ ލިސްޓުގައި، އެ ބަދަލުވީ ފޮތްފޮތުގެ ނަން، ކުރިން ބަލާފައިވާ ފޮތުގެ ތިރީގައި ލިޔުމަށްފަހު، ތިރީގައި ރޮނގެއްދަމާފައި ވާނެއެވެ. ވީމާ ކުރިން ޝާއިޢުކުރެވުނު ”ސާފުތާހިރުކަން“ މި ބަޔާއި، ”ނަމާދު 1“ އަދި ނަމާދު 2“ ގައިވާ ރެފަރެންސްތައް ބައްލަވާނަމަ ބައްލަވާނީ، ތިރީގައި ރޮނގުދަމާފައިވާ ފޮތްފޮތުންނެވެ.

ނަމާދު 3 ން ފެށިގެން ޝާއިޢުކުރެވޭ ތަރުޖަމާގެ ކޮންމެ ބަޔެއްގެ ރެފަރެންސް ބައްލަވާނީ، ބަދަލުގެނެސް، ތިރީގައި ރޮނގުދަމާފައިވާ ކޮޕީގެ ނުސްޚާއިންނެވެ. މި ބަދަލު ގެނެވުނު ފޮތްތަކަށް ފިޔަވައި އަނެއް ފޮތްތައް ކުރިއާއެކޭވެސް އެއްގޮތްވާނެއެވެ.

މި ބަދަލުގެނެސްނަން ޖެހުނީ، މިވަގުތު މަސައްކަތްކުރެވެނީ ކޮމްޕިއުޓަރ ޕްރޮގްރާމްތަކުން ޑިސްކްފޮތުގައި ޕީ.ޑީ.އެފް. ކޮށް ހިމެނޭގޮތަށް އެކުލަވާލައިފައިވާ ”الْمَكْتَبَةُ الْعِلْمِيَّة“ މި ނަންކިޔާ ލައިބްރަރީގައިވާ ބައެއް ފޮތްފޮތާއި، ބައެއް ފޮތްފޮތް ދިރާ އެކިއެކި މަސްދަރުތައް ހުރުމަށް ސޮފްޓްވެއަރގެ ގޮތުގައި އެކުލަވާލައިފައިވާ ”الْمَكْتَبَةُ الشَّامِلَة“ މި ނަންކިޔާ

ސޮފްޓްވެއާގައި ހިމެނޭ ގިނަ ފޮތްފޮތުގެ ކޮޕީ ތަފާތު ވުމުން، ޕަޑީފްތަކާއި އެކިއެކި އިލްމުވެރިން ވަކި ކަމަކާގުޅޭގޮތުން ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅުތައް ހޯދުމަށް ގިނަ ވަގުތުތަކެއް ހޭދަކުރަންޖެހޭ އެކަން ބަޙްޘުކުރުމުގެ ގޮތުންނެވެ.

މިދެންނެވި މައްސަލަ ބަޙްޘުކުރުމުގެގޮތުން، އިންޓަރނެޓް ޑެތުވެރިލޮރް، މި ދެ ބައިގައިހުރި ފޮތްފޮތުގެ ކޮޕީ އެއްގޮތް ނުސްޚާތައް ހޯދުމަށް ކުރަމުންދާ މަސައްކަތުން މިހާތަނަށް ހޯދުނު ބޭނުންވާ ފުރިހަމަ ފޮތްފޮތުގެ އެއްގޮތް ކޮޕީ މި ދެންނެވި ދެ މަކްތަބާ ނުވަތަ ލައިބްރަރީއަން އާދެ! "الْمَكْتَبَةُ الْعِلْمِيَّة" އާއި، "الْمَكْتَبَةُ الشَّامِلَة" އަށް އެއްކުރުމުގެ ސަބަބުން މި ބަދަލު ގެންނަންޖެހުނީއެވެ.

މި ލިސްޓް އެކުލަވައިލުމުގައި މީގެކުރިން ރިފަރެންސްތަކުގެ މުޙައްޤިޤު ބަޔާންކުރައްވާ ފޮތްފޮތާއި، ތަރުޖަމާކުރުމުގައި އިސްކަން ބަލަމުންދިޔަ ފޮތްތަކަށް ދެ ބައި ވަކިކޮށް ލިޔުއްވައި ވާނެއެވެ. ނަމަވެސް، ރިފަރެންސްތަކުގެ ޙަވާލުގެ މި ބައިން ފެނިގެން، ރެފަރެންސް ފޮތްތަކުގެ ލިސްޓް އެކުލަވާލެވިފައިވާނީ، މި ދެބައި ވަކިކުރުމުގެ ބަދަލުގައި ކީރިތި ޤުރުއާން ފިޔަވައި ހުރިހާ ރެފަރެންސްފޮތްތައް ޢަރަބި އަލިފުބާގެ ތަރުތީބުންނެވެ. ކީރިތި ޤުރުއާނަށް ދެވޭ އިސްކަމަށްޓަކައި، ގާތުން ފުރާ ނަމްބަރުގައިވިއަސް، ލިސްޓްގެ ފުރަތަމަ ނަންބަރުގައި ލިޔެފައިވަނީ "އަލްޤުރްއާނުލްކަރީމެވެ.

1- القرآن الكريم

2- إِثْبَاتُ عَذَابِ القَبْرِ وَسُؤَالُ الْمَلَكَيْنِ، لِأَبِي بكر أَحْمَد بْنُ الْحُسَينِ الْبَيْهَقِي، تَحقِيق: الدَّكْتُورُ شَرَفُ مَحْمُودُ الْقُضَاة، النَّاشِرُ: دَارُ الْفُرْقَانُ – عَمَّانُ الأُرْدُن، الطَّبعَةُ الأُولَى، 1483ه 1983م

3- الإجماع ، يوسف بن عبد الله ابن عبد البر، جمع و ترتيب، فؤاد بن عبد العزيز الشلهوب و عبد الوهاب بن ظافر الشهري، دار القاسم للنشر، الرياض، بدون تاريخ النشر.

4- الإِجْمَاعُ لأَبِى بَكر مُحَمَّدُ بن إِبرَاهِيم بْنُ الْمُنذِر، تَحْقِيْق، الدَّكْتُورُ صَغِيْرُ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدُ حَنِيفُ، مَكْتَبَةُ الفُرْقَانُ عَجْمَان، مَكْتَبَةُ مَكَّة الثَّقَافِيَّة رَأْسُ الْخَيْمَة، الطَّبَعَةُ الثَّانِيَة، 1420–199

5- الأحاديث الْمُختارة، للإمام ضياء الدين الْمَقدسى، تَحقيْق الدكتور عبد الْمَلِك بن عبد اللّٰه بن دهيش، دارخضر للطباعة والنشر، بيْروت لبنان، الطبعة الثانية، 1420–2000

6- أحكام القرآن للإمام أبِى بكر مُحمد بن عبد اللّٰه ابن العربِى، تَحقيْق مُحمد عبد القادر عطا، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1424–2003

7- أخلاق العلماء، للإمام الآجرى، تصحيح والتعليق الشيخ إسْمَاعيل بن مُحمد الأنصارى، رياسة إدارات البحوث العلمية بالْمَملكة العربية السعودية، 1398ھ – 1979م

8- الآدَابُ الشَّرْعِيَّةِ وَالْمِنَحِ الْمَرْعِيَّةِ، لِمحمد بن مفلح الحنبلي تَحقِيق، شُعَيبُ الأَرْنَؤُوطُ و عُمَرُ القَيَّمُ، مُؤَسَّسَة الرِّسَالَة، بيروت لبنَان، الطَبَعَةُ الثَّانِيَة، 1419–1999

9- الأدب المفرد للبخارى ، تحقيق: محمد فؤاد عبدالباقى،
الناشر، المكتبة السلفية، القاهرة، 1375

10- الأذكار الْمنتخب من كلام سيد الأبرار، للإمام يَحيَى بن شرف النووى، تَحقيْق أحْمد عبد اللّٰه باجور، دار الإيْمان للتراث، الدار الْمصرية اللبنانية، الطبعة الأولَى، 1408–1988

11- الاسْتِيعَاب فِى مَعْرِفَةِ الأَصْحَاب، للإِمَام ابْنُ عَبْدِ الْبَرِّ، تَحْقِيْق، عَادِل مُرْشِدُ، دَارُ الأَعْلاَم، عَمَّان الأردن، الطبعة الأولَى، 1423–2002

12- أُسُدُ الْغَابة فِى معرفة الصحابة، للإمام عزالدين ابن الأثِيْر، الشيْخ على مُحمد مُعوِّض وآخرون، دارالكتب العلمية بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1415ھ 1994م

13- الإِشْرَافُ عَلَى مَذَاهِبِ العُلَمَاءِ، لِلإِمَامِ ابْنِ الْمُنْذِرِ، تَحقيق الدكتور صغيْر أحْمد الأنصارى مكتبة مكة الثقافية، رأس الْخيمة الإمارات، الطبعة الأولَى 1425ھ 2004م

14- الإصابة فِى تَمييْزِ الصحابة، الإمام ابن حَجر العسقلانِى، نُسْخَة طبعت طِبْقَ النُسخَةُ الْمَطْبُوعَة سنة 1853 (م) فِى بلدة كَلكَتة، دار الكتب العلمية بيْروت – لبنان

15- إِعْلاَمُ الْمُوَقَّعِينَ عَن رَبِّ العَالَمِينَ، الإمام ابْنِ القَيِّم الجَوزِيَّة، تَحقِيقُ أَبُوعُبَيدَة مَشْهُورُ بْنُ حَسَنْ ، دَار ابْنُ الجَوْزِى، الْمَمْلِكَةُ العَرَبِيَّةُ السَّعُودِيَّةُ، الطَّبَعَةُ الأُولَى 1423ھ

16- إغاثة اللهفان فِي مصائد الشيطان، الإمام ابن القيم الجْوزية، تخريج، العلامة الألبانى، تَحقيق على بن حسن بن على الأثرى، دار ابن الجْوزى، بدون تاريخ الطبع.

17- الأَوسَطُ مِنَ السُّنَنِ والإِجْمَاعِ والاِخْتِلاَفِ، للإمام ابن الْمنذر، راجعه أحْمد بن سليمان بن أيوب، دار الفلاح للبحث العلمى، الطبعة الثانية، 1431–2010

18- الإِيضَاحَاتِ العَصْرِيَّةِ لِلمَقَايِيسِ، وَ الْمَكَايِيلِ، وَ الأَوْزَانِ الشَّرْعِيَّةِ – مُحَمَّدُ صُبْحِي حَلاَّقُ، الناشر: مكتبة الجيل الجديد، الجمهورية اليمنية، صنعا، الطبعة الأولى: 1428هـ 2007م

19- بداية المجتهد ونهاية المقتصد ، محمد بن أحمد بن محمد ابن رشد، تحقيق: علي محمد معوض – عادل أحمد عبد الموجود ، الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت لبنان، الطبعة الأولى: 1416هـ 1999م

20- بلوغ المرام من أدلة الأحكام، أحمد بن علي بن حجر العسقلاني ، تحقيق: سمير بن أمين الزهيري، الناشر: دار الفلق – الرياض ، الطبعة السابعة: 1424هـ 2003م

21- تاريخ الرسل والملوك (تاريخ الطبري)، محمد بن جرير الطبري، تحقيق: محمد أبوالفضل إبراهيم، الناشر: دار المعارف بمصر، الطبعة: الثانية

22- التَّارِيخُ الْكَبِيْرِ، للبخاري، دار الكتب العلمية بيروت، مصورة عن نسخة دائرة المعارف العثمانية، حيدر آباد – الدكن، 1382هـ 1962م

23- تاريخ بغداد، للإمام أحْمد بن علي الْخطيب البغدادي، تَحقيق الدكتور بشار عواد معروف، دار الغرب الإسلامى، الطبعة الأولَى 1422–2001

24- تاريخ دمشق، للإمام ابن عساكر، تحقيق: عمرو بن غرامة العمروي، الناشر: دار الفكر بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1415هـ 1995م

25- تُحفةُ الأبرار بنكت الأذكار للإمام السيوطى، تَحقيق كمال يوسف الْحوت، مؤسسة نادر للطباعة و النشر، الطبعة الأولَى، 1410–1990

26- تُحفة الأحوذى بشرح جامع التِّرمذى للإمام مُحمد بن عبد الرحْمن الْمُباركفورى، دارالكتب العلمية، بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1410هـ 1990م

27- تُحفة الأشراف بِمَعْرفة الأطراف، للإمام أَبِي الْحَجّاج الْمِزِّى، تَحقيْق عبد الصمد شرف الدين، الْمكتب الإسلامى بيْروت لبنان، الطبعة الثانية 1403هـ 1983م

28- التَّرغيب و الترهيب للإمام عبد العظيم بن عبد القوي الْمنذري، حكم على أحاديثه العلامة مُحمد ناصر الدين الألبانِي، واعتَنَى به، أبوعبيدة مشهور بن حسن آل سلمان، مكتبة الْمعارف للنشر والتوزيع الرياض، الطبعة الأولَى، 1424هـ

29- تفسيْر ابن أبِي حاتِم، للإمام عبد الرحْمن بن مُحمد ابن أبِي حاتِم، تَحقيْق أسعد مُحمد الطيب، مكتبة نزار مصطفى الباز، الطبعة الأولَى 1417هـ 1997م

30- تفسيْر القرآن الْحكيم، للأستاذ الإمام مُحمد عبده، مطبعة الْمنار بشارع مصر الْقديْمة، الطبعة الأولَى، 1338هـ

31- تفسيْر القرآن العظيم، للإمام ابن أبِي حَاتِم، تَحقيْق أسعد مُحمد الطيب، مكتبة نزار مصطفَى الباز،

32- تَفسِيْر القرآن العظيم، للإمام الْحافظ إسْماعيل بن كَثِيْر، تَحقيق سامي بن محمد سلامة ، دار طيبة للنشر والتوزيع ، الطبعة الثانية 1420هـ 1999م

33- تفسير المنار، محمد رشيد بن علي رضا، الناشر: دارالمنار،
الطبعة الثانية، 1366هـ 1947م

34- تَقريب التَّهذيب، للإمام ابن حَجر العسقلانِي، تَحقيق، الدَّكتور بَشَّار عوَّاد مَعروف و الشيخ شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1417-1997

35- تَلْخِيْصُ الْحَبِيْر فِي تَخْرِيجِ أَحَادِيث الرَّافِعِي، للإِمَامِ أَحْمَدُ بْنُ عَلِي ابْنُ حَجَرُ، اعْتَنَى بِهِ، أَبُوعَاصِمُ حَسَنُ بْنُ عَبَّاس، مُؤَسَّسَةِ قُرْطَبَة، الطبعة الأولَى، 1416-1995

36- تَمام الْمنة في التعليق على فقه السنة للشيخ مُحمد ناصر الدين الألبانِي، دار الراية، بدون تاريخ الطباعة

37- التمهيد لِمَافِي الْمُوطأ من الْمَعانِي والأسانيد، للإمام ابن عبد البَرّ الأندلسى، حققه وعلق حواشيه، الأستاذ مصطفى بن أحْمد العلوى والأستاذ مُحمد عبد الْكبِيْر البكرى، طبع 1387-1967

38- تنقيح التحقيق فِي أحاديث التعليق، للإمام أبِي عبد الله مُحمد بن أحْمد عبد الْهادى الْمقدسى، تَحقيْق سامى بن مُحمد بن جاد الله، و عبد العزيز بن ناصر الْخيانِي، أضواء السلف، الطبعة الأولَى، 1428-2007

39- **التنوير شرح الْجامع الصغيْر، للعلامة مُحمد بن إسْماعيل الأميْر الصنعانِى، تَحقيق، الدكتور مُحمد إسحاق مُحمد إبراهيم، مكتبة دارالسلام الرياض، الطبعة الأولَى،1432 – 2011**

40- **تَهْذيب التَّهْذِيب، للإمام ابن حَجر العسقلانِى، مجلس دائرة الْمَعارف النِّظَامِيّة حيدرآباد فِى الْهِند، الطبعة الأولَى 1325**

41- **تَهْذِيبُ الْكَمال فِى أسْمَاء الرجال، للإمام أبِى الْحَجاج يوسف الْمِزّى، تَحقيق، الدَّكتور بَشَّار عوَّاد مَعروف، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الثانية، 1403–1983**

42- **تَهْذِيْبُ سُنَنِ أَبِي دَاودَ وَإِيضاحِ مُشكِلاتِهِ، لابْنِ قَيِّمُ الْجَوزِيَّة، تَحْقِيق: الدَّكْتُورُ إِسْمَاعِيل بِن غَازِى مَرحبا، مَكْتَبَة الْمَعَارِف لِلنَّشْرِ وَالتَّوزِيعِ، الرِّيَاض، الطَّبَعَةُ الأُولَى 1428هـ 2007م**

43- **جامع البيان عن تأويل آى القرآن، للإمام أبوجعفر مُحمد بن جرير الطبَرى، تَحقيْق الدكتور عبد اللّٰه بن عبد الْمُحسنُ التُّرْكِى، درا هجر للطباعة والنشر،**
الطبعة الأولَى 1422–2001

44- **الْجَامِع الصَّحيح، للإمام الْبخارى، تَرْقِيم مُحمَّد فؤاد عبد الباقى،**
الْمطبعة السلفية الطبعة الأولَى 1400

45- **الْجَامِع الصَّحيح، للإمام الْبخارى، تَشَرَّفَ بِخِدْمَتِهِ وَالعِنَايَةَ بِهِ: مُحَمَّدُ زُهَيْرُ بْنُ نَاصِرُ النَّاصِرُ، دَارُ طَوقُ النَّجَاةِ، بَيْرُوت، لُبْنَانُ، الطبعة الأولَى 1422**

46- **الجامع لأحكام القرآن تفسير القرطبى، محمد بن أحمد القرطبي، تحقيق: الدكتور عبد المحسن التركى وآخرون، مُؤَسَّسَة الرِّسَالَة، بيروت لبنَان، الطَبَعَةُ الأولى: 1427هـ 2006م**

47- **جمع الجوامع المعروف بـ "الجامع الكبير"، جلال الدين السيوطي ، تحقيق: مجموعة من العلماء، الناشر: الأزهر الشريف، القاهرة – جمهورية مصر العربية، الطبعة: الثانية، 1426هـ 2005م**

48- **حلية الأولِياء، للإمام أبِى نعيم الأصبهانِى، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان،**
الطبعة الأولَى، 1409–1988

49- **الخراج، يحيى بن آدم بن سليمان القرشي، تحقيق: أحمد محمد شاكر ، الناشر: المطبعة السلفية ومكتبتها، الطبعة: 1347**

50- دَلائِلِ النُّبُوَّة و مَعْرِفَةِ أَحوَالِ صَاحِبِ الشَّرِيعَةِ، للإمام الْبَيهقى، تَحقيق الدكتور عبد الْمُعطِى قلعجى، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1408–1998

51- دَلاَئِلِ النُّبُوَّة، لِلحَافِظ الْكَبِيْرِ أَبِي نُعَيْم الأَصْبَهَانِيُّ، تَحْقِيْقُ الدَّكْتُورُ مُحَمَّدُ رَوَّاس القَلعَجِى وَ عَبد البَرّ عَبَّاس، دَارُ النَّفَائِس، الطبعة الثَّانِيَة، 1406–1986

52- الديباج على صحيح مسلم، للحافط جلال الدين السيوطى، تَحقيْق أبو إسحاق الحوينِى الأثرى، دار ابن عفان للطباعة و النشر، الْخبر، الْمملكة العربية السعودية، الطبعة الأولَى، 1416–1996

53- روح الْمعانِي فِي تفسيْر القرآن العظيم، للعلامة شهاب الدين السيد مَحمود الألوسِى، إدارة الطباعة الْمنيْرية، بيْروت لبنان، بدون تاريخ الطباعة

54- الرُّوحُ فِي الْكَلاَمِ عَلَى أَرْوَاحِ الأَمْوَاتِ وَالأَحْيَاءِ بِالدَّلاَئِلِ مِنَ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ، لِابْنِ القَيِّمِ الْجَوزِيَّةِ، تَحْقِيق، الدَّكتُورُ تحقيق بَسَّامُ عَلي سَلاَّمَة العَمُوشُ، دَارُ ابْنُ تَيْمِيَّة لِلنَشْرِ والتَّوزِيعِ والإِعْلاَمِ، الطَّبَعَةُ الأُولَى 1406هـ 1986م

55- الروض الداني إلى المعجم الصغير للطبراني، محمد شكور محمود الحاج أمرير، المكتب الإسلامي، دار عمار – بيروت، عمان، الطبعة الأولى، 1405هـ 1985م

56- الروضة الندية شرح الدرر البهية، للإمام صديق بن حسن القنوجى، الْمطبعة الْمصرية ببولاق، الطبعة الأولَى، شهر رجب 1296

57- الروضة الندية شرح الدرر البهية، للإمام صديق بن حسن القنوجى، تقديْم و تعليق و تَخريْج، مُحمد صبحى حسن حلاَّق، مَكتبة الكوثر الرياض، و دار الأرقم برمنجهام بريطانيا، الطبعة الثانية، 1413–1999

58- رياض الصالِحِيْن للإمام النووى، تَحقيق الشيخ الألبانِي، الْمكتب الإسلامى بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1399–1979

59- زاد الْمعاد فِى هدى خَيْر العباد، للإمام شَمس الدين أبِى عبد اللّٰه مُحمد بن أبِى بكر ابن القيم الْجوزية، تَحقيق شعيب الأرنؤوط و عبد القادر الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة بَيْروت لبنان، الطبعة السابعة والعشرون، 1415–1994

60- الزَّوَاجِرُ عَنِ اقْتِرَافِ الْكَبَائِرِ، لاِبْنِ حَجَرُ الْهَيْثَمِي، الْمَطْبَعَةُ الْمِصْرِيَّة، بِبُولاَقُ، 1284هـ.

سبل السلام الْموصلة إِلَى بلوغ الْمرام، للإمام مُحمد بن إسْماعيل الأميْر الصنعانِي تَحقيق مُحمد صبحى حسن حلاّق، دار ابن الْجَوزى، الطبعة الثانية 1421

61- سلسلة الأحاديث الضعيفة و الْموضوعة، للشيخ مُحمد ناصر الدين الألبانِي، مكتبة الْمعارف الرياض، الطبعة الأولَى، 1412 – 1992

62- سُنَن ابْنُ مَاجَه، لِلإِمَامِ ابْنُ مَاجَه القَزَوِينِي، تَحقيْق وترقيم، مُحَمَّد فؤاد عبد الباقى، مطبعة دار إحياء الكتب العربية، بدون تاريخ الطباعة

63- سُنَن ابْنُ مَاجَه، لِلإِمَامِ ابْنُ مَاجَه القَزَوِينِي، حَقَّقَهُ وَخَرَّجَ أَحَادِيثَهُ، شُعَيْبُ الأَرْنؤُوطُ و عَادِلُ مُرْشِدُ وَ آخَرُونَ، مُؤَسَّسَةُ الرِّسَالَة، الطبعة الأولَى 1430–2009

64- سُنن أَبِي دَاوُدُ، مع معالِمِ السنن، إعداد وتعليق عزت عبيد الدعَاس و عادل السيد، دار ابن حزم بيْروت، الطبعة الأولَى 1418–1997

65- سُنن أَبِي دَاوُدُ، لِلإِمَامِ الْحَافِظ أَبِي دَاوُدُ سُلَيمَانُ بْنُ الأَشْعَثِ، بِتَحْقِيق، شُعَيبُ الأَرْنَؤُوطُ وَ مُحَمَّدُ كَامِلُ قَره بَللِي، دَار الرِّسَالَةِ العَالَمِيَّةِ، الطبعة الأولَى 1430–2009

66- سنن التِّرمذى، للإمام التِّرمذى، تَحقيْق أحْمد مُحمد شاكر، مطبعة مصطفى البابِي الْحلبِي، الطبعة الثانية 1398– 1978

67- سنن الدّارقطنِي، للإمام الدّارقطنِي، تَحقيْق شعيب الأرنؤوط وآخرون، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1424–2004

68- سنن الدّارمِي، للإمام الدّارمِي، تَحقيْق حُسيْن سليم أسد الدّارانِي، درا الْمُغنِي، الطبعة الأولَى 1421–2000

69- سنن الدّارمِي، لِلإِمَامِ عَبْد اللَّهِ بْنِ عَبْدُ الرَّحْمَان الدّارمِي، حَقَّقَهُ وَخَرَّجَ أَحَادِيْثَهُ، فَوَازُ أَحْمَدُ زمَرلِي، وَ خَالِدُ السَّبع العلمِي، قَدِيْمِي كُتُب خَانَة، مُقَابِلُ آرَام بَاغ كَرَاتَشِي (سنة الطباعة غير موجود)

70- السنن الصُغْرَى لِلْبَيهَقى، للإمام الْبَيهَقى، تَحقيْق الدكتور مُحمد ضياء الرحْمن الأعظمى، (باسم الْمِنَّةُ الْكُبْرَى شرح وتخريج السنن الصُغْرَى) مكتبة الرُشْدُ الرياض

71- السُّنَنُ الصَّغِيْر لِلإِمَامِ الْبَيهَقى، وَثَّقَ أُصُولَهُ وَخَرَّجَ حَدِيْثَهُ وَعَلَّقَ عَلَيْهِ، الدَّكْتُورُ عَبْدُالْمُعْطِى أَمِيْنُ قَلْعَجِى، سِلْسِلَةُ مَنْشُورَات جَامِعَةُ الدِّرَاسَاتِ الإِسْلاَمِيَّة، كَرَاتَشِى بَاكِسْتَان، الطبعة الأولَى 1410–1989

72- السنن الْكُبْرَى لِلْبَيهَقى، للإمام الْبَيهَقى، تَحقيْق مُحمد عبد القادر عطاء، دار الكتب العلمية بيْروت لبنان، الطبعة الثالثة 2003–1424

73- السُّنَنُ الْمَأْثُورَة للإِمَام الشَّافِعِيُّ، تَحْقِيْقُ الدَّكْتُورُ عَبْدُ الْمُعْطِى أَمِيْنُ القَلعَجِى، دَارُ الْمَعْرِفَةِ، بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1406–1986

74- سنن النسائِى الْكبْرى، للإمام النَّسَائِى، تَحقيْق حسن عبد الْمنعم شَلَبِى، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1421–2001

75- سنن النَّسَائِى، للإمام النَّسَائِى، بِشرَح السُّيُوطِى، دارالْمعرفة بيْروت لبنان، بدون تاريخ الطباعة

76- سُنَنُ النَّسَائِى، بِشرَح السُّيُوطِى، وَحَشِيَةِ السِّندِى، اعْتَنَى بِهِ وَ حَقَّقَهُ عَبْد الفَتَّاحُ أَبُوغُدَّة، النَاشِرُ مَكْتَبَةُ الْمَطْبُوعَاتِ الإِسْلاَمِيَّة بِحَلب، الطبعة الثانية 1406–1986

77- الشرح الكبير على متن المقنع، عبد الرحمن بن محمد ابن قدامة المقدسي، الناشر: دار الكتاب العربي للنشر والتوزيع، (بدون تاريخ الطبع) أشرف على طباعته: محمد رشيد رضا صاحب المنار

78- شَرحُ سُنَن أَبِي دَاوُدُ، للإِمَامِ مَحْمُودُ بْنُ أَحْمَدُ بْنُ مُوسَى العَيِنِى، تَحْقِيْق أَبِي الْمُنذِر خَالِدْ بِن إِبْرَاهِيْمُ الْمِصْرِى، مَكْتَبَةُ الرَّشِيْد، الريَاضُ، الطبعة الأولَى، 1420–1999

79- شرح سنن أبي داود، للإمام أحمد بن حسين بن علي ابن رسلان، تحقيق: عدد من الباحثين بدار الفلاح بإشراف خالد الرباط، الناشر: دار الفلاح للبحث العلمي وتحقيق التراث، الفيوم – جمهورية مصر العربية، الطبعة: الأولى، 1437هـ 2016م

80- شرح صحيح البخارى، لابن بطال، الإمام أَبِي الْحسن على بن خلف، ضبط وتعليق أبو تَميم ياسر بن إبراهيم، مكتبة الرشيد الرياض، بدون تاريخ الطباعة

81- شرح فتح القدير علَى الْهداية، للإمام كمال الدين مُحمد بن عبد الواحد ابن الْهمام الْحنفِى، علق عليه الشيخ عبد الرزاق غالب الْمهدى، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، **1424–2003**

82- شرح مشكل الآثار، للإمام أحْمد بن مُحمد بن سلامة الطحاوى، تَحقيْق الشيخ شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة، بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، **1415–1994**

83- شرح معانِي الآثار للطحاوى، للإمام الطحاوى، تَحقيْق مُحمد زَهرى النجَّار، و مُحمد سيد جاد الحْق، عالَم الكتب، الطبعة الأولَى، **1414–1914**

84- شعب الإيْمان للبيْهَقِى، للإمام الْبَيهَقى، تَحقيْق أبِى هاجر مُحمد السعيد بن بَسْيُونِى زغلول، درا الكتب العلمية بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، **1421–2000**

85- الشَّمَائِلُ الْمُحَمَّدِيَّة، لِلإِمَامِ التِّرْمِذِى، حَقَّقَهُ وَ عَلَّقَ عَلَيْهِ، سَيِّدُ بْنُ عَبَّاس الْجَلِيمِى، الْمَكْتَبَةُ التِّجَارِيَّة، مَكَّة الْمُكَرَّمَة، الطبعة الأولَى، **1413–1993**

86- صحيح ابن حبان، للإمام ابن حبان، تَحقيْق شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الثانية **1414–1993**

87- صحيح ابن خزيْمة، للإمام ابن خزيْمة، تَحقيْق الدكتور محمد مصطفى الأعظمى، الْمكتب الإسلامى، **1400–1998**

88- صحيح سنن ابن ماجه، للشيخ العلامة مُحمد ناصر الدين الألبانِى، مكتبة الْمعارف للنشر والتوزيع الرياض، الطبعة الأولَى، **1417–1997**

89- صحيح مسلم شرح النووى، للإمام يَحيَى بن شرف النووى، الْمطبعة الْمصرية بالأزهر، الطبعة الأولَى، **1347–1929**

90- صَحِيحُ مُسْلِم، للإمام مسلم، بتَحقيْق أَبُو قُتَيبَة نَظَر مُحَمَّدُ الفاريابِى، دار طبية للنشر والتوزيع، الطبعة الأولَى **1427–2006**

91- صَحِيحُ مُسْلِم، لِلإِمَامِ مُسْلِمُ بْنُ الْحَجَّاج، بِتَرْقِيم مُحمَّد فؤاد عبد الباقى، دَارُ احْيَاءِ الكُتُبِ الْعَرَبِيَّة، عِيسَى الْبَابِى ، تَوزِيع دَار الكُتُب العلمِيَّة، بَيْرُوت، لُبْنَانُ، الطبعة الأولَى **1412–1991**

92- صحيح وضعيف الْجامع الصغيْر وزياداته للألبانِى، الْمكتب الإسلامى بيْروت لبنان، الطبعة الثالثة **1408-1988**

93- صحيح وضعيف تاريخ الطبري – تحقيق. محمد بن طاهر البرزنجي و محمد صبحى حلاق، الناشر: دار ابن كثير، دمشق – بيروت، الطبعة: الأولى، **1428**هـ **2007**م

94- طبقات الشافعية الكبْرى، للإمام عبد الوهاب بن على بن عبد الكافِى السبكِى، تَحقيق مَحمود مُحمد الطناجِى و عبد الفتاح مُحمد الْحلو، دار إحياء الكتب العربية،
بدون تاريخ الطباعة

95- عُمْدَةُ القَارِي شَرْح صَحِيحِ البُخَارِي، لِبَدْرِ الدِّينِ العَينِي الْحَنَفِي، دَار الكُتَب العِلْمِيَّة، بيروت، لبنَان **1421**هـ – **2001**م

96- غَايَةُ الْمَرَامِ فِي تَخْرِيجِ أَحَادِيثِ الْحَلاَلِ وَالْحَرَامِ، لِمُحَمَّد نَاصِر الدِّين الأَلْبَانِيَ، المكتب الإسلامي، بيروت، الطبعة الثالثة – **1405**

97- الفتاوى الكبْرى الفقهية على مذهب الإمام الشافعى، للإمام أحْمد بن مُحمد بن مُحمد بن على بن حجر الْهيتمى، تَحقيق عبد القادر بن أحْمد بن على، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، **1417-1997**

98- الفتاوى الكبْرى لِلإِمَامِ تَقِيّ الدِّيْنِ ابْنُ تَيْمِيَّة، تَحْقِيق وَ تَعْلِيق وَ تَقْدِيْم، مُحَمَّدُ عَبْدُ القَادِرُ عَطَاء، و مُصْطَفَى عَبْدُ القَادِرُ عَطَاء، دَارُ الْكُتُبُ العِلْمِيَّة، بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، **1408-1987**

99- فتح البارى شرح صحيح البخارى لابن حجر، للإمام ابن حجرالعسقلانِى، ترقيم مُحمد فؤاد عبد الباقِى، دار الْمَعْرِفة بيْروت لبنان،

100- فتح العلاَّم لشرح بلوغ الْمرام، للعلامة أبِى الطيب صديق حسن خان القنوجى، دارصادر، بيْروت لبنان

101- فقه الزكاة، للدكتور يوسف القرضاوى ، مؤسسة الرسالة ، بيروت لبنان،
الطبعة الثانية، **1393**هـ **1973**م

102- فقه السنة لسيد سابق، المطبعة: المختار الإسلامى، الناشر: دارالفتح للإعلام العربى، القاهرة، جمهورية مصر العربية، الطبعة الأولى **1418**م **1998**م

103- فقه السنة مترجَمة إلَى اللغة الإنْجليزية، موقع **islammessage.com**

104- الفقيه والْمتفقه، للإمام أحْمد بن على الْخطيب الْبغدادى، تَحقيق أبو عبد الرحْمن عادل بن يوسف الْعزازى، دار ابن الْجوزى الطبعة الأولَى **1417-1996**

105- فيض القدير شرح الْجامع الصغيْر، للعلامة مُحمد عبد الرؤوف الْمناوى، دار الْمعرفة للطباعة والنشر، بَيْروت لبنان، الطبعة الثانية، **1391-1972**

106- الكامل في الضعفاء، لابن عدي الجرجاني، تحقيق: سهيل زكار، دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت لبنان، الطبعة الثالثة، **1409**هـ **1988**م

107- كتاب الأدب الْمفرد، للبخارى، للإمام مُحمد بن إسْماعيل البخارى، تَحقيق سَميْر بن أميْن الزهيْرى، و تَخريج الشيخ الألبانِى، مكتبة الْمعارف للنشر و التوزيع الرياض، الطبعة الأولَى، **1419-1998**

108- كِتاب الأم، للإمام مُحمد بن إدريس الشافعى، تَحقيْق الدكتور رفعت فوزى عبد الْمُطَّلب، دار الوفاء للطباعة والنشر، الطبعة الأولَى، **1422-2001**

109- كتاب الأموال، القاسم بن سلاّم، تحقيق، سيد بن رجب، الناشر: دار الهدي النبوي ، المنصورة ، مصر - دار الفضيلة ، الرياض، السعودية، الطبعة: الأولى، **1428**هـ **2007**م

110- كِتَابُ الثِّقَات، لِلإِمَامِ مُحَمَّدُ بْنُ حِبَّان الْبُسْتِيُّ، مَطْبَعَةُ مَجْلِسِ دَائِرَةِ الْمَعَارِفِ الْهِند، الطَّبَعَة الأُولَى، **1399-1973**

111- كِتَاب الدُّعَاءِ للحَافظ الإمام الطبَرَانِى، تَحقيق و تَخريج الدكتور مُحمد سعيد بن مُحمد حسن الْبخارى، دار البشائر الإسلامية للطباعة و النشر، الطبعة الأولَى **1407-1987**

112- كِتَاب الزُّهُد، لِلإِمَامِ عَبْد اللهِ بْن الْمُبَارك، بِتَحْقِيْقِ الشَّيخ حَبِيب الرَّحْمَن الأَعْظَمِيُّ دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان، الطبعة الثَّانِيَة، **1425-2004**

113- كتاب الصلاة وحكم تاركها، للإمام أبِى عبد اللّه مُحمد بن أبِى بكر ابن قيم الْجوزية، تَحقيق عبد اللّه الْمنشاوى، مكتبة الإيْمان الْمنصورة، القاهرة،

114- كتاب الطبقات الكبْرى، للإمام مُحمد بن سعد بن منيع، تَحقيق الدكتور على مُحمد عمر، الشركة الدولية للطباعة، قاهرة مصر، الطبعة الأولَى، **1421-2001**

115– كِتاب العلل و معرفة الرجال، للإمام أحْمد بن حنبل، تَحقيق و تَخريج الدكتور وصى الله بن مُحمد عباس، دار الْخَانِي الرياض، الطبعة الثانية، 1422–2001

116– كِتاب الْمراسيل، لأبِي داود، للإمام أبِي داود سليمان بن الأشعث، تَحقيْق الدكتور عبد الله بن مساعد بن خضر الزهرانِي، دار الصميعى للنشر والتوزيع

117– كتاب تلبيس إبليس، للإمام أبِي الفرَجِ عبد الرحْمن بن علي بن الْجوزى، تَحقيق الدكتور أحْمد بن عثمان الْمزيد، دار الوطنية للنشر الرياض، الطبعة الأولَى، 1423–2002

118– كتاب خلاصة الأحكام فِي مهمات السنن و قواعد الإسلام، للإمام يَحيَى بن شرف النووى، تَحقيْق حسيْن إسْماعيل، مؤسسة الرسالة، بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1418–1997

119– كِتاب عمل اليوم والليلة، للإمام الْحافظ أحْمد بن مُحمد الدينورى الْمعروف بابن السنِّى، بعناية بشيْر مُحمد عيون، مكتبة دار البيان دمشق، الطبعة الأولَى 1407–1987

120– كشّاف القناع عن متن الإقناع، للعلامة منصور بن يونس البهوتى، تَحقيق مُحمد أميْن الضِنَّاوى، عالَم الكتب بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1417–199

121– كشْفُ الأسْتَار عَن زَوَائد الْبزَار، للهيثَمِي، تَحقيق العلامة حبيب الرحْمان الأعْظَمى، مُؤسَّسَة الرسالة، الطبعة الأولَى 1399 – 1979

122– كشف الْخفاء و مزيل الإلباس عما اشتهر من الأحاديث على ألسنة الناس، للإمام إسْماعيل بن مُحمد العجلونِي، تَحقيق الشيخ يوسف بن مَحمود الْحاج أحْمد، مكتبة العلم الْحديث،

123– الكَلِمُ الطَّيِّبِ، لِتَقِيّ الدّين ابن تَيمِيَّة، تَحْقِيق: مُحَمَّدُ نَاصِرِ الدِّينِ الأَلْبَانِي، مكتبة المعارف للنشر و التوزيع، الرياض، الطبعة الأولى 1422هـ 2001م

124– كنْزِالعُمَال للعلامة علاء الدين على متقى الْهندى، ضبطه وفسر غريبه الشيخ بكرى حياتِى، وصححه ووضع فهارسه ومفتاحه الشيخ صفوة السقا، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الخامسة 1405–1985

125– **المتفق والمفترق للخطيب البغدادي، تحقيق، د. محمد صادق آيدن الحامدي،**
الناشر: دار القادري للطباعة والنشر والتوزيع، دمشق،
الطبعة: الأولى، 1417هـ 1997م

126– **مَجْمَعِ الزوائد و منبع الفوائد، للإمام الهيثمى، تَحقيْق عبد الله مُحمد الدرويش،**
دار الفكر بيْروت، طبع 1414–1994

127– **الْمَجْمُوع شرح الْمُهَذَّب، للإمام أَبِى زَكَرِيَّا مُحِى الدِّين يحى بن شرف النووى، تكملة السبكي والمطيعي، طبع فى مطبعة التضامن الأخوى بمصر، 1344هـ**

128– **مَجموعة الفتاوى، لشيخ الإسلام ابن تيمية، تَحقيْق عامر الجزار و أنور الباز، دار الوفاء للطباعة والنشر، الطبعة الثانية، 1426–2005**

129– **الْمُحلّى لابن حزم، للإمام ابن حزم الأندلسى، تَحقيْق مُحمد منيْرعبده آغا الدمشقى، إدارة الطباعة الْمُنيْرية الطبعة الأولَى 1352**

130– **مُختصر قِيَامُ اللَّيل، وَ قِيَام رَمَضَان، وَ كِتَابُ الوِتر، لشيخ الإسلام مُحمد بن نَصر الْمَروَزِى إختصرها العلامة أحْمد بن على الْمقريزِى، حديث أكادمى فيصل آباد، باكستان، الطبعة الأولَى 1408–1988**

131– **الْمرعاة الْمفاتيح شرح الْمِشكاة الْمصابِيح للعلامة مُحمد عبد السلام الْمباركفورى، الإدارة الْبحوث الإسلامية والدعوة والإرشاد، الْجامعة السلفية بنارس الْهند، الطبعة الثانية،**

132– **مستدرك الْحاكم، للإمام الْحاكم، تَحقيْق لأبِى عبد الرحْمن مقبل بن هادى الوادعى،**
دار الْحرَمَيْن للطباعة، الطبعة الأولَى 1417–1997

133– **مُسند ابن أبِى شَيبَة، للإمام الْحافظ أبوبكر عبد الله بن مُحمد بن أبِى شيبة، تَحقيق عادل بن يوسف الغزاوى، و أحْمد فريد الْمَزيدى، دار الوطن الرياض ـ شارع الْمعذر،**
الطبعة الأولَى 1418 – 1997

134– **مُسند ابن الجْعد، للإمام الْحافظ على بن الجْعد بن عبيد، تَحقيق عبد الْمهدى بن عبد القادر بن عبد الْهادى، مكتبة الفلاح الْكويت، الطبعة الأولَى، 1405–1985**

135– **مُسْنَدُ ابْن مُبَارَك، لِلإِمَامِ عَبد الله بْنُ الْمُبَارَك، حَقَّقَهُ وَ عَلَّقَ عَلَيهِ،صُبْحِى الْبَدْرِى السَّامَرَّائِى، مَكْتَبَةُ الْمَعَارِف الرِّيَاضُ، الطبعة الأُولَى 1407–1987**

136– مسند أبِي داوُد الطَّيَالَسِى، للإمام سُلَيمَان بن دَاوُد بن الجَاْرود، تَحقيْق الدكتور محَمد بن عبد الْمُحسنُ التُّرِكِى، درا هجر للطباعة والنشر، الطبعة الأولَى 1420–1999

137– مسند أبِي عوّانه، للإمام يعقوب بن إسحاق الأسفرائينى، الْبَزَّار، تَحقيْق أيْمن عارف الدمشقى، دار الْمعرفة بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1419–1998

138– مسند أبِي يعلى الْمَوصلى، للإمام أبُو يعلى، حُسيْن سليم أسد، دار الْمأمون للتراث، الطبعة الثانية 1410–1989

139– مسند إسحاق بن راهويه، للإمام إسحاق بن راهويه، تَحقيْق الدكتور عبد الغفور عبد الْحق حُسيْن بُرّ الْبلوشى، مكتبة الإيْمان، الطبعة الأولَى 1412–1991

140– مسند الإمام أحْمد، للإمام أحْمد بن حنبل، تَحقيْق شعيب الأرنؤوط و عادل مرشد، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1416–1995

141– مُسند الإمام الشافعى، بترتيب السندى، مكتبة ابن تيمية، القاهرة، بتحقيق مقبل بن هادى الوداعى، الطبعة الأولَى 1416

142– مسند الْبَزَّار، للإمام الْبَزَّار، تَحقيْق الدكتور محفوظ الرحْمن زين اللَّه، مكتبة العلوم والحكمة، الطبعة الأولَى 1409–1988

143– مسند الْحُمَيدى، للإمام الْحُمَيدى، تَحقيْق حُسيْن سليم أسد الدّارانِى، دار السقّا دمشق، الطبعة الأولَى 1996

144– مسند الرويانِى، للإمام أبِي بكر مُحمد بن هارون الرُّويانِى، بتعليق أيْمن على أبو يَمانِى، مؤسسة قرطبة، الطبعة الأولَى، 1416–1995

145– مُسند السراج، للإمام مُحمد بن إسحاق السراج الثقفى، تَحقيق، إرشاد الْحق الأثرى، إدارة العلوم الأثرية فيصل آباد، باكستان، الطبعة الأولَى، 1423–2002

146– الْمُسنَدُ الشَّاشِى، للإمام الهيثم بن كليب الشاشى، تَحقيْق وتَخريج، الدكتور مَحفوظ الرحْمن زين اللَّه، الناشر، مكتبة العلوم والْحكم، الْمدينة الْمنورة، الطبعة الأولَى، 1410

147– مُسْنَدُ الشَّامِيّيْن، للطبَرانِى، للإمام الطبَرانِى، تَحقيْق حَمدى عبد الْمَجيد السلفِى، مؤسسة الرسالة، بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1409–1989

148- مسند الشهاب، للإمام القاضى مُحمد بن سلامة القضاعى، تَحقيْق حَمدى عبد الْمَجيد السلفى، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1405-1985

149- الْمسند الْمستخرج علَى صحيح الإمام مسلم، للإمام أبِى نعيم الأصبهانِى، تَحقيْق مُحمد حسن مُحمد حسن إسْماعيل الشافعى، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان،

150- مسند سعيد بن منصور، للإمام سعيد بن منصور، تَحقيْق الدكتور سعد بن عبد الله بن عبد العزيز آل حُميد، دار الصميعِى للنشر، الطبعة الأولَى 1414-1993

151- مصباح الزجاجة فِى زوائد ابن ماجه، للإمام شهاب الدين أحْمد بن أبِى بكر البوصيْرى، تَحقيق الدكتور عوض بن أحْمد الشهرى، الْجامعة الإسلامية بالْمدينة الْمنورة، الطبعة الأولَى، 1425-2004

152- الْمُصنَّف لابن أبِى شيْبة، للإمام ابن أبِى شيْبة، تَحقيْق مُحمد عوّامه، دارقرطبة للنشر، الطبعة الأولَى 1427-2006

153- الْمُصنَّف لعبد الرزاق الصنعانِى، للإمام عبد الرزاق، تَحقيْق حبيب الرحْمن الأعظمى، الْمجلس العلمى، الطبعة الثانية 1403-1983

154- مَعَالِم السنن، شرح سنن أبِى داود، للإمام أبِى سُلَيمان الْخطابِى، صححه، مُحمد راغب الطباخ، مطبعة العلمية بحلب، الطبعة الأولَى 1351-1932

155- الْمعجم الأوسط للطبَرانِى، للإمام الطبَرانِى، قسم التحقيق بدار الْحَرَميْن، دار الْحَرَميْن للنشر، طبع 1415-1995

156- الْمعجم الصغيْر، للطبَرانِى، للإمام الطبَرانِى، درا الكتب العلمية بيْروت لبنان، طبع 1403-1983

157- الْمعجم الكبيْر للطبَرانِى، للإمام الطبَرانِى، تَحقيْق حَمدى عبد الْمَجيد السلفِى، مكتبة ابن تيميه

158- الْمعجم الوسيط مُجمع اللغة العربية، جُمهورية مصر العربية، الطبعة الرابعة 1425-2004

159- المعجم الوسيط، لإبراهيم مصطفى، أحمد الزيات، حامد عبد القادر، محمد النجار، تحقيق: مجمع اللغة العربية، الناشر، مكتبة الشروق الدولية، الطبعة الرابعة، 1425هـ 2004م

160- المقنع والشرح الكبير والإنصاف، تحقيق: د.عبد المحسن التركى و د.عبدالفتاح محمد الحلو، هجر للطباعة والنشر، الطبعة الأولى 1414هـ 1993م

161- مُعجم لغة الفقهاء وضعه الدكتور مُحمد رواس قلعجى و الدكتور حامد صادق قنيبِى، دار النفائس بيْروت لبنان، الطبعة الثانية 1408-1988

162- معرفة الثقات للعجلى، للإمام الناقد أبِى الْحسن عبد الله بن صالِح العجلى، مع زيادات الْحافظ ابن حجر العسقلانِى، تَحقيق عبد العليم عبد العظيم البستوى، مطبعة الْمدنِى بِمصر،

163- معرفة السنن والآثار للبيْهَقِى، للإمام الْبَيهَقى، تَحقيْق الدكتور عبد الْمُعطِى أميْن قلعجى، دار الوعى بِحلب، الطبعة الأولَى 1412-1991

164- الْمُغنِى عن حَمل الأسفار... تَخْريج إحياء علوم الدين، للإمام عبد الرحيم بن الْحسيْن العراقِى، اعتنَى به، أبو مُحمد أشرف بن عبد الْمقصود، مكتبة دار الطبَرية، الطبعة الأولَى، 1415-1995

165- المغني لابن قدامة المقدسي، تحقيق: د.عبد الله التركى و د. عبدالفتاح الحلو ، الناشر: دار عالم الكتب الرياض، المملكة العربية السعودية، الطبعة الثالثة، 1417هـ 1997م

166- الْمفهم لِما أشكل من تلخيص كتاب مسلم، للإمام أبِى العباس أحْمد بن عمر بن إبراهيم القرطبِى، تَحقيْق مُحى الدين ديب مستو و آخرون، دار ابن كثيْر بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1417-1996

167- الْمقاصد الْحسنة فِى بيان كثيْر من الأحاديث الْمشتهرة على الألسنة، للإمام شَمس الدين مُحمد بن عبد الرحْمن السخاوى، صححه وعلق حواشيه، عبد الله مُحمد الصديق، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1399-1979

168- المكاييل والموازين الشرعية – د.على جمعة، القدس للنشر والإعلان والتسويق، القاهرة، الطبعة الثانية، 1421هـ 2001م

169- الْمنتخب من مسند عبد بن حُميد، تَحقيق أبِى عبد الله مصطقى بن العدوى، دار بلنسة للنشروالتوزيع، الرياض، الطبعة الثانية، 1423-2002

170– الْمنتقى فِي الأحكام الشرعية، للإمام العلامة أَبِي الْبَرَكات عبد السلام بن عبد اللَّه ابن تيمية الْحرانِي، تَحقيْق طارق بن عوض اللَّه بن مُحمد، دار ابن الْجوزى للنشر والتوزيع، الإصدار الثانِي الطبعة الأولَى، صفر 1429

171– الْمُنتقَى لابن الْجارود، للإمام أَبِي عبد اللَّه مُحمد بن الْجارود، بتعليق، عبد اللَّه عمر البارودى، مؤسسة الكتب الثقافية، بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1408–1988

172– الْمُنْتَقَى لابْنِ الجارود، (غوث المكدود بتخريج منتقى ابن الجارود)، أبوإسحاق الحوينى، الناشر دار الكتاب العربى، بيروت لبنان، الطبعة الأولى 1408هـ 1988م

173– مِنْهَاجُ الطَّالِبِينَ وَعُمْدَةُ الْمُفْتِينَ، لِلنَّوَوِى، تَحْقِيقُ: محمَّدُ مُحَمَّدُ طَاهِرُ شَعْبَان، دَارُ الْمِنْهَاجُ، الطَّبَعَةُ الأُولَى، 1426هـ 2005م

174– موسوعة الْحافظ ابن حجر العسقلانِي الْحَدِيثِيَّة، جَمعُ وإعداد وليد بن أحْمد الْحُسيْن الزبيْرى وآخرون، سلسلة إصدارات الْحكمة بريطانيا ليدز، الطبعة الأولَى، 1422–2002

175– الْموسوعة الفقهية، وزارة الأوقاف و الشئون الإسلامية بدولة الكويت، الطبعة الثانية، 1404 – 1983 طباعة ذات السلاسل – الكويت

176– الْموطأ لِمَالِك، للإمام مَالِك برواية يَحيَى بن يَحيَى الليثي، تَحقيْق الدكتور بشّار عواد معروف، دار الغرب الإسلامى، الطبعة الثانية 1417–1997

177– الْموطأ لِمَالِك، للإمام مَالِك، تَحْقِيقُ مُحَمَّدُ مُصْطَفَى الأَعْظَمِي، مُؤَسَّسَة زَايَد بْنُ سُلطَان،الطبعة الأولَى، 1425–2004

178– نتائج الأفكار فِي تخريج أحاديث الأذكار، للحافظ ابن حجر العسقلانِي، تَحقيق حَمدى عبد الْمجيد السلفِي، دار ابن كثيْر، دمشق – بيْروت، الطبعة الثانية، 1415–1995

179– نصب الراية لأحاديث الْهداية، للإمام الزيلعى، تَحقيْق مُحمد عوامه، مؤسسة الريان، الطبعة الأولَى، 1418–1997

180– النهاية فِي غريب الْحديث لابن الأثيْر، للإمام ابن الأثيْر الْجزرى، تَحقيْق طاهر أحْمد الزاوى و مَحمود مُحمد الطناجى، دار إحياء التراث العربِي بيْروت لبنان،

181– نيل الأوطار من أسرار منتقى الأخبار للشوكانِي، للإمام مُحمد بن على بن مُحمد الشوكانِي، تَحقيق طارق عوض اللَّه، دار ابن القيم، الطبعة الأولَى 1426–2005

182- نيل الأوطار من أسرار منتقى الأخبار للشوكانِي، للإمام مُحمد بن على بن مُحمد الشوكانِي، تَحقيق عصام الدين الصبابطي ، الناشر: دار الحديث، مصر، الطبعة الأولَى، 1413هـ 1993م

މަޢުލޫމާތަށްޓަކައި ދަންނަވަމެވެ. ކުރީގެ އިލްމުވެރިން ފޮތްފޮތް އެކުލަވައިލެއްވި އިރު، އެ ބޭކަލުންގެ ފޮތްފޮތުގައި އެކުލެވިގެންވާ ޙަދީޘްތަކުގެ ނަންބަރު ޖައްސަވާފައެއް ނުހުރެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު، ވަކި ކަމަކާގުޅޭގޮތުން އެއް ބޭކަލެއްގެ އަރިހުން ރިވާވެފައިވާ ޙަދީޘެއް އެ ފޮތްފޮތުން ހޯދުން މާފަސޭހައެއް ނުވެއެވެ. މިފަދަ ދަތިތަކެއް ޙައްލު ކުރައްވައި، ޙަދީޘް ފޮތްފޮތާއި، އެހެނިހެން ފޮތްފޮތުގައިހުންނަ ރިވާޔަތްތަކަށް ހޯދުންފަސޭހަ ކުރެއްވުމަށްޓަކައި، ފަހުގެ އިލްމުވެރިންވަނީ، އެ ފޮތްފޮތުގައި އެކުލެވިގެންވާ ހިސާބު، ބާބު، އަދި ޙަދީޘްތަކަށް ނަންބަރުޖައްސަވައި، ތަރުތީބު ކުރައްވައިފައެވެ.

މިގެތެރެއިން އެންމެ ފުރިހަމައަށް ތަޙްޤީޤުކުރެއްވި އެއް އިލްމުވެރިއަކީ، މިޞްރުގެ މަޝްހޫރު ޢިލްމުވެރިއެއްކަމުގައިވާ އަލްއުސްތާޛު މުޙައްމަދު ފުއާދު ޢަބްދުލްބާޤީ (ރަޙިމަހުﷲ) އެވެ. އޭނާ ސަޙީޙު ބުޚާރީއާއި، ސަޙީޙު މުސްލިމުގެ އިތުރުން، ހަތަރު ސުނަނާއި އެހެން ބައެއް ފޮތްފޮތުގެ ޙަދީޘްތަކަށް ގުނައްވައި، ނަންބަރު ދެއްވައި ތަރުތީބު ކުރެއްވިއެވެ.

މިކަން މިމަގަށް ހަމަޖެހިފައި ވީނަމަވެސް، ކުރީގެ ޢާލިމުން އަދިވެސް ބޭނުން ކުރައްވަމުން ދިޔުމާއެކު، މި ޤިސްމުގައި ހިމެނޭ ފޮތެއްގެ ބަޔާންވެފައިވާ ޤާނޫނުން، އެހެން ޤާނޫނެއްގެ ފޮތްތަކުން މި ތަރުޖަމާގައި ބަޔާންވެފައިވާ ޙަދީޘް ނުވަތަ އިލްމުވެރިޔަކު ވިދާޅުވެފައިވާކަމުން ބަޔާންކޮށްފައިވާ ބަސްފުޅު ފުރިހަމައަށް ބަޔާންކޮށްދިނުމަށް އެކަށީގެންވެއެވެ. އެހެން ކަމާއެކު، އެހެން ޤާނޫނެއްގެ ނުސްޚާއަކުން ޙަދީޘެއް ހޯއްދަވަން ޖެހިއްޖެ

ހިނދެއްގައި، ކިތާބުގެ ނަމާއި، ބާބުގެ ނަމަށް ބައްލަވައިގެން ހޯއްދަވާނަމަ، ޗާޕް ތަފާތުވީނަމަވެސް ޙަދީޘް ފެނިވަޑައިގަތުމުގައި މާބޮޑު ދަތިކަމެއް މެދުވެރިއެއް ނުވާނެއެވެ.

* * * * *

ފިހުރިސްތު

ޒަކާތް 1

(1) ޒަކާތުގެ ތަޢާރަފު. 1

(2) ޒަކާތްދިނުމަށް ބާރުލައްވާފައިވާ މިންވަރު. 5

(3) ޒަކާތްދިނުމުން މަނާވެގަތުމުގައިވާ ބިރުވެރިކަން. 13

(4) ޒަކާތްދިނުމުން މަނާވެގަތުމުގެ ޙުކުމް. 24

(5) ޒަކާތް ވާޖިބުވާ މީހުން. 29

ނިސާބުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ޝަރުޠުތައް. 29

(6) ކުޑަކުއްޖާއި މޮޔަމީހާގެ މުދަލުން ޒަކާތްނެރުން. 32

(7) މުދާވެރި ދަރަނިވެރިޔާ. 33

(8) މީހަކު މަރުވާހިނދު އޭނާގެމައްޗަށް ޒަކާތްވާޖިބުވެފައިވުން. 34

ޒަކާތަކީ ﷲ އަށްޓަކައި އަދާކުރުން ލާޒިމުވެފައިވާ ދަރަންޏެކެވެ. 35

(9) ޒަކާތްދިނުމުގައި އެ ކަމުގެ ނިޔަތްއޮތުމަކީ ޝަރުޠެކެވެ. 36

(10) ވާޖިބުވުމާއެކު ޒަކާތްނެރުން. 37

(11) ޒަކާތްދެއްކުން އަވަސްކުރުން. 39

(12) ޒަކާތްދޭ މީހާއަށް ހެޔޮދުޢާކުރުން. 41

ޒަކާތް ވާޖިބުވާ މުދަލުގެ ބާވަތްތައް 43

ފައިސާގެ ދެ ބާވަތްކަމަށްވާ ރަނާއި، ރިހީގެ ޒަކާތް. 44

ރަނާއި ރިހީގެ ޒަކާތް ވާޖިބުވުން. 44

ރަނުގެ ނިސާބާއި އެއިން ޒަކާތަށް ވާޖިބުވާ މިންވަރު. 45

ރިހީގެ ނިސާބާއި، ރިހީގެ ޒަކާތްވާޖިބުވާ މިންވަރު. 47

ދެވައްތަރު ނަޤުދު އެއްކުރުން. 48
ދަރަނީގެ ޒަކާތް. 49
ބެންކުނޫޓާއި ބޮންޑުގެ ޒަކާތް. 51
ބެންކު ނޫޓާއި، ޙިއްޞާގެ ސަރުޓިފިކެޓުގެ ނިޞާބު. 51
ޒޭވަރުގެ ޒަކާތް. 51
ކައިވެނީގެ މަހްރުން ޒަކާތްދެއްކުން. 57
ގޭގެކުދިން ޒަކާތްދެއްކުން. 59

ވިޔަފާރި މުދަލުގެ ޒަކާތް 60
ވިޔަފާރި މުދަލުގެ ޒަކާތުގެ ޙުކުމް. 60
މުދަލުގެ ބާވަތްތައް ވިޔަފާރި މުދަލަކަށްވާނީ ކިހިނެއް؟ 65
ވިޔަފާރިމުދަލުން ޒަކާތްނެރޭނެގޮތް. 67

ދަނޑުވެރިކަމާއި މޭވާގެ ޒަކާތް 68
ކީރިތި ރަސޫލާ ﷺ ގެ ޒަމާންފުޅުގައި ޒަކާތްނެގުނު ތަކެތި. 69
އެ ތަކެތީން ޒަކާތްނެގުންނުވާ ބާވަތްތައް. 71
ފިޤުހުވެރިންގެ ރައުޔު 74
1- އަލްޙަސަނުލްބަޞަރީއާއި، އައްޝަޢުބީގެ ރައުޔު. 74
2- އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާގެ ރައުޔު. 74
3- އަލްއިމާމު އަބޫޔޫސުފާއި، މުޙައްމަދުގެ ރައުޔު. 75
4- އަލްއިމާމު މާލިކުގެ ރައުޔު. 75
5- އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީގެ ރައުޔު. 76
6- އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ ރައުޔު. 77
ޒައިތޫނުގެ ޒަކާތް. 78

ޢިލްމުވެރިންގެމެދުގައި ޚިލާފު އުފެދުމުގެ ސަބަބު. 78
ދަނޑުވަޅުގައި މޭވާގެ ޒަކާތް ނިސާބު. 81
ދަނޑުގޮވާމުގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތް ވާޖިބުވާ މިންވަރު. 88

ޓެކްސް ދައްކާ ބިމުން ޒަކާތްދެއްކުން 92
އަބޫޙަނީފާގެ ދަލީލާއި، އެއާމެދު ކުރެވޭ އިޢުތިރާޟު. 95
ކުއްޔަށް ހިފާފައިވާ ބިމަކުންލިބޭ އެއްޗަކުން ޒަކާތްދެއްކުން. 103
މޭވާގެ ބާވަތްތައް މިންވަރު ޖަމާކޮށް ނިސާބު އަންދާޒާކުރުން. 104
މޭވާ އަންދާޒާކުރަންޖެހޭ ސަބަބު. 106
ދަނޑުގައި ހުންނަ ތަކެތީން ކެއުން. 110
ގޮވާމާއި މޭވާ، އޭގެ އެއްބާވަތާ އަނެއްބާވަތާ އެއްކުރުން. 111
ގޮވާމާއި މޭވާގެ ބާވަތްތަކުން ޒަކާތްނެރުން ވާޖިބުވާނެ ވަގުތު. 113
ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ރަނގަޅު ތަކެތި ނެގުން. 114
މާމުއިގެ ޒަކާތް. 118

ނަޢަމްސޫރީގެ ޒަކާތް 120
ޖަމަލުގެ ޒަކާތް. 122
ޖަމަލުގެ ޒަކާތް ނެރެންޖެހޭގޮތުގެ ތާވަލު. 130
ގެރީގެ ޒަކާތް. 130
ގެރީގެ ޒަކާތް ދައްކަންޖެހޭގޮތުގެ ތާވަލު. 132
ބަކަރީގެ ޒަކާތް. 133
ބަކަރިން ޒަކާތަށް ދައްކަންޖެހޭގޮތުގެ ތާވަލު. 135
އަލްއަވްޤާޞްގެ ޙުކުމް. 135
ޒަކާތަށް ނުނެގެވޭނެ ތަކެތި. 137

ނަޢަމްސޫފިނޫން އެހެން ބާވަތްތަކުގެ ޖަނަވާރުގެ ޒަކާތް. 140
އަހަރުންނާ ގަ އެއްކޮޅި ޒަކާތަންތަނުން. 144
އުމުރުން ދުވަސްވީމަކާއެއްގާއި ގަ އެއްކޮޅި އެއްކުރުމާއި ވަކިކުރުން. 148
ނަޢަމްސޫފިތަކެއް އެއްކަރަށްލުމުގައި އެއްވެސް ނިޞާބެއް ވާނެތޯ؟ 152

ރިކާޒާއި މަޢުދިނުގެ ޒަކާތް 156
ރިކާޒުގެ މާނަ. 156
މަޢުދިނުގެ މާނަ، އަދި އެ ތަކެތިން ޒަކާތްދެއްކުމުގެ ޝަރުޠުތައް. 157
ރިކާޒާއި މަޢުދިނުން ޒަކާތް ވާޖިބުވުމުގެ ދަލީލު. 159
އެއިން ޒަކާތްނެރުން ވާޖިބުވާނެ ރިކާޒު. 162
ފެނުނު ތަނުގެ ގޮތުން ރިކާޒުގެ ހުކުމް. 162
ރިކާޒުގެދަށުގައި ހިމަނުކުރަންޖެހޭ ތަކެތި. 166
ފަސްބައިކުޅަ އެއް ބައި ނެރުން ވާޖިބުވާ މީހުން. 167
ފަސްބައިކުޅަ އެއްބައި ޚަރަދުކުރާނެ ފަރާތްތައް. 169
ކަނޑުން ނެގޭ އެއްޗެހިން ޒަކާތްދިނުން. 172
މުސްތަފާދު މުދަލުގެ ނިޞާބަ ހަމަވުމުގެ ޒަކާތް: 173
ޒަކާތްވާޖިބުވުމަށް މުދަލުގެ އަހަރުފުރުން؟ ނިޞާބަ
ވާޖިބުއަދާކުރުމުން ފުރިހަމަ؟ 175
ވާޖިބުވުމަށްފަހު، ޒަކާތް އަދާކުރުމުގެކުރިން މުދަލު ހަލާކުވުން. 178
ޒަކާތަށް ނެރެންވާބައި ވަކިކުރުމަށްފަހު އެ ތަކެތި ގެއްލިގެން 180
ޒަކާތްނެރުން ލަސްވުމަކީ، ވާޖިބުކަން ކަށަވަރުވުމާ ނުލާ. 181
މުދަލުގެ ޒާތުން ޒަކާތް ދިނުމުގެ ބަދަލުގައި އަގު އަދާކުރުން. 182
މުޝްތަރަކު މުދަލުން ޒަކާތްދިނުން. 184
ޒަކާތް ނުދިނުމަށް އެކަށޭ ހީލަތްހެދުން. 184

ޒަކާތުގެ ބެލެނިވެރިންގެ ބައިތައް 186
1- 2- ފަޤީރުންނާއި، މިސްކީނުން. 188
ފަޤީރުންނަށް ޒަކާތުން ދެވޭނެ މިންވަރު. 191
އަމިއްލައަށް މަސައްކަތްކޮށް އުޅެވޭފަދަ މީހަކަށް ޒަކާތުންދިނުން. 194
ނިސާބުހަމަވާ މުދަލުހުރެގެ، ޟަރޫރީ ބޭނުންތައް ފުރިހަމަކުރަންވާ މީހާ. 197
3- ޒަކާތް ޖަމާކުރާ ޢާމިލުން. 198
4- އެއުރެންގެ ހިތްތައް އެކުވެރިކުރައްވާ މީހުން. 204
5- އަޅުން މިނިވަންކުރުން. 213
6- ދަރަނިވެރިން: 218
7- اللّٰهُ ގެ މަގުގައި ލިބިދިނުން. 221
8- އިބްނުސަބީލުން. 224
ޒަކާތުގެ ބެލެނިވެރި އެންމެންނަށް ނުވަތަ އެއިން ބަޔަކަށް ދިނުން. 226
އިލްމުވެރިންގެ ރައުޔު ތަފާތުވުމުގެ ސަބަބާއި އޭގެ ނަތީޖާ. 228
ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިންގެ ރައުޔަށް އިސްކަންދިނުން. 229

އެ ބަޔަކަށް ޒަކާތްދިނުން ހަރާމްވާ މީހުން 234
1- ކާފިރުންނާއި މުލްހިދުން. 235
2- ހާޝިމުގެފާނުގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލުން. 236
3- އަދި 4- ބަފައިން ދަރިންނަށް، ދަރިން ބަފައިންނަށް ދިނުން. 243
5- އަނބިމީހާ. 244
6- اللّٰهُ އާ ޤުރްބަންވުމުގެގޮތުން ޒަކާތުން ހޭދަކުރުން. 244

ޒަކާތްބެހުމުގެ މަސްއޫލިއްޔަތަކީ ކާކުހެއްޔެވެ؟ 245
ވެރިމީހާއާ ހަވާލުކުރުމުން މުދަލުގެ ވެރިމީހާގެ ޒިންމާއަދާވާނެއެވެ. 249

ހެޔޮލަފާ ސާލިހު މީހުންނަށް ޒަކާތުން ދިނުން. 255
ޒަކާތްދޭ މީހާ، އޭނާގެ ޒަކާތުގެ މުދަލު ގަތުން. 257
ފިރިމީހާއަށާއި ގާތްތިމާގެ މީހުންނަށް ޒަކާތުން ދިނުން. 260
ކިޔަވާކުދިންނަށް ޒަކާތުންދިނުން. 263
އެ މީހެއްގެ ޒަކާތުން އަމިއްލަ ދަރަނި އަދާކުރުން. 264
އެއް ރަށުން އަނެއް ރަށަށް ޒަކާތް ބަދަލުކުރުން. 266
ޒަކާތް ބެހުމުގައި ގޯހެއްހެދިފައިވުން. 273
ޒަކާތާއި ސަދަގާތް ދިނުމުގައި އެ ކަން ހަމަކުރުން. 279

ފިތުރު ޒަކާތް 281

ފިތުރު ޒަކާތް ވާޖިބުކުރެއްވުމުގެ ޙިކުމަތް. 282
ފިތުރު ޒަކާތް ވާޖިބުވަނީ ކޮންބައެއްގެމައްޗަށް ހެއްޔެވެ؟ 283
ވާޖިބުވާ މިންވަރު. 283
ފިތުރުޒަކާތް ވާޖިބުވާނީ ކޮންވަގުތަކު؟ 285
ވާޖިބުވުމުގެ ވަގުތުގެކުރިން ޒަކާތްދައްކަން. 286
ފިތުރުޒަކާތް ދެވޭނެ ފަރާތްތައް. 289
ޖިންމީންނަށް ފިތުރު ޒަކާތުން ދިނުން. 291
ޒަކާތްފިޔަވައި މުދަލުގައި އެހެން ޙައްޤުވޭހެއްޔެވެ؟ 292

ސުންނަތް ސަދަގާތް 315

ސަދަގާތުގެ ބާވަތްތައް. 319
ސަދަގާތްދިނުން އެންމެ އައުލާވެގެންވާ މީހުން. 329
ތިމާކުރު ކަމަކުން ކުޑަ ސަދަގާތް ބާޠިލުކުރުން. 333
ޙަރާމްއަތަކުން ސަދަގާތްކުރުން. 334

ފިރިމީހާގެ މުދަލުން އަނބިމީހާ ޞަދަޤާތްކުރުން. 337
މީހެއްގެ މުޅިމުދަލު ޞަދަޤާތްކުރުން. 339
ޛިއްމީންނާއި ޙަރުބީންނަށް ޞަދަޤާތްކުރުން. 343
ޙައިވާނުންނަށް ހޭދަކުރުން. 344
އޭގެ މަންފާ ދެމިގެންވާ ޞަދަޤާތް. 346
ހެޔޮކަމެއްކޮށްދިން މީހާއަށް ޝުކުރުއަދާކުރުން. 347

ނިންމުން. 350
ތަރުޖަމާކުރުމުގައި ބަލާފައިވާ ފޮތްފޮތް. 352
ފިހްރިސްތު. 372

* * * * *